This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

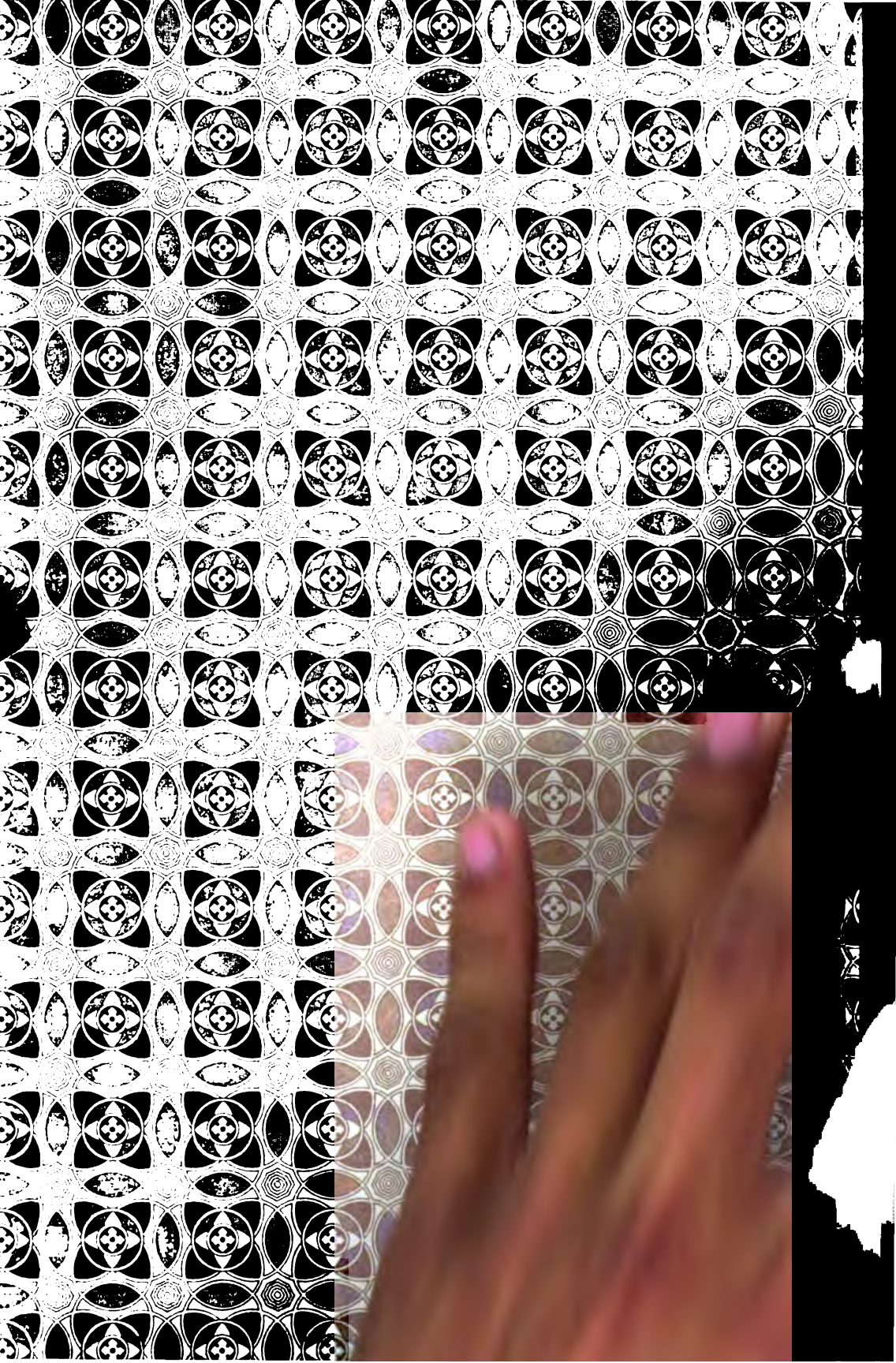

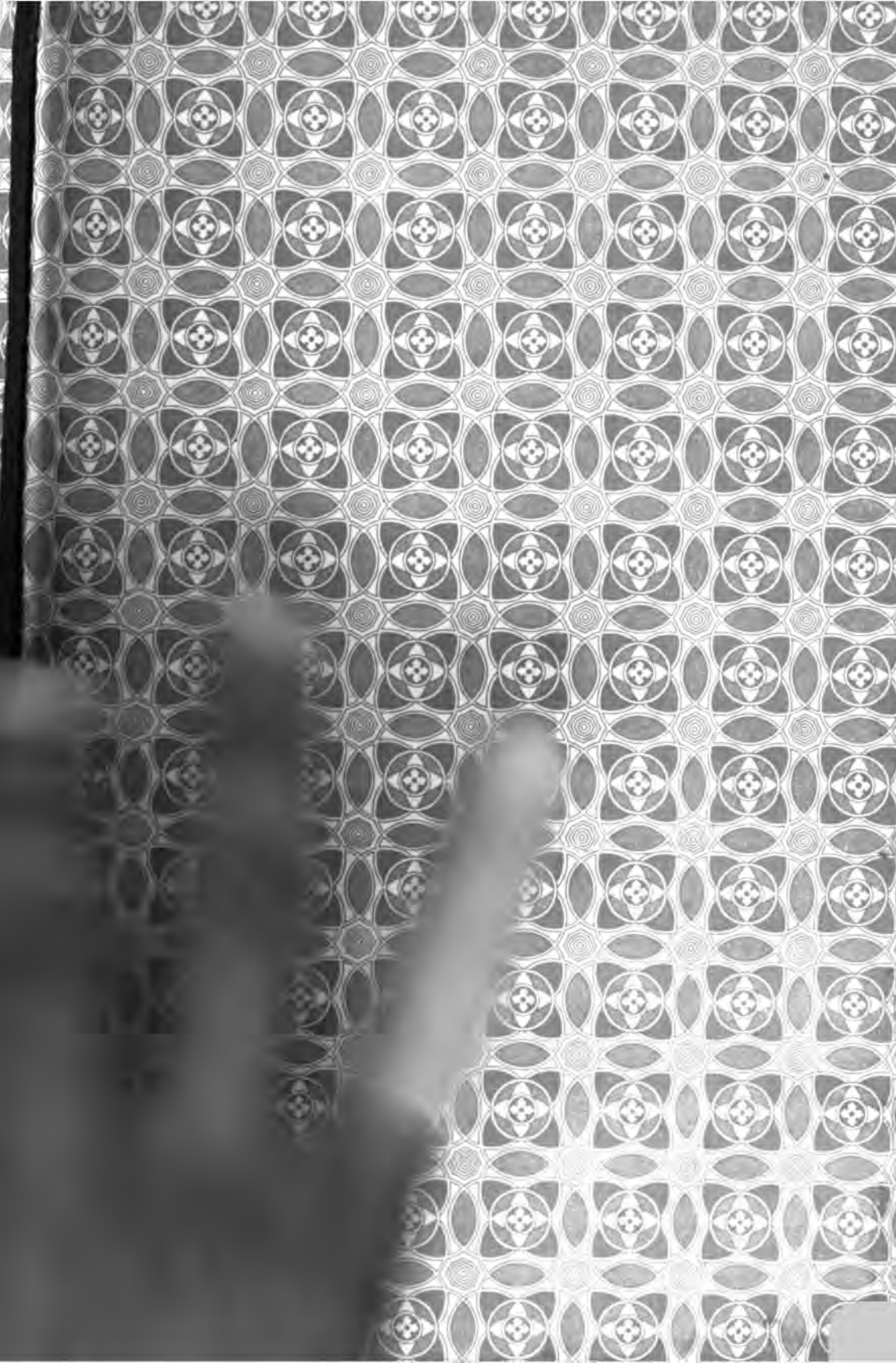

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

ČESKÁ MYSL

ČASOPIS FILOSOFICKÝ

ORGÁN FILOSOFICKÉ JEDNOTY V PRAZE.

REDAKTOŘI:

FR. ČÁDA, FR. DRTINA, FR. KREJČÍ.

— ROČNÍK III.

MAJITEL, VYDAVATEL A NAKLADATEL:
JAN LAICHTER NA KRÁLOVSKÝCH VINOHRADECH.
1902.

78

Korespondence slovanská.

Charvátská literatura filosofická. Referuje dr. Ot. Kádner. III. filosofie. — Doplňky 50
Z ruské filosofie. Píše J. Mikš.
A. N. Giljarov 128
Filosofie na Rusi 1855—1865 . . . . . 368, 447, 445

Dokumenty.

P. Josef Alois Pitra, kněz myslitel. Podává Frant. Krejčí 203, 297

Literatura.

a) Domáci.

Babák dr. E., Pojem biologie 134
Bezdíček Jos., O podstatě a významu reálního studia 60
Dobruský A. K., Co je právo 456
Gebaurová M., Jurka 154
Heveroch Ant., O podivínech a lidech nápadných 58
Kádner dr. Ot., Jazykové jevy v logice 456
Krkoška Jos., O vychovávacím a vzdělávacím úkolu fysiky 61
Mareš Frant., Princip zachování energie ve fysiologii 213
Matiegka dr. Jindřich, Über das Hirngewicht, die Schädelcapacität und die Kopfform, sowie deren Beziehungen zur psychischen Thätigkeit des Menschen . 459
Neuman Stanislav K., Mimo církve 303
Novák Theodor, Stati vybrané 214
Patočka Jos., Ideály umělecké výchovy 374
— Seznam českých reprodukcí pro uměleckou výchovu ve škole 61
Petřík dr. V., Lukiánův Rybář čili Z mrtvých vstání 60
Pixa Leon, Esthétické heslo »L'art pour l'art« a jeho poměr k výchově . . . 61
Prasek Vinc., K dějinám škol olomouckých 61
Prochazka dr. F. X., Katechismus dějin filosofie 376
Saturník Al., Psychologie ideálu krásy 215
Tilšer Frant., Kdo hlásá pravdu: Kant či Lamarck či Monge? 59
Vaněk dr. O. Fr., Jednotný názor o všemmíru 209
Zába dr. Gust., Pojem substance u Kanta 457

b) Cizí.

Adamkiewicz dr. Albert, Die Grosshirnrinde als Organ der Seele 309
Adickes Erich, Kant contra Haeckel 130
Baldwin James Mark, Dictionary of Philosophy 137
Baer A., Der Selbstmord im kindlichen Lebensalter 461
Bourgeois Léon, Solidarité 387
Deussen P., Allgemeine Geschichte der Philosophie 192
Eucken R., Der Wahrheitsgehalt der Religionen 382
Eisler Rudolf, Studien zur Worttheorie 378
Freud dr. Sigmund, Ueber den Traum 386
Giessler, Die Gemüthsbewegungen und ihre Beherrschung 64
Güttler E., An der Schwelle des zwanzigsten Jahrhundertes 460
Harnack Otto, Goethe in der Epoche seiner Vollendung 142
Janet, Rodina 224
Chamberlain Alexander Narcis, The Child 379
Koch dr. J. L., Abnorme Charaktere 384

Lipps Theodor, Das Selbstbewusstsein, Empfindung und Gefühl 218
Meinong A., Ueber Annahmen 311
Mill J. Stuart, Tři essaye o náboženství 136
— Vlastní životopis 135
Monroe Will. S., Comenius and the Beginnings of Educational Reform 313
Mosso Angelo, Tělesná výchova mládeže 215
Müffelmann dr. Leo, Das Problem der Willensfreiheit 460
Murisier E., Les maladies du sentiment réligieux 66
Nettlau Max, Die Biographie Michael Bakunius 62
Natorp Paul, Pädagogische Psychologie in Leitsätzen zu Vorträgen 381
Ossip-Lourié, La philosophie russe contemporaine 62
— La philosophie sociale dans le théatre d'Ibsen 221, 305
Pokorny Ignaz, Beiträge zur Logik der Urtheile und Schlüsse 384
Ribot Theod., Psychologie pozornosti 377
— Nemoci paměti 377
Sieberí dr. F., Sexuelle Moral und sexuelle Hygiene 309
Schacht Wilhelm, Nietzsche 141
Smith Georg H., Logic 216
Steiner dr. Rudolf, Welt- und Lebensanschauungen im 19. Jahrhundert 64
Straszewski M., Dzieje filozofie na wzchodzie 192
— Powstanie i rozwój pesymismu w Indijach 192
— Ueber die Entwickelung der phil. Ideen bei den Indern und Chinesen . . . 192
Tarde G., Zákony sociální 304
Ziehen prof. Th.: Ueber die algemeinen Beziehungen zwischen Gehirn und Seelenleben. 457

Časopisy.

Anatomischer Anzeiger 315
L'année sociologique 231
L'année philosophique 148
Archiv für Religionswissenschaft 317
Česká revue 391
Český časopis historický 68
Český učitel 69
Deutsche Revue 72
Goethe-Jahrbuch 395
Istoričeskoje obozrěnie 392, 464
Květy 390
Napredak 315
Museum, časopis bohoslovců moravských 314
Monatshefte der Comenius-Gesellschaft 391, 146
Preussische Jahrbücher 150
Rozhledy 144
Revue universelle 1902 462
Sborník těsnopisný 147
Slovanský přehled 71
Věstník českých professorů 70
Vierteljahrshefte für den geographischen Unterricht 463
Zlatá Praha 229
Zvon 69
Život 224
Živa 226

Zprávy.

Aforism o učiteli-filosofu 153
Biskup Keppler 398
Britská akademie 473
Dante u vyučování 319
Duševní choroby u učitelek 77
Eddysm 237

Erhard dr. 238
Fichteovo museum 473
Filosofická Jednota 239
Filosofie před soudem 474
Gentleman místo nadčlověka . . . 169
Goll o Smetanovi a Hostinském . 156
Haecklův pomník 157
Jubileum university 472
Krása ženy 159
König dr. Arthur † 80
Kussmaul Adolf † 320
Löwe dr. Jindřich 156
Lutoslavski dr. 80
Lékařská ethika 159
Lepař J. † 399
Leibnitzova hrobka 473
Maeterlinck o vědách 234
Medium pí. Anna Rothe . . . 79, 238
Mezinárodní sjezd historický . . 77
Nová universita a nová střední škola 470
Nové souborné vydání děl Leibnitzových 469
Národopis na gymnasiích 238
Nedoslýchavost ve škole 78
Nettlauův spis 155
Nordau o ceně Nobelově 157
Nová řeč světová 158
O prázdninových bězích a jejich významu pro universitu 468
O sbližení pravoslavné církve s anglikánskou 79
Pedagogické jubileum 75
Pedagogicko praktická příprava učitelů středních škol 319
Pfleiderer Edmund † 240
Poměr obyvatelstva dle pohlaví . 78
Pomník Comteovi 318
Proti koedukaci na gymnasiích . 472
Psychologie a školy pokračovací . . 472
První docent pro okultismus v Evropě 473
Realisté jsou připuštěni ke zkouškám medicinským 78
Rodin o svém umění 318
Rooseggerovo náboženské credo . . 155
Ruština ve Francii 239
Schillerovská cena 76
Schipper dr. Jakub 77
Spiritistické medium v soudní praxi 238
Stigma 399
Sully Prudhomme spiritista 157
Tolstoj 473
Úmrtí . . . 80, 399, 319, 240, 473
Věrohodnost výpovědí svědeckých 159
Volnost vědy 75
Vratislavští professoři 79
Vypsání ceny 159
Zába o české filosofii u Überwega 156
Zámečník Fr. J. † 319
Zell dr. Th. 3 8
Z ruchu ženského 77, 319, 238
Z novinek pražské univ. knihovny 80, 160, 240, 400

Ke klasifikaci věd.

(Ethika — filosofie — theologie.)

1. — Referent »České Mysli« (II., seš. 6, str. 460) všiml si v klasifikaci věd, kterou jsem své Rukověti sociologie předeslal (v loňské Naší Době), odchylek od vzorce v mé Konkretní logice. V této knize umístil jsem ethiku mezi praktické obory psychologicko-sociologické vedle politiky, jakožto vědu o dokonalé správě životní.

Kdyby běželo pouze o klasifikaci věd umělou, o pouhý přehled všech věd, věc neměla by žádného významu; kdo však usiluje o klasifikaci věd přirozenou a stupniční, pro toho takové přemístění význam má. Neboť klasifikace přirozená a stupniční je methodologickým návodem, určujícím poměr věd věcný a methodický; umístění ethiky za všemi vědami (ve filosofii) znamená, že ethika béře poučení ze všech věd. Podle Konkretní logiky má význam užší. To jest podle klasifikačního vzorce, ve kterém, jak řečeno, je umístěna vedle politiky, před praktickou esthetikou a gramatikou. V podrobnějších vývodech o stupnici věd praktických (§ 100, mám před sebou úplnější vydání německé) říkám, že ethika je v stupnici věd nejvyšší a že spočívá na filosofii. Tomuto určení obraz Konkretní logiky dosti neodpovídá; ale podle názoru, který jsem píše tuto knihu měl o filosofii, nemohl jsem ethiku umístit jinde než vedle a po politice.

Pozměnil jsem totiž od té doby svůj názor o podstatě filosofie. V Konkretní logice (§. 128) viděl jsem ve filosofii podstatně názor na svět theoretický; proto filosofii dělím na logiku a metafysiku (»filosofii«). O logice budiž poznamenáno, že v abstraktní logice hlavní část připadá noetice, tak že filosofií podle Konkretní logiky je metafysika, noetika, logika a methodika. Podstatně jen theorie.

Tento názor jsem pozměnil. Řekl jsem sice v Konkretní logice, že ethika spočívá na filosofii, také jsem o poměru theorie a praxe

a speciálně praxe ethické řekl, že člověk je více bytostí praktickou než theoretickou, a tento názor je podkladem celé knize (hned úvod § 1—6, § 103), ale přece jsem filosofii určil obor jednostranně theoretický. Domnívám se, že jsem své vlastní názory lépe domyslil, když teď vedle logiky a metafysiky do filosofie kladu také ethiku. Prohlašuje ji za jádro filosofie, pravím jinými slovy to, co jsem řekl v konkretní logice, vida podstatu člověkovu v praxi, ne v theorii[1]).

2. — Mluvě již o své klasifikaci věd, chci ještě upozornit, že do úplného klasifikačního vzorce na místo poslední bych ještě položil theologii; rozumí se vědeckou theologii. Dělíme pak obor theologický na abstraktní (= filosofie náboženství), na konkretní (rozmanité vědy theologické, pokud nejsou na př. historií a jinými vědami) a na theologii praktickou.

Zde opět jsem domyslil a poněkud pozměnil své názory vyslovené již v Konkretní logice (§ 130—135). Odůvodním věc šíře ve své sociologii, v kapitole o náboženství a církvi. Kdo náboženství a život náboženský vedle intelektuálního a uměleckého uznává tak, jak uznávám já, musí vedle ostatních speciálních věd uznat také speciální obor theologický; opakuji vědecký. Jen tak lze logicky postihnout vývoj moderní theologie, jen tak ujasní se poměr theologie a filosofie, náboženství a mravnosti. *T. G. Masaryk.*

---

[1]) Referent Č. Mysli praví, že moje definice filosofie je positivistická; k uvarování nedorozumění poznamenávám, že tím není míněn positivism Comteovský, kterého nepřijímám, jak vysvítá též z dalšího referátu. Ostatně Comte sám o poměru své filosofie a ethiky napsal: les philosophes proprement dits ont été souvent entraînés, même de nos jours, à quitter le point de vue moral et social, unique source de leur force spontannée (Cours de philos. positive, VI, 557; srv. 742—43).

Sebezáchova v styku mezinárodním.

Napsal Ot. Josek.

Pud sebezáchovy uznáván od jakživa za tak mocný, že ospravedlňoval i vraždu, byla-li spáchána v sebeobraně. Ozvuky řeči Ciceronovy »Pro Milone« slyšíte ještě dnes v soudní síni při hájení vrahů. Ale od té doby, co přírodní věda 19. věku položila důraz na boj o život mezi všemi bytostmi, ohánějí se heslem sebezáchovy nejen utiskovaní trpitelé, nýbrž i neurvalí a nenasytní krvežíznivci. Země přetvořila se v zvěřinec, jehožto chloubou jsou pouze — tigrové. V akvariu světa visí zrak všech pozorovatelů na hltavých štikách, a organisátoři velikých zástupů nemají vřelejšího přání, než nadělati z národů co možná nejobratnější družiny dravců. Ponětí křesťanského bližního zcela otupeno; znám leda hospodářský bližní t. j. toliko příslušník toho onoho národa nebo státu, kterého dlužno jak tak šetřiti; všecky ostatní bytosti dovoleno vyssávati do poslední krůpěje krve. Plemena lidská rozdělila se v menší větší skupiny, železnou sítí hospodářských a politických zájmů od sebe oddělené. Nejhrubším sobectvím upraven nezbytný mezinárodní styk: jednostranné výhody domácího tržiště, výroby, vývozu i dovozu zboží a obchodních smluv jsou vrcholem státnické moudrosti. Kde kdo usiluje o to, aby stal se kladivem a neostýchá se učiniti jiné kovadlinou; neboť surová síla zbožňována jako modla. Věda velebí se jen potud, pokud stojí za ní výnosná továrna. Myšlenky badatelů ujímají se ne proto, že řeší záhady všelidské, nýbrž jen jako návody ku lsti a k ražení zlaťákův, které opatřují přepych, požitek a moc nad četnými zotročenými chuďasy. Zlatu se klaní ten, kdo chce líti děla, narobiti smrtonosných pušek, zalidniti hladinu širého moře obrněnými křižáky, naličiti do hlubin vodních zákeřná torpéda. I když nehoukají děla, tichá válka hospodářská nepřestává rozčilovati mysl soupeřících národů. Vespolná nedůvěra neváhá balónem

vzlétnouti na tisíce metrů do vzduchových výšin, a Francouz Němci, Němec Rusovi nestydí se býti vyzvědačem, aby nahlédl mu »do kuchyně«.

Nastala doba, kdy soused v sousedu větří kočičí plíživost a náhlý přepad, doba, jejímžto ideálem jest buď zuřivý obr hromotluk aneb mravenec na oko nepatrný, jen když úskokem, silou prohnaného vědění, soustavou vychytralých pouček dovede omámiti a porobiti nemotorného, důvěřivého velblouda. Jejím filosofem jest Hobbes, jemuž »člověk člověku vlkem«, aneb filosofický cynik Macchiavelli, jemuž veškeré dění společenské vyvěrá toliko ze hry rozpoutaných vášní a náruživostí protichůdných smrtelníků. Dle něho figurkami na šachovnici života nepohybuje prst odvěké prozřetelnosti Boží, aniž šine je v před nějaký princip pokroku. Pružinou a cílem hry jest pouze úspěch sobíkův,[1]) který smí nelítostně šlapati po existenčním právu druhých figurek. Zákony Boží, dobro člověčenstva, odměna záhrobní, blažívé vědomí vykonané povinnosti — nic z toho nevzruší nitra takého dřevěného sebemilce. A dnes není žádného slunce, pod kterým by led srdcí roztál. Chladný vzduch nevěry a pochybnosti vane odevšad. Věda analyuje a analysuje, »rozžvýkala« a vzpupně »vyplivla« všecka nejsvětější tajemství, ale sama boří se hloub a hloub v potměšilou bažinu skepse. »Máme neštěstí, že žijeme v době přechodní, která se vrhá z nerozumné lenosti do nerozumného rozčilení. Kdežto za dřívějšího času bývalo učni vždy třeba svrchované statečnosti, aby některou věc uvedl v pochybnost, jest mu dnes útrapou, jestliže co pochybným neučiní.«[2]) Nikdo nepomýšlí na to, že orvanému stromu nelze vrátiti zelené listoví.

Poučky, které hlásá kazatelna, padají do hluchých uší, jmenovitě an nikdo ve svém okolí nevidí, že by skutečně byly plněny. Umění obráží naši povahu; neboť se rozplizlo v drobnomalbu chorob člověka civilisací zohaveného. Nikdo necítí se opravdu šťastným a uklidněným; přes všechnu zimničnou činnost mozku i všech údů hledíme zkaleným zrakem do sebe, kolem sebe a do budoucnosti. Věk Milíčův očekával by brzký příchod Antikrista, a soud, který vydá o nás potomstvo, dosti věrojatně vyslovil Ruskin.[3]) Navždy bude proti nám svědčiti v dějinách, že jsme i nejskvělejších svých

[1]) R. Lavollé: »La morale dans l'histoire«. Str. 75—76.

[2]) J. Ruskin: »The Eagle's Nest«. (Feis: »Aphorismen zur Lebensweisheit«. Str. 104.)

[3]) J. Ruskin: »The Eagle's Nest«. (J. Feist: »Aphorismen zur Lebensweisheit«. Str. 102—103.

objevů toliko zneužívali. »Nikdo nebude dbáti našeho ostrovtipu, toho, že jsme vývoj specií dokázali neb popírali, vzpomínaje skutku, že jsme v civilisované Evropě vyhladili kde jakého vzácného ptáka a kde jakou vzácnou květinku; budou si úsměšky tropiti z naší orby, založené na lučbě, ukazujíce na to, že nedovedla odvrátiti hladomor, a budou v nenávisti míti naši mechanickou vynalézavost jakožto století mitrailleusy ještě více než věk guillotiny. Přes všechnu naši politickou svobodomyslnost a poetickou humanitu, přes naše chudobince, špitály a nedělní školy, přes naše misionářské úsilí, abychom kázali za mořem, čemu doma nikdo nechce věřiti, a přes všechny naše polní výpravy proti otroctví — za které se hojíme podáním chytře vymyšlených účtů — budeme žíti v dějinách jako nejukrutnější pokolení, které kdy bylo na zemi; nejukrutnější při vší citlivosti, nejnerozumnější při všem vědění. Žádný národ, který věděl, co jest strast, nikdy tolik strasti nenatropil; žádný národ, který věděl, co jsou fakta, nikdy tak málo dle nich nejednal.«

I v národě českém vyskytují se dnes prozíraví muži, kteří hlásají toho potřebu, abychom se do národohospodářského zápasu opatřili jakýmisi drápy. A právem; jsme dosud příliš krotká, příliš neopeřená ptáčata, abychom se po způsobu orlů a supů vrhali útočně na své sousedy; naopak, sotva dosud odrážíme cizí nájezdy. Náš rolník, řemeslník, průmyslník a obchodník jsou ještě trpaslíky na světovém závodišti. Vítězíme leda při hrách sportovních. Tím smutnější věc, že z našich krajů nuceni jsou rok co rok stěhovati se valné zástupy dělníků, ony vyhublé roje »vlašťovek«, kterými se hemží železniční nádraží, když ukáže se jaro, a které vracejí se zase do svých hnizd, jakmile uhodí zima. Nedovedeme svých lidí uživiti, vyháníme je do cizích robotáren, aby v dolech, na polích a v továrnách pomáhali svými mozoly kupiti kapitál nám nepřátelský. Také inteligence naše, kterou vychovali namnoze nezámožní rodičové, odtrhujíce si poslední sousto od úst, rozbíhá se nám po světě, aby — jako někdy najatí námezdníci vojenští — bojovala pod cizími prapory. Podobně naši umělci a virtuosové musí putovati po celé Evropě i Americe, aby svými výtvory a výkony oblažovali cizí zrak i sluch. Roznášejí sice po zeměkouli slávu jména českého, ale i naši hospodářskou bídu. A což jest nejpovážlivější: i když tu tam hloub do některých oborů vnikáme, i když osvojíme si praktické vědomosti a zručnosti, nemůžeme se odhodlati k samostatným počinům, k samotvůrčím úkonům, nýbrž jen napodobíme a napodobíme, hledáme služeb u jiných pánů, místo abychom se odvážili

zaraziti svůj podnik, místo abychom sloužili sobě samým a nezávislostí svou i své otčině.

Pořáde šálí nás klamná domněnka, že toliko vědomosti a dovednosti dostačí samy o sobě, aby nás povznesly, zapomínajíce, že jestliže nevytryskne z našich duší také živé zřídlo mravní energie, důvěra v sebe, přičinlivost, píle, šetrnost, láska k vyvolené živnosti, poctivá solidnost, úslužnost, spolehlivost a rozšafnost v styku s jinými, nezdvihneme se nikdy ze svého úpadku. Což nám platno, budeme-li míti nepřehledné zástupy odchovanců rozmanitých škol odborných, jestliže zamilují se pouze do písaření v kancelářích, v kterých nejsou vladaři, jestliže zošklivi si hrubší práci tělesnou, aby neumazali si sněhobílé košile, nezmačkali naškrobeného límečku, secesního klobouku nebo kabátu, když za ten modní zevnějšek zaprodali svou svobodu? — A svéráznost výrobků! — Jestliže na hromadě kosmopolitických tovarů jest vedle láce, užitečnosti, trvalosti a úhledného tvaru i původní svéráznost mocným lákadlem pro odbyt, poptá-li se kdo po českém výrobku, bude-li tento ve všem všudy podoben francouzskému nebo německému jako vejce vejci? — Jest poučno, že právě rázovité naše plody slovesné nejdříve proklestily si cestu do cizích jazyků, a že zvukům Smetanovým a Dvořákovým již ochotně se otvírá zahraniční sluch. Mráz umí vykouzliti na okně své květy a živoucí národ vdechnouti v svá díla osobité rysy své povahy: nedovede-li však výtvory své takto odleskem svého ducha učiniti, zda právě to není svědectvím, že míza jeho života již vyschla? — Ten, kdo nepečetí svým vlastním razítkem, sám sebe odsoudil k nízkým činnostem, k úkolům poslušného sluhy. Kdy probudí se v nás trochu odvahy, trochu samotvůrčí hrdosti?

Či může-li nás co ještě více hospodářsky ponížiti, než-li to faktum, že našim konceptům krade se pravá firma, že tovar našich rukou putuje za hranice pod cizí známkou, ba že cizina nabízí nám ke koupi překřtěný, předražený výrobek našich mozolů? — Jak dlouho ještě budeme čekati na pomoc zvenčí, na ty blanické rytíře? — Ano, spí a dřímají dosud, ale ne v Blaníku, nýbrž v nás samých. — A přes to vše nemá a nesmí býti vrcholem našeho úsilí, abychom za heslem sebezáchovy odkájeli svůj lid pouze takými hospodářskými návody, které by jej proměnily v žraloka nebo bodlinatého ježka. Při vší vyškolenosti sobeckého rozumu zahyne nezbytně, jako kdyby tápal ve tmách čiré nevědomosti, jestliže vedle osvětných poznatků nerozdmýcháme v něm zároveň jiskru ušlechtilosti mravní. Sám pud sebezáchovy, stopujeme-li jeho dů-

sledky, musí nás k tomu nabádati, abychom nehleděli na svět pouze jedním okem — tím krvelačným okem Polyfémovým. Onen pud může pouze v prvním okamžení vpraviti do rukou lidí dvojsečný meč: pomysl dáviti neurvalou silou a pofouchlým úskokem. Tato myšlenka omámila mysl jen nepříčetných, polekaných a rozzuřených soupeřů, kteří pro hustou mlhu své vášně nedohlédají za délku svého nosu.

Nikdo nemůže na dlouho spasiti svou bytost toliko násilím. Největší rváč odnese nejvíce ran a přinucen, ač-li mu zbyla špetka rozumu, poněkud se vzpamatovati, aby nadobro nevykrvácel. Sebe prohnanější, sebe lstivější a urputnější silák najde neb vychová si pokaždé svého soka; neboť jen tam, kde není slona v houštině, jest vlk velikým zvířetem. Není nijakému kmenu možná, aby pohltil všecka ostatní plemena naší zeměkoule. A píchá-li svými bodlinami své sousedy a jen píchá, probudí v nich zoufalost, která i Herkula přinutí k napjetí svalů až do prasknutí. Sama sebou sestoupí se proti němu aliance všech poděšených, utištěných a vyhlazovaných, a rozčilený násilník, jehožto strach a špatné svědomí má veliké oči, chtě nechtě musí vydupávati nové armády ze své země. Již ozbrojuje hluché, němé a kulhavé a hází pušku na slabá ramena nedospělých hochů a malátných starců. Hořečná práce celého státu nestačí, aby vytěžila náklad na bodáky a děla. Mozoly milionů nejsou s to, aby zacpaly úžasnou propast veřejných dluhů a ukojily nenasytný měšec mezinárodních peněžníků — věřitelů. Neurvalost válečného pokřiku proti cizincům vyznívá již v barbarské roztloukání vzdorných lebek. A zatím kletby, namířené za hranice, vyplňují se — na domácí půdě. Táž nemravná hesla, kterými výbojník naparuje se proti svým sousedům, počínají rozežírati i vlastní jeho armádu. Nelítostnost k bližnímu, svůdná pravidla slepého sobectví a ziskuchtivé soutěže, která oblíbil si krajan proti cizinci, již hodí se mu také do styku s krajanem. Zájmy zahraniční ustupují zájmům tříd a jednotlivců uvnitř téhož národa, a domácí společnost trhá se v nepřátelské tábory. Již mezi nejmocnějšími z nich, mezi kapitálisty, skrytými za hromadu zlata, a mezi vychrtlými chuďasy, opřenými o veliké své číslo, zvedá se hrozebná pěst. Synové téže francouzské neb německé vlasti klnou své otčině jako maceše. Mezi pluky, nakupenými proti sousední mocnosti, rozhostuje se vzdor místo poslušnosti, zbraň pozdvižena proti důstojníku místo proti hrudi nepřítelově neb odhazována stranou, a mezinárodní chuďasi podávají si ruce přes politické hranice, aby založili mezi dosavadními dvěma říšemi novou třetí. Tak surová síla sebezáchovy, proti

jiné obrácená, sama sebou se rozpadává a mařÍ. I není divu, že již hlasně hořekují vlastenci,[1]) a že již klidní a hlubší pozorovatelé postihují, co zaslepeným soupeřům až dosud unikalo, totiž, že sebezáchova národní, aby byla trvale úspěšnou, nesmí podlamovati v lidu k nebi vztyčené obelisky sociální mravnosti a pravé zbožnosti, že marno spoléhati jen na hroty nabroušených mečů a na osidla lsti a úskoků, která utkána byvše na šíj cizincovu, rdousí zároveň bytost strůjcovu. Tisícero hnisavých ran na těle společenském volá neodolatelně po nezbytném obrození krve mravní očistou jednotlivců, a bojovník, válečnými strastmi na smrt znavený, musí konečně uznati sladkost pokoje a klidu, potřebu, aby uvaroval se rozčilujících třenic a půtek se sousedem, potřebu, aby uvěřil v lepší záchvěvy jeho hrudi, v možnost přátelské dohody, ba i v zdar ušlechtilého pokusu, aby místo protivníkových pevností láskou a blahovůlí dobýval protivníkova srdce.

Jestliže starověká i novověká surovost křičela na příslušníky dvou kmenů jako někdy Říman s Albanem na trojčata Horatiů a Curiatiů: Nechť spolu zápasí a korunujte vítěze, který přinese hlavu sokovu; jestliže středověk tak často vyrážel ryk: Nechť slabší otrokem silnějšímu, a jestliže »justiční stát« pohodlně se dívá, jak se vypořádají mezi sebou soupeři, a teprve když jsou na závadu jeho klidu, napravuje rozčileným bojovníkům rozpálené hlavy: zda-li nikdy není možný ještě jiný poměr mezi dvěma smrtelníky? »Zda-li tito dva lidé nezakusili aspoň jednou za svého života oné nevylíčitelné slasti, která nezbytně vyvěrá z každého dobrovolného odříkání na prospěch bližního, z každého věnovaného daru, z každičké služby prokázané z vlastního popudu dítěti, starci, ženě, nemocnému? — Jest cosi drahocennějšího nad tuto slast, tento tichý cit vlastní převahy, toto povznášející vědomí síly, která mne činí králem udělujícím milost? — A mám-li věčně býti dárcem a povolným toliko slabému, mrzáku a dítěti? — Nemohu-li si podobně vésti také k stejně mocnému a k silnějšímu? — Co mi brání, abych všude a v každém okamžení si neopatřil toho blahého citu převahy, vědomí síly a sebevlády?« [2]) — Nezapomínáme-li často, že jak do cizí bytosti voláme, tak se nám ozývá, že také sobě plodíme slast, jestliže ji na jiné rozléváme, a naopak strast, jestliže kolem sebe zuříme? — Pouze dítě je hříčkou slepé sebelásky a vášně, ale zku-

[1]) »L'armée démoralisée, le parti révolutionnaire prêt à l'action et la banque route en perspective, telle est l'oeuvre de la ‚défense républicaine' ... nous allons droit á l'anarchie.« (»La Patrie« ze dne 15. listop. 1901.)

[2]) Erw. Kirchhoff: »Über das Glauben.« Str. 94—96.

šený muž před každým závažnějším rozhodnutím neb skutkem stává se váhavým Herkulem na rozcestí, na kterého dorážejí jako bliženci a zároveň sokové dva korreláty neodlučitelné: egoism a altruism.

Nejblaženěji žije obyčejně ten, kdo správně dovede rozřešiti, kdy popřáti má sluchu tomu, kdy onomu přímluvci, ten, jehož srdce rádo vyslyší žebravého mrzáka, jehož rozum zkrátka odbývá žebravého lenocha. Ale slaboši citu hýčkají se i s povalečem, a otroci chladné hlavy zatvrzují se i k bídě skutečného nešťastníka. Rozšafný člověk, poznávaje i vyciťuje, že vedle něho stejným právem existují i jiné bytosti, dbá rovnováhy mezi suchým rozumem a měkkým srdcem, a mezi filosofy vývojová nauka Herb. Spencera prohlašuje za stejně důležité pružiny života lásku k sobě i lásku k jiným, varujíc před nadsazováním jak této, tak oné.[1])

»Definujeme-li altruismem čili láskou k bližnímu každou činnost, jež za přirozeného běhu věcí slouží k dobrému jiným místo tomu, jenž ji proukazuje, tož od svítání života altruism byl neméně podstatným než egoism.« Dle Spencera sice »nedostatečný rozvoj normálných činností sobeckých přivádí oslabení neb ztrátu života a tudíž ztrátu schopnosti vykonávati činy altruistické,« ale jest rovněž nehodou, není-li někde i altruistických činností. Jedinec, pečující toliko o sebe, a ne o potomstvo, stává se toho příčinou, že toto buď hned vymírá aneb nedostatečně se rozvíjí, a nechce-li vyhynouti, musí se odříci egoismu svého předka. »Zkrátka každý druh ustavičně očisťuje se od jedinců upřílišeně egoistických, kdežto zároveň ztrácejí se z něho jedinci upřílišeně altruističtí.«

Tuto nauku lze jak tak sloučiti s některými výroky Kristovými, ale ne se všemi. »Co sám nerad máš, jinému nečiň,« ba i »Milovati budeš bližního jako sebe samého,« obstojí vedla hesla Spencerova, ježto právě slova »jako sebe samého« dosvědčují, že i sebe máš milovati. Ale potom rozchází se s Kristem, hlásajícím naprosto neodpírati zlému, Spencer nepřipouštěje, že by bylo možná prováděti pouze čirý altruismus: »Kdyby všickni lidé výlučně vyhledávali radostí altruistických a takto vytvořili větší úhrn radostí, byl by důsledek toho, že radosti altruistické, které vznikají ze sympathie, mohou existovati bez radostí egoistických, s nimiž sympathie může obstáti — což je nemožnost; a druhý důsledek by byl, že, praví-li se, že největšího úhrnu štěstí lze dosíci, jsou-li všickni jednotlivci více altruističtí než egoističtí, jest nepřímo jakožto všeobecná pravda

[1]) Herb. Spencera »Filosofie souborná«, přelož. Dr. Peroutka. Str. 664—670.

[illegible] jsou silnější než city dojmové — druhá [illegible]

[illegible] nauky naprostá, neobmezená láska [illegible] sebe vždy a všude ve prospěch ji- [illegible] buď nemožnou, buď zbytečnou, [illegible] planuli touž náklonností, po- [illegible] — [illegible] tak ideálný, že netřeba o něm [illegible] a dobročiňte těm, kteří vás ne- [illegible] bylo starým: Oko za oko, a zub za [illegible] neodpírali zlému; ale udeří-li [illegible] jemu i druhého!« — nejsou-li to vý- [illegible] naši bytost? Pohříchu, jak málo dosud [illegible] let již křestní voda skrápí temena [illegible] ruce dospívajících drží křestní listy [illegible] potřebu. Kristův bližní, kterému padá [illegible] svého soka, tato vidina Chelčického [illegible] A přes to titanský duch Tolstého, [illegible] budoucích věků, spatřuje tam červán- [illegible] obce, jejímžto bližním není toliko pří- [illegible] města, té oné země neb státu, nýbrž každy [illegible] aby obětoval svou bytost na oltáři [illegible] končinách bytují tvorové, kteří svými či- [illegible] těla společenského, a život jedincův sám [illegible] hodnoty biologické, nýbrž toliko jako žertva [illegible] dnes — dnes ještě mrtva jsou srdce lidská [illegible] tak mrtva,[1]) »že míza stromů před [illegible] jejich krev; tak němy jsou lidské jazyky [illegible] věcí, že hvězdy hlasně k Bohu křičí a slav- [illegible] oblázky na břehu mořském a hřmění [illegible] do skal, než jejich kostelní zpěvy.« A líčíte-li [illegible] smrtelníků, samy sebou namanují se vám pří- [illegible]

[illegible] Feis: »Aphorismen zur Lebensweish.«. Str. 105.

Roztřídění citů a obrazotvornosti.

Píše Dr. Oldřich Kramář.

Kap. I. **Libost a nelibost. Vztah citu k žádosti a osobnosti.**

Jsou city, při nichž libost neb nelibost nejeví se patrným způsobem, ba i takové, u nichž nelze říci, spadá-li subjektivní jich význam v obor libosti či nelibosti. K prvým náleží na př. zcela slabé city souhlasu neb nesouhlasu, mezi druhé cit zvláštnosti a neobvyklosti, pokud nesáhá hlouběji do představ a obvyklých zkušeností. Kromě těchto nepatrných vyjímek shledáváme ale při citech buď zřejmou libost neb nelibost. V tom i onom shodují se ku podivu i prosté city i odvozené, neboť jsou i některé prosté city bez rozhodné libosti neb nelibosti.

Co však jest libost a nelibost? — Aby podstata obou náležitě mohla býti oceněna a všecky toliko abstraktní hypothesy byly vyloučeny, nutno sledovati průběh a podstatu úkonů životních. Všecky vyznačeny jsou periodou, t. j. opětovaným vystřídáním fasí, jichž neporušená následnost vyjadřuje pravidelný průběh vědomí orgánového. Poněvadž ona následnost stále se opětuje, stává se v našem vědomí požadavkem, jenž obyčejně jest nevědomý, po případě ale vědomým se stává. S tím pak souvisí i jiná závažná psychologická stránka citů, že jeví přirozený vztah k žádosti, a to shledáváme stejně při prostých i odvozených citech.

Ode dávna jest známo, že měřítko v posuzování libosti a nelibosti jest subjektivné, což také jinak býti nemůže, ježto celkový stav stávajícího vědomí orgánového zde rozhoduje. Proto pokládá se zmenšení libosti za nelibost, zmenšení nelibosti za libost. Avšak kromě této známé jistoty naskytuje se ještě jiná velmi závažná, že totiž tytéž změny místního orgánového vědomí mohou býti pokládány buď za libost, buď za nelibost, dle toho, které jsou ostatní působivi činitelé, jimiž celková podstata citu jest označena. Proto

při různých citech lze pozorovati společné znaky, a naopak zdánlivě podobné city jsou podstatou svou rozdílné. Příkladem prvého jest radost a hněv, kteréž city shodují se v tom, že vybavují živé pohyby svalstva kosterního. Příkladem druhého případu jest mírný úsměv a hlučný smích. Obyčejný názor pokládá oba úkazy za citové projevy stejné podstaty, toliko kvantitativně rozdílné, vždyť i etymologie této příbuznosti zdánlivě nasvědčuje. Avšak přes to v některých jazycích rozdílná podstata i rozdílnými názvy jest označena. Ačkoliv v latině mírné usmívání od smíchu toliko předložkou sub jest rozeznáno — subridere, ridere, — přece pro hlučný smích má mluva slovo »cachinnus«. Také řečtina rozeznává mírný úsměv slovem *μειδάω* od *γελάω* a *καγχάζω*, poslední naznačuje hlučný, rozpustilý smích, jejž my označujeme slovem »chechtot«. Podstata obou opravdu jest rozdílná. Mírný úsměv je inervace svalů lícních, která jak známo, dodává vážné tváři výraz jasnosti a půvabnosti, hlučný smích naproti tomu mění onu mírnou innervaci v karikaturu, a vlastní podstata jeho spočívá v prudkém a opětovaném vydechování, kteréž právě rozdílnost podstaty jeho od prvého zřejmě naznačuje. Jako úsměv a hlučný smích se liší, tak rozeznávají se i city je provázející, t. j. podněty innervační, představovými obsahy způsobené.

Při všech úkonech vegetativních možno rozeznati fási klidu ja kožto střední, po ní pak změnu vyjádřenou někdy patrným citem nelibosti, z níž vyplývá namnoze žádost buď vědomá buď nevědomá, posléze ukojení této žádosti a opětný nastávající klid. Nejpatrněji jeví se průběh tento při úkonu požívání, trávení a vymítání. Klidný stav střední vyjádřen jest záporně nedostatkem citu, po něm však ponenáhlu připravuje se cit hladu, jenž v některých případech dosti náhle a prudce dospívá k uvědomění. Tak děje se u kojenců a malých dětí a pak u šelem a dravců. Přirozeným mechanismem organismu vybavuje hlad prudké pohyby čelisti a jiné, kteréž jsou toliko prostředným mechanismem k nalezení potravy a ukojení. Proto kojenec hněvivým pláčem hlásí se a rovněž dítě pláčem neb naléhavým křikem. Šelma ale nepokojně a zuřivě pobíhá a hledá kořist. Tento prostý příklad naznačuje, kterak hlad přímo přechází v žádost. Hlad jest v původním stavu rozhodně nelibým pocitem a citem, jenž spolu se žádostí potud trvá, pokud žádost ukojení nedochází. Při tom lze pozorovati i jiné zajímavé úkazy psychologické. Hltavost hladového i člověka i zvířete naznačuje jen libost, která s nasycováním jest spojena. V čem ale spočívá tato libost? — V prudké innervaci svalů čelistních. Zde nutno zároveň

opraviti častý omyl při posuzování libosti pokrmu. Opravdu hladový člověk proto s chutí jí, že čelisti k prudkému pohybu jsou pobádány. Tou měrou, jak žádosti po pokrmu vyhověno, ochabuje innervace svalů čelistních a innervace při polykání, libosti ubývá. Kvalita pokrmů jest při tom vedlejší věcí, požadavek zde kladený spíše záporný než kladný: pokrm nemá míti odporné chuti neb odporného zápachu. Jak vidno, mají pocity chuťové a jich rozdílné kvality při úkonu požívacím a jeho libosti toliko negativní význam; jen vybíravost a mlsnost, která u pokročilého lidstva stala se vlastností více méně ustálenou, přikládá pocitům chuťovým a s nimi spojeným hmatovým větší důležitost, než původně a za zcela pravidelného stavu mají. Nehladový člověk vyznačen jest kromě nedostatku kladného pocitu hladu obzvláště nedostatkem zmíněné innervace; proto požívání jeho děje se bez chuti a jest pouhým požitkářstvím, zakládajícím se na nepřirozeném oceňování kvalit chuťových a jiných. Totéž platí o žízni a pití.

Tyto úvahy jsou pro posouzení podstaty libosti velmi důležité. V čem ale nelibost hladu spočívá, není sice dosud od fysiologů nepochybně zjištěno, avšak jest přece pravdě podobno, že zvětšené nad střední míru smršťování žaludečních svalových vláken při nedostatku odporu se strany potravy vyjadřuje hlavní podstatu onoho pocitu a jeho nelibosti; neboť přivoděním potravy přestává.

K úkonu požívacímu druží se jako doplněk úkon vymítací. I zde platí podobné úvahy. Vystřídává se perioda tří rozdílných fasí, jen že fysiologický význam jest částečně stejný a částečně opačný. Nelibost zakládá se zde na nastávající a zdržované innervaci příslušných svalů, libost při výkonu na provedené innervaci, kdežto hlad při úkonu požívání má platnost samostatnou vedle innervace čelistních a ostatních kosterních svalů.

Pravidelné střídání obou úkonů a jich fasí vyjadřuje pravidelný průběh života a stává se ve věku dospělejším, zvláště ale ve zralém a sebevědomém, nezbytným požadavkem, jehož nesplnění jest totožno s nelibostí celkového vědomí orgánového. I zde naskytují se zajímavé úvahy. Člověk v pravidelných a zabezpečených poměrech žijící vítá pocit hladu jako úkaz očekávaný, a nedostavení se jeho stává se nelibostí. I nedostatek podnětů k výkonům vymítacím má týž význam. Zde máme především zajímavý úkaz, že pocit, jenž sám sebou nelibý jest, svým důležitým významem v průběhu vegetativního života stává se libostí. Trvalé porušení onoho průběhu jest ale dále základem trvalé nálady nelibé, ano rozhodných citů nelibých, omrzelosti, podrážděnosti i melancholie.

Neboť nedostatkem výbavy oněch úkonů porušuje se pozvolna celá výživa organismu, innervace kosterních svalů stává se chabou, a reflexy obrazotvorné ovládají vědomí.

Obdobné úvahy naskytají se při úkonu pohlavním. Pozorování živočichů, zejména ssavců, ukazuje průběh příslušných fasí v původní prostotě a ryzosti. Stav klidový vyplňuje delší dobu, nastávající nelibost a probouzení žádosti sluje všeobecně říjením. I tato fáse vyjádřena jest jako příslušná v úkonu požívacím patrnou innervací jednak ústrojí pohlavního, jednak svalů kosterních. Prvá naznačuje vedle jiných pudových podnětů, podstatu lásky pohlavní se vším střídáním sladkotrpké žádosti, žárlivosti a zklamání. Innervace svalů kosterních jest ale prostředným mechanismem k provedení úkonů. Samec i samice v době říjení nepokojně pobíhají sem tam, a zvláště samec vyhledává příležitosti a užívá všech prostředků přirozené koketerie, aby se zalíbil. Všecko, co rušivě zasahá do průběhu jeho žádosti naplňuje jej zuřivým hněvem, a proto bývají samci jinak krotcí v této době člověku nebezpeční, jako na př. jelen. Ačkoliv ony fáse u obou pohlaví jsou poněkud rozdílné, přece jest vystřídání jich celkem totožné. Změny, které v lidském pokolení, zejména u mužského pohlaví nastaly, jsou všeobecně známy. Také vývoj lidské vzdělanosti city o žádosti s tímto úkonem spojené vytříbil, avšak nic nového nepřičinil, co by již v životě zvířecím nebylo vyjádřeno.

Méně pozorované, avšak obzvláště důležité jest vystřídání fasí při úkonu dýchacím. Doba střední jest ona krátká přestávka po vydechnutí, tedy mezi vydechnutím a vdechnutím, ale též přestávka po vdechnutí. Pozorujeme-li bedlivě sami sebe, shledáme, že v této prvé, ač jen kratičké době klidu možno rozeznati zvolna stoupající nelibost, která vede k innervaci bránice a mezižeberních svalů břišních. Následek její jest vdechnutí, po němž po kratičké přestávce za podobných okolností nastává vydechnutí rychlejší než vdechnutí. Pravidelné vystřídání fasí jest i zde požadavkem, obyčejně více méně nevědomým, někdy ale k patrnému vědomí docházejícím. Každé zastavení neb porušení cítí se jako patrná nelibost, každé odstranění překážky jako libost. O tom lze snadno přesvědčiti se, zastavíme-li vdechnutí neb vydechnutí libovolně. Takové to překážky jsou buď zevní fysické, aneb vnitřní organické, aneb psychického původu. Vstupujíce do prostoru nečistým vzduchem naplněného neb náhle nepříjemný zápach vnímajíce pociťujeme také náhlé zastavení vdechování. Totéž děje se, ocitujeme-li se v davu lidí aneb vstupujeme-li do studené vody. Ono zastavení vdechnutí cítíme

jako t í s e ň, kteráž přestává teprv, když buď překážka byla odstraněna, aneb když stala se obvyklou, jako na př. v davu neb ve studené koupeli. Ta nelibost taktéž provázena jest živou innervací svalů kosterních, patrně za tím účelem, aby překážka volného vdechování byla odstraněna. Volné vydechnutí po jejím odstranění pokládá se za libost. Proto říkává se i, že člověk po namahání neb starostech si o d d e c h n e, což nikoliv není obrazně řečeno, nýbrž přesně doslovně. Neboť chvatná námaha a střídající se naléhavé starosti ruší klidné střídání úkonu dýchacího. Prostě organická příčina rušení nastává, když při vdechování cítíme píchání, cit úzkosti jest týž a úleva při volném vdechnutí stejná. Možnost volného oddechování spolu s možností pohybu jest pravý a původní význam s v o b o d y a v o l n o s t i, opak toho n e v o l n o s t. Úkazy při úkonu dýchacím pozorované jsou velmi četné, a proto právě pro pochopení podstaty libosti a nelibosti velmi závažné. Všeobecně tedy říci lze, že střední míra vdechování a vydechování jest nultým stupněm při subjektivním oceňování této stránky organového vědomí. Avšak změny a překážky, které při vybavování těchto úkonů nastati mohou, jsou rozdílné, a proto i význam citový dle toho určen. Možné změny jsou tyto:

1. Náhlé zastavení čili zkrácení vdechnutí neb vydechnutí, aneb prudké jich opětování bez vystřídání opačné fáse.

2. Zrychlený, ale seslabený rythmus vdechování a vydechování.

3. Prodloužené vdechnutí a zastavení po něm, tak že kratička doba mezi vdechnutím a vydechnutím jest taktéž prodloužena.

4. Sesílený a spolu prodloužený rythmus vdechování a vydechování bez zastavení.

Z těchto čtyř případů toliko poslední naznačuje sám sebou rozhodnou libost, ať příčiny jsou prostě fysické, neb organické, neb psychické. Z fysických příčin nastává, vstupujeme-li do prostoru čistým libovonným vzduchem naplněného. Tu ihned bezděčně vdechnutí se prodlouží, a úkon děje se rythmem zvolněným a mohutnějším Z organických příčin nastává u nemocného, když horkosti ubývá, n. př. v pneumonii čili plícním zánětu, aneb když po tělesném namahání nastal klid, obzvláště pak v klidném tvrdém spánku. Z prostě psychických příčin, když po namahavém a zhusta přerušovaném vnímání nových představ započala klidná a opravdová apercepce, tedy při pozornosti. Naznačujeme v posledním případě libost bezděčně upoutané pozornosti slovem z a j í m a v o s t. Ostatní změny v úkonu dýchacím vyjadřují buď nelibost více neb

méně patrnou aneb přivozují složitější poměry, jichž libost aneb nelibost ještě na jiných okolnostech závisí. Tak nastává n. př. při podivení a vyšším stupni jeho »žasnutí« zastavení úkonu po vdechnutí. Není-li zde nelibost rozhodně vyjádřená, shledáváme ji zcela zřejmě při náhlém zastavení vdechování a následujícím vířivém totiž zrychleném a seslabeném dýchání ve stavu úzkosti. Jinde jsou poměry složitější. Tak n. př. jest podnět k smíchu, dává-li se mu volný průchod, libostí, zdržuje-li se násilně, nelibostí. Podobně při vzlykání a jinde.

Snadná pozorovatelnost těchto změn při dýchání poskytuje možnost, aby i při ostatních úkonech nastávající změny byly pochopeny, aneb aspoň domýšleny. Úkon trávení nelze tak zřejmě sledovati jako dýchací, možno ale obdobné změny i při něm předpokládati. Ve středním stavu zdravoty děje se smršťování svalových vláken žaludečních a střevních také střední mírou obvyklou. Je-li trávení seslabeno, jest i tento pohyb seslaben; naopak nastává někdy sesílení onoho rhythmu nad míru střední. Možno, že v některých případech i náhlé zastavení bývá způsobeno podobně jako při dýchání. Seslabení pohybů peristaltických nastává z příčin organických při porušeném trávení; naopak sesílená innervace svalových vláken, když činnost žaludeční a střevní příznivými okolnostmi jest zvýšena. Obou změn jsme si jasně vědomi, prvá cítí se jako tlak v žaludku a střevách, druhá jako lehkost a svěžest. V prvém případě jest také innervace kosterních svalů ochabena, cítíme se mdlými a slabými, v druhém zvýšena, cítíme podněty k pohybu a činnosti. I zde jsou příčiny buď fysické buď psychické. Nestřídmost, zvláště déle trvající, porušuje a ochabuje činnost trávicí, totéž ale způsobují trvalé city, jako hněv, rozmrzelost a nespokojenost, především pak trvalý zármutek. Naopak střídmost a pravidelný způsob života ony úkony sesiluje, a podobně působí radost, zvláště ale trvalá, jasná a spokojená nálada. Zkušenosti poukazují k tomu, že uvědomění buď ochabeného neb střední a po případě sesílenou měrou vybavovaného úkonu trávení jest základem všech trvalých nálad, ano i utkvělých chorobných stavů duševních při melancholii a manii a podobných stavech v ostatních chorobách duševních.

Úkon srdce není sice přímo ve vědomí tak zřejmý jako dýchání, avšak přece dá se přímo i nepřímo pozorovati a změny v něm nastávající konstatovati. Kromě rozhodných chorob srdečních, které ovšem také mají význam citový, jsou pro posuzování citových ·ů nahodile nastávající změny důležité. Tyto dají se podobně

stanoviti jako při úkonu dýchacím. Náhlé zastavení, neb zrychlená a seslabená systole a diastole, aneb sesílená a zmohutnělá. Příčiny také mohou býti buď organické, buď psychické, buď fysické. Známo jest, že činnost svalová kosterní, zvláště namáhavá, způsobuje zrychlenou innervaci, podobně ale účinkuje líh neb káva a čaj. Z organických příčin nastává buď zrychlení a seslabení, buď zmohutnění pobybů srdečních, a pociťuje se prvé jako nelibost, druhé jako libost. Rozhodnou nelibostí jest ale náhlé zastavení činnosti srdeční při leknutí, ano i při neočekávané radosti, proto jedno i druhé může člověka usmrtiti. Dítě lekne-li se pláče, zralý člověk snadněji ale pláče z radosti než z leknutí.

Jako mezi všemi úkony, jest obzvláště mezi dýcháním a činností srdeční úzký vztah, tak že změny v jednom úkonu mají za následek obdobné změny druhého. Přece však není taková závislost jednoho na druhém, aby změna jednoho bez druhého nemohla nastati. Proto na př. pozorujeme zrychlenou činnost srdeční, aniž spolu dýchání jest zrychleno a naopak. Toto faktum jest proto důležito, že poznáváme z něho možnost působení představových činitelů brzy na ten, brzy na onen úkon, což v každém případě podmiňuje rozdílnou podstatu citu. Je-li změna toho kterého úkonu trvalá a netoliko přechodní, pak ovšem nastávají výsledné změny ve všech ostatních úkonech. Proto také může býti v některém případě styků představových buď jen dýchání přímo dotčeno, buď jen činnost srdeční, a tak možno i o ostatních úkonech říci. Nadevší pochybnost jisto jest na př., že úkon a ústrojí pohlavní jistými dojmy bývají přímo dotčeny a sice buď ve smyslu podněcovacím buď naopak zatlačovacím; odtud pak teprv přecházejí vlivy na činnost srdeční a dýchací. Rovněž někteří činitelé přímo působí na úkon trávení atd.

Úkon vasomotorický, t. j. rozvádění krve tepnami, jeví také ony svrchu zmíněné fáse, jen že nemožno jest ve vědomí přímo je sledovati. Nepřímo jen cítíme následek smršťování a ochabování svalových vláken tepenních dle rythmického proudu krve, jejž pulsem nazýváme. Změny v tomto úkonu jsou opět zcela obdobné. Kromě středního rythmu nastává někdy sesílená, někdy seslabená innervace, ano snad i okamžité zastavení. Následků z těchto změn vyplývajících jsme si patrně vědomi. Sesílená innervace znamená zblednutí, zmenšená aneb zastavená zardění pleti. Zdali i změna sama o sobě, totiž zvětšená neb zmenšená innervace vláken v onom vědomí patrně jest obsažena, nelze s jistotou říci. I zde shledáváme buď fysické buď organické, buď psychické příčiny změn. Známo

jest, že námaha tělesná způsobuje zardění, avšak u některých lidí po krátce trvající zardělosti následuje zblednutí. Z psychických příčin nastupují ony změny buď jako výsledné úkazy jiných změn, aneb přímo. Zardění i zblednutí může býti výsledným úkazem při rozmanitých citech, jako radostném vytržení, nadšení, hněvu a naopak zblednutí také při hněvu, pak při strachu, úzkosti, obzvláště ale při trvalých náladách zdravých i chorobných. Přímé působení na úkon vasomotorický shledáváme při studu.

Také působnost svalů kosterních jest pro posuzování libosti a nelibosti citů velmi důležita. Zde ovšem není rythmického vystřídání po způsobu činnosti srdeční, dýchací a vasomotorické a t. d., avšak přece shledáváme změny velice patrné. Bdělý stav vědomí vyžaduje a přímo přivádí jisté innervace, bez nichž činnosti lidské byly by nemožné, přímé držení těla, chůzi, pohyby rukou, otevření víček a klidové urovnání svalů lícních. Možno celkem jistý klidový střední stav innervace klásti, jenž týká se především držení těla, otevření víček, zvláště pak také výrazu lící. Od tohoto středu, jenž sám není zcela nezměnitelnou normou, ježto buď chodíme neb při práci sedíme aneb rozličné pohyby rukama konáme atd., nastávají odchylky buď ve smyslu oslabení, buď ve směru sesílení. Jedny i druhé změny jsou rozsáhlou měrou původními úkazy při nejrozmanitějších citech, ano říci možno při všech, pokud jsou to buď zostřené transitorické city neb trvalé citové stavy. Známo, že radost a nadšení, hněv, obzvláště pak nepokoj a tíseň nesrovnávají se s klidným držením těla, toliko pokročilá schopnost sebe opanování u vzdělaného lidstva zmírňuje poněkud prudké neb živé výbuchy nastávající innervace. Odtud pochází přirozený význam tance a veselého poskakování u národů surových a u dětí, zpěv, křik, mluva, smích atd. Avšak mírné zvýšení neb snížení innervace lícních a kosterních svalů mívá také samostatný význam citový, a proto obsah některých citů prostě takovouto innervací neb snížením jejím jest označen. To platí všeobecně u všech mírných citů, jichžto působnost reflektorická nedosahuje oněch důležitých životních úkonů, obzvláště dýchacího, srdečního a vasomotorického. Takovéto mírné city liší se tedy také od živějších a vášnivých tím, že nedruží se k nim innervace žádosti. Příklad věc objasní. Setkáme-li se s milou osobou, jíž jsme dlouho neviděli, aneb od níž jsme byli odloučeni, jest vášnivá radost přímo spojena s žádostí ji obejmouti a pocelovati. Tato žádost ale ničím jiným není než živou innervací, která přirozeným podnětem instinktivním se vybavuje. Člověk prchlivý a neumějící krotiti své vášnivé výbuchy hotov jest vrhnouti se na

protivníka jemu překážejícího neb jej urážejícího. Odtud boj a válka jak v říši zvířecí, tak i v surové a vzdělané společnosti lidské. Člověk živé povahy, je-li rozradostněn, ihned pociťuje žádost a podnět, aby příčinu své radosti jiným osobám, zvláště milým a blízkým sdělil, aneb jásá, zpívá atd. Naopak zarmoucený sděluje svůj zármutek a dává jej živým způsobem na jevo. Naproti tomu jsou také klidné city, při nichž žádného podnětu k výbavě živých pohybů a k žádosti není. Takového způsobu jsou city souhlasu a nesouhlasu, zejména také opravdové aesthetické, při nichž není reflektorické působnosti na úkony vegetativné. Zdar i nezdar v nepatrných věcech, snadné porozumění neb okamžité neporozumění, ojedinělé vnímání harmonie neb disharmonie atd. jsou klidné city, při nichž není vzrušení, ale přece patrný reflektorický obsah v oboru lícního i ostatního kosterního svalstva. Čím jeví se tento obsah? — Pozorovateli druhé osoby možno sledovati nepatrné změny ve výrazu tváře, v držení těla, při řeči ve zvýšeném přízvuku; tak i oči více se rozevrou, vážný význam tváře na okamžik vyjasní se slabounkým úsměvem, hlava poněkud se povztýčí atd. Tyto druhému pozorovateli patrné změny jsou však jen zevní stránkou toho, čeho osoba sama je si vědoma. Ony nepatrné změny stavu innervačního jsou slabým reflektorickým obsahem oněch citů aperceptivných, které kromě toho prvotní svůj obsah v ústrojí aperceptivném mají. Opačné změny dějí se při nesouhlasu, disharmonii a v podobných případech, mírné přivření očí spolu se slabým svraštěním čela, prodloužení tváře a jiné. Při tom nebude od místa poukázati k rozdílu v citovém naladění, je-li takovýto dojem ojedinělý aneb ve spojení s jinými dojmy. Citový obsah čistého trojzvuku v kterémkoli poloze jest docela klidný, je-li tento dojem ojedinělý, živější jest, střídá-li se s příbuznými a harmonickými souzvuky; avšak může nabýti povahy vášnivého vzrušení, následuje-li po neobvyklých a odvážných disharmoniích jako prosté rozřešení těžkých záhad.

K úplnému porozumění podstaty libosti a nelibosti nutno přihlédnouti i k úkonům vyměšovacím. Hlad provázen jest sesíleným vyměšováním slin, kteréž kromě vybavených pohybů čelistních a stále střídavých pohybů jazykových spolu označuje nelibost hladu a naopak libost ukojení. Při jiných citech nastává podobné vyměšování; tak při náladě žádosti pohlavní již před úkonem děje se u obou pohlaví vyměšování šťáv, jež podobně označuje průvodní úkaz a tím spolu zabarvení citu. Známo rovněž jest, kterak při hněvu sesiluje se vylučování žluči, tak že žluč jest obrazným označením hněvu samého. Než nejdůležitějším případem jest vyměšo-

vání slz při živých a vášnivých citech. Dítě a podobně ženy snadno pláčou, zvláště z bolesti a zármutku; avšak pláč nastává i v jiných případech, při mocném dojmutí soustrasti, při veliké radosti, ano i při nadšení.

Podnět k pláči, t. j. kvyměšování slz, jeví se jako tlak, jejž cítíme ve žlázách slzních, a uvědomění jeho jest tak nápadným obsahem těch kterých živých neb vášnivých citů, že k zabarvení jich značnou měrou přispívá. Co nazýváme hořkostí bolu a zármutku, to z valné části spočívá na uvědomění nastávající innervace k vymíšení čili vyronění slz. Zajímavo při tom jest i to, že uskutečněné vymíšení spojeno jest se značnou úlevou, tedy se zmírněním nelibosti, kdežto naopak zdržování slz ji zvětšuje. Kromě subjektivní stránky, že ona innervace významně určuje obsah citu, přísluší pláči samému také důležitý význam fysiognomický. Podotknouti sluší, že od pláče samého nutno odděl-ovati jiný průvodní úkaz vášnivého bolu, totiž vzlykání. Oba úkazy bývají zhusta spojeny, nastává však také pouhý pláč bez vzlykání, a naopak trvá někdy vzlykot bez slzí. I tento úkaz jest netoliko důležitého významu subjektivního, nýbrž také fysiognomického. Avšak spadá do oboru změn úkonu dýchacího, kteréž všecky jsou jednak významu subjektivního, jednak objektivního, totiž zevně pozorovatelné a proto mají i platnost fysiognomickou. O nich tedy nutno promluviti.

Svrchu již všeobecně naznačeny byly změny, jež při úkonu dýchacím nastati mohou. Případy sem spadající jsou tyto:

a) Změny ve fási vdechnutí: vzdech, vzlykot, zívání.

b) Ve fási vydechnutí: posuněk »hm« a lehké odkašlání jako známka nesouhlasu a mírné nelibosti, posuněk »ha« ojedinělý neb opětovaný, jako známka podivení a nelibosti, pak smích a chechtání, posléze hlas, křik a mluva.

Tyto změny proto zvláště uvésti nutno, poněvadž kromě jiných v obor dýchacích změn spadajících vynikají jak subjektivním významem, tak obzvláště platností fysiognomickou. O jiných změnách, jež mají význam toliko fysiologický a ne v užším smyslu citový, zde pomlčíme.

Vzdech jest prudší čili násilnější oddechnutí, kratší neb prodlouženější, s krátkým vydechnutím. Jeho význam jest všeobecně znám. Je-li vzdech kvantitativně sesílen, totiž zvětšena-li neobyčejně innervace příslušných svalů, tak že vdechnutí jest náhlé a po něm následuje kratičké vydechnutí, jest to vzlykot. Tento nebývá ojedinělý, nýbrž týž úkaz opětuje se vícekráte za sebou, ano po ně-

jaké přestávce řada vzlykotů se opětuje. Žádná změna v úkonech vegetativních neoznačuje tou měrou prudkost bolu a zármutku jako vzlykání. Innervace zvýšená pociťuje se jako nápadný obsah citu bolestného, a zdržování této innervace vyžaduje ještě většího násilí než zadržení pláče. V té příčině zajímavo jest sledovati rozdíl povah při projevech bolesti. Měkké a snadno dojmům přístupné povahy, jako děti a ženy, snadno pláčou bez vzlykání, aneb přidružuje-li se toto, jest mírnější a dlouho netrvá. Vášnivé povahy naopak a spolu pevnější vyjadřují bolest spíše trvalým vzlykáním než pláčem. Innervační podnět k němu obzvláště tedy vyjadřuje hořkost bolu, ať tento bol jest průvodcem zármutku, ať radosti, poněvadž nesnadněji se utišuje než pouhý pláč.

Zcela jiného rázu jest zívání, netoliko ve svém významu fysiologickém, nýbrž i citovém. Podstatou svou jest to neobyčejně prodloužené neodolatelné vdechnutí spojené s otevřením úst a příslušnou innervací lícních svalů. Význam jeho subjektivní citový jest právě tak nápadný jako pláč a vzlykot, avšak naznačuje opak zvýšené nálady v tom neb onom smyslu. Jest právě následkem nedostatku živějších citů libosti neb nelibosti, odznakem ochablosti, nudy a ospalosti. I zadržení jeho vyžaduje násilí a neodstraňuje celkový ráz ochablosti. Důležitý jest také význam jeho fysiognomický a známo jest, že snadno bezděčně se napodobuje.

Mírné sesílení vydechnutí spojené s artikulací rozdílnou jsou posuňky »hm«, »ha« a lehké odkašlání. Násilnější innervaci naznačuje smích a chechtot. Jest to pravý fysiologický opak vzlykotu. U tohoto shledáváme násilné a přerývavé odechování s kratičkým vydechnutím, při smíchu a chechtotu však násilné a přerývané, opětované vydechování s kratičkým odechnutím. Citový obsah, jenž při smíchu z innervace dýchacích a břišních svalů vyplývá, jest rovněž subjektivně nápadný i výbava těchto pohybů objektivně velmi patrná a proto i fysiognomický význam smíchu nad míru důležitý. Budiž podotčeno, že pláč a smích nejsou logicky výlučné úkazy, ani ve smyslu subjektivném, ani fysiologickém, nýbrž různé, které při témž citovém stavu se mohou stýkati a střídati. Logickým opakem úsměvu jest naopak vážné prodloužení tváře, opakem chechtotu pak jest vzlykání.

(Pokračování.)

O tom může pochybovati jenom idealista, který pokládá za jedinou skutečnost stavy vědomí. Jen tyto jsou bezprostředně dány, a vše, co na základě jich soudíme o světě vnějším, jsou mé vlastní dohady, mé vlastní výtvory, které existují pouze skrze mé vědomí. Svět jest má představa, tělo jest má představa, hmota jest má představa, pochody a jevy, které nazývám hmotnými, jsou mé představy; nejsou mi tedy dány jakožto předměty samostatně existující bezprostředně, nejsou fakty.

Postavíme-li se na toto stanovisko, které jest oprávněno v theorii poznání, pak není faktem nic, co se ve vědách a v obyčejném pojímání za fakt považuje. Obsahy počitků, vjemů, představ jsou jen symboly faktů, jakož naše poznání je pouze sesymbolisovaná skutečnost. Pak není ovšem ani faktem ten náš fenomenální paralelism. V jevech, které nazýváme duševními, ve stavech vědomí není zajisté nic, co by poukazovalo na nervové koreláty jejich. O nich dovídáme se teprve dlouhou prací myšlenkovou, jako se teprv později dovídáme o svém těle, o jeho užší souvislosti se stavy vědomí. »Neboť kde jsou — praví Richard von Schubert-Soldern[1]) — dána v souvislosti toho tak zvaného světa jevů data, která by nebyla psychická, ale pouze fysiologická? Nenáleží jednoduché počitky jako: šeď, červeň, tón *a*, počitek hmatový *b* atd. k jevům psychickým? A tomu-li tak, jest nějaká fysiologie, jejíž předmět by byl prost takových obsahů počitkových? Nepředpokládá-liž fysiologie jednoduché počitky všude při svém předmětě? A kde a v čem spočívají zákony fysiologie, její obecné pojmy, když ne v představovém světě příslušných znalců fysiologie? Kde že jest tedy ona část světa, která stojíc mimo všechnu psychickou souvislost, byla by s ní paralelní? . . . Paralelismem jest tedy špatně vyjádřen poměr mezi počitkem a fysiologickým pochodem. Bezprostředně jsou dány jen počitky, jich vztahy a spojeniny; a prostředně přece vše utvořené a vysouzené pochází opět z počitků; co z nich nepochází, jest to »prostě neurčitelné« (Spinozova substance) a s tím nemůže ani nejmoudřejší člověk nic počíti. Kde je však paralelnost mezi smyslovým počitkem a jeho analogem? Kde je to poslední? Je to také počitek anebo pochází z počitku a náleží tudíž do obecné souvislosti psychické jako vše ostatní. Jest tedy možno mluviti jen na nejvýš o nějakém paralelismu ve světě jevů (Erscheinungswelt), ale i ten je z větší části vysouzen a nikoli dán bezprostředně . . .«

[1]) Ursprung und Element der Empfindung. Zeitschrift für immanente Philosophie I. (1895) 20.

Kdyby myslil prof. Mareš s tohoto stanoviska, že současné se vyskytování dějů duševních s fysiologickými není zaručeno zkušeností, že zkrátka není empirickým faktem, pak bych to nepopíral, jen bych řekl, že takovéto rigorósní stanovisko idealistické ve vědě jest nepřípustné, poněvadž by vedlo k naprostému subjektivismu poznání, takovému, s jakým debutovali před mnoha lety sofisté, aby mohli dokázati, že černé je bílé se stejnou pravděpodobností jako že černé není bílé.

Avšak prof. Mareš na tom stanovisku nestojí; neboť jednak mluví o zkušenosti tak, jak se o ní mluví ve vědách, jednak mluví o logických postulátech a konečně rozeznává základ theoreticko-poznávací od empirického. Máme tedy společnou basi a platí pro nás dvojí zkušenost: vnitřní a vnější. Onou míní se bezprostředně uvědoměné stavy duševní = stavy vědomí, touto prostředečně smyslovým vnímáním uvědoměné děje světa vnějšího. Platí pro nás dále dvoje fakty podle toho, ke které zkušenosti se vztahují: fakty vnitřní zkušenosti a fakty vnější zkušenosti. Fenomenální paralelism je fakt zkušenosti vnější, neboť nevztahuje se původně na to, co pozoruji ve svém nitru, nýbrž co pozoruji, co konstatuji na svém těle a lidech jiných. Pro zkušenost vnější platí jakožto fakt:

1. Obsah každého vjemu (počitku), pokud si vjemy jednotlivých smyslů neodporují. Co vidím, co hmatám, co slyším; o čem se mohu vnímáním přesvědčiti (co mohu učiniti předmětem vnímání), to je skutečnost sama (ovšem jen ta relativná, jen ta skutečnost jevů a ne věcí o sobě!), to jsou fakty.

2. Každá myšlenka d o k á z a n á, což znamená myšlenku shodnou se skutečností. Důkaz vede vždy zpět ke zkušenosti smyslové, i když opírá se o nejabstraktnější zásady logické. Shoda se skutečností smyslovou jest jediné kriterion pravdivosti myšlenky, každá pravá myšlenka musí se osvědčiti ve skutečnosti, tím je dokázána. Myšlenka, o níž nemohu se přesvědčiti, myšlenka, která odporuje skutečnosti, není dokázána a nemůže platiti za fakt.

Faktem je tedy každý přesný popis nějakého děje, faktem je každé konstatování něčeho, vlastně bychom měli říci: Každým popisem a každým konstatováním něčeho podává se fakt. Je však faktem, že slunce se pohybuje kolem země? Ano, pokud to neodporuje faktům jiným a pokud se to srovnává se skutečností. Srovnáním různých zkušeností určíme klamy, kteréž jsou psychické fakty. Je faktem $3 \times 3 = 9$? Ano, poněvadž se o tom mohu přesvědčiti počítáním skutečných předmětů. Faktem je všechno, o čem se mohu přesvědčiti experimentem, který je odkázáním ke zkuše-

nosti; rovněž všechno je faktem, co vyplývá z indukce co nejúplnější. Faktem je, že střed země jest žhavý; sopky o tom přesvědčují. Existence Neptuna je faktem, když výpočty astronomické byly potvrzeny pozorováním. Ale není faktem ani existence síly, ani atom, ani energie, ani elektron, ani neutron, ani psychada, není faktem duše individua ani duše davu, ani životní síla, poněvadž nejsou dány jakožto vjemy, poněvadž nemohu se o nich přesvědčiti ve zkušenosti, v níž jsou fakty jisté, z nichž teprv si ony pojmy tvořím, abych je pochopil.

Shodnu-li se s někým o těchto věcech, pak nemůže mi on popříti, že fenomenální paralelism je název pro jistý fakt, totiž pro současnost jevů duševních a fysiologických. Současnost dvou jevů nelze jinak stanoviti než pozorováním, že *a* nikdy nevyskytne se samo leč s *b*, a to přece je o duševním a nervovém patrno nade vši pochybnost, jak jsem z předu již pověděl. A jenom jakožto fakt má fenomenální paralelism směrodatnou, principiální důležitost pro psychologickou theorii, čili jenom to, co je při fenomenálním paralelismu faktem. A tu nesmí se zapomínati na jiný fakt, že ač je dáno psychické jen v průvodu nervových pochodů, nejsou dány nervové pochody vždy v průvodu duševních stavů. Naprostý čili »durchgängiger Paralelismus«, dán není. Komu takový paralelism tane na mysli, ten pronáší nikoli fakt, ale postulát, hypothesu.

Rovněž není fakt, že určitý nějaký pochod nervový na př. vibrace mozku, změna v nějakém ganglii je korelátem určitého stavu vědomí, ba ani že je korelátem nějakého stavu vědomí. Fysiologičtí psychologové, kteří vycházejí na analysu duševního dějství, aby určili pro duševní děje fysiologické koreláty, což pokládají za jich vědecké vysvětlení, nemohou se opírati o fenomenální paralelism jakožto fakt, nýbrž jim je, jak dí správně prof. Mareš, logickým postulátem, dle kterého se postupuje, mají-li se psychické obsahy uvésti v souvislost skrze fysické. (Č. M. II. 382.)

Jestliže tedy prof. Mareš nepopírá fenomenální paralelism jakožto fakt se stanoviska idealismu, lišíme se pouze v tom, že on při slově fenomenální paralelism myslí na to, co není faktem a já obmezuji se na to, co je nepopíratelným faktem. A z tohoto faktu vyvozuji zásadní věty pro theorii psychologickou:

1. Mezi duševním a nervovým dějstvím vůbec není příčinného spojení. Duševní nevzniká z hmotného jako jedna forma energie z druhé; neboť nikde nenásledují (a nutný sled jest podstatou příčinného svazku) po sobě pouze duševní za fysiologickým, anebo fysiologické za pouze duševním; nýbrž vždy buď na nějaký nervový

pochod následuje jiný nervový spojený s duševním stavem (při počitku), anebo na nějaký nervový děj spojený s duševním následuje pohyb, aneb konečně následují po sobě dvě takové spojeniny.

2. Duševní nemůže působiti na hmotné a hmotné nemůže působiti na duševní. O tom viz Č. Mysl I. 368. a násl.

3. Poněvadž kausální spojení jest pouze mezi nervovými koreláty dějů psychických, a poněvadž nějakou zvláštní kausalitu psychickou přijímati nelze, nelze také jeden jev psychický pokládati za příčinu druhého a vysvětlovati jeden druhým. O čemž podrobněji jindy.

Že tyto důsledky jsou dalekosáhlé pro psychologickou theorii, přizná každý, kdo chce míti psychologii samostatnou, od filosofie na jedné a od fysiologie na druhé straně nezávislou vědou a kdo v empirickém podkladě shledává záruku možnosti vědecké práce v psychologii. Těmito důsledky teprv stává se psychologie skutečně empirickou; nejnebezpečnější úskalí záležející v otázce o vzájemnosti těla a duše, o něž se tak často snaha o vědecký výklad v psychologii rozkotala, jest obepluto. Není žádné vzájemnosti, jest jen jedno dějství, které se po případě stává vědomým, a toto uvědomění, jež si nedovedeme nijak vysvětliti, nemění nic na příčinné souvislosti dění vůbec. Psychologie dostojí své vědecké úloze, když určí dle zkušenosti časovou (soudobou a posobnou) souvislost jednotlivých jevů duševních a když vytkne fysiologický korelát jejich, který jest v příčinné souvislosti se vším ostatním děním přírodním. Tím se uvaruje zároveň materialistického stotožnění dějů fysických s duševními, jak se proti němu vyslovuje prof. Mareš na str. 298. a zároveň se uvaruje nebezpečí hrozícího jí z akceptování nějaké nové životní, nebo snad docela duševní síly.

Tyto všecky důsledky byly by však ohroženy, kdyby fenomenální paralelism, jak jej pochopuji, nebyl empirickým faktem, a proto jsem si dovolil při této poznámce míti zřetel k výroku páně Marešovu, nikoli, abych rozmnožoval polemiky, ale abych přispěl k dorozumění a porozumění problémů psychologických.

ROZHLEDY.

A. PEDOPSYCHOLOGICKÉ.

Podává František Čáda.

Nutnost hlediska genetického v psychologii a pedopsychologii. — Přeceňování a podceňování pedopsychologie a studia dítěte vůbec — Starší auktorové. — Perez. — Preyer. — Ufer. — J. Royce. — J. Sully. — Münsterberg o poměru psychologie a pedagogiky. — Kritika jeho názorů. — G. Stanley Hall.

Opravdová »empirická« psychologie, t. j. psychologie, která založena jest vskutku na pozorování skutečnosti »vnitřního« či psychického žití člověka, nemůže ani na chvíli pustiti se zřetele faktum, že toto »psychické žití« nikdy nejeví se pozorovateli jako něco ustáleného, neměnícího se. Psychické jevy nejsou něco, co by snad od počátku života člověka anebo aspoň od jisté doby v jeho žití bylo hotové, ukončené, nýbrž sebepozorování právě tak jako pozorování jiných lidí nepochybně nás poučuje, že »celek« i »části« psychického žití podrobeny jsou nenáhlým i náhlejším proměnám, že v pravdě není nijakých ojedinělých »celků« nebo »částí«, krátce »kusů« psychických, nýbrž že to jsou pochody či jevy psychické, plynule spolu navzájem související a konec konců ono kontinuum psychické tvořící, jemuž díme brzo »vědomí« (méně přesně anebo méně zřetelně), brzy »psychické žití« anebo podobně. Tato nepřetržitá kontinuita odlišuje jevy psychické od jevů a zjevů vnějšího světa právě tak určitě, jako zase zřetelně charakterisuje jevy psychické společná jich vlastnost, kterou označujeme slovy, »že jsme si jich vědomi«. Kontinuitu psychickou, t. j. faktum, že všecky psychické jevy, které si pomocí paměti, srovnáním a abstrakcí dovedeme pojmově, theoreticky usamostatnit, odloučit, realiter navzájem nepřetržitě pospolu souvisejí, zjistiti můžeme jak v jistém okamžiku, v němž činíme své »nitro« předmětem pozorování psychologického, tak arci při pozorování déle trvajícím, při pozorování po jistou dobu a v jistém věku konaném. Duševní život lidský,

jak aspoň empirickému pozorování se jeví, není jakási Pallas Athena, která by na ráz vyvinutá přicházela na svět, nýbrž toto žití, nejinak nežli korespondující s ním žití tělesné (a tělo lidské samo), r o z v í j í s e z nepatrných na pohled počátků, ze »zárodků«, přibírá stále a stále nové živly, součástky nebo »stránky«, momenty, avšak nejen přibírá, nýbrž postupem času také některých zase se zbavuje, zkrátka: neustále se mění, rozvíjí.

Tuto stěžejnou pravdu, jíž aspoň empirická psychologie neměla by zapomínati ani při stanovení, popisu jevů a fakt psychických ani ovšem při theoretickém jich pochopování a vysvětlování, nejdůrazněji si uvědomujeme při studiu psychického žití dítěte, t. j. člověka v první době tělesného i duševního vývoje, a již z této příčiny — kdyby i nebylo hojně jiných ještě — nutno uznati důležitost psychologie dítěte či pedopsychologie.

V skutku také nebylo snad dosud ani jediné učebnice psychologie anebo i jen soustavnějšího nástinu duševědy, aby mezi tak řečenými »prameny«, z nichž psychologie čerpá svou látku, neuváděly mezi jiným také pozorování dětí, a to jakožto »pramen« velice důležitý, třebas tu pozorování nebylo možno konati, leč »nepřímo«. Avšak kolik těchto učebnic, ať větších, ať menších, také v dalším svém výkladu opravdu užívalo pozorování z oboru duševního dítěte čerpaných a jak »hojně«! Sem tam nějaký příklad nebo doklad, zejména o nedostatečnosti smyslových vjemů dítěte, nebo nedokonalosti soudu dětského (na př. při odhadu vzdálenosti prostorové a pod.), jest obyčejně vše, co z tohoto »důležitého« pramene dovedla psychologie tak řeč. obecná či abstraktní vyčerpat; nezřídka i onu hlavní poučku o nenáhlém vyvíjení se jevů psychických složitých a diferencovaných, jak je u člověka dospělého nalézáme, z prvotnějších jevů jednodušších, ale za to méně odlišených a zavinutějších, jak je podává studium dítěte, psychologie s mysli pouštěla a s jevy psychickými nakládala tak, jako by byly prostě něco hotového a uceleného, co možná prostě podrobiti — abych to jedním slovem, terminem Comteovým, naznačil — statické analyse, aniž by se v úvahu dynamický moment, t. j. genetické hledisko, potřebovalo bráti.

Nechtějme však viniti úplně z tohoto nedostatku psychologii abstraktní; do jisté míry aspoň lze tuto vadu její omluviti tím, že dlouho nedocházelo ani k začátkům vážnějšího, vědecky konaného studia dítěte. Odkud tedy měla materiál i zřetelnější poučení čerpati?

A psychologie dítěte, máme-li na mysli slovem tím pedopsychologii vědeckou, jest nauka velmi mladá. As tak čtvrtstoletí

tomu, co vyskytly se první vážnější pokusy o její zbudování jak ve Francii (Taine), tak v Anglii (Darwin), u Němců (Preyer) a Američanů (pí. Talbotova, Hall). Ale ač tak nedlouho tu dosud pracováno, přece již dnes rozmohla se práce na tomto poli u všech skoro kulturních národů co nejutěšeněji. Vždyť, jak napsal J. Sully,[1]) »ze všech nových oborů bádání, které moderní věda otevřela duchu lidskému, není snad vábnějšího nad psychologii dítěte«. A v skutku jednak tato lákavost předmětu, jednak zdánlivá snadnost pozorování dítěte způsobily, že za tak krátký poměrně čas došlo k velice intensivní i extensivní práci pedopsychologické, a nadšení, které práci tu zrodilo, výtěžky jejími bylo ještě posíleno, zavdalo podnět k nejrůžovějším nadějím do budoucnosti veškeré vědy i praxe vychovatelské a vybočilo nezřídka — v přeceňování jak vědy pedopsychologické vůbec, tak i práce, dosud v ní vykonané.

Než přirozeným během věcí i tato utěšená a slibná akce vyvolala, zvláště oněmi výstřelky, které přeháněly anebo přeceňovaly studium pedopsychologické, reakci proti němu, a tato reakce, jak ovšem pravidelně bývá, nejednou zašla v druhý extrém, v znehodnocování, v podceňování buď dnešní práce v oboru psychologie dítěte anebo i dokonce v podceňování a odmítání pedopsychologie vůbec. Poněvadž ani u nás není již pedopsychologie věcí neznámou, bude snad s prospěchem vyslechnouti hlavní hlasatele obou stran a učiniti si pak o celé kontroverse co možná nestranný úsudek.

U zastanců a velebitelů pedopsychologie nebudeme se zdržovati hlasy starších filosofů, psychologů a pedagogů, kteří s větším menším důrazem již zřetelně ukazovali k důležitosti psychologického studia dítěte. Koho by v této příčině zajímaly výroky na př. Rousseauovy, Reidovy, pí. Neckerovy de Saussure, prof. Mariona, Anthoina a pod., nalezne je ve vhodném výběru sebrány ve známém díle G. Compayrého[2]) (v úvodě). Rovněž tak nemusíme se snad zdržovati s nejčastějším tvrzením, významu pedologických prací se týkajícím, že totiž studium »psychogenese«, jak to nazýval Preyer, jedině může poskytnouti pevný podklad pedagogice a že tedy odtud vzejde pravá reforma pedagogiky. Těmto sladkým nadějím již B.

[1]) V angl. překladu (úvod) Perezova spisu: »Les trois premières années de l'enfant«.

[2]) Évolution intellectuelle et morale de l'enfant. Paříž 1893; do češtiny přel. J. Mrazík (nákl. Dědictví Komenského, v Praze, 1898). V přehledu Compayrého schází důležitá zmínka, že Locke již přede všemi auktory, které uvedl, nejen důrazem, který kladl na methodu genetickou v psychologii, rovnal cestu dnešní pedopsychologii, ale že také již neopomenul všímati si psychických počátků (u novorozeněte).

Perez (Les trois premières années de l'enfant, úvod XII.) i Preyer (Seele des Kindes, 5. vyd., Lipsko, 1900, str. X.) se oddávali, a přední z dnešních pracovníků v oboru duševědy dítěte, Chr. Ufer,[1]) znovu s důrazem tak mluví: »Bez psychologie dítěte není pravé genetické psychologie, bez genetické psychologie není pevného podkladu pedagogiky, obzvláště není podkladu pro umění vychovatelské individualisující.« Ale již v Americe ozvaly se hlasy pochybující o oprávněnosti těchto nadějí, jen že zase přestřelily v opačnou krajnost; kdežto zastanci pedopsychologie nakloněni jsou čekati vlastní spásu pro pedagogiku od své vědy, tedy od psychologie, profesor filosofie Josiah Royce zašel v článku svém, jejž uveřejnil v novoyorkském časopise Educational Review, 1891 (v lednovém a únorovém sešitě) tak daleko, že k otázce, již si činí předmětem své úvahy, totiž, »je-li vůbec pedagogická věda?«, t. j. věda pedagogická, která by mohla zakládati se na psychologické vědě, dal odpověď napolo negativní. Royce myslí, že nelze aplikovati, aspoň nikoli prostě aplikovati, psychologických pouček základních na konkrétní problémy vychování a to pro jejich neustálou prý měnivost. Rozumí se, že tato námitka proti důležitosti psychologie pro pedagogiku nezůstala bez odpovědi. Známý (i u nás) profesor na University College v Londýně, Jakub Sully, pěkně odpověděl Royceovi v témže měsíčníku (v sešitě listopadovém r. 1892) a také koryfej bádání pedologického v Americe, G. Stanley Hall, několikrát se proti mínění tomu obrátil.[2]) Sully právem ukazoval, že nemůže býti účelem psychologie, aby podávala jakási pohodlná praktická vodítka, jimiž by lehce dovedl se říditi při vychovávání kdokoli, ale naproti tomu dokazoval, že výtěžky psychologie poskytují zásady nedocenitelné důležitosti pro pedagogiku, jen že arci užití jich v praxi pedagogické předpokládá a vyžaduje jak pochopení, tak nemalé obratnosti. Ale ani touto odpovědí, ani vzpomenutým článkem Hallovým nebyla kontroversa odčiněna.

Kolega Royceův (na Harvardově universitě v amer. Kambridži), známý experimentální psycholog, Hugo Münsterberg, odvážil se hájiti, ba ještě zostřiti mínění Royceovo a to na sjezdu učitelů r. 1895 v státu Massachusettsu, tedy státu, v němž více než v kterém jiném pěstuje se studium pedopsychologické a v němž (ve Wor-

[1]) Ve vydání Sigismundova: Kind und Welt. (2. vyd. Braunschweig, 1897, úvod str. XV. n.)

[2]) Zvláště v článku Child-Study: The Basis of Exact Education (Forum, 1893, 16, 429 nn.) a pak v Report of the Comissioner of Education 1892–1893. Washington, 1895.

gický. Ale co z toho vyvodil Münsterberg? Neprospěšnost, neplatnost, bezcennost psychologie pro vychovávání, pro praktickou pedagogiku! Což učitel sám o sobě, anebo žák sám o sobě nejsou »psychofysické organismy«? Anebo přestanou snad jimi býti ve vztahu onom ethickém, sociologickém, tak že pak již nic není platno a není nikterak třeba znáti a dbáti pouček psychologických? Jinak řečeno, což jest možné pochopení a působení ethicko-sociální bez zření k zákonům psychologie, což utváření vztahů ethických, sociálních může se díti beze zření ke stavům psychickým individuí, jež ve vztazích těch se nalézají? A dále konkrétně lze odpověděti Münsterbergovi: Což vylučuje se opravdu láska k žáku a pozorování žáka? Či právě naopak není nutno k projevování pravé lásky znáti řádně a tudíž arci také pozorovati předmět této lásky, žáka? A nemá se či nemůže se díti pozorování žáka z lásky k dítěti a s láskou k němu? Jak možno někoho milovati a si ho bedlivěji nevšímati, anebo zdaž neznání lidí nemá v zápětí zneuznávání jich, nelásku k nim?

K ostatním věcem podrobněji nemusíme odpovídati; učinilť to ihned na témže sjezdě odpovědí svou Nestor amerických pedopsychologů, Stanley Hall. Správně odtušil Münsterbergovi, že pohlíží na pozorování pedopsychologická jako na jakousi vivisekci duše dítěte, takže se chlubí, kterak děti své nepodrobil ani jedinému experimentu, ba ani prostému pozorování psychologickému. Avšak Hall může ho ubezpečiti, že na sta rodičů a učitelů, kteří uposlechli a jali se věnovati pečlivější pozornost duševní stránce svých miláčků, nejen své rodičovské a vychovatelské povinnosti pak ještě s větší radostí, ale také s lepšími úspěchy konali. Co pověděl Münsterberg o důležitosti pedagogického taktu, sympathie a buzení zájmu, jest zajisté pravda; ale všecky výtky a odsouzení duševědy (a tudíž i duševědy dítěte) jako bezvýznamné pro vychovávání vyplynuly odtud, že Münsterberg nazírá na věc se stanoviska psychologie laboratorní a že mu jest neznámo, co může se vykonati pro psychologii i pedagogiku i mimo techniku laboratoře a co již také jest vykonáno. Předsudek jeho zajisté by se změnil, kdyby měl příležitost sám prohlédnouti ono množství vyplněných dotazníků, jaké dostal Hall tehdy ve příčině instinktu u dítěte.

(Pokračování.)

*

B. PŘÍRODNÍ FILOSOFIE.

V. Roux. (Vývojová mechanika.)

Napsal Dr. Em. Rádl.

1. Názory, které Vilém Roux,[1]) dříve profesor anatomie v Innsbrucku, nyní v Halle, rozvinul a na základě jich nový obor biologické vědy založiti se pokusil, točí se okolo dvou věcí: methodicky mají za základ zvláštní definování popisu příčiny, věcně pak zabývají se těmi zjevy biologickými, které všeobecně vývojem nazveme. O těchto dvojích věcech, o pojmu příčiny a o vývoji třeba něco předeslati. — Pojem příčiny se v různých dobách a u různých filosofů různě definuje, a jest to vůbec velice obtížný filosofický pomysl. Jen pro všeobecnou orientaci uvádím, že Aristoteles už rozeznával čtveru příčinu (causae materiales, formales, efficientes, finales) a podobně za ním scholastikové; Kant rozeznává důvod věcný a logický a Schopenhauer zase čtveru příčinu (ratio essendi, fiendi, agendi, cognoscendi). Rozdíl mezi těmito formami příčin, na příklad u Schopenhauera, dá se znázorniti nejlépe na příkladě: poloha stran trojúhelníka jest dostatečným důvodem pro velikost jeho úhlů (ratio essendi); uhodím-li na strunu, zazvučí (r. fiendi); moje vůle jest důvodem pro to, že píšu tyto řádky (r. agendi); věta konečně, že pojem jest roven souboru svých znaků jest důvodem (r. cognoscendi) pro tvrzení, že trojúhelník jest plocha omezená třemi stranami. — Od dob Kantových (pod jeho vlivem) zvláštní důraz se klade na ten tvar příčiny, který Kant nazývá věcným důvodem a Schopenhauer ratio fiendi; příčinou pak nějakého zjevu

[1]) V Živě (VIII. 1898) píše —*k.* o Rouxovi v článku »Příspěvek k historii nauky »mechanika vývoje«. Nemohu, jednaje o téže věci, článku toho přejíti mlčením. Čtenář najde v něm některá doplnění věcná k theoretickým výkladům, které zde podávám, avšak podaná formou velice podivnou, vyplývající z účelu článku, který auktor v předu označuje, že totiž nemá prý sloužit věcnému poučení, nýbrž, abych tak řekl, pro zasmání. O principialní otázky mechaniky vývojové vedena byla totiž v Němcích diskuse mezi V. Rouxem a O. Hertwigem. Měřítko slušnosti polemiky může být ovšem velmi různé, nikdy mi však nenapadlo viděti v oné diskusi nějak zvlášť pronikající nevěcné poznámky. Osobního jest v onom sporu tak málo, že věru jest divno toho si právě na věci všimnout — dokonce u nás v Čechách. Kdyby článek onen byl ojedinělý, bylo by nejlépe ovšem přejíti ho mlčením; poněvadž však v posledních letech se podobný jakýsi uštěpačný způsob pojednávání vědeckých thémat u nás příliš často objevil, dovoluji si zatím tuto v poznámce té věci se dotknouti. Naše vědecká literatura jest velkému vědeckému světu sice nepřístupna, ale zajisté že z toho nikdo nebude usuzovati, že česky si může leccos dovoliti, co by se ve světovém jazyku napsati neopovážil.

rozumí se velmi často jen zjev jiný předcházející, po němž onen nutně následuje.

V konkretních vědách byl vývoj pojmu příčiny různý. Ve fysice právě vlivem Kantovým zavládl ten názor o příčině, jaký jsem právě uvedl, a následek jeho byl, že mechanika, t. j. věda o změnách mass, jakožto následcích změny mass jiných, stala se vzorem ostatním fysikálním disciplinám a »úplný« výklad a »mechanický« výklad pokládán za totéž. Vedle tohoto názoru o příčině začal se zde ujímati jiný zvláště působením anglických fysiků Faradaye a Maxwella, v Němcích pak vlivem Helmholtzovým, který názory oněch fysiků do Němec zaváděl, pak vlivem Kirchhoffovým, Machovým a j. Přechod od jedné definice příčiny k druhé nejlépe jest viděti na Helmholtzovi, který vyšed z Kanta, později hleděl vliv jeho se sebe střásti. Roku 1847 vydal Helmholtz známé pojednání »o zachování síly«. Tehdy stál úplně pod vlivem Kantovým a psal: »Theoretická část fysikální vědy hledí najíti neznámé příčiny dějů z viditelných účinků; hledí je pochopiti dle zákona příčinnosti. Jsme k tomu vedeni a oprávněni zásadou, že každá změna v přírodě musí míti dostatečný důvod ...« Vydávaje r. 1881 toto pojednání podruhé, připojil Helmholtz k uvedené větě poznámku: »Na [uvedené] filosofické výklady úvodu mají Kantovy noetické názory větší vliv, než bych dnes připustil. Vyjasnilo se mi později, že zásada příčinnosti není nic jiného, než předpoklad zákonitosti všech zjevů přírodních.« Dle této definice příčiny jest příčinou nějakého děje zákon v něm trvající. I definuje Helmholtz příčinu, že jest »das hinter dem Wechsel ursprünglich Bleibende und Bestehende«.[1]) Známou se v té věci stala Kirchhoffova definice mechaniky, že totiž mechanika popisuje stručně a úplně zjevy do jejího oboru patřící (ne, že hledá příčiny zjevů).

Nejspíše snad pochopíme to, co jest na tomto pojmu příčiny charakteristické, uvědomíme-li si, jaký význam má pak čas. Pohyb nějakého elementu se charakterisuje rovnicí spojující v určitou závislost tři rozměry prostoru a jakožto čtvrtý rozměr čas. Čas jest tu (formálně) ekvivalentní rozměrům prostoru, jest to jen čtvrtý rozměr. Rovnice, kterou jsou tyto čtyři rozměry spojeny, udává pak, že ku každým a kterýmkoli třem daným lze přesně určiti čtvrtý a tato rovnice jest příčinou jí charakterisovaného pohybu. Příčinou některých jiných zjevů jsou pak rovnice, v nichž čas vůbec nepřichází. (Čím jest pro fysiku rovnice, jest pro jiné vědy pojem.) V pojmu příčiny však, jakožto zákonnitém svazku za sebou násle-

[1]) Physiol. Opt. II. vyd. p. 592.

dujících zjevů, předně čas vůbec musí býti obsažen, za druhé pak má tam jiný význam než ku př. prostorné rozměry.

V biologii byl vývoj pojmu příčiny jiný. Na konci 18. a začátku 19. století nebyly sice pojmy ještě v této věci tak vyjasněny ale v praxi se tehdy pojmu příčina rozumělo asi tak, jak to dnes chce Mach, Kirchhoff, Helmholtz a p. Přemýšleje o tvarech organických těl neptal se Cuvier, jaké byly předchozí věci, jichž následkem by tyto tvary byly, nýbrž domníval se, že příčinnému poznání stavby organismu zadost učiní, pozná-li, jak jeden úd zákonitě závisí na druhém. Příklad věc lépe znázorní. Goethe, který také v tom smyslu jako Cuvier pojmu příčiny užíval, odpovídá si na otázku, proč nemá lev rohů, tak, že organisace lva nepřipouští rohů (nemají ani, na čem by rostly, ani z čeho by se živily, ani k čemu by byly); biolog darwinista by na onu otázku hledal odpověď v minulosti: poněvadž předkové lva rohů nepotřebovali.[1])

Cuvierův názor na organismy možno nazvati formalistickým a chtěl bych tím naznačiti protivu jeho proti mechanistickému názoru; Cuvier hledal zákonité vztahy mezi orgány podobně asi jako se hledají zákonité vztahy mezi různými elementy (úhly, stranami a p.) geometrických obrazců, a byl mu tvar organismu tedy vůbec dán; jak povstal, to bylo pro Cuviera vedlejší otázkou. Vlivem Kantovy filosofie zavládl v Němcích názor mechanický, kterému se tím lépe dařilo, když formalistické myšlenky odpoutány byvše ode všeho věcného podkladu staly se rejdištěm německých naturfilosofů. Zvláště filosof H. Lotze postaviv se energicky proti excesům naturfilosofů ve jménu mechanismu ubíjel nejen tyto, ale i formalism, z něhož vyšly.

Úplně zatlačil formalistické nazírání Darwin, který zcela důsledně u kteréhokoli zjevu se ptá, co jest jeho příčinou, a myslí tím vždycky, který jiný zjev mu předcházel. Na toto schema — ta věc předchází, ta následuje — naražena dnes celá biologie, což ovšem tu lépe, tam hůř se podařilo; systematické spořádání organismů lze jistě velmi těžko nějak do času napnout; tu se dá aspoň systematice výklad, že proto se dají organismy systematicky spořádat, že jedny předcházely, druhé následovaly. Velice přirozeným ale jest Darwinovo pojímání příčiny v embryologii, v nauce o vývoji organismu, kde vskutku vidíme, jak jedno stadium z druhého vzniká.

---

[1]) Že Goethovy naturfilosofické názory bliží se moderním fysikálním, řekl Helmholtz ve své řeči o Goethových pracích přírodovědeckých. — Vyložil jsem názory Cuvierovy, Goethovy a jiných, pokud se věci nás zde zajímající týkají, letos v »Biologisches Centralblatt« vědecky a šíře.

Jak dnes jsou věci v biologii, považuje se vůbec příčinný svazek za zákonitý svazek za sebou následujících zjevů a hledí se všechny zjevy biologické v tomto smyslu příčinně vyložiti. Vidíme tedy, že dnes stojí fysika na principiálně jiném stanovisku než biologie; jestliže se tedy fysikální pojmy beze všeho do biologie přenášejí, poznáváme už asi, odkud vzniká zmatek.

Vyloživ takto některé věci formální, podám nějaký konkretní materiál, na němž budeme zásady mechaniky vývojové rozvíjet.

Počátkem pravidelného vývoje živočicha jest vajíčko, jehož vlastnosti jsou sice u různých organismů poněkud různé v podstatných vlastnostech, ale jest to všude týž útvar, který vůbec jmenujeme buňka. Vajíčko začínajíc vývoj rozdělí se ve dvě buňky, každá z nich zase ve dvě, a opět, to se pak opakuje, až vznikne spousta buněk, které skládají tělo organismu. Samo sebou se rozumí, že dělení buněk není jen jako rozkrajování nějaké massy ve dva, čtyři atd. díly, nýbrž rozdělování jest tu jen nejpatrnějším zjevem; zároveň však uvnitř buněk dějí se velmi složité, dosud ne dosti objasněné proměny a buňky nově vznikající neustále dorůstají, tak že zárodek se zveličuje. Také nejsou buňky vázány na místo, kde vznikly, ani na tvar, jaký jim okolí jejich vnucuje: stěhují se na jiná místa, celé komplexy jejich seřaďují se v různé útvary, tu se hromadí, tam zase rozpadávají, konečně pak na různých místech různě stavbou se rozlišují a tak vznikají buňky tu kosťové, tam svalové, nervové atd. Všechny tyto zjevy od vajíčka až do vytvoření hotového organismu jmenujeme embryonálním vývojem.

Přistoupím nyní k výkladu názorů Rouxových.

2. Účelem vědeckého bádání embryologického od počátku 19. století bylo rozpoznati a popsati co možná podrobně všechny zjevy patrné při vývoji organismu a jest dnes už přibližně dosaženo takového stupně těchto vědomostí, že známe u všech typů živočišných zhruba změny, které se při vývoji dějí. Věda, která tyto známosti pěstuje, sluje embryologie popisna (vývojepis). Na základě podrobného popsání vývoje různých zvířat shledávají se podobnosti a různosti ve vývoji jejich a věda, jejíž předmětem jest takovéto srovnávací studium vývoje živočišného, sluje srovnávací embryologie. Také tato věda jest dnes už na hodně pokročilém stupni. Z dnešního stavu popisné embryologie jest možno pokročiti dál dvojím způsobem. Jednak jest možno hledati pokrok v ještě podrobnějším popisu embryonálních zjevů, tedy doplňovat jší mezery a opravovat nesprávnosti v údajích a konečný cíl o bádání jest: znáti do všech podrobností všechny pohyby,

které každá částečka vajíčka a později zárodku vykoná od počátku do konce vývoje a znáti vzájemné polohy všech částeček v každém okamžiku vývoje. Tíže než definovati dá se ovšem tento cíl popisné embryologie prakticky provésti. Normální embryonální vývoj studuje se totiž dvojím způsobem: zárodek se pozoruje celý pod mikroskopem od počátku do konce vývoje a pozorují a popisují se přímo změny, které se při tom na něm pozorují; z pochopitelných důvodů (velikost, neprůhlednost a mn. j.) dá se takové pozorování zřídka ve větším rozsahu provésti a na pozorování větších podrobností není při něm ani pomyšlení. Proto se usmrcují zárodky téhož zvířete různě vyvinuté, rozkrájejí na tenké lupínky a co na průřezech se vypozoruje, skombinuje se zase a tím způsobem lze nahlédnouti, třebas ovšem po překonání různých technických obtíží, dosti hluboko do stavby zárodku na různých stupních jeho vývoje.

A přece ještě jest něco ve vajíčku, co rozvoj jeho způsobuje. Předpokládáme, že tam, kde se nějaké proměny dějí, tedy i ve vajíčku, jsou síly jakés neboli energie, které se našemu oku projevují svým působením, totiž zvláštním způsobem proměn. Tyto zvláštní projevy sil vývoj ženoucích budeme v dalším jmenovati působnost (Wirkungsweise) a rozuměti tím zvláštní způsob, jakým v proměnách věcí každá síla se projevuje. Zavedením pojmu působnosti odstraníme zároveň nejasnost, která často tkví v pojmu zákon. Neboť do pojmu zákon zařazeny byly i takové věci, které tam zcela rozhodně nepatří, jako se na př. zcela nesprávně říká Bellův zákon,[1]) který přece jen konstatuje fakta a ne nějaké projevy sil. Užijeme-li ale místo slova zákon případnějšího slova působnost, uvidíme hned, kde se nesprávně slova zákon užívá. Můžeme sice říci místo zákon lomu paprsků světelných, působnost paprsků těch při lomu, ale nemá smyslu říci působnost Bellova zjevu, abychom smysl zjevů sem patřících zcela neporušili.

Tedy celkem: vajíčko se mění a tyto změny patrně mají nějaké příčiny; tyto příčiny vypátrati bylo by zvláště cenné a poněvadž příčiny dějů jmenujeme silami anebo lépe působnostmi, jest tu problém, jaké působnosti se při vývoji projevují. A ovšem tyto příčiny, síly, působnosti pouhým pozorováním vývoje, jaké dnešní embryologie pěstuje, nevypátráme.

Vidíme první nahoře uvedenou methodou, že se buňky zárodku a jejich části pohybují, a dejme i tomu, že bychom je viděli tak dobře, že bychom všechny pohyby kterékoli částečky pozorovati

[1]) Kterým se praví: hřbetní svazky nervové z míchy vycházející jsou sensitivní, břišní motorické.

mohli; nikdy při tom neuvidíme, co tu částečku tlačí nebo táhne, co nutí buňky, aby se tak pohybovaly, jak se v skutku pohybují, co jest příčinou toho, že vajíčko nestojí nýbrž se mění, pokračuje ve vývoji. Tím méně najdeme je methodou druhou, která nám dokonce ani pohyby neukáže, nýbrž jen vzájemnou polohu částeček v určitých momentech. Tím jsou tedy udány hranice bádání popisné embryologie, i když by vůbec technické prostředky bádání žádných mezí nekladly.

Jak se dostaneme k vypátrání příčin vývoje, jej ženoucích sil? Organism jest něco jako stroj;[2]) stroj sice velice složitý — tak složitý, že porouchané části až do jisté míry samy se mohou spraviti — ale přece jen stroj, pouhý mechanism. Na počátku vývoje jsou všechny částečky ve vajíčku určitě seřazeny a každá z nich má určité množství energie; vývoj začíná tím, že se částice začnou pohybovat, každá dle své polohy a dle své energie jinak. Ze zevnějška přichází potravou, světlem, teplem atd. nová energie a nová hmota a tak za stálých pohybů a proměn energie embryo se mění, vyvíjí, až dospěje. Z toho následuje, že každé stadium vývoje, každý tvar embrya jest závislý na zcela určité kombinaci sil: kdybychom znali polohu všech částeček ve vajíčku a všechny síly každé částice, pak také energie z vnějška do vajíčka vstupující, mohli bychom z těchto dat určiti všechny pohyby částeček a tedy také tvar zárodku v každém okamžiku vývoje. Proměna jednoho stadia embryonálního ve druhé děje se tedy určitými kombinacemi sil, které Roux jmenuje tvarotvorné síly (gestaltende Kräfte), poněvadž tvoří tvary, t. j. různá stadia vývoje. Poněvadž pak věda tvarotvorné síly hledající hledí tvary zkoumati dle zákona příčiny a účinku, jest tato věda příčinnou morfologií organismů; a protože ve filosofii od Spinozy a Kanta každý děj příčinnosti podléhající sluje mechanický děj, jmenuje Roux novou vědu vývojová mechanika (Entwickelungsmechanik).

Dnes ovšem jest popisná embryologie daleko obsáhlejší než vývojová mechanika, kterou teprv Roux zahajuje, ale tato mající ráz vědy exaktní převýší později onu, tak že pak popisná embryologie bude jen jakous průpravou mechanice vývojové, asi tak jako napřed popíšeme stroj než zkoušíme (pokusy) jeho mechanism. — Ale vždyť přece dosud se mělo za to, že popisná embryologie také studuje zjevy dle schématu příčiny a účinku; což není v této vědě vysloveno dost thesí, které vykládají, že tento zjev jest příčinou

[1]) Proloženým tiskem vytýkám věci pro Rouxa zvlášť charakteristické (a po většině chybné).

onoho? Na základě pouhého pozorování vývoje tvrdí se na př., že množství žloutku (který slouží vajíčku k výživě) jest příčinou zvlášť upraveného počátku vývoje. Avšak tato tvrzení o příčinném svazku dvou embryonálních zjevů jsou velmi nejistá. Kde mají ti, kteří tak tvrdí, záruku, že opravdu jest to žloutek, který v těchto případech vývoj modifikuje? Dokud se to experimentem nedokáže, jest to nanejvýš hypothesa. Vezměme si tenhle příklad: Plocha složená z buněk a ležící někde v zárodku, začne se najednou prohýbat; jak pak nám povědí popisující embryologové, co jest příčinou tohoto prohýbání, kde působí prohýbající síla? Vypoukne-li se plocha ta nahoru, tedy síla ona mohla tlačiti kraje její shora dolů nebo prostředek zdola nahoru, anebo obě síly mohly působiti zároveň, anebo může být v oné ploše nějaká vnitřní síla ji prohýbající — kde mají popisující embryologové prostředek, aby nám pověděli, který případ tu nastal? Anebo zdali bychom se mohli dověděti z popisu normálního vývoje, že, zničíme-li jednu ze dvou buněk vajíčka ve dví rozděleného, že neporušená buňka se dále vyvíjí a dá vznik zvlášť modifikovanému útvaru? Viděti jest, že k takovýmto tvrzením pouhé pozorování nestačí, zde rozhodne jen experiment, ale ovšem ne nahodilý pokus, nýbrž promyšlený; dříve než jej učiním, musím celý zjev v duchu rozebrat, ujasnit si, co se dle dosavadních zkušeností státi může a za neustálého rozboru musím průběh pokusu sledovat: to znamená pokus analytický.

Vývojová mechanika jest tedy věda o příčinách utváření se organismů (die Lehre von den Ursachen der Gestaltungen); předpokládajíc známost popisné embryologie hledá tvarotvorné síly methodou po výtce experimentální a sice experimentem analytickým. Jakož vůbec jsou experimentální vědy vyšší než popisné, jest i vývojová mechanika vyšší než popisné části biologie; jsouc příčinnou morfologií organismů jest vědou po výtce exaktní.

3. Tvarotvorné síly najíti jest ale velice těžko a vyhledávání jich jest nejobtížnější úlohou biologie. Zjevy vývoje embryonálního jsou velmi složité a analysujíce je jistě se nedostaneme hned na nejjednodušší síly, které zjevy ty podmiňují; nejdřív dostaneme tvarotvorné síly velmi složité a ty teprv dalším rozborem uvedou se na jednodušší. Dle dnešního stavu vědění možno uvésti tyto tvarotvorné síly (působnosti):

a) Assimilace (připodobňování); organism přijímaje z okolí potravu upravuje ji v sobě v stavební látky svého těla, čímž si z venčí zjednává hmotu a sílu.

b) Dissimilace (znepodobení); stavební látky a v nich nahromaděná energie se v organismu stále rozpadávají a z části z těla odstraňují.

c) Samovolný pohyb buňky. Buňky během vývoje nejen rozmanitě mění svůj tvar, nýbrž stěhují se často s místa na místo a sice děje se tento pohyb ne tlakem okolí, nýbrž z příčin v buňce samé obsažených.

d) Dělení buňky. Buňka dorostši určité velikosti rozděluje se, zase z vnitřních příčin, ve dví.

e) Rozlišení tvarem a polohou. Buňka vezme na sebe určitý tvar dle místa, na kterém leží, a úkonu, jakému slouží, a její části se upraví (differencují) různým způsobem, čímž různá pletiva (svalové, nervové a t. p.) vznikají.

f) Tropismy jsou ty zjevy na buňkách a na celých organismech, že se pohybují ve směru určité síly; dle jakosti této síly rozeznáváme pak galvanotropism, heliotropism (pohyb ve směru paprsků světelných), hydrotropism (ve směru rozdílů vlhkosti), thigmotropism (podél pevného podkladu), chemotropism (ve směru rozdílů v koncentraci roztoků), cytotropism (přitahování buňky buňkou) a j.

Tyto působnosti jsou ovšem velice komplikované tvarotvorné síly; každá z nich se musí dále rozkládati na všeobecnější a všeobecnější, až konečně se dostaneme na obecné energie platné ve fysice a chemii, jako jsou tíže, elektřina, teplo, světlo atd. Ještě za fysiku a chemii jíti, ještě tyto energie chtít rozkládat není už věcí mechaniky vývojové. Jest tedy konečným ideálem jejím rozložiti tvarotvorné síly na síly fysikální a chemické dnes známé. (Pokračování.)

*

C. SOCIOLOGICKÉ.

I.

V těchto rozhledech chci podat zprávu o některých důležitějších nebo zajímavějších spisech a pojednáních z hlavních oborů sociologických za rok 1900 a 1901. A začnu nejprve

spisy methodologickými.

Obraz produkce methodologické za poslední dvě léta neposkytuje až na dvě výjimky nic obzvláště pozoruhodného. Některé

úvahy charakterisují se značnou nejasností, malým rozhledem po methodách věd vůbec a nejčastěji velikou jednostranností. Vady ty vyplývají jednak z toho, že spisovatelé sami si neujasnili vzájemný poměr věd ani postavení sociologie mezi nimi, jednak že vlastní speciální prací v některém oboru sociologickém se nepřesvědčili ani o plnosti života sociálního, o množství spolupříčin, podmiňujících jevy společenské, ani o náležitosti method vhodných k jejich zpracování. Že problémy methodologické dosud tísní a znepokojují, viděť již z toho, že vlašský časopis Rivista italiana di Sociologia uspořádal anketu o cíli a postavení sociologie v současné vědě, dále že francouzská Revue internationale de Sociologie zahájila letos návrhy o programu sociologie a že americký odborný dvouměsíčník, American Journal of Sociology, obsahuje v loňském ročníku dost obsáhlé pojednání Albiona Smalla o podstatě a methodách sociologie (The Scope of Sociology). O témže stavu svědčí i samostatná pojednání.

Zmínil-li jsem se o jednostrannosti v pojímání sociologie, mohu za příklad uvést hned úvahy v římské Rivistě. Tu *Loria*, vlašský sociolog, jenž zahájil řadu úvah, dává se ovládat svým materialismem historickým, a třebas viděl rozmanitost jevů společenských (uvádí soustavu ekonomickou, právní, politickou národní a mezinárodní, rodinnou), jichž nelze vykládat analogií biologickou, darwinismem sociálním, přece na druhé straně vše podřizuje své mylné domněnce, že hospodářské jevy jsou základními jevy společenskými, podklady a příčinami jevů složitějších. Sociologie ekonomickým výkladem historie objevuje prý společný pramen různých jevů společenských, koordinuje pod tímto stanoviskem výsledky speciálních věd společenských svou synthesí a udává oněm vědám směr. Výsledky, k nimž Loria dospěl, jsou velmi chudé; v jednotlivých bodech mnoho nepřesnosti a nejasnosti, tak na př. v tom, jak si Loria představuje poměr sociologie a národního hospodářství. Také v pojednání, jež Loria vydal letos (pod titulem: La Sociologia, il suo compito, le sue scuole), není jasnější. Sociologie je mu zde vědou, jež si béře za úkol studovati jednotný původ různých faktů společenských, jejich vzájemné svazky, jejich strukturu a vývoj — statiku a dynamiku sociologickou — podmínky a fase života kolektivního s rozlišnými jejich charaktery, zákon jejich posloupnosti a pravděpodobného vývoje. Třebas se zdálo, že Loria tuto přihlíží k rozmanitosti jevů společenských a třebas zavrhoval vedle školy t. zv. intelektualistní (následující Comtea) a biologické (následující Spencera) i ekonomickou (následující Marxa), přece se

nevymaňuje z historického materialismu, poněvadž onen jednotný původ vidí v jevech hospodářských.

Ani *Asturaro*, jenž navazuje na vývody Loriovy, není prost jednostrannosti. Opravuje sice Loriův názor tím, že dovozuje, jak formy výroby jsou závislé na prostředí fysickém a na tělesných i duševních vlastnostech člověkových a jak na druhé straně jevy hospodářské mají vliv na celek společenský. Všeobecné sociologii náleží prý stanovit všechny ty vzájemné vztahy, a to ovšem nejde bez utřídění a ustupnění různých jevů společenských. Ale mezi nimi také dle Asturara jevy hospodářské jsou nejjednodušší a nejdůležitější.

V pojednání, jež podává *Durkheim*, není nic nového oproti dřívějším jeho názorům obsaženým v Les règles de la méthode sociologique. I zde jako dříve podléhá jednostranné své zásadě, že znakem společenských jevů je jejich donucovací vliv na člověka. Úkolem fysiologie sociální, praví Durkheim, je vyzkoumat tyto vížící normy, jimiž působí kolektivná inteligence a vůle. Pokud se týká poměru sociologie k společenským vědám speciálním, sociologie poukazuje jim na vzájemné svazky, jimiž jednotlivé tyto obory jsou navzájem poutány. — Durkheim vlastního věcného a logického poměru jejich k sociologii jednotlivě neřeší.

Ještě mnohem jednostrannější jsou některé spisy methodologické, jako na př. obšírná, mnohomluvná a přece nejasná kniha *Rafaela Sallilas:* La teoria basica: biosociologia (Madrid, 1901), v níž spisovatel hledá základy jevů společenských; theoreticky sice jmenuje basí vše, co může býti podkladem jevů sociálních, tedy jevy fysické, biologické a psychologické, ale v praxi vlastně je to jakýsi jednostranný pokus mesologický, charakterem půdy a zeměpisné polohy vyložit dějství sociální a charaktery civilisace. K tomu straší ve spise ještě t. zv. theorie organická. Při té příležitosti zmiňuji se o spisku *Rubia* y *Galli*, Apuntes de Anatomia social (vyšel také v Madridě, 1901), jenž je rovněž jednostranným pokusem mesologickým, hledícím »strukturou země« vyložit společenské jevy, na př. dekadenci poloostrova iberského.

Zcela v hledisku psychologickém ztrácí se *F. Eulenburg* v pojednání Über die Möglichkeit und die Aufgaben einer Socialpsychologie (Jahrb. f. Gesetzgeb. 1900, p. 201—237). Eulenburg brojí proti mythickému nazírání bývalé Völkerpsychologie, jež z »duše národů«, z »ducha času« činila entity. Jemu psychologie sociální je psychologií bez duše kolektivní,

vědou, jež se obírá duševními jevy, jež jsou podmíněny vzájemným působením jednotlivců v sociální skupině.[1]) Z jevů společenských si sociální psychologie osobuje jevy, jež předpokládají procesy duševní; z psychologických ty, jež předpokládají vztahy společenské. Pokud se týká zásad, jimiž se tyto relace řídí, Eulenburg liší se od Tarda tím, že pokládá vedle napodoby a tvůrčí sugesce za principy také souřadění nebo podřadění prvků, jež kdysi převládaly. Ostatně v soustavě těchto zásad je u Eulenburga mnoho neujasněného. Také v základním názoru na poměr sociální psychologie k sociologii a k sociologickým vědám zvláštním Eulenburg není jasný.[2]) Chce-li ustavit sociální psychologii, to znamená, že chce některé společenské jevy vykládat podrobněji také psychologicky; sestrojuje-li si k tomu účelu sociální psychologii, není to na základě dělidla věcného, nýbrž methodického. Mezivědí sociologického není.

Od této jednostrannosti úvah, jakou jsme zastihli v produkci francouzské, italské a španělské, dobře se odráží pojednání *Alb. Smalla*, The Scope of Sociology, uveřejněné v American Journal of Sociology 1900/1. Small správně ukazuje k tomu, že ani různost v pojímání sociologie, ani různost method nejsou na překážku rozvoji sociologie. Jako jednotlivé soustavy, tak i methody jsou výrazem různých hledisk, jež jevy sociologické osvětlují s různých stránek. Třeba však vymanit se z jejich jednostrannosti a to, co v nich je dobrého, sloučit v celek. Všecky směry (ať už je to směr t. zv. klasifikační nebo biologický nebo dynamistický nebo psychologický) přispěly k objasnění poznatku o souvislosti a integritě jevů společenských. Zevrubné soustavy method Small nepodává. Také poměru sociologie k jiným vědám jednotlivě neurčuje, jenom obecně ukazuje, že sociologie, chtějíc vyložit celkově nějaký jev, používá poznatků jejich, jež slučuje synthesí v jednotný celek. Tak na př. chtějíc osvětlit podstatu a povahu trustů, používá

[1]) Podobné stanovisko uznává také Giambattista de *Martini*, jenž ve spisku: Dell' impossibilita di una scienza sociologica generale, Řím, 1900, připouští pouze, že sociologie je částí psychologie, vykládající ideje, city a vůle vzbuzené v člověku stykem s jinými bytostmi živými, popírá však možnost sociologie jako vědy všeobecné, synthetické a normativní. De Martini tak usuzuje nekriticky z neshody sociologů o prvku společnosti (jednotlivec, rodina, tlupa) a z neshody v směrech a methodách, nepoznávaje, že v odchylných názorech se leckdy vyjadřují různé stránky pravdy.

[2]) V jednotlivostech praktických jsou omyly. Tak na př. při posuzování Poláků, Čechů a Němců rakouských (str. 224). My se bráníme proti přílišnému historismu a Eulenburg z jednoho statistického data o počtu dějepisných knih z r. 1882 soudí na skrovný historický zájem Čechů.

poznatků právních, hospodářských, politických, mravních a technických, a jejich synthesí — ne pouhým přiřaděním — vyloží podstatu a význam trustů. V tom smyslu nazývá sociologii vědou komprehensivní a nikoli abstraktní.[1])

Smallův názor je všestrannější a filosofičtější nežli úvahy dříve uvedené. Ale i Smallovi chybí zevrubnější a přesnější klasifikace věd, jíž je zapotřebí, má-li se určit postavení sociologie mezi nimi. Od pokusu Giddingsova (v I. knize Základů sociologie) nikdo z cizích badatelů se nepodjal úkolu utřídit si zevrubněji a věcněji za tím účelem alespoň konkrétní vědy sociologické, nechceme-li sem čítat pokus Jellinkův.

G. Jellinek v pozoruhodné úvodní stati své Allgemeine Staatslehre[2]) pokouší se určit obor a poměr vzájemný těchto věd.

Jellinkovi běží v prvé řadě ovšem o státovědu, jejímž předmětem dle něho je sociální jev zvaný státem jakož i ty organisace (Verbände), jež tvoří integrující část jeho stavby. Ostatními obory státověda se zabývá jen potud, pokud se vědomá činnost státu k nim odnáší buď způsobem regulujícím nebo podporujícím. Tak na př. vyučovatelství patří k státovědě jen potud, pokud je stát vede nebo má na ně vliv. (Jinak Leroy-Beaulieu v L'état moderne et ses fonctions.)

V klasifikaci věd přidržuje se Jellinek rozdělení vědy popisné (deskriptivní), výkladné (theoretické) a užité (praktické). Rozumí se, že toto rozdělení nevyhovuje (opomíjí rozlišení na abstraktní a konkrétní, podržuje nelogickou kategorii věd deskriptivních), což způsobuje v aplikaci na vědy sociologické a »státní« zase nepřesnost. Za popisný podklad všech »sociálních« věd pokládá Jellinek historii (politickou i sociální), dále státoznalství (Staatenkunde, popis institucí různých států přítomných a nedávno minulých), konečně statistiku, zvl. politickou a správní. V tomto utřídění pomaten také pojem podkladnosti a nástrojnosti. Theoretickou vědou je státověda, všeobecná a zvláštní. Politika je ovšem vědou praktickou (o dosažení určitých státních cílů), zároveň pak i uměním, Kunstlehre. Již v základech klasifikace je omyl, a také v speciálnějším rozboru leccos vyžaduje opravy. V tomto rozboru jedná Jellinek

[1]) Sociology proposes to construct the life of man, not by substitution of a new science to displace the older sciences of man, but by organizing these sciences into a system of reciprocally reinforcing reports of humanity as a whole.

[2]) Dr. Georg Jellinek, Das Recht des modernen Staates. I. Allgemeine Staatslehre. 1900.

(v hl. II.) o rozdílu mezi přírodovědeckým a státovědeckým poznáváním, o typech v státní vědě, o historické a právnické methodě ve státovědě, v hl. IV. pak zevrubněji pojednává o poměru státovědy k přírodním vědám, k psychologii a anthropologii, pak k ostatním vědám »sociálním«. Právě tento poměr není ještě dost u Jellinka propracován. Místo poměru k jednotlivým vědám — je vytčen vlastně jen k sociální ethice — mluví se o poměru umění, vědy a techniky k státu, o poměru rodiny, družstev, hospodářství, náboženského života, politických stran národa a internacionálních poměrů společenských k státu. V jednotlivostech jeví se vliv starých terminologií a pojmů; tak na př. k psychologii družena nepřesně anthropologie, populacionistika je prý »pomocnou« vědou všech společenských věd, a p.

Avšak přes leckteré vady je pokus Jellinkův pro střízlivost, methodičnost a obsažnost pozoruhodný.

Vydání spisu Jellinkova chystá knihovna Laichterova, a budou čtenáři moci sami sledovat jeho vývody.

Daleko hlubšího rázu a promyšlenější je úvodní stať Podstata a methoda sociologie, jíž prof. *Masaryk* počíná Rukověť sociologie.[1]) Stať tato vyniká nad celou řadu podobných tím, že spisovatel zakládá svoje vývody na širokých základech filosofických. Noetická a logická přesnost, věcná všestrannost odráží se od nejasnosti a jednostrannosti některých uvedených pojednání. Spisovatel nejdříve podává klasifikaci a stupnici věd abstraktních a konkrétných, pak praktických. Sociologii určuje v stupnici věd abstraktních místo nad psychologií; promlouvá o nástrojnosti věd (jak jedna věda k druhé se odnáší a jak jí slouží) a určuje poměr filosofie a vědy. Na to přechází ke klasifikaci samého oboru sociologického, stanoví, že sociologie je vědou abstraktní o organisaci a vývoji společnosti, vykládající o sociálních vlastnostech člověka a o sociálních silách, o tom, co společnost za stálého vývoje udržuje. Při tom jest nazírání statické a historické jen dvojí stránkou jednoho a téhož pochodu poznávacího; vypočítává a utříďuje hlavní konkrétní vědy sociologické; vykládá poměr statiky a dynamiky a objasňuje, jak rozumět různým pojetím a názvům sociologie. Na to rozbírá zevrubněji těsný vztah sociologie k psychologii, pak poměr k vědám přírodním a matematice. Z tohoto oddílu stati jasně vysvitne, kolik pravdy a omylů je v jednotlivých pojetích

[1]) Naše Doba VIII, 1900—1901, č. 1.—3., 9.—12.

sociologie, co znamená na př. sociální fysika, filosofie dějin, sociální psychologie, Völkerpsychologie, sociologie zv. jazyková (glottologická) psychologie davu, sociální biologie, t. zvané sociologické vědy pomocné a j.

Na to obrací se auktor k jednotlivým methodám, osvětluje nejdřív methodu pozorování, methodu srovnávací, a pojem příčiny a soupříčiny v sociologii. Odstavec další je věnován objasnění rozháraných názorů o zákonech sociálních a historických. Pojednání o sociologickém výkladě obírá se výkladem kausálním a výkladem na základě koexistence; výklad má se dobírat až ke koexistenci příčin posledních, poslední příčiny, fakty rozkládat je hlavně psychologicky. Proti náležitému a ovšem složitému výkladu poukazuje se na vady t. zv. simplismu (tento terminus Izouletův přijímá Masaryk nyní za svůj název primitivism, jehož užil v Sociální otázce).

Vzhledem k zneužívání analogie v sociologii (Spencer!) uvádí se na pravou míru hodnota analogie; chceme výklad, ne analogii. Hypothesí ovšem sociologie se nemůže zříci, a je jich v ní více, než by se zdálo na první pohled. Nejvíce zaráží v sociologii, že také výklady psychologické jsou hypothetické.

Výklad teleologický má v sociologii svou hodnotu, poněvadž kausální zákon je jen formální, stanově pouze jisté pravidelnosti mezi příčinami a účiny. Pro otázky: proč, odkud, k čemu ty pravidelnosti a koexistující příčiny poslední, sociolog se uchyluje k výkladu teleologickému. Positivistický zákaz výkladu teleologického je překonaným stanoviskem — dnes i přírodovědy teleologii empirickou, diskretní uznávají. V stati o smyslu společenského žití a vývoje ukazuje se, že sociologii — a nikoli nějaké ‚nadvědní' filosofii nebo metafysice — také náleží poučovat o smyslu společnosti a jejího vývoje.[1]) S té stránky oceňuje se historický úsudek hodnostní, zamítá se učení o relativnosti, jež hlásá historism. K tomu se druží výklad o methodě historické ve smyslu kausální filiace. Vedle historické filiace je srovnávání stupniční (n. př. srovnání všech ústav evropských = serie stupniční od ruské autokracie k francouzské republice nebo anglické aristokracii podává vývoj ústavní v Evropě a Americe), ovšem tato methoda stupniční nemůže nahradit indukci historickou.

[1]) Také Smal v uv. pojedn. uznává stanovisko teleologické: It is probably true, that we cannot fully think anything without construing it in some teleological relation. — Some conception of the proximate or ultimate goal toward which society tends, is a necessary finial of sociological theory. (Am. I. of. S. 1900/1901 II 201).

Historické studium minulosti objasňuje se také studiem přítomnosti. Podstaty náboženství nepoznáme ze starých spisů indických, nepochopíme těch starých pramenů, nerozumíme li náboženskému životu vlastní doby a vlatního nitra. Ovšem nesmí se methody té zneužít. Rovněž tak sluší zamítnout upřílišený historism (historicism), jehož speciální příčinu pro století XIX. hledá spisovatel ve sklamání revoluce: romantism porevoluční utíká se do minulosti. Ostatně tento směr se už překonává, hled historický od minulosti stále se více obrací k přítomnosti a tím se idea vývoje a pokroku lépe chápe. Odstavec o historické methodě zakončuje se vyložením poměru t. zv. kulturních dějin a filosofie dějin k sociologii a poúkazem na to, jak se historie specialisuje a jak z této specialisace vyrůstá novou synthesí historie všeobecná.

Také sociologie má synthetický ráz, což souvisí s deduktivní methodou historickou. Ovšem je sociologii třeba analyse, ale vlastní ráz sociologie je synthetický. Sociolog musí podávat obrazy celkových stavů společenských a líčit jejich posloupnost. K tomu potřebuje sociolog i vědecké fantasie — nejpečlivější sociologická (a také historická) indukce je tak nedokonalá, že máme vlastně jen symptomy, ze kterých si celkový obraz dedukujeme, konstruujeme. Smysl světového a společenského vývoje nelze postihovat prostým historickým, vlastně chronologickým empiricismem. *Dr. Břetislav Foustka.*

KORESPONDENCE SLOVANSKÁ.

CHARVÁTSKÁ LITERATURA FILOSOFICKÁ.

Referuje Dr. Ot. Kádner.

III. Filosofie. — Doplňky.

Vylíčiti myšlénkový rozvoj Jihoslovanů bude jednou velevděčným úkolem historika. Již zajisté od nejstarších dob pronikáni byli Srbové a Charvaté z východu živly řeckými a byzantskými, ze západu latinskými a italskými, ve středověku přibyl vlivem šlechty protestantismus, později němectví, ba i elementy francouzské — a všecka ta směs prvků sloučena základním živlem slovanským, který jí dodává zvláštního zabarvení. Probrati ty prvky a jich vzájemné slučování i najíti to, co je speciálně slovanské, bude dojista věc sice nesnadná, ale velmi zajímavá. Na ten čas ovšem úkolu toho provésti nelze, neboť scházejí nezbytné práce přípravné a sebrání materiálu; dosud nemají Srbocharvaté ani úplné bibliografie ani dějin literatury vědecké (i nejnovější dějiny Šurminovy skoro napořád hledí jen k literatuře krásné), ba teprv na sklonku XIX. století počala akademie tiskem vydávati staré památky domácí, které do té doby byly vůbec nepřístupny.[1]) Teprv potom bude se moci pomýšleti na zpracování velikého toho materiálu: dnes je možný obraz myšlénkového rozvoje jen v nejhrubších rysech.[2])

V nejstarší době křesťanství šíří se do zemí jihoslovanských jednak z Byzance skrze Řeky a Bulhary, jednak ze západu od mnichů latinských. Pádem Cařihradu zničena kultura byzantská

[1]) Dokladem budiž, že většina spisů politika, theologa a filosofa v 17. stol., Križanića, jest posud v rukopisech, o nichž po dlouhou dobu se ani nevědělo. (Št. Radić v Slov. Přehl. 1902, 27).

[2]) Není ostatně, jak známo, o mnoho lépe ani u nás: i my jsme v stadiu příprav, i u nás je úkol sepsati dějiny české filosofie teprv v počátcích.

a přerušeno spojení s východem i nastalo tak tím užší přilnutí k západu. Přirozeně tu vstupuje do popředí Dalmacie, chráněná jednak horami před nájezdy Turků, jednak úzce spojená s Italií, odkud humanismus vítězně proniká přes moře Jaderské. Italští humanisté přicházejí do měst dalmatských a jich vlivem — podobně jako svého času u nás — roste záliba v latině a nechuť k jazyku domácímu, takže latina stává se i jazykem spisovným literátů charvátských. Ve Splětu působí první spisovatel filosofický, Marko Marulić (1450—1524), jenž sepsal spis De institutione bene beateque vivendi, již svrchu zmíněný; v letech 1511—1609 desetkrát tiskem vydán, do italštiny, francíny, španělštiny, němčiny [1]) přeložen, svědčí o důkladné znalosti písma, literatur klasických i otců církevních.[2]) Charvát rodem, ale vychováním, smýšlením i životem Ital byl Frant. Patricij v 16. stol., veliký odpůrce Aristotelův, jehož spisy všecky měl za podvržené a slátané z výroků starých řeckých filosofů.[3])

Po Splětu vstupuje v čelo literárního hnutí Dubrovník: Dubrovničanu Ivanu Gundulićovi, slavnému auktoru Osmana, patří zásluha, že první užil jazyka domácího ve spise vědeckém (obsahu náboženského); z Dubrovníka pochází též filosof, dosud nedosti oceněný, předchůdce moderního atomismu, Jos. R. Bošković (1711—1787).[4]) Vstoupiv do řádu jesuitského již v 25. roce byl prof. mathematiky na koleji dubrovnické. Mnoho cestoval a svěřovány mu bývaly i čestné vědecké úkoly: tak r. 1742 byl v komisi, která vyšetřovala poškozenou klenbu chrámu svatopetrského v Římě, později měřil poledník mezi Římem a Rimini, rozsuzoval spory hraniční atd. Velmi oblíben byl i u dvora francouzského a vyznamenán králem Ludvíkem XV. Z děl jeho, jichž je na 70, patrna všestranná jeho učenost podobná Leibnizově: jsou mezi nimi nejen spisy astronomické, fysikální, mathematické, filosofické, ale i archaeologické, cestopisné, historické, ba i básně.

---

[1]) Z části i do češtiny (V. knihu) přeložil známý Šimon Lomnický z Budče (viz Archiv f. slav. Phil. XXIII, 639).

[2]) Srv. Šurmin Povjest književnosti 70. — R. 1869 vydán Kukuljevićem jakožto I. svazek sbírky: Stari pisci hrvatski, nákladem jihoslov. akademie.

[3]) Rad jugosl. akad. 108, 1 sq. (článek dr. Mir. Šrepela) a Überwegův Grundriss III., 1, 47.

[4]) Na památku stoletou jeho úmrtí vydány 87., 88. a 90. svazek Radu jugosl. akad., v nichž je obšírný životopis od Dr. Fr. Rački, ocenění jeho prací astronom. a meteorol. od J. Torbara, fysikálních od Dr. Dvořáka a filosofických od Dr. Markoviće; u nás vzpomenula ho tehdy Jednota českých mathematiků péčí Dr. Aug. Seydlera.

Ve filosofii jest dle Fechnera původcem stejnorodé (kvantitativní) atomistiky moderní: již r. 1745 v rozpravě De viribus vivis a později opětovně stanovil pojem atomu podobně jako Kant o 11 let později ve spise Monadologia physica (1756); ale kdežto Kant došel k dynamismu, Bošković vytrval ve svém mínění a prohloubil je ještě v hlavním svém díle Theoria philosophiae naturalis (1758), kde v 1. části induktivně i deduktivně vykládá pojem atomu nerozestřeného, jednoduchého a jednotný zákon sil, v 2. a 3. části pak odtud vysvětluje jevy přírodní. Proti atomismu Newtonovu, jak jej tento přejal skrze Gassendiho od Řeků, blíží se více k Leibnizovi, ale zase na rozdíl od jeho monad béře atomy věcí jen ve smysle hmotném, neuznává pro ně rozdílů qualitativních a tvrdí, že navzájem se sebe nedotýkají, nýbrž že jsou od sebe odděleny. Dle Markoviče jeho názory a důkazy působily na Lotze, Fechnera, ba i Spencera: běží tu pak ovšem o výklad, jak z těchto neprostorných, nesouvislých atomů skládá se věc prostorná, souvislá. — Druhá jeho idea filosofická jest pokus sloučiti zákony sil v jediný: dle něho ve vzdálenostech co možná nejmenších působí na sebe atomy jen odpudivě, ve větších, ale přece ještě stále nepatrných distancích jednak se přitahují, jednak odpuzují, konečně za jistou hranicí jen se přitahují v obráceném poměru ke čtvercům vzdálenosti a to třebas by vzdálenost ta rostla až do nekonečna.

Na těchto principech pak zbudoval i svůj světový názor: každý atom dle toho udržuje se silou odstředivou ve své osobitosti (osebina) a zase obecnou silou přitažlivou poután jest s jinými k společnému středisku a tedy i v celek, jenž jest v neustálém pohybu: kdybychom pohyb ten vnímati mohli, slyšeli bychom neustálou harmonii všeho tvorstva. Atomy hmoty jsou bez vědomí a bez vůle; každý je sice osobitý, ale ta osobitost jest jen kvantitativní, t. j. spočívá ve zvláštním položení atomu v pořádku světovém. Ale vedle atomů věcí jsou i atomy duše a ty mají vyšší, totiž kvalitativní osobitost, neboť duše lidská jest svobodna a účastna umu božského. A jako onen obecný zákon hmot a stálá jich harmonie, tak i mravní zákony v duši naší jen od Boha mohou pocházeti a k němu vedou.

Názory své šířil Bošković také v poznámkách a dodatcích, jež přičinil k dílu svého krajana Staye: Philosophia recentior Benedicti Stay[1]) (ve 3 svazcích 1755, 1760, 1792, bez komentáře 1792). Kdežto Stay ve spise drží se Newtona, poznámky Boško-

[1]) Úplný titul: Philosophiae recentioris versibus traditae libri X cum adnotationibus et supplementis Rog. Boscovich.

vićovy týčí se názorů Leibnizových, z části i Lockeových. Týž Stay již dříve zpracoval básnicky filosofii Descartesovu s velikým úspěchem[1]); báseň ta, jejíž forma přejata jest z Lukrecia, vyšla s titulem Philosophiae versibus traditae libri VI poprve 1744, po třetí 1749. Konečně r. 1752 vyšlo tiskem dílo: Elementa peripathetica juxta mentem subtilioris doctoris Joannis Duns Scoti, jež sepsal mnich Andrija Kačić-Miošić (1690—1760).[2])

V době znovuzrození literatury charvátské v 1. pol. XIX. stol., kdy vznikla myšlenka illyrismem sloučiti všecky Jihoslovany, není času ani chuti obírati se filosofií odborně: běží v první řadě o zajištění národní samostatnosti a práv politických, v druhé řadě o literaturu t. zv. krásnou (zvl. básně) a z vědecké činnosti nejvíce ještě o dějepis. Rozšíření a prohloubení vědeckého ruchu počíná se teprv zřízením jihoslovanské akademie (1867) a otevřením záhřebské university (1874), do dnes jen o třech fakultách (bez medicinské).[3])

Prvním profesorem filosofie na universitě záhřebské hned od založení jest Frant. Marković (nar. 1845). Původně všestranný básník[4]) získal si mnohých zásluh o krásné písemnictví domácí, neboť jeho radou i pomocí mnohý talent uveden na literární kolbiště; stav se univ. profesorem cele věnoval se kritice a esthetice a jak již vzpomenuto, vydal celou řadu starších básníků s úvody a založil vědeckou kritiku. Neblahé veřejné a literární poměry však zavinily, že nechal konečně i toho, přestal býti kritikem, ba odmlčel se na dobro.[5]) Mimo esthetiku, v níž podal mnoho i theoretických prací a v níž drží se — jako i ve filosofii — zásad Herbatovsko-Zimmermannových[6]), jinými obory filosofie hlouběji a samostatněji se nezabýval.

Rozhodně širší je činnost jeho kolegy na universitě záhřebské, Dr. Dj. Arnolda (nar. 1851), jenž r. 1894 jmenován mimořádným, r. 1896 řádným profesorem druhé filosofické stolice v Záhřebě,

---

[1]) Cf. článek Dr. M. Šrepela v Radu 124, 189 sq.

[2]) Šurmin 108.

[3]) Spomenica o 25 godišnjem postojanju sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, 1900.

[4]) Složil epos Kohan i Vlasta z doby bojů Slovanů polabských s Němci, epos idyllické Dom i sviet z doby současné, sbírku lyrických básní, konečně několik dramat, v nichž užil poprvé u Charvátů jambu (Šurmin 204).

[5]) To vytýkají mu sami Charvaté ku př. Milaković v Slov. přehledu I. 387 sq., dopisovatel Času 1901, č. 57.

[6]) Upozorňuji tu dodatkem na velmi pěknou jeho studii o baladě a romanci v Radu 138, 118 sq.

byv dříve prof. gymn., pak ředitelem pedagogia. I on jest básníkem,[1]) ale záhy oddal se studiím filosofickým, jež konal též v Göttingách, Berlíně, Paříži a odbornou činnost svou zahájil — ještě před studiemi v cizině — disertací Etika i poviest r. 1879, jejíž obsah jsem výše podal. I on vyšel z Herbartianismu, ale dovedl se smířiti a přizpůsobiti novým názorům německým a francouzským, méně anglickým. O tom svědčí i jeho Logika a Psychologie, jež jsme uvedli, i metafysická rozprava Zadnja bića[2]), v níž se probírá atomismus starověký, monadologie Leibnizova i reály Herbartovy, i konečně nejlépe jeho řeč, kterou měl dne 19. října 1899 při své instalaci rektorské »o filosofii, vědách přírodních a sociologii«.[3])

V řeči té dělí století XIX. na tři doby: v první době pokračuje se v Kantově apriorismu (Fichte až k Novokantovcům), v druhé reakcí proti jednostranné spekulaci v popředí vstupují vědy přírodní, odkud celé století neprávem zove se přírodovědeckým, konečně v třetí vlivem Comteovým a jeho stoupenců ovládají otázky sociální[4]): vědy všecky, nejen právnictví, jazykozpyt, ale i přírodovědy, filosofie, pedagogika jsou zpracovány ve světle socialismu, všecky vědy se socialisují. A podobně jest i s uměním: v době přírodovědecké vzniká naturalism, jejž ostře zavrhuje[5]), v době socialismu malířství, sochařství i literatura krásná s oblibou sestupují mezi »čtvrtý stav« a jeho poměry líčí v barvách živých s dokonalou plastikou; z naturalismu vyvinul se tak dle L. Steina zvl. v dramatě a románě bezděčný neb zakuklený socialism.

Absolutní filosofie pokantovská, nejsouc založena na empirii, uvedla filosofii v takovou nevážnost, že v letech osmdesátých bylo lze ji přirovnati k pensionovanému vysokému hodnostáři: každý ho

[1]) První básně jeho, jež dle Šurmina 206 vynikají něžným citem, vyšly již r. 1873.

[2]) Rad 93, 105 sq.

[3]) Vyšla ve spisku: Govori izrečeni dne 19. listop. 1899 kod instalacije rektora za šk. godinu 1899—1900 u kralj. hrv. sveučilištu, Zagreb 1899, 21 sq., v něm. ale ne dosti přesném překladě v Agramer Tagblattu 28. Oct. 1899.

[4]) Tuto periodu sám nesprávně zove brzy sociologickou, brzy sociální.

[5]) Poesie naturalistická prý se zálibou nás vede do pařeniší lidských zločinů, do kořalen a nevěstinců a maluje nám hrozné zločiny jako krevní smilstvo, cizoložství, sodomství, násilí, hájíc je jako výsledek boje o život. Vše, co život náš krášlí, vzorný život rodinný, zásady ethiky, city povinnosti, úcty, cti, to vše prohlašuje za konvenční lži. Realistické umění dbá především toho, co je tělesné a viditelné, i ceni esthetickou cenu svých výtvorů jen dle vnějších předností. Proto [illegible] i po novém a neobyčejném, po lesku a eleganci, zkrátka po technické dokonalosti vnějšího provedení, kdežto ztělesnění a předvedení ideí není jeho úmyslem. [illegible]rní umění je zrovna tak jako moderní věda beze vší metafysiky« (29—30).

na ulici uctivě pozdraví, ale pak rychle se vzdálí, aby ho nezastavil. A s druhé strany zase stoupenci přírodovědy svým ignorabimus natropili jiných škod: ježto nadpřirozené, Boha, duši, ideály poznati nelze, zkrátka usouzeno, že vůbec tedy neexistují a tak padly základy vší morálky: není-li Boha, duše, věčného života, není také viry, mravnosti, práva a jediným správným názorem životním jest čirý egoism, materialism, atheism. Než touhu po nadpřirozeném v člověku nelze potlačiti a tak z nedostatku filosofie chápe se lid výstřelků hypnotismu, spiritismu, mysticismu atd., jež jsou důkazem, že pouhá empirie člověku nikdy nestačí, nýbrž že v nějaké formě vždy se bude snažiti, aby přiblížil se světu ideálů.

Konečně doba třetí chybila v tom, že se socialisací všech věd proveden všude princip dělby práce; vědy sice získaly kvantitativně, rozběhše se v řady monografií a minimografií, ale ztratily kvalitativně, neboť zmizel rozhled po celku a universální filosofické pojetí všech disciplin. Moderní vědy — jak řekl již Ed. v. Hartmann — jsou v nebezpečenství, aby udusily se v spoustě empirického materiálu a strnuly v specialism. Po stránce praktické pak s jednostrannou specialisací věd zmizel i vědecký idealism. »Jen málokomu zůstala věda vznešenou královnou nebes, většinou považuje se za dojnou krávu, která má sloužiti potřebám smyslového života A proto rozhodují dnes při volbě povolání více t. zv. ohledy a vyhlídky než láska k vědě — studium se zkrátka stalo chlebařstvím«.

Tyto stinné stránky pouhého empirismu a přílišné specialisace samy sebou by vedly již k tomu, že filosofie i na dále bude nezbytně třeba. Ale jest pro to ještě jiný důvod: moderní vychování vůbec je velmi materialistické, tělové, jednostranné, kdežto duch a ideály se zanedbávají; tudíž nutno více spekulaci, filosofii pěstovati, filosofii učiniti přímo středem všeho vyučovacího systému: ona bude tak koncentračním bodem, v němž se budou sbíhati všecky speciální vědy. Jaká to však bude filosofie? Po tom, co vyloženo bylo o vadách moderní kultury, nemůže to býti jiná než ta, jež na vše hledí sub specie aeternitatis, pro niž existuje svět ideálů, tedy — Aristoteles.[1])

Mimo Markoviče a Arnolda není jiných učitelů filosofie na universitě záhřebské, není jmenovitě — a to jest ovšem chyba — docentů.[2]) Jak řečeno již v Čes. Mysli II. 314, o sjezdu psycho-

[1]) Zajímavo, že mezi Jihoslovany též Pajk doporoučel vraceti se k Aristotelovi (Cf. Čes. Mysl I. 134).

[2]) Pro zajímavost věcí připomínám tuto, že mimoř. prof. (v VII. tř.) mají při Záhřebské universitě 1600 zl. platu a kvinkvenálky po 200 zl. bez kollejného, řá-

logů v Paříži měl přednášku psychologicko-metafysickou Dr. Ant. Tresić-Pavičić (nar. 1867)[1]), a zajímavo dost, že i to jest básník lyrický, dramatický a novelista; Šurmin[2]) chválí ho jako výborného znatele italské literatury, ale vytýká jeho plodům strannictví.[3])

Směr křesťansko-thomistický zastupuje Dr. Ant. Bauer, od r. 1888 profesor dogmatiky na filosofické fakultě záhřebské. Sem hledí jeho Naravsko bogoslovje (1892), Ontologija (1894), s toho stanoviska i probírá a posuzuje filosofii Wundtovu v řadě článků v Radu.[4])

Konečně sem spadá něco překladů z filosofie staré, zvl. z Platona, překlad Epiktetovy rukověti (Epiktet filosof i njegov nauk 1888) a něco článků v Pedag. enciklopediji, zvl. pěkný článek o filosofii od Dr. J. Golika.[5]) K dějinám filosofie několik příspěvků podal M. Kuzmić (tak: Platonovi sofizmi u prvoj knjigi Države v Nast. vjesniku 1900, 290 sq.; Protagora — prethodnik Kantu ib. 26 sq., kde známý výrok Protagorův *πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος* vykládá ve smyslu subjektivismu sensualistického a tvrdí, že tak razil Protagoras cestu Kantovi: tvrzení, které už proto je považlivé, že nemáme práva vnášeti moderní názory filosofické do filosofie předplatonské, kterou beztoho známe jen troskovitě).

* * *

K předchozím referátům svým o charvátské literatuře filosofické, k nimž ovšem počítám též zprávu o literatuře pedagogické v Čes. Mysli I. 134 sq., tuto připojuji některé nejnovější dodatky.

K pedagogice. Basaričkovy Dějiny pedagogiky vyšly v 2. změn. vyd. 1900. — O hrv. pedag. knjiž. zboru nová zpráva (po uveřejnění mého článku) v Čes. Učit. III. (1900) 710, o charv. obecném školství pěkný článek v Slov. Přehledu II. (1900), 430 sq.

---

dných (vesměs v VI. tř.) má polovice 2600, druhá 3000, ale bez kvinkvenálek i bez kolejného; při tom mimoř. jsou povinni učiti aspoň 6, řádní 8 hodin týdně.

[1]) Ve franc. referátě sjezdovém zove se Frésic Pavicié.

[2]) V uv. sp. 220.

[3]) Neznám spisů Luky Turčiće: O postanku (původu) čovjeka 1892 a O postanku, razvitku i koncu svijeta 1894.

[4]) 127, 210 sq. (Wundtov metafizički sustav), 132, 48 sq. (O spoznanju), 144, 1 sq. (O supstanciji).

[5]) K referátu Žmavcovu o slovinské literatuře filosofické tuto připomínám, že jsem v programu něm. gymn. Mariborského r. 1896 nalezl slovinský překlad Jerovškův 2. a 3. kap. I. knihy Lockeova hlav. spisu (Kako dokazuje J. L. v I. knj. svojega spisa da ni prirojenih idej.)

od Št. Radiće. — Opravuji spolu, že zakladatelé pražského »Dědictví Komenského« nevěděli o charv. spolku učitelském, jak jsem se domníval, což je stejně charakteristické pro naši vzájemnost jako okolnost, že nedávno učitelstvo charvátské zakládajíc školské museum, zase nevědělo, že existuje české museum téhož druhu. Školské museum charvátské má býti v učitelském domě v Záhřebě, základem jeho pak mají býti předměty, jež vláda vystavila v Paříži. Sbírá se též materiál pro přehled dějin školství od Marie Teresie počínaje (Slov. Přehled III. 195). — Referát můj z České Mysli I. 134 sq. přeložen do charvátštiny v Napredaku XLI, 224 sq. (mylně jsem tam označen jako gimn. ravnatelj), jiná zpráva o Čes. Mysli tamže 403. — Pro Srbocharváty v Bosně vydává vláda v Sarajevě redakcí Lj. Dlustuše Školski vjesnik (od r. 1894 měsíčně), což prý jest bílá vrána mezi časopisy, neboť platí prý svým přispívatelům královsky, tištěn je na výborném papíře, má hojně illustrací, obsah bohatý a stojí — 4 K ročně.

K psychologii. O apercepci velmi důkladnou monografii, v níž se kloní k Wundtovi, napsal A. Bazala (Psihologijska nauka o apercepciji) v Nast. vjesniku 1900, 470—518. — Jakousi anthologii z pedopsychologů (Compayré, Pereza, Preyera, Sikorskiho aj.) podala Jel. Belović-Bernardzikowska ve spisku Dječija psihologija današnjeg vremena (otisk ze Škol. vjesniku 1898).

K sociologii. Hojně materiálu folkloristického je ve sbírce: Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, jejž vydává jihosl. akademie (r. 1900 už V. svazek redakcí Dr. Ant. Radiće). — Některé práce sem spadající jsou i v Radu: tak článek Bl. Lorkoviće Sadanje (nynější) stanje gospodarske nauke 93, 117 sq., pojednání Dr. Fr. Vrbaniće Demografske prilike (obrázky) u južnih Slavena 129, 172 sq.

LITERATURA.

Dr. Ant. Heveroch, **O podivínech a lidech nápadných.** Bibliotéka lékařských spisů populárních VII. Praha, Hejda a Tuček. Cena 1 K 80 h. Stran 160.

Přístupným slohem poutavě psaná, hojností sneseného materiálu zvláště psychologům zajímavá knížka. Sleduje účel upozorniti na individua přechodní vrstvy mezi duševně normálními a chorými, abychom z nápadného, podivínského jednání naučili se tušiti duševní úchylku či chorobu a změníce podle toho poměr svůj k takovým lidem zabezpečili se před neblahými následky styku s nimi. Obecnou známkou podivínů a lidí nápadných pokládá porušenou harmonii duševní. Zdá se mi však, poněvadž tento pojem harmonie duševní je příliš neurčitý, že není ve spise přesně vymezen a že tudíž také názor náš, jejž si ze spisu odnášíme o podivínech a lidech nápadných, je trochu kolísavý. Harmonie duševní, ať už si ji myslíme jakkoli, může býti porušena více nebo méně, mezi jiným také tak, že porušení to nevadí, aby jednání člověka bylo v ethickém smyslu neúhonné. V tomto případě bylo by nesprávno mluviti o podivínu nebo nápadném člověku v tom horším smyslu, který se slovy těmi spojujeme a který mu spisovatel patrně přikládá. A tu zdá se mi, že v četných a zajímavých příkladech, které spis činí tak poutavým, figurují mezi podivíny i lidé s nějakými zvláštnostmi a slabostmi, idiosynkrasemi docela nevinnými, anebo docela lidé, u nichž jednostranně zvýšená schopnost duševní činnosti spíše jeví se ctností. Tím si vysvětluji také protiřečný výraz normální onomatomanové (56). Také není na prospěch přesnosti, že úchylky od normálního duševního života dokládají se pathologickými zjevy, příklady z blázince; tím se hranice mezi podivíny a blázny pro nás laiky k nepoznání stírá a účelu, který si spisovatel vytkl, to škodí.

Psychologický podklad výkladu je celkem správný. Tu a tam nějaká nepřesnost snad jako koncese snaze po populární srozumitelnosti. Na str. 9 pojem představy vzat ve smyslu obecnějším, než se děje nyní v psychologii. Na str. 12 definuje se halucinace jako šalebný vjem bez podnětu vnějška; avšak psychologové pokládají za vjem ten stav vědomí, který vzniká jen za působení vnějška; halucinaci pak definují jakožto vybavený vjem čili představu, jež se vybaví s takovou jasností, že vyrovná se vjemu. Co znamená poznámka, že rozdíl mezi halucinací a ilusí není učený (proloženo auktorem), nechápu. Na str. 18 praví se o našich logikách školních něco, co není pravda. Špatně četl novější logiky, po případě málo si zapamatoval ze septimy, kdo věří, že všichni v duši uzavíráme podle předepsaných formiček. To mohlo by platiti jen o staré formální logice, jež odchází ze škol bohudík definitivně

na odpočinek. Str. 19 je výrok: Newton byl by býval špatným generálem a z dobrého generála nebude Newton, který by spisovateli za těžko přišlo odůvodniti. Str. 20 rozlišení bludu a fixní ideje neobstojí logicky ani psychologicky. Str. 68 daltonisti jsou uváděni mezi podivíny, ač jsou, jak spisovatel dí, nemocní. O sluchových zvláštnostech jest podáno příliš málo; i v psychologiích bývá více. Nahluchlosti, nedoslýchavosti jako předchůdce duševní choroby není dotčeno, ač by to bylo právě v souhlase s tendencí spisu. V témž smysle mohlo se na str. 46 připomenouti, že agorafobie jest dosti obyčejná u těhotných žen. Kdyby se o hypsofobii připomnělo, že je to následek závrati, která vzniká z nezvyklosti fixovati předměty s veliké výšky, čímž svaly oční uvedeny jsouce v pohyb vzbuzují klam pohybu předmětů vůkolních, nejevila by se hypsofobie žádnou povážlivou abnormitou. Také by bylo vhodno zmíniti se o autosugesci. Velmi pěkné jest vypsání představ vetřelých a na konci úvaha o žárlivosti z alkoholismu vznikající.

Nepochybuji, že knížka účelu svému vyhoví dobře a přispěje k poučení vrstev, pro něž je určena, i ostatních, jelikož, jak z referátů o spise tom souditi lze, věci tu podávané našemu publiku zdají se býti novinkou.

Ki.

František Tilšer, **Kdo hlásá pravdu: Kant či Lamarck a Monge?** (Otisk z Věstníku král. české společnosti nauk v Praze 1901.) 32 str.

Čtenáři České Mysli znají stanovisko spisovatelovo z článku v prvním ročníku psaného s úctyhodným nadšením pro Monge, zakladatele nové nauky geometrické, v němž rozhodně potírá kriticism Kantův shledávaje v metafysice jeho kořen všeho zla, jímž stůně dnešní společnost; vědí tedy, jak vypadne odpověď na otázku v nadpise naznačenou. Ostatně spisovatel k článku v České Mysli přímo odkazuje, a nemíní podati leč doplnění jeho vzhledem ke dvěma zjevům v literatuře filosofické, jež přičítá neblahému vlivu »osudné« Kantovy metafysiky. Jeden zjev je na naši české půdě, spis Marešův: Idealism a realism v přírodní vědě, nad jehož tendencí se spisovatel nemůže utěšiti a na jehož odsouzení nenalézá dosti rozhodných slov. Druhý jest spis profesora theologie na universitě v Glasgowě, W. Hastie, v němž vidí »nový pokus zachrániti význam protestantského filosofa za štítem mathematika-přírodozpytce a zakladatele kosmické theorie evoluční«. Za upozornění na toto dílo anglického filosofa jsme panu spisovateli vděčni. Co se otázky samé týče, referent měl příležitost vůči spisu Marešovu názor svůj vysloviti a trvá na něm i vůči kritice tohoto pojednání. Jen to si dovoluje podotknouti, že v té formulaci, jako je v názvu pojednání páně Tilšerova, žádná otázka noetická ani filosofická řešiti se nedá. Či je všechna pravda, t. j. všechen cíl našeho poznání zahrnut alternativou Kant a Monge? Nemyslím. A je skutečně mezi oběma mysliteli, pokud jejich názory vysvitají ze spisu přítomného, mezera naprosto nepřeklenutelná? Vede mne k této otázce věta na str. 21, která doslovně zní: Kantovou metafysikou měl býti řešen t. zv. problém lidského poznání, jímž má býti především zodpovězena otázka: Kterak věci vůkol nás bytující i sami sebe poznáváme? Jakmile řeknu: Kterak poznávám věci vůkol mne bytující, již jsem učinil předpoklad, že to, co poznávám, existuje, jak to poznávám; kdežto noetická

záhada záleží v tom, zdali to, co poznávám, existuje tak, jak to poznávám. To vedlo Kanta k rozlišení Ding an sich a zjevu a jeho metafysika měla řešiti problém, zdali a jak možno poznati věci o sobě. Naproti tomu Monge a všichni geometři zůstávají u zjevu, u toho, co smysly vnímáme a na základě tom poznáváme. I nebylo by nemožno stanovisko Kantovo s Mongeovým uvésti v soulad a pak by spor idealismu a realismu nebyl nerozluštitelný. Chtěl bych toto rozluštění spatřovati ve výroku pana profesora, který následuje hned po výroku právě citovaném: Problém lidského poznání, který je v podstatě problémem uvědomění ponenáhlého vývoje lidského ducha, čelí k uvědomění pokud jen možno jasnému vlastní zákonné činnosti člověka. Výrok ten shoduje se s principem německého positivisty E. Dühringa, jenž právě tím je zajímavý, že s positivismem spojil Kantovo stanovisko kriticko-idealistické.

Příležitostně prof. Tilšer proslovuje se vřele pro smír vědy s náboženstvím, jejž si představuje dle výroku Hastieova: Náboženství a věda jsou v posledku jedno a totéž, první slovo náboženství je poslední slovo vědy (23).

Konečně se vším uznáním dlužno vytknouti správnost řeči a úhlednost slohovou tohoto pojednání, což při filosofických spisech našich není pravidlem. *Ki.*

Výroční zprávy českých středních škol za šk. rok 1900—1.

1. *Dr. V. Petřík* Lukianův Rybář čili z mrtvých vstalí (výr. zpr. gymn. v Slaném). Z úvodu i spisu patrno, že Lukian kdysi v dialogu Dražba duší vylíčil, jak zakladatelé různých škol filosofických prodáváni jsou v dražbě do otroctví, promlouvajíce parodie svých nauk a spisem tím vzbudil hroznou bouři mezi filosofy. Rybář je jakousi obranou Dražby: Lukian na fingovaném soudu, v němž předsedá sama Filosofie a žalobcem za všechny je kynik Diogenes, hájí se účinně pod jménem Parresiades, že jeho výtky netýkaly se samé filosofie ani vznešených jejích pěstitelů, ale okázalých sofistů současných, kteří z touhy po slávě a penězích staví se býti nástupci oněch a celým svým životem jen profanují a ostouzejí jejich učení. Dialog jest pln satirických šlehů na tehdejší poměry veřejné i kulturní, na soudy a zvláště na lživé mudrce, libující si v okázalém zevnějšku, malebných posách, dlouhém vousu i planém tlachu, a jest proto zajímavým obrázkem tehdejší sofistiky. — Překlad čte se opět jako předešlé překlady Petříkovy (viz Č. Mysl I. 293) velmi plynně.

2. *Jos. Bezdíček* O podstatě a významu reálního studia. (VII. roč. zpr. realky v Hodoníně). Dobře vylíčen — hlavně na základě Masarykovy Logiky — předmět vědní a praktický význam věd řečených reálních, slabší jsou oddíly o působení reálního studia na rozvoj činnosti duševní (obsahuje vlastně jen výklad o ceně experimentu), na tříbení charakteru, na pěstování zbožnosti a poesie. Nehledíme-li k tomu, že na některých místech se zdá, jakoby auktor stotožňoval studium věd reálných a studium na školách reálných, mělo se loyalně a důrazně vytknouti, že pouhé studium věd reálných už na školách středních nemůže jednostranností svou plně a harmonicky rozvinouti duševní síly žákovy;[1]) pro

[1]) To poznání přece bylo příčinou poslední reformy reálek.

techniku ovšem právem sám spisovatel žádá zavedení filosofických přednášek, zejména noëticko-logických, psychologických a sociologických (stejně jako reklamuje pro techniku fakultu medicinskou). Auktor sice hleděl své výklady postaviti na podklad filosofický, probírá stanoviska empirismu, realismu, idealismu etc.; ale poměr věd reálních a věd duchových (nepřesně zove je duchovními) odbyt zcela nesprávným tvrzením (15), že prý »poznatky věd duchových čerpáme také sice pomocí svých smyslů, ale ne bezprostředně, ze zjevů vnějších soudíme prý teprve na pochody vnitřní« (!). Což neví auktor o úkolu introspekce a že právě naopak svět vnější poznáváme jen prostřednictvím vnitřního?

3. *Jos. Krkoška* O vychovávacím a vzdělávacím úkolu fysiky (výr. zpr. gymn. v Pelhřimově). Pojednání jest označeno jako příspěvek k učebné osnově středoškolské a obsahuje pěkné výklady o významu fysikalních pozorování i experimentů, o rozšíření hranic smyslového poznání pomocí strojů fysikalních, o významu hypothes, o vysoké praktické ceně toho předmětu i o jejím působení na povahu atd. Záliba ve vlastním předmětě svedla patrně někde spisovatele k úsudkům upřílišeným; tak není pravda, že »fysikalní úsudky jsou prosty šablonovitosti a vyžadují od případu k případu nového vtipu a vynalézavosti« (10), neboť školní pokusy — a o ty tu především běží — dějí se často docela šablonovitě; ještě méně je pravda, že »předmět fysiky připouští naprostou objektivnost« (16), neboť naprosto objektivní není pozorování žádné (význam »osobního činitele«!). Se stanoviska pedagogického sotva budou všichni souhlasiti s tím, že písemné práce žáků ve fysice jsou vydatnější než pouhé podání ústní (17).

4. *Leon Pixa* Esthetické heslo »l'art pour l'art« a jeho poměr k výchově (výr. zpr. reálky v Kostelci n. O.) Spisovatel zkoumá díla francouzské literatury, hl. Viktora Huga, pokud vznikla pod vlivem hesla, že umění samo sobě jest účelem a má býti tedy docela bez tendence, i dospívá k přesvědčení, že sice v ohledu esthetickém jest vliv hesla toho dobrý, neboť zevnější krása formy v theorii té byla velice dokonalá; že dále díla ta neobyčejným bohatstvím výrazovým vhodna jsou k vytříbení filologických znalostí jazyka; ale s druhé strany prý v ohledu ideovém, obsahovém, ethickém jsou prázdna, pěstují jen ethický diletantism a indiferentism a jsou proto pro školu nevhodna. Sám sice svým místem (27) uvádí celou řadu děl Hugových s ušlechtilými ideami ethickými, ale i v nich prý mravní podklad jest tlumen a někde i potlačen velkolepostí formy, ideje samy pak jsou mlhavé a mythické. — Nepřesný je výrok (24), že ethika »zakládá se« na psychologii (pendant k jinému tvrzení, ve své jednostrannosti stejně nepřesnému, že se logika »zakládá« na psychologii).

5. *J. Patočka* Seznam českých reprodukcí pro uměleckou výchovu ve škole (výr. zpr. gymn. v Rokycanech). Jest praktický doplněk k pojednání téhož spisovatele v lonském programu o umělecké výchově na gymnasiu (viz Č. Mysl. I. 463). Titul je vlastně svou stručností nesprávný: neboť, jak auktor sám praví (str. 7) a jak i ze seznamu jest patrno, originály umělecké jsou sice vesměs české, ale technika reprodukční jest u mnohých cizí.

6. *Vinc. Prasek* K dějinám škol Olomuckých (prof. gymn. v Olomouci). Z dějin těch patrno, že v Olomouci trvaly dvě školy latinské,

kathedrální a městská, a že mnoho žáků chodívalo odtud na vysoká studie do ciziny (zvl. do Krakova!); byly tu i velké knihovny a knihtiskárna. Důležitý pro literární historii jest seznam spisů, jichž se na školách těch užívalo; pedagogy zajímati budou ukázky z nich, zvl z gramatik, slovníků, cisiojanů atd., dále zmínky o zařízení škol, o trestech (zvl. potupném signu za mluvení řečí mateřskou) atd.[1]) *Dr. Ot. Kádner.*

Ossip-Lourié, **La philosophie russe contemporaine.** Paříž, Felix Alcan, 1902. 278 stran.

Spis námi ohlášený tedy vyšel. Auktor dí, že je to první pokus o ruské filosofii. Spis ano, ale ne dějepis, což ostatně sám přiznává. Je to řada referátů o jednotlivých zjevech filosofických na Rusi, podrobných a svědomitých, ale nesouvislých. Proto mohly vyjíti o sobě v Revue philosophique a býti přejaty do spisu skoro beze změny a proto mohl býti vynechán největší ruský myslitel Tolstoj, jemuž věnoval spisovatel dva spisy, každý většího objemu než je dílo přítomné. Celkový obraz vývoje ruského myšlení podán není, souvislost přítomnosti s minulostí nevysvětlena — co podává stručňoučký úvod, je velmi nedostatečné a nedá se ani srovnati s tím, co nám pověděl prof. Mikš v Korespondenci slovanské v minulých ročnících České Mysli. K závěru je podán společný charakteristický rys ruských myslitelů, který správně spisovatel spatřuje v tendenci moralisující, která jeví se i v myšlenkách národních hospodářů a esthetiků a souvisí se snahou emancipovati lid ruský z duševní poroby.

Spis rozdělen je na tři části, z nichž v prvé se referuje o filosofii v užším smyslu, philosophie générale, k níž počítá i dějiny filosofie a esthetiku; v druhé o psychologii, v třetí o sociologii. Obšírnější výklad věnován Solovjevovi, Grotovi, Troickému, Preobraženskému mezi filosofy, Lavrovovi, Karějevovi, Kropotkinovi a Novikovovi mezi sociology. Uspořádání a výklad v partii psychologické svědčí, že je auktor se stavem této vědy v přítomnosti a s jejími problémy dobře obeznámen.

Spis je zajisté vítanou příruční knihou a dobrou průpravou k příští skutečné historii ruské filosofie a ruského ducha.

V transkripci jmen nefrancouzských jsou některá nedopatření. Na str. 123 je Fleching místo Flechsig. *Ki.*

Dr. Max Nettlau, **Die Biographie Michael Bakunins.**

V minulém čísle České Mysli upozornili jsme na vzácné příspěvky k osvícení Bakuninsko-Hegelské periody ze života Bělinského v Sebraných Spisech Bělinského redakcí S. A. Vengerova (v čtvrtém, a ne ve třetím svazku), nyní dle Berliner Tagblatt můžeme oznámiti uveřejnění životopisu onoho výtečného myslitele, bohužel ale též zoufalého revolucionáře. Dr. Nettlau pracoval celých deset let o tomto životopise, načav svou

[1]) Dodatkem připomínám, že bibliografie k dějinám čes. školství sestavena velmi pečlivě na příslušných místech v letošním programu měst. real. gymn. v Korneuburgu prof. Dr. G. Strakosch-Grassmannem (Bibliographie zur Gesch. des österr. Unterrichtswesens). Seznam uspořádán velmi prakticky a názvy české — to teď pomalu již bude chválou při německých publikacích — až na nepatrné nedopatření jsou vytištěny bezvadně.

práci r. 1890; prvou polovici r. 1894 nabízel dvěma nakladatelům (Cottovi v Stuttgartě a Schabelitzovi v Curychu), bohužel ale ani ten ani onen nepřijali dílo obsahující »suchou biografickou látku«, které mělo obnášeti celých 2000 stránek. Dr. Nettlau nezhrozil se překážek a sám se stal nakladatelem díla, které považuje za veledůležité pro dějiny 19ého věku. Hektografem sám zhotovil padesáte exemplářů svého díla, které obsahují nyní 1281 stránek foliových ve třech dílech (tiskových oktávových bylo by asi 3000). Prvý díl vyšel r. 1898, druhý 1899, třetí v červnu 1900. Na prvém dílu čteme: Only 50 copies of this edition have been produced all of which are numbered and signed. (Pouze 50 ex. tohoto vydání bylo zděláno vesměs opatřených číslem a podpisem). — Privately printed (reproduced by the Autocopist) by the autor. London February 21. 1896 — March 13. 1898. (Soukromně vytištěno autokopistem od spisovatele). Zajisté čin velezáslužný a vzácný. Nettlau rozeslal své dílo blízkým přátelům, pak většinu velkým veřejným knihovnám a lidem, kteří se zajímají studiem činnosti Bakuninovy aneb jeho doby s prosbou, by později, až nebudou více potřebovati díla, je odevzdali jedné z veřejných knihoven. Takto stal se Bakunin každému přístupen; v Berlíně na př. kromě tří exemplářů u soukromníků nalézá se jeden v královské veřejné knihovně, jeden v knihovně německého říšského sněmu.[1])

Ohromná látka jest rozdělena na sedmdesáte hlav a provázena asi 4000 poznámkami s podrobným udáním a kritikou pramenů a j. Berliner Tagblatt nazývá čin Nettlauův »obdivuhodným heroismem«: ve své lásce k svému hrdinovi nejen nešetřil píle a peněz, než i mnoho cestoval, vyhledávaje látku rukopisnou, navštěvuje lidi, kteří mohli mu něco sděliti ze života Bakuninova; ovšem při tom zakusil nejednou trpké zklamání. Ani nyní nepovažuje své dílo za hotové: čas od času míní vydávati dodatky a vybízí čtenáře, by ho všemožně ve sbírání látky podporovali. Četba této ohromné knihy, jak sděluje Albert Weidner, spisovatel článku, jest sice dosti obtížná, nezřídka pro nezřetelnost písma, leč velezajímavá. Zvláště důležitým jest bližší osvětlení sporu Bakunina s Marxem. S radostí se dovídáme, že bývalý filosof byl rozhodným odpůrcem krvavých zločinů. »Krvavé revoluce, dí ve svém Statuts secrets de l'alliance, jsou vždy zlo, hrozné zlo a velké neštěstí, nejen s ohledem na oběti, než i s ohledem na ryzost a dokonalost účele, jménem kterého se ději«. Neméně příjemno jest se dověděti, že nebyl, jak se myslilo, spisovatelem nesmyslné a cynické knihy Katechism revoluce, jež jest plodem fanatika Něčajeva, s kterým se po jednoroční známosti nadobro rozkmotřil pro jeho »macchiavelism a jesuitism«. Připomínáme našemu čtenáři, že Bakunin se narodil r. 1814 a zemřel 1876 v Bernu. Velice jest želeti, že vlny revoluce unesly s sebou tohoto velice nadaného člověka a zmařily takto druhou velkou sílu, která doma ve vlasti mohla s úspěchem zápasiti s diletantským materialismem let šedesátých; prvou zmařenou silou byl Herzen. Uvádíme úsudek Vengerova o Bakuninovi: »Každý, kdo pozoroval Bakunina i v dobu jeho hlásání všeobecného rozrušení, mohl se přesvědčiti, že v tomto apoštolu zničení nikdy nebylo žádné skutečné zloby. Po celý život Bakunin zůstal

[1]) Bylo by zajímavo se dověděti, má-li Praha alespoň jeden exemplář, v každém případě by se měla Filosofická Jednota o to zasaditi a dra Nettlaua o exemplář poprositi.

člověkem čistě-mozkových impulsů, metafysikem skrz na skrz, kterého nemohly udržeti žádné podmínky a fakty živé skutečnosti. Byl to typ ochotníka (amateura) svého druhu, mysticky zamilovaného v onu ideu, která v daný moment se ho zmocnila. Přestěhovav se do Evropy utvořil docela nový typ všesvětového revolucionáře, revolucionáře-metafysika, ne proto třímajícího prapor vzpoury, že by byl nespokojen s danou vládou, než poněvadž byl nespokojen s každou vládou vůbec.« (Vengerov Úplné Sebrané spisy V. G. Bělinského IV. str. 558). Spisy Bakuninovy pro filosofii významu nemají, kromě výše uvedených článků. *J. Mikš.*

Giessler, Dr. C. M.: **Die Gemütsbewegungen und ihre Beherrschung.** Leipzig 1900. 1·20 Mk.

Ve výkladu afektů přirozeně musí se obrážeti základní názory psychologie každého směru vědeckého; jedni psychologové proto na afekt hledí více se stránky psychické (jako Wundt), jiní fysiologické (jako James a Lange), jiní konečně hledí spojit obé (jako Nahlowsky a Lehmann). K těmto patří i Giessler: dle něho afekt souvisí s iritabilitou organismu t. j. schopností odmítati popudy organismu škodlivé a udržovati si prospěšné, tedy se schopností přizpůsobení se vnějšku (Anpassung). Po stránce psychologické jeví se prý toto přizpůsobování vědomím, t. j. neustálou oscilací energie mezi centry sensorickými a motorickými, při čemž prý sprostředkování udržují vzpomínkové obrazy velikého mozku, po případě centrálního orgánu vůbec. V obyčejných případech duševního života je toto přizpůsobování se vnějšku a těkání energie bez obtíží, vyrovnávání děje se automaticky; nastane-li však neobyčejně příznivý nebo s druhé strany neobyčejně těžký případ přizpůsobení se, vznikne příliš silný rozruch, který marně snažíme se ovládnouti, afekt jakožto tedy »eine Begleiterscheinung des Innewerdens einer besonderen Begünstigung oder Erschwerung der Anpassung«. Ten moment, kdy vyrovnávající moc vůle více nestačí, aby sílu dojmu udržela v mezích, zove »Diremtionsschwelle« — je to tedy hranice mezi napjetím a výbuchem afektu. K tomu připojeny praktické rady, jak třeba člověku si vésti, aby afekty, porušující duševní rovnováhu, nevznikaly; důraz klade se hlavně na přiměřenou životosprávu, žití pravidelné a klidné. Podivno dost, že také auktor chce vyháněti ďábla Belzebubem, t. j. raditi po starém způsobu, aby proti afektu škodnému hleděl se uměle posíliti jiný. Právem hned v úvodě ukazuje k tomu, že každý afekt je potud škodný, že ubírá energie duševní, kterou můžeme jinak prospěšně vynaložiti na to, abychom obstáli v stále urputnějším boji o život. *Dr. Ot. Kádner.*

Dr. Rudolf Steiner, **Welt- und Lebensanschauungen im neunzehnten Jahrhundert.** Berlín, 1900, I. díl 167 str., II. díl 192 str. Cena 2 mk. a 2·50 mk.

Spis podává myšlenkový vývoj německého národa ve století právě uplynulém, čehož nebylo třeba v nadpise zvláště vytýkati, poněvadž vychází jakožto 14. a 19. svazek široce založeného podniku »Am Ende des Jahrhundertes«, jenž má býti »gigantickou encyklopedií německého vědění a činění (können) ve všech oborech lidské činnosti od počátku do konce tohoto století«. Steiner nepodává dějiny filosofie v obvyklém způsobu, jehož

vzor máme na př. ve Falckenbergových dějinách; nepodává životopisných dat ani spisů jednotlivých filosofů, nevyličuje vývoj jejich individuality, nýbrž vysvětluje jejich hotovou individualitu, pokud se obráží v jejich světovém názoru, a ten světový názor jednotlivců chápe jako projev vývoje ducha celého národa. Tímto zobecňujícím stanoviskem činí nám názory filosofů pochopitelnějšími, což zvláště záslužné je při výkladu o Kantovi a jeho idealistických nástupcích. Steiner vyzouvá jejich myšlenky z obalu nesrozumitelných anebo těžko srozumitelných terminů, překládá je jaksi z filosofické abstraktní řeči do srozumitelné řeči obyčejné konversace, vyloupne je z tvrdé a nechutné skořápky, tak že pochopí, co vlastně chtěli říci, i ten, kdo neumí choditi v kothurnu filosofických pojmů. Nepodává systémy jejich dopodrobna, nýbrž obmezuje se na základní a význačné myšlenky. Mimo to všímá si náležitou měrou světových názorů i básníků, ukazuje na souvislost jejich myšlení s myšlením filosofů a na jich vliv na další vývoj. Co o Goetheovi a Schillerovi v tomto spise pověděl, náleží k nejlepším částem knihy a je snad vůbec nejlepším, co dosud s filosofické stránky o těchto mužích německých bylo řečeno.

Při způsobu, jakým stopuje vývoj myšlenkový, nabývají významu zjevy, kterých bylo dosud málo všímáno v dějepisech filosofie. Vidíme, jak jsou nezbytným článkem v řetěze vývoje; dáváme jim zadostučinění. Naproti tomu ustupují některé zjevy právem do pozadí. Příklad prvého poskytuje Carl Christian Planck (1819—1880), o němž jedná na str. 24. až 28. II. dílu; příklad druhého Eduard Hartmann. Velmi cenné je na knize, že konečně podává přehled o filosofech současných, o nichž je tak těžko souhrnný názor si učiniti; že to nečiní paušálně jako v přídavcích velkých dějepisů, nýbrž tak, že si při vší stručnosti o jejich stanovisku můžeme učiniti ponětí. Poněvadž vývoj německého ducha souvisí s vývojem evropského lidstva a je podmíněn vlivy pocházejícími z duševního pokroku národů sousedních, podává Steiner také kus historie anglické a francouzské filosofie v kapitole o Darwinismu a positivismu. Avšak vlivů nordických (Ibsen) a slovanských (Tolstoj) není nikde dotčeno. Také není zmíněno o mysticismu a nábožensko-národním hnutí protestantském a reformních snahách katolických.

V celku pojímá Steiner vývoj ducha německého v 19. století jako postup od Fichteova stanoviska k Haeckelovu, od spisu onoho Die Bestimmung des Menschen z r. 1800 ke spisu tohoto Die Welträtsel. Fichte považuje přírodní děje za obor, v němž poslední pravdy nesmějí se hledati; Haeckel soudí, že mohou býti nalezeny jen zde. Fichte je idealista, Haeckel realista, a tyto dva směry zápolí spolu celým stoletím. Z počátku má vrch idealistický směr, ale realism hlásí se mohutným duchem Goetheovým a nedopouští, aby Němci ztratili smysl pro přírodu a život skutečný. Rozmachem věd přírodních, darwinismem a positivismem nabývá vrchu názor realistický. V některých bodech odchyluje se Steiner od ustáleného pojímání základních myšlenek filosofů. Zajímati by mohlo, jak rozumí Heglovi. Nejčastější mínění o Heglovi zní v ten smysl, že chtěl z pouhého myšlení čerpati plné a neobmezené poznání podstaty světa a jeho dění. Steiner pokládá toto mínění za neporozumění. Uváděje citát z Hegla: »Das, was ist, zu begreifen ist die Aufgabe der Philosophie; denn was vernünftig ist, das ist wirklich, was wirklich ist, das ist vernünftig,« vykládá

jej: skutečné poznatky musí zde již býti, když přichází myslitel, aby je se svého hlediska osvětlil. Nežádejme od Hegla, že měl nové zákony přírodní z pouhého myšlení vyvoditi; neboť to on nikterak nechtěl. Nikoli, on nechtěl nic jiného, než na souhrn těch zákonů přírodních, které za jeho doby známy byly, vrhnouti filosofické světlo . . . Heglovy názory byly vyhlášeny za neplodné, poněvadž přemýšleje o souvislosti zákonů přírodních, tyto zákony zároveň neutvořil. Hegel připojuje k vědě přírody vědu myšlenek o přírodě. — Nesouhlasím. — Steiner má také svůj vlastní názor na svět, který pronesl ve spise Philosophie der Freiheit. Princip jeho záleží v tom, že myšlenka vývoje doplňuje se myšlenkou svobody, čímž v dění všehomíra přistupuje lidské jednání jako nový tvůrčí činitel a vysvobozuje náš názor na svět a na život z pout determinismu a fatalismu. Jednání lidské není určeno odnikud z venčí, nýbrž vzniká z nitra als freie Schöpfung. Dění světa nemá cíl předurčený; nýbrž tvoří se samo, jest Neubildung. V tom názoru mnoho se zamlouvá; avšak nutno s tím pojmem svobody zacházeti opatrně, aby se zase pojem vývoje nepřivedl ad absurdum. Naznačen je ten názor v závěrečné kapitole nadepsané Ausblick.

Ki.

E. Murisier, **Les maladies du sentiment religieux,** (Nemoci citu náboženského) Paříž, Félix Alcan 1901, str. 174, cena 2 fr. 50 (Bibliothéque de philosophie contemporaine).

V úvodě stěžuje si auktor, že v psychologii náboženské stále chybí přímé vnější pozorování, studie dle přírody, že dosud nezužitkovány náležitě údaje biografií, autobiografií, konfesí, memoirů a korespondencí lidí, vynikajících životem náboženským. Dosud se věda náboženská zabývala pouze mythy a rity, jako by to byly jediné fakty náboženské. Pozornost knihy jest naproti tomu obrácena k životu afektivnímu, k potřebám, tendencím, žádostem, emocím, bez nichž dogma a rit, jak praví spisovatel, jsou jen frivolní fantasmagorie a gestikulace (str. 171). I na psychology spadá mnoho viny, poněvadž se neradi obírají studiem o původu citu tak složitého. Jediný Ribot mu věnoval v »Psychologii citů« kapitolu, obsahující velmi užitečné údaje. Kniha jedná o extasi, t. j. o citu náboženském ve formě individuální, o fanatismu t. j. citu náboženském ve formě sociální a konečně o nákaze emoce náboženské jako doplňku k pojednání o fanatismu.

Jedna z největších nesnází problému, pojmeme-li jej v celé složitosti, záleží v dvojité povaze náboženských faktů, individuální a sociální. Oddíl o extasi jedná o jejích počátcích, fásích, o jejím původě a přirozené povaze; všude se spis. dokládá zajímavými a celkem kriticky vybranými příklady. Extase jest karakterisována stupňovitým mizením družnosti ve všech formách. Spisovatel všude klade důraz na vzájemný vztah mezi emocí náboženskou a modifikacemi, jež se dějí v organismu (str. 22). Se stanoviska fysiologického jako se stanoviska psychologického jest stav extatiků abnormální. Dá se u nich konstatovati slabost vyplývající z nedostatečné výživy, častá krvácení, trvalá bezsennost; základ nemoci spočívá ve veliké malátnosti funkcí výživných, k tomu se připojuje neuralgie atd. Této slabosti fysické odpovídá slabost a rozháranost morální i intelektuální, která brání individuu sjednotiti a uřaditi své stavy psychické. Celá jeho osobnost hrozí každým okamžikem se rozpadnouti, a tu dostavuje se touha

po něčem, co by uvedlo jednotu v konfusi měnitelných pocitů, nesouvislých obrazů, odporujících sobě žádostí a touha po vyrovnání, po osvobození, které očekávají od Boha, světce atd. Cvičení, která připravují nebo provázejí extasi, jsou buď negativní, působí v individuu »prázdno«, buď positivní, jež vedou v stav extatického monoideismu. Obojí vždy berou na se dvojí povahu, psychologickou a fysiologickou. Negativní dají se shrnouti slovem umrtvení (samota, ticho, lůžko z trní, půst, bezsennost atd.). V předposlední fási tíhne »nemocný« k náboženství čistě individuálnímu, netoliko bez dogmatu, nýbrž i bez jakékoli uvědomělé představy (65); odtud možnost, že se církev k nim nestavěla vždy přátelsky. Protiva mezi mystikem a fanatikem je podřaděna protivě života individuálního a kolektivního. Při fanatiku jde o přizpůsobení individua vymezenému prostředí; sociální »já« má nastoupiti na místo individuálního. Přizpůsobení individua vyžaduje stálosti okolí, jí potřebují zvláště slabí lidé. Tuto trvalost okolí ze všech sil nejlépe dovede uskutečňovati idea náboženská — v tom jeden velký význam náboženství pro společnost. Ani potřebě jednoty sociální, jež se žene někdy až k bezpodmínečné stejnosti, nebylo dle auktora věnováno dosti pozornosti. Potom: Fanatism má dvě stránky výlučnost a proselytství. Vznik řádů v lůně katolické církve a tvoření protestantských sekt má stejný zdroj — individuum nespokojené relativní jednotou oficiální církve touží se přizpůsobiti menší skupině, naprosto stejné (129). Náboženství národní neliší se od obecného tím, že by u něho nebylo proselytství, nýbrž že je tu proselytství více uvnitř, v péči, aby každý co možná horlivě plnil funkce náboženské (132, 136). U mučeníků není cit náboženský méně sociální než u jiných fanatiků, a chtějí-li vyjíti ze špatné společnosti, činí tak proto, aby vstoupili do společnosti dokonalé. Smrt jejich neslouží k tomu, aby vyloučila kacíře, nýbrž aby uspíšila sjednocení věrných (137). Ze studia a rozboru fanatismu lze učiniti několik závěrů o sociálním úkolu náboženství. Náboženství uskutečňuje jednotu a totožnost osobnosti, dále udržuje současně jednotu a stálost sociální, nutnou k morálnímu blahu individuí (145).

Naposled promlouvá, jak již bylo řečeno, o citu náboženském ve formě sociální, t. j. o nakažlivosti emoce. Do dnes máme dvě takřka laboratoře, kde lze jev nakažlivosti pozorovati: velká střediska poutnická a sdružení toho způsobu, jako je armáda spásy. Rozbor methody, jakou působí armáda spásy, je velmi pronikavý a může osvětliti netoliko přítomnost, nýbrž i mnohé podobné zjevy v minulosti. Auktor nepochybuje, že nemoci duchovní jsou stejně nakažlivé jako tělesné (159). Aby se mohly rozšířiti, jest třeba příznivých okolností — rozmnožiti sugestivní dráždivost osob a zmenšiti schopnost odporu. Tento zjev závisí na řadě okolností, mezi nimi značný vliv připisuje se »napjaté pozornosti spojené s očekáváním« — i u zdravých lidí vyvolávají se tak omyly obraznosti a často i opravdové halucinace. Vliv sugestivní dráždivosti sesiluje nejvíce vzbuzení tendencí a tužeb co nejtěsněji sdružených s emocí, jež se má vyvolati. Při tom uvedeny velmi zajímavé příklady. Sugestivní dráždivost a intensita tužeb se stupňuje, působí-li svorně dvě síly: 1. kolektivní, jež vychází ze sociální skupiny, ze shromáždění; 2. individuální, jež vychází z náčelníka a závisí od jeho vlivnosti (163). Příklady vzaté z armády spásy ukazují jak velikou úlohu může hráti hudba (ze všech umění nejsociálnější) při

tak i ve vědě geniální, ale Goethe nebyl vědec. Byl bych si přál, aby v článku tom více byl dán důraz na to, že přírodovědné názory Goethovy vyplynuly z jeho názoru na svět; pak by jejich cena spočívala v tom, že jsou to vědecké anticipace, a dostalo by se potvrzení Goethovu přesvědčení, že fantasie člověka má schopnost poznávací (že i fantasií dojdeme vědeckých poznatků). Nedorozumění by mohlo způsobiti tvrzení spisovatelovo, že Goethe došel těch kterých poznatků »nálezů, jež mají cenu velikou«, náhodou. Zmenšuje se tím jejich význam? Vzpomenu-li na Symmerovy punčochy, na Wattův samovar a jiné příhody, nemohu se zbaviti domněnky, že náhoda hraje u vývoji věd velikou roli.

Dr. Heveroch pojednává v č. 1—6 O toulavosti z choroby, kterýžto článek podává vhodný psychický materiál, což platí i o článku Dr. D. Panýrka v č. 30—31 Strach před operací. *Ki.*

Věstník českých profesorů. Pořádá Fr. Bílý. VIII. 3—5.

Dr. Jan Havránek: Jak zjednodušiti žákům sylogistiku? Úvaha logicko-didaktická. Pilná a svědomitá práce; ale zjednodušením sylogistiky práce páně Havránkova není, ani když přijmeme stanovisko, s kterého se spis. na sylogism dívá. Předně proto, že výklad, který má býti zjednodušením, odtrhuje spisovatel od výkladu o důsledku (dle § 2.). Tím zbavuje se nejsnadnějšího prostředku, aby z pojmu úsudku vůbec vyvodil pojem úsudku trojčlenného. Co je v § 4., je velmi zběžné a tomu, kdo by hledal u Havránka poučení, málo srozumitelné. Na otázku co je sylogism, není tam odpověď vyvozena. A přece lze to učiniti několika slovy. Třeba takto: Úsudek vůbec jest soud dokázaný, t. j. vyplývající ze soudů jiných. Vyplývati může z jednoho neb z více soudů; v prvním případě je to důsledek, v druhém úsudek ve smyslu užším. V tomto druhém případě ukáže se nyní na příkladech, že nevyplývá závěr z každých dvou soudů, nýbrž jen z takých, které mají jisté členy společné, a tou cestou zodpovídají se pak snadno otázky, jež spisovatel v § 4. uvedl, ale nezodpovídal, ač právě v tom je hlavní příležitost k zjednodušení sylogistiky. Potom § 5. redukuje se na vytčení figur, což opět zcela mechanicky se může státi, když byl význam členu M vysvětlen.

Za druhé nevidím ve způsobu, jakým spisovatel vyvozuje platné mody sylogismu jedinké věci, která by nebyla v školních logikách; za to obsahuje jeho výklad úvahu o významu soudů A E I O, která byla dávno absolvována při nauce o důsledku a zbytečně zavléká do sylogismu poměr krytí, kterýmž sylogism mění se v prostý důsledek. Dále obsahuje výklad jeho přehledné úvahy o závěrech, které mohou dobře ponechány býti žákům a jsou upřímně řečeno zbytečné.

Při výkladu o úsudcích složených je zhola zbytečný § 32.; za to dobře je přidán § 34. o úsudcích hypothetických složených (dle Lindnera). Neorganicky s výkladem souvisí § 30. vzorec řetězce sestavený z modů barbara.

Konečně není správno do sylogistiky počítati úsudek hypothetický vlastní, leč bychom jeho mody redukovali na mody kategorické; a to jde, jen že pan spisovatel, zdá se, není si toho vědom. Nepatří do sylogistiky úsudek disjunktivný. Vyloučíme-li nyní z výkladu spisovatelova, co tam nepatří, a přirovnáme-li obšírnost jeho výkladu třeba k výkladu v mé logice,

shledáme, že ani po zevnějšku v tomto pojednání není žádného zjednodušení. Jeho výklad obnáší plných 11 listů většího obsahu proti 8 listům výkladu mého, v němž jest dobře na 2 listech příkladů, a po srovnání všeho nevím, že bych byl něco v logice vynechal z toho, co k pochopení i historickému ozřejmění sylogismu je nutno, anebo z toho, co spisovatel za nutné považuje (vyjma § 34., který však nepatří do sylogistiky). Jaké to tedy zjednodušení? Jak praveno, jest pojednání spisovatelovo velmi svědomité, a rád uznávám, že výklad jeho do školy se hodí, když vůbec sylogistiku pokládáme za důležitou. Bojím se však, že pro sylogistiku se tímto způsobem nedostane k věcem logicky významnějším a pro skutečné propedeutické vzdělání žáka daleko důležitějším. Povážlivé výroky jsou: v § 1., že sylogistika v té podobě, jak ji Aristoteles podává, působí na mysl lidskou mohutně; v § 2., že žák již od útlého věku je veden k tomu, aby proti pravidlům logiky se neprohřešoval (aspoň v té generalisaci je to povážlivý výrok; neboť myšlení spíše vede k nesprávným úsudkům induktivním!). Nejasný je výrok § 33.: Nejjednodušší soud hypothetický vzniká ze vztahů dvou soudů thetických.

V čís. 1. roč. IX. počíná článek prof. Jana Korce O řecké konversaci školní, v němž doporučuje na dosažení cíle »výtečnými« instrukcemi vytknutého: osvojiti si jazyk, mluvení, konversaci, nápodobu. To je prý důležitější než cokoli jiného, důležitější než překlady a úlohy písemné.

Spisovatel již konversaci dávno pěstuje. Četl se žáky články mythol. z Lepařovy cvičebnice a žáci odpovídali hravě, oči jim zářily, v celé třídě nejlepší nálada (neboť, že žáky taková konversace těší, potvrzují instrukce a Dettweiler), žáci naučili se lekci ve škole a odcházeli domů rozradostněni. Spisovatel vytvořil si již jakousi řeckou obcovací řeč s žáky o věcech školních a podá v nejbližším čísle náčrtek.

Žádný filolog nebude spisovateli odpírati, že konversace řecká na prvním stupni v tercii a kvartě je dobrou pomůckou k memorování významů a frasí, zbude-li k tomu času; že užívání řeckých floskulí (str. 18) osvěží vyučování a také memorování usnadní. Avšak že by při tom rozsahu zásoby řeckých slov, jichž je třeba k lektuře, a při té různosti stilistické řeckých auktorů konversace pomohla k dosažení cíle, od něhož se vždy víc a více vzdalujeme, to asi málokterý filolog připustí. Je tuším obecně uznaným faktem, že mnoho lidí umí konversovati — stačí k tomu memorovati těch několik set slovíček a obratů, které podávají příslušné knížky — a že nedovede čísti vážnější spis. Tak by asi málo pomohla obratnost v jistém výboru frasí při maturitě anebo nepomohla by více, než pomáhají dosavadní prostředky. Pokud se pamatuji, doporučoval konversaci latinskou inspektor Kosina; že se neujal jeho návrh, bude míti asi tytéž příčiny, které návrhu Korcovu sotva pomohou k uskutečnění. *Kl.*

Slovanský přehled, sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského. Majitel, vydavatel a redaktor Adolf Černý. Roč. III. 1901.

V č. 7. a 8. přináší stať Maryana Zdziechowského: Vladimír Solovjev a slovanofilstvo. Líčí v něm spisovatel, kterak Solovjev na základě své filosofie dostal se v opposici s názory slavjanofilů rázu Aksakova, o němž spisovatel dí, že sloučil slovanofilství s reakcionářstvím,

a Katkova, jenž byl nacionalistický obskurant, a kterak stal se spravedlivějším vůči otázce polské. Solovjev horoval z podobných příčin jako Tolstoj pro křesťanství a z toho vyvozuje pro Rusko povinnost, aby posílilo křesťanský prvek, který se ještě zachoval v církvi katolické. Nesplní-li Rus povinnosti svojí mravní, nezbude-li se svého sebemilství národního, nezřekne-li se práva síly a neuvěří v sílu práva, nezatouží-li upřímně a silně po duševní volnosti a po pravdě, pak nikdy nebude míti úspěchu v nižádném ze svých úkolů, ani vnitřních ani vnějších. Proto potíral neúprosně nacionalism slavjanofilů, a ačkoli za hlavní příčinu sporu rusko-polského pokládal nenávist Poláků, což pokládá spisovatel — Polák — za názor nesprávně vzniklý vlivem Aksakova a vlastního otce, přece žádá, aby Rusko splácelo zlé dobrým. Za to mu je spisovatel vděčen.

Bylo by k charakteristice Solovjeva, který se jeví duchem rázovitým a silné vůle, bývalo přispělo, kdyby spisovatel s poměrem jeho k Polákům srovnal, jak se postavil na stranu Němců v poslední válce čínské. O tom srovnej článek Mikšův v České Mysli II. č. 2. a 3. — V č. 1. jest na str. 47. zpráva o vystoupení sv. synodu proti Tolstému. V čísle 4. je zpráva o odchodu prof. Lutosławského z Krakova, ale nic není pověděno o pověstech, které se o jeho duševním stavu po novinách trousily. V čísle 9. je další zpráva o jeho soukromém semináři národní literatury. Srovnej zprávu v dnešním čísle Č. Mysli. V č. 7. je zpráva o vyobcování Tolstého z církve a v čísle 10. list jeho k caru a hraběnky Tolsté metropolitovi. *Kl.*

Deutsche Revue 1901, sešit zářijový.

Heřman Diels podává zprávu o Mezinárodní asociaci akademií. Mezinárodní sdružení akademií mělo své první porady ode dne 16. do 20. dubna 1901 v Paříži. Časopisectvo denní přinášelo o nich zprávy kusé, jednak že byla z nich veřejnost vyloučena, jinak že sami účastníci prvního generálního shromáždění nemohli průběhu porad plně sledovati, ježto se konaly namnoze v komisích a sekcích. Zpráva Dielsova sestavena jest na základě protokolu úředního, vydaného od náčelního místa (»Vorort«) shromáždění (Académie des Sciences v Paříži).[1])

Na pařížském shromáždění bylo zastoupeno sedmnáct akademií: tři pařížské (Académie des Sciences, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres a Académie des Sciences morales et politiques[2]), z nichž každá měla po šesti zástupcích; německé akademie vyslaly patnáct zástupců (učené společnosti v Berlíně, Gotinkách, Lipsku, Mnichově); z Rakouska a Uher bylo 8 zástupců (vídeňská a pešťská akademie); Anglicko bylo zastoupeno jediné král. společností »Royal Society« v Londýně (devět zástupců); pak byli zástupcové ještě z Amsterodámu, Brusselu, Christianie, Kodaně, Petrohradu, Říma, Štokholmu — tak že byla skutečně zastoupena evropská věda velmi zajímavým výborem učenců. Úhrnem bylo delegátů 72. Předsedou byl Darboux z Paříže.

---

[1]) Association internationale des Académies. Première assemblée générale tenue à Paris du 16 au 20 avril 1901 sous la direction de l'Académie des Sciences de l'Institut de France. Paris, Gauthier-Villars, 1901.

[2]) Tyto tři úplně samostatné ústavy tvoří s Académií des Beaux-Arts a Académií française Institut national de France, založený dne 22. srpna 1795.

Český učitel. Orgán Ústředního spolku jednot učitelských v král. Českém. Ročník V.

Ročníkem tímto rozšířil se časopis tento o přílohu Česká škola, jež má sloužiti »mravním a intelektuálním potřebám učitelstva, jeho programu školskému, kulturně pracovnímu i programu naší organisace a kázně«, kdežto Český Učitel »zachován zůstane obraně, zájmům a potřebám učitelstva, jak je vynesou na povrch události dne, a bude také věstníkem spolkovým a zpravodajem o životě školském a stavovském«. Tomu rozlišení látky dává vysvětlení článek Kacířské momentky v č. 4. Č. U. Praví se tam: »Stojí za povšimnutí, že bohatá křivka organisačního vývoje vždycky se nejvýše vzpínala v bojích za hmotné právo, a nejreakčnější záhyby její že spadají v údolí bezprostředně následující: když totiž chudokrevné právní naše vědomí narkotisovali lazaronskou almužnou. Rasová disposice naše je ovšem taková: na každé trofeji pěkně si schrupnout; ale zjev má též příčiny bližší: deformní pojetí organisace v principu a cílech . . . . . Řady učitelstva po způsobu vzdorovitých dětí shledávají tedy, že není v organisaci už co dělat . . . když z programů zmizí to čarovné, uhrančivě působivé théma o úpravě služného. Chorobná rigorosnost a nervosita k organisaci v zájmech hmotných bez protiváhy snažení za hodnotami duchovými je nelichotivé karakteristikon organisační současnosti.« Přirozený závěr: organisujme se za účelem vzdělání.

V čl. Pokrok ve školství v č. 5. Č. Šk. vytýká se nynějšímu školství stagnace; reformy jdou na nejvrchnějším povrchu. Je nedostatek jednotného silného vůdčího ducha, jakým byl českému školství na krátko Lindner. Masarykova filosofie měla sice blahodárný vliv na nazírání na svět s českého stanoviska tedy i na pedagogiku, avšak »dílo současného nejlepšího našeho filosofa nezasáhlo do síní Komenského, aby zde působilo v obrat, v postup za vyšší hodnotu. Vina největší vězí v tom, že přestalo se v pedagogice filosofovati. Filosofický duch vyvětral z pedagogiky a tím ztratila pedagogika jednotné vedení, ztratila pevnou basis«. Souhlasím, ale s malou výhradou, když se výrok filosofovati v pedagogice bude chápati jako stejný s výrokem: filosofovati *o* pedagogice. Pedagogika předpokládá hotový určitý názor na svět, hotovou filosofii.

V č. 3.—5. podávají se školní programy našich politických stran.

V. č. 3. Č. Šk. je podána obsažná řeč Jos. Úlehly k abiturientům O sebevzdělání, která zde se pojímá jakožto doplněk nedostatečného vzdělání školského. Jeden výrok by mohl vésti k nedorozumění: »Slyšel jsem často odsuzovat chemické vzorce. Ubezpečuji, že byla Evropa barbarskou dotud, dokud nebyly známy chemické formulky, což se stalo v 19. stol.« Pouhý pohled na barbarství páchané ve jménu národa, státu, víry, jimiž rozechvívá se nynější svět v Africe, Asii, v Prusku, seslabuje odbarbarující účin chemických formulek. *Kí.*

Zvon. Týdenník beletristický a literární. Redaktor a vydavatel M. A. Šimáček. Roč. I. 1901.

V č. 41—43 Dr. E. Rádl podává stať O přírodovědeckých názorech Goethových, v níž vedle určení vědecké hodnoty Goethových přírodovědných poznatků a nálezů hledí objasniti i způsob, jakým k nim veliký básník a myslitel dospěl. Dospívá výsledku: Goethe byl jako vůbec,

snesením bylo přijetí plánu ředitele král. hvězdárny na mysu Dobré naděje Gilla, podaného taktéž jednotou »Royal Society« v Londýně, totiž požádati příslušné vlády, aby připojením k měření stupně v Kapsku daly podnět k měření na 30. poledníku Afrikou. Měření to by se konalo na jezeře Tanganika, tedy podél německé východní Afriky a státem Kongo, pak Sudanem na březích Nilu až k Alexandrii, tož po oblouku Palestinou a Malou Asií vedeném, a připojilo by se tak ku poledníkovému měření Struveovu v Rusku. Diels ve své zprávě uveřejňuje o tom elaborát Helmerta, ředitele geodetického ústavu v Postupimi, kterého berlínská akademie právě k vůli návrhu Gillovu na sjezd pařížský vyslala. Dle zprávy té dosažení cíle, návrhem dosáhnouti zamýšleného, znamenalo by vzhledem ku poznání velikosti země veliký pokrok a zároveň by podalo nad míru cenné objasnění podoby země a složení její kůry. Provedení Gillova plánu jsou politicky účastny vlády německá, anglická a státu Kongo. Předseda Darboux snesení asociace oznámil vládě francouzské, kteraž je ohlásí řečeným právě vládám. — Další usnesení přírodovědecké sekce týkala se odborně vědeckých otázek, zejména jednotné kontroly fysiologických přístrojů (návrh pařížského akademika Mareye), mezinárodní organisace zkoumání mozku (návrh prof. Hisa v Lipsku).

Podobně snesení odboru pro duchové vědy odnášejí se více k odborné vědě. Usneseno — a tu ne jednomyslně — uvésti v život reální encyklopaedii islamu, příruční to knihu pro literaturu a kulturu islamského východu, která by se měla rovnati asi reální encyklopedii klasického starověku od Paulyho a Wyssowy. Mimo to zůstalo se v zásadě na tom, aby byla pořízena sbírka řeckých listin byzantské a pobyzantské doby.

Rozprava o thématech trvala po celý týden. Byla někdy značně nesnadná pro různost jazyků delegátův. »Ač — di Diels — bylo mluveno toliko třemi světovými jazyky: francouzsky, anglicky a německy, a konečně, aby nebylo třeba tlumočení času ubírajícího, opanovala francina, zvláště v komisích, byla námaha jak pro řečníky tak i pro posluchače hodně patrná. Neboť ježto francina pronášena s národními akcenty rozličných evropských národův, ukazovalo se, že vlastní obtíží dorozumívati se jest méně rozdílnost řeči nežli výslovnosti, přízvuku.« *Kč.*

ZPRÁVY.

Pedagogické jubileum. Je tomu právě 100 let, co Pestalozzi vydal knihu »Wie Gertrud ihre Kinder lehrt«, podrobný to nástin vychovatelských zásad ve formě listů, které posílá příteli svému Gessnerovi. U příležitosti té nedoceněný dosud význam Pestalozziho znovu vstupuje na mysl. Úsilí našich dní o výchovu sociální stále upírati má zrak svůj k Pestalozzimu, jenž první uvědoměle za poměrů nad pomyšlení trudných pracoval pro vzdělání nejširších vrstev lidových. V duchu Komenského, jenž připomínal lidstvu, že člověk rodí se Bohu a bližnímu, t. j. společnosti pokolení lidského, aby jim službou co nejvíce prospívati se snažil, vztýčil Pestalozzi ideál výchovy sociální ukazuje důrazně společnosti lidské, že má povinnost nejsvětější starati se o to, aby každý jednotlivec vzdělán a vychován byl k ušlechtilé lidskosti, a obhajuje věty, že každý člověk má právo přirozené na vychování. V době, kdy o sociální otázce ještě se nemluvilo, kdy příštího rozvoje jejího nikdo nemohl tušiti, všímal si Pestalozzi poroby a zanedbanosti venkovského lidu, opuštěnosti a zbědačenosti chudé mládeže a viděl možnost nápravy v tom, bude-li výchova mládeže napravena a proniknuta skutečnou láskou k bližnímu a bude-li v plném dosahu oceněn význam práce. Význam Pestalozziho dle výborného znalce jeho Natorpa právě v tom záleží, že postavil otázku vzdělání na základ sociální a otázku sociální na základ lidového vzdělání. Společnost nemá se dle Pestalozziho rozpadati ve dvě třídy, vládnoucí, která požívá přednosti vyššího vědecko-mravního vzdělání jsouc zároveň osvobozena od povinnosti práce výdělkové, a ovládanou, jíž připadá práce produktivní bez nároku na pravé lidské vzdělání, t. j. na souladný rozvoj všech lidských sil, nýbrž má býti organisována tak, aby organisace práce sahala až do nejvyšších kruhů a organisace vzdělání až do nejnižších vrstev, i aby obě do sebe zcela i v posledním členu společnosti zasahovalo. A životním přesvědčením velikého vychovatele tohoto a pravého lidumila bylo, že bída sociální neodstraní se tím, když člověk je náhle postaven v jiné okolnosti a poměry, když udělí se mu almužna, nýbrž když se naučí pracovati a sám udržovati existenci svou v poměrech sebe nepříznivějších. Myšlenky Pestalozziho sto let staré nabývají právě dnes významu nad jiné časového a jsou nejkrásnějším odkazem velikého genia tohoto. *D.*

Volnost vědy. »Německé university obchází pocit poníženi (degradace). Životní vzpruha naše jest bádání nepředpojaté, německá věda spočívá na pravdě. Sečnou ranou (Axtschlag) proti vědě jest ustanovení profesora, jehož svoboda bádání je obmezena vyznáním. Konfesionalism je úhlavní nepřítel universit, povolati historika nebo filosofa, který musí býti katolický nebo protestantský, znamená práci jeho vymeziti hranici až tam, kde by mohla býti ve sporu s konfesionálním dogmatem. Smutné vysvědčení chudoby vystavují si vyznání, zakazují-li svým přívržencům poslouchati

učitele jiných vyznání o dějepise a filosofii, a jest v tom nebezpečí pro celek. Na universitu nepatří ani fanatik, jenž pravdu pochopiti není s to, ani takový, který zůstane konfesionální potud, pokud je zároveň ministeriální. Kdo je povolán spolupůsobiti při ustanovování universitních učitelů, budiž pamětliv, že pravda jest paladiem vyučování universitního, a střez se sváděti k hříchu proti duchu sv.« — Tak soudí Th. Mommsen ve příčině ustanovení dr. Spahna. Avšak věda musí býti svobodna i proti předsudkům národním, — všeněmeckým — velkoněmeckým, — můžeme připamatovati my p. Mommsenovi. — Proti tomu zaslouží býti zaznamenáno, co o dějepisci řekl dr. Harnack, prorektor university, theolog, na theologické konferenci vzhledem právě k listu Mommsenovu: »Co prof. M. napsal, má částečně dobrý smysl. Avšak proti němu stavím větu: historik nemůže dosti býti předpojat (ein Historiker kann nicht vorurtheilsvoll genug sein). Je schopen souditi dotud, pokud má bohatou a utvrzenou zkušenost životní, pružný, všestranný názor světový podložený silným přesvědčením a vševnímavým a volným srdcem. Čím více má posuzovatel z této vlastnosti, tím lépe, a čím méně, tím hůře; je-li bílým listem, nevzejde z toho nic kloudného. Býti nepředpojatým, má-li dáti dobrý smysl, znamená: Každým okamžikem předsudky své opraviti — to je ta jediná cenná nepředpojatost. Ale jinak předpojatě (vorurtheilsvoll), jak jen možno.«

Že v tom je mnoho pravdy, nepoprou historikové historikovi.

Táž otázka stala se i u nás aktuální výrokem, který učinil nynější rektor české university Th. dr. Sýkora při jedné promoci. Apostrofoval kandidáta asi v ten smysl, aby byl při pěstování vědy přírodní pamětliv, že vědecká pravda nemůže odporovati pravdě zjevené.

Dalo by se o tom debatovati mnoho. Avšak máme rozřešení velmi snadné, na obě strany uspokojující. Dr. Sýkora má pravdu: Jest-li to, co jedni pokládají za pravdu zjevenou, skutečně pravdou, a jest-li to, co jiní vydávají za pravdu vědeckou, také skutečnou pravdou, pak zajisté si nemohou odporovati. O pravdu lidstvu běží.

Schillerovská cena. Šťastní Němci! Co rozruchu a nesnází, kacířování a intrik způsobuje udílení cen. Jak těžký je úřad censorů, kteří mají hlasem svým dáti výraz nejen svému přesvědčení, ale tím zároveň před světem ukázati výši ideálů svého národa, kteří votem svým mají vliv míti na veřejné mínění, aby přispěli k proniknutí názorů zušlechťujících, povznášejících. Těch všech nesnází jsou Němci osvobozeni velkodušným rozhodnutím císaře Viléma, který nadále bude udíleti ceny sám. Schillerovskou cenu založil děd nynějšího císaře za nejlepší drama r. 1859. Poděleni byli Hebbel 1863 za Nibelungy, A. Lindner 1866 za »Brutus a Collatinus«, Geibel 1869 za Sofonisbu. Na to dvakrát neudělena (po 3 letech), 1878 dostali ji Nissel, Anzengruber, Wiltbrandt, 1884 Wildenbruch a Heyse, 1890 dostal ji, ale ne za dramata, Theodor Fontane a Klaus Groth, 1893 měl ji dostat Fulda za Talisman, ale nedošel schválení u dvora. Tu již začaly neshody, Heyse a Erich Schmidt vystoupili z komise. Před 5 roky císař cenu udělil Ernstovi z Wildenbruchu za dvojdrama Heinrich und Heinrichs Geschlecht, jehož vyšla pouze první část, kdežto veřejné mínění uznávalo Gerharda Hauptmanna za prvního kandidáta o cenu. R. 1899 nebyla udělena žádná cena. A tak je zajisté jen dobře, že paten-

tem z 10. listopadu 1901 změněny stanovy nadání tak, že nebude více žádných konfliktů, neboť císař rozhodne sám, jestliže členové komise neuhodnou napřed jeho mínění, což o Th. Mommsenovi, prof. Lenzovi a tajných radách Koseru a Bahlenu se rozumí takřka samo sebou. Podivno, že Němci se změnou Schillerpreis-u na Kaiserpreis nezdají se býti spokojeni.

Dr. Jakub Schipper, rektor university vídeňské, moderní filolog, měl O starém vzdělání (Bildung) a moderní vzdělanosti (Cultur) inaugurační přednášku, která zcela jinak vyznívá než řeč, kterou při podobné příležitosti pronesl klasický filolog z Holzingeru v Praze, z níž jsme přinesli v I. č. 2. výtah. Schipper mluvil pro pěstování anglické řeči na gymnasiích a vůbec na školách středních, kde dosud převládá studium klasických jazyků. Již i konservatism Angličanů prolomen byl poměry, které vynutily uznání potřeby učiti se cizím jazykům.

U nás jsou sice reálky zařízeny na učení se jazykům moderním, ale je to málo proti německým gymnasiím. Naše gymnasia však jsou na témž stanovisku jako před 50 lety, ačkoli nelze neuznati známky obratu. Vítá usnešení konference ředitelů o zavedení francziny a těší se z toho, že berlínskou konferencí konečně byl odstraněn starý předsudek, jakoby gymnasium vychovávalo ideálněji než reálka. Sám Mommsen uznal prý, že skrze moderní řeči lze docíliti téhož, čeho dosahováno skrze řeči klasické. Myslí tudíž, že reformním gymnasiím německým náleží budoucnost.

Schipper mluví pak o prospěchu praktickém, jaký poskytuje znalost moderních řečí, a dodává, že větší zběhlost stilistická v starých řečech má význam pouze pro odborníka filologa. Nikde nebují tak zvaný papírový sloh více než u mužů akademického vzdělání a úřední »šiml«, který denně vyjíždí z našich soudních, správních a jiných úřadoven, vykrmil se zajisté vydatně též u jesli umění překladatelského z latiny. Doporučí rozdělení vyššího gymnasia v oddělení filologicko-historické a matematicko-přírodovědecké, na němž by se místo řečtiny učilo angličině a franczině.

Mezinárodní sjezd historický v Římě r. 1902 bude míti sekci pro dějiny filosofie a pedagogiky. Vyzvání k súčastnění přináší Archiv für Geschichte der Philos. XV. I. str. 133.

Z ruchu ženského. Doktorka Naděžda Sieberschumova byla jmenována zástupkyní ředitele chemické laboratoře carského institutu pro experimentální medicinu v Petrohradě. První to případ, kde žena zastupuje čelné místo na vědeckém ústavě.

Sbor profesorů vídeňské vysoké školy pro zemědělství usnesl se jednohlasně na připuštění žen za řádné a mimořádné posluchačky. Ministerstvu vyučování bude podána petice, aby upravilo studijní řád pro posluchačky.

Realisté jsou připuštěni ke zkouškám medicinským a těm, kteří 1. říjnem dali se zapsati na lékařskou fakultu, prominuta dodatečná maturita z latiny a řečtiny — v Německu.

Duševní choroby u učitelek. V článku [1]) Geisteskrankheiten unter den Lehrerinnen prof. Zimmer podává statistický výkaz o věci nadpisem naznačené. Dotazníkem rozeslaným po všech ústavech choromyslných v Německu, Rakousku, Švýcarsku a Rusku zjistil, že na 80—90 nemocných

[1]) V časopise Christliche Welt.

připadá jedna učitelka. Poněvadž v Prusku připadá na 350 žen jedna učitelka, soudí, že poměr duševně chorých je čtyřikrát větší, než by odpovídalo průměru ženských onemocnění. Ještě hůře má se to s kandidátkami. Tam je poměr desetkrát větší než průměr. Zimmer shledává, že je to důkazem, jak nevhodná a nepřirozená je průprava k úřadu učitelek.

Nedoslýchavost ve škole. O tom přednášel Dr. Arthur Hartmann při 73. shromáždění přírodozpytců a lékařů. Z vývodů jeho vyjímáme: Nedoslýchavost jest nemocí obyčejnou a potíže, jaké vznikají z ní jak pro jednotlivce tak pro vyučování celé třídy, jsou vychovatelům dobře známy. Ale méně známo je, že se dá v mnohých případech včasným zakročením lékařovým vyléčiti, kdežto konstatováním nevyléčitelné nedoslýchavosti zbaví se dítě bezvýsledného mučení ve škole a může býti přiměřeným vyučováním zachráněno před duševním zanedbáním. Od té doby, co ve Wiesbadenu a jinde zavedeni jsou školní lékaři, přihodilo se nejednou, že děti nedoslýchavé včasným zakročením byly zachráněny před úplnou hluchotou, ač už byly určeny do ústavu pro hluchoněmé. Nový to důvod pro zavedení této instituce, pro niž i u nás jeví se zájem. Zároveň důvod, aby také na universitách otologii bylo věnováno více péče.

O nutnosti opatření v té příčině svědčí data: Bezold našel mezi 2000 dětí v Mnichově 20% nedoslýchavých; z nich bylo vyléčitelných (pravděpodobně) 41·7%. Richter ve Wartenbergu mezi 700 dětmi našel 110 s větší menší nedoslýchavostí, z nichž pouze 10 se pamatovalo, že byly s »ušima« u lékaře. Mezi 23 silně nedoslýchavými polovička o své vadě nevěděla. Lemcke při vyšetřování hluchoněmých v Meklemburce shledal mezi 251 případy nezděděné hluchoněmoty, že pouze 145 bylo příležitostně (za jiných nemocí) vyšetřováno lékařem. Ve dvou třetinách byly případy, které mohly býti vyléčeny, kdyby se byla hledala pomoc v čas.

Poměr obyvatelstva dle pohlaví. R. 1871 v Německu připadlo na každý tisíc mužů 1037 žen, r. 1875—1036, r. 1880—1039, roku 1885—1043, r. 1890—1040, r 1895—1037, r. 1900 při posledním sčítání zase jen 1032. V absolutních číslech vyjádřeno bylo roku 1890 o 966.806 žen více než mužů, r. 1895 o 957.401 a r. 1900, kdy přibylo obyvatelstva o čtyři miliony, bylo více žen o 882.880. Příčinu tvoří vystěhování mužů, což dokazuje přirovnání s Amerikou. Ve Spojených státech bylo r. 1890 mužů 32,067.880, žen 30,554.370, tedy více mužů o jeden a půl milionu. V Australii obnášel přebytek mužů r. 1891 asi 300000 mezi 3,801.615 obyvately. V Anglii bylo roku 1891 více žen o 900.000. V zemích, kde není vystěhovalců, jest poměr přibližně stejný (jako v Belgii a Francii), anebo docela je žen méně (v jihovýchodní Evropě).

Čím více hospodářský rozmach národ odkazuje na cizinu, tím více poměr stoupá ve prospěch žen, tak v Německu, Dánsku, Anglii, Švédsku a Norvézsku. Největší přebytek žen je v Švédsku, kdež přijde na tisíc mužů 1075 žen, pak v Škotsku, kde jich přijde 1072.

Počet vystěhovalců byl v letech 1881—1890: 1,342.423; v posledním desítiletí jen 529.875. Rozdíl způsobila patrně hospodářská situace.

Přebytek žen jest větší ve vyšším stáří. Na tisíc 70letých mužů (a starších) přišlo r. 1871 žen 1131, r. 1880—1172, r. 1890—1223. V stáří mezi 40—70 lety přišlo na 1000 mužů v zmíněných letech po-

stupně žen: 1068—1092—1113. V přebytku žen z r. 1890, který obnášel 966.806, bylo žen starých přes 70 let: 137.889, v stáří od 60—70 let: 214.085 a od 50—60: 214.426.

Z toho plyne, že statistika přebytku žen nesmí se činiti základem řešení otázky ženské, tak aby z ní se činila otázka zaopatření žen. K tomu přistupuje zajisté i číslo vdov.

Starých žen jest na počet víc než starých mužů zvláště ve velkých městech. V Berlíně přišlo r. 1890 na tisíc sedmdesátiletých mužů 1985 žen téhož stáří, v Hamburku 1722, v Bremách 1677. V království Saském, kde je mnoho měst velkých, 1425. (*J. Tews v Berliner Tagblattu.*)

Vratislavští profesoři universitní vyslovili se ve zvláštním provolání k studentům proti nestřídmosti v pití. Praví: Nechceme Vás připraviti o studentskou veselost a pití a zpívání s tím spojená, jen před nemírností pití musíme vás varovati. Pokušení k tomu je veliké a škoda vycházející z toho duchu a tělu nenapravitelná Ptejte se jen svých soudruhů mediků, kteří následky toho vidí na klinikách. Kdo se opíjí, zbavuje se svobody. Netrpte žádný nátlak k pití v jakékoli formě; nátlak k pití je nemrav. Nestyďte se, ale dělejte si z toho čest postaviti se mu na odpor. Pití není sport, není nic samo sebou záslužného nebo prospěšného, závodění v něm je studentstva nedůstojno. Vybojování pijáckých soubojů ponechte kořalům, kteří při tom mnohdy život nasazují. Nepijte před vykonáním denního úkolu! Je vědecky dokázáno, že každý lihový nápoj, i v malých dávkách, pozornost mozku zmenšuje. Proto jest zatratiti i tak zvaný frühschoppen (předpolední pitka). Netrpte to ve svých spolcích, komilitoni! Nemají-li zklamány býti naděje, jež kladete sami v sebe, jež kladou ve vás vaše rodiny, stát, dbejte vážného napomenutí, střezte se nemírného požívání lihovin.

O sblížení pravoslavné církve s anglikánskou koná studia zvláštní komise, o jejíž činnosti přináší Ekklesiastiki Alithia, orgán ekumenického patriarchy, protokol. Není patrn žádný pokrok ve směru sblížení, avšak nanovo konstatováno, že není mezi oběma vyznáními nepřeklenutelných rozdílů. Oficiální pokusy o sblížení konaly se již r. 1723, 1866, 67, 68.

Medium paní Anna Rothe, dříve choť kotláře ze Sas. Kamenice s průvodcem jakýmsi Jentschem, dříve obchodníkem s koňakem, zabývala se od r. 1893 specialitou ve spiritistických seděních donášeti z onoho světa od duchů předměty: květiny čerstvé i hrobovou hnilobou páchnoucí a ústřižky z novin, všeliké figurky a pod. Nyní vydal dr. Erich Bohn spisek: Der Fall Rothe (Vratislav, 1901, 158, XII s otisky rukopisů a fotografiemi), v němž tyto tajuplné styky se světem duchů objevují se dosti nejapnými praktikami na oklamání důvěřivých, touhou vzrušených slabochů. Dary duchů pocházely z galanterního obchodu, v němž sestra Rothova byla zaměstnána, čerstvé květiny, jež posílali duchové, vytahovalo medium z pod šatů, což se prozradilo tím, že byla pomáčena, a že pod stolem byly úlomky, ač duchové je nosili vzdušnou cestou, a že byla pozorována, jak ve sklepě před představením květiny kropí, aby byly svěží. Také dodavatel věnců, jež páchly hrobovinou a jež měly pocházeti z hrobů citovaných duchů, byl vypátrán, a ještě jiné podrobnosti o podvodné manipulaci media se tam uvádějí. Ovšem, kdo věřiti chce, ten nebude ani tímto

odhalením přesvědčen, a kdo nevěří, ten nedá se klamati ani sebe rafinovanějšími kousky. Spiritism bude se šířiti dále.

Dr. W. Lutoslavski habilitoval se na univ. v Lausanne ze srovnávacích dějin literatury.

Úmrtí. Dr. Arthur König * 13. listopadu 1856, † 1901 26. října v Berlíně, mimoř. prof. a správce fysikálního oddělení fysiologického ústavu. Vynikl ve fysiologii smyslů a psychologii.

17. října 1901 zemřel v Montmorency Adolf Coste, president Sociologické společnosti (Société de Sociologie) v Paříži.

Z novinek pražské universitní knihovny*) Eucken, R. Der Warheitsgehalt der Religion. Lipsko 1901. Veit 8°. (12 E 712). — Fest-Gaben für A. Schäffle, dargebracht von K. Bücher atd. Tübingen 1901. 8°. (13 D 441). — Obersteiner, H. Anleitung beim Studium des Baues der nerwösen Centralorgane. Lipsko 1901. 8°. (18 C 678). — Oordt, J. W. G. Plato and the times he lived in. Oxford & La Haye, Parker 1895. 8°. (1 H 262). — Reinstadler, S. Elementa philosophiae scholasticae. Fribourg B. 1901. 8°. I. sv. (12 J 388). — Stutzer, E. Deutsche Sozialgeschichte. Halle a S. 1898. 8°. (13 H 614). — Tizing, G. Die soziale Frage und das Prinzip der Solidarität. Dresden. Pierson 1901. 8°. (13 F 873). — Münsterberg, H. Grundzüge der Psychologie. Lipsko 1900. I. sv. (12 C 372). — Lichtwark, A. Erziehung des Farbensinnes. 1901. 8°. (12 G 583). — Brandes, G. Aesthetische Studien. Charlottenburg 1900. 8°. (12 G 581). — Gobron, L. L'enseignement public. Paris 1900. 8°. (4 D 294). — Anton, G. Geistige Ermüdung der Kinder. Halle 1900. 8°. (12 H 519). — Pinloche, A. L'enseignement. Paris 1900. (12 J 386). — Scott, W. Die Psychologie der Triebe. Lipsko 1900. 8°. (12 G 581). — Dumas, G. La tristesse et la joie. Paris 1901. 8°. (12 F 797). — Mach, E. Die Analyse der Empfindungen. Jena 1900. 8°. (12 D 470). — Lehmann, R. Erziehung und Erzieher. Berlin 1901. 8°. (12 E 709). — Schwarz, H. Psychologie des Willens. Lipsko 1900. 8°. (12 E 708). — Roberts, R. D. Education in the XIX. cent. Cambridge 1901. 8°. (12 G 589). — Wundt, W. Grundriss der Psychologie. Lipsko 1901. 4. vyd. 8°. (12 F 813). — Husserl, E. Logische Untersuchungen. Halle a. J. 1900. 8°. (12 D 466). — Descartes, R. Meditationes. München 1901. 8°. (12 F 810). — Hartmann, E. v. Die moderne Psychologie. Lipsko 1901. 8°. (12 C 405). — Bergemann, P. Soziale Paedagogik. Gera 1900. 8°. (12 F 815). — Pfänder, A. Phänomenologie des Wollens. Lipsko 1900. 8°. (12 E 713). — Payot, J. L'éducation de la volonté. Paris 1900. 8°. (12 D 468). — Wundt, Einleitung in die Philosophie. 1901. (12 F 816). — Nietzsche Gesammelte Briefe, I. Bd. Berlin 1900. (2 J 224). — Paulsen, System der Ethik, II. díl. Berlín 1900. (12 F 784). — Binet, La suggestibilité. Paris 1900. (12 D 471). — Deussen, Erinnerungen an Fr. Nietzsche. Lipsko 1901. (1 E 320). — J. Petzold, Einführung in die Philosophie der reinen Erfahrung. I. Lipsko 1900. (12 D 465).

*) Seznam tento není oficiální a nechce též nijak býti úplný; přes to nebude snad pro naše čtenáře bez ceny. Značky v závorkách jsou signatury knihovní. Prosíme čtenáře, aby nám své mínění oznámili o vhodnosti tohoto způsobu bibliografie, abychom věděli, zdali pokračováním přijdeme potřebám čtenářstva vstříc.

Roztřídění citů a obrazotvornosti.

Píše Dr. Oldřich Kramář.

(Pokračování.)

Zahrnouce všechny tyto úkazy shledáváme o podstatě libosti a nelibosti a o vztahu citů k žádosti toto:

1) Libost a nelibost jest vždy změnou právě stávajícího stavu orgánového vědomí, kterýž jen ve výminečných případech jest pravidelným čili normálním stavem. Toliko jasná střízlivá doba po probuzení ze zdravého spánku jest onou abstrahovanou normou, s níž zřídka kdy se stýkáme. Obyčejně orgánové vědomí již tím neb onim směrem obsahuje odchylky od oné normy, kteréž právě proto vlastní základ trvalých nálad a přiostřených citů valně pozměňují. Jakou měrou churavost tělesná, trvalé tížící starosti a naopak opět úplná tělesná zdravota a spokojená neb radostná nálada zasahají do vyjádření podstaty a platnosti citu, ano kterak tytéž objektivní podmínky za nestejných orgánových podmínek rozdílnou ba i opačnou působnost míti mohou, jest dobře známo. Čím proměnlivější jest základní nálada orgánová, jako u dětí a zvláště u lidí vrtošivých, tím méně lze očekávati stejnou působnost týchž objektivních činitelů. Při tom nutno i k tomu zřetel míti, že zde jako ve všech úkazech přírodních platí zákony kvantit a nezrušitelnosti sil. Každá nálada, každý citový stav obzvláště jest tedy výsledkem četných činitelů pozorovatelných i nepozorovatelných, vědomých i nevědomých.

2) Je-li změna taková, že zřejmě odporuje účelu úkonů, nastávají odvratné pohyby, které spolu s onou změnou vyjadřují podstatu nelibosti. Tak při hladu a jiných podobných náladových změnách, jež nastávají při fásích přirozených úkonů. Onyno odvratné pohyby naznačují zápornou žádost k odvrácení oněch změn směřující, z níž však prostředným mechanismem stává se žádost kladná. Aby nebylo pochybno, co tento prostředný mechanism vyjadřuje, budiž stručná poznámka připojena. Přirozený účel organismu a jeho úkonů podporován jest výbavou pohybů, jež původně nevědomky se konají, ale pak vědomým prostředkem

se stávají. Všechny takové pohyby zahrnuje pisatel názvem »prostředný mechanism«. Kromě přirozených úkonů jsou odvratné pohyby i při jiných citových stavech zcela patrny. V úzkosti a podobných případech konají se odvratné pohyby patrně za tím nevědomým účelem, aby příčina byla odstraněna, aneb aby škodlivé následky byly zamezeny neb seslabeny. To jest význam nepokoje. Kdo dechu nemůže popadnouti, koná podobné pohyby. Téhož významu jsou výkřiky strachu a hrůzy, ano výměty ze střeva u malých dětí. Významným odvratným reflexem jest posléze omdlení při příliš vzrušujících dojmech citových, jímž škodlivé následky se zamezují aneb seslabují. Všecky innervační podněty toho neb onoho způsobu a rovněž záchvaty mdloby, mžitky atd. označují významně nelibou podstatu citu. O prostých případech odvratných pohybů při zraku, hmatu atd. netřeba ani mluviti.

3) Je-li změna naopak taková, že sesiluje úkon, jest sama sebou libostí, kteráž mnohdy vybavuje opětovně prostředný mechanism, aby tento stav byl udržen. Příklady jsou radost, zájem něčím způsobený, zvýšené sebevědomí atd. a rovněž prosté libé pocity. Zvýšená činnost srdeční a všecky výsledné reflexy při radosti mají za následek, že prostředným mechanismem, bezděčně se dostavujícím a pak i libovolně zjednávaným, objektivné příčiny radostného vzrušení opět a opět ve vědomí se objevují, až posléze delším trváním nastává ochabení. Zajímá-li nás něco, totiž nastává-li hojnou a nerušenou apercepcí stav mohutného a volnějšího oddechování, způsobuje týž prostředný mechanism, že při takovém předmětu déle trváme a opět a opět k němu se vracíme. Zvýšené sebevědomí označeno jest silnější innervací kosterního svalstva, odtud vzpřímení a pružnější držení těla, větší rozevření víček, nozder atd. Prostředný mechanism i zde podobně se projevuje.

Avšak i prosté libé pocity, jež zvyšují některý úkon přirozený, vynikají týmiž průvodními úkazy. Libé vůně sesilují dýchání, a k tomu druží se i bezděčně neb libovolně opětované rychlé vdechování, aby ona libost byla udržena neb zvýšena. Podobné úkazy pozorovati lze při libých dojmech chuťových, zrakových, sluchových, hmatových, tepelných i svalových.

4) Vybavena-li stykem představ nějaká innervace, jest zdržování jí nelibostí, volná výbava libostí. Tak při pláči, vzlykání, smíchu, ano i zívání, zejména pak při výbuchu hněvu, též při radosti a podobných citech. Při tom jest zajímavo, že pláč a vzlykání, ač vyjadřují hořkost bolu, přece při volném průchodu naznačují úlevu, tedy libost. Naopak vyjadřuje smích libost, zdr-

žování ho pak nelibost. Výbavou takovýchto reflexů oslabují se a utišují vášnivé city, úplné utlačování výbuchu vášně má však za následek dlouho trvalou nelibost, hlodavé city, a jest proto tělesnému i duševnímu zdraví škodlivo.

5) Zdržování jakékoli žádosti jest nelibostí, volný průchod libostí. To platí stejně při všech žádostech úkonových i ostatních pudových, totiž všetečnosti, zvědavosti, mlsnosti a rovněž při odvozených žádostech.

6) Přesná kontinuita vědomí způsobuje, že objektivné příčiny, t. j. představy a jich rozmanité styky, se změnami orgánové nálady, s vybavenými jimi reflexy, v jedno nerozdílné vědomí splývají. Onyno vybavené reflexy stávají se nerozdílnou částí příčin představových, zkrátka jich vlastností. Libost i nelibost v nejrozmanitějších odstínech stavše se takto příznakem věcí zavádějí ku klamům úsudku. Je-li na př. cit libý anebo nelibý způsoben řadou příčin po sobě následujících, které tu kterou náladu postupně sesilují, bývá z pravidla výsledný stav libosti neb nelibosti poslední příčině přičítán jako vlastnost, t. j. tato poslední příčina pokládá se za působitele výsledného zvýšeného citu vášnivého ať libého ať nelibého. Odtud pochází známá zkušenost, že lidé bývají zdánlivě nepatrnými příčinami vášnivě rozčileni; jest to ovšem pouhé zdání, poněvadž předcházející příčiny druhému jsou neznámy a zhusta i osobnosti samé více méně se ukrývají. Ona kontinuita spojení příčiny a výsledku stává se významnou obzvláště při libých a nelibých pocitech, tedy u řečeného přízvuku. Přízvuk jest reflex výbavu pocitu provázející, více neb méně složený, jenž tou měrou srůstá s objektivní kvalitou, že tuto mnohdy naprosto nelze odděliti od subjektivní její platnosti. To shledáváme nejnápadněji u pocitů čichových, též u chuťových, hmatových, tepelných, méně u sluchových a nejméně u zrakových. U čichových pocitů je subjektivní platnost tak nerozdílně sloučena s objektivním obsahem, že tohoto téměř ani nepoznáváme. Proto obecný názor rozeznává toliko libé a nelibé zápachy. Stejnou vlastností označují se pocity tepelné, jež nám buď jako snížení, buď jako zvýšení teploty jsou po případě libostí, po případě nelibostí. Prostý subjektivní význam tepelných pocitů zdá se býti ovšem ten, že mírné zvýšení nad teplotu čidla jest libostí, snížení nelibostí. Avšak vybavené delším trváním teplotných změn všestranné reflexy orgánové způsobují, že zvýšenou teplotu někdy za nelibost, sníženou naopak za libost pokládáme. Tak jeví se nám i hmatové pocity při vší střízlivosti své jako větší neb menší stupeň libosti. Ovšem zvláště

vytknouti sluší ony hmatové pocity, které zvláštní skrytou predisposicí nabývají neobyčejného významu libosti neb nelibosti. To jsou, jak dříve vyloženo, dotyky při projevech přátelství, lásky a něžnosti, a v jiných případech.

Toliko sluchové a zrakové pocity do té míry zachovávají svou platnost objektivnou, že přese všecko slučování citového obsahu objektivní obsah jasně rozeznáváme.

7) Ony reflexy prostými neb složenými představami vybavené, jež právě vyjadřují podstatu citu, se své strany opět vybavují reflexy představové, kteréž slují obrazotvornými. Žádný stav citový není prost těchto reflexů, a poněvadž kontinuita vědomí zde stejně působí, stávají se i ony spolu znakem objektivních příčin. Touto vzájemnou působností nabývají citové stavy větší složitosti, ježto ony reflexy orgánové a obrazotvorné navzájem se sesilují a potvrzují. Čím mocnější reflexy byly vybaveny, jako při citech vášnivých, tím mocnější jest vliv reflexů obrazotvorných, a to jest jedna z příčin, proč právem tvrdívá se, že vášeň zaslepuje. Avšak nejen odvozené city vynikají těmito zpátečními reflexy obrazotvornými, nýbrž i prosté pocity, a v tom právě spočívá vzrušovací význam některých druhů pocitů. V té příčině nejnápadněji jeví se pocity čichové. Obsah obrazotvorných reflexů do té míry přiměsuje se k objektivnímu obsahu a prvotnímu citovému, že dávají jim zhusta onen nepochopitelný a nevýslovný význam vzrušující libosti neb nelibosti.

8) I vybavené žádosti spadají na vrub libosti neb nelibosti obsahů představových. Odtud jedině pochází význam přídavných jmen milý a nemilý neb odporný, žádoucí a nežádoucí. Vybavená žádost neb naopak odpor jako žádost záporná stávají se takto nerozlučnou vlastností předmětů a osob.

9) Ne každý cit přímo jest spojen se žádostí. Přímé spojení obou těchto úkazů shledáváme především při citových náladách, jež s úkony vegetativními jsou sloučeny. Kromě toho při pudových žádostech všetečnosti, zvědavosti a mlsnosti. Dále v oněch velevýznamných případech, kde nevědomou a v lidském pokolení ustálenou predisposicí ku představám osob, bytostí zvířecích, rostlin ano i neživotných věcí přidružuje se neodolatelný podnět ku provedení dotyku, jímž dáváme na jevo souhlas, libost, radost, lásku a něžnost. Opačný úkaz jest ten, že zamezujeme dotyk, dávajíce na jevo nesouhlas, nelibost, nepřízeň neb nepřátelství.

Opětně další případ shledáváme při libých pocitech a představách, jež přímo vybavují prostředný mechanism za tím účelem,

aby vnímání bylo udrženo, sesíleno neb prodlouženo, a naopak, kdy pocit vybavuje odvratné pohyby, jimiž má býti zamezen neb oslaben. Mezi poslední případy spadají zejména pocity lektání a všecky obdobné z oboru sluchového, zrakového a částečně i chuťového. Jakými neobyčejnými podněty reflektorickými bývají provázeny takovéto pocity, o tom zevrubně v předešlém pojednání bylo promluveno. Jen opětně podotknouti třeba, že sledování zrakem předmětu se pohybujícího jest případ sem spadající, jehož velevýznamnost a pudovou důležitost nám obecná zkušenost s dostatek potvrzuje. O prve zmíněných žádostech pudových, jež nazýváme všetečností, zvědavostí a mlsností, netřeba zde mluviti, toliko podotknouti jest, že slovem mlsnost není zde naznačena vybíravost při požívání pokrmů a nápojů, nýbrž onen původně v člověku jako v ostatních živočiších spočívající pud věci ochutnávati, jejž toliko u malých dítek a zvláště u kojenců pozorujeme, jemuž však člověk vychováním záhy odvyká.

Kromě těchto případů nevzniká přímo žádost, ale může nepřímo býti vybavena tím, že daná představa sama sebou lhostejná vejde ve styk s představami, jež spojeny jsou s podněty žádosti. Tím vznikají žádosti odvozené, jež blíže ještě nutno označiti slovem rozumové. Takovéto odvozené rozumové žádosti vybaveny bývají, když představa zdá se býti prostředkem k dosažení účelu, jenž sám jest přímo předmětem žádosti anebo opět pouhým prostředkem. Bližšího výkladu netřeba, toliko poznamenati sluší, že prostředný mechanism žádosti vejde i s takovými původně lhostejnými představami v tak úzký styk, jakoby původně již reflektorické pohyby s nimi spolu byly vybaveny. Na tom zakládá se pojem práce a rozumových činností vůbec.

Z podaného výkladu jde na jevo, jak složitým úkazem jest po případě libost a nelibost citů odvozených. Buď prostý reflex, jenž omezuje se na jistý ústroj vegetativní, buď více takových reflexů, buď i k nim družící se innervace odvratné a vyměšovací, buď spolu také výbava prostředného mechanismu žádosti. Posléze ve všech případech spolu působí reflexy obrazotvorné. Všecky tyto úkazy jsou pozorování přímo neb nepřímo přístupny a dají se zjistiti, tak že podstata jich není nikterak pochybna. Toliko prostá libost a nelibost pocitu jest co do původu svého dosud záhadou, již úplně rozluštiti snad nikdy se nepodaří, poněvadž příčiny vzdalují se všeho pozorování. Přece však lze předmět poněkud objasniti, a za tím účelem budiž připojena tato úvaha.

Pocity svalové jsou pozorování přístupny, a dle jich libosti neb nelibosti možno posouditi i podstatu této subjektivné stránky při ostatních druzích pocitů. O psychologické a fysiologické podstatě svalových pocitů obšírně promluviti není zde na místě. V té příčině budiž poukázáno k tomu, co pisatel v prvním svazku spisu »Hypothese der Seele« v kapitole »das Muskelbewusstsein« na základě hojného pozorování zjistil. Zde dostačí podotknouti, že celé svalstvo kosterní jest obdobou čidla a všecky možné pohyby obdobou rozdílných kvalit stejného druhu. Přihlížíme-li blíže k podstatě a příčině všech pohybů pouze reflektorických neb libovolných, shledáváme, že slouží jednak účelům života, jednak že právě těmito účely jsou v podstatě a rozsahu určeny a omezeny. Zkrátka, všecky pohyby, jež konáme, vyplývají z predisposice, jež ontogenetickým vývojem individua, ale před tím již fylogenetickým vývojem člověka a všech rodů předcházejících jest ustálena. Tato predisposice způsobuje, že všecky přirozeně účelné pohyby jsou provázeny vědomím libosti, protože organism dlouhým vývojem fylogenetickým i ontogenetickým jim přivykl a pro ně je upraven. Všecky pohyby v tomto smyslu konané jsou libé, pokud únava neb nedostatek potřeby libost nezamezuje. Některé nápadné příklady věc objasní. Po zdravém spánku bezděčně otvíráme víčka a vzchopujeme se z lože, ježto dostatečný klid a obnovené síly nesrovnávají se s netečným polehováním. Toliko lidé neteční a schoulostivělí rádi prodlévají nespíce na loži. Výbava příslušných innervací jest tedy rozhodnou libostí.

Téhož významu jest souměrné držení těla, při němž antagonisté čili protisvaly vzájemně v rovnováze se udržují. Každé nápadnější porušení této rovnováhy cítí se přirozeně jako nepravidelný stav, jako skroucení neb pitvoření, a jest nelibé. Proto také nesení břemen jest nelibostí, poněvadž prudká a trvalá innervace některých antagonistů jest nepřirozenou odchylkou od pravidelné rovnováhy. Napomáháme si v tom případě tím, že střídáme, pokud možno, innervaci svalů. A taktéž při každé déle trvalé svalové činnosti. Cvikem, jak známo, vytvořuje se schopnost jistých pohybů a ponenáhlu ustaluje. I takové pohyby spojeny jsou s vědomím libosti, pokud neprovozují se do únavy. Dále patří sem taktéž všecky innervace, jež mocným podnětem orgánovým neb představovým se vybavují. I ty nutně spojeny jsou s libostí. Na př. pohyby čelisti u hladového, smích u vesele neb žertovně naladěného, skákání a dovádění u zdravých dítek, mluvení u lidí povídavých, zpěv, jásání, tanec, ano i pláč a vzlykání při velikém

zármutku. Proto také jest každá přetvářka nutně nelibá, poněvadž mocný podnět ještě silnějšími podněty rozumovými překonává, i když nehledíme ani k mravní stránce důsledné přetvářky, která odcizuje člověka prostému citu a v sobectví potvrzuje. —

Tyto úvahy poslouží nám poněkud ku porozumění oné prosté a mnohdy nevýslovné libosti neb naopak nelibosti prostých pocitů smyslových.

Předně i v oboru smyslových pocitů platí nejrozsáhlejší měrou ustálená predisposice pro jisté kvality, a to ne snad jen v některém druhu pocitů, nýbrž ve všech. Nemohouce předmět zde vyčerpati aspoň některé význačné příklady uvedeme. V oboru pocitů chuťových jest každému živočichu dle ustálené přirozenosti jeho jistý způsob pokrmu spojen s libostí. Proto rozeznáváme masožravce a býložravce. Člověk stojí uprostřed mezi oběma, ježto dle okolností jest buď jedním neb druhým, u vzdělaného lidstva však střídání potravy jest obyčejem. Než ať tu neb onu potravu na zřeteli máme, každá ve smyslu chuťovém poskytuje mírnou směs kvalit, mezi nimiž žádná nápadně nevyniká. U člověka jako ssavce nutno obzvláště přihlédnouti k přirozené potravě jeho počáteční, mléku mateřskému. Toto obsahuje značnou částku mléčného cukru chuti mírné a lahodné, a odtud snadno lze pochopiti predisposici pro pokrmy sladké. Ačkoliv sladkost v mléku nevyniká nápadně, přece jest tak patrná, že kojenec těžko této potravě odvyká a jiné přivyká. Z toho přímo pochopiti lze, proč sladkost jest libá, a proč ostatní kvality chuťové, hořkost, kyselost, slanost, louhovitost jsou prostě nelibými pocity, vynikají-li poněkud patrněji, než jak přirozená živočichům potrava to dopouští. Avšak sladkost ku podivu i u všech ostatních tříd živočišstva jest libostí, z týchž neb aspoň podobných příčin jako u ssavců, neboť cukr jest podstatnou částkou všech přirozených pokrmů z říše rostlinstva. Ostatním kvalitám mimo sladkost přivyká člověk vlivem kultury a jejího požitkářství velmi snadno, proto sůl došla takové obliby, a slané i kyselé i hořké pokrmy neb dráždidla jsou obecná. V tom není nic podivného, poněvadž predisposice jest pro mírné jich přimísení v organismu ustálena, nehledě ani k soli, totiž k chloridu sodnatému, jenž k výživě jest nezbytný. Ale přes tuto predisposici jsou tyto pocity rozhodně nelibé, vynikají-li nápadněji, oproti sladkosti, která vždy jest libá, poněvadž ve všech přirozených pokrmech vyniká. Chuť kovová naproti tomu zůstává vždy nelibou, poněvadž žádná predisposice pro ni v organismu nebyla ustálena.

U pocitů čichových možno zcela obdobným způsobem příčinu libosti sledovati. Vzduch, přirozené to ústředí veliké většiny živočichů, najmě pak ssavců a člověka, jest nasycen nejrozmanitějšími prchavými látkami z říše rostlinné a byl tím více, pokud rostlinstvo ve starších dobách geologických neomezeněji ovládalo povrch zemský. Vzduch tedy poskytuje neustále směsici kvalit čichových, jimž živočichové a obzvláště ssavci a člověk od dávných dob přivykli. Tyto kvality, ať sebe rozdílnější, jsou po většině takové, že pojímání jich. resp. vdechování příslušných prchavých látek, není spojeno s nelibými reflexy. Mimo to nutno uvážiti, že se vnímáním těchto kvalit čichových sdruženy byly jiné názory smyslové, a to po většině zrakové, spojené s libostí, tak především názor jasné oblohy, bujné zeleně rostlinstva atd. Poněvadž pak pocity čichové samy neobyčejnou silou vynikají vedle ostatních druhů smyslových, a onyno libé názory s nimi společně dány byly, lze pochopiti, že nastalo pevné sdružení pocitů čichových především se zrakovými. Odtud snad jedině možno vysvětliti, kterak postupem nesčetných generací již v říši ostatní živočišné, obzvláště pak v řádu primátů a v pokolení lidském ustálila se pevná kontinuita mezi pocity čichovými a především zrakovými názory. V tom spočívá právě vzrušovací význam čichových kvalit, že se vnímáním jich nastává temná výbava zrakových názorů i jiných s těmito sdružených, takže smyslu čichovému nejvíce ze všech přísluší ona nevýslovná působnost na obrazotvornost.

Kde však naskytovala se příčina k pocitům čichovým jiným, totiž z říše bujného rostlinstva nepocházejícím, tam také ihned družily se ku vnímání reflexy vyjadřující nelibou podstatu jejich. Takovéto pocity však způsobovali především živočichové hnijící. Hniloba však vytvořuje plyny organismu škodlivé, takže jich vdechování nezbytně spojeno bylo s odvratnými reflexy, jež vyjadřují nelibost. V tom také slušno hledati příčinu, proč kvalita pocitů čichových sama zůstává lhostejnou, takže člověk nenaučil se ji přesně rozeznávati, neboť pocity tyto buď byly spojeny s reflexy, které k udržování jich směřovaly — hluboké vdechování a čenichání — aneb s pohyby odvratnými. Prvé vyjadřovaly libost, druhé nelibost. A ježto dále k oněm prvým reflexům družily se ještě reflexy čili výbavy významného rázu jiného, tedy ony dvojí reflexy především určovaly podstatu kvalit čichových. Co pak dále ještě čichového vnímání hniloby se tkne, i tu shledáváme významné názory zrakové k nim se dru-

žící: představy mrtvého a hnilobou zohyzděného těla zvířecího neb lidského. Z toho opět poznati lze, proč čichové pocity hniloby a jim podobné mají tak rozrušující hrozný dojem; družíť se k nim dle pradávné a ustálené kontinuity názor smrti se všemi hrůzami hnilobu provázejícími.

Takto dovedeme pochopiti netoliko prostou libost a nelibost čichových pocitů, nýbrž i vzrušovací jich působnost, jež onu abstrahovanou prostou libost neb nelibost blíže určuje.

O zrakových a sluchových pocitech podobně lze uvažovati. Abychom vyhnuli se zbytečné rozvláčnosti, zahrneme věc několika slovy. Příroda sama poskytovala řadu názorů a pocitových kvalit, jimž člověk a již předběžné nižší stupně vývojové přivykaly. Tyto názory byly provázeny nelibostí jen tehdy, vynikaly-li neobyčejnou silou a prudkostí neb rychlým střídáním. Z toho již odůvodniti možno, proč kvality zrakové a sluchové jsou vůbec libé. Avšak tato libost může býti větší i menší, názor jasnomodré oblohy a zeleně rostlinstva jednak svou neobyčejnou rozsáhlostí naproti jiným ustálil sobě predisposici, jednak všemi ostatními průvodními okolnostmi musil státi se především libým názorem, i když nepřihlížíme ani k oněm jemným predisposicí ustáleným reflexům v čidle a středisku zrakovém, jež pozorováním nelze sledovati. A tak tomu jest i v oboru sluchovém. Jisté zvuky byly člověku nejobvyklejší, poněvadž nejčastější a jemu nejznámější, ale to byly zvuky lidské, spolu nejbližší čistým tonům atd.

Proč pocity tepelné vynikají libostí a po případě nelibostí, netřeba také blíže vykládati. Teplota jest podmínkou života, tedy mírné zvýšení rozhodnou libostí, snížení nelibostí, pokud jiné okolnosti tento přirozený význam neobměňují. Že hmatové pocity, ač ze všech nejstřízlivější a nejjednotvárnější, přece vesměs provázeny jsou vědomím libosti, pokud k nim nedruží se nelibé pocity tělové, následuje taktéž z predisposice, která nejrozsáhlejší měrou jest ustálena. Člověku vrozen jest pud všetečnosti, patrně již z nižších stupňů fylogenetických pocházející, a ten přímo vysvětluje nám, proč samy sebou jsou libé. Jsouť výsledkem pudového podnětu, jehož zatlačení neb krocení naopak jest nelibostí.

(Pokračování.)

O účelnosti života lidského.

Napsal Dr. Ant. Papírnik.

To, co podávají následující řádky, nechce býti rozřešením, nýbrž pouze pokusem o řešení, t. j. pokusem o odpověď k otázce, která musí zajímati mysl každého a k níž odpovídati má také každý právo a povinnost. Nepotřebuji také podotýkati, že mluvím-li o účelnosti lidského života, rozumím tím totéž, jako kdybych řekl: má lidský život účel? A jaký?

Odpověď může zníti jen má aneb nemá.

Co jest život lidský? Jest to dvojí rovnoběžné dění: tělesné (hmotné) a duševní. Každé toto dění může míti účel i nemusí. Uvažujme nejprve o životě tělesném (hmotném).

Tělesný život člověka jest obyčejný přírodní pochod (chemický, biologický) jako u každého jiného organismu. Má ten nějaký účel? Dříve než odpovíme, dlužno si uvědomiti, že pochod tento (totiž vzhledem k tomu, co jest v něm čistě organicky hmotného, na př. vzrůst a pod.) většinou není v naší moci, t. j. nemůžeme ho regulovati, jak bychom si přáli, a tudíž ani vytýkati mu cíl nějaký, k němuž by měl spěti. Snad tedy má sám sebou nějaký účel všem patrný?

Abychom to mohli uvážiti co možná přesně jen o životě čistě tělesném (hmotném), pohleďme na život nějakého nízkého organismu na př. stromu. Život stromu je podmíněn jistými příčinami, bez nichž by vůbec nemohl existovati; ale má nějaký účel? Je možno, že by někdo odpověděl: Ano, neboť slouží nám k nejrozmanitějším věcem. Ale tím by jeho účelnosti ještě nikterak nedokázal, neboť při vědeckém výkladu, jakým chce býti náš, nutno z vysvětlovacích důvodů naprosto vyloučiti veškeré pojímání teleologické,

kterým se nic nevykládá, nýbrž prostě jen anticipuje to, co se vyložiti má. Proto také ona odpověď neznamená pro účelnost života stromu pranic ukazujíc jen, že mu v tomto případě dotčený účel teprve sami dáváme používajíce ho k oněm pracím, nikoli však, že by to byl nějaký přirozený účel jeho. Takovým způsobem mohli bychom dokázati účelnost všeho.

Abstrahujeme-li však od podobné teleologie, musíme doznati, že je nám nemožno přesně dokázati nějaký účel, k němuž by směřoval život stromu. A to, co platí v tomto případě o stromu, platí i o ohromném množství ostatních organismů, které, pokud my vidíme, tráví život bezúčelný. Ježto pak i tělesný život člověka jest jen podobným organickým pochodem, vyplývá pro něj totéž. Na základě toho jsme tedy oprávněni říci: co se týče účelnosti čistě tělesného (hmotného) života v člověku, není nám naprosto možno říci, má-li nějaký účel.

Ovšem lze nyní namítnouti: život lidský nezáleží pouze v dění hmotném, nýbrž (proti životu nízkých organismů) je s ním nerozlučně spojeno rovnoběžné vyvinuté dění duševní, a snad tedy možno hledati účelnost tělesného života v člověku v tom, aby byl podmínkou života duševního a základem, na němž tento jedině může trvati. [1])

Námitka tato byla by v skutku vážným důvodem proti výsledku, k němuž jsme dospěli, kdyby mohla se opříti o důkaz, že život tělesný jest nezbytnou podmínkou duševního, t. j. že život duševní bez tělesného není možný. Neboť kdyby se dokázalo, že jest možný samostatný život duševní (bez tělesného, jak tomu chce víra v nesmrtelnost duše), pozbývá ona námitka platnosti. Ale bohužel vymykají se oba tyto důkazy z okrsku lidského dokazování, a tak sice nemůžeme dokázati samostatnost života duševního, ale také ne nevyhnutelnou jeho podmíněnost tělesným. Následkem toho jest však nepřípustno vyvozovati z jednoho neb druhého tvrzení další důsledky, čímž ona námitka padá. Ale i kdyby konečně bylo lze dokázati nutnost tělesného života pro duševní, získali jsme tím jen zdánlivě, neboť celá otázka o účelnosti lidského života není tím rozřešena, nýbrž jen posunuta dále, na život duševní. Je-li totiž účelem tělesného života býti základem duševnímu, pak musím se přece ještě dále tázati po účelu tohoto života, v němž zajisté jedině pak tkví veškerá účelnost života našeho.

Chceme-li tedy býti upřímni, doznejme, že s účelností tělesného života lidského nelze, přesně vzato, vědecky vyříditi nic: důkaz

[1]) Chceme-li, můžeme tuto námitku rozšířiti na všechny organismy vůbec, o nichž lze se domnívati, že mají aspoň jakýsi stupeň života duševního.

její možný není a zbývají pouze domněnky. Jak se má věc s životem druhým, d u š e v n í m?

Dříve než odpovíme k otázce o účelnosti tohoto života, bude radno vyšetřiti, jaký jest vlastně poměr mezi životem tělesným a duševním. Jsou snad oba v podstatě jen j e d n o a t o t é ž čili nic?

Jest ovšem jisto, že n á m se duševní život v člověku nejeví bez tělesného, že mezi oběma existuje jistý nepopíratelný vztah, projevující se v neustálém působení obou na sebe, v harmonii mezi myšlenkou a pohybem, chtěním a jednáním, ale to vše nás ještě neopravňuje k domněnce, že by oba byly totéž, t. j. že by život duševní byl pouhým výsledkem tělesného (tedy specificky od něho nerozdílný). Ono smělé tvrzení materialismu, že života duševního jakožto nějakého z v l á š t n í h o dění mimo hmotu (mozek) a její dění vlastně není, jest právě jen pouhým tvrzením. Neboť i když jest mozek to, v č e m myšlení, čití a ostatní duševní pochody se dějí, neplyne z toho ještě, že je také tím, c o myslí, čije a t. d., poněvadž důkaz, že by hmota (třebas živá) mohla mysliti, číti, zkrátka býti subjektem duševního dění, dosud nepodán. Ale pak není naprosto dovoleno činiti z mozku tento nám neznámý subjekt myšlení (zvaný obecně duší) sám, t. j. prohlašovati myšlení a každé duševní dění za jeho výplod a tak snižovati celý duševní život za pouhý výsledek tělesného. Co se pak týče zmíněného vztahu mezi oběma životy, nelze ho sice popříti, ale rozhodně nepřípustno jest bráti jej snad za důkaz jich totožnosti, protože dříve by se teprve musilo d o k á z a t i, že vztah ten jest možný jen na jejím základě; ale právě tento stěžejný bod, o nějž by se celý onen důkaz musil opírati, není dán, ba spíše se podobá, že vůbec se nám ani nikdy nepodaří rozřešiti záhadu, jak je tento vztah možný, čili populárně řečeno, jak je možno toto působení ducha na hmotu.

Dokud však nepronikli jsme k poznání p o d s t a t y tohoto vztahu, nemůžeme také prohlašovati totožnost duševního i tělesného života a můžeme tedy plným právem uznati s p e c i f i c k o u r o z d í l n o s t obou. Tomu by konečně nasvědčovalo i to, že stav jednoho z nich není vždy závislý na stavu druhého (i je-li život tělesný porušen nemocí a pod., může býti duševní život zcela zdráv a naopak), že život duševní není vázán podmínkou prostoru, které nutně podléhá život tělesný, nehledě ani k tomu, že lidé oba tyto životy vždy také tak pojímali, jak toho je důkazem víra v nesmrtelnost duše, v niž ovšem nikterak nás nenapadá viděti nějaký d ů k a z tuto věc.

Jestliže tudíž pro naše vědění jsou život tělesný a duševní od sebe podstatně rozdílny, plyne z toho, že to, co jsme vyvodili o jednom z nich, nemusí platiti o druhém a že tedy onen problematický výsledek, k jakému jsme došli vyšetřujíce účelnost života tělesného, nemusí se vztahovati také k duševnímu, ač ovšem může. Proto nezbývá než vyšetřiti totéž poznovu i zde.

Na otázku, má-li duševní život člověka nějaký účel, mohlo by se odpověděti: Ano, neboť proč by nám byl dán? Ale tato odpověď jednak nedokazuje nám nic jiného, než opětné teleologické vkládání účelu tam, kde účelnost teprve máme vyšetřiti, jednak jest vlastně jen námitkou, a to ještě neoprávněnou. Teleologické pojímání zračí se v tom, že ona odpověď anticipuje to, co má dokázati. Pravíme-li totiž: poněvadž jest člověku dán život duševní, rozdílný od tělesného, musí míti nějaký účel, přistupujeme k vyšetřování této otázky už s myšlenkou účelnosti tohoto života, kdežto ji máme teprve vyvoditi z podstaty duševního života sama. Vedle toho jest však ona námitka, která, mimochodem řečeno, dala by se rozšířiti na všechny organismy, u nichž lze uznati jakýsi stupeň duševního života, naprosto neoprávněna, neboť právě tak mohli bychom se tázati: proč nám byl dán život tělesný? aneb proč vůbec existuje tak zvaný život? a octneme se u otázek, k nimž veškerý lidský um mlčí.

Podobně má se věc i s jinými odpověďmi k otázce účelnosti duševního života lidského, které, jestliže ji dokazují, dokazují ji jen zdánlivě, anticipujíce a vkládajíce ji už předem do něho, aby ji z něho pak zase mohly vyvoditi. Nedokazují tedy vlastně nic a také dokázati nemohou, poněvadž toho, co by nás mohlo patrně přesvědčovati o nějaké samo sebou dané jeho účelnosti, je nám zde dáno ještě méně než u života tělesného. Jest to ostatně zcela přirozeno u života, který je nám mnohem méně přístupen a mnohem méně znám ve svých jevech i zákonech než tělesný. A tak nezbývá nám zde ani ono problematické útočiště, k němuž jsme se uchýlili tam, totiž dle onoho (ovšem nedokázaného) tvrzení, že účelem tělesného života jest býti podkladem životu duševnímu, souditi analogicky o tomto, neboť čeho dalšího, nám dokazatelného, by měl býti duševní život podkladem? Vědecky lze tedy o účelnosti života duševního vyříditi ještě méně než tělesného.

Vyšetřujíce účelnost tělesného i duševního života lidského každého zvlášť o sobě nedospěli jsme, jak viděti, k nijakému uspokojivému výsledku; dokázati ji v pravém slova smyslu nepodařilo se u tohoto ani u onoho. Ale, mohlo by se namítnouti, možná

že jsme pochybili právě tím, že jsme oba tyto životy, které v člověku nerozlučně splývají v jediný harmonický proud a nám se také nikdy jinak nejeví, od sebe oddělili a teprve pak vyšetřovali; neboť co nás opravňuje k tomuto rozdvojení? Snad bychom dodělali se tedy výsledku uspokojivějšího, kdybychom uvažovali o účelnosti života lidského tak, jak nám v skutku jest dán, totiž o účelnosti onoho harmonického proudu? Snad tedy má ten nějaký účel?

Vyloučíme-li opět všechny odpovědi, prýštící z pojímání teleologického (na př. ty, které vycházejí z víry v nesmrtelnost duše a její blažený život posmrtný, kterýžto nedokázaný předpoklad uvádívá se obyčejně v příčinnou souvislost s jiným, rovněž tak nedokázaným předpokladem, že totiž člověk byl bohem stvořen k tomuto účelu), zbývá nám jen odpověď, kterou je možno dáti opírajíc se o theorii descendenční, to jest: účelem života lidského jest býti přechodním stadiem k příštím dokonalejším generacím, tedy připravovati je. Ale lze toto tvrzení také dokázati?

Nehledě ani k tomu, že zmíněná theorie musila by se teprve všestranně správnou osvědčiti[1]). mohl by se v ní viděti nějaký důvod pro účelnost života v tomto smyslu jen tenkrát, kdyby se v skutku dokázalo, že vývoj i na dále jako až dosud díti se bude od nižšího k vyššímu, od méně dokonalého k dokonalejšímu, tudíž v našem případě od člověka k nějakému »nadčlověku«. Neboť měl-li by se vývoj díti od člověka k tvarům stejně aneb dokonce méně dokonalým, nemůže v tom nikdo viděti nějakou účelnost. To však se nejen nedokázalo, nýbrž pravděpodobně nám vůbec není možno dokázati, poněvadž nevíme, jak všechny ony podmínky, na nichž jest tento vývoj závislý, utváří se v budoucnosti. Nanejvýš mohli bychom souditi o tom jen z analogie, totiž: ježto až dosud se ukazoval vývoj od méně dokonalého k dokonalejšímu, je pravděpodobno, že tak bude i dále.

Nepodařilo se nám tudíž žádnou cestou účelnost života lidského dokázati, naopak přesvědčili jsme se, že se snad ani dokázati nedá. Vzpomeneme-li si nyní ještě k tomu na známé tvrzení učenců, že neúprosný zánik hrozí jednou veškerému organickému životu na zemi, že zajde lidstvo a s ním beze stopy zmizí i všechny jeho výtvory a výplody, všechny známky jeho někdejšího tělesného i duševního života, musí nás to (byť i někdo nepokládal to za ne-

[1]) Viz článek Janošíkův: »Krátký překlad vývoje nauky descendenční«, Živa XI. (1901) str. 257 nn., 292 nn. (jmenovitě 297) a referát o spisu Fleischmannově, Živa XII. (1902) str. 9 nn., 41 nn.

zvratně dokázáno) tím více naplniti pochybnostmi o účelnosti života lidského.

I ocitá se zde člověk na stanovisku, které, kdyby nebylo z něho východu, dovedlo by rozvrátiti celý jeho život, neboť není pochyby, že pesimism by nebyl posledním ani nejhorším důsledkem tohoto přesvědčení o naprosté bezúčelnosti našeho života. A tak jest v nejvlastnějším zájmu člověka sama, aby se ohlédl, je-li v skutku nějaký východ z této beznadějnosti.

Odpovídáme: jest. Právě toto přesvědčení, které jeví se nám výsledkem celého dosavadního vyšetřování a jest zřejmým toho dokladem, jak málo může se člověk opírati v nejdůležitějších pro něho otázkách o svět vnější, nenajde li opory jinde, ukazuje mu tento východ. Nemůže-li totiž rozřešiti otázku o účelnosti svého života s hlediska dosavadního, jest to právě jen pokynem pro něho, aby se povznesl nad ně, nechce-li, aby hrozící mu bezúčelnost života stala se skutkem. A právě v té okolnosti, že účelnosti lidského života dokázati nelze, musí se zakotviti jeho myšlení, aby odtud přineslo onu oporu, které mu odepírá svět zevnější a která nezáleží v ničem jiném než ve vědomí toho, že, nelze-li účelnosti lidského života dokázati, nelze jí ani popříti, ale pak že člověku také nemůže nic brániti, aby nepohlížel na ni se stanoviska vyššího, než dosud se dálo. Není-li nám účel života sám sebou zřejmě dán, musíme si jej utvořiti sami, toť ono vyšší stanovisko, s něhož musíme nyní vycházeti. Důvod a oprávnění k tomu máme v tom, že jsme si vědomi naprosté jinak (pro nás) bezúčelnosti svého života, a možnost toho je nám pak dána tím, že život duševní, na němž jest náš tělesný život závislý co do své stránky pro nás nejdůležitější, totiž vzhledem k provádění našich úmyslů čili k našemu jednání, jest z největší části v naší moci a my můžeme svým rozumem a vůlí dáti mu určitý směr a tedy jej i vésti k vytčenému cíli. Ten nevývratný fakt, že přesvědčení o účelnosti života v nás žije, byť i svět zevnější stavěl se k ní lhostejně, že člověk, byť jí i nemohl dokázati, uznává její potřebu a mluví o ní, jest oním bodem v nás, o který se musíme opříti, když nenalézáme opory mimo sebe. A jedině v tomto smyslu lze mluviti o účelnosti a účelu života lidského, že totiž, ať jest výsledek vyšetřování o tom jakýkoli, nám nebrání nic, abychom si tento účel nevytkli sami.

Takovéto zodpovědění dané otázky zjednává nám však i jinou výhodu. Ať postaví se nyní věda jakkoli k otázce o původu člověka, ať prohlásí se pro jakoukoli theorii v této příčině, jemu jest to

lhostejno, neboť tato otázka nemá pak pro něj vlastně už významu, ježto jakékoli rozřešení její nemůže ničeho měniti na faktu, že vždycky muže si účel života vytknouti sám maje k tomu prostředky ve svém rozumu a vůli. Ale jemu jest také rovněž lhostejno, k jakým výsledkům dospěje věda v otázce o podstatě života duševního (k jeho nezávislosti či závislosti na tělesném). Neboť kdyby se dokázala podmíněnost duševního života tělesným, t. j. kdyby se objevilo účelem tělesného života býti podkladem duševnímu, trvá pořád ještě v člověku neodbytná potřeba vytknouti i pro tento duševní život, nemající pro nás patrného účelu, nějaký účel, nemá-li konec konců celý lidský život býti bezúčelným. Kdyby se však dokázala samostatnost života duševního, nepřestává tím přece nezvratná jistota, že mohouce svým rozumem tomuto životu vytýkati libovolný účel, můžeme svou vůlí vésti k témuž cíli i svůj život tělesný (svým jednáním), a to právě na základě vzpomenutého už vztahu mezi oběma těmito životy, který nám to umožňuje i nás k tomu opravňuje, máme-li uniknouti hrozící nám jinak bezúčelnosti života.

Nyní tudíž nejen víme, že s dobrým svědomím můžeme hájiti účelnosti života lidského, třebas i nebyla nám dána sama sebou, nýbrž víme také, proč tak můžeme učiniti. Avšak tím nejsou ještě všechny obtíže překonány, neboť přirozeně naskýtá se teď další otázka, co tedy bude účelem života lidského. A tu jest hned patrno, jak velice zde záleží na člověku samém, který si jej stanoví, a jak velice přichází zde k platnosti jednotlivcova individualita, vychování, vzdělání atd. Vedle toho jest ovšem neméně jasno, že účelnost života lidského ve smyslu námi pojatém, totiž uvádějíc životní účel jednotlivcův v závislost na dotčených okolnostech, byla by vlastně darem danajským, ne sice pro člověka, ale pro člověčenstvo, kdyby nebylo účelu, který by byl na nich tak dalece nezávislým, že všichni lidé přes veškeré rozdíly kulturní, společenské a j. by si jej nejen vždycky mohli a dovedli vytknouti (poněvadž jej znají), nýbrž k němuž by vždycky i mohli dospěti, jej svým životem uskutečniti (protože jest to v jejich moci). Neboť pomíjejíce prozatím nejrozmanitějších hesel (umění, věda, kultura), jimiž stanovívá se účel života lidského, a která, jakkoli jsou úcty hodna, přece, jak níže uvidíme, jím býti nemohou, mohla by přicházející zde k platnosti individualita jednotlivcova snadno vytknouti si účel, který by sice velmi dobře se snášel s individuem samým, ale nikoliv s ostatním lidstvem (na př. všechny účely, plynoucí z egoismu). A tak má-li ona účelnost života lidského

v skutku býti s prospěchem pro jednotlivce i celek, jeví se nutno najíti takový všeobecně platný a možný účel, který vyhovuje všem uvedeným podmínkám stal by se důstojným předmětem snažení lidského.

Z hesel, kterými nejčastěji vymezuje se účel lidského života, jsou důležita hlavně věda a umění (jedním slovem budu je zváti kultura). Účel to bez odporu vznešený a nikdo by zajisté nemohl ničeho namítati proti němu, kdyby jen vyhovoval požadavkům na účel takový kladeným. Neboť nehledě ani k tomu, že umění a věda nemohou býti lidstvu pouze účelem (ježto pak by neměly vlastně pro člověka významu), nýbrž musí býti zároveň i prostředkem (k povznesení všeobecné úrovně ať blahobytové ať kulturní), nemají především hlavního znaku lidského životního účelu, t. j. nejsou dostupny všem lidem bez rozdílu, jak musí býti u účelu, jejž má svým životem uskutečňovati každý. I když totiž připustíme, že všichni lidé by se vychovávali a vzdělávali k tomuto účelu, přec nelze ještě proto tvrditi, že by jej také všichni pochopili a uskutečnili, poněvadž byli by vždycky někteří, kteří k jeho pochopení nemají vloh a nadání, jakých tyto účely nezbytně vyžadují. Kdybychom však připustili i tuto nemožnost, přece schází těmto účelům ještě pořád jeden znak, a to jest možnost realisovati je svým životem, neboť uskutečňování vědy a umění životem lidským nedá se prostě mysliti.

Ještě méně ovšem hodí se za účel lidského života účely nižšího řádu (na př. egoistické), které jsouce uskutečňovány několika jednotlivci současně musí dostati se navzájem do sporu. Vezměme třebas za účel takový blaženost a uvidíme hned, kam dojdeme. Jest jisto, že, má-li osoba A, která jest v moci osoby B, týž účel blaženosti jako tato (že totiž představa blaženosti je u obou skoro úplně stejna, což je zcela dobře možno), nemůže A tento svůj životní účel uskutečniti buď vůbec aneb jen částečně, ježto B majíc ji v moci bude uskutečnění jeho osobou A všestranně potlačovati, po případě je i potlačí docela.

Musí tudíž býti účel jiný, u něhož se s podobnými obtížemi neshledáváme, který má tu pro všelidský účel nezbytnou vlastnost, že nepředpokládá nijakého zvláštního nadání a vlohy, aby jej mohl pochopiti a uskutečniti každý bez rozdílu, a který jsa i uskutečňován všemi lidmi nemůže dostati se sám s sebou ve spor — a tímto účelem jest mravnost, jejímž předmětem, t. j. tím, co má každý svým životem uskutečňovati, jest dobro. Učiniti si mravnost

účelem života znamená tedy totéž jako konati dobro. Pravá mravnost nemůže sama nikdy býti prostředkem k něčemu jinému (jako to vidíme u jiných účelů), nemá-li ztratiti na své hodnotě a tedy vlastně přestati býti mravností, nýbrž může býti jen účelem.

Nicméně zbývá nám přece ještě odstraniti jedinou námitku, kterou možno činiti proti mravnosti jakožto účelu života lidského, a to jest uvedená už námitka s onoho stanoviska, s něhož se nám jeví nejen lidský, nýbrž každý život a vůbec všechno dění bezúčelným podléhajíc podmínkám časovým a mizejíc takto v pouhou nicotu proti nekonečnému trvání toho, co zoveme hmotou, časem a prostorem.[1]) Jakkoli pak člověk nemůže býti lhostejným ponořiv se v tyto proň záhadné hlubiny, přece námitka, čerpaná odtud proti mravnosti jakožto možnému účelu života lidského, nemůže otřásti jeho přesvědčením o tomto jedině pravém účelu jeho. Neboť z okolnosti, že s lidstvem zajde jednou také vše, co z jeho ruky i hlavy vzalo původ, tudíž i mravnost, nelze vyvozovati ničeho proti ní jakožto životnímu účelu člověka už nejen proto, že jsme vůbec ani netvrdili, že je možný nějaký absolutní, sám sebou existující a proto nezanikající účel lidského života (naopak poukázali jsme k tomu, že nám naprosto není možno opříti toto tvrzení nějakými důvody), nýbrž hlavně proto, že z účelnosti v tom smyslu, jak my ji pojali (účel života stanoví si člověk sám), plyne samo sebou, že tento účel nejsa člověku sám sebou dán, nýbrž jím teprve utvořen, může míti platnost také jen vzhledem k životu lidskému a po dobu jeho trvání, a že tedy eo ipso, když vyhyne lidstvo, které jest vlastně podmínkou jeho, není ho už také třeba. Nám tedy už předem ani nejednalo se o nějaký podobný účel absolutní, nýbrž jen o účel, který by vyhovoval všem podmínkám, v té příčině naň kladeným, a takovým se prokázala jedině mravnost.

Abychom však zamezili křivé a jednostranné pojímání tohoto konečného výsledku celého dosavadního vyšetřování, nutno k předchozím vývodům dodati ještě toto:

Větě »účelem života jest mravnost (= konání dobra)« nesmí se rozuměti tak, jako bychom tím snad vylučovali ony druhé dvě mety (vědu, umění) z předmětů usilování lidského, nýbrž

[1]) Námitku tuto lze ovšem učiniti i proti účelnosti života vůbec, tedy proti každémukoli životnímu účelu a ne jen speciálně proti mravnosti, ale poněvadž vše to, co dalo se namítnouti proti jiným účelům života lidského, ukázalo se proti mravnosti bezpodstatným, zbývá jedině ona, která zdála by se stavěti proti mravnosti jakožto životnímu účelu lidskému.

pouze tak, že, ač nikterak jich nezavrhujeme, nýbrž naopak uznáváme jich vznešenost i plnou oprávněnost býti také předmětem snah lidských, přece na prvé místo a nad tyto, chceme-li je tak zváti, »podřízené účely« klademe za jediný vlastní účel člověka mravnost. Jen vzhledem k ní nabývá veškeré snažení i bažení lidské významu a jen dle toho, jak přispívá k jejímu zvelebení, dlužno je oceňovati. Dějiny nás poučují, že ne kultura, nýbrž mravnost byla to, co drželo národy, a celé dnešní poměry lidské společnosti hlásají nám zřetelně, že kultura bez mravnosti byla by lidstvu ne požehnáním, nýbrž kletbou. Tím ovšem nemá býti řečeno, že mravnost a kultura by se vylučovaly, aneb dokonce upírán význam a potřeba kultury, nýbrž jen dáno býti na jevo, že při vší úctě, kterou k ní máme, přece nemůžeme býti tak slepi, abychom neviděli, k jakým koncům spěje společnost lidská, bude-li se stoupáním kultury stále tak ubývati mravnosti ve všech oborech lidského konání jako dnes, zkrátka abychom neviděli, že právě tato kultura bez mravnosti musila by přivoditi zánik člověčenstva. Proto také není snižováním kultury, nýbrž jen spravedlivým jejím oceňováním, když vytýkajíce jí jedině správné místo mezi všemi možnými účely života lidského stavíme ji ne nad mravnost, nýbrž pod ni (ovšem hned pod ni). Neboť jen tenkráte, až bude kultura všechny své snahy oceňovati se zřetelem k mravnosti, může vésti k oné ideální obci všelidské, o níž snili velcí reformátoři lidstva. Při tom netřeba se nikterak obávati, že mravnost snížíme tím za pouhý prostředek, nýbrž zůstane i tak vždy jen účelem, poněvadž tento stav musí nastati sám sebou, jakmile každý bude považovati mravnost za účel svého života a počne ji svým jednáním realisovati, t. j. jinými slovy, poněvadž uskutečnění tohoto stavu jest právě realisování mravnosti lidstvem a tento stav sám tedy mravnost lidstvem realisovaná.

Výsledky, k nimž jsme dospěli vyšetřujíce otázku o účelnosti života lidského, nejsou nic nového, ba naopak náležejí k myšlenkám, které byly majetkem už věků dávno minulých a doznaly ohlasu také ve věcích následujících. Jsou tak samozřejmy, že mohlo by se zdáti podivno, proč nepronikly dosud k všeobecnému uznání, aneb pronikly-li, proč se jimi lidé v životě neřídí. Ovšem momenty egoistické, největší to překážka mravnosti, jsou u člověka příliš mocny, ale hlavní příčina tkví přece jinde. Tážeme-li se totiž: co jest to mravnost? co jest to dobro, které máme realisovati svým životem?, dostaneme odpovědi nejrozmanitější. A i když, jak nutno, vyloučíme odtud všechny náměty egoistické, zbývá pořád ještě

příliš široké pole pojmové, na němž máme mravnost určiti. Jakkoli pak už podáno dosti, co nám v té příčině může býti základem, na němž bylo by lze budovati dále (čistá nauka Kristova a skoro každá ethická soustava podává aspoň něco všeobecně přijatelného), jakkoli ne nepatrnou oporu při této otázce možno nalézti i v prostém, zdravém rozumu, který sám dovede v mnohých případech rozeznati, co jest mravní a co nikoliv, a jakkoli konečně jsou v otázce mravnosti jisté body, které jsou podepřeny jednomyslným souhlasem všech theoretiků i tohoto prostého rozumu, přece nemůžeme doposud ani z daleka říci, že by úloha filosofie zde byla skončena, neboť ještě celá řada dosud sporných otázek na tomto poli čeká definitivního a pokud možná obecně přijatelného rozřešení, což zůstává i na dále jedním z nejdůležitějších a neodkladných úkolů filosofie. —

O náladové skepsi.

Napsal Dr. Em. Rádl.

HLAVA PRVNÍ.

Pozorování o stavech duševních a o povahách náladovou skepsí zvlášť vynikajících.

I.

Naše duševní nálada se neustále mění: jeden den máme velikou chuť do práce a svět jest pro naše plány malý; druhý den se dušička naše dívá smutně okolo sebe a všechna radost ze života jest ta tam. Zvláštní jest při tom, že často nepodaří se nám najíti, proč vlastně se nálada naše tak radikálně změnila, někdy sice vidíme, že to jest špatný spánek nebo nedobře pracující žaludek, nebo zas nezdar nějaký; jindy najdeme sice také nějakou příčinu, avšak směšně nepatrnou; příčina tato vyvolá jakous náladu, která se pak delší dobu udržuje sama sebou bez ohledu na onu příčinu; jistě že tu ta příčina má malý asi význam, že slouží jen za nahodilý popud k vyvolání onoho stavu, který by se byl dal také jinou příčinou vyvolati.

Z měnlivých našich duševních nálad zajímati nás bude ta, kterou jedním slovem jest mi těžko plně označiti, kterou však z nedostatku příhodnějšího jména budu v dalším jmenovati náladovou skepsí nebo pochybováním z nálady, ačkoli připomínám hned zde, že tato dvě slova mají sloužiti jen jako pojmenování pro velkou rozmanitost duševních zjevů, které do něho shrnouti chci. Cítíme pod dojmem této nálady neurčitý tlak na prsou, údy jsou jakoby uvolněny a normální jednotnost, svázanost celého našeho organismu schází; každý úd, každý sval jako by pro sebe cítil a se pohyboval; v hlavě jest prázdno, jen tu a tam nějaká osamocená představa vyskočí, dlouho v mysli bez hnutí trčí, pak nepřirozeným jakýms

způsobem mizí, pohyb představ jako by nás bolel; jakési světobolné zoufalství se nás zmocňuje; vrháme se na knihu, chtějíce se studiem stavu toho zbaviti, ale písmenka skáčou před očima, nerozumíme obsahu, a jestliže se k porozumění násilím nutíme, zachytíme smysl jedné věty a ten se nám pak dlouho obrací na jazyku, zatím co oči přeběhly už dál mnoho řádek. Odložíme knihu, chytáme druhou a třetí, necháme čtení, ale ani mechanická práce sebe jednodušší naši mysl neurovná. Víme, že by nás procházka uklidnila, ale nemáme síly vyjíti ven. Kavárna se svým po ničem netoužícím životem, hudba, procházka nebo dobrý spánek nás vrátí samým sobě.

Tento podivný duševní stav nepronásleduje každého stejným způsobem a stejnou silou. Pozoruji (na sobě), že zvláště silně se objevuje ve chvílích a dobách, kdy jsme ode vší povinnosti odpoutáni: za dob akademických studií, kdy z vnějška nic nás do práce nežene, nebo o delších prázdninách tato nálada častěji zavítá; nepozoroval jsem však nikdy, že bych ji cítil ve třídě před žáky (ani jako student mezi žáky), anebo při polní práci, anebo vůbec při nějaké práci, kde jakýmkoli způsobem povinnost nějaká důrazně doléhá. Možná také, že v mladších letech častěji se tato nálada dostavuje než později.

Jindy dostává tato nálada trochu mírnější tón a projevuje se jakous nechutí pro všechno, co nás jindy zajímá. Stojíte jako zdrceni nad svojí prací a hlavou létají neurčité myšlenky jako: co jest do vší práce, a kdybys stokrát tolik pořídil, než vůbec chceš, co do toho do všeho? Vždyť jest všechno tak malicherné, tvůj život trvá několik okamžiků, nač všechny starosti. Co z toho má Newton, Hus, ostatně kdo ví, jestli mají pravdu, a kdyby, zejtra možná řekne svět, že mu ani po tom nic není, ať jest to pravda či nic . . . atd. Vyspíte se a druhý den se vážně rozlobíte na posluhovačku pro nějaké pírko na kabátě, nic nedbajíce svých včerejších úvah o marnosti všech věcí světských. Jestliže jest ona nálada ještě mírnější, projevuje se aspoň zvláštní touhou spekulovati o všeobecných věcech: o nekonečnosti a konečnosti prostoru, o náboženství, o smrti, o krásných plánech, jaké jste kdysi měli atp.

Pod vlivem těchto nálad někteří lidé velmi trpí; neboť jakým rozumovým uvažováním se mají přesvědčiti, že jejich práce má smysl, že to stojí za to do něčeho se pustit atp.? Všechny boje rozumu proti takovým skepsím jsou marny, jak z vlastní zkušenosti vím; mně aspoň nezbylo v podobných případech než složit před

takovými myšlenkami zbraň a počkat »až to přejde«. Vnějších nějakých příčin, které by tyto stavy přivodily, jsem nepozoroval; spíše se mi zdálo, že se bez vnějších popudů periodicky objevují a zase ztrácejí. Nevím, pokud počátky tohoto stavu duševního u všech lidí jsou stejné; na sobě jsem pozoroval nejprve jakýs příjemný stav duševní, představy pěkně bez nucení hlavou proudily, ale už tu bylo cítiti, že rády jdou, kam samy chtějí; ponenáhlu se obor představ zúžuje a zúžuje, obsah mé fantasie jako by se odděloval ode mne a já jako bych stál mimo něj; velmi často při tom nabývaly moje myšlenky formy diskuse mezi mnou a někým jiným, ačkoli i to, co já, i to, co onen jiný říkal, jaksi samo sebou ba proti mé vůli se podávalo. Nepříjemnost se dostavila, jakmile jsem se pokoušel zbaviti se těchto představ; konečně však mysl sama sebou oslábla tak, že i pasivní proud myšlenek byl velmi nepříjemný. Věc byla tím protivnější, že ku konci myšlenky dostávaly onu formu skepse, jakou jsem nahoře uvedl. Jak přišla, tak nepozorovaně nálada zas odešla. Marně se pokouším bohužel dnes zase tyto nálady v sobě v silnějším tonu vyvolati; ve vzpomínce pak vidím jen nečinnou zlost jakous na sebe a na celý svět, marné hledání něčeho, čeho bych se s jistotou mohl zachytit, zkrátka vnitřní rozháranost a marný boj nějakými vývody rozumovými ji odstranit.

Četl jsem a slyšel jsem o podobných stavech duševních, které byly líčeny však jako zápasy duševní, jako boj vědy a náboženství, jako skepse vznikající z rozvrácených společenských poměrů a podobně; bylo mi však brzo samozřejmo, že aspoň tu nespokojenost duševní, kterou sám cítím, nezpůsobila žádná filosofie, ani náboženství, ani společenské nepořádky — věděl jsem té doby hodně málo o všech těch věcech a ještě méně mi opravdově o ně šlo — nýbrž že tyto věci jsou asi původu spíše organického. Ohlížeje pak se po jiných, shledal jsem při poněkud bedlivějším pozorování, že tyto moje nálady duševní jsou zjevem poměrně velmi obyčejným, zvláště mezi mladou inteligencí; přesvědčil jsem se dále, že tyto nálady často velmi se blíží v podstatě asi tomu, co na př. A. Garborg líčí v »Umdlených duších« na Gramovi, anebo Musset na Octavovi ve »Zpovědi dítěte svého věku« a j., ale že u mnou pozorovaných »hrdinů« nedalo se mysliti na nějaké vnější příčiny duševní neurovnanosti, nýbrž že tato jest jakýs pathologický zjev, téhož původ jest hledati hlavně v organisaci duševní někdy přechodní, někdy trvalé; v prvém případě vznikají pomíjející duševní nálady, v druhém celé rozhárané povahy.

Jsou totiž povahy, které po dlouhou dobu svého života, jistě po několik let skoro pořád těmito neveselými náladami trpí. Pořád jsou nejisti před sebou i před jinými, o všem jsou ochotni pochybovat, a třebas viděli falešnost této své neurovnanosti a třebas se sebe více namáhali dostati se z ní ven, nedokážou toho. Tím pak vznikají u nich prudké krise duševní: jednak už z neurčitosti těchto nálad samých, pak ale z marných pokusů těmto náladám odolati. Zřídka se o nich od osob jimi trpících dovíme, neboť zdá se mi, že jest skoro obecnou jejich vlastností, že jimi stížení velice pečlivě je před jinými tají, a strach, aby se duševní jejich stav jiným neprozradil, jest jim velkou příčinou soužení. Aby ráz těchto nálad, které k náladové skepsi vedou, určitěji vynikl, podám v následujícím několik rysů z povah jimi trpících. Věc nese s sebou, že mnohé věci musím přejíti mlčením a že musím se spolehnouti na bystrozrak čtenáře své okolí studujícího, aby doplnil a rozšířil, čeho mně jen dotknouti se jest možno.

II.

N. N. byl každému nápadný tím stavem duševním, o kterém mluvíme. Už na střední škole jevila se jeho neurovnanost tím, že velmi rád četl a zajímal se o to, co mu bylo méně přístupno, nerad ale staral se o školu; jen nadání jeho dovolovalo mu držeti se v čele třídy. V přednáškách na vysokých školách bylo hůř: tu se neukládá, co musíš umět zítra, doma nikdo nekontroluje, co děláš a neděláš, obor přednášek je takřka nekonečný — do toho studia se náš N. nevpravil. Po pětiletém studiu nemohl se pochlubiti leda nějakým koloquiem. A přece studoval N. velmi mnoho, tolik, že jsem od té doby neviděl někoho tak pilně studovat; ale v tom to právě vězelo. N. četl o tom a tom slavném muži, že chodíval spat až o druhé s půlnoci, a hned si umínil, že bude také tak dlouho studovat, a když jsme se tomu ostatní smáli, raději se od nás odstěhoval. Ale ponenáhlu síla prvotního přesvědčení ochabovala a N. začal připouštět, že z mnoha důvodů lépe večer jít spat a ráno si přivstat; toto nové přesvědčení rostlo a rostlo, až konečně od starého systému upustil a nového se chopil. Tak, řeknete, dělají jiní také a jsou při tom úplně normální; pravda, avšak zvláštní bylo, že tyto malicherné věci bral N. s velkou vážností, jako by celý osud jeho na tom závisel, kdy půjde spat; potom bylo to zvláštní, že důvod pro tyto věci nebral nějak z přirozených podmínek (aby

je na př. odůvodňoval zvykem, osobní potřebou a pod.), nýbrž čistě z vnějška: že to X tak dělal, že to Y doporučuje a pod.

Ostatně to jsou maličkosti. N. studoval však takto: Profesor jim mimochodem citoval při přednášce velkou monografii Harmsovu o theoriích fysikálních (první svazek Karstenovy encyklopedie fysiky z r. 1869). Náš N. při nejbližší příležitosti si knihu tu v universitní knihovně vypůjčil a nic se neohlížeje na to, má-li to vůbec jaký smysl, s největší horlivostí pustil se do jejího studia první stránkou počínaje. Kniha ta má tuším hodně přes 500 stran a jedná se v ní podrobně o filosofických a vůbec všeobecných problémech fysikálních (o poměru fysiky k jiným vědám, o hypothesách a theoriích, o podstatě měření a vážení a pod.)

N. ovšem neměl vůbec podkladu potřebného k studiu takové knihy; co člověk se naučí na střední škole, nebo co chytí za rok na technice, to nepostačí přece, aby s porozuměním mohl tuto knihu studovat; také vlastně ani nevěděl, co má s tím, co tam četl, dělat; rozhodl, že musí každé řádce v té knize důkladně rozumět a co možná mnoho si vypisovat, a dělal to tak několik dní (až ho prý prsty pálily od opisování, říkal); viděl však, že mu jde práce hrozně volně od ruky a nejasně už v něm hlodala pochybnost, stojí-li to za to knihu vůbec studovat; následek byl, že zmírnil pozornost při studiu (říkal, že postačí číst pozorně), ale ani tak mu nešla věc dosti rychle a proto přeskakoval partie, až konečně uvědomiv si dostatečně jasně, že studium takové k ničemu nevede, knihu zcela odhodil, nedokončiv jí. Tím však vylíčil jsem (skombinovav ovšem, co jsem tu a tam mimochodem pozoroval) jen vnější stránku celé věci; daleko vážnější však byly jeho duševní nesnáze, které při studiu té knihy vytrpěl. Nejprve s prudkou horlivostí se na knihu vrhl a byl by nejraději nejedl, nepil a nespal, jen aby ani minutku neztratil; měřil úzkostlivě, co za den prostudoval, a byl velice netrpěliv, jestli ho někdo vyrušil; nahlédli jste však, co studuje, a vyslovili pochybnost, vede-li studium takové knihy k něčemu; on se bránil, ukazoval vám na to a to, jak jest to tam pěkně vyloženo, že jest to kniha důležitá a že se lehce studuje; u sebe však cítil zas až víc než třeba správnost vašich námitek; nutil se sice ještě dále do knihy, ale jeho chuť do studia byla tatam. Ptal se vás, ovšem opatrně, abyste nepozorovali, kam míří, jak vy studujete, číhal na vaše slova, jestli to a to z věcí v oné knize obsažených víte, a jestli náhodou ano, byl hned celý zoufalý, on že tolik času na tu knihu věnoval a vy že to znáte bez práce. Celé dni nedělal

pak nic, potom zase se knihy té chopil, nutil se do ní znova, ale marně.

Viděti jest zase jako nahoře, že N. bez vnitřní, bez přirozené potřeby po Harmsovi sáhl, že se dal k němu vésti jen náhodou a jen ad hoc upravenými rozumovými důvody; pochopíme, že umělá jejich konstrukce se shroutila hned, jakmile se někdo přirozeným nějakým argumentem o ně opřel. Zvláštní bylo však, že ona kniha nebyla snad poslední, které se N. uvedeným způsobem chopil, nýbrž podobným nějakým způsobem dostal se při nejbližší příležitosti k jiné, a celý proces málo pozměněn se opakoval znova.

V prvních dobách technického studia nebyl si N. vědom falešného směru svého studia (ostatně skoro všichni takovou éru prodělají), a tehdy s upřímností mladého studenta vyličoval své cíle a proměny svých názorů; později však uvědomil si svoji vnitřní nejasnost (nejspíš teprv tehdy vlastní abnormální stav jeho začal), ale pak už bylo marno jeho namáhání, aby se nějak z toho vybavil. Většina jeho nesnází duševních odehrála se ovšem pouze v úkrytu jeho mysli; jen někdy z jeho řečí, anebo tváře, anebo převratů dalo se hádati, jak jest nesvůj. Mluvil s vámi a vy jste náhodou narazili na věc z jeho oboru, které neznal; byl třebas zrovna v nejrůžovější náladě, ale ta věc dovedla ho hned zdrtit: nebylo s ním dál řeči, a ne že by si byl snad umínil, doma se na tu věc podívati, nýbrž začal se trápit, že ví, že jest všechno marné, že jest to odtud, jak tehdy tu věc povrchně studoval, jeho povrchnost že jest jeho kletbou atd. Dovedl pak dlouho vyhnouti se společnosti a ukrýval se doma se svým vnitřním bojem; věděl to, že jeho zkormoucenost jest vlastně směšná a že při nejmenším k ničemu nevede, ale marno bylo mu věc rozmlouvat. Napadlo mu, že jeho rozháranosti vinna jest snad filosofie; skutečně zajímaly ho po studentském způsobu nejrozmanitější »filosofické problémy« a v skutku měl velkou náklonnost ke čtení a uvažování o všeobecnostech. Daleko spíš ho upoutal nějaký revuální článek, nějaké myšlenky o pravé podstatě atomů, o budoucnosti lidstva a účelu vědeckého studia a p. než chemické formulky, pěkný rys a p. Nešlo mu to snad z rozumu, že by všeobecnosti byly důležitější než konkrétní jejich obsah, ale hnala ho za nimi jeho neurčitá povaha. Vida, že tato jeho honba za všeobecnostmi duši jeho neupokojí, usmyslil si, že to jest filosofie, která ho od klidného žití odvádí, a umínil si vyhnout se jí za každou cenu. Usmyslil si, že by mu nejzdravější bylo studovat chemii, a začal tedy pilně chodit do pracovny chemické a vnucoval se do konkrétností; vydržel to ale sotva tři neděle; jednak se mu taková

práce přece jen zdála malicherná, jednak necítil se mezi ostatními dost doma, zkrátka nevydržel.

Vedlo by daleko různé pak jeho kolísání a cesty, kterými se namáhal ze sebe se dostati ven, vypočítávati. Krátce tedy uvádím jen ještě některé jeho nápady. Usmyslil si, že povrchnosti své zbaví se tím, když nic nebude číst, všemu jen zpaměti se učit — ovšem dlouho to nevydržel, neboť Národní Listy přece nemohl studovat zpaměti. Nezapomněl ani na studené lázně, ani na Kneippa; napadlo mu (zdá se mi, že to někde četl), že umělý klid, vážná chůze a mlčení ve společnosti přinese také jeho myšlenkám klidu atp.

Zvláštní byly hovory s N. Neměl žádného koníčka, nic se mu trvale nelíbilo, k ničemu necítil trvale odpor (ačkoli se na kratší dobu do všech těchto věcí dovedl dobře vemluviti). Nejraději hádával se o širokých thématech: o materialismu a jiných ismech, o potřebě hlubšího vzdělání, o náboženství a o jiných podobných věcech, o kterých může mluviti každý, kdo má myšlenky dost pružné, avšak hovory ty nemajíce ani věcného důvodu, ani účelu, ani obsahu jen rozrušovaly fantasii. Ptáte se, jaké tedy měl aspoň názory o těchto všeobecnostech; neboť není třeba mnoho o nějaké věci vědět a přece možno míti o ní rozumný náhled. V tom však právě to vězelo, že N. nedovedl svého úsudku míti. Byl proto celý zoufalý a několikrát si v důvěrných chvílích velmi na to stěžoval, že ne a ne, aby něco jistě věděl anebo aspoň věřil. Víra mu scházela, ale ne snad víra v tu neb onu věc, nýbrž scházel mu jakoby sám orgán pro víru. Bylo by třeba reprodukovati jeho zvláštní argumentaci o nějaké věci, aby neurčitost jeho vymizela, to však nedovedu. Začal třeba hájit emancipaci a já se jí posmíval. Ačkoli jsem vlastně žádných důvodů proti ní uvésti nedovedl, lekal se zrovna každé mé námitky, rozpřádal o ní hovor a na konec nebylo ani mně ani jemu jasno, o čem vlastně mluvíme.

Pozoruhodna byla opatrnost, s jakou své duševní stavy před jinými tajil. Při svém zvláštním způsobu života, při svých rozervaných projevech nedovedl ovšem na venek zůstati lhostejným, a ostatní jsme brzo jeho nepokoj duševní dobře znali, třebas jsme jej, jak bývá, různě posuzovali. Nebylo také možno, aby N. nevěděl, že známe jeho duševní pozadí. Přes to však ukrýval svoji rozháranost před jinými úzkostlivě a lekal se každé maličkosti, která by ho mohla dle jeho domnění prozradit; ať se mluvilo o čemkoli, nikdy jsme nebyli jisti, že věc nebude vztahovati na sebe a že mu tím neubližíme; neřekl nic, odešel nepozorovaně a byl zdrcen. Nerad ukazoval, co studuje, aby jiní z toho se o něm ničeho ne-

domýšleli, anebo se všelijak »rozumně« vymlouval. Vůbec hleděl svoji normálnost dávat co možná na jevo.

Bylo by opakování týchž věcí, kdybych měl dále psáti o N. Stále a stále se ukazovalo totéž, že mu schází jednotící princip, který ovládá normálního člověka, jistota, kterou věříme to a odmítáme ono, tvrdost, která nepovolí každému vnějšímu dojmu. Povětří, soudruzi a žaludek byli pány jeho a zmítali jím brzo sem, brzo tam, nevšímajíce si jeho duševních útrap. Jinak byl však N. normální člověk, bystrý, mravný, umělecky vzdělaný, tělesně (pokud vím) zdráv a také v jeho rodině nepronikala zvlášť nějaká abnormálnost (což ovšem vím jen z doslechu a nelze mi tedy na to větší váhy klást).

Čteme často v moderní literatuře, že filosofie světská, nebo že věda, anebo vůbec něco podobného člověka neuspokojuje a že následkem toho vzniká neurovnanost duševní. Tento výklad se na N. naprosto nehodil. Jak to s vědou bylo, viděli jsme nahoře; co se filosofie (filosofických systémů) týče, nepamatuji se, že by byl se zvláštním zdravým zájmem některého filosofa pročetl. Načal sice různé filosofy, ale nevěděl o nich celkem než velké všeobecnosti. Zvláště však nebylo viděti, že by byl snad nějak se pozastavoval nad nějakým učením filosofickým, hltal jedno jako druhé, ale vše šlo jen jeho fantasií, ne vůlí. Také s náboženstvím bylo podobně. Že ty věci nejsou tak, jak jim to vykládal katecheta, o tom se nedověděl teprv na technice, náboženství přestalo míti pro něho význam už dávno a dávno — jaké tedy teď krise náboženské? Ne, že by byl o náboženství nemluvil, ale náboženské věci byly pouze materiálem pro jeho fantasii, nic víc.

Vylíčené stavy duševní tkvěly u N. v povaze, nevznikaly následkem nesrovnalosti jeho úsudků s jeho pozorováním. Jestliže tedy v této pathologické duševní disposici N. pochyboval o jakékoli věci: o náboženství, o významu vědy, o ceně života, o správnosti té a té nauky, nechtěli bychom jistě jeho pochybnosti odstraniti napravením nějaké chyby v logické stavbě jeho myšlenek, nýbrž cestou nepřímou: lékař (v nejširším slova smyslu) jest tu na místě. Ovšem, možná, že ona neurovnanost vůbec se léčiti nedá, buď si pomůže organism sám, anebo ta nemoc nezmizí. (Pokračování.)

ROZHLEDY.

PEDOPSYCHOLOGICKÉ.

Podává František Čáda.

(Pokračování.)

Münsterbergův voluntarism proti dnešnímu psychologismu. — Münsterberg o methodách psychologie. — Kritika. — Münsterbergovo pojímání pedopsychologie jako zvláštní methody psychologické a návrh na zřízení pedopsychologických laboratoří. — W. James. — Vlastní jádro kontroversy.

Avšak i v těchto výkladech Münsterbergových lze najíti dobré jadérko, a spravedlivo jest, abychom k němu ukázali. Snad nejlépe je vyluštíme, budeme-li se snažiti pochopiti Münsterbergovy názory, jak dále se vyvíjely, resp. pozměňovaly, a ukážeme-li při tom především k jejich základu, k tomu totiž, jak pohlíží Münsterberg na psychologii vůbec a současnou psychologii zvláště; neboť odtud teprve náležitě pronikneme soud jeho o poměru psychologie k pedagogice, jakož i úsudek jeho o hodnotě pedopsychologie. K tomuto konci nutno si povšimnouti tří pozdějších studií Münsterbergových, v nichž nejen zajímavý jest odpor proti snahám přeceňovati moderní psychologii, nýbrž i snaha Münsterbergova připraviti si půdu příznivou pro přijetí stanoviska velkého díla (Grundzüge der Psychologie), jež tehdy již chystal a jež záhy po uveřejnění oněch essayi publikoval.

V první oné studii, »o psychologii a životě«[1]), Münsterberg takto asi vykládá: »Žijeme dnes ve znamení psychologie. Psychologie jest vrchol vítězných přírodověd, theoretické, praktické vědy, ba i umění naléhají na psychologické traktování svých předmětů, na »psychologickou věrnost«, a vliv psychologie i na všední život

[1]) Psychology and Life, původně v květnovém čísle měsíčníku »Atlantic Monthly« r. 1898, později vyšla samostatně (v New Yorku a Bostonu 1899).

jest veliký; v chrámě, v divadle, v parlamentě, v saloně — všude stopy psychologického nazírání jsou patrny.

Když však důsledně a úplně provedeme toto psychologické nazírání, jak utváří se pak idea osobnosti, svobody, povinnosti, idea »já«, lidstva, všehomíra? Osobnost pro psychologa konec konců (ve všech svých 3 stupních) jest jen představa, která jako představa neliší se od jiných představ, na př. předmětů vnějších, ničím, leda větší složitostí. Dějiny jsou jen dlouhá řada příčinně determinovaných psychologických pochodů, které podrobeny jsou obecným zákonům psychologickým, t. j. jinými slovy, dějinné události tak, jak se udály, nutně se udály. Nějaké »svobodné jednání«, které by znamenalo tolik jako »nezávislé na příčinách«, psychologovi jest zázrakem, jehož nemožnost předem jest mu jistá. Ethické zákony, estheticka a logická pravidla a hodnoty rovněž vyplývají jen z psychologických zákonů. Myslíme prý logicky, požíváme esthetícky a jednáme ethicky prý jen k vůli určitému — libému neb užitečnému výsledku. Ba i »celý svět« jest jen »představa«. Existence fysických věcí se připouští jen jako praktická hypothesa pro práci vědeckou. Pro toto stanovisko psychologické mizí konečně i »my« i »já«, vyblednou čas i prostor jako reality, a co jako jediné věcno zbude, jest — psychické dění bez času, osobnosti, bez účelu, hodnoty, bez konce.

Tento názor psychologický přivádí člověka myslícího do rozporu: přijmouti jej se mu nechce a odmítnouti ho nemůže; i zdá se, jako by mu bylo nutno přijmouti jakousi směs positivismu a mysticismu, má-li si zachrániti ony hodnoty, jež jsou mu drahy a svaty.

Avšak proti oněm resultátům dnešní psychologie mluví náš vlastní cit, jenž nedopouští nám uznati, na př. že by se osobnost redukovala na řadu psychologických atomů. Ve skutečném životě traktúje vychovatel dítě jako osobnost vychovatelnou, soudce traktuje zločince jako osobu zodpovědnou; obdivujeme se velikánům i ohromnému postupu dějin, nedovedeme si mysliti vesmír s veškerou jeho krásou jako pouhý »produkt psychických pochodů« atd.

Jest zřejmo, že třeba obě tato stanoviska smířiti; kompromis polovičatý tu nic nepomůže. A spojení obou hledisek jest nejen nutné, ale i možné. Když dobře věc si promyslíme, shledáme, že jen zneužití psychologie, nikoli psychologie sama, odporuje tomu, co může požadovati život. Jako označení onoho zneužití psychologie máme výraz »psychologism«. A psychologism není ani o zblo lepší než materialism. Reální předmět jich obou »exi-

stuje«, skládá se z atomických, nedělitelných prvků a podléhá obecným zákonům; oba názory činí ze »světa« řadu příčin a účinků. Cíle a hodnoty, povinnosti a ideály oba názory anulují.

Avšak vůle, osobnost, svoboda atd., jež psychologism snaží se rozebrati a jaksi rozpustiti, jsou jen přeměna živoucí skutečnosti. Neboť ve skutečnosti vůle jest nositelka veškeré vědy a prapůvod všeho myšlení. Vůle není postihnutelná percepcí, známe ji bezprostředně jejími akty. Vůle naše, reální vůle, neexistuje, nýbrž má jinou formu reálnosti, které nelze blíže popsati, poněvadž sama jest základem všeho popisu. A takovýto život, nikoli jen »existujících«, nýbrž živoucích vztahů vůlí jest látkou dějin, pedagogiky, sociologie, ethiky atd. Život náš jest vůle; naše vůle má své povinnosti, které ji vedou k jednání pro objekty nebo proti nim, pokud právě přikládá jim jistou hodnotu. Vůle vůbec není předmětem psychologie; psychologická vůle jest skupina podmínek, které určují jednání, reální však vůle není ani příčina, ani účinek, nýbrž má smysl i hodnotu jen v sobě samé.

Psychologie byla v XIX. století koruna přírodověd. Nicméně nezapomeňme, že podává obraz skutečna jednostranný a že druhá stránka, která nemůže býti předmětem ani psychologie, ani přírodovědy, tvoří původní realitu. Takž psychologie jest koncem, ale může býti i — začátkem. Nezvrhne-li se v psychologism, uvítáme ji jako slibné první slovo nastávajícího století idealistického.

Aby posledně dotčená věc (o osobnostech, jež jsou jen subjekty, ale nikoli objekty psychologického pozorování) ještě určitěji vynikla a aby tím učinil se pochopitelným výrok dřívější Münsterbergův o neoprávněnosti psychologických a pedopsychologických pozorování, jest asi radno obrátiti pozornost čtenářovu k jinému pojednání eho (chronologicky třetímu). Asi rok po uvedené studii napsal týž auktor článek do předního pedagogického časopisu amerického, School and Home Education, s názvem »Methods of Psychology«. V něm namnoze zcela tytéž myšlenky jen trochu jinými slovy opakuje o psychologismu, jaká jsme právě slyšeli, jen podrobněji vykládá, kterak psychologie pracuje s jistými »substitucemi« skutečných realit.

Za dnešní doby, vece, vytvořilo se přesvědčení, jednak že psychologie vstoupila do nového stadia, přerušivši veškeré spojení s psychologií dřívější, která zakládala se na sebepozorování, jednak že psychologie jediná může dosíci posledních realit života. Obojí přesvědčení jest — mylné. Žádná z method dnešní psychologie neobejde se bez sebepozorování, introspekce. Všecka bádání v labo-

ratořích psychologických »experimentální methodou« konaná jsou v podstatě studie — sebepozorovací; »methoda fysiologická« zajisté důležité věci nám již objevila a objeví, důležité pro porozumění — psychofysiologickým vztahům, avšak o jevech duševních samých, v přesném slova smysle, nemůže přece ničemu novému nás naučiti; to by bylo možno jedině dosíci introspekcí, ale nikdy na př. zkoumáním mikroskopickým gangliových buněk. A konečně »srovnávací methoda« psychologická (v jejíž obor náleží také pedopsychologie)? Methoda ta vykládá duševní žití dospělých lidí tím, že je srovnává se životem dětí, zvířat a abnormních individuí.[1]) Dosud tato methoda podala spíše jen program, nežli skutečné výtěžky, ale každé z těchto tří oddělení její slibuje velice mnoho a v každém se musí pozorování, které se naskytuje za přirozených podmínek, doplňovati také studiem za podmínek experimentálních. Ale i tu všecko jest ve službách sebepozorování.

Krátce nikde není hranice mezi starou methodou introspekční a methodami moderní psychologie. Veškerá psychologie popisuje a vykládá duševní život. Výklady jsou možny jen se zřetelem k objektům. Skutečný vnitřní život však není nějaká skupina objektů, nýbrž soustava subjektivních poměrů volních. Jiné osobnosti skutečného života nemáme dány jako objekty »ke vnímání«, nýbrž jako subjekty, s nimiž buď souhlasíme anebo se neshodujeme. Subjekty nemohou býti popisovány anebo vysvětlovány, nýbrž žádají pochopení a soucítění. Protož, abychom učinili si možné studium psychologické, musíme subjektivní činnosti přeměniti v objekty a v tomto »zpředmětění« (objectification) jest základ všech method psychologických. Methodou touto zpředměťovací substituujeme si za skutečné subjekty psychický organism s jeho funkcemi. Psycholog, jenž si představuje organism jako skupinu obsahů sebevědomí, t. j. který si jej představuje jako objekt, nepracuje tudíž

[1]) Budiž hned tu poznamenáno, že formulace cíle pedopsychologie, jak tu ji si činí Münsterberg, jest nesprávna. Pedopsychologie nemá cílem vykládat psychické jevy dospělého člověka, nýbrž především jen stanoviti, které jevy duševní a v jaké podobě zastihnouti lze u dítěte (člověka nedospělého), má stanoviti »předběžné« stupně vývoje duševního, t. j. první oddíl, resp. oddíly duševního vývoje vůbec. Není a nebude tudíž nikdy pedopsychologie výkladem pro psychologii dospělého člověka, ale jest jen jednou z částí konkrétní psychologie věku, as jako jinou částí její jest psychologie dospělého individua a jinou psychologie starce (a stařeny). Právě tak na př. psychologie muže nemůže vésti k výkladům v psychologii ženy, ani naopak, nýbrž obě zase navzájem »se doplňují«, t. j. skládají celek konkrétní psychologie pohlaví.

nijak se skutečnostmi, nýbrž se soustavou konstrukcí, vypracovanou pro zvláštní logické účely. Máme právo každý duševní stav pozorovat s tohoto objektivního hlediska, ale nezapomínejme, že to není hledisko skutečnosti, poněvadž náš praktický život ukazuje se všemi svými problémy výchovy a umění, ethiky a náboženství k osobnostem jako subjektům, ale nikoli k »objektivnímu« světu, ve kterém místo osobností k pozorování substituují se jakési psychologické organismy.

Jak patrno, pro nás tuto jest nejzajímavější přiznání Münsterbergovo o nutnosti experimentu i v pedopsychologii, v čemž tedy patrna jest odchylka i pokrok od dřívějšího mínění. Mimo to obsah tohoto i dříve uvedeného článku znamenitě napomůže k pochopení stanoviska Münsterbergova v přednášce r. 1895 hájeného; jest teď zajisté zjevno, že Münsterberg vystupuje proti zpsychologisování nejen pedagogiky, nýbrž i jiných věd, krátce, abychom to vlastním jeho terminem řekli, proti »psychologismu« současnému vůbec. V tomto odporu jeho, i pokud se týče speciálně pedagogiky a pedopsychologie, jest nejedna myšlenka v skutku pozoruhodna, ale také nejedna zajisté upřílišena. Nemohouce tuto podrobně články jeho se obírati, přestaneme jen na dvou hlavních námitkách. Předně Münsterberg nečiní pokaždé a přesně rozdíl mezi »psychologismem« ve vlastním slova smyslu a pak řešením otázek věd rozličných s hlediska také psychologického. Předmět logiky, esthetiky, ethiky, pedagogiky atd. i filosofie a vědy jakékoli vůbec jest zajisté nutno zpracovávati pokaždé s hlediska oné vědy samé; to však nevylučuje možnost, aby tentýž předmět nebyl také činěn předmětem psychologie. Naopak, když přece všecko konec konců, cokoli nám jest dáno, dáno jest nejen svým specifickým obsahem, ale pokaždé také jako jistý jev náš psychický, patrno, že nutně také psychologii náleží o předmětu tom se vysloviti. To není ještě »psychologism«. O psychologismu možno mluviti tam, kde psychologická analysa činí se jedinou anebo aspoň hlavní věcí v kterékoli vědě, když na př. logické otázky by jen psychologicky se řešily, když otázky filosofie náboženství omezovaly by se na psychologické výklady vzniku, oprávnění atd. náboženství; krátce psychologism jest jisté obecné stanovisko noetické, po případě metafysické, a arci, pravda, stanovisko jednostranné právě tak, jako stanovisko materialismu, empirismu noetického nebo metafysického. Proti němu, proti jednostrannosti jeho vystupovati jest zajisté správné, ale nesmí se mísiti psychologism ve své krajnosti s řešením otázek a snahou vysvětlovati problémy také se stanoviska psychologie, pokud arci pro-

blémy ty jsou předmětem také psychologie. A druhá věc, kterou třeba úvaze Münsterbergově vytknouti, jest, že nejen moderní psychologii líčí, jako by obecně měla tendenci k psychologismu, ale že i vystupuje proti psychologismu tak, jako by před ním anebo vedle něho nikdo proti neoprávněnému a upřílišenému vměšování se psychologie a psychologického stanoviska v otázkách vědy se nebyl ozval. A přece psychologism neobjevil se snad teprve dnes, snad teprve vlivem moderní psychologie, nýbrž již dávno dříve byl žádán a hlásán (Beneke, Fortlage, francouzští ideologové, atd.; ba v jádře i na př. Hume), a jestliže snad za posledních let více se rozmohl, zříme v tom jen jednak přirozený vliv, jaký si vymohl faktický pokrok v psychologii, jednak pochopitelnou reakci proti sterilnosti rozličných pokusů zpracovávati logiku, ethiku, esthetiku atd. co možná »čistě«, »absolutně«, »bez předpokladů«, a jak se to rozličně nazývalo. Avšak ani v moderní filosofii, ethice, logice atd. neopanoval psychologism, jiný to extrém proti nemírnému logisování, ethisování atd., tou měrou, aby se již před Münsterbergem nebyli vyslovili jiní velmi určitě a zřetelně proti neoprávněnému vměšování se psychologie do otázek logiky, ethiky, esthetiky atd., jak se dálo zejména pod rouškou hesla mnohoznačného, že psychologie musí vědám těm býti »základem«.

Tolik tedy ve vší stručnosti o vývodech Münsterbergova článku; jen jednu poznámku dovolím si přičiniti k myšlence, která přináší něco positivního a která ve vývoji psychologickém Münsterbergově jest zajímava. I u tohoto psychologa dere se v popředí víc a více stanovisko virtualismu, či jak za doby poslední říkají, voluntarismu, který ovšem nezapře svého »metafysického« otce, Schopenhauera. Schopenhauer, jenž za své i nedávné ještě doby od filosofů ex cathedra byl traktován (s malými výminkami) téměř obecným despektem, jenž za to se těmto »universitním filosofům« stejně odměňoval, jenž býval od kde koho odsuzován a při tom, jak trefně kdysi pravil prof. Durdík, »potají mlsán«, jenž byv pak na čas zatlačen úspěchy zvláště Nietzscheho, dnešní generaci tak málo jest znám a znám skoro jen z »dějin filosofie«, ukazuje se pro veškeru dnešní filosofii snad nejvlivnějším filosofem. A i v psychologii dnes již existuje silný směr voluntaristický a mezi voluntaristy resp. mezi psychology pod vlivem Schopenhauerovy stěžejné myšlenky theoretisujícími nacházíme na př. i Wundta (pravím to i přes jeho »polemiku« proti voluntarismu), nacházíme, jak patrno, i Münsterberga nyní. Převaha dřívější intelektualismu v psychologii ustupuje více

a více voluntarismu, nejinak než jako v jiných odvětvích a filosofii vůbec racionalism se ukázal neudržitelným.

Shrnujeme: Münsterberg právem přihlásil se k těm, kdo vystupují proti »psychologismu«, ale psychologism nesmíme zaměňovati s celou moderní psychologií; pokud se pak tkne oprávněné a v určitých mezích se držící aplikace psychologie na otázky rozličných věd tak řeč. filosofických, dnes, tuším, ještě psychologie není »příliš«, nýbrž heslem dosud by mohlo býti — »více psychologie!« A to platí zvláště také pro dosavadní pedagogiku a pedagogii praktickou. Jestli pedagogu, praktickému učiteli a vychovateli, něčeho třeba, jest to znalost tělesné i duševní stránky chovancovy, znalost výtěžku pedologických bádání a schopnost pozorovati náležitě své svěřence a na vlastním, správném jich pozorování, jakož i na theoretických pokynech pedopsychologických a pedagogických založené chování se k nim za účelem jak vychování, tak vzdělání. Krátce důležitosti pedopsychologie, theoretické i praktické (»užité«) pro pedagogiku a vychování nelze popírati, a uznal ji o tři asi léta po oné své přednášce na sjezdě zcela určitě také — Münsterberg.

R. 1897 vydal známý psycholog experimentální, E. W. Scripture, profesor na Yale University v New Haven, praktickou příručku s nadpisem: »Nová psychologie«, o níž jsme zprávu podali čtenářstvu v Č. M. I., str. 296 n. Tato kniha zavdala Münsterbergovi znovu podnět, aby se o moderní psychologii a speciálně o psychologii experimentální vůbec vyslovil, i učinil tak v článku »Psychology and Education« v »Educational Review« (1898, říjnové číslo). Leccos v něm jest jen opakování myšlenek vyslovených již v dříve probíraných rozpravách, leccos nás tuto se netýče (tak na př. výklady jeho o nemožnosti měření jevů psychických a pod.), leccos však také jest opravení nebo doplnění názorů auktorových, o nichž svrchu jsme se zmínili. A jen tohoto posledního, zejména pak toho, jak Münsterberg pojímá pedopsychologii a její význam, si povšímneme z celého článku dosti obsáhlého.[1])

Pedagogové dnes jsou si vědomi, že soustava vychovávací dosavadní jest nedokonalá, a snaží se ji zreformovati. A tu se jim namlouvá, že pravý základ k lepší a dokonalejší pedagogice může poskytnouti jen psychologie na experimentu založená a s mathematickou exaktností pracující. A jako za dávných dob, kdy hledán kámen mudrců, tak i dnes prý učitelé houfně se chápou tohoto vychvalovaného léku proti nedostatkům dosavadní pedagogiky. Nelze

[1]) Překlad německý jeho uveřejněn byl v časopise »Kinderfehler« 1899 v seš. 1. až 3.

se tomu diviti, ale jest toho litovati. Učitelům by se mělo říci, že experimentální psychologie jim nic nepomůže, ba měli by býti před ní varováni, poněvadž může zkaziti jejich přirozený vychovatelský instinkt. Tím, praví Münsterberg, neútočím na experimentální psychologii samu, nýbrž jen na její zneužívání. Chce-li se učitelům jí obírati se, budiž, ať jí věnují volné své chvíle, ale jen k vůli obecnému, povšechnému vzdělání, aniž čekají od ní nějaké pomoci ve svém povolání učitelském. Výchova a psychologie snad budou míti v budoucnosti nějaký společný zájem, ale dnes nemohou se navzájem podporovati. Každá z nich zmohutní, půjde-li svou vlastní cestou, majíc pro druhou účast, nikoli však slepé zbožňování.

Oč se jedná při psychologii dítěte? O psychologii a o dítě. Psychologie jest věda, která duševní jevy popisuje a vysvětluje. Co jest dítě, víme lépe asi bez vědecké definice. Vztahy, v jakých oba pojmy se k sobě mohou octnouti, jsou několikeré:

1. Nejjednodušší poměr jest ten, že dítě by se učilo psychologii. Dítě mělo by se učiti psychologii,[1]) ale látka psychologická budiž přiměřena jeho schopnostem. Ovšem filosofická a spekulativní psychologie přirozeně odkázána budiž do mnohem pozdějšího věku; fysiologie mozku, psychologie pathologická a především pedopsychologie nenáleží nijak do školy. Vyučování psychologii děj se nejen přímo, ale také příležitostně připojujíc se k jiným předmětům, na př. k nauce o počitcích světla ve fysice, o počitcích sluchových v hudbě, o počitcích prostorových a optických klamech, v kreslení. Patrno z toho, že mají učitelé býti obeznámeni s psychologií, ale z toho prý neplyne, že mají pěstovati snad psychologii pro pedagogické účely.

2. Čemu se může psychologie naučiti od dítěte? Dvě jsou tu možnosti: buď jest nám duše dítěte vlastním účelem a pak pomocí obecné psychologie, pomocí toho, co vůbec o člověku víme, vykládáme dítě, anebo studium dítěte jest nám prostředkem k dosažení obecných psychických zákonů a pak vycházíme od pedopsychologie, abychom spěli k zbudování duševědy o člověku vůbec. V tomto druhém případě jest pedopsychologie (právě jako pathologická psychologie nebo hypnotická psychologie atd.) jen jistou methodou psychologie obecné. A Münsterberg hájí toto mínění, že pedopsychologie má býti methodou psychologickou a nikoli sobě vlastním cílem. Pedopsychologii nesluší se odlučovati od obecné psychologie. Psychologie jest zkoumání duševních jevů, ale ne každé zkoumání

[1]) Münsterberg omezuje dobu dětství 25. rokem!

duševních jevů je psychologie. Mnoho materiálu, který sbírá tak řeč. pedopsychologie, není vůbec psychologií, a to, co zbývá — a není toho mnoho — náleží do obecné psychologie. Většina toho, co se nazývá psychologií dítěte, jest z části historie, z části ethika, z části hospodářství, z části fysiologie, z části vůbec nic, rozhodně však není psychologií. Jest právě tak bez užitku a nepsychologické obsah duší dětských statisticky srovnávati, jako činiti to s dušemi dospělých. Psychologie dítěte jest jedna z oprávněných method, kterak vůbec zkoumati psychické zákony a prvky. Avšak jsouc methodou, musí si svůj předmět, svůj problém vybrati.

Psychologie dítěte má jen potud hodnotu, pokud ukazuje vývoj duše od jednoduchých stavů k složitějším. Pozorování k tomuto konci konati jest nejlépe na jednotlivých dětech. Pozorování taková musí býti konána od odborníků, neboť diletanti nemohou obírati se vědeckými problémy. Nicméně nevycvičení pozorovatelé mohou pomoci potud, že upozorní odborníky na abnormity vyskytující se u dětí jim známých. Dokaváde však tisíce drobných fakt nejsou systematisovány nějakou theorií, jsou mrtvá massa jen, a jestliže theorii nějakou ilustrují, nemohou nic nového podati.

3. Jak může psychologie míti vliv na dítě skrze učitele? Psychologie dítěte, právě jako experimentální a fysiologická psychologická, nemají pro učitele nijakého přímého užitku. Hájí-li se mínění, že tyto druhy psychologie jsou v skutku užitečny pedagogice, buď se chybně těmto naukám rozumí, anebo učitel ocitnje se v postavení, které snad jest s prospěchem pro psychologii vědeckou, ale nikoli pro něho. Tím není řečeno, že by učitel neměl míti zájem pro děti jako jednoty, jako osobnosti, jako subjekty svobody. Psycholog analysuje, popisuje a vykládá psychické žití; to však nevylučuje, aby učitel nepozoroval dítě na př. se zřetelem k hygieně, únavě a abnormitám. Jenže pak nejedná jako učitel, nýbrž jako pěstitel zdraví a obecného blaha dětí.

Pokud může míti psychologie vliv na pedagogiku jako vědu? Pedagogika, odpovídá tu Münsterberg, jako věda má psychologie ve všech její druzích co nejvíce užívati. To by as nejlépe se provádělo, když by byl k tomu ustanoven zvláštní odborník, jehož úkolem by bylo, aby zkoumal a vzdělával pedagogiku jakožto vědu. Takovýto učenec lišil by se od obyčejného učitele dvojí věcí: Nejsa praktickým učitelem mohl by v pojímání problémův spojovati v sobě praktického učitele i psychologa. Za spolupůsobení jiných specialistů svého odboru mohl by snadno celou moudrost fysiologie a psychologie

přizpůsobiti praktické činnosti učitelské, tak že by vyvinula se soustava úplně promyšlená, z níž by obyčejný učitel mohl dostati předpisy a pokyny. Bylo by to podobné sprostředkovací postavení, jako jest v jiných oborech, na př. v medicině. Práci onu, t. j. zjednati psychofysický materiál, který jest pro vychování potřeben, nemůže vykonati psycholog, neboť cíl práce jeho je jiný. Práci vychovatelsko-psychofysickou nemůže však také učitel vykonati, poněvadž činnost jeho jest praktická a jiná. S práci tu jedině by byl zvláštní takový »vychovatel-učenec«, a aby ji mohl se zdarem konati, potřeboval by dle Münsterberga — laboratoř zvláštní, »psychofysicko-pedagogickou«. A teprve když takovýto vychovatel-učenec ve své laboratoři by za přispění jiných učenců svého oboru domohl se soustavy uznaných fakt vychovatelských, myslí Münsterberg, mohl by také stanoviti jisté praktické vychovávání, jež pak učitel by přijmouti mohl bez experimentování. Potom nechť učitel si studuje psychologii, aby dosáhl theoretického pochopení své theorie vychovatelské, a nikoli aby pomocí namáhavých, psychologických experimentů budoval sám nějaké vychovatelské theorie.

Co se tkne oněch laboratoří pedagogických, Münsterberg se neobává, že měly by málo látky, málo problémů. Věc by se tu vyvíjela obdobně jako s psychologií experimentální za posledních let. Pak teprve, když by ke zřízení takovýchto laboratoří došlo, by se ukázalo jasně, že k otázce, jsou-li nějaké vztahy mezi vychováním a psychologií, nelze odpověděti ani »ano«, ani »ne«, nýbrž jen: »předně, po druhé, po třetí atd.« — aniž by bylo možno stanoviti, budeme-li kdy moci říci: »posléze«! —

Jest patrno, že Münsterberg dřívější své mínění valně modifikoval, ba změnil. Kdežto dříve honosil se tím, že sám na svých dětech ani experimentů, ba ani pozorování psychologických nekonal, a zcela zřetelně naznačoval, že pokládá pozorování ryze psychologické konané na dětech za jakési snižování osobnosti dítěte na pouhý objekt, za jakési vsahování v práva dítěte jakožto osoby, v tomto pojednání nejen připouští, aby se pozorování na dětech konala, ale i dochází konec konců k návrhu jakýchsi psychofysicko-pedagogických laboratoří. Arci, jak podrobněji si takovéto laboratoře myslí zařízeny, kterak by v nich bylo pracovati, co se má díti do té doby, nežli budou nějaké takové laboratoře zřízeny, a především, zdali v skutku takové věci, o něž jde, lze studovati a stanoviti v laboratoři, k těm otázkám nám dosud odpovědi zůstal dlužen.

Avšak nechejme zatím jednotlivosti; hlavní dvě myšlenky v posledně nastíněném článku Münsterbergově jsou jednak zase výklad o neužitečnosti a nedůležitosti psychologie pro pedagogiku, jednak zvláštní pojímání úkolu a významu pedopsychologie. Nežli promluvíme o onom opětovaném (ačkoli nyní již značně modifikovaném) mínění Münsterbergově, že psychologie přímo pro pedagogiku není užitečná, uveďme dříve ještě o téže věci soud Münsterbergovu názoru blízký a rovněž od psychologa z dnešních jistě předního pocházející. Snad není to nahodilé, že ten, jenž záhy po essayích Münsterbergových se k témuž mínění přihlásil, jest kolega Royceův a Münsterbergův na Harvardově universitě. William James, auktor velikého díla »Principles of Psychology« (2 svazky, N. York 1890), v rozpravách z oboru psychologie pro učitele určených [1]) zřetelně tvrdí, že psychologie pro pedagogiku není »základem«, jak se říkává, ba že není ani přímější souvislosti mezi oběma naukami, tak že by snad znalost a pokrok v jedné zabezpečoval poněkud jistěji úspěch a pokrok v druhé. »Umění vyučovati vzniklo v učební síni a to z nadání a sympatetického pozorování konkrétního. I tu, kde (jako na př. u Herbarta tomu jest) pokrok v umění pedagogickém byl učiněn mužem, jenž zároveň byl psychologem, i tu pedagogika a psychologie šly podle sebe a nijak nebyla pedagogika odvozena z psychologie. Obě byly shodné spolu, ale žádná na druhé snad závislá. V tomto smyslu také tedy všude vyučování musí nezbytně shodovati se s psychologií, avšak to, jak se vyučuje, nemusí býti snad jediný způsob vyučování, který by tímto způsobem se shodoval s psychologií; neboť stejným způsobem může shodovati se množství rozličných method jiných se zákony psychologickými. Proto tedy, že snad známe psychologii, nikterak není ještě zaručeno, že budeme dobrými učiteli. Abychom toho cíle dosáhli, jest nutno, bychom měli zvláštní nadání, šťastný takt a ostrovtip, jenž nám poví, co máme mluviti a dělati, když máme před sebou žáka. Tento důvtip, jak s žákem nakládati a jak ho sledovati, a onen takt vpraviti se do daného postavení jsou sice alfa a omega umění učitelova, ale zároveň jsou to věci, k nimž nám dopomoci psychologie nemůže ani dost málo.«

Slova Jamesova snad ještě zřetelněji než výklady Münsterbergovy ukazují, oč celá kontroversa se točí a v čem vězí i omyl

[1]) Talks to Teachers on Psychology: and to Students on some Life Ideals. New York 1899 (něm. překlad s názvem: »Psychologie und Erziehung« pořídil B. Kiesow v Lipsku 1900).

zastanců vzpomenuté these o bezvýznamnosti psychologie (a speciálně pedopsychologie) pro pedagogiku. Odkrýti tento omyl jest spolu také do jisté míry, když ne omluviti, aspoň vysvětliti stanovisko, jehož zastávati se mohli mužové tak v psychologii právě vynikající. Münsterberg a James (a s nimi Royce a jim podobní) mají na mysli psychologii abstraktní, psychologickou theorii obecnou; a tato věda se svými tak hojnými kontroversami arci pro praxi pedagogickou užitku neskýtá — přímo. Avšak nesmíme zapomínati, že theoretická psychologie abstraktní úzce a vzájemně souvisí s psychologiemi konkrétními, tedy také na př. s psychologií dítěte-žáka (s psychologií tak řeč. pedagogickou), že souvisí skrze tuto konkrétní disciplinu s theorií pedagogickou a ta zase že navzájem jest spjata s praktickou pedagogií, (jednak, jak méně přesně se říkává, »tvoří její základ«, jednak jest abstrahována z ní). Že tomu v skutku tak jest s míněním uvedených badatelů, vysvítá jak ze slov citovaných z rozpravy Jamesovy, tak i z výslovného doznání Münsterbergova. Neboť Münsterberg později dokonce žádal, aby pedagogika jakožto věda (= theorie) čerpala co nejvíce z každého odvětví psychologie; avšak provésti aplikaci psychologických pouček k stanovení zásad didaktických a pedagogických, to podle Münsterberga nenáleží ani psychologovi, ani učiteli, vychovateli, nýbrž to jest prý věcí »pedagogického učence«. Jinými slovy: Münsterberg zbudoval by patrně rád pedagogickou psychologii jakožto prostředníka mezi abstraktní, theoretickou psychologií a (praktickou) pedagogií, a celé reflektování točí se okolo otázky vědoslovné (do »konkrétní« logiky náležející), otázky o poměru nauky abstraktní ke konkrétní a praktické, otázky, k níž odpověď aspoň dnes neměla by býti již pochybna.

Avšak namítne se: Je-li tomu tak a jestliže v skutku to jest jádro celé sporné otázky, jež v letech posledních zvláště na půdě americké se vznítila, kterak mohly vyvolati výklady právě Münsterbergovy takový odpor a rozruch? Trochu snad přispěla forma výkladů jeho (zejména v oné přednášce o staré a nové psychologii), ale především bylo to jeho mínění o povaze a hodnotě pedopsychologie, které vzbudilo onen rozruch a ono rozdělení učitelů ve dva velké »tábory«, smíme-li tak říci. (Pokračování.)

*

PŘÍRODNÍ FILOSOFIE.

V. Roux. (Vývojová mechanika.)

Napsal Dr. Em. Rádl.

(Pokračování.)

Co jest předmětem studia mechaniky vývojové? Dosud jsme mluvili stále jen o embryonálním vývoji, jako by mechanika vývojová studovala jen zjevy embryologické, ale to dělali jsme jen k vůli jednoduchosti; obor mechaniky vývojové jest daleko širší.

Poněvadž studuje příčinný vznik organických tvarů, a tyto nejen při embryonálním vývoji, ale i jinak se projevují, tedy možno říci, že do oboru jejího patří všechny děje, jež za následek mají vznik nějakých organických tvarů. To jsou:

1. Děje embryologické, o nichž dosud výhradně mluveno bylo.

2. Regenerace. Uřízneme-li čolkovi nohu, naroste mu nová noha, rozřízneme-li nezmara ve dví, doplní se každá část na nového nezmara, pokožka naše se pořád po malinkých šupinkách loupe a nahražuje novou; takové a podobné děje, kdy část organismu od těla odloučená nahražuje se z vnitřních sil organismu, slují vůbec regenerace. (Rozeznávají různé druhy její a také ji nestejně definují, což přecházím.)

3. Děje, které mají za následek vznik zrůdností (mostrosit; na př. kachna s třemi nohami a p.).

4. Jiné děje, jichž podstatou jest změna tvaru hotového i nehotového živočicha.

Methoda vývojové mechaniky, řekli jsme již, jest po výtce analytický experiment.

Poměr vývojové mechaniky k jiným vědám. Vzhledem k jiným biologickým disciplinám jest vývojová mechanika vědou vyšší, poněvadž jest exaktní, nespokojujíc se pouze pozorováním, nýbrž analysujíc experimentem. Vědy popisné mají konečný cíl — podrobně zjevy popsati a, ačkoli ovšem tomu cíli se nikdy úplně nepřiblíží, mají přece aspoň theoreticky mez udanou. Vývojová mechanika jakožto věda o příčinách dějů jest věda nekonečná, neboť není poslední příčiny, a každou příčinu, kterou nalezne, bude lze analysovati dál. Ostatní části biologie jsou sice dnes propracovanější, ale přijde doba, kdy budou jen podružnou průpravou k jediné

exaktní biologii, k vývojové mechanice. Exaktností se jí rovna fysiologie; rozdíl mezi nimi jest, že fysiologie zkoumá úkony hotových ústrojů, vývojová mechanika utváření se ústrojů. Spolehajíc hlavně na experiment obírá se vývojová mechanika ovšem hlavně biologickými ději dnešními, ale kde to jde, tam hledá i zákony děje všeobecného, t. j. vývoje fylogenetického, čímž jest dán poměr její k paleontologii; ta popisuje formy organické v dřívějších dobách žijící a z toho činí závěry, jak jedna fauna a flora za druhou následovaly; vývojová mechanika předpokládajíc známost těchto věcí, hledá (pokud její methody na takové problémy stačí) analysujíc tyto zjevy příčiny, proč se vývoj fylogenetický dál tak, jak se vskutku udál. Z pochopitelných důvodů má však vývojová mechanika v paleontologii malý obor působnosti. Jest možno ale přece aspoň některé složky fylogenetického vývoje vyanalysovati, jako jsou variace (proměnlivost) organismů, dědičnost vlastností a p., což ovšem jsou složky velmi komplikované. Tím asi jest udán poměr k různým vědám biologickým.[1])

Místo abychom řekli, že vývojová mechanika analysuje děje biologické tak dlouho, až se dostane na síly fysikální a chemické, můžeme také říci, že hledá fysikální a chemické síly v biologii, a proto jest vědou fysice a chemii podřazenou. Z těchto věd vezme si vývojová mechanika nejen konkrétní pojmy: světlo, teplo, elektřinu, nýbrž i nejvšeobecnější, jako jsou síla, energie, atom a t. d. Také ovšem methodu fysikální vezme za svoji a sice nejen experiment, nýbrž i logické formy usuzování. Tak na př. definici příčiny. Jako fysika a chemie hledá příčiny dějů v říši neživé, tak vývojová mechanika příčiny dějů biologických. »Příčina pak nějakého děje jest jiný děj, který onomu předchází, a z něhož onen nutně následuje.«

Tím bych asi vyčerpal, jak si Roux představuje theoretické základy své nové vědy. Roux horlivě se snažil a snaží dáti jim také konkrétní obsah, a zvláštní časopis (Archiv für die Entwickelungsmechanik der Organismen od r. 1894) jím založený přináší mnoho prací, které se zabývají problémy Rouxem do biologie uvedenými. V tomto časopise najde, kdo by se blíže chtěl informovati,

[1]) Čtenář ať mi nevyčítá, že v této charakteristice jest mnoho nejasného, že na př. nevynikne rozdíl mezi srovnávací anatomií a vývojovou mechanikou. Roux se svého stanoviska výlučně kausalistického, jen děje pozorujícího, nepochopuje samostatnost věd srovnávacích jakožto věd na čase (ději) nezávislých. Pro něj, co není děj, jest vůbec méně cenné. Odtud ona nejasnost. Více o tom na konci pověděno bude.

konkrétnější údaje, pak i v těchto dílech: W. Roux, Der Kampf der Theile im Organismus 1881. W. Haacke, Grundriss der Entwickelungsmechanik 1898, a v pojednáních po různých časopisech rozptýlených. Z žáků Rouxových někteří drží se jeho výkladů a vynakládají všechnu práci na experimentální studium biologických dějů, jiní však, domnívajíce se nacházeti v jeho názorech theoretických některé nesprávnosti souhlasí s ním sice v tom, že studium dějů biologických, jest něco obzvlášť důležitého, ale otázky jinak než on formulují. O jednom z nich H. Drieschovi ve zvláštním odstavci bude promluveno.

Někteří ze současných biologů postavili se všem názorům Rouxovým od kořene na odpor a popřeli praktickou cenu i správnost theoretického jejich podkladu vůbec. To ve zvláštním pojednání (vedle toho ovšem i jinde) učinil pozoruhodným způsobem berlínský biolog O. Hertwig, který jest k takové kritice zvlášť povolán, poněvadž jeho positivní práce do příbuzných oborů patří jako práce Rouxovy. Proto o jeho námitkách, pokud mají širší — noetický — význam, nyní budu referovati; z pochopitelných důvodů pomíjím spory o nějaké positivní nálezy, leda bych jich jako příkladu užil. Pak teprv dodám, co sám si o těchto věcech myslím.

Námitky O. Hertwiga.[1])

Rozvoj mechaniky od 16. a 17. století (Galilei, Newton atd.) měl a má pochopitelně takový vliv na směr bádání přírodovědeckého, že velice mnohým je mechanika se svými přesně formulovanými a mathematicky řešitelnými problémy ideálem vědy vůbec; vedle toho i zvláštní světový názor t. zv. mechanický se o tyto objevy opřel (ku př. Du Bois Reymond). Tak jako Newton uvedl pád těles k zemi a pohyb světových těles na jednu sílu, tak, domnívají se mnozí, že najde se Newton, který z jednoho zákona vyloží vzrůst rostlin, jiný Newton pro výklad chemických zákonů, a Roux myslí, že najde se nějaký Newton, který zredukuje děje biologické také na jednu myšlenku. Roux tedy zaváděje svoji novou vědu také pluje v proudu mechanistických názorů. Slova mechanika však Roux neužívá ve fysikálním, nýbrž ve filosofickém

[1]) Zeit- und Streitfragen der Biologie, Heft II. Mechanik und Biologie. Mit einem Anhang: Kritische Bemerkungen zu den entwickelungsmechanischen Naturgesetzen von Roux. Jena 1897.

smysle. Totiž: kdybychom ku příkladu mluvili o tom, že prsty naše jsou systémem pákovým, a hledali zákony rovnováhy na těchto pákách, nebo kdybychom z tvarů kloubů (křivých ploch) hleděli vypočísti možné pohyby kostí v těch kloubech a pod., zabývali bychom se mechanikou užitou ve zjevech biologických; avšak tak to Roux nemyslí; viděli jsme, že se dovolával Spinozy a Kanta, že ve filosofii každý děj příčinnosti podlehající sluje mechanism. Roux tedy mechaniku myslí ve smysle širším, filosofickém, jako světový názor. Tím však Roux nám nic nového nepověděl, neboť nedovedl by jistě uvést žádného nového badatele, který by se nedomníval, že, jakož vůbec všechny přírodní děje, tak i vývoj živočišný jen zákonu příčinnosti podléhá, a že hledání příčin utváření se organismů jest nejhlavnější úlohou jeho. Poněvadž skoro všechny vědy na tomto filosofickém stanovisku stojí, možno jest ve filosofickém smysle každou vědu nazvati mechanikou. Geologie spojující zjevy vývoje naší země dle zákona příčinnosti jest totéž jako geomechanika, biologie se stane biomechanikou, psychologie psychomechanikou (všaktě už mluvil Herbart o mechanice ducha), místo anatomie mozku možno říci mechanika mozku atd. Nemá patrně žádného smyslu místo vývojepis (embryologie) říkat vývojová mechanika, má-li se tím jen zvlášť příčinné studium dějů akcentovati. Ovšem v polovici 19. století Lotze také zvlášť kladl na slovo mechanika v biologii důraz, ale podobně jako i jiní té doby chtěl tím označiti jen protivu proti vitalismu, proti učení o životní síle; proto mluví Lotze o mechanice výměny látek, mechanice pohybů, mechanice tvoření forem, (což vše způsobovala dle vitalistů životní síla). Učení Lotzeovo zvítězilo, a dnes stojí biologie na jeho stanovisku, že organické zjevy jsou jen vyšší formou mechanických.

Roux užívá promiscue slov příčina a síla, ačkoliv to jsou jména pro pojmy různé a proti jejich záměně se od mnohých bojovalo. Lotze a Schopenhauer správně jmenují takové bádání příčinným, které nám ukazuje, že zjevy jsou v nutné souvislosti příčiny a následku. Tak na př. jest příčinným poznání, že vajíčka jsou buňky a že jakožto buňky mají v sobě všechny příčiny nutné k vývoji (nehledě k vlivům vnějším). Popisujíce pak zjevy, jak za sebou jdou, už eo ipso udáváme příčiny a následky, neboť což jiného vůbec můžeme dělat než popisovat? Tak tomu rozumí i Kirchhoff, označuje mechaniku jako vědu popisnou. Tedy popisná embryologie, popisujíc děje embryologické, jak za sebou jdou, už jest věda o příčinách a není žádná jiná možna. Také pojem síly

jest Rouxovi nejasný. Síla (Lotze, Schopenhauer) není něco, co se vypozorovati dá; nemožno jest poznati sílu, která se v dějích přírodních projevuje; jest právě tak nevysvětlitelno, že kámen k zemi padá, jako že zvíře se pohybuje. A co si máme mysliti slovem tvarotvorná síla, které Roux zavádí? Pojem síla není něco speciálního, nýbrž jakási obecná vlastnost hmoty(tíže, elektřina atd.), tvar, forma naproti tomu jest něco zvláštního, čím se jedna věc od druhé liší. Není tedy možno tyto dva pojmy dohromady spojovat a říkat: tvarotvorná síla, neboť ten pojem jest vědecky tak bezcenný jako životní síla. Neboť přijímajíce tento pojem musíme rozeznávati sílu, která vytvoří krystal kamenné soli, od síly, která vytvoří krystal Glauberovy soli, vůbec tolik sil, kolik jest tvarů. Však také vidíme, že fysika a chemie neznají tvarotvorných sil. Tvarotvorné síly, které Roux uvádí a které jsme nahoře vyjmenovali, jsou elementární vlastnosti buněk a byly objeveny od popisujících anatomů.

Roux příliš vynáší pokus a dívá se svrchu na popis. Avšak třebas se pokusmo mnohá pěkná věc v biologii našla, přece hlavní methodou její jest a zůstane popis. V neživé přírodě jsou předměty poměrně neproměnné, a poněvadž jen věci, které se mění, mohou být předmětem příčinného poznání, jest třeba je pokusem nutit k změnám, ale živá těla jsou v neustálé proměně, tu tedy postačí tyto změny pozorovat a popisovat; pokus přece vždycky jest jen prostředkem k cíli, k poznání příčinných svazků. Jestliže Roux praví, že jen experiment dá jisté poznání, tedy samé polemiky, do jakých ho jeho speciální experimentální práce přivádějí, přesvědčují nás o opaku. Zasáhneme-li násilně nějak do vyvíjejícího se zárodku, dostaneme jen zjevy pathologické a ty teprv srovnány jsouce s normálními zjevy dostanou svou cenu; samy o sobě pro poznání zákonů vývoje jsou bezcenné. Lépe jest dáti přednost přírodě, která nám ve střídání jevů přirozenou zákonitost jeví, než experimentujícímu anatomovi, který mívá různé předpojatosti. —

Nyní několik mých poznámek k sporu o základech vývojové mechaniky. Čteme-li názory Rouxovy z jeho prací, zdá se nám, že vše je tam správné, všechno spolu logicky dobře svázáno, a přece máme dojem, jako by tam něco chybělo, ba jako by všechny jeho úvahy visely ve vzduchu. Čteme-li námitky Hertwigovy, vidíme, že má v mnohém pravdu, ale přece nezdá se, že by pravdu trefil. Oba chybují tím, že si neuvědomili, co to jest příčina. Pořád se definicemi jejími, Lotzem a Schopenhauerem, ohánějí, ale když

už filosofii, tak musíme ji vzít pořádně do ruky. Schopenhauer, jak jsme v úvodě řekli, rozeznává čtveru příčinu, i mohli se oba ptát, která z nich to jest, kterou každý z nich myslí? A byli by našli, že to, co má pořád na mysli Roux, jest důvod věcný, to, o čem mluví Hertwig, jest důvod jsoucnosti[1]) (ratio essendi), ačkoli ovšem Roux se dovolává také Kirchhoffa, který patří Hertwigovi, a Hertwig zase theoreticky definuje příčinu (ač jí prakticky jinak rozumí), jako by byla důvod věcný; tato nepřesnost ovšem mate a nedovoluje ani auktorům, aby si problém vyjasnili, ani nám, abychom sporu rozuměli. Co se proti Rouxovým úvahám dá namitati, jest velmi jednoduché. Roux nepoznává, že času, ve kterém se věci dějí, dává obzvláštní význam a nepoznává to proto, že se neemancipoval z evolucionismu. Ve fysice hledí se zákony formulovat mathematickými rovnicemi, v nichž rozeznáváme veličiny stálé a proměnné. Při pohybech to bývají čtyři proměnné: tři rozměry prostoru a čas. Čas tu nemá jiného smyslu než jedna z dimensí; napíši-li rovnici: $s = {}^1/_2\, gt^2$, kde $s =$ dráha při volném pádu, $g =$ zrychlení a $t =$ čas, tedy s a t jsou veličiny proměnné, g jest veličina stálá, a rovnice ta vyjadřuje zákon, že při volném pádu ku každému určitému s patří zcela určité t a obráceně. Podobně tomu jest ve všech fysikálních zákonech, kde t vůbec jest. Pak by bylo možno také embryologické zjevy považovat za vyjádření nějakého (neznámého ovšem dosud) zákona, a najít ten zákon znamenalo by i najíti určitý systém rovnic o několika proměnných, mezi nimiž by jednou byl čas. Ke každému určitému t, kdybychom hodnotu za ně do oněch rovnic dosadili, dostaneme určité hodnoty pro ostatní proměnné, které charakterisují stav embrya v tom okamžiku. Mysliti se takový zákon dá, najde-li se a má-li vůbec cenu, jest ovšem jiná otázka. Rovnice ty, anebo zákon, který by vyjadřovaly, by však nebyl reálným důvodem pro určitá stadia vývoje, nýbrž byl by důvodem jsoucnosti, nebyl by tím, co hledá Roux. Roux se ptá (tak tomu aspoň já rozumím), odkud to, že se organism vůbec mění, co ho žene ku předu a co ho nutí bráti na sebe určité formy, hledá v něm sílu, ale ovšem ne sílu, kterou fysikové definovali jako podíl z hmoty a zrychlení, nýbrž sílu, kterou máme my chtějíce něco konati, a proto dobře Hertwig ukazuje na to, že tvarotvorné síly Rouxovy jsou totéž jako životní síla. Není možné jinak než na Rouxovu otázku, co žene orga-

[1]) Viz úvod; u Hertwiga jest pojem příčiny daleko ještě nejasněji pochopen xa.

nism, odpověděti, životní síla. Ale ovšem jiná otázka jest, jsme-li ještě ve vědě, jestliže tak odpovídáme, dá-li se tím vědecky něco vyřídit.

Jedno malé slovo nám tu objasní mnoho. Roux pořád říká: »Geschehen« (= dění, děj) a hledá zákony dějů a myslí (jako i Hertwig a velmi mnozí jiní), že fysika studuje také děje, že fysikální zákony jsou také zákony dějů — ale to jest chyba; fysikální zákony nejsou zákony dějů, nýbrž stavů, třeba by tyto stavy i v čase rozepjaté byly. Proti slovu »Geschehen« staví fysik »Mannigfaltigkeit der Erscheinungen« (zjevy ve své rozmanitosti), a to jest něco docela jiného.

Krátce a dobře: Roux položil si velkou otázku, ale hledal malé prostředky k jejímu řešení. Tu pořád se mluví o dějích, o vývoji a pokroku, i řekl si Roux, když vývoj, tož zákony vývoje, a to bylo důsledné; ale hledat ty zákony ve fysice, nota bene, dovolávat se popisné fysiky na pomoc svých vývojových theorií, to jest velká nedůslednost a nesamostatnost. Je-li vůbec možno řešit otázku, kterou si Roux položil, pak ovšem jest to otázka neobyčejně důležitá, otázka velice moderní a otázka konečně, jejíž řešení by ukázalo, že Schopenhauer nemá pravdu, uče nepoznatelnosti vůle. Neboť kdo zná Schopenhauera, tomu není třeba dodávat, že tvarotvorné síly, Schopenhauerova vůle k životu a Hartmannovo »bezvědomé« jest totéž. Obojí jsou síly, které ženou organism do určitých forem. V Hartmannově knize »Philosophie des Unbewussten« jako v Schopenhauerovi najdeme mnohé kapitoly (o pudu, o hojení ran atp.), které na Rouxa hodně upomínají.[1]) — Avšak právě tyto věci, to že tak důsledně se popírává možnost poznati tyto ženoucí síly, napomíná nás býti aspoň opatrnými.

[1]) Nechci říci, naopak velmi pochybuji, že by Roux Hartmanna znal.

(Pokračování.)

KORESPONDENCE SLOVANSKÁ.

Z RUSKÉ FILOSOFIE.

A. N. Giljarov.

Píše J. Mikš.

Giljarov jest profesorem Kijevské university a dosti pilným spisovatelem. Za patnácte let máme od něho tuto řadu knih: Platonism, jakožto osnova současného světového názoru 1887; Význam filosofie 1888; větší díla: Řečtí sofisté 1888, Platon jakožto historický svědek I, 1891, Hypnotism dle učení Charcota a Psychologické školy (1881—93) 1894; Staří básníci v nových ruských překladech. Dante, Boccaccio, Ariost, Cervantes, Byron 1895; pak následují brožury: K filosofii božské komedie. Kriticko-biografická črta 1895. Přehled prací z oboru dějin řecké filosofie 1896, Obzor filosofické literatury za poslední léta 1898; Co jest filosofie, co může a čeho nemůže dáti 1899; Vůně fialky dle dat chemie. Prvý sešit 1901. Giljarov jest horlivým spolupracovníkem Voprosů, v nichž uveřejnil z valné části poslední velký spis Předsmrtní myšlenky XIX. věku ve Francii (**Предсмертные мысли XIX. вѣка во Франціи 1901**). Je to kniha čítající téměř 700 stránek a při tom nám spisovatel v předmluvě sděluje, že úplný »očerk« předmětu dle sebrané jím látky obsahoval by několik takých tlustých svazků.

Spisovatel patrně věnoval velkou píli svému předmětu a přečetl vše z literatury francouzské, co se týče otázky úpadku: romány, básně, kritiky; zvláštní pozornost věnoval dvěma předním francouzským filosofům Renanu a Taineovi, které obviňuje (nový »disciple« Bourgetův!) jakožto hlavní původce myšlenkové a mravní anarchie. Ani jiní myslitelové nezůstali nepovšimnuti, jako na př. ženevský mudrc Amiel aneb záhy zemřelý Guyau.

Denník Amielův (Journal intime) může prý býti zřejmým obrazem »choroby věku — nadbytku reflexe, poučným dokumentem ponenáhlé samovraždy ducha pomocí rozumu«. A to jest asi hlavní myšlenka — či snad hlavní strašák — knihy Giljarova: jest sepsána s ryze ruského stanoviska proti racionalismu francouzské filosofie. Tato filosofie jaksi vše obnažuje, »oholuje«, ruská filosofie pak si libuje v mlze a proto neustále hájí práva nejasných požadavků našeho srdce proti jasným poznatkům logického rozumu. Giljarov vidí ve francouzské filosofii čirý nihilism a obviňuje s jinými (Brunetière, Lefèvre), vědu, že »vštěpuje chlad a mlčení v srdce«. Se zvláštní zálibou cituje filosofii Maupassantovu v jeho Sur l'eau, zapomínaje snad, že týž Maupassant pro svůj nihilism jest oblíbencem hr. Tolstého. Potvrzení svým steskům na zkázu, jakou šíří nová filosofie, shledává Giljarov v takových spisech, jako v Rodově La course à la mort neb v jeho Le sens de la vie, ve Vogueově Les morts qui parlent, v knihách Bourgetových a j., které jsou sice pěkně psány, sotva ale mají co společného s filosofií, které nás učil Spinoza aneb Kant, jejíž stoupenci sotva budou naříkati, že nemohou stáhnouti měsíc s nebe a si s ním zahráti. Filosofie a věda myslí a pérem svých stoupenců zajisté konaly a konají svou povinnost a mýlí se Giljarov a všichni, kdo si naříkají a ukazují na zkázy, které natropily tyto dvě lidské bohyně v srdcích a životě lidském. Či měli velicí učitelové jako ku př. Taine a Renan mluviti vědomě nepravdu a pohlížeti na filosofii jako na nějakou medicinam cordis? Mohli se mýliti a zajisté v nejednom ohledu se velice mýlili, leč tím není vinna pravda, která jest obsažena v jejich spisech a pro kterou je milujeme a jejich spisů si vážíme, které ostatně neobsahují v sobě nic jiného, než co před nimi tvrdili téměř všichni filosofové počínaje mudrci Upanišad a konče »všebořícím« Kantem. Mluva jich jest sic jiná, leč potvrzuje pouze staré pravdy novými vědeckými poznatky, přizpůsobuje je k požadavkům nové doby, zápasíc s novými předsudky; pravda snad vyřčená touto mluvou jest mnohdy jednostranná, avšak jest to přece jen pravda, kterou buď musíme vyvrátiti aneb srovnati s ostatním obsahem lidského vědomí, tedy též s naším citem. Avšak jest to neblahý diletantism, jenž činí taký zmatek v mysli lidské inteligence: špatné, slabé vědění a ještě horší cítění budí v srdci současného člověka onu tesknotu, která, jak se mu zdá, věstí konec světa — vždyť velicí racionalisté Sokrates, Spinoza, Kant oné tesknoty neznali a přece až do dna prohloubali nejtemnější otázky lidského vědění. Oni zajisté kochali se svou bož-

skou pravdou a neměli kdy pavučinou sofistiky tak zapřísti svou hlavu, že se stává nepřístupnou paprskům slunce pravdy. Nezhyne racionalismem lidstvo — vždyť nevylučuje ani cítění ušlechtilé, ani víru ve vyšší síly či lépe řečeno ve vyšší kategorie bytí, než jest naše rozumování, — než onou nezměrnou hloupostí lidskou, která dnes počátkem věku XXého neví kudy kam i kalí a ničí život nemnohých osvícenců dobře si vědomých požadavků nové vyšší kultury, která dobře může vzklíčiti z naší staré kultury, aniž by pomátla lidu hlavu a vzala mu jeho srdce.

Ovšem diletantism, k němuž zajisté spoluúčinkují mnozí mužové vědy s úzkým rozhledem, bez filosofického, hlubokého vzdělání, může znemravnělé a hmotně kleslé lidstvo dovésti ke koncům nejhorším. Lidstvo může se objeviti na stromu kvetoucího života všehomíra shnilým jablkem, avšak posud jest předčasno o tom souditi a nikde známky podobného hlubokého rozkladu nevidíme — ani ne ve Francii. Jest to všeobecná časová pokleslost, vlastní dobám velkých myšlenkových převratů, která nejsilněji se jeví v národu nejčilejším. Francie nevymírá, a jestliže nevzrůstá její obyvatelstvo v tom poměru jako v jiných zemích, to není žádným důkazem jejího úpadku — ovšem hrozí jí děsné nebezpečí tím, že sousední, silný kmen německý tak se vzmáhá. Není to tedy podle našeho soudu úpadek Francie, nýbrž neblahý styk s národem silnějším. Ovšem nelze upříti, že špatně slouží svému národu v literatuře a umění mnozí jeho synové, avšak to hlavní příčinou není; spíše jich smutný cynism aneb děsně chmurná nálada jest výsledkem (ale ne příčinou) hrozných myšlenek o blízkém nebezpečí, které má hluboké kořeny v evropských poměrech, t. j. v tom utváření se povrchnosti Evropy, jakou nyní představuje. V tom smysle ovšem může se mluviti o úpadku francouzského národa. Blíže o tom viz Fouillée La France au point de vue moral 1900, jeho Psychologie du peuple français, jakož i knihu Bonvalotovu Sommes nous en décadence?, kde o těchto otázkách pojednáno obšírně. Zajisté jsme vděčni profesoru Giljarovu za bohatou látku, dobře zpracovanou v jeho knize, leč nám se zdá, že jeho výstražná slova mohou býti spíše memento všem evropským národům, což on též uznává, ne pouze Francii, zvláště ale jeho vlasti, onomu velkému Rusku, jehož literatura při vší kráse a síle počínaje Gogolem a konče Gorkým není ničím jiným než naprostou negací života. Nikde a nikdy nebylo tak smutné literatury, jakou jest nová ruská literatura, a není divu, jestliže lidé pozbývají rozumu, patříce na př. na dramata Čechova. Proto snad

nikde a nikdy nebylo takého duševního a citového anarchismu, jaký panuje na Rusi. A přece nad ruským národem si nezoufáme, ba ani ne nad francouzským, v jehož obrození věříme, nastanou-li jiné poměry společenské a tedy i biologické u sousedních Němců — a to přece nemožným není. V poslední hlavě svého spisu dává nám Giljarov rady, které úzce souvisejí s jeho filosofií. »Prvá a hlavní příčina takého všeevropského stavu myslí se tají v převládání theoretické myšlenky nad ostatními stránkami ducha. Z toho, že člověk jest rozumnějším jiných živých bytostí, vzniklo přesvědčení, že jest bytost výlučně rozumná, odtud pak dále, že rozum tvoří celou jeho bytost a že člověk tedy má žíti výlučně dle svého rozumu.« To jest prý učení Descartesovo a jeho školy, zvláště Spinozy. A přece prý náš svět duševní jest složitým ústrojím, ve kterém rozum představuje pouze jednu jeho stránku, ale ne jedinou. Cit jest druhým předůležitým prvkem, a jestliže tedy jest nepochybno, že cit neosvícený požadavky rozumu nemůže býti bezpečným průvodčím praktického života, tedy neméně nepochybno jest též to, že nemůže býti takovým průvodčím i rozum, nenalézá-li podpory v citu.

V středověku kulturní ideál byl cele proniknut citem a vždy, kdykoliv racionalism pozvédal svůj hlas, odpovědí byl mu mysticism. Ve francouzském osvětném ruchu racionalism rozhodně zvítězil nad citem; nyní cit po dlouhé porobě znova okřál a vytlačuje racionalism. Druhou příčinou, spojenou těsně s prvou, jest dle mínění spisovatelova nesmírný tlak, kterým tíží evropská kultura současného člověka. »Jsme nerozlučnou částí přírody a proto naše duševní činnost může býti zdravou při bezprostředním a živém styku s přírodou«. Zatím se nezřízeně oddáváme analysi, vzdalujeme se vnějšího světa a utíkáme v čistě subjektivní svět, z kterého se vynořují různé utopie a hrozná nespokojenost se vším.

Matka příroda nás nyní volá nazpět a v té příčině jest v úplném souhlase s křesťanstvím, které nám velí prositi boha o chléb vezdejší a ukazuje na ptactvo, které bůh živí, a lilie, které odívá, vede nás k životu prostému a pravdivému, věnovanému práci. Proto v »neurčité mlze daleké budoucnosti jako ideál života zrcadlí se ne ty obrazy, které líčí současná kultura — ne rytířové čistého rozumu a čisté myšlenky, žijící theorií a pro theorii, ne filosofové, budující složité soustavy, ve kterých se zamotávají nejdříve sami, ne shrbení nad knihami učenci, trpělivě lopotící se po celý život nad tím, čeho není třeba k ničemu kromě »čisté vědy« (Sic!), ne skvělí spisovatelé a řečníci, okouzlující čtenáře a spisovatele pěkně zaokrouhlenými frásemi, než podobně tomu, jako za zlatého věku

Říma — obraz skromného oráče, nepozorovaně žijícího v kruhu svých blízkých a uprostřed svých stád: Beatus ille atd.« Inu, to jest snad přece trochu mnoho a snad též spíše taková pěkně »zaokrouhlená fráse« (šíp namířený hlavně proti Renanovi) než přesvědčení spisovatelovo. Takový obrat k lepšímu vidí v dětské naivnosti Maeterlinckově, v dílech Lotiho, Roda, Flammariona, Bourgeta, v cynismu Richepinově, jenž velebí život žebráků i tuláků, hlavně ale v smutných stránkách deníku Amielova a v románech Theurietových.

Třetí příčinu vidí spisovatel v společné všem kulturním lidem domýšlivosti a sebedůvěře. Zde v unížení lidského rozumu jde spisovatel tak daleko, že opakuje thesis své brožurky o filosofii tvrdě že: »Naše nejvyšší moudrost — filosofie — nevychází z úzkého kruhu vzájemně se popírajících hypothes, které mysl nemůže ani určiti ani vysvětliti ani dokázati s žádoucí přesností a které za to s unavující jednotvárností od věku k věku opakuje nepřibližujíc se k rozluštění svých záhad ani na krok.«

Ukázav na základě podmíněnosti našeho rozumu, jak všechny vědy vlastně nic nenašly k vysvětlení záhady všehomíra, zakončuje Giljarov svůj spis jakýmsi lyrickým kázáním k čtenáři, ve kterém mu radí, by porozuměl svému nepatrnému významu a místu v přírodě a hleděl dle toho zařídit svůj život vrcholící v lásce k přírodě a ke všemu živému: »Setřes se sebe, vetchý člověče, toto nepotřebné břímě. Najdi v sobě sílu vyjíti z moře lží a podmíněností k volnému a přirozenému životu. Ne pouze rozumem, než též láskou postihni živý svazek a jednotu všeho jsoucího; podobně velikému křesťanskému svatému (Františkovi z Assisi) uměj i v slunci, i v zemi, i v měsíci, i ve hvězdách, i ve větru, i ve vodě, i v ohni poznati své pokrevní příbuzné, v každém zvířeti bratra, v každém ptáku sestru, v životě každé bylinky — život stejný s tvým a čarokrásně zazáří ti slunce, přívětivě zaštěbetají ptáčata, láskou budou voněti květiny. Neopovrhuj citem a pevně pamatuj, že v srdci leží kořeny náboženského, mravního a poetického poznání světa . . . Nezpronevěř se přikázání filosofa, jenž trpěl veškerým současným hořem (Victor Hugo): nezorej celou svou duši rádlem zkoumání, ponech si v ní nevyzkoumanou nivu, nedotknutý pás země pro semena zanesená větrem, útulný koutek pro přeletné nebeské ptáky. Zachovej v srdci svém útulek pro neočekávaného hostě, oltář pro neznámého boha.« Dále radí nám nepohřížovati se v hluboká tajemství života svou opovážlivou myslí a obraceje se k mládeži praví: »Věnuj několik let svého mládí k dosažení této moudrosti, avšak

s tím účelem, bys později už se nikdy k ní nevrátil. Tvůj um obohacený věděním potvrdí tobě marnost jejich snah. On tobě učiní zřejmým, že v tomto oboru mysl jest odsouzena točiti se v zakletém kruhu, že vše, co lze zde mysleti a říci, mnohokráte už bylo přemyšleno a řečeno, a že přece-li mysl neustále se pokouší vymysliti v tomto oboru něco nového, tedy tak činí buď z neznalosti neb z marnivosti, která ji popouzí čerpati ze sebe, povrhovati minulým.« Za to ale má mladý člověk čerpati své vědění neustále z praktického života a z přírody, kochati se božím světem, ale hlavně neustále pracovati, aby »nezbývalo času pro prázdnou hru mysli«, t. j. aby nelezly do hlavy ty věčné otázky, které, jak dí Kant, vždy se budou k nám vraceti a nikdy rozluštěny nebudou. Ano vše to víme a dobře tomu rozumíme a zajisté takového vzdělávání filosofie, jaké se nyní děje v polovzdělané třídě společenské, lépe snad bylo by zanechati; než zdaž při také filosofii či spíše při takém odporu k filosofii, měli bychom slavná díla filosofických velikánů, která přece nebyla prázdným mlácením slámy a naopak dávala směr celým pokolením.

Každý věk, každé pokolení, ba každý národ má míti svého velikého filosofa, z čehož ovšem nenásleduje, že jeho učení musí býti v příkrém odporu s celou minulostí. Zamlkne-li hlas velkých filosofů v budoucnosti, pak jest to neklamným znamením úpadku lidstva, a by nezamlkl, musí býti filosofie pěstována. — Umlčeti otázky naší mysli a srdce prací jest asi týž prostředek, jaký vidí hr. Tolstoj v kouření tabáku a v pití vodky — má tím býti utlumeno naše svědomí; k tomu ale přece práce není, ona má ještě jiné vyšší cíle. Opakujeme: jsme vděčni spisovateli za jeho knihu, víme, že každý nemusí milovati filosofii aniž býti filosofem, leč dovolíme si pouze jedinou otázku: čím by asi byla nynější společnost evropská bez osvíceného racionalismu věku XVIIIého? — K velezáslužné činnosti A. N. Giljarova v jiných směrech se ještě vrátíme.

LITERATURA.

Dr. E. Babák, **Pojem biologie.** Zvl. otisk z Čas. Čes. lékařů 1901.

Auktor pokusil se vyšetřit rozdělení a poměr věd, zabývajících se výzkumem živých bytostí. Dle Masarykova rozdělení věd definuje biologii jako »abstraktní a theoretickou vědu jednající o vlastnostech a zákonitostech vyznačujících život vůbec«. Dělí ji na: všeobecnou morfologii; nauka o tvaru, působení okolí na tvary organismů, o poměru mezi tvarem a výkonem, o změnách tvaru při vývoji; všeobecnou fysiologii, která si hledí dějů na živých bytostech, výkonů životních se zřetelem k útvarům a vzájemných vztahů mezi výkony; všeob. oekologii, jednající o všeob. vztazích živých bytostí k prostředí a k sobě navzájem. Na to uvádí příklady dosavadních pokusů o rozvrh biologie a sice Spencera, de Varigny-ho, Driesche, Roux-a, Haacke-ho, Preyera, Stöhra, Cl. Bernarda. Podrobněji mluví o vývojové mechanice, kterou nemá za samostatnou vědu, neboť jest obsažena ve všeob. morfologii, fysiologii a oekologii. Cenu dnešních věd biologických má za malou: »Dnešní vědy biologické nepřekročují namnoze prahy přípravného stadia hromadění empirického materiálu k abstrakcím« a nejsou konkrétními vědami. Vypočítává (nechtěje věc vyčerpati) některé z vědeckých oborů biologických, které se dnes uvádějí (systematiku, anatomii atd.). Uvádí konečně některé praktické vědy biologické. V druhé části probírá »hlediska biologie« a sice hledisko mechanicko-kausální, teleologické, nauku o specificky biologické účelnosti (Cossmann), o korelaci, hledisko psychologické a subjektivní, hledě při každém z nich ukázati na jejich výhodné a nevýhodné stránky. V třetím oddílu mluví o programu všeobecné biologie, což nesmí se mísiti dle auktora s abstraktní biologií, nýbrž jest to biologie upravená se zvláštním zřetelem k posluchačům lékařství. Konečně podává sám program přednášek takto myšlené všeobecné biologie. Zdá se mi však, že by pojem biologie, její obsah, její zvláštní ráz, její methoda mohly býti ještě přesněji, všestranněji a jasněji vytčeny. Není jasnosti o tom, co do práce patří a co nikoli, co jest důležité a co zbytečné, kterážto věc čtenáři velice stěžuje sledování a porozumění bohatého obsahu. Nevidím na př., proč se auktor rozhodl na rozdělení biologie na konkrétní a abstraktní; což jsou-li vědy její vůbec abstraktní? Vědy jako anatomie, histologie atd., zkrátka nynější vědy biologické uvádějí se jen jako mimochodem, kdežto bych byl čekal, že právě na jich výboru auktor svůj pojem biologie založí. Auktor za to

obšírně vykládá, co si myslí Roux, Driesch a jiné speciální školy. Také rozdíl mezi srovnávací a všeobecnou vědou (snad ani není rozdílu) nevysvítá jasně; nenalézám důvodu v knize, proč dělá ze všeobecné morfologie něco víc než ze srovnavací. Auktor to prostě přijímá, ač v účelu spisu jest tu věc vyšetřiti. Záhady, jak možno děj počítati do morfologie, nauky o tvaru, není ani dotčeno. Také o systematice není ve spise přesného mínění.

Auktor dal si se svojí studií mnoho práce a znalost a využitkování příslušné literatury jest všeho uznání hodna. K orientaci poslouží zajisté dobře. *Dr. E. Rádl.*

John Stuart Mill, **Vlastní životopis.** Přeložil Gustav Žďárský. Knihovna Rozhledů, vydává a pořádá Josef Pelcl č. XXXV. 1901. 238 str. Cena 2 K.

Autobiografie mívají cenu obyčejně pro jiné věci než ty, k vůli nimž je původce psal. Že by psal někdo svůj životopis sine studio, je psychologickou nemožností; jsou vždy Wahrheit und Dichtung; pravdou v tom, co neplyne z tendence, výtvorem obraznosti v tom, co s tendencí souvisí. V Millově vlastním životopise nemusíme se o tendenci starati, je v něm dosti věcí, které mají význam bez ohledu k osobě spisovatelově a které by jej podržely, i kdyby byly napsány v jiné, neživotopisné knize. Mill studuje vlastně sebe a demonstruje na sobě některé věty svého učení filosofického a sociálního. Dospěl k nim dlouhým vývojem a vývoj jeho má býti zároveň potvrzením jich. To jest na knížce této nejzajímavější a upoutá zajisté i naše čtenáře, kterým mnohé podrobnosti anglického prostředí, v němž a z něhož Mill rostl, mohou býti lhostejnými. Mill v mládí útlém byl vychováván a vzděláván jen od svého otce a z toho, jak vypisuje tuto periodu svého vývoje, naučíme se znáti typ anglického učence, úctyhodného charakteru, jaký dovede vytvořiti málokterý básník, obdařený nejpronikavější schopností pozorovací. Cítíme sice, že mluví syn o znamenitém otci, a nemůžeme zaručiti si historickou věrnost jeho líčení, avšak obraz jest mravně povznášející. Je to zároveň znamenitá studie psychologická z charakterologie. Podobně dojímá nákres manželky Millovy, o niž praví, že po otci na jeho vědecké tvoření měla největší vliv.

Líčení vychování na prvním stupni je apologií humanistického studia; methodou, kterou otec Millův hned za útlého věku snažil se syna obeznámiti s latinou a řečtinou, dalo by se předejíti »tomu maření drahého času, které přivedlo tolik vychovatelských reformátorů k nerozvážnému návrhu vyloučiti tyto řeči nadobro ze všeobecného vzdělání« (str. 27). Methoda ta, jejíž zásada jest: Žák, od něhož nikdy se nic nežádá, čeho nedovede, nikdy nečiní všeho, co může, mohla by vzbuditi zvědavost našich pedagogů. I s jiné stránky je vychování Millovo pozoruhodné. »Byl jsem vychováván od počátku beze vší náboženské víry (33), jsem tudíž v této zemi jedním z velice skrovných příkladů člověka, který neodhodil náboženskou víru, nýbrž ji nikdy neměl« (37). Pedagog zvědavě bude poslouchati, čím byla náboženská víra ve vychování chlapce 5letého nahrazena. Na str. 38 je případná charakteristika moderních tak zvaných nevěřících. Str. 43 a násl. je přirovnání starého systému vy-

učovacího k novému, jehož výsledek: nový systém vychovává lidi, již budou neschopni konati něco, co jest jim nepříjemno. Nevěří, že bázeň jako element ve výchově může odpadnouti, ale nesmí býti hlavním elementem. Str. 48 a násl. vzácná charakteristika anglického člověka a anglického způsobu života. Str. 85 o kněžích. V dalších částech mnoho poučení o ethických pojmech, o Benthamovi, utilitarismu, Spencerovi.

Můžeme říci: ač je to životopis, je spis myšlenkami bohatý a poučný zvláště pedagogům a psychologům.

Překlad je pečlivý. Za účelem větší srozumitelnosti a lehkosti doporučovalo by se relativní spojování hlavních vět, v kterém si angličina libuje více než latina, nahraditi demonstrativními zájmeny. Na př. str. 6. Věta: »nad kteréž chování nic by nemohlo více odporovati, i jako věc zdravého rozumu i povinnosti, těm názorům, kterých aspoň v pozdější době života bedlivě se drželo« byla by srozumitelnější v tomto znění: nic by nemohlo více odporovati i jako věc zdravého rozumu i povinnosti těm názorům, kterých .... se držel, než toto chování. Místo slova »důvtipky« snad by bylo lepší »domysly« (34). Mezi str. 62 a 82 není shody mezi psaním »nynějšího« Romilly a rovněž »nynějšího« Romylly. O Humeovi (45) mohlo býti poznamenáno, že to není filosof Hume.

Kí.

J. Stuart Mill, **Tři essaye o náboženství.** Knihovna Rozhledů XXXI. Vydává J. Pelcl. 1900. 214 str.

Pro důsledného empiristu, sensualistu, positivistu náboženský problém existuje jen jakožto sociologický. Pro něho neplatí otázka o původu světa, o existenci boha; poznání lidské končí u propasti Neznáma; absolutní příčiny všeho jsou nedostupny rozumu, jenž vázán jest úplně na to, co mu smysly podávají, čili na fakty zkušenosti. Avšak čím filosofičtější je který positivista, tím nesnadnější je mu zůstati důsledným; neboť tím hlouběji cítí, že člověk na otázky o svém poměru k světu a jeho podstatě, kteréž také činí podstatu náboženské víry, nedovede se spokojiti odpovědí: Nevím; nemohu věděti, tudíž nepátrám. Mill chtěl býti důsledným. A byl důsledným v odmítání všeho positivního vědění náboženského, takže platil za úplného nevěrce, a jeden církevní časopis pozdravil jeho smrt těmito slovy: »Jeho smrtí neztratí nikdo nic, neboť byl hrubý nevěrec, vzdor uhlazenému vystupování, a nebezpečná osoba. Čím dříve pohasnou světla rozumu s názory takovými, jako měl on, tím lépe pro církev a stát.« Sám pak v Životopise učinil výrok, že náboženství nikdy neměl. — Avšak tři essaye, které nevlastní dcera jeho Helena Taylorova vydala po smrti jeho, jsou důkazem, že nemohl zůstati positivisticky důsledným, jakmile do opravdy se chopil problému náboženského se stránky filosofické. Proti positivistickému Veto dostává se uvažováním o účelnosti světového dění a o podstatě mravnosti do říše nadsmyslné. Nepostačí mu heslo následovati přírodu, napodobovati přirozený běh věcí za podklad mravnosti, neboť příroda nepřináší jen dobro, a povinností člověka jest spolupracovati se silami přírody dobrodějnými, zlepšovati přírody běh dle vzoru, který si vytvoří člověk sám — první essay nadepsaný Příroda. Vidí, že náboženství není bez užitku pro mravní život, že původ jeho je v obraznosti, která se nedá obmezovati positivistickým rozumem, ale živíc se citem vystavuje

lidstvu mravní ideál — druhý essay: Užitečnost náboženství. Uznání užitečnosti náboženství jest krok k uznání jeho nutnosti pro člověka a v tom je odůvodnění víry, dohodnutí rozumu s vírou. Antinomie (str. 67), že náboženství je mravně užitečno, aniž by bylo rozumově udržitelno, musí se vyrovnati, což činí Mill str. 99 slovy: »Jedna jediná forma víry v nadpřirozené stojí cele prosta jak rozumového odporu, tak mravního překrucování. Je to ta, kteráž vzdavši se neodvolatelně představy všemocného stvořitele, hledí na Přírodu a Život ne jako veskrze na výraz mravního charakteru a záměru božstva, ale jako na výsledek zápasu mezi zamýšlející dobrotou a nepovolnou hmotou, jako věřival Plato, anebo jako na počátek zla, jakž učívali manichejští. Vyznání takovéto připouští víru, že veliká spousta zla nebyla obmýšlena aniž trvá z ustanovení Bytosti, kterou uctívati jsme vyzýváni, nýbrž jí na vzdory.« Tato víra předpokládá pojem boha nevšemohoucího, který byl v činnosti své omezen podmínkami vymykajícími se jeho vůli, o čemž jedná essay třetí, nadepsaný Theism. Hmota a síly jsou těmi podmínkami; nejsou stvořeny, jejich vlastnosti a zákony jsou neodvislé od vůle řiditele světa, jsou tedy příčinou zla a člověkova povinnost jest vypozorovati vůli jeho a státi se nadšeným pomocníkem jeho díla přemáháním přírody. Vypozorovati vůli boha lze z toho, co v přírodním děni slouží blahu a zdokonalení. Přispěti vítězství dobra je nejvyšší zásadou mravní a bude tvořiti hlavní myšlenku náboženství budoucnosti.

Ovšem nemáme pro tuto víru více důvodu než pro naději (198); ale i pouhá naděje má na život náš účinek blahodějný; povznáší nás a smiřuje se životem a mravnímu konání vystavuje měřítko v obrazu Bytosti mravně dokonalé (199).

Mill smířil, t. j. pokusil se smířiti náboženství touž cestou jako Kant; jeho »naděje« odpovídá Kantovým postulátům praktického rozumu; oběma tvoří východisko mravní život; oba restituují vedle rozumového poznání víru jakožto pramen poznání o absolutnu; oba si to však nechtějí přiznati. Kant říká, že existence boha je dokázána tím, že postulátu praktického rozumu nemůže rozum pouhý vyvrátiti, a Mill, říká, že představa o bohu je prospěšna, ač ji nemožno dokázati rozumem. Efekt stejný: víra doplňuje vědění. Důsledni svému positivistickému, jak se týče, kritickému stanovisku nezůstali. Spis Millův je každou větou poučný, a koho zajímá problém náboženský, naučí se naň pohlížeti s více stran. Třeba ho rozřešení neupokojilo, uvědomí si jej zajisté určitěji.

Překlad plynný má dosti četná stilistická i věcná nedopatření. *Kí.*

James Mark Baldwin: **Dictionary of Philosophy and Psychology.** Written by many hands and edited by J. M. Baldwin, with the Co-operation and Assistance of an international Board of Consulting Editors. New York, London (Macmillan) 1901. I. díl, str. 644.

Povaha každého věcného slovníku, ať povšechného (»konversačního«), ať speciálního, dána jest sama sebou praktickým účelem, jemuž jest určen, totiž rychlou a snadnou orientací o významu jistého slova. Ve slovníku věcném, jak se samo sebou rozumí, nebudeme hledati, zdali jest podáno cosi originálního, nýbrž toliko, zdali jest čtenáři pověděno co možná jasně,

přístupně a správně, co za dnešní doby jistým výrazem se rozumí, po případě v kolikerém smyslu se ho užívá a která jest hlavní literatura o onom předmětě, t. j. kde by bylo možno nalézti poučení podrobnější, bylo-li by ho čtenáři třeba. V tom pak, jakému čtenářstvu slovník jest určen, tkví jeden z rozdílů mezi obecným věcným slovníkem a slovníkem odborným, na př. filosofickým. Odborný slovník právě pro určité čtenářstvo své v jistých věcech jest přirozeně stručnější než konversační lexikon, jednak však může zacházeti do větších jemností a podrobností i odkazovati ovšem také k speciálnější literatuře. Těmto přirozeným požadavkům Baldwinův slovník filosofický a psychologický vyhovuje co nejúplněji, a hledíme-li k stručnosti, souměrnosti a výběru literatury, předčí znamenitě na př. podobné slovníky německé. Auktor si byl dobře vědom, že na takovéto dílo jednotlivec naprosto nestačí, a proto získav si za spolupracovníky a přispívatele množství (celkem 72) vynikajících odborníků anglických, francouzských, německých a italských ponechal si mimo některá hesla práci nemenší námahy, urovnávání a pořádání příspěvků. Auktor byl si však také dobře vědom, že dva cíle nutno míti při spisování slovníku takového na mysli, totiž docílení ustálení definic a terminologie filosofické, a pak cíl ryze didaktický. Předmětem slovníku učinil si psychologii a filosofii; »filosofii«, jak vykládá v předml. str. VIII., pojímá v nejširším toho slova smyslu totiž jako veškeré »pokusy o dosažení údajů ve příčině ducha a přírody, ve příčině »všehomíra« vůbec, které »slouží k doplnění a sjednocení výtěžků jak vědy, tak kritické práce«. Proto respektuje nejen psychologii a filosofii ve vlastním slova smyslu, ale všecky vědy, jejichž ponětí mají nějaký vztah a význam pro filosofii. Jenže arci respektování oněch nauk s filosofií a psychologií souvisejících neděje se v stejném rozsahu; Baldwin úmyslně z jistých nauk připustil více hesel než z jiných a spracoval hesla ta šíře, takže v té věci má jistou stupnici věd (kterou neopomenul zobraziti také diagramaticky zvláštní křivkou na straně XIII.). Hlavní a největší péče věnována přirozeně terminům z oboru psychologie a filosofie samé, dále psychiatrie a neurologie, pak z esthetiky a logiky, pak z filosofie náboženství, sociologie a politické filosofie, dále z filologie a právnictví a nejméně terminů bráno a co nejstručněji spracovány z oboru — vychovatelství a fysiky (mathematiky). S tímto výběrem a pořadem sotva as každý by souhlasil. Nám na př. zdálo by se, že obor pedagogiky zasluhoval ve slovníku filosofickém rozhodně místo před oborem filologie, právnictví, ne-li dokonce před oborem psychiatrie a fysiologie nervstva. Zajisté nebyly na př. nutny ve filosofickém slovníku hesla jako »Aborigines« nebo »Adam« a pod. anebo nebylo zajisté třeba věnovati téměř 3 sloupce výrazu »anthropoid«, když na př. »Education« má celkem asi 12 řádek (mimo stručný poukaz literární) a »Child-Study« pouze 2 řádky! Ale v tom právě obráží se individualita redaktora, jenž nezapře v sobě především fysiologického psychologa. Naproti tomu lze jen schvalovati, že biografická hesla jsou spracována co nejkratčeji. Arci i Baldwin (jako na př. Franck) respektuje jen filosofy již nežijící, ale ty s dosti velikou úplností, tak že i náš Bolzano, a z Rusů na př. Grot dostali tu své místečko.

Celý slovník rozvržen jest ve 3 svazky; první obsahuje písmě A—L (počátek), druhý bude obsahovati hesla L—Z, doplňky a 5 indexů řeckých, latinských, německých, francouzských a italských terminů, do třetího po-

sléze chystá se bibliografie a to jak obecná, tak bibliografie dějin filosofie, systematické filosofie, logiky, esthetiky, filosofie náboženství, ethiky a psychologie; pořízení bibliografie má vedle redaktora na starosti prof. H. C. Warren a dr. B. Rand. Hesla jsou spracována pokaždé tak, že nejprve uvádí se termin anglický a souhlasný (je-li vůbec) francouzský, italský a německý, pak následuje krátké vysvětlení terminu toho a jeho odrůda, posléze odkazuje k literatuře. Z hesel zvláště pěkně jsou spracována na př. Adolescence, Infancy, Beauty, Brain (pěkné ilustrace), Dream, Epistemology, Ethics (a příbuzná hesla), Hearing atd., a zejména případné jsou souborné stati: Greek Terminology, Latin and scholastic Terminology, Hegel's Terminology a Kant's Terminology. Arci i v tomto slovníku některá hesla scházejí, na př. »Differentialpsychologie«, »Charactérologie«, »Ignorabimus«, »Esthesiologie«. Zvláště nemilé jest nedopatření, čteme-li o Komenském, že byl »a noted German (!) philologist (!)« (str. 198). Č.

Erich Adickes: **Kant contra Haeckel**, Erkenntnisstheorie gegen naturwissenschaftlichen Dogmatismus. Berlín, Reutherd & Reichard, 1901, IV. + 129.

Málo které dílo filosofické způsobilo takový vzruch jako Haecklovy Welträthsel.

Vyšlo roku 1899, a skoro v zápětí povstala značná literatura pro i contra; stačí jmenovati odpůrce i zastance, kteří lámali oštěp za myšlenky ty neb je stíhali anathematem: Baumann, Braasch, Dennert, Globulisch, Hönigswald, Löwenthal, Loofs, Michelitsch, Schmidt, Staub, Steiner, Menzith, Müller, abychom byli nuceni uznati, že problém sám je stále dosti životní i způsob řešení sporný. Zbraně sporu ovšem nejsou všude nové, většinou je to vůbec boj proti materialismu, jeho jednostrannosti a nestačitelnosti; že tedy vystoupili mezi odpůrci většinou přívrženci idealismu, je pochopitelno. K nim patří i Adickes, jakožto Novokantovec a idealista odpůrce materialismu. Přijav dogmaticky to, k čemu Kant došel kriticky, měří Haecklův materialism noetickým idealismem svým, jenž je ovšem Kantův, jen proveden ještě konsekventněji směrem idealistickým, a je to spíše jen celkové kantovské stanovisko, s něhož Haeckla posuzuje, a jež je pozadím a inspirující myšlenkou spisu, než specielní přirovnání obou systémů, jak nadpis zdánlivě slibuje. Naprosto dogmatickým stanoviskem spisovatelovým, jež pokládá idealism Kantův za definitivní a jedině správný názor, dá se vysvětliti jeho absolutní kritické stanovisko, neheuristickou methodu i učitelský ton. Rozmnoživ článek ten z »Kantstudien« na 5 kapitol (v 1. a 2. vyvrací materialism vůbec, Haecklův zvlášť, v 3. vykládá podstatu a spolu nemožnost materialistického monismu, v 4. a 5. stopuje povahu spisu Haecklova i příčiny jeho úspěchu), vynaložil auktor zbraně logiky, dialektiky, humoru, satiry, ironie i prostého odsouzení bez důvodů, by ukázal absurdnost tohoto systému; není však jen negativně kritický, nýbrž spolu positivně demonstrativní.

Se svého idealistického stanoviska upírá auktor materialismu, resp. Büchnerovi i Haecklovi, všechen filosofický význam; jsou pro filosofii nulou, oběma chybí noetická průprava, zapomínají, že duševní dění je nám dáno

přímo a materie že je jen plod ducha, jehožto stavy nelze z materie vyvoditi, tuto ale lze prohlásiti za produkty onoho, a že mimo svět jevů není pro vědu nic, jak dokázal Kant. Svůj dogmatism pak vsunul v svědomí Haeckelovo a odsoudil ho předem, aby pak po částech dokonal svůj rozsudek. Ukazuje předně, že názor Haecklův není monism, nýbrž materialism, neboť nedovede si prý představiti nehmotného ducha i bezduchou hmotu, v každém atomu je obé spojeno. Ostatně, jde dále, není materialism čistý možný, neboť předpokládaje atomy, podkládá jich vzájemnému působení sílu, tato však není nic známého, a tak je zde přibrán pomocný pojem metafysický; důsledným by byl materialism, pokud by stotožňoval polohu atomů a jich vzájemné působení s psychickým životem. Experimentum crucis materialismu je právě zde v otázce poměru fysického i psychického, kde psychofysika pouze konstatuje, materialism ale tvrdí, že není obtíže vysvětlení, a klade trojí eventualitu: 1. Počitek, myšlenka je jen vlastnost materie. 2. Je pohyb atomů, jenž se nám zdá něčím duševním. 3. Myšlenka je výsledek či účinek pohybu atomů. Zvláštní pozornost věnuje této třetí formulaci, již považuje za typický výraz materialismu. Bojuje proti tomuto, neváhá jíti za Kantův transcendentální idealism k empirickému idealismu, totiž tvrzení, že materie je jen plod našeho ducha a stav vědomí, na což redukuje i lokalisaci počitků s představou atomů, představu primárních i sekundárních kvalit (dle Locka), jež konstruujeme k vědeckým účelům, a přirozeně je mu absurdností a noetickým hysteron proteron pokus vysvětliti z pohybů materie duševní stavy. Snaha ta neuspokojuje ani citové potřeby, neboť nezná než mrtvou materii, jejíž jednou stránkou je duševní stav, a vedle ní nic více. Pravým monismem je mu takový, jehož základem je theorie všeoduševnění a psychofysický paralelism; tím se sblížil auktor částečně se Spinozou. Vesmír je psychický i fysický spolu, a psychické nutno mysliti jako věčné. Všeoduševněním je pak opřen cit náboženský, jehož předmětem je monismu celý vesmír — náboženstvím jeho monismu je tedy pantheism.

Tak vysvětlil auktor positivně důležitost, ba nezbytnost citů náboženských a podal theoretické jich vysvětlení, a ukazuje pak, že i Haeckel, při své zdánlivé vědeckosti i materialismu se jim neubránil, ač při jeho basi theoretické se mu nemohlo podařiti zbudovati náboženství přijatelné. — Nejostřejšími výrazy charakterisuje Haecklovu nesnášelivost, titanism, subjektivnost, nelogičnost, povrchnost, dogmatičnost, fantastičnost, aby na konec zvedl výstražný hlas proti přehnanému přeceňování vědeckého bádání, jež má protináboženské, proticírkevní tendence, což je prý často zavádí na scestí, a aby ujišťoval, že kde je pravá věda, je i náboženství, a že atheism může býti jen pomíjející churavou periodou hypertrofie vědy.

Spis tento je charakteristický svým výstředním idealismem, stanoviskem k náboženství i dogmaticko-polemickým tónem, jenž divně dojímá v rámci kriticismu, a jímž často vychází z mezi vědecké kritiky. Snad ale přec vyčetl auktor správně z úspěchu »Welträthsel« znamení doby a její vědy, tendenci z lepšího poznání podstaty vědy i náboženství i poměru obou plynoucí: na podkladě kritiky theologie, psychologie i sociologie dáti náboženství jiné místo v duševním životě. Že by to byla dekadence vědy, filosofie i lidského myšlení vůbec, z toho zajisté nenásleduje, a sotva se bude čtenář spisu toho shodovati s kompromisními názory auktorovými.

docela již nikoliv v té formě, jak chce nahraditi staré pojmy theologické a ukojiti citovou potřebu člověka. Noeticko-theoretické jeho stanovisko ničí se přehnaným idealismem, jež nezná než subjekt, praktické pak Adickesovo novokantovské náboženství patří zajisté svým restaurováním pantheistické theologie k náboženství minulosti, ne budoucnosti. *Gustav Tichý.*

Wilhelm Schacht: **Nietzsche**, eine psychiatrisch-philosophische Untersuchung, Schmid & Francke, Bern 1901, 161 str.

Znamená-li upálit tolik jako přesvědčit a vyvrátit, nebyl tak důkladně nikdo přiveden k rozumu jako Giordano Bruno; a až bude stačiti prohlásiti tvorbu některého myslitele za plod chorobného mozku, aby tím bylo celé jeho učení přivedeno ad absurdum, pak bude výše citovaný spis nejostřejší a nejpádnější kritikou, jakou možno pytvati myšlenky, jež jsou, neb se zdají paradoxními. — Tragický osud Nietzscheův nevzbudil ve spisovateli patrně ani nejmenší jiskru tragicky vznešeného citu, který zajisté vznikne v každém, kdo nevidí v Nietzschovi pouze bořitele starých systémů a bezohledného anarchistu myšlenky, nýbrž boj ducha s sebou samým ve snaze zachytiti ostřeji a čísti mnohosmyslný výraz v oku záhadné sfingy — života, a dáti novému svému pochopení výraz slovy, bez ohledu na to, že se tím vzpírá tradici, methodě, systémům, zkrátka celé době. Noblesse oblige — této zásady zajisté neznal kritik života i myšlenek Nietzscheových, a objektivnost chybí mu úplně, aby dovedl vysvětliti spory, paradoxa, záhady i nesprávnosti v myšlení Nietzschově, jak je historie vývoje ducha lidského sama klidně ale tím přesvědčivěji vyvrátí; cynicky, ba barbarsky přistupuje k jeho dílu, a to nikoliv ku všem jeho spisům, nýbrž jedinému »Jenseits von Gut und Böse«, ne aby stopoval myšlenkový pochod, v němž zračí se rostoucí zjasňování ideálu prvotně pojatého, a tím ukázal v evoluci jeho stále markantněji vystupující jediný rys, jehož jednostranně důsledné provedení je asi největší chybou Nietzscheovou, jediný spis stačí mu representovati celého tak bohatého ducha, a zde nasadil pytevní svůj nůž, a to hodně hrubě a neomaleně, ač ne kriticky přesně, by, často bez diagnosy, argumentoval svoji vůdčí myšlenku: »Kterak může být celé myšlení Nietzscheovo něco jiného než chorobný nesmysl, když je zbudováno na podkladě nemocného nervstva? a choroba ta stupňovala se stále více, dle toho rostla i absurdnost spisů, až, blízko naprosté neschopnosti zdravé duševní činnosti, vyrostl pathologický ideál chorobného mozku, nadčlověk.« Je skoro zbytečno, podrobiti takovýto způsob kritiky nové kritice, kdo čte, odsoudí methodu tu sám, i věcné nesprávnosti, jichž auktor použil, kde zdánlivě potvrzovaly jeho myšlenku. Upírá mu naprosto všechen filosofický význam pro nesystematičnost (leč my ceníme často více plodnou myšlenku než sterilní systém), je mu pouze esthetikem, čistě subjektivním, sensualistou; pachtí prý se po originalitě na každý způsob, miluje bizarnost, pohrdá logikou, není důsledný, je povrchní, misodemokrat, paradoxní, což vše je přímý následek pathologické disposice soustavy nervové, o čemž svědčí i nezáživnost a špatná chuť (sic!). Byl mravně zkažený: velikášské snahy, atrofie esthetických i ethických ideálů, osobní slabost, nedostatek důstojnosti, anarchistický, opovržlivý k lidem po poznání, že nemůže uskutečniti své ideály, v čemž prý se zračí zvrácenost myšlení, jako je ne-

schopnost stopovati myšlenky následek deliria; je dále plný zloby, nevrlý, duševně i nervosně exaltující, halucinuje a považuje vidiny za skutečnost, což vše musilo posléze přejíti v ztřeštěnost a bláznění. Při tom nezasluhuje — i k té cynickosti snížil se auktor — politování, neboť si to sám zavinil, pouštěje uzdu chorobně přehnané fantasii, ba je trestuhodný, že svoje nemocné myšlenky ještě šířil.

Je to veliká, truchlivá satira oceňování tak významného zjevu pro XIX. století, tohoto filosofa kultury budoucnosti,[1]) jehož tragický konec zajisté nesmí mýliti spravedlivou kritiku jeho myšlenek, tím méně ale smí býti předmětem cynické kritiky a hlavním důvodem odsouzení.

Jediné dobré tohoto rozboru Nietzscheho jest, že máme mezi přehnanými chvalozpěvy i spravedlivým oceněním zjevu toho exemplář a to snad extremní kritiky, jak se psáti nemá. *Tichý Gustav.*

Otto Harnack: **Goethe in der Epoche seiner Vollendung 1805 bis 1832.** Versuch einer Darstellung seiner Denkweise und Weltbetrachtung. Zweite umgearbeitete Auflage. Leipzig 1901. Stran XI + 316.

Po patnácti letech vyplněných úsilnějším a kritičtějším vždy studiem díla a života Goetheova vychází nové, úplně přepracované vydání obsažné a cenné knihy darmstadtského profesora Otty Harnacka, která již r. 1886 byla nejvýstižnější studií o Goetheovi-starci. Věren svému oddanému klasicismu, poněkud normativnímu a doktrinářskému, přiblížil se průběhem půldruhého desetiletí O. Harnack zjevu Goetheovu a odcizil se snad ještě více přítomnosti; pronikl souměrně s detailním, současnou Goetheovskou filologii charakterisujícím studiem textu Goetheova hloub v skrytou duševní organisaci svého okouzlujícího objektu, a vyzbrojen lepším poznáním esthetickým a dokonalejší průpravou filosofickou přidal břitkosti své analyse a plastice svému líčení.

Díla poetická v nejužším smyslu byla mu materiálem podřadným, neboť přílišná volnost výkladu a filosofické rekonstrukce zabraňují, aby se stala podkladem studia čistě na fakta spoléhajícího; tím více materiálu poskytla Goetheova díla prosaická, hlavně rázu vědeckého a aforismy nad jiné informační, ostatek byl bohatě doplněn z korespondence a zaznamenaných rozhovorů. Tím Goetheův zjev vystupuje s podivuhodnou živostí, za kterou O. Harnackovi bude každý vděčen, kdož v první řadě hledá znázornění a výklad osobnosti myslitelovy.

Goethe-filosof tvoří předmět díla daleko spíše než Goethe-básník; vytčení vlivů filosofických věnována značnější pozornost než rozboru děl uměleckých, kterých v posledním (6) oddílu s jemným taktem myšlenkově rekonstruována tři »Wilhelma Meistera Leta putovaní,« »Fausta« díl druhý a »Pandora«. Ovšem sklamal by se, kdo by od díla Harnackova žádal a čekal výklad a rozbor Goetheova filosofického systému; Goethe i tu zjevuje se spíše jako filosof praktický, a nebojíme-li se aplikovati termín, kterého sám užil o své lyrice, i filosof příležitostný. Cizí a lhostejný vůči problémům poetickým zůstal jest v první řadě filosofii přírodní a estetickou, což nepřekvapí u auktora »Farbenlehre« a

[1]) Já bych řekl přítomnosti. Ki.

»Metamorphose der Pflanzen« na jedné a největšího básníka svého národa na druhé straně; syn století osmnáctého zachvácen jest otázkami náboženskými, v jichž řešení jeví nedostatek historického vědomí svého věku, právě jako postavení dobrodějné Excelence zasahuje vlivně na rozvoj jeho názorů politických a sociálních. Tento okruh filosofických a polofilosofických otázek a názorů Goetheových pojat jest v rámec O. Harnackovy knihy omezující se na posledních 27 let básníkova života. O. Harnack vidí v roce 1805 počátek vyhraněné a ucelené periody »naplnění a vyvrcholení«, neboť tehdy poslední velký vliv vnější, působení Schillerovo, se končí. Schiller, terminologií dějin filosofie mluveno, representuje pro Goethea vliv kantismu ve filosofii exaktní i praktické, a třeba že někteří z romantických filosofů (Schelling na př.) nezůstali naň bez působnosti, zůstává v jádře po smrti Schillerově nevystaven filosofickým proudům zevnějším.

V úvodě své knihy líčí O. Harnack hlavní momenty Goetheova vývoje se stanoviska filosofického a právě tu přináší nejcennější výsledky pro dějiny filosofie. V stopách Danzelových upozorňuje na nesmírný vliv filosofie Spinozovy pro léta 1784—1786, kdy s paní von Stein nikoliv systematicky a celkově zahloubává se do četby filosofa, jenž jest mu theissimus. Byl-li tento vliv přeceňován a byly-li činěny pokusy v celém životním díle Goetheově spatřovati užitou filosofii Spinozovu, bylo dalekosáhlé působení Kanta na Goethea pravidelně úplně přehlíženo. Harnackovi patří zásluha, že důrazně upozornil na důvěrný poměr Goetheův ku Kantovi, a i po důkladných pracích Vorländerových v »Kantstudien« Vaihingerových bude tento oddíl knihy pro přehlednost a jasnost svého podání pokládán za směrodatný. Instruktivní jsou poznámky Harnackovy o Goetheových vztazích k Schellingovi, důležité zejména pro toho, kdož hlouběji chce studovati Goetheovo postavení k romantice. V prvním oddíle seznamuje Harnack s podkladem Goetheova myšlení a upozorňuje, že bylo by marno, chtěli-li bychom Goethea podřaditi jako žáka neb vyznavače některému z filosofů výše jmenovaných a jemu blízkých, jež (jakož i Leibnitze) činil nemými předpoklady svých názorů. Oddíl druhý líčí jeho názory ethické a náboženské; třetí přírodovědecké, čtvrtý esthetické, pátý politické a sociální; v šestém podává Harnack závěry. Nevznášíme se tu vždy v oblacích theorie, nýbrž poučuje nás mnoho praktických aplikací informativně; tak Goetheovy názory o jednotlivých historických formách náboženských a politických, úsudky o literátech a umělcích, detaily poznání přírodovědeckého i esthetického se tu uvádějí.

Mnohé jest těžko pochopitelno, neznáme-li životního úsilí Harnackova učiniti klasicism normou i pro přítomnost a budoucnost a odtud jeho odpor k všemu t. zv. modernímu; tak na př. polemika s Haeckelem a jeho monismem na konci oddílu o Goetheových názorech přírodovědeckých, kdež Harnack s dovednou eskamotáží operuje proti Haeckelovi — R. Steinerem. Jinde jsme poněkud disgustováni úmyslným uhlazováním charakteristických hrotů a hran, tak na př. Harnackovým pokusem učiniti Goethea z let 1805—1832 vyznavačem protestantismu; kteréž počínání připomíná onen názor, jemuž Goethe se smál slovy: »alle deuten auf eine besondere Kultur, die in Deutschland vorzüglich aber im nördlichen herrscht: man könnte sie die verständig-vernünftig-gemüthliche nennen.«

(An Cotta 14. XI. 1808). Podobně rušivým dojmem působí snaha vindikovati Goethea za každou cenu politickým a národnostním ideím válek za osvobození, jež mu byly vždy nejen cizí, nýbrž i odporné. Právě tyto věci snad budou se líbiti »širokým kruhům«, k nimž Harnack v předmluvě se zvláště obrací, vadí však poněkud v díle, v kterém nalezne hojně jemných a pronikavých pozorování, řadu krásných a hlubokých aperçus spojených velkým, silným dechem jednoty filosofické, i čtenář vědeckých a filosofických požadavků. *Arne Novák.*

*

PŘEHLEDY ČASOPISECKÉ.

Rozhledy. Rediguje a vydává Josef Pelcl. XII. 1901 a 1902.

K. Scheinpflug v článku Populární přednáška případným způsobem obrací se proti nynější přednáškové horečce. Přednášky staly se módou a tyranií této neodolatelné vládkyně nad úsudkem a chtěním průměrného člověka nabyl ruch přednáškový takového rázu, že se tím snadno může připraviti o svůj pravý význam.

Přednáší se, aby se přednášelo, aby se vyhovělo módě; zdali je z toho nějaký prospěch a jaký prospěch pro celek, o to se v nejvíce případech málo kdo stará. Spisovatel ukazuje na účel populární přednášky, vyvozuje z toho požadavky i pro přednášejícího, pro publikum i pro pořadatele a kárá nepřístojnosti, které u nás ruch přednáškový znehodnocují nepochopením těchto požadavků, snahou vyhověti módě.

Doufá, že kritikou možno u všech činitelů způsobiti nápravu. Ve věci mu přisvědčuji ve všem. Není každý učenec, profesor, literát schopen míti přednášku populární; není publikum, jdoucí do přednášky jen pod nátlakem módy, pravým přednáškovým publikem a nelze dosti kárati pohodlí a povrchnost výborů spolkových, kteří se hledí zhostiti své povinnosti pracovati pro účel spolku vytknutý vynucením přednášek od lidí, jichž činnost nezaručuje zároveň schopnost k přednáškám. Spisovatel, jak řečeno, velmi dobře promlouvá o těch věcech, ale zdá se mi, že na jednu důležitou věc zapomněl, která může vyrovnati požadavky a stesky obecenstva vůči přednášejícímu, běží-li o poučnou (ne parádní) přednášku populární. Totiž zájem na obsahu přednášky, snahu chtíti se poučiti. Má-li někdo upřímnou snahu poučiti se o něčem, stane se mu forma přednášky, pokud neprohřešuje se proti nejprimitivnějším požadavkům didaktickým (na př. aby byla srozumitelná), věcí vedlejší. Snaha ta způsobuje, že posluchač zvykne manýrám i nedostatkům přednašeče, jen když nalézá náhradu v obsahu. Kdo přináší zájem o věc, nepotřebuje, aby teprv formou byl upoután; jeho požadavek zní, aby forma neznemožňovala sledovati výklad, k čemuž není potřebí zrovna řečnického nadání. Přednáška je mu zajímava svým obsahem a to mu stačí. Když se tedy chce kritisovati, nechť se nezapomíná také na tento moment; předejde se tím, aby se nekladly na formu příliš rigorósní požadavky, kterým ze sta odborníků vyhověti dovedou dva, tři, a aby nebylo publikum utvrzeno v domnění, že

s jeho strany postačí pasivní recepce bez jakékoli námahy a kouska sebezapření.

To mi tane na mysli také při článku *J. P.* Lidové přednášky české university v Praze. Spisovatel není spokojen s těmito přednáškami jednak proto, že nejsou lidové, jednak proto, že jsou vůbec přednáškami.

Co se prvního týče, má patrně jiný pojem o lidu než extensní komise, která pojímá dle úvodního slova prof. Hostinského úkol extensí tak, aby byla poskytnuta možnost poučiti se o vědách kruhům, které neúčastní se výkladů universitních; a to nejsou pouze dělníci, to jsou i kruhy tak zvané inteligence, to jsou i odborníci vědečtí, kteří hledají poučení o věcech nesouvisících přímo s jejich vědou u odborníka jiného. Na lid, ve smyslu spisovatelově, se pamatuje zvláštními kursy, z nichž naposled byl jeden v Libni. Tam byli jen dělníci a úspěch byl takový, že si smíchovští vyžádali týž kurs. Kdyby spisovatel byl si toho všimnul, snad by o významu extensí ve formě nynější nabyl jiného mínění, uznalejšího.

Co se druhého punktu týče, spisovatel dovozuje nevhodnost formy přednášek z neúspěchu jejich v didaktickém ohledu. Je prý veřejným tajemstvím, že si z nich nikdo nepamatuje nic; nikdo toho nechce přiznati, poněvadž by to bylo tolik, jako lidové kursy — odsouditi. Ale spisovatel přiznává otevřeně, že výsledek je nula.

Nečiní za to odpovědny přednašeče ani publikum, nýbrž samu instituci přednášek, která jiného výsledku nemůže se nadíti. Navrhuje tedy, aby upustilo se od přednášení; aby se účastníkům dal tištěný exemplář přednášky, a v hodině extensní aby profesor s posluchači látku rozebíral, vysvětloval, poučil, jak užít literatury v tištěné přednášce uvedené, vůbec aby uváděl posluchače na cestu, po které by pak sami, alespoň poněkud orientováni bráti se mohli dál.

Také by se to tak mohlo dělati, nelze pochybovati. Avšak dovolím si tvrditi na základě dlouholeté zkušenosti pedagogické, že ten, kdo z dosavadních přednášek nic, pranic nevytěží, také z výkladů konaných navrhovaným způsobem nebude míti nic. To je už to poslední, když čeká se spása od vhodné methody, tak jako když musí se někomu pokrm upravovati dle hledaných receptů. Přísloví, že hlad je nejlepší koření, platí plnou měrou i o hladu duševním.

Nu a tak zlé to na universitních extensích snad není, aby pranic, ale pranic záživného nepochytil. Avšak nemluvme v přirovnáních. Ať udělá to takto: Když mezi přednáškami ohlášenými pro extensi jest taková, která odpovídá jeho duševnímu hladu — může se přesvědčiti o tom z tištěného programu —, tu především si uvědomí, co by vlastně rád se dověděl, zdali něco úplně nového, anebo něco, čím by dosavadní vědomosti v označeném oboru chtěl doplniti. Chystá se s určitou otázkou do přednášky. Ale to postačí, jen když mu není obor, jehož se přednáška týče, naprosto cizí. V tomto případě posledním vezme si knihy, které v programu jsou doporučeny, projde některou zcela zběžně, aby měl o věci jakés takés ponětí, dle programu se připraví na první přednášku, a neshledá-li přednášejícího naprosto odpudivým, připraví se na druhou již na základě první — a tak za vlastní součinnosti může z šesti přednášek profitovati vždy něco. Ale bez součinnosti to nejde. Jak výtečné methody jsou

na gymnasiích a přece mnoho žáků propadá; není to tuším vždy vinou učitele. Samé elementární kursy pořádati, k tomu extense není, to dle mého mínění odporuje pojmu universitní extense. Extense znamená rozšířiti akademické vědění za síně university, a jestli tam se musí něco předpokládati u posluchačů, musí se předpokládati i v extensních přednáškách a je věcí toho, kdo kursů se účastní, aby si to, co se musí předpokládati, opatřil sám. Rozsah toho, co se předpokládá, jest dle oboru různý; některý obor se vůbec proto do extense nehodí; ale není žádný, tuším, kde by se mohlo nepředpokládati nic. Rád bych věděl, jak by se šestihodinovým kursem dalo pověděti co kloudného, kdyby se muselo počínati od nejzákladnějších základů. University nemohou jen tak zhola sestoupiti dolů v lid, jak si to spisovatel přeje. Práci, kterou mohou zastati činitelé jiní se stejným, po případě s lepším výsledkem, nevkládejte na bedra vědeckým odborníkům. Jest také možno, aby z lidu část aspoň vystoupila na půl cesty universitám vstříc.

Způsob výkladu, který spisovatel navrhuje, má však také své velmi stinné stránky, na něž navrhovatel nepomýšlí jsa zabrán sám sebou. Způsob ten byl by možný jen při 10—20 posluchačích, jako je v seminářích universitních. Při 200 posluchačích jest naprostou nemožností. Myslí navrhovatel, že ti, kteří se nudí při soustavné, promyšlené přednášce, budou elektrisováni k činnosti, když bude se debatovati o věci, která jim je třeba známa, otázkami, které odpovídají subjektivní potřebě toho kterého účastníka? Je možno, aby se vystřídali všichni účastníci v otázkách?

Aby se zavedla debata po přednášce, to je něco jiného; proti tomu nikdo nic nenamítne. Prof. Masaryk to zavedl při první extensi. Výsledek by sice nesvědčil pro sevšeobecnění toho, ale stálo by to za opětovný pokus, aby se našla prostřední cesta mezi tím, co navrhuje spisovatel, a dosavadním způsobem extensí.

A. Sychravová v čl. Moderní žena v tvorbě paní Vikové-Kunětické staví se zajímavým způsobem k otázce ženské. Odporujíc názoru pí. Kunětické, že by žena stavši se matkou našla cíl života a doplnění své bytosti láskou k dítěti, samostatně o ně se starajíc, třeba nepoutána k muži ani citem, ani svazkem společenským, pronáší myšlenku, že žena k docelení svému nezbytně potřebuje muže a že ideál muže nakresliti je úlohou ženského umění, jako mužové kreslí ideál ženy. »Tak jako muži vysnili vše to, co v dnešní ženě klíčí, tak i my vysníme muže, které budeme moci milovati všemi silami svých bytostí a s nimiž stvoříme nový svět.« Ovšem, jestliže ti vysnění muži spojí se s vysněnými ženami, co zbude nám, kteří o nich sníme? Problém pí. Kunětické. *Kš.*

Monatshefte der Comenius-Gesellschaft. Red. Ludwig Keller. X. seš. 7. a 8. 1901.

Theobald Hermann, Im. Kant und die moderne Mystik, obrací se proti snaze okultistů, kteří v Kantovi vidí předchůdce svého mystického názoru na svět. Mystika, prakticky vzato, jest methoda dokázati objektivní skutečnost nadsmyslného skrze zvláštní, také uměle způsobené činnosti duševní, v nichž cit a obrazivost převládají na úkor rozumu a vědomé vůle. Theoreticky znamená mystika názor o světě, z něhož možnost

smyslového nazírání nadsmyslného je odůvodněna, z něhož plyne oprávněnost ze zkušenosti jednotlivců činiti obecné závěry ethické a náboženské.

První, kdo v Kantově filosofii viděl mystické živly, je Hamann, »Magus severu«, jenž o tom r. 1781 píše Herderovi. Hermann hledí ukázati, že Kant nikterak neměl v úmyslu mysticismu klestiti dráhu. Výroky z jeho spisů, jež sebral k témuž cíli von Lind ve spise »Kant's mystische Weltanschauung ein Wahn der modernen Mystik« a satyrická tendence spisu Kantova »Träume eines Geistersehers erläutert durch Träume der Metaphysik«, nenechávají nás o tom v pochybnosti. Poukazuje se sice na list Kantův slečně von Knobloch, v němž jsou výroky pro mysticism příznivější (bezpochyby z galantnosti); avšak dopis ten má u životopisce Kantova Borowského špatné datum, jak dokázal R. Zimmermann r. 1879 ve spisku »Kant und der Spiritismus« a náleží před spis »Träume etc.«, takže pozbývá proti určitým výrokům tohoto spisu významu. Hermann dokazuje dále, že ani v učení Kantově není mystických živlů. To asi půjde těžko dokázati na určito, poněvadž Kantovy pojmy Ding an sich a apriorism jsou dosti neurčité, takže, kdo chce, může z nich vyhleděti též mystické rysy. Před tím není žádný filosof jist.

V témž čísle čteme ve zprávách str. 254, že Comenius-Gesellschaft není ani filosofická, ani náboženská, ani ethická, ale že záleží z členů, kteří mají příbuzný názor o světě, jak je zastoupen Komenským, Leibnicem, Fichtem a Kantem. Zdá se, že příbuznost názorů filosofických těchto mužů není taková, aby se mohly stavěti do jedné skupiny. Jestliže však v poznámce hned na to následující čteme, že víra v boha jest zrovna tak požadavkem myslivé duše lidské jako víra v atomy a že Haeckel nepochopuje pravou podstatu víry náboženské: vidíme, co tvoří základ světového názoru Společnosti Komenského a co spojuje ony uvedené filosofy v jednu skupinu: deism — dosti široký to pojem. *Kí.*

Sborník těsnopisný. Sbírka přednášek a rozprav z oboru těsnopisného. Vydavatel a redaktor JUDr. Alfr. Rudolf. V Hradci Králové 1901. Dosud 6 čísel.

Na str. 5.—16. otištěna jest přednáška Josefa Düricha, proslovená v jubilejní schůzi čes. těsnopisného spolku v Král. Hradci 16. pros. 1900. »O soustavě, kterou poznal Komenský v Londýně roku 1641.«. Komenský přijal pozvání anglického pedagoga a filosofa, Samuela Hartliba, jehož si získal zvláště svou »Branou jazyků nově otevřenou« i myšlenkou »Pansofie« za nadšeného přítele, a r. 1641 vypravil se do Londýna. Zde parlament vlivem Hartlibovým usnesl se zříditi kolej učenců k sestavení pansofie, pozval také Komenského k práci té a nabídl mu i hmotnou podporu z prostředků státních za tím účelem. Avšak brzy parlament byl rozpuštěn a krásné naděje Komenského se rozplynuly. Nicméně, poněvadž pobyl v Londýně asi $^3/_4$ roku a stýkal se s koryfeji vědy a literatury, Komenský měl příležitost poznati téměř všecko, co bylo v popředí ruchu soudobého. A tu pro dějiny stenografie jest zajímavo, že neušlo Komenskému ani tehdejší umění těsnopisné a neobyčejná jeho obliba v Anglii. Psal o tom ještě téhož roku přátelům svým do Lešna: »Jinochův i mužův značná část kázání pérem znamenají, a to slovo za slovem. Bylo tu zajisté před 30 lety nalezeno a i mezi sedláky rozmohlo se

umění rychlopisné — tachygraphiae ars — jež oni tajnopisem — steganographia — nazývají, jímž nikoliv pomocí písmen, než znamének celá slova znamenajících hbitost jazyka hbitosti ruky napodobují. Učí se pak tomu umění po městech skoro všichni, jakmile obecnému písmu ve škole se byli naučili, přidávajíce asi rok k naučení se steganografii.« Auktor přednášky učinil pak pokus stanoviti, kterou to soustavu stenografickou Komenský poznal tehdy, a dospívá k pravděpodobnému výsledku, že to byla soustava Johna Willise (1575—1628), jejíž přívržencem byl také Hartlib, i rozebírá pak podrobněji znaky a zásady této soustavy. Č.

L'année philosophique. 1900. Vydává F. Pillon.

V. Brochard v čl. Les mythes dans la philosophie de Platon pohlíží na mythy Platonovy úplně tak, jak jsem naznačil kdys v Listech fil. XVIII (O mythu Platonově). Obrací se proti mínění, jež proslovil M. Couturat, De mythis Platonicis, že to, co Platon ve formě mythu pronáší, musí se z jeho filosofie vymýtiti, poněvadž si byl Platon úplně vědom rozdílu mezi vědeckou pravdou a domněnkou a poněvadž podle toho odmítal podání básníkův. Brochard naproti tomu soudí, že mythe est l'expression de la probabilité (já jsem řekl, že hypothesy pronáší Platon v rouše mythu), že mythy tvoří podstatnou část učení Platonova, který si byl dobře vědom, že o jistém oboru přesné vědění není člověku možné. Jeho theorie poznání liší se od moderní tím, že víra není rovnocenná s věděním; kdežto nám je typem jistoty, co podává zkušenost, a východiskem správného poznání, u Platona tu jistotu mají bytosti nadzemské, ideje, z nichž prýští pramen pravého poznání, a zjevy tohoto světa jsou předmětem víry. Platonova filosofie záleží z poznatků obojího druhu: logických (pojem logu Brochardovi unikl) a mythických či hypothetických; nelze tudíž od těchto abstrahovati. Na konec ukazuje Brochard, jak z mythu o demiurgovi (v Timaiovi) nutno opraviti názor Zellerův, že idea dobra je Platonovi bohem. Tak ji Platon nikdy nepojmenoval, to jméno náleží demiurgovi a demiurg je bytost měnlivá, nižší než ideje na nich participující a složená jako duše lidská.

Hamelin, Sur une des origines du Spinozisme ukazuje poměr Spinozův k Aristotelovi a řecké filosofii vůbec, aby odstranil domněnku, že Spinoza je un cartésien pur. Spinoza řecky neuměl dostatečně, tudíž znalost řecké filosofie má z druhé ruky. Neznal filosofii scholastickou, ale znal učence židovské a odtud jeho styk s řeckými filosofy.

Dauriac, Essai sur les catégories, drže se pojmu kategorií, jak je vymezil Renouvier ve Premier Essai de critique générale uvažuje o jejich platnosti; lze-li ji dokázati jinak než dedukcí z jiných vyšších premis (sylogismem); čili o kontingenci kategorií (kontingentní je to, pro co máme důvodem něco, co nevíme, jak dokázati, — náhodné; to, o čem můžeme konstatovati, že jest takové, jaké jest, ale o čem nemůžeme říci, že by nemohlo býti jiné). Kategorie jsou kontingentní. Na základě toho vyvrací empiristický názor o vzniku kategorií. Duše není tabula rasa, axiomy logické jsou v ní.

V dalším obšírném článku L'évolution de l'idéalisme au XVIII siècle redaktor kritisuje Bayleovu kritiku descartovského spiritualismu, Následuje Bibliographie philosophique francaise z r. 1900.

v níž samojediný Pillon podává zprávy tu stručnější, tu delší, tu pouze referující, tam zase kritisující o 105 spisech z oboru metafysiky, psychologie, filosofie věd, ethiky, dějin a fil. náboženství, sociologie a pedagogiky, z dějin filosofie, esthetiky a kritiky. V každém oboru jsou spisy srovnány alfabeticky, takže je přehled snadný. Práce to zajisté vzácná, jakou by se měla prokázati každá literatura, v níž je hojná produkce.

K pohodlí čtenářů uvedu zde aspoň nejvýznačnější spisy oboru filosofických disciplin (v závorce nakladatel, A = Alcan): Bergson, Le rire, essai sur la signification du comique (A). Binet, La suggestibilité (Schleicher). Blondel, Les approximations de la verité (A), hledí spojiti vůdčí myšlenky Comteovského positivismu s novými hledisky filosofickými a vědeckými. Brunschvigg, Introduction à la vie de l'esprit (A). Stanovisko idealistické. Dumas, La tristesse et la joie (A). Durand, Variétés philosophiques (A). Sbírka starších úvah, mezi nimiž psychologické, pak o Taineově ontologii, o Claude Bernardeovi. Stanovisko leibnicovské.

Hachet-Souplet, Examen psychologique des animaux (Schleicher). Psychologické zkušenosti o dresuře zvířat. Meunier, Les ancêtres d'Adam, histoire de l'homme fossile (Fischbacher).

Moncalm, L'origine de la pensée et de la parole (A). Spletená kniha; studiem jazyka chce rozřešiti záhadu poznávání. Noel, La conscience du libre arbitre (Lethielleux). Stanovisko thomistické. Paulhan, Psychologie de l'invention (A). Vypisuje obecný ráz invence vědecké, umělecké, praktické. Týmž předmětem obírá se Ribot, Essai sur l'imagination créatrice (A), znamenité dílo. Renouvier, Les dilemmes de la metaphysique pure (A). Pí Royer, La constitution du monde. Dynamique des atomes; nouveaux principes de philosophie naturelle (Schleicher). Sollier, Le problème de la memoire (A). Question de morale, leçons professées au Collège libre des sciences sociales (A). Buisson, La religion, la morale et la science: leur conflit dans l'education contemporaine, quatre conférences faites à l'Aula de l'université de Genève. (Fischbacher). Dupuy, Les fondements de la morale, ses limites, ses auxiliares (A). Majal, La pensée religieuse de Tolstoï (Cahors, Courlant.) Thiaudière, La fierté du renoncement: notes d'un pessimiste (Fischbacher). Baumann, La vie sociale de notre temps; notes, opinions et rèveries d'un positiviste (Perrin). Bazalgette, A quoi tient l'infériorité française (Fischbacher). Bertrand, Les études dans la démocratie (A). Mluví pro jednotný typ škol středních. Brasseur, La question sociale, études sur les bases du collectivisme (A). Základy kolektivismu jsou v odporu se zákony fysiologickými a psychologickými. Coste, L'expérience des peuples et les prévisions qu'elle autorise (A). Duprat, Les causes sociales de la folie (A). Fouillée, La France au point de vue morale (A). Greef, Problémes de philosophie positive: l'enseignement integral, l'inconnaissable (Schleicher). Proal, Le crime et le suicide passionels (A). Rauh et Revault d'Allones, Psychologie appliquée à la morale et à l'education (Hachette). Tanon, L'évolution du droit et la conscience sociale (A).

Alengry, Essai historique et critique sur la sociologie chez A. Comte (A). Barzelotti, La philosophie de H. Taine (viz Č. M. II). Boutroux, Pascal (Hachette). Týž, L'imagination et les mathématiques

selon Descartes (A). Carradevaux, Avicenne (A). Delacroix, Essai sur le mysticisme spéculatif en Allemagne au XIVe siècle (A). Gaultier, De Kant à Nietzsche (viz Č. M. II). Lechartier, David Hume moraliste et sociologue (A). Lévy-Bruhl, La philosophie d'A. Comte (A). Maurion, (Česká M. II). Milhaud, Les philosophes géomètres de la Grèce: Platon et ses prédecesseurs. Stopuje vliv matematiky na vývoj filosofie. Ossip-Lourié, La philosophie dans le théâtre d'Ibsen (A). Piate, Socrate (A). Renard, (Č. Mysl II). Renouvier, Victor Hugo le philosophe (Colin). Ruyssen, Kant (A). Windenberger, Essai sur le système politique étrangère de J. J. Rousseau. La république conféderative des petits États (A. Picard). *Kí.*

Preussische Jahrbücher, 1901, sešit prosincový (str. 476—490).

Bedřich Paulsen podává v tomto sešitě rozpravu »der höhere Lehrerstand und seine Stellung in der gelehrten Welt«.

V první části rozpravy připomíná Paulsen, že za doby zánovní bylo učitelstvu vyššího školstva podstoupiti tvrdošíjný boj o vnější postavení, o uznání státního postavení rovného s právníky — jak znělo heslo válečné v Prusku. Paulsen boj ten pokládá za spravedlivý a potřebný. Dobojovati tu půtku není toliko právem, nýbrž povinností. Každý stav jest povinen sám sobě a svému úkolu trvati na příslušném mu postavení a na příslušející mu cti mezi ostatními stavy: výkonnost jeho podmíněna jest také vážností, v níž jest. Při učitelích se jeví ta věc zvláště patrně: uskrovnění sociálního hodnocení stavu znamená pro každého jednotlivce zvětšení odporů, které mu jest ve škole překonávati. Slovo znevažující proti stavu, pronesené v domácnosti nebo mimo ni, může zničiti za okamžik úctu v žáku, kterou štípila dlouhá a věrná práce. K tomu ještě přistupuje, že sociální výbor pro povolání jest spolu určován společenskou jeho vážností. Boj byl nezbytný a zůstane potřebným dotud, pokud nenabude učitelský stav postavení jemu příslušejícího. Je-li jednou včleněn v úřednictvo státní, musí usilovati o to, aby se nejevil méně cenným oproti ostatním akademickým povoláním. Ale — dokládá Paulsen — sociální postavení a cenění učitelského povolání nezáleží toliko na postavení, které zabírá v stupnici hodnostní a platové státu, nýbrž alespoň právě tak dobře na postavení, které si umí sám zjednati v světě učeném. Moment tento snad za nynější doby reální politiky trochu příliš ustoupil do pozadí. Nesmí však — a to jest věcí bytnou — býti zapomínáno: německý stav gymnasijních učitelů nedosáhl váženého postavení, z něhož se ještě dnes v Německu — oproti zemím jiným — těší, propůjčením mu státních titulův a hodnostních tříd, alebrž dobyl ho vlastní silou vážností v učeném světě, kterou získal za doby novohumanismu svým živým účastenstvím u vědecké práci.

Pruská správa vyučovací rozhodla se obraceti na věc tuto opět větší pozornost; vědecké práce učitelů na vyšších (= středních) školách mají býti podporovány úlevami v počtu vyučovacích hodin, poskytováním dovolené, stipendií cestovních. Tím se vrací pruská gymnasijní správa k nejlepším svým tradicím.

V učitelském stavu samém jest rozšířena valně nespokojenost s jeho sociálním postavením. Nálada ta srovnává se asi se skutečností: učitelský

stav pokládá se ve společnosti, zejména však také u mládeže pro takové věci citlivé — jak se jeví za volby povolání — za skrovnější mezi učenými stavy. Nastalo jiné oceňování věcí, které propůjčují vyznamenání. Učená práce necení se nyní tak vysoko jako dříve. Exponentem veřejného života není nyní Goethe, nýbrž Bismarck. Důstojník a právník zabírají nyní vzácnější místo u veřejném mínění než učitel, jemuž není otevřena cesta k moci, k dobývání světa. Dobývání světa myšlenkového, nemůže-li se proměniti v technické ovládací prostředky, pouhý zisk, v duchové kultuře, pozbyly ceny; klesáť jejich kursová hodnota. Ale klesá také zároveň výkon gymnasijního učitelstva jako učeného stavu. Výjimky z toho nerozhodují. Postavení učitelstva v učeném světě, jeho účastenství u vědecké práci jest v poklesu. Nyní jest v gymnasiu mnoho disciplin, ale není jednotného středu, okolo něhož by se sestřeďovala práce žákův a učitelů. Pokračováním práce provozování vědy stalo se více speciálním, exklusivním, a činí čím dál tím větší nároky. Příležité se ho účastňování naráží na obtíže vždy větší. Vznikly školy reální, počet žactva úžasně vzrostl, založeno mnoho nových škol; velikou poptávkou po »učitelích« dostalo se do nich přístupu také kandidátům učitelským, již jsou co do vědy velmi nuzně vyzbrojeni. K tomu mnohé ústavy valně zvětšeny, počet tříd se rozmnožil jakož i počet učitelů, zejména pro pobočky při nižších a středních třídách. To vše působilo v tom smyslu, že se škola učená přibližovala škole občanské. Tím se snižuje dav učitelstva na vtloukatele latinské a řecké gramatiky; ředitelé — mající býti duchovými řídícími učitelského sboru a učiteli ve vrchní třídě — stlačují se za úředníky správní, kteří mají udržovati ohromný mechanism poněkud v pohonu. Vyučování stává se mechanickým, továrnickým; úkolem bývá: přivésti dav žactva v množství odborův učebných tak tak krokem stejným do předu. Cepování se uplatňuje.

Učitel stal se více úředníkem, který vyřizuje své pensum; školní práce se mu věší na nohy jako olověné podešve, a onino, kteří přes to mají duševní pružnost a odvahu k vědecké práci, před časem se zničují.

Také správy učební podporují utuchání vědeckého ruchu v učitelstvu. Při ustanovování ředitelů nemívá se více zření k vědecké zdatnosti žadatelův, prokázané učenými pracemi, jako bývalo dříve, nýbrž — prý! — hlavně k pedagogické způsobilosti jejich — a hrává tu nyní dosti často hlavní roli jen jich politické a církevní smýšlení. Konečně i zkušební řády nemohou zůstati bez poroku, že úroveň vědeckou kandidátův učitelstva vyššího pomáhaly snižovati.

V druhé části rozpravy Paulsen se zabývá otázkou: co jest činiti, aby bylo dobyto opět posice, když ne ztracené, tedy přece oslabené? Prvním k tomu předpokladem jest, aby proniklo vědomí o důležitosti věci, a to u učitelstva, u školní správy a u všech, na jejichž uznání a vůli závisí povolování potřebných prostředků.

U učitelského stavu snad tu tam zatlačen do pozadí význam jeho vědecké vážnosti pro jiné dočasně do popředí se tlačící věci, jako hodnost, titul, plat. Paulsen však jistě očekává, že brzy opět pronikne u něho péče o dobytí a zachování jeho postavení v učeném světě, když tyto věci vnější, které také musily býti vyřízeny, dojdou uspokojivého utváření. — S velikou důležitostí jest, aby správa se opět rozhodně přiznávala k víře

o ceně skutečného učeného vzdělání učitelského stavu. Zásadou budiž: činné účastenství u vědecké práci jest z nejbytnějších základů postavení gymnasijního učitelstva. To nemůže se díti v mínění, že v š i c h n i učitelé na gymnasiích mají si učiniti úkolem podporovati vědu učenými pracemi. Toť věcí nemožnou; škola není universitou. A nebylo by si toho ani přáti, poněvadž škola potřebuje také učitelů, kteří především chtí býti učiteli, kteří vidí v podporování školního účelu a v řízení jednotlivých všechen svůj životní úkol. Učitelé, kteří se oddávají celou duší tomu úkolu, jsou pravým pokladem pro školu. Vědecká práce není sama sebou vznešenější a důležitější nežli věrná práce ve škole a osobní řízení jednotlivých: živé lidské duše jsou důležitější věci nežli pojednání a knihy. Ale to jest důležito, aby alespoň ten onen člen učitelského sboru stál uprostřed vědy a v ní něco vykonával; což dodává celé škole rázu školy učené, učitelskému sboru postavení učeného sboru. Jsou-li všichni jen učiteli, klesá úroveň sebe oceňování a vážnost ve společnosti. Oboje působí také zpět na poměr oproti žákům; ti velmi jemně takové věci větřívají. Respekt před učeností jest velmi účinlivým momentem v určování ducha školy.

Školní správa může působiti na zachovávání a oživování vědeckého ducha v učitelských sborech výborem pro řídící místa, zejména pro místa ředitelská. Jisto, že při tom nesmějí rozhodovati jediné učené práce, k řízení velikého ústavu žádá se ještě jiných schopností. Ale zdatné vědecké výkony jsou s důležitostí, která nemá býti nedoceňována. Dále jest si přáti, aby přechod na universitu opět stával se častějším. I v zájmu samé university: jest výhodou ne nepatrnou, zná-li učitel universitní, ať filolog, ať mathematik, poměry a potřeby školy z vlastní činnosti. A pro učitelský stav jest zastupování míst na universitě jeho dřívějšími členy viditelným znakem jeho příslušnosti k učenému světu. Ovšem že jest přechod do jisté míry znesnadněn vnitřními i vnějšími poměry; tak stipendia pro soukromé docenty a asistentura poskytují jaksi exspektance těm, kteří se rozhodli hned pro akademické povolání, a tím stává se nesnadnějším přichod odjinud. Ale universitní správa měla by míti obrácen zřetel neustále na školy a zjednávati si známost vynikajících sil na nich působících, aby nebyla odkazována, když třeba, na méně cennou nabídku z akademického dorostu.

Neprávem se cení málo nyní práce programové. Druhdy se pokládá jejich vědecká cena průměrně za tak nepatrnou, že prý jest škoda na ně nákladu. Paulsen z vlastní zkušenosti dí, že cena jejich průměrně není nepatrnější nežli pojednání časopiseckých. Mnohá práce programová dala podnět k dalšímu se zabírání tím předmětem a k větším vědeckým pracím. Pozornost na mladé zdatné síly obrácena velmi často napřed takovými pojednáními.

Ve příčině školní organisace Paulsen má za hlavní věc, o kterou jde, aby učitelům bylo uleveno. Nemá na mysli, aby se dostávalo úlev toliko jednotlivcům za příčinou určité vědecké práce, nýbrž aby zmenšeno bylo všeobecné břímě. Většího zmenšení počtu hodin vymáhají veliké třídy žactva a předměty, v nichž jest mnoho korektur. Ústavy s pobočkami a četnými učitelskými sbory musejí býti rozděleny v samostatné ústavy. Tím se tyto těžkopádné ústavy stanou zase pružnější a svižnější; učitel jednotlivec, který se v takovém sborovém tělísku ztrácí, cítil by se v menším sboru jinak; ředitel by mohl býti činným učitelem a řídícím ústavu, a místa ředitelská by se rozmnožila. To ovšem by stálo peníze: ale otázky vzdělávací jsou zároveň otázkami penězovými. *Kč.*

ZPRÁVY.

Aforism o učiteli filosofu. Kulminační bod na dráze duševního stoupání (před smrtí) má býti bodem doteku ducha našeho s transcendencí a přechodem jeho volným v ni.

Veškera filosofie stará se o to, by poskytla duchu oporu i sprostředkovala spojení života jeho v této časnosti s transcendencí, by nepřetržitá, prázdná řada časová (věčnost) dalším jeho životem vyplněna byla, jak očekáváme i naději máme, až činnost orgánů tělesných zde na zemi pro nás skončí.

Život, dle zkušeností, ze života se rodí. Co žíti má, musí se zroditi. Hmotné ze hmotného, duchovní z duchovního.

Filosofie má býti roditelkou života, jehož další nepřetržité trvání by se umožnilo. Musí to však býti filosofie původní, samočinná, kteráž by tuto transcendentní část ducha (kteráž v každém člověku založena jest) zindividualisovala a z ní osobitost života schopnou vytvořiti dovedla. Příprava k ní jest úkolem výchovy. Učitel, vychovatel, musí materiál k formování duší míti v sobě, než do školy vstoupí. Proto hledati si musí cestu sám v ony tajuplné hlubiny — samopraktikem i samoukem musí býti. Jest nám třeba předem (dle slov Hilty-ho ve spise »Glück« I. dílu stati Epiktetu) osobností rázovitých, zindividualisovaných, kteréž by na jiné dosud nehotové duchy působiti uměly a k sobě je pozdvihovaly.

Kdybychom jich však dosti měli, nepostačovaly by pro ně naše školy s nynějším svým zřízením. Jsou posud v okovech, kdežto osobnosti takové představiteli by byly volnosti a pravé vnitřní svobody ducha.

Pořídku se teď vyskytne jedinec úplně samorostlý, ze svého vlastního vydávající, — samouk, učitel — vychovatel — filosof — člověk — vše v jediné osobě. Přijde-li přec, pracuje-li, osévá-li úhor, daří se mu dobře, pokud ve třídě s dětmi uzavřen. Zví-li veřejnost o zvláštní práci jeho — nejprv rozumuje — krčí rameny — odsuzuje. — Mnohdy útočí, morálně kamenuje — vyhání.

Každý má raději učitele pohodlného — typ obecný. Kdo z učitelstva chce míti klid, nesmí ani zvláštním, ani výminečným člověkem být.

Postupem výchovy má duch lidský stoupati k výšinám. Abychom užili fysického přirovnání: k stoupání na vysoké hory musí býti bezpečný a spolehlivý vůdce: Kdo jím mládeži býti chceš, nerozmýšlej se,

turistickou hůl vezmi do ruky (pevnou, opravdovou vůli), jdi s pohledem vzhůru, prostou duší v před; kráčej statně, nedbej překážek, bez odpočinku, až dojdeš k cíli. Tam najdeš pravé prohloubení, s nímž se k mládeži vrať, obohacen jsa pravými statky, z nichž štědře jí uděluj a k výšinám ducha ji upřímně i láskyplně veď.

Pak budeš typem budoucí škole potřebným — budoucím učitelem a vůdcem bezpečným. Opět přirovnání: Hněvali bychom se, kdyby v horách byl vůdce neznalý cesty nám dán, — z obavy o život tělesný; že však na obtížné cestě životem do výše vedou mládež vůdcové neobeznalí a ne dosti spolehliví, duchové nehotoví — jest veřejnosti až úžasně lhostejno, není tu obav o život duchovní naprosto! Kde víra v pokračování života, kde naděje transcendentální v život ten, tam předem jde o to, aby vůdcové byli cesty i cíle znalí, odhodlaní, zdokonalení, prohloubení. Obecné mínění: »Život můj budiž pohodlný v tom krátkém trvání,« nabývá převahy, poněvadž mu přívrženců přibývá — ovšem nevěřících! Věřící v transcendenci má srdce naplněno láskou jednotlivou i celkovou, kteráž velí: Zhotov sebe sám, dříve než druhé vésti chceš!

Požadavkem tím odkrýváme citelný nedostatek doby naší. Nemáme hotových, zacelených karakterů (Hilty), nemáme rázovitých, zindividualisovaných postav (samoduší) na stolcích učitelských, nemáme dosti samouků, samopraktiků, myslících druhů, umělých učitelů, mistrů, schopných člověka tvořiti z duší dětských i jinošských. K tomu třeba síly, originality, vzhledem k dobrému a pravému, samočinné účinné lásky k člověčenstvu, by učiti se mohlo, jak jiní neučí, ale jako mocí jímající a poutající duše lidské naprosto. Původností a pravdivostí u vystupování přivádí se mládež k porozumění a tím otevře se jí brána pravého života v pravý čas, než by pozdě bylo. Pak roste, duši přibývá obsahu — ubývá týmž postupem rozsahu — až k cíli, t. j. zindividualisování sama sebe se dostává. A což jiného smělo by se vzděláváním mládeže jmenovat? Dle všeobecného rozsudku nic! A což těžšího nad to? Zase nic!

Podmínkou zdaru v práci té jsou vůdcové první a jedinou. Přímo musí v před kráčeti, pravdou i láskou přečištěnou, nezištnou, ve spojení s oduševnělou pokorou u věcech vyšších, rozum (jeho) přesahujících.

Ludm. Pokorná.

M. Gebauerová: **Jurka.** V Praze 1901, str. 140.

Nenapadá mi po tolika pochvalných posudcích opětovati, kterak tuto malou, pěknou knížku nikdo, kdo ji započal čísti, neodloží nepřečtenu a neubrání se mohutnému dojmu, jejž svou tklivou nenuceností a intimností zanechá v duši čtenáře, zvláště jestliže poněkud více měl příležitost obírati se dětmi. Proč v tomto časopise o ní se zmiňuji, jest, že se mi zdá pozoruhodna také s hlediska pedopsychologického. Jest v ní celá řada jednotlivých drobných i souvislejších pozorování, pěkně postřehnutých a neméně půvabně sdělených, jež slušno vytknouti, třebas takovéto traktování s čistě theoretického hlediska knihy, která chce býti obrázkem »kusu života, jaký v tisícerých obdobách kolem nás bují, kvete a roste«, na první pohled snad bude se zdáti leckomu divné.

Líčení psychického života tohoto dítěte týká se převahou doby dětství, o chlapectví mnoho se nedovídáme; nicméně i tu zdařile zachyceny jsou dvě věci: touha chlapce podobati se »velikým« (121 nn.) a nadšení divadlem,

koncertem (127 nn.). V prvním oddílu jest naproti tomu mnohem více zjevů ze života dětského vylíčeno a zasluhuje povšímnutí: neúnavnost dítěte v dotazování (»ale co kdyby?« . . . 45. n., 81.), doklady dětské chytrosti, jde-li o vytáčení se z něčeho nemilého (31. n., 35.), doklady dětského filosofování (29. n., 96., 81 nn.), nedostatku bázně nebo ošklivostí u dítěte při zočení mrtvého zvířete (20.), radost z prvního většího »vyřízení« nějaké věci (25 n.), v pravdě klasické rozřešení početního úkolu 1—4 (81). Neméně případně jest nastíněno, kterak dítě (zvláště nejmladší) chaoticky si vytvořuje v mysli poměr ke svým sourozencům (83 n.), jak se zachovalo k tak hrozné události, jako jest smrt matky (57, 64.); dále vhodně jest dotčena rozmanitá záliba dítěte (v kreslení 30, 94; ve hrách, při nichž jest pohyb, v dívání se na vlaky a parníky 44; v poslouchání pohádek 30; ve vymýšlení pohádek 41; nadšení pro zvonění zvony 106 nn., 130 nn., 138 n.) a správně vylíčen blahodárný vliv pobytu na venkově na duši dítěte městského (24, 116 nn.). Neobyčejně instruktivní jsou dva příklady, kterak snadno výroky dítěte docházejí křivého posouzení od dospělých (84 nn., 92 n.) a konečně psychologicky zajímavá jest ještě jedna drobnůstka: kterak totiž představa na zesnulou matku, v paměti dítěte zbylá, jest zcela konkrétní, lépe řečeno singulární (65).

Avšak poučení v nejušlechtilejším toho slova smyslu nejpěknější, kterým celá knížka dýše a opět a opět hlásá, jest, kterak pozorování, upřímné, láskyplné studium dítěte (třebas se nedálo s theoretickou chladností) činí z pozorovatelů všech »psychology a pedagogy« (42, 13. n., 79.) a jak lidi pedagogicky vzdělané a z povolání vychovatelství se věnující povznáší k vlastnímu pochopení a »reformování« poměru učitele k žákovi. Přál bych si, aby ti, jichž úkolem jest děti vychovávat a vyučovat, přečetli si a promyslili ony »confessions« Martiny (podané na str. 21, 22, 63. a zvl. 74 nn.). Spisovatelka v skutku hluboce vycítila »v Jurkovi dětskou duši, celý dětský svět, tak úplný a samostatný, tak rozdílný od světa velkých lidí, jimž namnoze zůstává uzavřen, ač neuzavírán«. Č.

Exemplář Nettlauova ohromného spisu o Bakuninovi, o němž referoval J. Mikš v minulém čísle, nachází se v knihovně českého musea, kamž byl přičiněním p. Skaláka darován spisovatelem samým. Tím je vyhověno přání referentovu pod čarou pronesenému.

Petra Roseggera náboženské credo analysuje prof. Masaryk na základě knihy veršů Mein Himmelreich (18. vydání) v 13. příloze k letošní mnichovské Allg. Zeitung. Ukazuje, jak v Roseggerovi zápasí dvě duše, jedna táhnoucí jej k Římu, t. j. ke katolictví, druhá k evangelíkům, od Říma; jak si nedovede najíti pravou výslednici, která by mohla býti principiální ideou k vyrovnání protiv obou církví a základem reformního katolicismu. Masaryk vidí v náboženské opravné idei Roseggerové výraz duše alpského lidu německého a soudí z neobyčejného rozšíření básní jeho, že hnutí Los von Rom nemá pouze povrchní národnostní, ale hlubší citové pozadí. Uvádíme dva výroky Roseggerovy: »Naději se od nynějšího hnutí (Los von Rom) prospěchu pro katolíky. Jestliže v této církvi nastane reforma, pak jest nejneodolatelnější.« — »Nesloužím ani protestantské ani katolické církvi, snažím se sloužiti s radostným srdcem tomu, jemuž byly tyto církve založeny, a to jest J e d e n.«

»Základní nálada náboženství jest pokora. Cit náboženský vzniká z uvědomění si nezměrné bezútěšnosti tohoto života; avšak pokora v člověku jest hrdost (Hochmuth) v bohu. Bůh jakožto osobnost mimo svět jest a člověk jest osobně nesmrtelný. S těmito pojmy jest náboženství obecná, nevyhladitelná vloha přirozenosti, řekl bych, ochranný orgán proti nekonečné bezútěšnosti tohoto světa.«

Prof. Jar. Goll napsal do večerní přílohy Wienerzeitung ze dne 28. prosince 1901, č. 298 instruktivní referát o Hostinského spise o Smetanovi. Snahy Smetanovy o českou hudbu, při nichž mu bylo zápasit s tolika předsudky a překážkami, jsou ve vší stručnosti vylíčeny tak, že vysvitne v celé určitosti význam, jaký má Hostinského činnost pro rozvoj české hudby. Jemným způsobem, prostým vytknutím některých faktů, dán tu výraz uznání vytrvalé práci, pro jejíž ocenění, poněvadž výsledek její splývá s uznáním a proniknutím snah Smetanových, u mladší generace netušící, jakých bojů vítězství to stálo, nebývá pochopení.

Dr. Gustav Zába napsal do nejnovějšího vydání Überwegových dějin filosofie stručný přehled české filosofie v době nové téhož rázu, jako jsou dějiny české filosofie téhož spisovatele v Památníku české akademie, o nichž viz Č. Mysl I. č. 1. Nezbytná stručnost vedla při celkovém charakterisování filosofického ruchu našeho k výrokům, jež by po případě mohly vykládati se jinak, než spisovatel asi myslil. Praví-li v první větě, že filosofie česká novější jeví převážně střízlivý vědecký ráz, může se to chápati buď tak, že převládá směr realistický a positivistický, anebo tak, že filosofie pěstuje se jen z vědeckého interesu nemajíc popudů v konkrétních potřebách vývoje národního, na př. sociálních a náboženských. Dr. Zába by příležitostným objasněním tohoto výroku veřejnosti naší se zavděčil. Rovněž je mnohovýznamný výrok, že Masaryk kloní se k Humeovi, a nenachází vysvětlení v tom, co je pověděno v části podrobné (drobně tištěné) na str. 572. Mezi prameny nejsou uvedeny přehledy Krecarovy. Účelu upozorniti Němce na českou produkci v literatuře filosofické vyhoví přehled Zábův zajisté dobře vzhledem k nesnázím, které s takovou prací jsou spojeny, o nichž si ponětí učiniti může jen ten, kdo sám se pokusil vystihnouti filosofický vývoj náš nějakou formulí. Je tím vítanější, že Falckenberg ani v novém vydání dějin, které vyšly po českém překladě jeho díla, o české filosofii se nezmiňuje.

Prof. dr. Jan Jindřich Loewe. Hrabě Bedřich Schönborn, bývalý ministr spravedlnosti, uveřejňuje v »Deutsche Revue« vzpomínku na tohoto svého profesora, jehož typický zjev Pražanům dobře utkvěl v paměti. Loewe byl křtěný žid a Schönborn podotýká, že jeho přestoupení na katolickou víru vyplynulo z nejhlubšího přesvědčení, povzneseného nad každé podezření, kterými veřejné mínění stíhá židovské konvertity. Židovský původ byl patrn z výrazu obličeje i v řeči a způsobu myšlení; bystrý vtip a záliba v hříčkách slovních jsou prý toho důkazem. Pan hrabě hovořil s Loewem o židovství jednou jen a tu nemluvil prý Loewe ani jako filosof ani jako antisemita, nýbrž — objektivně! Jak pan hrabě na filosofický způsob myšlení pohlíží stavě je v protivu s objektivním myšlením — věru je — kratochvilno. O prof. Loewovi zachovala se nám představa jako o tolerantním, spravedlivém Němci v ohledu národním. Avšak tolerance jeho přestávala na poli filosofickém. Může o tom vypra-

věti dr. O. Kramář, jehož habilitaci zmařil, odmítaje jeho stanovisko jakožto materialistické.

Pomník Arnoštu Haecklovi dává zhotoviti sochaři Harro Magnussenovi kýs ctitel, věnovav tomu 60.000 M. Pomník, 3 metry vysoká socha filosofa, bude ovšem postaven až po jeho smrti před zoologickým ústavem v Jeně, na němž působil až dosud 40 let.

Sully-Prudhomme je spiritista. V časopise »Matin« sděluje Jules Bois, co mu Sully svěřil z tajností duševního života. Z dětských let pamatuje Sully, kterak sestra jeho měla zvláštní vlastnost, že, položila-li ruku na nějaký předmět, ihned se začal otáčeti. Viděl, jak pod jejíma rukama točil se veliký stůl. Dále vypravuje o sedění, v němž se produkovala jako medium Eusepia Palladino. Ta seděla u stolu asi 30 cm. před zaslonou, která byla v rohu sálu připevněna na žerdi; byla obrácena k ní zády a na nohy a ruce dávalo se, pokud to bylo možno v přítmí, pozor. Po dosti dlouhé chvíli počala se podnožka pohybovati směrem k básníkovi, zdvihla se do výšky a stanula na stole. Sully zdvihl ruku a cítil, jak byla někým uchopena, cítil rány do zad, stolice se pohybovala, byl tahán za vlasy a hlava přiražena ke stolu. Ve vzduchu viděl kytaru se vznášeti, jejíž struny samy od sebe zněly. Také ostatní účastníci viděli zářivé ruce a záslona nadouvána tajemným vánkem. Na konec počal se fauteil před záslonou stojící pohybovati k Eusepii, která patrně mnoho trpěla při tom všem. Sully vylučuje možnost nějakého podvodu a nedovede si to vysvětliti přirozenou cestou. Pro svou osobu je přesvědčen o nadpřirozeném zasahání mocností neznámých, avšak žádá, aby nikdo tomu, co vypravuje, nevěřil, leč by se sám přesvědčil. Podotýkám, že Sully byl tehda churav, že je nervosní a že jakožto básník snadno podlehne klamu obrazotvornosti. To omlouvá anebo aspoň vysvětluje, že dal se omámiti na chvilku zcela obyčejnými machinacemi spiritistických sezení, jichž přirozený původ tolikrát již byl dokázán. Ovšem druží se u Sullyho dojem spiritistického sedění k náladě mystické, která má svůj původ v motivech ušlechtilejších a rozumově pochopitelnějších. Ale i tento rys duševního života francouzského lyrika je důkazem, jak pravdu mají ti, kdo nesouhlasí s udělením ceny Nobelovy jemu ukazujíce na Tolstého, jenž při všem všelidském nadšení je povznesen nad pověrečný mysticism.

Max Nordau o ceně Nobelově pronáší ve feuilletonu Neue freie Presse 28. pros. 1901 mezi jiným také tyto pozoruhodné myšlenky: Nobel nenamáhal se mnoho s přemýšlením o tom, co měl v plánu. Jeden z tisíce rozmarných nápadů, jež denně křížily v jeho mozku, zachytil zběžně slovy a ta se stala jeho testamentem. Snad by byl svůj odkaz napsaný lehkou myslí zničil, kdyby déle žil; byl by tak jistě učinil, kdyby se byl tázal o radu muže rozumného. Tenť by mu řekl a dokázal, že možno vypsati a uděliti cenu světovou za nálezy, objevy, vědecké bádání, za hudbu, snad i za výtvarné dílo umělecké, ale ne za básnění. Básnění je poutáno na půdu (ist bodenständig) a cena za báseň musí býti národní. Jen krajané básníkovi jsou povolanými soudci nad ním, a má přirozené právo každý jiný tribunál odmítnouti. Švédským akademikům, ať si jsou jakkoli znalí jazyků, brání přirozená obmezenost lidských schopností býti po právu většině básníků cizího jazyka. Pochybuji, že by Maďar Petöfi, Rumun Alecsandri, katalánský Verdaguer, Polák Mickiewicz

od nich došel povšímnutí. — Nevystavuji tyto čtyři jako rovnocenní. Ale znamenití byli všichni čtyři a aspoň dva z nich byli by dosáhli hodnosti knížecí, kdyby řeč jejich byla z rozšířenějších. Třeba sebe větší básníky zplodili Čechové, Bulhaři, Novořeci, ba i Poláci a Holanďané, před očima švédských akademiků sotva by našli milosti. Nobelova cena za báseň nemůže z povahy věci býti cenou světovou. Nemůže spravedlivě býti udělena, předpokládaje, že v esthetických věcech je vůbec spravedlivost možna. Soudci vždy nutně budou nadržovati velkým národům proti malým a prose a dramatu proti ušlechtilejšímu lyrickému a epickému básnictví. Nobel však, zdá se, chtěl opak. Jaký zájem má svět na celé ceně Nobelově, nehledě k zvědavosti a povídání? Jaký praktický nebo ideální užitek přináší? Pomůže kdy jedinému snaživému talentu? Usnadní jediné nadané hlavě krutý boj s vnějšími překážkami? To je vyloučeno asi. Nebude nikdy povzbuzením, ale pozdní odměnou. Nenadchne ohnivého mládce na počátku dráhy, ale potěší starce unaveného na jejím konci. Kdo měl úspěch, tomu bude úspěchem novým, jehož nepotřebuje, ač je vždy lichotivým a příjemným. Krátce: Nobelova cena jest povahou svou odsouzena býti dvořanem úspěchu. Pro každého jen trochu jemně cítícího je v tom obsažena celá kritika nadace. Nobelova cena nemůže vůbec osamělého hrdého bojce vyhledati v jeho ústraní. Smí býti udělena jen k návrhu nějakého akademika nebo universitního profesora. Připustím, že universitní profesor může jednou, výminečně, uznati umělce menšiny, ba i zápasníka nevěnčeného úspěchem, anebo docela objeviti nějakého úplně neznámého začátečníka. Co mu to však platno? Má právo návrh učiniti, ale rozhodnutí závisí na hlasování, a nevidím, jak by se dala pro neznámého cizozemce získati švédská většina sebe výmluvnější přímluvou . . . . Pro spisovatele, kteří líbí se davu, pro obratné snaživce, kteří umějí se pohybovati v předsíních akademií a universit, nastaly žně. Jim dostávalo se též dosavad všeho zadostičinění ve způsobě úředních odměn: titulů, řádů, tantiém, honorářů. Pro ně jest určeno slušné číslo úroky nesoucích milionů, jakýsi druh bohatě nadané loterie, v níž hrají co rok o velký los. Básníkům však, kteří také dosud hlady umírali, nebude Nobelovou cenou zabráněno, aby zůstali tomuto zvyku věrni. Mluvil jsem o ceně literární, mohl bych podobně mluviti o cenách vědeckých a míru. Jsou rozhazováním peněz a Liebedienerei. Připadnou nutně šťastným, dráhu ukončivším (den Angelangten) a připojují k podporám společnosti novou, zlatou. Dobře smýšlející, povahy mandarinské (Tschinnaturen), úředně osvědčení mohou Nobelovi býti vděčni. Jeho nadace vyšla z hierarchického smýšlení, jež je jisto pochvalou všech hofrátů. Zůstane však věčně neplodností stížena, neboť Nobel mohl jí dáti sice miliony, ale — nedostávalo se mu lásky.

Nová řeč světová. Frédéric Isly navrhuje, aby za světovou řeč vzata byla latina moderním požadavkům přizpůsobená a zbavená všech syntaktických potíží. Měla by jen 3 deklinace: všechny názvy mužů a zvířat byla by masculina a končila na -us: patrus, leonus. Vše ženské končilo by na a: matra. Neživé předměty a věci na -um: rosum (růže). Komparativ končí vždy -iorus, superlativ -issimus: fortus, fortiorus, fortissimus. Jediné nepravidelné sloveso je esse. Slovesa v činném rodě skloňují se vůbec dle amo, v trpném dle amor: debeo, debeas; amitto, amittas. Podle sebe

pojmenoval řeč tu Islie. Že bajka z Faedra, kterou k spisku v nové světové řeči Isly připojil, jest hrůzou pro každého latináře, doslova věříme zpravodaji v Allg. Zeitung, odkudž zprávu tuto vyjímáme.

Věrohodnost výpovědí svědeckých. Vratislavský docent dr. W. Stern činil pokusy se studenty, z nichž vyšlo na jevo, že průměrný člověk není s to, aby s naprostou jistotou reprodukoval rychle střídající se vjemy, z nichž skládá se nějaký děj pohnutého rázu. Kriminalista dr. Liszt ihned pochopil důležitost tohoto psychologického faktu pro soudcovskou praxi a přesvědčil se o pravdivosti jeho vhodně nastrojeným experimentem. V semináři, kdež byl přítomen také jeden rada zemského soudu, skončil právě přednášku o Tardovi a maje se k odchodu omluvil se, že diskusi odkládá na budoucí hodinu. Tu táže se jeden z účastníků, v jakém poměru byl Tarde ke křesťanství. »To nám ještě scházelo«, řekne na to jiný vyzývavě. »Nemáte co mluvit«, odpoví druhý ostře. »To je nestydatost«, zase první. Druhý vyskočí zuřivě, žene se po odpůrci, jenž vytáhne revolver... Veliký zmatek a zděšení. — »Pánové,« ozve se hlas Lisztův, »viděli jste a slyšeli, co se stalo. Přistupme — k výslechu svědků « A hle, při výslechu o této šikovně aránžované scéně, jež byla provedena přesně dle umluveného plánu, ukázalo se, že ze všech svědků jediný jen pověděl plnou pravdu — ale soudní rada to nebyl. Liszt rozepisuje se o věci v Deutsche JuristenZeitung a míní tam, že opětovanými pokusy tohoto druhu a psychickým jich rozborem najde se prostředek k daleko přesnější kontrole výpovědí svědeckých. Důležitost psychologie pro právníky se tím stala zřejmější i praktikům.

Lékařská ethika. Albert Moll, berlínský lékař, vydal u Enke v Štutgartě knihu 650 stran silnou pod názvem »Ärztliche Ethik«, v níž pojednává soustavně o otázkách uvedených v Č. M. I. pod týmž titulem. Mezi jiným jedná o některých problémech vyplývajících z kolise povinností, o mlčelivosti z povolání, o usnadnění smrti, o klamání nemocného a užívání nebezpečných prostředků; dále o lékařském experimentu s člověkem. Mluví proti zneužívání jeho, avšak není proti němu, pokud vyhoví se jistým, právě ethickým podmínkám.

Krása ženy. Die Rassenschönheit des Weibes jest název spisu dr. C. H. Stratze, v němž za typ ženské krásy vybral Češku (Böhmin). Referent Jos. Kirchner nechce ani tuto přednost nechati Čechům a podotýká, že ta žena, již Stratz líčí a kreslí, je sice typ dokonalé krásy, aber keine Vollbluttschechin, denn diese mit ihren derben Hüften, gedrungenem Körper, und starken Jochbogen zählen auch nicht gerade zu den schönsten ihres Geschlechtes.

Vypsání ceny. První a třetí třída České Akademie vypisují společně na památku 500letého úmrtí Tomáše ze Štítného cenu 1200 korun za nejlepší zpracování thematu: »Tóma ze Štítného, jeho život, spisy, působení a význam.« Dílo má vyčerpávati veškeru příslušnou látku, opírajíc se netoliko o spisy autora samého a dochované o něm zprávy vůbec, nýbrž ukazujíc podle možnosti také k souvislosti se souvěkým písemnictvím, zejména latinským i německým, a pilně stopujíc význam Štítného po té stránce. Doklady podávejtež se přesně a úplně; rozsáhlejší z nich buďtež obsaženy v přílohách. V úvodě aneb i v závěrku

buď charakterisován i oceněn vývoj našich vědomostí o Štítném. Lhůta do posledního prosince 1903. Zároveň se oznamuje, že má býti přikročeno k úplnému vydání spisů Tom. ze Štítného. Za tou příčinou vyzývají se pp. odborníci, kteří by chtěli v publikaci jednotlivých děl se uvázati, by příslušné o tom oznámení v kanceláři Akademie učinili a s komisí pro vydávání památek staročeských ve vyjednávání vstoupiti ráčili.

Gentleman místo nadčlověka. Dr. Hugo Ganz v úvaze o Nietzscheovi v N. Fr. Presse (25. srpna 1900) dospívá k výsledku, že mravní zásady Nietzscheovy nemohou se státi zásadami obecného života. To uznávají i jeho ctitelé. Avšak ani ideálem »vyvolených« nebude nadčlověk. Nám potřebí jest ideálu jiného a tím jest gentleman, opak nadčlověka. Stojí výše než člověk průměrný, kdežto nadčlověk stojí níže. Goethe vyznačil jej veršem: »Edel sei der Mensch, hilfreich und gut.« Revise ideálu toho není třeba, nadčlověk vedle něho se neudrží. Zbožňování Zarathustry jest okamžitým projevem hrubých pudů, jest atavismem naší společnosti. Jenom učení lásky potrvá věčně. *F. X. P.*

Novinky pražské universitní knihovny. Aristoteles, Des Aristoteles Schrift über die Seele. Uebers. u. erl. v. Dr. Theol. E. Rolfes. Bonn, Haustein 1901. 8°. (5 D 304.) — Baldwin, J. M., Mental Development in the Child and the Race. New York. Macmillan 1900. 8°. (12 G 592.) — Blass, F., Die Rhythmen der attischen Kunstprosa. Lpz. Teubner 1901. 8°. (8 D 609.) — Bocjanovskij, V. F., Maksim Gorkij. S. Pb. Suvorin 1901. 8°. (1 I 230.) — Borgeaud, Ch., Histoire de l'Université de Genève . . . L'Académie de Calvin 1559—1798. Génève Georg 1900. 8°. (4 A 103.) — Bourdeau, J., L'evolution du socialisme. Paris. Alcan 1901. (13 F 882.) — D'Eichthal, E., Socialisme, communisme et collectivisme. Aperçu de l'histoire et des doctrines jusqu'à nos jours: Paris Guillaumin 1901. 2. rozm. vyd. (13 G 398.) — Eleutheropulos, A., Wirtschaft u. Philosophie, oder die Philosophie und die Lebensauffassung der jeweils bestehenden Gesellschaft. Berlin. Hofmann 1900/1. 8°. 2 sv. (13 E 692.) — Ellis, H., Geschlechtstrieb und Schamgefühl. Übers. v. I. E. Kötscher unter Redaction von Dr. Max Kötscher. 2. Aufl. Würzburg. Stuber 1901. (18 J 817.) — Esmein, A., Éléments de droit constitutionnel français et comparé. 2. éd. Paris. Larose 1899. 8°. (13 F 875.) — Huil, Ch., La philosophie de la nature chez les anciens. Paris. Fontemoing 1901. 8°. (12 C 407.) — Lang, A., Magic and Religion. New York. Longmans 1901. 8°. (23 F 437.) — Lindner, Th., Geschichtsphilosophie. Stuttgart. Cotta 1901. (12 F 817.) — Mach, F., Das Religions- und Weltproblem. Dresden, Pierson 1901. 8°. 2 sv. (12 D 474.) — Morgan, S. A., Education and Life, or Universalizing the Individual. Macpherson s. l. 1900. 8°. (12 C 409.) — Ostwald, W., Vorlesungen ü. Naturphilosophie. Lpz. Veit 1902. 8°. (12 D 476.) — Passarge, L., Henrik Ibsen. Lpz. Elischer s. a. 8°. (1 G 318.) — Ruskin, J., Ausgewählte Werke. Lpz. Diederichs 1900. 4 sv. (11 G 217.) — Studnička, F. J., Die Erde, ihr Werden u. Enden. Prag. Unie 1902. (19 J 527.)

O náladové skepsi.

Napsal Dr. Em. Rádl.

III.

P. byl na vnějšek zcela jiná povaha než N. Byl drsný, prudký a velmi umíněný; měkkým povahám rázu N—ova byl by se leda vysmál. Intencí vědeckých té doby, ve které jsem ho blíže poznal, neměl anebo jich aspoň nedával znáti. Za to však by se byl velmi rád nějak uplatnil ve společnosti; avšak v tom, jak to dělal, podobal se úplně předešlému. Umínil si, že bude choditi do určité společnosti a chodil tam, kdyby všichni křičeli, že jest to společnost pro něho nevhodná; ale jen na venek byl tak samostatný, uvnitř ho ta věc hrozně trápila, že do té společnosti musí — představíte si, jak milým společníkem za takových okolností byl. Byl příliš inteligentní a myslivý, aby jej hra nějaká zvlášť upoutala, přes to se do ní nutil, a sebe i jiné přesvědčoval, že tak musí být. Brzo bylo znáti, že se marně snaží míti o jakékoli malichernosti své přesvědčení, ale aby tu vnitřní nejistotu nějak zakryl, vyjadřoval se tak určitě, měl každý úsudek tak pohotově, že to každého překvapilo. Cítili jste, že se jeho úsudek k věci nehodí, nebo že neodpovídá tomu, co by člověk jeho rázu o věci měl souditi, vůbec viděli jste jeho nemístnost, jestli jste však něco namítali, buď nějakou tvrdou odpovědí zarazil hovor, anebo námitku připustil a obrátil hned docela svůj úsudek, třebas na zcela opačný, ale zas takový unáhlený. Při pozornějším sledování viděli jste pak, jak za jeho řečmi, za jeho úsilovnou snahou po hovoru co možná rozumném, za jeho nápadným podceňováním všeho, co nějak subjektivních stránek života se týkalo, za jeho nápadnou mlčenlivostí o vlastních duševních stavech, jak za tím za vším vězí pečlivě tajená nejistota, marné úsilí vyrovnati se jiným klidným lidem, marná snaha býti tím, čemu říkají rozumný člověk. U sebe pak vyváděl, aby se z nejasnosti své dostal, pra-

podivné věci; on, mladý a zdravý člověk má se vyhýbat světu, když jiní beztrestně užívají? Násilím se vehnal do nějaké noční krčmy a násilím se vpravoval do jejího ovzduší — dál však jeho energie nestačila, organism byl silnější.

Konečně odejel P. na cizí universitu, udávaje za důvod úzkoprsost pražských poměrů, ač věru nevím, proč a jak jeho právě tížila. Zdá se mi však, že viděl, že tak dále mezi námi žíti nemůže a nechtěje před námi obrátiti, odejel pryč. Dost divnou náhodou dověděl jsem se o jeho chování na oné universitě. I tam byl svojí neurovnaností nápadný, ale byl zase daleko blíž tomu způsobu života, jaký jsem u N. popsal; nedbale se šatil a horečně studoval, ačkoli občas ustával a okolí svému se ztratil, brzo se však zase k práci vracel. Podařilo se mu tuším i veřejně se uplatniti — jak jest s jeho duševním stavem, nevím.

Viděti jest, že P—a držela táž nejistota duševní, tatáž hluboko zakořeněná nemožnost klidně v něco věřiti nebo nevěřiti, velké úsilí do této víry se nějak vpraviti a konečně tajení svých stavů duševních před jinými. A přece obzor duševní byl u obou povah do velké míry různý, charakter nestejný a také energie různá. Nepřipustil bych ani zdaleka domněnku, že u P. to byly filosofické nebo náboženské úvahy, hledání smyslu života, nespokojenost s okolím atp., co ho do jeho krisí přivádělo. Filosofických věcí vůbec nečetl, náboženství u něho žádný význam nemělo, a jeho nesnáze duševní byly, chcete-li to tak posuzovati, mnohem malichernější než nesnáze toho, jehož ideály by se o svět odrážely.

I na to mohu uvésti příklad, že vylíčená neurovnanost duševní k sebevraždě může přivésti; bohužel, některé okolnosti nutí mne jen velice povrchní věci z tohoto případu uvésti. R. byla velmi zajímavá povaha; byl hodně starší než předešlí a všeobecně vážený muž; divili se jeho širokému vzdělání věcnému a zvláště také esthetickému, platil k tomu za velmi zámožného občana a najednou takovým způsobem okolí své překvapil, a to z důvodů naprosto netušených. Tu teprv se začali rozpomínat na něho podrobněji. Byl prý vůbec »divný člověk«. Když jste s ním mluvili, bylo třeba největší opatrnosti, abyste nenarazili na něco, co by R. mohl vztahovat na sebe; dovedl i v nejnevinnějších věcech viděti narážky. Aby své neklidné povaze nějak vyhověl, krmil se nejvybranějšími požitky duševními: zařídil si s luxusem vědeckou pracovnu (s jeho životním povoláním docela nesouvisející), ovšem že v praktickém ohledu nedostatečnou, neboť scházela mu zapracovanost. Studoval jeden přesně ohraničený obor přírodní vědy a považovali jej v něm za

odborníka (pochybuji, že právem). Založil si na své potřeby nepoměrně velikou knihovnu, a veliká různorodost knih odborných i neodborných ukazovala, že nemohl všechny pročísti, že jimi jen svou mysl omamoval.[1]) Daleko víc ještě pěstoval různé obory sportovní a nejvíc esthetické, ač i tu za vším byla jeho neklidnost patrna. Bohužel, není mi možno tyto věci podrobněji rozbírati a úplně musím přejíti mlčením jiné význačné projevy jeho života, na nichž jeho vnitřní rozbouřenost se projevovala. Co u něho tento nepřirozený stav duševní vzbudilo a živilo, těžko mi rozhodovati; nejspíš ještě možno říci, že »byl už takový«. Ovšem bylo v jeho okolí leccos, co člověku bere klid denního života, ale to si připravil, pokud vidím, sám svojí povahou. Jeho přílišná citlivost, strach před odkrytím vlastního neklidného nitra nutily ho, aby se uzavíral do sebe, aby hrál dvojí úlohu, jednu falešnou na venek a druhou plnou nejistot dovnitř, a na venek se mu dost dobře dařilo, ač pochopíte, zač takový život stál. Když pak toho došel, že nebylo vyhnutí a musil se svojí vnitřní rozháraností na venek, raději násilím se od toho divadla odtrhl.

Připomínám, že v jeho knihovně bylo poměrně velmi málo filosofických spisů[2]), nevím, že by se byl o ni vůbec zajímal, a také otázka náboženská nikterak nepronikala. Ovšem věda mu nestačila, umění mu nestačilo, politika ho neuspokojila, soukromý život ho klamal, nikde nenašel klidu; nebyly však to otázky, nebyl to nerozřešený problém života, který ho dohnal k násilnému konci, nýbrž byla to povaha.

IV.

Mohl bych uvádět ještě po řadě další příklady, ale nedovedl bych než pořád popisovat vnější, hodně bezvýznamné projevy, a čtenář, který si povah lidských nevšímal, a který z uvedeného

[1]) Kupování knih beze skutečné potřeby vidíme velmi často a bývá známkou neurovnanosti mysli. Zdá se mi, že člověk hnán jsa ctižádostí po něčem neujasněném, tuto ctižádost chce masou nakoupených knih ukojiti; znáte příjemný pocit, jaký máme při rozřezávání nové knihy; jako bychom už koupením a otevřením knihy se nějak zvlášť ku předu ve svých cílech dostali. I cizí kniha, kterou si necháme doma, vzbudí částečně takovou náladu. Samo sebou se rozumí, že nálada ta rychle prchá a dostaví se zklamání; R. hleděl toto vystřízlivění novými a novými masami knih v sobě utlumiti.

[2]) Jedny dějiny filosofie a »Millova Indukt. logika,« vedle českých věcí a vedle theoretických spisů z různých oborů věd.

si představu o původu toho, co nazývám náladovou skepsí, nezjednal, by z dalšího také nezmoudřel. Rozhledneme-li se však pozorně kolem sebe, najdeme veliké množství takových povah a nálad v nejrozmanitějším utváření. Tu přijde někdo ke mně, že chce dělat tu a tu vědeckou práci a radí se se mnou jak; mluví velmi rozumně, ale když se rozpovídá, ztratí vládu nad uměle klidným proudem představ, proklouzne mu nějaká poznámka, která najednou ukáže, jak si pracování vědecké vymyslil jen proto, aby jeho neklidná mysl se něčeho věcného zachytila. Anebo potkám večer známého, člověka nanejvýš jemné povahy, s kuchařkou; poznám ho a on pozná mne, ale mlčíme oba; za nějaký čas ve slabé chvíli aspoň naznačí, co to bylo: nemá energie, sám v sebe nevěří, ale přece musí si dokázat, že má pevnou vůli — a tak si to dokazoval. Slyšíte hrubé vtipy od lidí povahy očividně jemné, vidíte určitost tam, kde pochybujete, že možno jest bezpečně se rozhodnouti a zase pochybnost, kde věc jest docela průhledná atp.

Ráz všech takto se projevujících nálad jest, že jsou to povšechné stavy duševní, nebo dokonce povahy, vynikající nesjednoceností snažení, nepřirozeností v jednání, prudkými krisemi duševními pro často zdánlivě malicherné vnější příčiny a všeobecnou skeptičností; k tomu připojuje se často vědomí o falešnosti těchto stavů a strach, aby se někdo jiný o nich nedověděl. Zdá se, že tyto stavy zvláště mladším, inteligentním lidem jsou vlastní, a že z neznámých příčin vznikše, zase neznámo jak, odcházejí s pokročilejším věkem; zdá se, že organism náš, dospěv určitého stupně rozvoje, stává se k duševní rozháranosti velmi náchylným, a že malé podněty k vyvolání jejímu stačí.

Řekl jsem, že stavy ony jsou charakterisovány vedle jiných věcí všeobecnou skeptičností, ne pochybováním o určitých věcech, ne zkormoucením duševním nad tím, že nedovedeme určitý problém zodpovědět, nýbrž pochybování to jest jen jako příznakem nesrovnalostí hlubších. Tuto skeptičnost, vzniklou z takovýchto nálad, jmenuji náladovou skepsí. Jest tedy náladová skepse pochybování plynoucí ne z rozumově cítěné nesrovnalosti nějakých domněnek, nýbrž jest to příznak abnormálního stavu duševního, kdy z příčin v organisaci duševní ležících, schází nám normální víra v samozřejmost určitých poznatků a domněnek, nebo v přirozenost našeho chtění a jednání.

Rozdíl skepse náladové a skepse rozumové vynikne na příkladech. Hoch má být do zítřka hotov s početní úlohou a neví si rady: počítá a počítá a ne se dopočítat. Nechá práce, zase začne,

zase odloží tužku, přestane na delší chvíli, něco mu při tom napadne, začne na novo, vidí, že jest to zas falešné, pláče zlostí — co tu nesnází, problémů, pochybností projde jeho hlavou — ale chce pořád vypočítat úlohu, která má být zítra hotova. Při nejistotě z nálady jinak: mám počítat, nemám počítat — vnutím se do práce, ale pořád jakobych měl pozor vlastně na něco jiného než na to, co počítám; napadne mi nejprve vymýšlet nějaký zvláštní způsob počítání, a mysl moje odbočuje tím způsobem od vytčeného směru; nedopočítávám se ničeho, třebas bych pracoval velmi dlouho a zdánlivě velmi upjatě, neboť nepočítám to, co diktuje úloha, nýbrž co právě nadhazuje má fantasie, konečně odkládám věc s nějakou útěchou, že si nějak pomohu bez této úlohy. Takovým a podobným způsobem projevuje se hodně elementárně ovšem skeptická nálada. Nebo srovnejte člověka, který má důvod pochybovati o věrnosti přítele, a který se hledí přesvědčiti a přesvědčiv se jedná, a naopak člověka žárlivce, kterého povaha nutí k pochybování a vede k vyhledávání důvodů, ale i po jejich nalezení (nebo nenalezení) nenásleduje žádný čin. Také náladová pochybnost může uváděti důvody, také důvody správné, avšak patrně jest ta správnost a nesprávnost důvodů vedlejší věc, pochybování samo o sobě hlavní. Také jest možné, že rozumové důvody vzbudí pochybnost náladovou; naopak, věřím-li pevně v nějakou věc, a vírou mojí otřese silný nějaký argument, hne to někdy celým stavem duševním, a následek může být všeobecná skeptičnost, pochybování z nálady, ale pak onen argument není logickým důvodem pochybování, nýbrž psychologickou příčinou, a rozdíl mezi oběma jest patrný.

Rozdíl mezi pochybováním z rozumu a z nálady neleží tedy ve správnosti nebo nesprávnosti argumentace; neboť při náladovém může být argumentace správná, při rozumovém nesprávná, i naopak; spíše jest rozdíl v tom, jak hledíme na smysl pochybování: při pochybování náladovém jsou důvody spíše jen pro foro externo, jakoby jen omluvy, nebo jako uvědomělý projev toho pochybování; u skepse věcné celá průkaznost leží v důvodech, Avšak i při skepsi z rozumu může se státi, že pochybujeme, a neumíme udati, proč; v tom případě však chybu hledáme, a jsme jisti, že ji najdeme. Rozdíl mezi obojím druhem skepse nevězí také v obsahu toho, o čem pochybujeme. I rozum i nálada může pochybovat o drobném nějakém faktíčku i o nejvšeobecnějších tvrzeních. Mohu z rozumu pochybovat o správnosti toho, o čem jsem se před chvílí sám přesvědčil, mohu pochybovat o nekonečnosti prostoru, o smyslu života lidského, a o tom všem mohu pochybovat

i z nálady: zase však obsah pochybování z rozumu jest přesně určen anebo aspoň se přesně určiti dá, kdežto obsah pochybování z nálady jest neurčitý. Nesmíme se dáti mýliti tím, že skeptik z nálady si obsah svého pochybování přesně definuje; přihlédneme-li blíže, vidíme, že ta definice jest zase jen pro foro externo, že se jí však ve skutečnosti nedrží; nesmíme zkrátka hleděti toho, jestli si kdo věc definuje či nic, nýbrž jestli se jednotnost v jeho skepsi dá najíti. Pochybuji-li z rozumu o spolehlivosti přítele, dovedou jiní z mého jednání tuto pochybnost vypozorovati, říci zde začala, tento průběh měla a takto skončila; bude je zajímati obsah mého pochybování; pochybuji-li z nálady, nebude možno pozorovateli obsah mé skepse od mé povahy oddělíti jakožto samostatné faktum, nýbrž moje povaha to bude, která bude výhradným předmětem jeho pozorování.

Ačkoli tedy obsah pochybování z nálady může být velmi rozmanitý, přece s rázem nálady souvisí, že obyčejněji věci méně přesně určitelné mu poskytují látku. Řídčeji bude skeptik z nálady pochybovati o spravnosti nějaké mathematické rovnice, nějakého prostého vědeckého data, obyčejněji o hypothesách, o prostoru, o náboženství, o životě v dobách předhistorických a budoucích a pod., neboť obsah těchto záhad jest sám sebou hodně neurčitý.

Jako už v theorii jest těžko odlišiti skepsi z nálady od skepse rozumové, tak ještě daleko obtížnější jest to v praxi. V obyčejném životě rozeznáme je sice ještě poměrně snadno, ale jinak jest, kde se pochybnost odnáší na vědecké, filosofické nebo ethické problémy. Tu pak jest nám potřebí znáti dobře obor, na který se pochybovám nějaké odnáší, a posouditi dobře důvody, kterými pochybnost opírá; méně zkušenému bude imponovati pochybnost (anebo zas falešná jistota), kde zkušený najde jen neurčitost a nepřesnost. Jest k tomu dále potřebí býti sám sobě jasný a nehověti náladám, sic jinak nás naladová skepse dle snadno strhne s sebou svou příbuznost s naším duševním stavem. Ve skutečnosti méně častěji se setkáme s čistou skepsí naladovou, nýbrž často najdeme rozum a náladu pohromadě, jedno zastřeno druhým (třebas umyslně) a pak ovšem jest velmi obtížno říci, co patří na účet rozumu a co na účet nálady. Zdravý instinkt nás tu musí vésti.

I stojí, že naladové pochybování není zdravý stav duševní, neboť kdykoli se objeví, hledíme se ho zbaviti. Poněvadž příčiny jeho netkví v rozumu, nýbrž v povaze nebo náladě, nebudeme proti němu bojovati rozumem, nýbrž budeme působiti přímo na povahu nebo na náladu. Pochybnost něco o nějakých věcech posoudíme

jen podle jejich rozumové stránky; pozorně si však všimneme jejich náladovosti, kterouž jako nelogický, cizí, falešný element odloučíme; možná, že po odstranění jejím sama pochybnost se odstraní anebo aspoň dostane jiný ráz. Pozorujeme-li své vlastní stavy duševní a jejich kolísání, pozorujeme-li povahy svého okolí, shledáme náladovostı veliké množství, a to nás povede k domněnce, že i v literatuře tato náladovost často projeviti se musí, což nás přiměje k opatrnosti tím větší.

HLAVA DRUHÁ.

Náladová skepse v krásné literatuře.

Uvedl jsem v první kapitole typické příklady náladové skepse z obyčejného života; zkusím nyní porozhlednouti se po krásné literatuře a v ní hledati vylíčení stavů duševních, které se dají označiti jako náladová skepse. Ovšem věc jest spojena s dosti velkými překážkami: každý spisovatel, líče svého hrdinu, má chtě nechtě o něm určité theorie, a ty zabarvují jeho líčení skutečnosti tím víc, že má spisovatel v rukou úplnou volnost toho, jak dalece se chce vzdáliti od konkrétního případu, který mu materiál k líčení podal. Vedle toho působí v našem zvláštním případě také ta věc, že pravý pathologický kořen náladové skepse se nechce vidět, a že se pro ni hledají příčiny vznešené nějaké — nespokojení s náboženstvím, s vědou, se svým okolím, nešťastná láska a pod., při čemž se šmahem dělá ta chyba, že tato nespokojenost, která jest jen projevem náladové skepse, její vlastností, se staví časově před ni, jako její předchozí příčina.

Povah a stavů vylíčených jako náladová skepse najdeme v krásné literatuře spoustu, a daleko nestačím na to, abych je všechny vyjmenoval; postačí uvésti typické příklady, čtenář zkušenější než já už si sám doplní, co jsem přehlédl.

I. GOETHE: Utrpení mladého Werthera.

Děj tohoto románu jest velmi prostý: Werther, velmi vzdělaný a velice citlivý jinoch, zamiluje se do dívky, zadané už jinému; podlehá víc a víc žalosti nad tímto neštěstím, nemaje síly z něho se nějakým rázným krokem vybaviti, až konečně se zastřelí. Jak tento obsah románu našel Goethe ve svém okolí, jak jeho formu (dopisy Wertherovy) a subjektivnost vzal od Rousseaua a od Ri-

chardsona, jak tento román na tehdejší společnost působil, o tom vedlo by daleko zde mluviti; v literatuře o Wertherovi jest o tom více nebo méně podrobně mluveno.[1]) Pro nás jest důležité, že stavy Wertherovy Goethe sám prožil, že tedy líčí z velké části sebe — jest to tedy do velké míry zpověď jinocha jeho rázu.

Zkusím uvésti z Werthera místa, která jeho náladovost charakterisují, ačkoli nezbývá mi než předpokládati, že čtenář Werthera zná, neboť to náladové ovzduší, ve kterém se románový děj pohybuje, sem přenésti nedovedu. Werther[2]) líčí svůj duševní stav asi takto. Jeho nálady se mění velmi náhle ze zármutku do hýření, ze sladké melancholie do zhoubné vášně (str. 20), přepadají ho pesimistické myšlenky o tom, jak život lidský jest pouhý sen, jak úzký jest obor lidského chtění a jednání, každá jistota že jest jen resignace; vzpomínaje na to, uzavírá se Werther do sebe, a tu vše splývá před jeho smysly a zrak jeho bloudí snivě v nekonečnu (23). Rozdíl mezi sebou a svým šťastnějším sokem vystihuje tak: jeho (sokův, Albertův) klidný vnějšek odráží se velice živě od neklidu Wertherovy povahy, kteryžto neklid nedovede zakrýti. »Moje činné síly,« píše, »zvrhly se v neklidnou nedbalost, nemohu zahálet, ale také ne něco dělat. Moje představivost jest hrozně slabá, žádný smysl pro přírodu, a knihy se mi protiví . . . často si přeju být ráno nádenníkem, jen abych měl z rána, když se probudím, nějakou vyhlídku do nastávajícího dne, nějakou touhu, nějakou naději« (60). Naříká na Boha, proč mu dával tolik darů, proč si polovic nenechal a místo druhé polovice mu nedal sebedůvěru a spokojenost. Hledá si pro svůj neklid výklad: naše fantasie sestrojuje si, podporována jsouc v tom hojnými básněmi, řadu bytostí, z nichž my sami jsme nejhorší, každý jiný lepší. Vidouce, že nám to ono schází, a jiný že právě tu vlastnost má, přidáváme mu k ní hned všechny ostatní dobré vlastnosti a ještě jakous ideálnou spokojenost — a tak si z něho uměle sestrojujeme šťastlivce (67). Werther přiznává se, že někdy mnoho pije (90). Přemýšlí, zda by mu nepomohlo náboženství, cti je a jistě jest náboženství mnohému oporou a občerstvením, ale ne každému a snad ani jemu ne (91). Harmonie duše Wertherovy byla konečně úplně zničena, vnitřní horkost a prudkost, která všemi silami jeho organismem sem tam zmítala, nechávala jej nakonec v protivné únavě (98). O svém

[1]) Viz zvláště E. Schmidt, Richardson, Rousseau u. Goethe. Jena 1875. J. W. Appel, Werther und seine Zeit 1882.

[2]) Cituji dle Hempelova souborného vydání spisů Goethových.

stavu praví Werther: »Není to úzkost, není to touha, jest to vnitřní neznámé zuření, které hrozí rozervati moji hruď, které mi škrtí hrdlo (103).« Konečně sebevražda.

Je-li možno, aby něco jiného než pathologický stav duševní takovéto nálady vyvolalo? Že Goethe je pověsil na nešťastnou lásku — na něčem je zachytiti musil, sic by byl vůbec nemohl o nich psát. Goethe sám cítil nezdravost tohoto románu. Jako stařec řekl kdysi, že jen jednou podruhé Werthera četl: »Jest mi úzko při tom a bojím se, že procítím znova ten pathologický stav, z něhož ta kniha vzešla.« [1]) Z vlastních úst Goethových víme, že v době, kdy v něm bouřil Werther, byl blízek sebevraždě (anebo, raději bych řekl, myslil si to o sobě).

Utrpení Wertherovo tím vyniká nad jiná líčení podobného druhu, že jest bez tendence — nemyslím aspoň, že by někdo chtěl Wertherovy duševní stavy sváděti na jeho nešťastnou lásku. Teprve v starších letech začal Goethe vymýšleti si nějaký výklad pro své Wertherovské duševní stavy. Vykládá dost nejasně, že střídání vnějších věcí (dne a noci, povětří a pod.) způsobuje radost ze života, střídání morálních pohnutek v duši omrzelost — to ovšem jest slabý výklad. Uvádí též měnlivost lásky, přízně a náklonnosti, vědomí vlastních chyb, dále vliv tehdejší melancholické anglické literatury a nespokojenost se šosáckým živobytím, což jsou už věcnější argumenty, ale patrně na výklad náladovosti — o tu běží — nestačí. Rozhodně jest Goethe pravdě daleko blíž než moderní autoři, kteří ve sporech mezi vědou a náboženstvím a pod. původ těchto stavů hledají.

Také mnozí jiní pokoušeli se hledati původ náladové skepse vylíčené ve Wertherovi, a výklady jejich jsou podobného rázu jako Goethovy. Všechny poráží faktum, že Goethe nebyl sám, který náladovou skepsi prožil. Správněji vystihuje příčiny Goethovy náladové skepse Möbius (l. c.), který považuje taedium vitae (Faustgefühle) za zjev, který se vyskytuje u mládeže všech dob a nejrůznějších národů. Uvádí, nevím jakým právem, za příklad Buddhu, který v mládí kázal své učení, že nic netrvá a popřel život; uvádí dále Schopenhauera s jeho pesimismem, který rovněž v mladých letech napsal 4. knihu Welt als Wille und Vorstellung. Upozorňuje správně dále, že kdyby melancholický názor životní pocházel z pesimistického názoru na život, že by tato melancholie trvala celý život, ano že by se i zostřila, kdežto ve skutečnosti tomu tak není;

[1]) Uvádím dle Möbia (Möbius, Das Pathologische bei Goethe, 1898.).

v theorii zůstaneme pesimisty, ale citovým pesimistou jest jen jinoch. Dle Möbia nedá se dobře omrzelost života u mládeže vyložiti. Něco organického hledá v té věci, což i Goethe cítil, který psychickou stránku tohoto duševního stavu chce přenechati lékaři. Möbius však chybuje tím, že se domnívá, že jen vynikající lidé náladovou skepsi prodělají, a pak hodně fantastickou domněnkou, že náladová skepse souvisí úzce s jednostranným vývojem mozku, že jest to projev té abnormity, kterou genius prožívá, takřka geniovi vlastní mladická nemoc. Taková domněnka ovšem nestojí ani za vážnou diskusi.

V novější době, kdy se pod dojmem náladové skepse mnoho píše, odvolávají se mnohem raději na Fausta než na Werthera, a chápu proč; Faust není podán jako osoba pathologická, tak jako Werther, za Fausta ve své duši se nemusím stydět a mohu jím svého Werthera zakrýt. Vznik Fausta, jeho základní myšlenka sahá do doby, kdy Goethe prožíval Werthera. Avšak vypracování jeho dálo se v dobách, kdy Goethe měl už náladovou skepsi dávno za sebou a kdy už mohl o ní theoretisovat. Goethe znal svoje nálady z mládí a těch užil jako materiálu pro báseň — odtud přílišná rozumovost Fausta. Werther jest život, to jsou ty nálady, Faust jest theorie o nich. (Pokračování).

Právní cit a citové právo.

Psychologický příspěvek k filosofii práva.

Napsal Dr. Bohdan Klineberger.

I. Právní myšlení abstraktní i konkrétní podléhá všeobecným zákonům myšlení. Od všeobecného myšlení se neliší ničím než předmětem a proto jest prvotnou sílu právního myšlení, nechť jest vznik práva jakýkoliv, hledati v rozumu, třeba uznati se musí, že tvar a obsah práva stojí pod účinkem fysické stránky člověka a společnosti. Rozum jest prostředím, jímž veškeré vlivy, ať fysické, ať psychické, musí projíti, má-li vzejíti myšlenka právní, abstraktní (zásada právní), nebo individuální (právo soudcovské). Nemohou proto platit pro právnické myšlení jiné zákony; není zvláštní logiky právní, nemůže jí býti.

Avšak názor, že rozum sluší považovati za prvotnou sílu právního myšlení, postrádá úplnosti, pokud tím se předpokládá, že rozum jest jedinou silou právního myšlení.

Cit nelze vyloučiti z činnosti duševní a proto také na právní činnosti abstraktní i konkrétní má účast rozum a cit. Ovšem v nestejné míře: v činnosti abstraktně právní jest součinnost slabší, v konkrétně právní jest silnější. Vzhledem k tomu vykazuje konkrétní právní myšlení úchylku od abstraktního a tato úchylka jest citová. Konkrétní logika právní jest citově rozumovou, abstraktně právní logika jest více prosta citu, ač ne zúplna.

Citovou úchylku tuto stopovati a pokud možno logické zákony pro ni nalézti, jest úkolem tohoto pokusu.

II. Soudcovské právo jest vývodem z positivního práva (zákona) pomocí rozumu. Zákon jest látka, rozum koná práci. Stojí mezi sebou ve vztahu jako síla a hmota: duševní síla jako podmět činná, právo jako látka předmětná. Jest proto jen jinou formou rčení: právo soudcovské pochází z positivního práva vlivem roz-

umové činnosti. Jakkoliv jest součinnosti obou třeba, nejsou stejně nezbytny: práce rozumu jest podstatou nezbytnou, látka positivního práva je postrádatelná. Bez zákona jest možna soudcovská činnost, jak viděti v počátku práva, když jest právo nahraženo jinakou látkou (náboženstvím, mravy nebo obyčeji). Po stránce historické má v právu soudcovském rozhodně převahu práce rozumová nad látkou práva a tato věta má všeobecnou platnost bez ohledu na historické stadium práva. Lze říci, že to, co látkou v právní činnosti se zove, je historicky nahromaděná práce rozumová, jejímž původním jádrem hmotným byla konkrétnost životní. To opravňuje v právu individuálním rozeznávati hmotu (právní látky) a psychickou sílu podmětu.

V rozsudku dán výsledek činnosti podmětné na podkladě abstraktní látky (zásad právních) a proto jest v rozsudku znatelna právní látka i podmětná činnost. Právní látka — předmět činnosti soudcovské — jest dvojí: abstraktní (zákon) a konkrétní (sporný předmět). Obě části jsou v poměru podřadnosti v tom způsobu, že z abstrakce zásad právních má být nalezena zásada platná pro sporný případ, a jest podle toho obsahová hodnota rozsudku obdobná matematické rovnici, v níž x má býti rovno hodnotě všeobecné zásady právní. Od matematické rovnice liší se ovšem nesourodností obou článků. Kdežto v rovnici matematické jde o stejné veličiny, jen co do velikosti rozdílné, zde se jedná o veličiny, které od sebe se liší jako konkrétnost od abstrakce, nehledě k tomu, že se dají na matematickou hodnotu převésti v nejřidčích případech. Kdyby takové převedení na matematickou hodnotu bylo v právu všeobecně možno, byla by činnost právního úsudku daleko jednodušší. Ale toho není a proto má rovnice, kterou byl naznačen poměr konkrétního x k abstrakci právní význam jen podobenství.

Skutečně jest právní řešení jen přibližně obdobné matematické rovnici a obdobnost spočívá v tom, že z daných dvou veličin má být nalezena třetí jakožto právo pro sporný případ platné. Činnost právnická v rozsudku nevyhledává, až na nepatrné výminky, totožnost matematickou, nýbrž souřadnost zásadní: rozsudek nevytvořuje — pro sporný případ — totožnost s abstrakcí právní, konstatuje podřazenost, čili rozsudkem nevyhlašuje se totožnost sporného případu se zásadou právní, vyhlašuje se jen podřazenost. Konkrétní není rovno abstraktnímu, jest v něm jen obsaženo jakožto zásadně shodné.

Z toho následuje, že rozsudkem jest hledána podřazenost konkrétního pod abstrakci právní. Duševní činnost zde má tvar logického úsudku, dedukce. Úsudek soudcovský skládá se ze dvou vět, z nichž každá obsahuje samostatný úsudek, a možno všeobecně říci, že rozsudek jest výslednicí dvou časově rozchodných úsudků, z nichž jeden se týče abstrakce právní, druhý konkrétnosti právní. Jaký jest mezi oběma vztah vnitřní a jaký jich časový postup, zde nemá prozatím důležitosti; důležito jest zjistiti, že jsou tu dva jakostně rozdílné úsudky, z nichž první lze zváti úsudkem v užším smyslu p r á v n í m, druhý úsudkem v ě c n ý m: prvnějším zjišťováno jest právo, jehož pro konkrétnosti jest použíti; druhým zjišťován jest věcný stav (objektivní pravda).

Spojitost mezi věcným úsudkem a právním jest podřadnost za činnosti porovnávací (subsumce), a sice tak, že prvnější podřazen druhému. Dle toho měl by úsudek právní jakožto návěst předcházeti časově; avšak ve skutečnosti jest úsudek věcný přednější, čemuž odpovídá systém soudního řádu, podle něhož úsudek objektivní pravdy postaven do popředí tak, že po něm teprve následuje úsudek právní.

III. 1. Věcný soud právní složen jest z vjemu a soudu ve vlastním smyslu. Vjemu zde jsou předmětem jednak osoby, jednak skutečnosti (děje); soudem se uznává o pravdě skutečnosti (děje). Uznání pravdy není totožné se skutečností pravdy i jest chybné, berou-li se za totožné. Uznání pravdy, byť i se zakládalo na přesvědčení sebe silnějším, není nic jiného než v í r a v pravdu. Ale té nemusí odpovídati skutečnost, pokud důkazy, o které víra se opírá, jsou klamné. Soud o pravdě jest soud přenesený z důkazných prostředků: není přímo vjemový, nýbrž prostředečně vjemový. Skutečnosti podmět nevnímá bezprostředně, nýbrž prostřednictvím vjemu cizího. O objektivní pravdě lze v právu mluviti podle prostředí vjemu jen s obmezením; absolutní pravdy v právu není. Co se »objektivní« pravdou zove, jest jen pravda relativní, viděná — obrazně řečeno — očima dokazujících osob nebo důkazů. Absolutní pravda předpokládá b e z p r o s t ř e d n o s t vjemu a toho v úsudku právním není.

Proto lze mluviti o absolutní pravdě jen, když přesvědčení založeno na přímém vjemu a takový dán v důkazu listiny nebo autopsie. Důkazy svědecké a znalecké, poněvadž přenášejí cizí vjem na soudícího, poskytují slabší stupeň objektivnosti pravdy: pravda má za předpoklad pravdivost cizího vjemu a vjemu soudícímu prostředkovaného. Uváží-li se, že soud o pravdivosti se vztahuje vždy

na jevy (věc nebo děj), lze soud věcný v právu pokládat za soud vjemový, t. j. soud, pro který jest jev popudem a předmětem. Věcný soud v právu nemá za předmět podstatu jevu ani tenkráte, když jevem tím jest cizí psychická funkce; předmětem jsou smyslové jevy.

Vjemy fantasie, tudíž ani soudy ze vjemů fantasijních v právu nemají místa. Soud věcný založen jest vždy na smyslových jevech po většině cizích, poněvadž mezi soudícím (soudcem) a skutečností není žádné bezprostřednosti. Stojí mezi nimi důkaz jako prostředek; vjem soudcův má za předmět důkaz, z něhož béře popud a činí předmětem soudu o skutečnosti naprosté. A tak platí zásadně věta, že jistota (pravdivost) věcného soudu závisí z pravidla na dvojím vjemu, výminečně na jednom jediném. Proto jest silnější, když jest založena na jednom jediném — vlastním vjemu — a to jest za přímé bezprostřednosti. Pravdivost jest v tom případě největší, jest rovna naprosté skutečnosti, když soudcovu vjemu se skytá za předmět skutečnost na základě autopsie nebo listiny. Pravdivost podléhá dvojnásob subjektivnosti, kde — jako při důkazu svědeckém nebo znaleckém — dvojí vjem předchází.

Všeobecněji lze to vše vyjádřiti tak, že soud pravdivosti závisí na bezprostřednosti vjemu smyslového a tím právní zásada uvedena na nejjednodušší větu psychologickou, která tvoří takřka vniternou podstatu právní činnosti. Na základě tom lze vysvětlit podstatu psychického úkazu, že soud věcný jsa rušen, odchyluje se od soudu logického. Pochod tohoto účinku objasnit, jest úkolem nejbližším.

2. Mezi mnou a zevním světem jest pocit, můj pocit, tvořící spojku bytosti s bytostí, a proto jest jsoucno, jakým jest pro mne, jen dle mého pocitu t. j. v mém vědomí. Naopak platí: jsoucno mimo mne jest, jakým jest mé vědomí o něm. Z toho následuje, že svět jevů sám o sobě (naprostá realita) jest, ale existuje pro mne jen dle subjektivního vědomí.

Člověk nezná reality naprosté, nýbrž jen takové, jaké mu vědomím v představě se jeví, t. j. reality jen zjevené skutečnosti jakožto jev a ty od realit naprostých se odchylují podle síly a jakosti pocitu.

Pravda dle toho jest tím bližší, čím menší jest úchylka jevu od reality jevu, a hledání pravdy jest úsilí, zmenšiti úchylku jevu od naprosté reality na nejmenší možnou míru.

Soud o realitě dostává tón a obsah pocitu. Realita jevu dostává tak obsah, tón a jakost citovou, jakožto přívlastek smyslový.

V právu soud nevykazuje úchylku od tohoto pravidla. Platí i tu: soud jest výslednicí funkce rozumu a citu. Cit dává i právnímu soudu tón a jakost pocitu. Vědomí pocitové a vědomí soudové jest i zde dvojicí a jednotkou, v níž tón a jakost jevu určena pocitem. Obecně se dá věta vyslovit v tom znění, že soud právní je zabarven citovostí subjektivní. Není proto v soudu reality naprosté objektivnosti, vždy jest v něm podmětná citovost, která se přenáší na předmět jako vlastnost.

3. Vztah soudce ke sporu jest dvojí: věcný se zřetelem na věc spornou a osobní se zřetelem na osoby sporu, a vjem soudcův a jeho soud pochází z této dvojice vztahů, ačkoliv osoby sporu předmětem soudu vlastně nejsou. Avšak vzhledem k tomu, že věc od osob jakožto jednajících původců jest neodlučitelná již proto, poněvadž jsou nositeli práva, není vjem možný bez vjemu osob. Následek toho jest, že osobní živel s živlem věcným se vtírá pozornosti a to tím více, jelikož jen prostředkováním osob (ústním jich podáním) podstata věcná předmětem vjemu se stává. Tím věc (děj) a osoby předmětem vjemu současně se stávají a to takovým způsobem, že jev osob časově předchází jevu věci. Tato soudružnost věci (sporu) s osobami není bez účinku a účinek jest tento: Jako vůbec každý vjem probouzí cit, tak i zde vnímání jevu osob a vnímání jevu věcného vyvolává cit, který dle tohoto jest dvojího původu, totiž: cit — lze-li toho výrazu užíti — osobní, a cit věcný.

Takovým způsobem dostává vědomí (představa) citové zabarvení dvojí, zabarvení citem osobním a zabarvení citem věcným, které může býti tak silné, že vede k rozdvojení představy.

Při tom — to dlužno vytknouti — citové zabarvení představy osobní předchází před citovým zabarvením představy věcné. Člověku, má-li posuzovat spornou věc osob neznámých, v představu se loudí napřed cit z osob a napotom z věci a cit osobní takřka jej nutká, aby z jevu osob vyčetl, kdo spíše má pravdu. Představa citem osobním již proto jest dřívější, poněvadž s jevem vchází dříve do vědomí než podstata věci, která teprve musí býti přednesena a dokázána, aby ve vědomí vešla.

Mají-li se city osobní a věcné vřaditi do třídy v psychologii zobecnělé, lze prohlásiti city osobní za estheticke anebo morální, city věcné za výhradně morální. Esthetickými jsou, pokud mají původ v tvaru zevním a v tom mají původ, pokud z jevu pocházejí. Mohou však býti také morálními a jsou jimi, pokud mají původ ve vnitřní hodnotě osoby a vnitřní hodnota osob vystupuje

v zjev jednáním nebo skutky, t. j. právě tím, co tvoří předmět sporu.

Osoby probouzejí esthetický cit svým zjevem a morální svou vnitřní hodnotou, jak se zjevuje v jich smýšlení anebo jednání. Se zřením k tomu, že poznatek smýšlení nebo skutků se dostavuje později, když cit osobní jest již probuzený, možno tvrdit, že morální cit časově se dostavuje po citu esthetickém. Z toho následuje, že esthetickým citem zabarvená představa — představa esthetická — jest vyvolána dříve a teprve po té morálním citem zabarvená představa — představa morální — se dostavuje.

Tomu odpovídá povaha představ ve skutečnosti vůbec a pochod právního myšlení zvlášť. Bezprostřední vystoupení osob dává vznik představě o jevu osobním a v tom okamžiku o skutku není ještě představy; ta teprve se dostavuje, když děj skutkový vešel ve vědomí. Předchází-li s esthetickým citem představa esthetická před představou morální, vysvětlí se tím — a to má praktickou důležitost —, proč z pravidla představa esthetická sama na utváření se představy morální spolupůsobí. V soudě právním alespoň esthetická představa působí na utváření se představy morální. Třeba-li důkazu, možno poukázati na obyčejný úkaz, že z osoby se soudí na na vnitřní hodnotu — moralitu — člověka; a jest to přirozeno, uváží-li se, že v okamžiku, kdy poznatek zevní jest hotový, poznatek vnitřní hodnoty jest neznámé x, o jehož poznání člověk se pokouší. »Čte mu v duši« — říká se obyčejně — »bodá jej očima, jakoby mu chtěl v srdci čísti« a podobně.

4. Skutečnost tato má důležitost pro právní soud a spočívá v tom, že tu na soud působí esthetický cit s představami mu odpovídajícími dříve, než cit morální, a druhý důsledek v tom, že na morální představu působí sám cit esthetický. Vliv citu esthetického spočívá v tom, že uzpůsobuje esthetickému citu představu morální; morální představa se pod jeho vlivem sesiluje, když morální cit s esthetickým jest shodný, a seslabuje se, když jsou neshodny Také to jest v životě úkaz známý.

Vzbuzuje-li člověk svým zevnějškem dojem příznivý — cit esthetický — i v morální příčině zanechává v nás vždy něco z přízně, a tak hluboký jest účinek tohoto dojmu, že hledíme nepříznivost morálního citu potlačit anebo, není-li to možno, aspoň seslabit. Naopak, je-li dojem morální příznivý svou positivnosti, stává se vlivem příznivého dojmu esthetického mocnější. Na lidech, kteří se nám líbí svým zevnějškem, neradi čekáme morální nelibost a když se dostavila, hledíme ji seslabiti.

Pro útvar právního soudu má úkaz ten důležitost tím, že prvotný cit esthetický působí svým vlivem na cit morální a tím také na soud věcný, poněvadž, jak později bude ukázáno, morální cit soudu věcnému jest blízký.

Ačkoliv osoby jako nositelé práva pro právní soud jsou, jak dříve řečeno, živel vedlejší a — možno dodati — živel jen formální, má zjev osobní v ohledu psychickém přec značný vliv na soud sám. Z nezbytnosti formální vzniká psychická nezbytnost, že představa morální, jsouc pozdější, jest pod vlivem esthetické představy z povrchního jevu osob v době, kdy není ještě pravé představy morální o pravdě děje (věcí).

5. V jiné ještě příčině má představa esthetická vliv. Poněvadž s morálním citem morální představa o skutkové podstatě vzniká později, měl by v mezidobí od vzniku představy esthetické do vzniku představy morální trvati stav prázdnoty mravně citové, avšak takové prázdnoty není; vzniká fantasijní představa morální jakožto předchůdce pozdější představy realné. Není třeba dokazovati, že fantasijní představa nezůstává bez účinku na budoucí reální představu morální. Účinek jeví se v tom, že připravujíc budoucí představu přenáší do ni jakost a tón citu. Nejživěji jest to pozorovati na úkazu, že esthetický cit ze zjevu člověka jednotlivého vyvolává morální představu o celém národě; zde jest představa o národě představou fantasie, která arci mizí při uvědomění představ realních, avšak vždy zanechává účinek, jak lze poznati z národní předpojatosti, kteráž jest po většině účinkem představ fantasijních.

Třeba si tyto psychické úkazy uvědomiti, aby byl poznán účinek na právní soud.

Jisto jest: v okamžiku vjemu jest hotova esthetická představa o osobách, není hotova morální představa o skutku (věci) a je-li ve vědomí, jest to představa z fantasie.

Jisto jest dále: esthetická představa — čistě osobní — účinkuje vlivem svým a vlivem přidružené morální představy fantasijní — jakostí a tónem svým — na připravující se reální představu morální, která teprve vzniká, až jest skutková podstata zjištěna.

(Pokračování.)

Roztřídění citů a obrazotvornosti.

Píše Dr. Oldřich Kramář.

(Pokračování.)

Takto dovedeme povšechně pochopiti podstatu libosti a nelibosti čili řečeného přízvuku u pocitů smyslových. Libost jest nutný následek predisposice, která dlouhým vývojem fylogenetickým a posléze v pokolení lidském samém se ustálila. Naopak mohla se také v jistých případech podobnou, ale opačnou predisposicí vyvinouti nelibost a obzvláště vzrušující význam pocitů. Zahrneme-li všecko, co při této všeobecné úvaze se zřetelem ku blízké obdobě smyslu svalového a vůbec veškeré soustavy svalstva se naskytá, shledáváme tato všeobecná hlediště pro posouzení libosti a nelibosti.

1. Všeobecnou zásadou jest, že smyslové vnímání samo sebou jest libostí. To následuje prostě z toho, že čidla a jich střediska celým fylogenetickým vývojem k úkolu svému byla připravena a přizpůsobena. Jako kosterní i vegetativní svalstvo vnitřních orgánů po odpočinku nutně pobádáno jest k činnosti, tak že n. př. smršťování svalů kosterních čili konání rozmanitých obvyklých pohybů jestrozhodnou libostí, tak je tomu u všech čidel smyslových. Čidlo spánkem posilněné jest vnímavé, a proto vnímání samo sebou libé, pokud prudké dojmy neb únava z činnosti dlouho trvající, libost neruší a čidlo odpočinku nežádá. Tato věta jest veledůležitá a pro posuzování libosti přímo fundamentální. Starší obmezená psychologie, která neměla tušení o tom, že veškeré činnosti a schopnosti lidské jsou zděděným majetkem po nesčetných předběžných rodech ve všeobecném vývoji organismů, a tedy i duševní život člověka za nějaký ojedinělý úkaz pokládala, neměla také prostředků, aby k důležité záhadě přízvuku pocitového blíže přikročiti mohla.

2. Tím, že příroda poskytovala člověku jako ostatním živočichům určité podmínky životní, vyvinul se ustálený návyk čili

predisposice pro jisté kvality smyslové. Takovéto pocity jsou rozhodně libé. Kde vůbec žádné predisposice nebylo, jsou pocity nelibé, byla-li predisposice taková, že jistým pocitům jen skrovnější měrou průchod dán byl, tam libost jen se slabšími pocity jest spojena, vynikají-li však mocněji, stávají se rozhodně nelibými. Velice poučným příkladem jsou nám pokrmy se svou mírně temperovanou směsí chuťových kvalit. O převládající míře sladkosti bylo již promluveno. Avšak i kyselost, hořkost, slanost a louhovitost jsou obvyklými příměsky přirozených pokrmů, prvá v potravách rostlinných a částečně i zvířecích, jako ve zkysalém mléce. Než všecky tyto ostatní kvality stávají se nelibými, vynikají-li nápadněji, a jsou také provázeny příslušnými reflexy v dutině ústní a hltanu. Kovovitá chuť vůbec v pokrmech zastoupena není, a proto rozhodně nelibá. Obdobné výsledky shledali jsme v oboru čichovém; zápachy, pro něž není predisposice, jsou nelibé, i když nepřistupují ku vnímání jich reflexy odvratné, rozhodnou nelibost naznačující. N. př. zápach asantu. Libost v ostatních druzích pocitů jest zcela obdobnými podmínkami kladena, s tím toliko rozdílem, že nelibost jest na některé nepatrné případy omezena. V oboru hmatovém jest n. př. nám lidem nelibá chladná vlhkost a lepkavost. V oboru sluchovém a zrakovém není však žádné rozhodné nelibosti, leč v těch případech, o nichž již vícekráte zmínka se stala.

3. Nastávají-li při vnímání pocitu reflexy, toto vnímání sesilující, potvrzují podstatu libosti. Význačným příkladem jsou opět pocity čichové a chuťové. Vdechování libovonných výparů rostlinných sesiluje mohutnost dýchání, tak že děje se rytmem prodlouženým. Podobně jest libost chuťová provázena reflexy, jež k tomu směřují, aby dojem byl sesílen; je to mlaskání a silnější vylučování slin. Podobné reflexy shledáváme i při dojmech hmatových, ježto bezděčně pohyby dotykové se opětují, n. př. při dotyku hladkého. Vnímání zrakové libých barev provázeno jest větším rozevřením víček.

4. Naopak nastávají v některých případech odvratné reflexy, a ty označují rozhodnou nelibost. Tak při čichových pocitech zadržení vdechování, ano opětné vypouštění proudu vzduchového nozdrami. Při chutnání dějí se podobné reflexy. Odvratné pohyby při nelibých dojmech hmatových a tepelných taktéž jsou známy. V oboru zrakovém nastává při silných a tedy nelibých dojmech zúžení zřítelnice a přivření oka víčkem.

5. Ku prosté libosti však nelibosti, již v některých případech toliko můžeme abstrahovati, přistupuje jako další sesilující moment

obou subjektivních stránek ještě význam vzrušovací, jenž nejprostěji z ustálené v celém živočišstvu a obzvláště v pokolení lidském asociace čili kontinuity s jinými smyslovými obsahy vysvětliti se dá. Jsouť to všeobecně názory jinorodé, jež vnímání jistého druhu dle přirozených podmínek nutně provázejí. Nejvýznačnějším příkladem jsou tu opět pocity čichové.

U hmatových pocitů, jež znamenají dotyk milých osob, shledali jsme již dříve jinou příčinu predisposice a z ní vyplývající asociace, kteráž ovšem i do všeobecného tohoto případu spadá. Zajímavé jsou i asociační styky zrakových pocitů s jinými představovými a citovými obsahy, z nichž vyplývá známá symbolika barev. Pokud původu jejího se tkne, jest tento buď pradávný, na vývoji živočišstva spočívající, buď z pozdních poměrů lidské společnosti teprv pochází. Pradávného původu zajisté jest symbolický význam jasnomodré oblohy a zeleně bujného rostlinstva, neboť oba tyto názory vyjadřují podmínky života jak ostatních živočichů, tak obzvláště pokolení lidského. Proto vyjadřuje jasná modř klidnou uspokojenost života, zeleň pak spokojené očekávání. Šířeji o tomto předmětu mluviti není zapotřebí. Z podobné asociace vznikl také asi příjemný dojem tekoucí vody a vody vůbec, neboť voda jest taktéž nutnou podmínkou života. Odtud jedině pochází to, že člověk považuje krajinu, v níž není vody za pustou.

6. Co pak kvalit pocitových obzvláště se tkne, tu platí všeobecná zkušenost, že našim smyslům jsou poskytovány po většině mírné směsice kvalit. Tak zejména v názorech zrakových a sluchových, ale též v ostatních. Kdykoli pak naskytá se vnímání čistých kvalit zrakových a sluchových a některých jiných, jest vyznačeno silným přízvukem libosti, jejž nelze jinak pochopiti než takto: Ustálená predisposice pro kvality smyslové vůbec způsobila, že mírné a smíšené odstíny, především barev a zvuků, jsou názory obvyklými. Když mocným podnětem fysickým některá součástka dochází téměř výhradní platnosti, jest dojem její neobyčejný a nezvyklý, a proto i asociace k němu se družící nad obyčej mohutná. Odtud asi pochází mocný vzrušující význam čistých barev vidmových, čistých tonů, úplné hladkosti, čisté sladkosti a t. d. Čisté kvality pocitové jeví se jako obzvláštní případy libosti již jinak známé. Nápadná nelibost může nastati jen v případech již dříve zmíněných, n. př. když žádná predisposice pro takový pocit není, aneb když spolu odvratné reflexy nastávají. Proto jest zápach kyseliny dusíkové, dusičelé a dusičné

hnusný a odporný, poněvadž proň není predisposice, a spolu odvratné pohyby vznikají.

Zde bylo by ještě lecjakés zajímavé pozorování uvésti, leč zavedlo by nás příliš daleko. Kterak ustálená predisposice při vnímání pocitů působí, vidíme obzvláště také ve dvou zajímavých příkladech. Prvý jest zvláštní zápach, jenž ve všech druzích živočišstva náleží jednomu i druhému pohlaví. Dle toho poznávají se samec i samice navzájem již z daleka, a toto poznání není snad výsledkem získaných zkušeností, nýbrž pochází ze vzrušujícího příměsku, jenž dávnou zkušeností celého druhu jest ustálen a nevědomé podněty probouzí. Pozorování přírodozkumců objevilo v té příčině nápadné úkazy, jež cele potvrzují stanovisko zde naznačené. Jiný zajímavý případ jest citový význam rozdílné výšky lidského hlasu. Děti a ženské pohlaví mají vysokou polohu stupnice, mužské pohlaví naproti tomu nízkou. Stupňování hlasu děje se však při témž individuu z fysiologické nutnosti jako zevní reflex při živých citech. Při tom jest obvyklá výška tonů za střední klidové nálady měřitkem posuzování. Odtud pochází to, že vysoká poloha hlasu má ráz dětskosti neb ženskosti, hluboká naproti tomu význam mužnosti; a proto vysoká poloha ženského hlasu jest muži zajímavá a naopak. Z týchž základů však pochází i subjektivní oceňování melodického postupu tonů. Zvýšení polohy označuje živost citu, ano i vášnivé vzrušení, snížení polohy vážný klid. Střídání a rozmanité spojování těchto dvou zřetelů dodává melodiím nevyčerpatelného rázu citového.

Posléze zbývá promluviti o vztahu citu k osobnosti. Že tento není nahodilý, že city a nálady nepřistupují k osobnosti jako členové cizí a rozdílní, vysvítá z podstaty její samé. Osobnost jest vědomí pravidelného střídání úkonů. Proto každý živočich, ať vyššího, ať nižšího složení, ano každá buňka pletivná jest osobností. Avšak střídání úkonů samo sebou nezbytně spojeno jest se střídáním nálad, jak svrchu podaný výklad o střídavých fásích úkonů zřejmě ukazuje. Ježto tedy osobnost jest sumou veškerého vědomí orgánového přirozeně střídavého, a střídání samo již znamená city, jest patrno, že osobnost a priori, t. j. nutně a vždycky, jest vědomím střídavých citů.

Myslíme-li si nesplnitelné abstractum, že pochod životní děje se beze všeho úsilí se strany individua, tedy zcela klidně, i tu ještě bylo by střídání fásí při všech úkonech spojeno se střídavými

náladami čili city. Tomuto abstraktu ještě nejspíše přibližují se buňky pletivné při zdravotním čili normálním stavu organismu v celku i v jednotlivých částech, kdy dodávání výživných látek nikterak není zamezováno neb zastavováno. Avšak ani zde této abstrakci nemůže býti cele vyhověno, poněvadž i pletivné buňky účastny jsou všech změn, jimž individuum pro nutný boj o život podléhá. Protože každá živá bytost zapletena jest v boj o život a v neustálém styku se světem okolním, jsou také střídavé citové nálady z tohoto styku pocházející nutným následkem života.

Tyto střídavé city však jsou právě tím vyznačeny, že v polovědomém průběhu orgánového vědomí nápadně vynikají. Tedy jest orgánové vědomí vždy samo sebou citem, a proto platí i neomezeně tato věta: Osobnost sama jest citem. Myslíme-li si jakýsi možný střed nejklidnějšího a pravidelného střídání všech úkonů prostě vegetativních i představových, jenž ovšem toliko výminečně ve skutečnost bývá uváděn, máme také pro subjektivní ocenění osobnosti přirozený střed, takřka nultý stupeň osobnosti. Na srovnávání s ním zakládá se subjektivní hodnota osobnosti, jíž individuum pro přesnou kontinuitu organismu jest si vědomo. Od tohoto možného a známého středu v jednu i druhou stranu nastávají větší, menší odchylky, jež onuno subjektivní hod. notu dvojím opačným směrem určují. Všeobecně lze tyto dva směry označiti slovy: blaho a neblaho. Blaho jest celkem totožno se zvýšením úkonů životních, neblaho se snížením a porušováním, Tento rozdíl arci má jen povšechnou platnost, a jsou stavy citové, jež nelze přesně do jedné neb druhé kategorie zařaditi. Jak svrchu řečeno bylo, naskytají se city, při nichž nelze mluviti ani o libosti ani o nelibosti, n. př. podivení mírného rázu a pod. Ovšem jsou to výminky, a celkem platí zásada, že cit jest buď libý neb nelibý že střední stav osobnosti buď ve smysle blaha neb neblaha určuje.

Odtud pochází rozdělení citů na sthenické a asthenické, kteréž proto také s oním rozdílem blaha a neblaha zcela se nekryje. Neboť mohou tytéž neb podobné reflexy určovati podstatu buď libých neb nelibých citů, dle toho, jaké jsou ostatní průvodní a zvláště předcházející úkazy. Hněv n. př. označen jest podobnými podněty kosterního svalstva jako radost, a ačkoliv někteří lidé s libostí oddávají se hněvu, přece nelze říci, že by zvyšoval blaho, nýbrž naopak. Z té příčiny tedy jest blaho a neblaho jen povšechným a spíše populárním označením rozdílů citových. Vždyť jest také dávnou zkušeností, že žádný blahý cit nezůstává nezkalen, a to nejen nahodilými zevními okolnostmi, nýbrž z vniterní nutnosti

psychické. Tak po vášnivé radosti následuje ochablost a přechod ve slabší opačný stav vášnivý, tak i po nadšení, zvýšeném sebevědomí a t. d. Rozdělení na sthenické a asthenické city má však proto svou oprávněnost, že při citových stavech úkony buď bývají sesíleny, buď seslabeny. Proto jest n. př. nadšení sthenický cit, strach, úzkost, zdrcenost a zoufalství jsou asthenické.

Již v předešlém pojednání stala se taktéž zmínka o tom, že rozdělení citů na obsažné a neobsažné není podstatné, ježto každý zprvu neobsažný cit stává se působením reflexů obrazotvorných obsažným, byť i tyto obsahy představové byly polotemné. Tak n. př. nepokoj z čistě organických příčin pochodící béře ponenáhlu na sebe ráz určitých obav, jež člověka pronásledují. Naopak jasná nálada, taktéž z příčin organických následující, nabývá brzy rázu citu zdánlivě z jistých představových obsahů pocházejícího. Z té příčiny nelze onomu rozdělení přisouditi platnosti vědecké.

Zbývá jediný vědecky platný zřetel rozdělení citů, totiž dle předních a podstatných reflexů, jimiž jsou vyznačeny. Tento zřetel poskytuje spolu tu velikou výhodu, že dovoluje city a výtvory obrazotvorné, přirozeně nerozlučné od nich, posuzovati a roztřiďovati se stejného hlediště. Proto při roztřídění citů nutno spolu přihlížeti k výtvorům obrazotvorným téže podstaty, tak že jedny i druhé jako úkazy navzájem se provázející také dle fysiologických podmínek vedle sebe se seřadí.

Kap. II. **Povšechné roztřídění citů a výtvorů obrazotvorných.**

Shledali jsme především podstatný rozdíl mezi city ten, že jedny druží se k prostým počitkům, druhé že jsou výslednými stavy ze styku představ. Protože prvé prostou kvalitou počitkovou, tedy přímým aktem uvědomění jsou určeny, mohou právem prostými city slouti; ostatní naproti tomu jsou odvozené.

Všeobecná podstata odvozených v tom spočívá, že působením představ nějaká inervace jest vybavena, uvědomění pak tohoto inervačního podnětu samo jest již obsahem citu. Při tomto všeobecném názoru třeba na zřeteli míti, že takovýto podnět není v orgánovém vědomí obsahem naprosto novým, nýbrž toliko sesílením neb naopak uslabením a priori již obsažených součástek onoho vědomí. Citem nepřistupuje tedy nový obsah, nýbrž dosavadní obsahy toliko kvantitativně se pozměňují, a tyto změny mohou býti rozličné a střídavé. —

Poněvadž pak změny tyto lze pozorovati a jich podstatu vystihnouti, možno také říci, že odvozené city spadají do oboru změn orgánového vědomí podstatou pozorovatelných. Jsouť ovšem také odvozené city, jichžto podstata přímo pozorování není přístupna, dá se však dle obdoby úkazů reflektorických pochopiti. Jsou to city aperceptivné, jichžto působnost prvotně vyjádřena jest v orgánu aperceptivném, t. j. v té části velkého mozku, která dle podstatných pathologických zkušeností právem pokládá se za působiště dějů psychických ze styku počitků a představ v užším smysle pochodících. Takovéto styky dají se všeobecně naznačiti slovem souhlas a nesouhlas. Při souhlase nastává libost, naopak nelibost. Jak již podotčeno, není vznik této libosti neb nelibosti přímo pozorovatelný, dá se však dle analogie pochopiti. Shledali jsme při úvaze o působnostech reflektorických, že každý mocný podnět inervační, dán-li mu volný průchod, jest rozhodnou libostí, jako n. př. smích, ano rovněž pláč a vzlykot, zívání a t. d. Z podobných příčin dá se i pochopiti nápadná libost některých vjemů, jako čistých barev vidmových, tonů a pod. Mocný podnět fysický, jenž v takových případech působí, podobá se zcela onomu neodolatelnému podnětu inervačnímu, jehož uskutečnění jest libostí. Avšak i libost souhlasu lze z tétéž obdoby vyložiti. Představy souhlasné vzájemně sebe podporujíce dávají volný průchod pochodu chemickému, jenž podstatou jejich jest kladen, či lépe podstatu jejich naznačuje. Poučným příkladem jsou nám harmonické intervaly a akordy, kteréž proto vynikají rozhodnou ač klidnou libostí, poněvadž vybavením jich uskutečňují se chemické děje částečně totožné, což, jak známo, spočívá na společných tónech svrchních. Zcela podobné psychické a tedy i metafysické podstaty jest souhlas logický čili rozumový. I tu působením společných členů dán jest volný průchod jistým dějům chemickým.

Čisté aperceptivné city, t. j. city bez patrného reflektorického příměsku, jsou vůbec velmi řídkým případem, ač-li kdy beze všeho reflektorického obsahu se naskytají. Neboť vždy přistupují k nim aspoň mírné reflexy oboru svalstva kosterního, jako především lícního, než přes to není ona možnost prostého uplatnění jich vyloučena, a proto nutno je klásti jako protivu citů patrně reflektorických, t. j. takových, při nichž působnost souhlasu a nesouhlasu zasahá více méně do úkonů vegetativních. Že i city souhlasu a opačné zhusta nabývají významu citů reflektorických, ano i výše vášně dosahují, o tom také již bylo promluveno. Proto také požitky řečené esthetické daleky jsou onoho klidného souhlasu neb nesou-

hlasu, jenž s poměry prostými přímo bývá kladen. City reflektorické, esthetické i jiné, kteréž tedy opravdu jsou nejčastějšími úkazy v našem životě citovém, tím nápadněji, čím více lidstvo všelikými činiteli a neméně i rafinovanými uměleckými požitky se rozdrážďuje, podstatu svou berou dle převládající změny, již v tom kterém úkonu způsobují. Na tom také zakládá se jejich roztřídění. Proto tedy nutno rozeznávati city aperceptivné a reflektorické.

Obzvláštní místo zaujímají city kosmické, zbožnost, láska všelidská a světobol. I ony mohou býti reflektorickými city, či, abychom přesněji řekli, orgánové reflexy i k nim se družívají, a to platí rozsáhlou měrou u světobolu. Tento cit, jsa veliké stupnice schopen, vyjádřen jest také patrnými, více méně ostrými reflexy, ač z pravidla citem klidnějším bývá. Nejryzeji jeví se zvláštní podstata kosmických citů ve zbožné náladě. Jak již předem pověděno, podobá se zbožnost stavům spánkovým a jeví příbuznost s onou již dříve uvedenou náladou čisté a nezištné něžnosti, kteráž také svou podstatou blízka jest náladě spánkové. Z té příčiny nutno vykázati citům kosmickým zvláštní místo mezi city ostatními.

Ostatní rozdíly citů, najmě reflektorických, jsou toliko kvantitativné. Týž cit může býti sesílen od stupňů mírnějších až ku vášnivosti; vášeň tedy není žádným zvláštním úkazem citovým, její psychologická podstata se všemi úkazy svými jest prostě citová. Toliko tím liší se vášnivý cit od klidnějšího, že vyčerpává mnoho energie životní, a proto dle přirozených fysických zákonů přecházívá ve slabší vášnivý cit opačný, po němž teprve nastává nálada střední. Čím prudší jest vášeň, tím patrněji jeví se po nějaké době převrat ve směru opačném. Nápadně zvýšené sebevědomí přechází v opačný stav sklíčenosti, radost v ochablý stav neuspokojenosti, hněv v náladu smířlivosti a t. d. Vášeň tedy nesmí býti oddělována od citu, jako psychologie Herbartovská neprávem činila.

Co pak výtvorů obrazotvorných se tkne, tu také již nezbytná jich souvislost s city byla naznačena. Avšak třeba ještě pronésti všeobecnou zásadu o jich podstatě. Jisté styky představové způsobují příslušné změny v úkonech vegetativních a ve svalstvu kosterním. Jsou-li takovéto stavy vegetativné a stavy svalstva kosterního z jakýchkoli příčin dány, následuje výbava příslušných obsahů představových. Neboť styk mezi jedněmi i druhými jest ustálen netoliko krátkou zkušeností individua, nýbrž celou zkušeností druhu, ano částečně i předběžným vývojem fylogenetickým. A právě odtud pochází ona nezbytná následnost jedněch

i druhých úkazů. Shledali jsme, že i prosté kvality smyslové dlouhým vývojem živočišstva vešly v úzký styk s jinými obsahy představovými, a že odtud pochází onen nepochopitelný citový a obrazotvorný význam některých kvalit pocitových, jako obzvláště čichových, ale též zrakových, sluchových, tepelných i jiných.

Takto shledáváme v oboru reflektorických citů a k nim příslušných obrazotvorných výtvorů pevně ustálenou kontinuitu a zákonitost výbavy jedněch činitelů druhými. Zevní reflexy svalové souvisejí s vniterními orgánovými a jedny i druhé s příslušnými výtvory představovými. Vybavena-li jakoukoli příčinou jedna část těchto činitelů, dostavují se ponenáhlu i ostatní. Zajímavým dokladem toho jest sebeopanování, přetvářka a mimika herecká. Přetvářku lze pokládati za zvláštní případ řečených reflexů zamezovacích, tedy opanování sebe sama, liší se od tohoto jen tím, že vyplývá ze sobeckých zájmů. Při přetvářce, tedy i při sebeopanování a sebezapírání spočívá všecko na zamezení zevních svalových reflexů. Toto ovšem vyžaduje značného úsilí, avšak podaří-li se, ochabují i vniterné orgánové reflexy a tím spolu také představy cit vzbuzující. Vášeň utiší se netoliko z e v n ě, nýbrž opanuje se ponenáhlu ú p l n ě. Na tom právě zakládá se důležitý mravní a společenský požadavek sebeopanování, a vysvítá spolu důležitý význam ušlechtilého společenského mravu, pokud nepřekročuje jisté meze, totiž pokud nestává se skutečnou p ř e t v á ř k o u. Zameziti v ý b u c h vášně znamená tedy tolik, jako vášeň samu ponenáhlu utlačiti. Proto také již Kant trefně podotkl, že člověk sedě nikdy se nepoddá takovou měrou výbuchu hněvu, jako když stoje má úplnou volnost pohybu. Přetvářka ovšem tím jen liší se od opravdového sebeopanování, že cit toliko zevně se utiší, a že není snahy j e j p o t l a č i t i. Tím však, že vnitřní orgánové reflexy se utiší, nastává spolu ponenáhlu převrat v obsahu představovém; nastupují obrazotvorné výtvory klidného a mírného rázu. Poznáme z toho, jak důležitou pomůckou jest zevní ušlechtilý způsob i pro vypěstování ušlechtilé mravnosti v pravém slova smysle.

Podobné podstaty jest i řečená mimika herecká. Herec, maje představovati nějakou osobnost, přizpůsobuje především zevní držení tváře i těla příslušné charakteristice. Tím připravují se i vniterné reflexy a pak i výtvory o b r a z o t v o r n é, jež citové náladě slouží z a d o p l n ě k a p o t v r z e n í. Jako při sebeopanování tak i zde onino činitelé navzájem se sesilují a podporují. Proto pravý herec umělec netoliko c í t í, co představuje, on i v tom ž i j e, totiž jeho obrazotvornost je tím úplně zaujata. V tom právě spočívá pravé

herecké umění, že hra není jen pouhou přetvářkou, nýbrž skutečným jednáním osoby jednající. Zcela podobné úvahy možno konati o činnosti básnické. I básník, vytvořuje charaktery vážné i komické, musí předem svou vlastní mimikou napomáhati k uskutečnění toho, co zamýšlí; proto jest i on předem hercem.

Výtvory obrazotvorné objevují se za rozličných příležitostí, tak že možno čtyři případy rozeznávati.

1. Jsou nezbytnými průvodci citů a nálad, je oživujíce a sesilujíce. Proto jest každý cit a každá nálada, tedy veškeré vědomí vůbec, stále dějištěm působivé obrazotvornosti.

2. Udají-li se jakýmikoli příčinami reflexy vniterné orgánové, přizpůsobují se také onyno výtvory stále těmto změnám. Ony vniterné reflexy však mohou býti buď residua z dřívějších stavů citových, které nějakým způsobem, n. př. nezbytnou prací a povoláním, byly utišeny a zatlačeny, avšak po odstraněných překážkách opětně se objevují. Aneb byly způsobeny nějakými obsahy představovými, aneb posléze vyplývají z nahodilých změn organických. Proto střídají se výtvory obrazotvorné neustále, obrazotvorné pozadí našeho vědomí, abychom tak se vyjádřili, mění se neustále dle podstaty oněch podnětů, jest brzy jasného a veselého, brzy pochmurnějšího a zasmušilejšího rázu. Nejpatrněji jeví se to u povah živých a vrtošivých, pak ale zvláště u dětí. Lidé vrtošiví nevynikají toliko náhlou střídavostí citů, nýbrž také onoho pozadí obrazotvorného. Nejnápadněji však pozoruje se to ve věku dětském, kterýž nejsa zaměstnán vážnými snahami oněm nahodilým neb orgánovým vlivům nejvíce jest podroben.

3. Churavost a nemoc, obzvláště pak trvalé změny orgánové, jež podmiňují choroby duševní, jsou velice působivými činiteli obrazotvornými. Odtud pochází sklíčenost a někdy beznadějnost nemocného a jako význačné případy zaražená zasmušilost melancholika a bujná, rozmarná veselost maniaka; posléze též šílené a nutkavé myšlenky.

4. Nejbohatším zdrojem a působištěm činnosti obrazotvorné jest však sen, neboť všechny ony podněty nahodilé, jež v bdělém stavu zjistiti lze, naskytají se i ve spánku. Residua dřívějších orgánových reflexů, orgánové závady větší menší, nahodilejší působnosti z oboru ústrojů vegetativních, posléze zcela nahodilé podněty zevní, poloha těla, místní tlak a t. d. Všecky tyto momenty působí i ve bdělém vědomí, avšak nedocházejí plného uplatnění, poněvadž život sám a neustálá činnost střídavou látku představovou přivádí. Proto přestává působnost obrazotvorná na tom, že sestrojuje

ono zmíněné pozadí buď jasné buď pochmurné. Ve snu jsou však podmínky zcela jinaké. Zde není stále dorážející nové látky představové, jíž bdělý život naše vědomí neustále zaměstnává, látka představová pochází jedině z oněch vytčených podnětů. Zkrátka, sen jest úplným a dokonalým výtvorem obrazotvornosti. Co v bdělém stavu jest pouhým nárazem a plné platnosti dojíti nemůže, to ve snu rozvíjí se v bohatý obraz skutečnosti. V tom tedy spočívá podstata snu. Možno říci, že sen jest v pravém smysle objektivováním subjektivního orgánového vědomí, jeho průmětem na půdu smyslové činnosti. Jak rozmanité jest snění, jest každému s dostatek známo. A poněvadž orgánové podmínky den ode dne jsou velmi nestejné, proto i všeobecně jeden sen od druhého se liší. Opětují-li se stejné aneb aspoň velmi sobě blízké orgánové podmínky, jest i snění stejného neb podobného rázu. Odtud známé opětování snů.

Právě tato podstata snu vede však s druhé strany k domněnce, že by snění vůbec nebylo, kdyby spánek a orgánové podmínky byly zcela normální čili pravidelné. Proto silní, zdraví lidé, hmotně pracující, nemívají snů, aspoň patrných a nápadných, poněvadž ceteris paribus orgánové podmínky jsou u nich nejpravidelnější. Totéž shledáváme u dítek zdravých a beze vší změkčilosti vychovávaných. Zcela jinak u lidí moderní pokročilé společnosti, kteráž svým nezdravým chvatem a namnoze rafinovaným požitkářstvím s pravidelnou a střízlivou zdravotou se nesrovnává.

Mezi obrazotvornými výtvory zdravého bdělého vědomí, výtvory šílené obrazotvornosti a snovými nalézáme zajímavou psychologickou paralelu. Ve zdravém stavu nedocházejí ony výtvory nikdy takového uplatnění, aby látka smysly neustále dodávaná a soudnost byly tím zatlačeny. Proto jsou pouhým nádechem skutečnosti a toliko pozadím vědomí smyslového. Pravý opak jest ve snu. Snění jest již svou podstatou úplné ovládání vědomí výtvory obrazotvornými. Proto jest sen také dokonalou halucinací. Že soudnost bývá ve snu někdy zcela zatlačena, poznáváme z toho, že i nejnesmyslnější vidiny pokládáme prostě za skutečnost a nemáme proti jich pravdivosti žádných námitek. Jen když průběhem snění střediska činností smyslových a najmě ústrojí aperceptivné víc a více pružnosti nabývají, počínají se i ve snu ozývati pochybnosti, kteréž právě proto také jsou předchůdcem brzkého probuzení. Uprostřed mezi obvyklou bdělou obrazotvorností a vidinami snu stojí obrazotvornost šílená, kteráž zprvu tím obžvlášté od dokonalých halucinací snových se liší, že výtvory nenabývají ještě významu

dojmů pocitových, a také soudnost zcela neutuchla. Tyto výtvory zprvu nelišívají se od obrazotvorných příměsků zdravého vědomí, avšak rozdíl nastane tím, že obvyklé výtvory ustupují novým dojmům, nezdravé vidiny však svým trváním a častým opětováním se vyznačují. Proto jest mysl melancholika zprvu jen zachmuřena temnými výtvory, jako i u zcela zdravých osob se naskytává; ale poněvadž orgánové podněty neustupují a buď neustále trvají aneb často se opětují, počíná povaha oněch výtvorů víc a více blížiti se halucinacím. Často bývá n. př. u melancholiků utkvělá myšlenka, že si musí vzíti život. Zprvu bývá to pouhým nápadem, jaký i u zdravého člověka se naskytnouti může, avšak poněvadž tento výtvor se ustaluje, nabývá určitějšího rázu tím, že se dramatisuje. Nějaký hlas, a to zhusta dokonce známé i blízké osoby, stále ozývá se mu, a co zprvu bylo nejasnou smyšlenkou, stává se pak radou neb rozkazem skutečné osoby a hlasem slyšitelným, a t. d. Z toho lze nahlédnouti, že šílená obrazotvornost volným postupem nabývá významu halucinací. To však jen tím možno jest, že veškeré činnosti smyslové a spolu rozumové pozvolna chabnou a ustávají. Proto známé srovnání šílených vidin s výtvory snovými mělo by spíše opačně býti vyjádřeno, než jak se děje. Obyčejně totiž srovnává se sen s vidinami šíleného, naopak měly by tyto s výtvory snovými se srovnávati, ježto vidiny snové jsou rozhodnějším úkazem obrazotvorným než kterékoli vidiny šíleného. Příčina jest na snadě. Vědomí snové bere látku svou toliko z podnětů orgánových, kdežto šílenec přece svými smysly stále novou, třeba někdy velmi omezenou a jednotvárnou látku vědomí vnímá. Ale pak jsou výtvory šílené zhusta jen zcela nepatrně odchylné od zdravé obrazotvornosti a soudnosti, tedy nikdy vědomí šílencovo nepřiblíží se té rozhodné nadvládě obrazotvornosti, která jest ve snu. Ale ovšem s druhé strany shledáváme závažný rozdíl v tom, že podněty ve snu tom působící jsou transitorické platnosti a vůbec většinou nahodilé a nikoliv trvalé. — Přehlédneme-li veškeré druhy citových reflexů, shledáme se zřetelem k povšechnému roztřídění tyto rozdíly:

1. Reflexy kosterního svalstva označují především podstatu slabších citů. Ovšem rozumí se samo sebou, že to jsou také jen slabé reflexy svalstva lícního a ostatního kosterního. Silné a vášnivé city bývají vždy provázeny svalovými reflexy kosterními, avšak taktéž silnými, jako ve hněvu, radosti, úzkosti, rozpustilosti a t. d. Tedy lze takto říci. Mírné reflexy svalstva kosterního, ale ovšem zcela patrné, bez patrných reflexů ústrojů vegetativních vyjadřují

nebo provázejí podstatu mírných citů, jako souhlasu a nesouhlasu ve smysle esthetickém i rozumovém.

2. Jsou-li city silnější, zasahá reflektorická jich působnost do ústrojů vegetativných, a před takovými reflexy ustupují mírnější podněty v kosterním svalstvu zcela do pozadí; ano i prudší podněty pohybové nevyjadřují podstatu takových citů, nýbrž jsou toliko průvodními úkazy. Že tomu tak, dosvědčuje všeobecná zkušenost o prudších citech a zejména také prostonárodní názor, že srdce jest sídlem citu. Ačkoliv názor tento jen částečně s pravdou se srovnává, přece naznačuje zřejmě, že reflektorická působnost živých citů nemá těžiště své ve svalstvu kosterním.

3. Trvalé citové stavy čili nálady mají těžiště své v ústrojích zažívacích a vyživovacích. Trávení a s ním spojené úkony a veškerá výživa organismu jsou ta půda, na níž obrážejí se trvalé citové stavy, ať zdravé ať chorobné.

Podstata reflektorických citů živějších jest tedy předem vegetativními úkony srdce, dýchání, rozvádění krve tepnami, úkonem pohlavním určena, a ostatní reflexy jsou toliko úkazy průvodními. Rozdělí-li se city dle těchto úkonů, není tomu rozuměti tak, jako by vždy jen jeden ze jmenovaných úkonů byl dotčen; stanovíme-li na př. city zvýšené činnosti srdeční, není tím tvrzeno, že by reflektorická působnost na onom zvýšení činnosti přestávala, nýbrž jen to má tím býti vyjádřeno, že první podnět aneb hlavní těžiště citového reflexu v něm spočívá. Vždyť nebývá takový reflex ojedinělý, nýbrž družívají se k tomu i jiné. Tak na př. hněv, jenž spadá mezi city srdeční činnosti, ve svých průvodních úkazech má též změnu úkonu dýchacího, t. j. zkrácené a prudké oddechování, kteréž však nutno považovati za výsledný úkaz, nikoliv za prvotní. Upjatá pozornost vyznačuje se prodlouženým mohutným oddechováním, toto jest podstatným znakem jejím, ale vedle toho jsou také jiné úkazy průvodní, zejména jisté reflexy ve svalstvu lícním a kosterním.

Radost vyznačuje se zevně živým zabarvením lící, avšak to není podstatným znakem jejím, toliko vedlejším; těžištěm tohoto citu jest náhlá změna v činnosti srdeční, a to ve směru sesílení. naproti tomu jest živé zabarvení lící podstatným znakem při studu, t. j. náhle zmenšená inervace tepenních vláken a odtud pochodící náhlé přeplnění tepen krví jest podstatným reflexem, jenž vyjadřuje povahu studu. Náhlé zastavení činnosti srdeční jest podstatným znakem leknutí a jemu podobných prudkých citů. Jiné reflexy při tom pozorované jsou naproti tomu toliko průvodními úkazy, jak

zblednutí, chvění a malomocnost údů. Zrychlená a oslabená činnost srdeční jest podstatným reflexem strachu, jenž kromě toho také vyznačen jest ochabnutím činnosti svalové; ale naopak též nastávají podněty k prudkým pohybům, na př. k útěku, křiku atd. Tyto příklady dostačí, aby seznána byla odůvodněnost náhledu zde proneseného a zastávaného, že každý specifický cit specifickým reflexem orgánovým jest vyjádřen.

Všem druhům citů odpovídají také druhy činnosti obrazotvorné a liší se mezi sebou podobným způsobem jako onyno. Citům aperceptivným odpovídá obrazotvornost aperceptivná, kteráž jako příslušné city vyznačuje se rázem klidnosti, a proto o n a právem slouti může t v o ř i v o u obrazotvorností. Sem spadá tedy tvoření vědecké a též umělecké, jen že toto vždy spolu podmíněno jest více méně city reflektorickými. Prvého druhu tvoření mohlo by též rozumovým býti nazváno, a v obor jeho spadají kromě činností prostě vědeckých všecky výmysly a vynálezy, na nichž pokrok života a společenstva lidského spočívá. Ostatně liší se umělecká obrazotvornost, pokud spolu reflektorickou jest, od pouhé reflektorické tím, že činnosti její vymezen jest určitý směr základními výtvory čili ideami, jimž veškerá činnost jest podřizována. Proto vyznačuje se tvorba umělecká a má se vyznačovati střízlivou umírněností naproti bezuzdným a nekroceným výtvorům prosté obrazotvornosti reflektorické. Nikoliv l á t k a sama, nýbrž toliko způsob spojování dává skladbě umělecké ráz umění a uměleckého tvoření. Neboť i prostá obrazotvornost vytváří se nejrozmanitějším způsobem a rozdílnou látkou dle podstaty osobnosti a ostatních podmínek. Kromě toho uplatňují se však i ve výtvorech uměleckých více méně všecky orgánové reflexy, jež život lidský zabarvují a doplňují. Právě proto jest každý výtvor umělecký idealisovanou kopií některé stránky lidského života.

Reflektorická obrazotvornost může nabývati chorobného rázu výstřednosti, ano přecházeti v rozhodnou duševní chorobu; tohoto rázu však tvorba umělecká neměla by nikdy míti, a kde naskytá se, jest to rozhodně chybný směr. (Pokračování.)

ROZHLEDY.

A. Z DĚJIN FILOSOFIE.

O filosofii vedské a brahmanské.

Referuje V. Kybal.

(1. P. Deussen, Allgemeine Geschichte der Philosophie mit besonderer Berücksichtigung der Religionen. I. Bd., 1. Abth.: Allgemeine Einleitung und Philosophie des Veda bis auf die Upanishad's. 2. Abth : Die Philosophie der Upanishad's. Lipsko, 1894 a 1899. — 2. M. Straszewski, Dzieje filozofii na wschodzie s ogólnym do dziejów filozofii wstępem. Krakov, 1894. — Týž, Powstanie i rozwój pesymizmu w Indyach, Krakov, 1884. — Týž, Ueber die Entwicklung dor philosophischen Ideen bei den Indern und Chinesen, Vídeň, 1887 (přednáška na VII. kongressu Orientalistů). — 3. Max Müller, Introduction à la philosophie Védanta. Trois conférences faites à l'Institut Royal en mars 1894. Paříž, Leroux, 1899.)

Dějiny indické filosofie možno rozděliti ve tři doby: dobu hymnů (asi od r. 1500 do r. 1000 př. Kr.), dobu brahmanskou (1000—500 r. př. Kr.) a dobu buddhisticko-vedantickou (od r. 500 př. Kr. až na naše časy). První doba ukazuje mohutný rozvoj a výkvět náboženských představ obyvatelů Pendžabu, ale zároveň také začátky úpadku a přemožení henotheismu skepsí o jsoucnosti bohův a myšlenkou nepoznatelné jednoty všeho jsoucna. Bližší určení této jednoty, nalezení jí v âtmanovi, principu psychickém, a stotožnění âtmana s brahmanem jakožto principem kosmickým — toť obsahem indické filosofie doby brahmanské, jejíž korunu představují Upanishady, nejcennější a nejzralejší plod nejen filosofie vedské, ale i indické vůbec, plod, jenž vyrůsti mohl jen v národě filosoficky nadaném a staletou spekulací vyškoleném a v širých, bujně tropických rovinách Gangu, kam se bylo v brahmanské době těžiště indoarijského národa z Pendžabu přesunulo. Doba třetí, buddhisticko-vedantická znamená sesystematisování a spraktisování myšlének Upanishad. S hlediště obsahového možno první dvě doby

vývoje indické filosofie označiti společným názvem doby idealisticko-pantheistické, neboť společnou známkou myšlení obou dob jest na jedné straně idea modlitby, slova, myšlenky, Já jakožto principu všeho jsoucna a na straně druhé pojetí světa jako projevu a zároveň tožnosti s bohem. Obsahem pak spekulace doby třetí jest 1. filosofie buddhismu, 2. myšlénkové obrození brahmanismu (ve znamení reakce proti buddhismu i proti krajnímu idealismu a pantheismu Upanishad) pomocí realistického dualismu a materialismu a 3. eklekticism — smíření metafysiky Upanishad a ethiky Buddhovy, odstranění všech rozporů mezi systémy a konečné vytvoření synkretistického díla, v němž jsou uloženy v organické souvislosti všechny výsledky spekulační práce indické: to je filosofie Vedanty.[1])

I. Počátky filosofie vedské možno nalézti již v náboženství Rigved; jeho základní rys po stránce mythologické jest sosobnění jevův a zákonů přírodních a po stránce mravní sosobnění zákona dobra a zla. Dle Rigved všechny síly a účinky přírody na nebi, ve vzduchu a na zemi jsou projevy vůle bytostí osobních, nesmrtelných a nadlidských, ale přece lidem podobných, k nimž možno mluviti, je obdarovati a modlitbou i obětí na jejich úradky působiti. Tento poměr bohů k lidem stal se během doby příliš důvěrný a tím málo schopný ku vytvoření mravních představ; také opravdu vedští bohové jsou si málo vědomi svého mravního poslání jako původci a strážci řádu přírodního a mravního zákona, jejž člověk v sobě nosí, a představují se jako egoistické bytosti přírodní silné smyslnosti. A právě tento nedostatek mravního obsahu byl jednou příčinou tak rychlého úpadku starovedského náboženství polytheistického, nahražení jeho henotheismem a konečného vítězství probouzející se filosofie. Osobní božstva již neuspokojovala prvotních svých ctitelův, obrysy jejich bytnosti v neohraničené fantasii vedského básníka a vedského národa, jenž neměl onoho tajemství tvůrčí síly, které bohům Homérovým dalo věčně živou formu, rozplynuly se v neurčitou beztvárnost, jsouce překryty uniformním rouchem vlastností všem bohům společných. Bohatý původně pantheon vedský halí se v tajemné roucho mlhavosti, z něhož určitěji vystupují pouze tři mocní bohové: Slunce (Varuna, Mitra), Oheň (Agni) a Bouře (Indra). Konečně i ti mizí před jedinou božskou Bytostí mnohonásobně ve světě projevenou. Již v hymnech asi z 1500 př. Kr. jsou první stopy hledání jednoho boha, a to

[1]) Viz Listy fil. XV., čl. prof. Zubatého O literatuře vedské, jakož i jeho články příslušné v Ottově Slovníku Naučném.

v té způsobě, že v nich bohové nejsou představováni, jako by byli obmezeni jinými bohy, nýbrž každý bůh jest v určitém čase vzýván jako bůh nejvyšší. Tuto fasi náboženské myšlenky zve Müller henotheismem na rozlišenou od obyčejného polytheismu. Svým mystickým symbolismem henotheism přirozeně směřoval k zjemnění a zduchovnění původní čistě fysikalní povahy a činnosti předních bohův indických a k vytvoření jednoty božských mocí.[1])

Souběžně s touto stránkou čistě náboženskou a více méně negativní vystupuje stránka positivní: filosofické nazírání na věci, určitěji řečeno, první poznání, že základem vší pestré mnohosti nejen bohův, ale i jevů ve světě vůbec jest věčná jednota. Jak mohlo povstati toto poznání? Zajisté z přemýšlení o ladu a pořádku světa. Arijský Ind — nadaný neobyčejně živou obrazotvorností a obklopený ve svém životě nádhernou přírodou, která uchvacovala jeho mysl a nutila ho diviti se, přemýšleti a hledati pojítek mezi jednotlivými jevy přírodními — pozoruje, že na nebi a v přírodě panuje úžasný a nezměnný pořádek, že v životě a jednání lidském vládne mravní zákon, který předpisuje mu pravdu a přímost a konečně, že i v kultu žije a působí veliký řád všehomíra, nemohl si tyto jevy vysvětliti jinak, nežli předpokládáním vševládného pořádku ve světě hmotném i mravním. A tento pořádek označoval pojmem Ritam.[2]) Zároveň pojem Ritam, první hlubší pojem filosofický, ukazuje ve svých důsledcích sklon pojímání vzniku světa k transcendentalismu tím, že překonav původní realism přenesl všechnu činnost spekulační v nadzemskou oblast a tu začal směřovati k jednotnosti, tu hledati prajsoucna a příčin pořádku ve světě panujícího. — Tato čistě theoretická potřeba filosofie doplněna byla potřebou praktickou. Ve vedském náboženství totiž hrály nesmírně důležitou úlohu oběti a modlitby bohům posvěcené; jimi jsou bohové posilováni v boji proti zlým duchům, ony podmiňují vítězství jejich i udržení řádu světového. Proto určení poměru mezi obětmi a modlitbami a řádem světovým vedlo k přemýšlení o tomto řádu světovém, t. j. k filosofii.[3])

---

[1]) O náboženstvi vedském důkladně i duchaplně poučuje H. Oldenberg, Die Religion des Veda, Berlín, 1894, zvl. na str. 39—101, 285—301 a 591—593.

[2]) O vývoji a významu pojmu Ritam v. A. Ludwig, Die philosophischen und religiösen Anschauungen des Veda in ihrer Entwickelung, Praha, 1875, str. 15—18. Srv. též Oldenberg, l. c., str. 195—198.

[3]) Význam modlitby a oběti pro rozvoj spekulace indické správně vytýká Straszewski, Pesymizm, str. 31, 41—44. Srv. též Oldenberg, l. c., str. 309—313 a 437, 438.

Takový jest vznik filosofie indické. Sledujeme-li dále její rozvoj od hymnu Stvoření až k závěrečným strofám Upanishad i dále přes dualistický systém Sâmkhya, materialistický systém Tsharvâkův, přes filosofii Buddhovu až k smírné Vedantě, setkáme se s netušeným bohatstvím filosofických myšlének, názorův a systémů, jež podávají přesvědčivý důkaz intensity filosofického interesu a hloubání u Indův; ale ve všem tom množství náhledů, jimiž řešena byla základní záhada o podstatě věcí, jako stříbrná žilka vine se myšlenka jednoty všeho jsoucna řešené ve způsobě vysvětlování svazku mezi slovem a činem lidským na jedné straně a mezi pořádkem panujícím ve světě na straně druhé. Dva problémy, možno říci, uložila si filosofie indická k řešení: 1. jak uděliti bytnost imaginárnímu jsoucnu hmotnému i nehmotnému a jak odtud vytvořiti pojem totality věcí, 2. jak uniknouti strastem plynoucím z metempsychosy. Pod vlivem těchto otázek stojí všechny systémy a směry a jejich řešení jest nejvýznačnější známkou filosofického typu indického. Máme-li na mysli pouze formace filosofických názorů Rigved a Upanishad, musíme hlavní zřetel míti k obsahu a spůsobu pantheismu indického, tak specifického pro indickou filosofii a tak směrodatného pro vývoj pantheismu vůbec.

Zkoumání o počátcích jsoucna a spolu o jednotě božstva mohlo se zajisté utvářiti toliko ve dvojí způsobě: buď v duchu monotheismu, nebo v duchu pantheistického monismu. A vskutku jest v pozdějších hymnech patrný zápas mezi oběma směry. Ale konečné vítězství odnésti mohl jediný pantheism;[1]) z ohromujícího a uspávajícího vlivu horkého a bujného klimatu vyplývající cit lidské slabosti a malosti na jedné straně a myšlenka jednoty všeho byti na straně druhé »dovedly mysl lidskou na takový stupeň abstraktních výšin, že rázem mysli té právě, jako oku zírajícímu se sněžných vrcholkův Himalajských nebo rozhlížejícímu se po vlnobití oceánu, zmizelo všechno bytí konečné a ztratila se všechna rozmanitost světa i všechen cit vlastní osobnosti pohříživší se v přemýšlení o božstvu, jež všechno objímá a ve všem jest«.

II. Vlastní jádro filosofie Rigved vedle hymnu Dîrghatamas tvoří vznešený, filosoficky prostý a čistý hymnus stvoření zv. Nâsadyasukta,[2]) jenž hlásá: v době před stvořením světa ne-

[1]) Straszewski, Pesymizm, str. 32, 33.

[2]) Anglický překlad podává na př. Muir, Original sanscrit texts, t. V., str. 359 (cf. Straszewski), německý překlad Ludwig, Anschauungen, str. 25, polský Straszewski, Dzieje filozofii, str. 120, a český Čupr, Učení staroindické II. 1. str. 184—188.

bylo nejsoucno — neboť to nebylo nikdy — ani empirické jsoucno. Nebylo smrti ani nesmrtelnosti, dne ani noci: temnoty kolem do kola, oceán bez světla byl tento celý svět. Jen Jedino (ekam) bylo, samo sebou, ono dýchalo, ale nebylo to dýchání v našem smyslu — dýchalo bezdušně. Tapas (t. j. zbavení se všeho vnějšího a prohloubení ve vlastní Já) vyvedlo ekam z prázdnoty a tak povstalo empirické jsoucno. Prajsoucno prvotně pojímané jako zahalené, jako dýchající a jako životodárné sémě zplodilo první plod svůj — kâmas, lásku — toť vrchol hymnu Stvoření. Vrací se nám tu — nehledě k zajímavému pojetí vzniku empirického jsoucna, s nímž se ještě v Upanishadách setkáme — myšlenka věčné, neměnlivé jednoty, z níž, jak svrchu pověděno, vyšla spekulace indická. — Tuto jednotu blíže určiti se snaží i jiné hymny, z nichž na hymnus Stvoření připíná se přímo hymnus na Prajâpati, pána tvorstva; tento hymnus rozvinuje myšlenku jednoty v ten způsob, že dle něho prajsoucno původně stvořilo pravody, jež obsahují všechna semena a síly v sobě a potom samo jako zlaté sémě nebo dle pozdější verse jako vejce světové ponořilo se v pravody, z nichž konečně vyšlo v podobě jsoucna empirického a pána tvorstva. Jest tudíž prajsoucno causa sui (Platonovo *αὐτὸ καθ' αὑτό* a Kantova Ding an sich) a tím i causa materialis i causa efficiens tvorstva. — Z filosofie vedské zajímavý jest ještě závěrečný hymnus na Purushu a to tím, že na místo sosobněných abstrakt, jako byl Prajâpati, staví konkretní jsoucno, pračlověka Purushu: celá příroda, celý životní soujem světa jest organism, podobající se lidskému tělu Purushy, jehož hlavou jest nebe, očima slunce a měsíc, dechem vítr, a jenž ze všech očí lidských se dívá, ve všech hlavách poznává svět — sebe sama a ve všech údech všeho živoucího žije a se pohybuje. Purusha jest celá příroda, pokud se pojímá jako organické, živoucí a osobní jsoucno.

Filosofie Rigved jest jasná; konečný její výsledek dá se shrnouti ve větu: podstatou jsoucna jest praprincip; z něho vychází prahmota a z této svět jevů, ale dříve ze zlatého semene v pravodách vyvíjí se praprincip sám, jakožto prvorozenec a vládce stvořeného světa. Takový byl výsledek náboženského myšlení indického, takový byl podklad staré myšlénky náboženské, který mudrci Upanishad přejali od svých předků.

Plný rozkvět tohoto zárodného poznatku v theologii, kosmologii, psychologii a v eschatologii nalezneme v Upanishadách. Ale mezi dobou Rigved a Upanishad stojí přechodní doba Brâhmanas a Atharvaved, jejíž obsah tvoří rozvoj tří pojmů: prajâpati, brahman

a âtman; zároveň tyto pojmy tvoří tři vývojové periody spekulace indické: mythologickou, rituální a filosofickou. Proto nutno se u nich na okamžik zastaviti. — V hymnu na Prajâpati pojem prajâpati znamená pána tvorstva; ale pojem prajâpati jakožto principu všech věcí a nejvyššího boha vedského pantheonu, jenž stvořil vše, co jest, zvláště bohy, lidi a démony, z pravod, tedy z praprincipu hmotného tím, že bez újmy samostatné bytnosti proměnil se ve stvořený svět a tento svět, smrtelný i nesmrtelný vnitřně oživuje a spravuje — tento pojem prajâpati svým plným obsahem a dosahem náleží teprve době brahmanské, ač zárodky jeho, jak výše podotčeno, jsou patrny již v době vedské. Pokrok myšlénky prajâpati v době brahmanské záleží v tom, že, kdežto v době vedské problém o vzniku a jsoucnosti člověka a všehomíra řeší se ideou v podstatě monotheistickou — prajâpati jest pán tvorstva, nezávislá moc nadaná všemi attributy nejvyššího božstva, tvůrce všehomíra obsahující všechny bohy, — akceptuje se nyní pojímání pantheistické, dle něhož jest podstatná tožnost jevů, jež se pojímají jako individuální projevy universálního principu. — Ale ani tato theorie neuspokojovala: byloť jméno prajâpati předmětem stálých polytheistických associací a ani pro svou attributivní povahu nebylo schopno představovati onu abstraktní ideu, kterou problém podstaty věcí se řešil. Není tudíž divu, že během doby prajâpati s místa nejvyššího principu byl sesazen a to originalním pojmem bráhman. Pojem brahman[1]) (neutrum) jest původem čistě rituální (znamená modlitbu) a dějiny jeho z valné části tvoří rituální periodu doby brahmanské. (Dokončení.)

[1]) O pojmu brahman v. Roth, Brahma und die Brahmanen v Zeitschr. d. deut. morgenl. Ges. I (1847), str. 67—78.

B. PEDOPSYCHOLOGICKÉ.

Podává Fr. Čáda.

(Pokračování.)

Extrémy v posuzování snah pedopsychologických a pedologie vůbec. — Nadšení zastanci: Barnes. — Hanus. — Monroe. — Hall. — Compayré. — Chrisman. — Hallovo »Resumé«.

V letech devadesátých pátých učinila studia pedologická již tak značné pokroky ve Spojených Státech, že přikročilo se tu ke zřizování zvláštních profesur pedologie a že pedopsychologie přijata byla mezi učební předměty chovanců pedagogií. A v této době opravdového již rozkvětu studií a snah pedopsychologických, obyčejným během věcí, vyskytovati se začaly arci i hlasy protivné. »Nejtriviálnější námitky proti studiu dítěte počaly se ozývati od učitelů starších a konservativnějších a od učitelů filosofie starého rázu«, poznamenala případně sl. Sara E. Wiltseova.[1]) A podobně zcela vyznává Will S. Monroe: »Některé z konservativnějších opatrovnic (v mateřských školkách) pohlížejí nedůvěřivě na nové hnutí, na studium dítěte, avšak mezi pokročilejšími, obzvláště v Chicagu, studium dítěte stalo se hlavním faktorem ve vzdělání těchto učitelek.«[2]) A především mezi oněmi živly ovšem bylo s radostí uvítáno vystoupení Münsterbergovo i další jeho články, jen že sám Münsterberg nezapřel, kterak málo jej potěšil souhlas takovýchto »stoupenců«. »Dostalo se mi pochvaly,« napsal, »od přívrženců některých, kteří vůbec se nestarali o mé důvody, nýbrž byli při mně prostě proto, poněvadž je to mnohem pohodlnější nestudovat ani psychologii ani pedagogiku. Tito lidé si naivně řekli: ‚Ovšem že má pravdu; všecka experimentální a fysiologická psychologie jest nesmysl a studium pedagogiky zbytečné; ať každý učitel si dělá, jak se mu zdá; naši předkové také tak dělali.'«[3]) I rozumí se samo sebou, že pak v dalších větách ohrazuje se proti takovémuto pojímání svých intencí.

Nemýlím-li se, onen obrat — ostatně, jak ukázala již nejbližší léta, v Americe jen dočasný — byl prostě reakce proti přílišnému

[1]) A preliminary Sketch of the History of Child Study in America. (Zvláštní otisk z Pedagogical Seminary III., str. 22.)

[2]) Das Studium der Kindesseele in Amerika. (D. Zeitschrift fur ausländisches Unterrichtswesen III., 1898, str. 196.)

[3]) Psychology and Life (Boston a New-York 1901.) str. 101.

cenění a vynášení pedopsychologie nejen v Americe, ale i v Evropě. Co zajisté slibováno bylo a očekáváno od studií pedopsychologie! V kolika směrech shledáván význam pedopsychologie a to, ač sotva počátky k ní byly položeny, ač i sbírání materiálu pedopsychologického bylo jen v některých stránkách duševního žití dítěte provedeno. Zajisté v nejedné věci hymny na pedologii byly oprávněny potud, pokud na mysli jich původcům tanul ideál dokonalé, dovršené vědy psychologické o dítěti, zajisté i onyno první a celkem malé začátky opravňovaly v nejedné příčině k nejlepším nadějím, zajisté již první rozběh po sbírání materiálu pedologického vynesl nejedno pěkné, poučné zrnko na povrch a ukázal, kterak dotud o dítěti vlastně pramálo v pravdě jsme znali, zajisté enthusiasm, s jakým ve všech kulturních zemích ujímali se povolaní i nepovolaní pěstitelé pedologie, přinesl mnoho dobrého a pro věc pedopsychologickou prospěšného; ale, jak bývá pokaždé v počátečním nadšení, i tento enthusiasm v lecčems přestřelil a vyvolal, jak jsme již v úvodě pověděli, reakci, ale ne jen »zdravou«, nýbrž i reakci, jež zase nejednou zaběhla v opačný extrém, v znehodnocování, v podceňování nejen práce dosud v pedologii vykonané, nýbrž i nezřídka v podceňování a skepticism ve příčině pedopsychologie vůbec. Podám na důkaz obého hned několik dokladů, neopětuje ovšem výroků Perezových, Preyerových, Uferova, Sullyho atd., jichž svrchu jsem se již dotkl.

Dosti mírně vytýkal užitek pedologických studií a pozorování především pro rodiče a vychovatele Earl Barnes, profesor na Stanfordově universitě v Kalifornii, jeden z nejhorlivějších šířitelů pedopsychologie v Americe a sběratel na př. kreseb a dokumentů dětských snad nejpřednější. Barnes klade na pedopsychologii váhu především jen, pokud jest naukou užitou, pokud z ní lze praktické důsledky vyvozovati. »Pedologie (Child-Study), jak aspoň já ji pojímám, není snad čistá nějaká věda. Fysiologové a psychologové, kteří pohlížejí na ni ze svých laboratoří a usmívají se našim neobratným pokusům užívati jejich aparátů, dopouštějí se omylu, myslí-li, že se chceme plésti jim do jejich díla. Tomu tak není, třebas bychom pokoušeli se užívati některých jejich přístrojů. Pedologie dnes jest spíše užitá věda; pěstuje se nejvíce od rodičů a učitelů, kteří pochopili, že může jim prospěti v rozvíjení (ducha i těla) dětí, za jichž budoucí štěstí a zdatnost jsou v přední řadě zodpovědni.« [1]) A dosti blízek tomu odhadování důležitosti pedopsychologie jest

[1]) Studies in Education, Stanford University, Cal. 1896. I., str. 5.

profesor Harvardovy university, Pavel H. Hanus, jenž se vyslovil, že veliká cena studia dítěte spíše spočívá v blahém vlivu, jakým působí na lidi, kteří se oddávají tomuto studiu, než ve příspěvcích, jaké aspoň doposud toto studium vyneslo vědě psychologické (obecné) anebo theorii vychování. A celkem k témuž výsledku dochází v uvedeném pojednání (str. 202 n.) Will S. Monroe, profesor ve Westfieldu, když praví: »Celé toto hnutí jest ještě příliš mladé, než aby mohlo býti posuzováno podle resultátů; avšak účinek studia již nyní lze pozorovati, a to účinek přímý na pozorovatele, kteří studiu tomu se oddávají, a nepřímý jak na děti vychování a vyučování podrobované, tak i na vědu psychologickou.«

Naproti tomu však jiní mnohem růžovější si činí naděje již z dnešního rozvoje psychologie dítěte i pro theorii psychologickou a luštění některých jejích záhad. Stanley Hall na př. vidí v dítěti, »v tom, jak žije, hraje si, učí se,« v pozorování duše jeho, »která přinesla si bohaté dědictví z minulosti, kdo ví jak dávné,« stělesněnu »v pravdě lidovou psychologii«. A Compayré (na uv. m. str. 2 n., čes. překl.) slibuje si: »Nejedna temná otázka obecné filosofie může býti objasněna anebo alespoň zjednodušena odhaleními, jež nám skýtají dějiny prvních let života. Zde dlužno na př. hledati rozluštění běžných kontroversí filosofie, otázky o vzniku idejí, o původu mluvy.« Ovšem Compayré sám cítil asi, že výrok tento jest upřílišený, poněvadž o něco dále (v poznámce na str. 3.) připojil tuto restrinkci: »Je-li psychologie dítěte povolána poskytnouti věcných služeb psychologii obecné, nelze zapomínati, že zase sama možna jest toliko při světle obecné psychologie a objevů učiněných dospělým vědomím.« Naproti tomu Oskar Chrisman[1]) jest v protivě nejen k těm, kdo, jako Barnes a j., pokládají pedologii za nauku aplikovanou, nýbrž i k těm, kdo chtěli by jen relativní hodnotu jí přiřknouti. Nadšení jeho pro konečný ideál pedologie téměř nezná mezí: »Pedologie,« praví (str. 6.), »není nějaká část jistého odboru vědního, nýbrž jest samostatná, sama v sebe uzavřená věda.« »Pedologie jest věda čistá, nikoliv užitá; proto jde jí o vypátrání všeho, co dítěte se týká, aplikaci pak svých objevů ponechává potřebě, jaká právě se vyskytne. A případů, v nichž její

[1]) Oskar Chrisman, nyní profesor paidologie na státním pedagogiu v Kansasu, jest auktor první větší bibliografie pedopsychologie, obsahující přes 500 titulů děl, článků, rozprav atd. z oboru studia dítěte. Vyšla původně jako disertace Hallské university 1896 (Paidologie. Entwurf zu einer Wissenschaft des Kindes) nověji v přepracovaném poněkud vydání i anglickém: Paidology. The Science of the Child. 1898 v Educ. Review, svaz. XV. i samostatně.

výtěžků se používá, jest tolik, že nelze je ani všecky vyčísti. Výtěžky pedologie budou s největším prospěchem rodičům; neboť rodiče nejvíce jsou nuceni dětmi se obírati. Bude jich dále užito ve škole, neboť po domově škola jest místo, kde přicházíme v nejužší styk s dítětem. Co učiteli dnes namnoze schází, není učenost ani methodika, nýbrž znalost dítěte. Naše pedagogika nestudovala dosud dosti důkladně dítě; obírala se dějinami výchovy, methodami vyučování, postupem studií atd. Pedologie poskytne materiál, na němž pedagogika bude moci bezpečně budovati a povznésti se k místu, které jí přináleží. Dílo pedologie bude také veliké důležitosti pro vyučování mravní a náboženské dítěte; neboť jest to podstatnou částí jejího studia obírati se mravními a náboženskými city dítěte. Pedologie bude dobrodiním také těm, kdo studují lékařství; neboť jest jejím úkolem studovati dítě jak fysicky, tak i psychicky nejen ve zdraví, nýbrž i v nemoci. Pedologie prospěje i obchodníku a rolníku atd., neboť zkoumá přirozenou povahu dítěte také ve příčině záliby nebo odporu jeho k jistému povolání a poskytuje tak podklad, na němž můžeme učiniti soud o volbě povolání a zaopatření dítka. Společnosti a státu prospěje se výtěžky pedologie v hojné příčině; z její studií opatřen bude potřebný materiál pro zákony a státní dohled dětí se týkající. Instituce takové zakládati se pak mohou ne na nějaké theorii, nýbrž na vědecké i praktické znalosti dítěte. Studujíc dítě i v jeho zlomyslnosti, v bídě, v týrání a jak se v těchto poměrech chová, pedologie přispěje platně i zařízením majícím za cíl polepšování dětí; teprve až bude nastřádáno takovýchto poznatků pedologických potřebná hojnost, mohou zákony a reformy, které naskrze se přimykají k bytosti dětské, býti nalezeny. Zkrátka, výtěžky paidologie uplatní se vskutku v každém zaměstnání, v každém povolání, v každé reformě, v každé vědě, kdekoli dítě jest podstatným faktorem (str. 9. n.).« A aby dovršil tyto své výklady o důležitosti nauky o dítěti, odhodlává se Chrisman i k proroctví: »Bylo řečeno, že Amerika dosud nesplodila nijaké filosofie. Zdá se však podle způsobu a rozsahu, v jakém studia dítěte tu se uchopili, že v Americe jedenkráte vznikne filosofie, jejíž základem bude psychologie dítěte (str. 17.).«

Jestliže Chrisman velebí význam pedologie, má na mysli nauku tu již na vrcholu jejím. Naproti tomu G. Stanley Hall neméně nadšeně velebí prospěch již z dnešního stavu pedopsychologie. Odpovídaje na článek Münsterbergův, svrchu dotčený, o psychologii a výchově, napsal do časopisu »North Western Monthly« 1899

(březnového a dubnového čísla) stať nadepsanou »Resumé of Child-Study«, kteráž tak se líbila, že nově založený časopis anglický »Paidologist« (r. 1899) otiskl ji jako své »Introductory Words«.[1]) To, čeho již dnes pedologie se domohla, Hall shrnuje v těchto několik bodů: 1. Sblížila učitelstvo všech kategorií škol. Universitní učitel, učitel středních, obecných škol i učitelky opatroven dětských na tomto studiu mohou míti stejný zájem, a věnují-li se mu, pracují jen ke vzájemnému prospěchu a ujednocení soustavy vychovací. 2. Studium dítěte již vede k tomu, že učitel studuje více své žáky, jejich individuální nadání, schopnosti, náklonnosti atd., utváří své vyučování méně mechanicky a nenakládá s »třídou« jako s nějakým jednolitým celkem. Pedopsychologie také umožnila již ženě, aby svou vlastní činnost svým vlastním způsobem přiměřeně mohla rozvinouti a uplatniti. 3. Pedopsychologické studium vedlo již k poznání určitých period ve vývoji dítěte, v nichž jistým předmětům a jistými methodami možno nejúspěšněji vyučovati. Toto bádání není nikterak ještě ukončeno, ale jest patrno již i dnes, kterak z něho plynou výhody pro dítě-žáka, pro — náklad činěný na školství. 4. Psychologie dítěte sblížila rodiče se školou rozmanitým způsobem. Na mnoha místech (v Americe) scházívají se matky ve škole, aby se s učiteli poradily o domácí práci, šacení atd. svých dítek. 5. Studium dítěte zvýšilo lásku k dětem. Naučilo nás znáti, že chování dítěte jest jiné než člověka dospělého, že jsou jistá nezadatelná práva dětství, a umírnilo boj, jaký v nejedné rodině nebo společnosti, třebas skrytý, ale proto neméně ostrý bývá mezi dospělými a dětmi. 6. Pedopsychologie zmenšila počet dětí nepochopených anebo špatně pochopených. 7. Naučila nás oceňovati důležitou větu, že všecko, cokoli má nějaký vztah ke škole — ať jest to budova, nebo síně, lavice, knihy nebo předměty, methody a rozvrhy vyučování, — jest schopno a vyžaduje úpravy a zdokonalování, jakož i že tato úprava řídíti se má zákony přirozenosti a potřebami dítěte. (Pokračování.)

[1]) Výtah z tohoto pojednání Hallova podal německy několikrát dr. J. Stimpfl, na př. v Zeitschrift für pädag. Psychologie I., str. 360. n.

DOKUMENTY.

P. JOSEF ALOIS PITRA, KNEZ-MYSLITEL.

Podává Frant. Krejčí.

Řadu českých naturfilosofů, o nichž pojednával dr. Rádl v prvním ročníku tohoto časopisu, jest prodloužiti o jeden zajímavý, nikoli bezvýznamný člen, který shodou okolností zůstal nepovšimnut. Roku 1885 vyšla v Kutné Hoře skromná knížka s názvem podivně znějícím: Rozdíly mezi žichou a duší, mezi zvířetem a člověkem. Pokus dušezpytný k obhájení důstojnosti lidské. Podává J. A. Pitra, farář na odpočinku v Kutné Hoře. Nemýlím-li se, byl asi tento název příčinou, že odradil od čtení mnohého, koho by jinak kněz filosofující zajímal. Neobvyklý výraz žicha, přídavek »k obhájení důstojnosti lidské« a dodatek na titulním listě, že veškera práva zákonem vytknutá vyhražuje si spisovatel, zdají se na první pohled charakterisovati spisovatele způsobem, který četbu spisu jeví zbytečnou, a cena 70 kr. za stostránkovou brožurku, vydanou vlastním nákladem, byla v knihkupeckém krámě špatným lákadlem, takže, komu spisovatel neposlal spisek svůj přímo, sotva si ho povšimnul. Ve veřejnosti nebylo o knize zmíněno leč v místních časopisech, kterým více záleželo na osobě spisovatele než na obsahu. V Besedě Učitelské XVII. č. 38 referoval E. Makovička ze známosti a s jakousi uctivou šetrností, která nevzbuzuje chuť ke čtení, a tak není divu, že spis zapadl a s ním i jméno spisovatelovo. Je takových víc a pozornost, kterou nedovedly vynutiti na současnosti, musí jim věnovati historie.

U toho, kdo stopuje vývoj české filosofie a vlivy sousední filosofie německé na duševní náš život, má Pitra zajištěnou pozornost zvýšenou již proto, že je naturfilosof školy idealistické. Po-

tvrzuje se na novo pozorování, že vliv této školy na náš život je mnohem hlubší, než se připouští v rozhledech historických, a že jest zcela jiného rázu než vliv školy herbartovské.

Kdežto herbartism nepůsobil dál, než sahá vliv universitní kathedry, kdež měl vynikající zástupce, skrze auktoritu zkušebního komisaře, a než sahá organisace školská, podrobená příkazu centrálních úřadů vídeňských, v nichž rovněž ovládli herbartovci, shledáváme se s vlivem pokantovského idealismu v přírodovědě, v krásné literatuře (Čelakovský), v historii a politice (Palacký), a z těch, kdo stojíce stranou ruchu školského, pocítili potřebu přemýšleti o záhadě světa, neživil se žádný ze zdroje myšlenek herbartovských. Příčina je zajisté v povaze herbartovského systému, jehož metafysika nemá nových rozvoje schopných ideí, které by podněcovaly k dalšímu myšlení, a jehož kritický ráz více uplatňuje se po stránce negativní. I v této příčině je to u nás jako v Německu, kdež Herbartův vliv výlučně se omezil na psychologii a pedagogiku, o čemž bylo jinde zmíněno. (Čáda ve Věstníku čes. prof. 1899 str. 111 nás., Mareš, Idealism a realism v přírodovědě 317). Pitra je novým důkazem, že vliv idealismu u nás byl trvalejší a že nelze říci, že by kdy herbartism výlučně ovládl český život. Po herbartovsku jsme psychologisovali, theoretisovali v konferencích, psali články programů středoškolských, ale nefilosofovali.

Pitra zajímá nás také jako filosofující kněz katolický. Rozeznávám dobře kněze, který články víry své hájí ve veřejnosti proti námitkám, od kněze, který hájí víru proti vlastní skepsi — advokáta víry od filosofa víry, a jen tomuto přikládám význam pro myšlenkový vývoj svého národa. Avšak již sama otázka, do které z těch kategorií kněze spisovatele zařaditi, zvyšuje pozornost pro jeho myšlení a dodává významu i takovým projevům, které by nás nechaly lhostejnými pocházejíce z mozku nekněze. Řeknou-li dva totéž, není to totéž. Nebudu Pitru posuzovati dle orthodoxního skřipce a tím určovati jeho filosofickost; do konfliktu s theologickou instancí nepřišel nikdy, aspoň ne zjevně; avšak z jeho pozůstalých papírů vane něco takového jako obava před konfliktem a stilisace některých výroků zní tak, jako by ani on nebyl býval ušetřen trampot, které povahám tichým, hloubavým, oddaným působí nedůvěra se strany držitelů moci. Proč na příklad pojmenoval jeden spis (v archivu pod čís. VIII), bezpochyby poslední: Opravdové duševní čerpané ze skutečnosti, shodující se úplně (toto slovo je přeškrtnuto!) s křesťanskými náhledy o duši lidské, lišící se podstatně od psychologie (připsáno místo

škrtnutého: dušesloví) přednášené na vysokých školách? A proč právě spis s theologického stanoviska nejchoulostivější: O nesmrtelnosti duše lidské a jsoucnosti boží podepsal pseudonymem J. Wostrowský? Nepopírám, že by se tyto věci daly vyložiti také jiným způsobem; avšak na mě činí Pitrovy spisy dojem, z něhož soudím, že útěcha a povznesení, které čerpal v trudné osamocenosti z filosofování, nebyla bez jisté dávky hořkosti. A soudím to na prospěch jeho: tím filosofičtějším duchem se jeví myslitel, čím více ohledů na své postavení obětuje své snaze po pravdě.

Josef Alois Pitra[1]) narodil se 29. února 1812 ve Wostrově u Litomyšle. Čím byl jeho otec, nevím. Byl přiměřeně situován, takže syna mohl poslati na studia gymnasijní do Litomyšle. Avšak, když odbyl Josef, který dle zachovaných vysvědčení byl velmi dobrým žákem, čtvrtou latinskou třídu, přišli, jak sděluje sám v předmluvě k Dušesloví (č. VIII) rodiče jeho o všechno své jmění. Otec stal se u dobrého známého dělníkem a matka děvečkou. »Mne opuštěného ujal se p. páter Urban Beniš, profesor páté latinské třídy na gymnasiu litomyšlském; staral se o mne otcovsky přijav mne za přísluhu svého. Ten zažehl a roznítil ve mně lásku k vědám a zvlášť vštípil mi zálibu v počtářství.« Po skončených gymnasijních studiích pobyl tři léta na bohosloveckém semeništi v Hradci Králové, kdež mezi jiným češtině vyučoval šlechetný Jan Nep. Stárek. Čtvrtý rok studoval na theologické fakultě pražské (1834—35), kdež se také dal zapsati do vyšší mathematiky a odbyl oba ročníky za jeden rok. »V druhém ročníku — podotýká ve zmíněné předmluvě — byli jsme jen dva posluchači a sešli jsme se někdy, když jsme si pro skripta k p. professoru Kulíkovi docházeli.« Absolutorium vystavené od ředitele studia theologického F. V. Tippmanna vyplněno je za všechna léta studií v Hradci i v Praze v prospěchu a pilnosti známkou eminentní, jenom ex elaborato homiletico lingua germanica má primam classem. Datováno jest z 9. července 1835. 25. července téhož roku byl vysvěcen a ihned stal se hofmistrem, jak to sám nazývá, mladého hraběte Adolfa Hartmanna, jejž provedl privátně šestou latinskou třídou. Tou dobou pomýšlel asi na to, aby věnoval se vyučování mathematiky. Aspoň je mezi dokumenty v archivu Jednoty svolení konsistoře královhradecké ze dne 17. prosince 1836, k podrobení se příslušné zkoušce na universitě pražské, aby súčastniti se mohl konkursu o stolici mathematiky

[1]) Životopisná data čerpána jsou z listin nalézajících se v archivu Jednoty Filosofické, kamž byly darovány s celou literární pozůstalostí a částí knihovny od dr. Jindř. Barvíře.

(ex mathematica pura elementari) na filosofickém ústavě v Tarnově. Kdy se stal kaplanem v Borové, nevím. V létě roku 1837 byl jmenován zámeckým kaplanem na Vorlíku. (Dekret není zachován mezi listinami, ale žádost k budějovické konsistoři o přijetí a udělení jurisdikce je datována ze dne 4. srpna 1837.) Odtud vyučoval privátně žáky třetí normální třídy a nižšího gymnasia; (ale neumím na určito povědeti, kde a jaké žáky).

Roku 1844 svěřil mu kníže Karel ze Švarcenberku správu knihovny zámecké, z níž knihy byly půjčovány na panství vorlické, čimelické a statek tochovický.[1])

Roku 1851 byl dosazen na faru v Sedlci u Kutné Hory, která náleží patronátu Švarcenberskému, a pobyl tam až do roku 1875, kdy odešed na odpočinek stal se fundatistou při chrámu páně Matky Boží na Náměti v Kutné Hoře. Za svého úřadování byl vyznamenán titulem biskupského notáře a osobního děkana. Zemřel 8. dubna 1891. Posledních deset let života svého trpěl takovým oslabením zraku, že nemohl čísti ani psáti; diktoval tudíž své práce a podle toho, jakého si opatřil písaře, mění se pravopis a správnost jazyková pozůstalých papírů.

Pitra z počátku obíral se mathematikou a přírodními vědami. Knihovna švarcenberská vyhovovala jeho potřebám v té příčině a z vyučování dostávalo se mu neustálého popudu k přemýšlení. Mimo to zabýval se horlivě včelařením. Všeho pak uvažování stala se středem záhada duše; všechny vědy, jež seznával, »budily v něm touhu a přání poznati základ a původ všeho vědění, poznati vyrábitelku a upravitelku všech věd, poznati duši lidskou«. (Předmluva k Opravdovému Dušesloví). Toto studium zvláště hodilo se k po-

[1]) Mezi listinami je ustanovovací dekret za bibliotekáře, v němž jsou instrukce pro vypůjčování knih: Jedes ausgeliehene Buch ist in dem Ausborgungsregister vorzumerken, und dafür noch ein Schein des Ausborgers zu nehmen, und in beiden ist das Werk, Theil, Nro der Bücher, Name des Ausborgers, Datum des Ausleihens und wann das Buch zurückzustellen ist, anzusetzen. Die Werke müssen in 14 Tagen längstens in 3 Wochen zurückgestellt werden. Wer diesen auch im Register und Schein bemerkten Termin nicht einhält, dem soll ferner ohne meiner besondern Erlaubniss kein Buch mehr verabfolgt werden, und ist derselbe in das Verzeichnisprotocoll mit: »weil er den Termin nicht eingehalten, kein Buch mehr zu verabfolgen« — einzutragen. Alle Sonnabende von Nachmittag 2 Uhr sind die Bücher rückzuempfangen und auszugeben. Wenn ich nicht anwesend bin, ist die Bibllothek an diesem Tage zu heitzen, und die Zimmerwärterin hat dort früh auskehren und die Bücher rein abstauben zu lassen. Von dem letzten bis zum ersten Sonnabend eines jeden Monats müssen wieder sämmtliche Bücher der grossen Bibliothek vorhanden sein und dürfen nur Bücher der kleinen ausgeliehen werden.

volání jeho jako duchovního správce a nepotřeboval k němu ani drahých vědeckých knih aniž jakého náčiní technického. »Leželať přede mnou otevřena kniha, z níž čerpali všichni, kteří o duši pověděli, co se shoduje se skutečností, a tou knihou jest vlastní nitro, pak elementy duševní v řečech a činech lidských se jevící; posléz objevy na zvířatech, jimž se duše téměř povšechně přičítá.« (Předmluva k Rozdílům atd.) Začal se zvířaty a 1862 vydal v Praze spis: »Gedanken über die organische Welt«, který náleží nyní mezi vzácnosti, takže vzdor úsilnému pátrání nepodařilo se mi exemplář si opatřiti. Vydal jej svým vlastním nákladem (200 zl. prý to stálo) a prodej 900 výtisků svěřil jednomu německému knihkupci a ten mu za 20 let nesdělil, zdali nějaký exemplář odbyl. Ve spise tom vyslovil názor svůj o životní síle, tvořivém principu organismu, v ten smysl, že vzniká spojením polů splývavých nevážin, elektřiny a magnetičiny; naznačil výkresy, jak povstávají buňky, z pomnožených buněk jak vznikají těla a ze spojení sil buňkotvorných, buňkám tělesným přináležejících, jak vzniká síla životní. Při tom vysvětlil parthenogenesi včel. Rozeznávaje mezi snubem životodajným a pohlavoměnným pronesl myšlenku, že pannorodství včel jest pouze zdánlivé. »U zvířat vyšších dějí se oba snuby jediným aktem, u včel dějí se v rozdílných dobách rozdílnými akty a nerodí se u včel trubec bez snubu životodajného, nýbrž jen bez snubu pohlavoměnného.« (Předmluva k Rozdílům.)

Jak patrno, jsou myšlenky tyto zrozeny z ovzduší, z něhož vyšla Amerlingova filosofie přírodní, kteryžto myslitel zvláštním listem Pitrovo dílo shovívavě posoudil a k dalšímu bádání jej povzbudil. A Pitra skutečně pojal plán vypracovati veliké dílo dušezpytné, jež také po 20leté práci dokončil. Dílo to sestává z A) Propravy k dušesloví, jejíž obsahem jest ohledání pojmů předmětů, s nimiž duše a dušesloví úzce a nutně souvisí, takže zdar tohoto na správnosti těch pojmů spočívá. Má zase 3 díly. V prvním přemýšleno o předmětech, jež nikdy za duši jmíny nebyly: hmota važinná, prostor a čas. V druhém posuzovány předměty, které se duši poněkud podobají: nevažiny a síly fysikální. Ve třetím jednáno o předmětech, jež se zhusta, ale nutně, za duši považovaly a považují. Jsou to: přírodní síly organické, zvlášť pak organická síla živočišná čili síla životní. První díl je vzdálenou, druhý bližší, třetí nejbližší propravou k dušesloví.

B) ze spisu Rozdíly mezi žichou a duší, mezi zvířetem a člověkem

C) ze spisu Rozdíly mezi zvířetem a člověkem vzhledem k činnosti odstřední, mezi instinktem a duší.

D) ze spisu: Mé myšlenky o jsoucnosti Boží a nesmrtelnosti duše. Tak udává obsah své životní práce v »Poznámkách« ke spisu tiskem vydanému.

Díla tohoto vytištěna jest jen část B) pod titulem svrchu udaným. Uvnitř nese nadpis označující určitěji obsah s psychologické stránky: Uvědomění, vědomí, svědomí. Mimo to obsahuje za úvod: Poznámky ku spisku tomuto, v nichž podávají se definice pojmů průpravných, zásadní věty o dění anorganickém a síle životní, jakož i některé zásady methody psychologické.

Ostatní části díla jsou v rukopise většinou k tisku úplně připraveny, jenže titule znějí částečně jinak, než udává na citovaném místě. Propravy k dušesloví jsou první dva díly psány rukou spisovatelovou a obsahuji 72 půlarchů, nestejně velikých, hustě popsaných; vydala by objemný svazek. Třetí díl nese zvláštní titul: Zvěrozichozpyt. Nejbližší proprava k dušesloví. Je o 63 půlarších velkého formátu pěkně psaných, které by vydaly také objemnou knihu. Tento díl je k tisku připraven, první dva nikoli.

Rukopis části B) není v pozůstalosti. C) má v rukopise psaném velmi ozdobně druhou část titule: Úvahy o vůli a duši lidské; obsahuje 122 stránek a vydal by malou brožuru. D) má v rukopise název: Myšlenky o nesmrtelnosti duše a jsoucnosti Boží a nese pseudonym J. Wostrovský.

Mimo to obsahuje pozůstalost ve dvou exemplářích pojednání o 10 půlarších: Nesmírné rozdíly mezi zvířetem a člověkem a vliv těchto rozdílů na dušesloví. Jest psáno zřetelem k tištěnému spisu, tedy po něm, a nebylo-li původně určeno pro nějaký časopis, mělo asi býti obranou spisovatelova stanoviska. Konečně jest v pozůstalosti rukopis Opravdového Dušesloví s titulem výše uvedeným o 26 půlarších, ale velmi řídce popsaných, takže by z toho byl docela malý spisek. Je to poslední dílo spisovatelovo z r. 1888 a nese stopy ubývající duševní pružnosti. (Pokračování.)

LITERATURA.

Dr. O. Fr. Vaněk: **Jednotný názor o všemmíru.** V Praze. J. R. Vilímek. 218 str.

Sestrojiti si názor o světě, třeba jednotný, není těžké, jedná-li se pouze o subjektivní uspokojení, avšak velmi těžké, má-li o mém názoru přesvědčen býti i někdo jiný. Jednotný názor má býti odpovědí na nejtěžší problémy lidského poznávání, o nichž přemýšlejí lidé od pradávna a o nichž nelze říci, že by byly rozřešeny; o některých je pak jisto, že rozřešení jejich positivní odpovědí jest a zůstane nemožným. Žádáme tedy od budovatele jednotného názoru, aby si především všechny problémy dobře uvědomil, aby dobře uvážil, co kdy bylo na jejich rozřešení vymyšleno a proč to nemůže obstáti, a nesnesitelným by nám bylo, kdyby někdo vnucoval nám názory své jako nepopíratelné pravdy v otázkách, kde přesvědčeni jsme, že možné jsou pouze domněnky. Pan Vaněk neuvědomil si jeden problém, problém poznání sama. Bez něho není jednotný názor o všemmíru možný; neboť poměr subjektu poznávajícího k objektu poznání, nitra k vnějšku, mého já k světu vůkolnímu, individua k celku, života individuálního k dění přírodnímu tvoří jádro záhady světa. Názor o světě vystavený beze zřetele k tomuto problému poznání nemůže míti pevného základu a všechna duchaplnost vypotřebovaná na rozřešení jednotlivých podřízenějších otázek je zbytečná. Odtud pochází ten nelad aneb aspoň to divné uspořádání látky v knize přítomné. Auktor začíná s vyvracováním theorie atomové, dále uvažuje o látce a síle, hmotě a pohybu, prostoru a čase, o vzniku a zaniknutí světa, o žhavém nitru země, o koloběhu vápna a žuly, o zemětřesení a sopečných úkazech, odvěčném střídání pevniny a moře, o vzniku a rozvoji ústrojenstva na zemi, o theorii Darwinově a končí odvěčným životem na zemi.

To že jsou všechny problémy zahrnuté v jednotném názoru na svět? I kdyby spisovatel názorem o všemmíru mínil pouze názor o tom, co je mimo mne, jakousi naturfilosofii, nemohl by se obmeziti na otázky kapitolami spisu označené, poněvadž naturfilosofie tvoří část systému, jehož základní princip musí býti z ní patrn, a s ním i stanovisko vůči otázce o poznání. Toho zde není, názor o všemmíru, ať jest jeho rozsah jakkoli míněn, visí ve vzduchu, nemá určitého základu, schází mu právě to, co by jej činilo jednotným.

Str. 26 stojí: »Člověku lze poznati svět jen omezováním jednotlivostí, by takto zjednal si omezené představy, z nichž pak zase v myšlen-

kách odděluje znaky převládající a všeobecné, by si vytvořil pojmy. Toto rozlišování děje se však pouze v člověku, jest výplodem vlastního jeho rozumu, nezbytno samo o sobě, ale nižádným měřítkem světa zevnějšího.«

Dle tohoto výroku ten náš rozum poznávati může jen způsobem, který není měřítkem světa vnějšího; s tím dobře se snáší str. 95 výrok: nezbývá tedy leč pojímati svět tak, jak se nám jeví ... lidské poznání jest omezeno. Ale jakým právem může týž rozum souditi z výjevů na jejich všejedinou podstatu; jak možno říci, že meze poznání nejsou nehybné, nýbrž posouvají se tím více, čím více vzrůstá naše poznání světa? Je-li rozlišování výplodem rozumu, čeho je výplodem soud, že zevnější jev předpokládá nutně cosi vnitřnějšího, jež se jeví, nějakou všejedinou podstatu? Také to jest výplodem rozumu; proč jest však tento výplod rozumu měřítkem světa vnějšího?

Nechápe spisovatel, že jest nezbytně třeba ujasniti si problém poznání, má-li míti názor na svět pevný základ? Poněvadž si ho neujasnil, je v knize plno sporů. Nejkřiklavěji jeví se to při pojmu pohybu. Nic není spisovateli tak zřejmým a prostě jistým jako pohyb a velmi se diví, že od hlubokých myslitelů byla tato nejméně záhadná věc prohlašována za nejhlubší tajemství. »Jak malomocnými jeví se přece dialektické táčky přemudřelé spekulace oproti hmatavé skutečnosti! jak planými pochybnosti, jaké rády se zahnizďují v mozku skeptikově proti obyčejným věcem na se v prostoru narážejícím!« — cituje z Liebmana. A ráz na ráz následují tvrzení: pohyb je posloupný do nekonečna ... je přechod z »ne« v »ano« a »tak« v »onak«: vzniká a vznikaje ničí se a ničě se vzniká opět a to v nepřetržitém a nepřerušeném toku ... nemá části, jež bychom mohli označiti jako počátek a konec — pohyb jest věčný — pohyb nelze atomisovati, neboť nemůže býti přerušen, nýbrž jen — obměněn. Vniterný pohyb není možný mezi pevnými atomy od sebe prázdným prostorem odloučenými, nýbrž předpokládá hmotu rovněž tak nepřetržitou, jako nepřetržitým jest sám. To má býti vyvýšeno nade všechny pochybnosti? Avšak vezměme pojem pohybu sám: je to pojem relativný, t. j. kdyby nebylo jiného pojmu, jejž při tom předpokládáme, o pohybu bychom nemluvili; pohyb pochopíme jen jako protivu klidu. Kdykoli, kdekoli, jakkoli vnímáme pohyb, musí býti něco, co je v klidu aspoň po tu dobu, pokud pohyb vnímáme. Kdykoli, kdekoli, jakkoli předpokládáme pohyb, který nemožno vnímati, musíme předpokládati aspoň možnost klidu — či co je jiného rovnováha, co jest vlna stojící?

Je to zrovna tak jako s pojmem pán a sluha. Ve společnosti, kde není pánů, není sluhů a naopak. Tedy v absolutnu, t. j. ve světě transcendentním, kryjícím se našemu vědomí za jevy, není-li klidu, nelze mluviti také o pohybu. To, co tam se děje, co tam zkrátka jest, nemohu nazvati pohybem, nemám k tomu práva. A svědčí to o neujasněnosti základního stanoviska, že pan spisovatel str. 78. to uznává slovy: Jako rozdíly naše hmota a pohyb (látky a síly) jsou jen našimi pomůckami, abychom sobě učinili přístupnou onu nekonečnou i plynulou (?) rozmanitost výjevů přírodních ... tak nebytovaly také rozdíly naše prostor a čas již před námi. Zcela správně dí: »Mimo nás jest nekonečno, jež se nedá ...ěsnati do omezených našich představ,« jenže po těch několika řádcích

rázem zapomíná, že mezi ty omezené naše představy počítal sám také pohyb. O absolutnu nemá člověk práva pronášeti atributy relativna, o nekonečnu atributy konečna, jenom negativně lze je určovati. Negativní znak logicky nepostačí k definici, což dobře se snáší s větou, že absolutno jest nepoznatelné.

Tato pochybnost o pohybu pronesená jest logická. Jest však též pochybnost se stanoviska psychologického. Pohyb jest psychologicky vnímání změny prostorových vztahů. My umisťujeme každý předmět na jisté místo, kdež jest v jistých vztazích k ostatním předmětům. Nemění-li se místo, nemění-li se ty vztahy, nevnímáme jej. Vlnivý pohyb je buď nepřetržité střídání polohy v obmezeném prostoře anebo postupné. Pohyb tedy s psychologického stanoviska předpokládá prostor. Nemůžeme-li však představu prostornosti dle spisovatele přenášeti v absolutno, ani čas, nemáme práva tam přenášeti pohyb.

Dále i pohyb vnímatelný i pohyb předpokládaný v hmotě předpokládá rozčleněnost světa vnějšího; onen rozčleněnost v předměty vnímatelné, tento v částice nevnímatelné, atomy, molekuly, elektrony a p. Ježto pak dle str. 26 rozčleněnost je dílem našeho rozumu, naší »pomůckou«, jest pohyb nejen nevnímatelný, ale i nemyslitelný bez této rozčleněnosti v absolutnu a představa jeho u spisovatele nesnáší se s představou nepřetržitosti hmoty.

Konečně nelze každou změnu stotožňovati s pohybem, jakož zdá se, že spisovatel činí. Změna kvalitativní může míti pohyb za příčinu, ale sama není pohybem. O změnách aspoň našeho vědomí nelze po materialisticku tvrditi, že jsou pohyby, nýbrž jen domnívati se, že jsou pohyby, kterážto domněnka nesrovnává se s vnitřní zkušeností.

Vidí tedy spisovatel, že jeho pojem absolutního věčného pohybu, pohybujícího se nepřetržitého nekonečna není nikterak bezesporý. S ním není možný jednotný názor na svět, leč na svět jevů, až pokud a jak jest dostupen našemu smyslovému vnímání.

Jediný prostředek vyváznouti z těchto sporů je: uvědomiti si rozdíl skutečnosti smyslové a skutečnosti absolutní, nadsmyslové, transcendentní. Neuzná-li se toho rozdílu, je to stanovisko materialistické; s něho je, zůstane-li myslitel důsledným, možný názor jednotný, ale je ovšem v principu nesprávný. Uzná-li se onen rozdíl, je možné stanovisko positivistické, dle něhož se zřekneme poznání absolutní zkušenosti spokojujíce se s pravdou relativnou, jak ji podává vědecké zkoumání. Anebo nezřekneme se poznání absolutní skutečnosti, věcí samých o sobě, a hledáme cestu, kterak bychom za jevy, za hranici našeho smyslového poznání pronikli. I tu může býti náš názor na svět jednotný — idealistický, ale musí se býti uvarováno přenášení atributů světa smyslového na svět pomyslný, transcendentní.

Spisovatel se těmito otázkami nemoří; směšuje klidně stanoviska obě. Vyvrací vědecké pojmy a theorie odkazem k tomu, že jsou výplody rozumu (stanovisko idealistické), ale vystavuje jiné na základě toho, co »přírodověda« dovodila, a usiluje proniknouti za mezi, aby rozžal světlo, kde dosud panovala noc (96). Kde to světlo nabere, nepraví. Jeho názor není jednotný; je ve svém celku materialistický s přimísenými živly idealistickými, a poněvadž tato stanoviska nedají se spojiti, jest tím samým pochybený. Sám nazývá jej monistickým (118), tím odmítnut dualism

hmoty a ducha; na str. 33. odmítá z materialistického názoru dualism hmoty a síly; na str. 72. i fenomenální dualism duševních a fysických pochodů (duševní je obměna energie fysické). Při té monisující rigorósnosti však pokládá všepodstatu za věčně se pohybující; ježto pojem pohybu nezbytně předpokládá něco, co se pohybuje, a něco, z čeho vznikl — jest to také dualism — anebo žádá, abychom si představili nebo myslili něco, co se ani představiti ani mysliti nedá.

Nejasnost základních ponětí Vaňkova názoru světového způsobila také, že si s Kantovou theorií poznání a jeho názorem o apriornosti představy a času neví rady. S velikou chutí kritisuje filosofa, jehož myšlenky zasluhují i s jeho strany hlubšího uvážení; ale kritika ta je mělká. Především nepodává Kantovy myšlenky vždy správně. Praví-li Kant, že svět je naše představa, nepopírá tím existenci skutečnou něčeho mimo nás, chce říci jen, že to, co skutečně existuje — Ding an sich — nemůžeme poznati a jenom to, jak je poznáváme, to existuje v našich myšlenkách. Nepozoruje spisovatel, že je to totéž, co praví on sám na str. 26.?

Zcela důsledně a správně Kant prostor a čas pokládá za něco, co existuje jen jako představa — apriornost její jest jiná otázka. Věta Kantova, že poznání naše je omezeno na jevy, je věru bene fundata, takže ji na str. 95. přijímá sám spis. a proto všechny vtipy, jimiž svůj údiv vyjadřuje nad tím, že theorie ta se stala ingrediencí moderní spekulace, je naivní. Ale přihodila se panu Vaňkovi příhoda divná. Kantovo: Formen der Anschauung překládá tvar našeho názoru místo způsoba, forma, při čemž slovu tomu nechává konkrétní význam, jaký má v češtině! jak svědčí divná věta na str. 86.: Je-li vše, co zoveme vnějším světem, pouhou naší představou, jak směl by mluviti Kant vůbec o tvarech našeho názoru, o tvaru vnějšího našeho smyslu? — Následují duchaplné věty: »Čím psal Kant jiným, nežli pomyslným perem na pomyslném papíře, pomyslným inkoustem! (Pomyslným zajisté ne, nýbrž vnímatelným, hmatavým.) K čemu veškery ony skvělé exkursy, nemohl-li vyjíti ze sebe? Komu měl je vykládati, není-li nikoho mimo něj, extra mentem?« Ví pan Vaněk, že se Kant proti tomuto výkladu přímo ohradil? Slyšel nebo četl něco o Berkeleyovi? Avšak to jsou věci, jimiž se spisovatel nezabýval. Jako nerozumí spisovatel pojmu forma nazírání, tak nesprávně soudí, že Kant mluví o názoru prostoru a času: »my prostor a čas ani nenazíráme, ani jinak smysly svými nepojímáme,« praví proti tomu spisovatel. To je trochu mnoho. Kantovi jsou čas a prostor Anschauungsformen, formami, způsobami našeho nazírání — té činností, kterou vnímáme dojmy, t. j. my nemůžeme jinak věci vnímati, než jako prostorné a časové. Vždyť i na str. 91. praví spisovatel s lepším porozuměním; »Smyslová zkušenost nepodává nám věci jako prostorné a časové,« což má platiti za Kantův názor, s nímž polemisuje. Jak mohl tedy na str. 90. onen nesmysl napsati, věru nepochopuji. Na str. 93. je věta: Kant béře pojem rozumu, jaký máme o prostoru a čase, jako představu fantasie. Aby se nevkládal v to smysl, proti němuž spisovatel tak horlivě polemisuje, je třeba věděti, co Kantovi fantasie znamená.

Zkrátka Kantovi spisovatel nerozumí ani v těch věcech, o nichž mezi interprety »nesrozumitelného« (95) Kanta není sporu, a nerozumí proto, poněvadž si záhadu poznání neuvědomil.

Tolik o principiálních věcech světového názoru.

V podrobnějších otázkách podává spisovatel celou řadu hypothes vědeckých, respektive rozhoduje se pro hypothesy jinde pronesené. Jeví v tom velkou sečtělost a předpokládaje správnost uváděných dat — nechtělo se mi je zkoumati po této stránce — může přispěti k rozšíření známosti jejich v širším obecenstvu. Zapomíná však, že jsou to hypothesy, a jednak suverenní tón, s nímž odbývá názory jiné, jednak sebevědomost, s jakou pronáší názory vlastní, nejsou v náležitém poměru k přesvědčivosti důvodů, jimiž je opírá. Spousta citátů při všech možných příležitostech jim této přesvědčivosti nedodá. *Kí.*

F. Mareš, prof. fysiologie: **Princip zachování energie ve fysiologii.** (Respirometrie a kalorimetrie živočišná. V.) Rozpravy české akademie cís. Frant. Jos. X. č. 39. Třída II. 1902. 20 str.

Otázka o platnosti principu zachování energie ve fysiologii není lhostejna psychologii. Odpověď na ni tvoří jednu z premis při určování psychofysického paralelismu. Stěžejný důsledek tohoto faktu pro psychologickou theorii jest, že ani mezi duševním jevem a jeho fysiologickým korelátem současným ani mezi duševními jevy a ději fysickými vůbec není příčinné souvislosti. Na tom důsledku nemůže ovšem nic změniti, ani je-li zákon energie platný ve fysiologii, ani není-li platný. Avšak mnozí dovolávají se právě zákona energie, aby důsledek ten vyvrátili. Považují totiž psychické za obměnu energie a činí ji článkem systému obměn vznikajících popudem a končících pohybem. Poněvadž duševní jakožto obměna energie není ve zkušenosti dáno, jest to pouhým předpokladem, a dokáže-li se, lze-li vůbec dokázati, že dění fysiologické úplně, beze zbytku, je vysvětleno zákony energie, jak platí v ostatním světě hmotném, takže obměny energie tvoří uzavřený kruh, v němž není pro nějakou novou energii psychickou místa: padá onen předpoklad a s ním námitka proti důsledku paralelismu. Prof. Mareš soudí, že princip zachování energie v biologii platí, avšak obrací se proti způsobu, jakým to bylo dokazováno od Rubnera, jenž při svých pokusech, založených na výměně látek, činiti musil předpoklad libovolný a neprokázaný, že živé tělo v libovolně vzatém období člověka představuje uzavřený systém. Nelze stanovit energetického stavu živého těla na začátku a na konci tohoto období a energetická neproměnnost těla v delším období života, jaké se požaduje v pokusech o energetickou bilanci, odporuje základním vlastnostem organismu, proměnlivosti a přizpůsobivosti. Mareš chce, aby ve fysiologii došlo uznání a upotřebení nazírání energetické úspěšnější a hypothes prosté, jakož je to patrno při únavě a zotavování svalu.

Avšak tím není ještě otázka o platnosti zákona energie ve fysiologii vyřízena. Musí se rozhodnouti, zdali uznáním, případným dokázáním platnosti jeho stává se zbytečným přijetí hypothesy životní síly, a dokazování platnosti má se díti právě vzhledem k této hypothese. V tom je »vitální« zájem fysiologie asi jako pro psychologii přijetí síly duševní. Nedovedu se srovnati s myšlenkou, že by vedle platnosti energetického zákona mohla životní síla býti něco jiného než zase obměnou energie. Životní síla v každém jiném významu znamenala by odmítnutí dosavadního pojmu síly, odmítnutí dosavadní theorie přírodovědné.

Pochopuji, že se tomu přírodopisci brání vší silou. Já si věc představuji tak. Buď se biologické jevy dají vysvětliti ve smyslu zákona energie dosavadními pojmy přírodovědnými (principia non sunt multiplicanda) nebo nedají. Dají-li se vysvětliti, podléhají zákonům energie a životní síla je přípustná jen jakožto obměna energie. Nedají-li se vysvětliti, musí biologie svůj obor od oboru ostatních jevů přírodních odděliti tak, aby nezasahal tam, kde zákony energie mají platnost, tedy tam, kde chemické, tepelné atd. jevy notoricky se vyskytují. Co je chemického, tepelného atd., nebylo by biologické, a pak ať si vykládá své jevy životní třeba pomocí nějaké síly životní. Ale tam, kde jsou chemické, elektrické úkazy, tam ať s tou svou silou ustoupí. Zcela analogicky, jako to činiti musí psychologie vůči všem přírodním jevům, ještě si na té své odloučenosti a samostatnosti, samosprávnosti zakládajíc. Nemůže-li se však fysiologie k této druhé části alternativy odhodlati — to si rozhodne sama nejlépe —, nemůže-li přijmouti nějaký paralelism jevů anorganických a životních, jímž by se souvislost dění nerušila a zákon energie ve své platnosti podržel, pak je první část alternativy neodvratná a musí se dokázati, zdali a jak se nová obměna energie — ta životní síla — do ostatního kausálního nexu přírodního dá včleniti. Nesmí se nechati vznášeti nad chemickými a fysickými pochody bez zákonné souvislosti, aby jako nějaký deus ex machina (= ex metaphysica) přispívala badateli, kde mu selžou experimenty. Těchto otázek se spisovatel nedotýká; ale určité prohlášení, že zákony energetické pro fysiologické dění platí, s tím větší radostí přijímáme, čím více přejeme fysiologii, aby (též v zájmu psychologie) ušetřena zůstala neblahého vlivu metafysování. — Vztah pojednání k domácím sporům odbornickým vymyká se z referátu časopisu filosofického. *Kř.*

Theodora Nováka: **Stati vybrané.** S životopisným nástinem od Arne Nováka. Vydali Arne a Teréza Novákovi. Praha 1902. Str. 255.

Akt rodinné piety a literární dokument. Theodor Novák zaslouží, aby pamět jeho zůstala trvalou. Jestliže dílo jeho nebude svou absolutní hodnotou měřítkem výše myšlenkového rozvoje našeho, bude jím zajisté každému historikovi jeho hodnota relativní. Jako hrdi jsme prací mužů, kterým osudem bylo dopřáno duševně vyspěti, tak slouží nám ke cti zjevy jako Theodor Novák.

Z ratolesti násilně ulomené, plné životní síly, soudíme na zdravost celého kmene. Když vidíme, jak mnoho toho napsal, a když čtouce seznáme, s jak zralým úsudkem a obsáhlým rozhledem to napsal ve věku, kde jiní ještě si protírají oči, aby světlu vždy zvykli, neubráníme se obdivu. Škoda té ratolesti, škoda té síly duševní; tak šťastné soustředění její v jedné hlavě se málokdy podaří.

Bratr biograf na str. 38. píše: »Až po desítiletích ona generace, kterou v sloze tak dokonalé dílem představoval, dílem dával tušiti, bude předmětem historického líčení, bude i jméno Theodora Nováka žíti ne snad silou faktu, ale silou symbolu.« Proč silou symbolu? Že z našeho prostředí vyrůstají individuality, jako byla zesnulého, je fakt, a ten váží sám o sobě.

Sborník obsahuje stati filosofické, pedagogické, přírodovědecké, vědu popularisující a ukázky recensí.

Životopisný nástin podává mnohé detaily s láskou kreslené, které jsou psychologicky zajímavy i v jiném směru, než obmýšlel jich pisatel. Krásná jest podobizna Theodorova od Švabinského. Charakterisuje zesnulého tak zdařile, jako slova F. X. Šaldy otištěná na str. 37. *Kí.*

Výroční zprávy českých středních škol za šk. rok 1900—1. [1]).

7. Dr. Al. Saturník: *Psychologie ideálu krásy.* (Výr. zpr. gymn. v Rychnově n./Kn.)

Vytknuv pojem ideálu auktor slohem vzletným, místy až poetickým (chválí i symbolický výraz: »růžový houslí zvuk« str. 18), ale trochu rozvleklým líčí, jak se vyvíjí na podkladě smyslovém ideál krásy smyslové, citové i rozumové, a jaký jest rozdíl ideálu dobra a krásy. Moderní stanovisko esthetické, plynoucí patrně z důkladné znalosti zvl. francouzské literatury odborné, všude jest patrno; tak už v tom, že proti německé starší esthetice Kantovské a Herbartovské neváhá krásno uvésti v těsný styk se smyslově příjemným a užitečným (u Němců, jak známo, K. Groos toto příkré odlišení přičetl Kantovi za pochybnou zásluhu), a že podobně nestojí ani na stanovisku výlučné esthetiky obsahové ani formové. Slabší jest podklad psychologický: nepřesné je dělení krásy smyslové, citové a rozumové (16), proti čemuž sám níže mluví, i o krásе volní; pochybuji, zdali je vůbec možno připustiti (12), že by někdy vlivy prostředí se vyrovnaly, když přece diferenciace jde tu spíše stále dále; na Herbartovské působení představ vzájemné příliš upomínají str. 14 sq; nepřesný je psychologicky i výraz »životní pocit« (patrně za něm. Lebensgefühl). — S některými tvrzeními aspoň v tomto znění bych nesouhlasil; tak dle str. 11—12 se zdá, jako by spisovatel výše kladl krásno přírodní než umělé, ač o tom může býti spor, a jistě pravdě je bližší výrok Groosův (Einleitung in die Aesthetik 67): »Die Natur hat die reichere, die Kunst die reinere Wirkung«; ostatně svým místem (18) sám spisovatel dobře vykládá, oč více esthetický působí hudba než přírodní zvuky, z nichž se vyvinula; tvrzení o »buchtách« aspoň v kontextu (13), je překvapující; stařena sotva (dle str. 17) líbajíc poslední skyvu chleba dává na jevo smysl pro ideál krásy chuťové; esthetický význam hmatu (19) rozhodně nedoceněn, a na př. Rousseau jistě právem doporučoval právě z té příčiny pilnější hmatový cvik už ve věku dětském. *Dr. Ot. Kádner.*

Angelo Mosso, **Tělesná výchova mládeže.** Přeložil Karel Stejskal. (Knihovna Rozhledů XXXIV. Praha 1901 8° str. 157. Cena 1 K 60 h.)

Těžiště spisu Mossova opírajícího se o bohaté vlastní zkušenosti fysiologické i podrobnou znalost literatury předmětu záleží v úsilí po reformě tělocviku. Dosavadní pěstování tělocviku na většině škol středoevropských zavedené dle soustavy německé nemá zřetele k přirozené povaze člověka a fysiologickým zákonům pohybu. Již v tělocviku švédském (soustavy Lingovy) spatřujeme úsilí jiné, jež nestanovíc si úkolem vy-

[1]) Viz str. 60 sq. — Při tom opravuji, že str. 61 2. řádka zdola místo »prof.« má státi »progr.«

vinouti ani vojáky ani siláky je demokratičtější, vyvíjí cvičence slabé i silné, necvičí jednostranně paží a ramen, nýbrž stejnoměrně celé tělo. Tělocvik spočívající na základě vědeckém nesmí se dáti klamati mohutněním svalů, jež přiváděno bývá cviky athletickými — ale jež nutno dobře rozeznávati od otužilosti jich proti práci, jež je nejcennější vlastností svalů v obyčejném životě. Nemá dále jíti o virtuositu silných jednotlivců — právě silní mají se ponechávati více méně sobě samým, ale ke slabším má se obraceti zvláštní pozornost. Mosso zavrhuje zvláště cviky na bradlech, visuté hrazdě, kruzích — nejsouť ani praktické ani esthetické ani zdravé, a není prý vůbec v přírodě příkladu pro podobná úsilí, jakých německý tělocvik při cvičení ve visu a v podporu od nás vyžaduje. Již Lagrange podobným způsobem tělocvik školský odsuzoval, pravě o něm, že vrací člověka k jeho prvotnímu stavu, kdy žil na stromech: taková cvičení na bradlech a hrazdě, která nutí člověka zdvihati nohy od země a dávati pažím nésti veškerou tíhu těla, nazývá »tělocvikem opičím«.

Vojenství a nápodoba jeho v tělocviku působila škodlivě a zavedla tělocvik na scestí. Tělocvik vnucenou mu formulí komanda stal se abstraktní theorií pohybu plnou duchamorných, unavujících podrobností, a hlavní zřetel soustřeďoval se na svaly, aniž při tom bylo hleděno k organismu vůbec, srdci, plícím a nohám. A tak hodina tělocvičná značí nikoliv zotavení, nýbrž namahání mozku. Německé doktrinářství i jím proniklo. Správně prý tedy napsal Lagrange: »Naše gymnastika jest stejně špatně přizpůsobena duševní hygieně dítěte, jako jeho hygieně fysické.« Volné hry, cvičení v chůzi a běhu značí spisovateli východiště s naznačeného scestí. —

Jím je vyznačeno zásadní, reformní stanovisko spisovatelovo, a jím právě kniha — přihlížející jinak ke zvláštním poměrům italského školství — nabývá zajímavosti všestranné a i nám v poměrech našich poskytuje cenného poučení a podnětu k přemýšlení. Spis je i cenným příspěvkem k dějinám tělesné výchovy ukazuje na počátku k souvislosti, jež byla mezi naturalismem renesančním a úsilím o obnovu volných her a tužení tělesných sil mládeže na počátku doby nové. Význam pedagogů — jako byli Vittorino da Feltre, Mapheo Vegio a j. — dosud více po stránce jen literární známých, je tu oceněn. Mnohé hry dnes za anglické považované (jako football = giuco del calcio) v době té v Italii byly obvyklé. V té příčině jsou zajímavy spisy z doby renesanční, jako Scainův »Trattato della palla« (r. 1555) a pozdější (ze 17. stol.) Mercurialova kniha »De arte gymnastica«.

D.

George H. Smith: **Logic or the Analytic of Explicit Reasoning.** New York and London 1901 (G. P. Putman's sons) str. 266.

Tato logika nevyniká snad nějakým úsilím anebo dokonce pachtěním se po novotách a »reformách« logické theorie, naopak přednáší jen v úsečné a poněkud modernější formě theorii scholasticko-formální. Vliv především známé knihy Whateleyho (»one last of the logicians« str. 19.) více než vliv Aldrichův, Thompsonův, Millův jest patrný. Nicméně kniha má přece specifického něco, rovněž již na vnějším uspořádání se prozrazujícího. Rozvržena jest totiž (mimo úvod str. 1—20) jen na dvě knihy, z nichž první nadepsána jest »analytika správného usuzování«, druhá »užitá

logika«. V první probírá se postupně po vysvětlení základních pojmů logiky nauka o terminech a pojmech, soudu a syllogismu, druhá rozdělena jest zase ve 2 části: první obsahuje kapitolu o pochodech logických (o invenci, kritice, analyse logické) a kapitolu o »pravidlech logiky« (pravidla logiky vůbec, pravidla soudu, pravidla důsledků), druhá část věnována nauce o mylných úsudcích (fallaciích). Jak patrno, část, kterou jsme zvykli nazývati theorií vědy či vědoslovím, zejména pak partie o methodách, v naší knize téměř úplně schází, ač zase přece nemožno ji nazvati jen »elementární« logikou. Nad to však zase partie o fallaciích zabírá více než t ř e t i n u celé knihy, tedy zajisté přes to, že není nejmenší pochyby o důležitosti této nauky a o tom, že by slušelo, aby partii o paralogismech a sofismatech bylo větší místo věnováno v učebnicích logiky, nežli se dnes děje, přece jen u Smitha jest rozsah její nepoměrný k rozsahu celé knihy. Avšak to není nahodilé, nýbrž auktor učinil tak s úmyslem.

G. H. S m i t h dosud byl znám jen jako spisovatel v oboru politiky a sociologie (napsal na př. »Elements of Right and of the Law«, »Theory of the State«). V předmluvě k uvedené logice (str. VI. n.) však vyznává zcela upřímně: »V bádání právnickém, politickém a ethickém vůbec, jemuž jsem se především věnoval, upoutala mou pozornost dvě důležitá fakta: první z nich bylo, že převážná většina omylů v theorii politiky, sociologie, mravouky i psychologie pravidelně má pramen jedině v chybách proti logice a že mohou snadno býti vyvráceny užitím praobyčejných logických pravidel . . . A druhé faktum, kteréž jsem seznal, bylo, že, ačkoli jest nemožno vyvrátiti některé omyly jinak, než pomocí logických pravidel, přece pro logickou pokleslost našeho věku a pro obecné zneužívání logiky tento způsob vyvrácení jest bezúspěšný. Za daných poměrů věru není praktické tímto způsobem opírati se proudu mravního i politického rozkolu, jenž zachvacuje lidstvo čím dále, tím prudčeji, a odtud plyne, že prvním krokem k reformě vědy, života v jakémkoli směru musí býti oživení studia a užívání logiky. Dílo mé tudíž vyplynulo z této praktické potřeby a z neodčinitelného příkazu, který odtud resultuje.« Toto »credo« auktorovo vysvětlí jak ráz jeho knihy, tak i objem, jejž věnoval nauce o fallaciích, tak i to, že příklady a doklady volí téměř výhradně z oboru věd právních, státních a ethiky. Jinak arci nutno uznati, že ve slovech uvedených jest mnoho pravdy, jakmile pomýšlíme na logiku jako u m ě n í správně mysliti, že však slova ta platila by jen cum grano salis a n e p ř í m o, jakmile máme na mysli t h e o r i i logickou.

Avšak to právě Smith má s jinými anglickými logiky společno, že logiku pojímá i jako vědu (str. 25.) i jako umění (str. 31.) správně souditi. V theorii soudu jest přívržencem subsumční theorie (str. 69.), mathematické logiky však přívržencem není, ač stručně na př. Booleovu nauku vyložil v »Appendixu« (str. 245 nn.), kamž vůbec odkázal některé podrobnější výklady a poznámky. Uhrnem možno říci, že Smithova kniha jest dobrá, stručná učebnice tradicionální logiky. A o více ani o méně spisovateli nešlo: »Cílem díla jest vůbec obhájiti proti moderním pokusům novotářským starou či tradicionální logiku, která . . . v přesnosti a síle důkazové směle se může měřiti s geometrií Eukleidovskou (str. VII.).«

Č.

Theodor Lipps: »**Das Selbstbewusstsein; Empfindung und Gefühl.**« (Grenzfragen des Nerven und Seelenlebens vydává Dr. Löwenfeld a Dr. H. Kurella). 1901.

Není snad dvou jiných pojmů, jež by se tak nebezpečně zaměňovaly, a to nejen v řeči obecné, což by konečně bylo odpustitelno, ale i v knihách a systémech vážných filosofů, jako pojmy: počitek a pocit.[1]) Třeba si tyto pojmy náležitě ujasniti.

Osou a středem všeho, co k člověku ať již prostředně ať již bezprostředně se vztahuje, jest Já. Ale jsou různá já. Co tím vlastně míním, řeknu-li »Já«? Jednou tvrdím na př.: »Cítím »se« nemocen, vesele naladěn, jist nějakou věcí, nebo jindy říkám: jsem zaprášen, jindy zase: jsem hladov, čistě umyt, unaven. První já jest já citové, druhé já tělové, třetí já šatové (Das Kleider-Ich). Ale prohlašuji o sobě též: jsem smrtelný, hudebně nadán, zapomětlivý atd. — Veselost cítím, zaprášenost vidím, vůbec všecky stavy v dřívějších případech uvedené vnímám svými smysly, a příčinou jejich jest něco mimo mne. Jinak jest tomu u smrtelnosti, nadanosti, zapomětlivosti atd. Tu setkáváme se s »psychickou« konstitucí, na níž spočívá vše, co existuje ve vědomí. Tím jest zároveň řečeno, v čem spočívá já, o němž tu jest řeč. Jest to duše, při čemž zůstává úplně nerozřešeným, je-li duše něco od mozku rozdílného, či něco totožného s mozkem. V případě posledním jest tím já mozek. Toto já jest základem, a to bezprostředním základem všech stavů vědomí. Proto jej nazýváme reálním já. Všecka tato »já« jsou sice od sebe rozdílna, ale přece musí existovati nějaké primární, původní Já, jež vězí ve všech těchto »já«! Co jest tedy to původní Já, ten původní obsah vědomí Já? Kterak súčastňují se všecka tato já v původním onom já, že mají právo na stejné jméno s ním? K první otázce odpovídáme ihned: smysl všech našich pojmů musí konečně spočívati v něčem bezprostředně uvědomělém. Ať si myslíme cokoli musí vždy to, co si myslíme, přejati svůj obsah z něčeho bezprostředně uvědomělého. Ne-li, nemá to žádného obsahu, a není to nic myšleného. To platí i o pojmu Já. Jeho původní smysl musí dán býti v něčem bezprostředně prožitém. Původní Já musí býti Já bezprostředně uvědomělé. Vědomí toho já nechybí nám v žádném momentu našeho vědomého života. O všem, co mám ve vědomí, mohu konstatovati, že se to nějak ke mně vztahuje. Jen něco, co stále při mně jest, může tvořiti, původní já a tím i smysl pojmu já. —

K otázce, co jest »já«, odpověděli různí myslitelé různě. Herbart je nazval »ein blosser Kreuzungspunkt der Vorstellungen«, Hume »ein Vorstellungsbündel«, Kant »ein begleitender Gedanke aller Vorstellungen«, jiní je nazvali »Summe, oder Inbegriff oder Zusammenhang der psychischen Erscheinungen« atd. Avšak tím není otázka rozřešena.

Obsahy vědomí, počitky, představy prý tvoří »Já«. V pravdě však Já tvoří obsah vědomí, počitky, představy atd. Já není »Zusammenhang der Empfindungen«, nýbrž tím, co tuto souvislost tvoří.

[1]) Vlivem učebnic herbartovských užívalo se slova pocit ve významu Empfindug, čímž vznikla neshoda s užíváním slova toho v běžné řeči, která pocitem mínila tolik co cit — Gefühl. Máme-li nyní pro Empfindung slovo počitek, jest možno vrátiti se k původnímu významu slova pocit. Zde tedy znamená pocit tolik co herbartovcům cit a sice jeho případ jednodušší. *Kí.*

V čem tedy spočívá to já, jež předpokládá se při obsazích vědomí atd?

Řeknu-li: cítím, že »já« podmiňuji počitek červeně, jest ono já dáno v pocitu, v pocitu moci nad obsahy vědomí. A to já jest dáno v každém pocitu vůbec. Cítím se stále někde. Toto já musí tedy býti primární. Třeba tedy nejprve pojmově omeziti pocit. Nazývám pak pocitem vše, v čem bezprostředně a původně »se cítím«. Jest rozdíl mezi počitkem a pocitem. Počitkové obsahy jsou elementy ode mne pozorovaného světa věcí. Tento svět věcí jest bezprostředně ode mne rozdílný. Jeví se tedy počitkové obsahy jako bezprostředně proti mně stojící. Jsou to »předmětné« obsahy vědomí; můj »objekt«. Proti tomu pocity jsou elementy neb určení mne samého. Ony jsou obsahy já neb kvality já. Ony konstituují já, — obsahy počitkové konstituují od nás rozdílný obraz světa věcí. Prostorovou jednotkou těchto počitkových obsahů jest věc, pokud tu ovšem pro pozorování existuje. V každém pocitu jako takovém skryto jest já; právě tak, jako o každém počitkovém obsahu říci můžeme, že v něm skryta jest předmětnost. Obsahy počitkové spojením dávají věc, ony ji skládají a vůbec celý bezprostředně vnímaný svět. Většina obsahů počitkových má své místo; místo pocitů jest vždy jen pouhé quasimísto. Některé druhy počitkových obsahů mají prostorový objem. Naproti tomu pocity nejsou rozprostřeny, já nevyplňuje žádného prostoru. Rozdíl mezi obsahy počitkovými a pocity jest nejzákladnější v psychologii. Jest stejně význačný jako rozdíl mezi subjektem a objektem, já a ne — já. Ovšem mnozí psychologové nedovedli rozdělovati obsahy počitkové s jedné strany a obsahy já či pocity s druhé strany. (Teplota fysická — teplota duševní = účast, hlad tělesný a duševní, napjetí přenášené z vůle na objektivní fakt nějaký, na př. napjetí luku a j.)

Obsahy počitků tělových jsou bezprostředně vázány na já dvojím způsobem. Jsou vůbec na mne vázány v tom smysle, že nemohou existovati, aniž by ode mne nebyly čity (hlad, bolest); jednak jsou na mne vázány částečně, pokud vycházejí ze mne, t. j. bezprostředně z mé snahy (barva). —

V dalším zmiňuje se auktor o nesprávném pojímání »objektivní methody« a o uvádění pocitů, afektů, fenomenů vůle a pozornosti na orgánové, tělové počitky. —

Pocit nemůže býti nikterak komplexem ani »Verschmelzungsprodukt« tělových počitků. Nemůže z tělových počitků vzniknouti něco tak absolutně nového, jako jest pocit, právě tak, jako tóny nemohou splynouti v barvy, neb barvy ve vůně.

Pocity jsou tedy pocity já. Komplex tělových obsahů počitkových tvoří bezprostředně dané tělo. Postavili-li jsme pocity proti obsahům tělových počitků jakožto něco od nich rozdílného, postavili jsme zároveň i tělo proti tomuto já. Poznali jsme já citové jakožto já původní. Tedy tím původním já nemůže býti tělo. Již, řeknu-li mé tělo, rozlišuji tím já od těla; tělo jest věc mezi jinými věcmi, část světa smyslového pozorování, vůči němuž mám vědomí, že já jej pozoruji, že já v něm žiji, že on mne obklopuje. Krátce tělo náleží k periferii mého vědomého života. Naproti tomu já jest středem téhož života. Jest však nemožno, aby střed spadal dohromady s periferií neb s částí téže. Mimo to já jest jednotné, kdežto

tělo jest »ein Nebeneinander von Theilen, ein Nebeneinander von Empfindungsinhalten«. Ovšem i tyto tvoří pro mne jednotku, ale jen tenkráte, jestliže já je v jednotu spojuji.

Jsou dva druhy skutečných pocitů, pocit libosti a nelibosti. Je-li však jednou dáno toto já obsažené v libosti a nelibosti, nezbývá místa pro jiné já, zvláště ne pro já, které by mi, zcela bezprostředně, bylo dáno v těle. Cítím se v každý moment času pouze jednou.

Jest pak nyní otázka: čím to vlastně jest, že své tělo nazývám »já«.

Tělo jest »mým«, neboť je ovládám. A jak toto tělo mohlo se státi já, pochopíme snadno, jestliže zde na místo těla postavíme věci neb osoby. Na př. říkám: stavím dům, ač ho nestavím sám, nýbrž stavitel, a ten zase prostřednictvím dělníků. Identifikuji se sebou stavitele a dále dělníky. Jejich stavění vychází ze mne, totiž z mé vůle. Má vůle působí v nich. Ludvík XIV. praví: »L'état c'est moi«. Co »stát«, činí on, poněvadž ve státu působí jeho vůle neb zvůle. Podobně dotýkám-li se holí zdi, říkám: dotýkám se zdi, ač se vlastně hůl dotýká zdi. Ovšem jest rozdíl mezi tělovým já a mezi já, jež působí ve staviteli a dělnících, a rovněž mezi tělovým já a já, jež působí v holi. Tělo jest mi bezprostředně blízkým. Hůl atd. může existovati, aniž by pro mne existovala, t. j. ode mne byla pozorována. Proto také není bezprostředním objektem mé vůle jako tělo. V těle jevím se jako bezprostředně působící. Všechno jáství reality mimo mne odkazuje na jedno a totéž východisko, totiž na moji vůli. V této vůli, v tomto chtění jest tedy poslední já, původní já. Právě tak, jako jsem si vědom svého chtění, jsem si vědom i své dobré či špatné nálady, jsem si nějaké věci jist atd. Citové já jest tedy vůbec prvotním já, nebo tvoří všude poslední a vlastní smysl slova já.

Obraťme se konečně ještě též k reálnímu já, jež klademe za základ já bezprostředně cítěnému. Je to to, co cítí, představuje, chce, pociťuje ve smysle reálního substrátu všech psychických jevů, označených jako počitek, představa, cítění, chtění. Jest to jedním slovem duše. Nám se jedná pouze o projevy duše. Co duše jest, o tom psychologie nerozhoduje, neboť psychologie není ani metafysikou ani fysiologií. Duše jest to, co bezprostředně tvoří základ všem projevům vědomí. Jasněji řečeno, duše jest základem citového já. V tom spočívá celý původní smysl reálního já. Reální já, tak mohu též říci, jest k já citovému v analogickém poměru jako »reální« tón, o němž mluví fysik, a jejž blíže určuje jako záchvěje vzduchové, k tónu bezprostředně danému, čili tónu jakožto obsahu mého tónového počitku. Tyto oba nejsou nikterak totožny. Neslyším záchvějů vzduchových, slyším-li tón. Avšak chvění vzduchu jest základem tónu. Proto také má jméno »tón«. Tak jmenujeme též substrát projevů vědomí »já« z toho důvodu, poněvadž jest základem já bezprostředně prožitému, jemuž právě toto jméno přináleží. Bez toho by bylo reální ja něčím naprosto bezejmenným. Vzhledem k reálnímu tónu můžeme tón daný v počitku tónovém nazvati fenomenálním neb tónovým fenomenem. Právě tak možno též citové já nazvati fenomenálním já. Reální já projevuje se mi v pocitu já, nebo jest oním pocitem já, v němž reální já mi projevuje svoji jsoucnost. Jenom že projev tu jest bezprostředný, a ne jako u tónu smysly sprostředkovaný. Fenomenální tón není, není-li cit; právě tak fenomenální já není, není-li prožito, t. j. cítěno. Naproti tomu nazývá se

reální tón reálním a rovněž i reální já reálním, poněvadž obé jest, nezávisle na tom, zda existuje pro mé vědomí, t. j. bez ohledu, jest-li myšleno. Proto však jest fenomenální já neméně skutečným, ano jest právě jako fenomenální tón tím prvotně skutečným. *In. Arnošt Bláha.*

Ossip-Lourié: »**La philosophie sociale dans le théâtre d'Ibsen.**« F. Alcan. Paris 1900.

Spis, věnovaný Zolovi, vytýká v úvodě svůj účel: podati souvisle sociální filosofii, kterou Ibsen roztrousil po svých jednotlivých dílech. Tato díla pokládati slouží ne tak za dramatické výtvory, jako spíše za filosofické pokusy (essais), v nichž řeší se nejzávažnější záhady lidského života.

Divadelní aparát, ruch zevnějších skutků, událostí a pohybů ustupuje v nich podrobnému, psychofilosofickému rozboru stavů vniterných, myšlenek a náruživostí, krisí svědomí a mravního odboje jedincova proti společnosti, jejím řádům, lži a předsudkům. Dojem dramat norského básníka jest mocný, ale zprvu neurčitý a matoucí; teprve delším přemítáním lze vystihnouti jejich ideu; hluboká hnutí, která z nich vytryskují, zachvacují více mozek než srdce. Jejich filosofie není soustavná ani odtažitá a strojená, ale přes to jakožto celek harmonická, a buší v ní opravdový život, zvláště pokud obráží se v něm spor mezi skutečnem a ideálem. Ibsen netvoří svých děl bezděčně, jako snad »jabloň svá jablka«; není pouhým fotografem skutečnosti, nýbrž projevuje všude svůj osobitý způsob, jak pojímá svět, a váhu duševních záchvatů toho neb onoho svého hrdiny umí oceniti, neboť sám zažil mnoho podobných bouří. Jeho životopis (který spisovatel protkal hojnými reflexemi, ale my zde v suchých datech podati nechceme) poučuje nás o tom; nejzajímavější jest z něho ten rys z povahy básníkovy, že jak k dnešním kletbám, tak k zítřejším chvalořečem velikých zástupů zůstával netečný. Miluj lid, ale neříkej mu, že jej miluješ — to bylo jeho heslem.

Ibsen jako člověk nezapírá syna norvéžské vlasti. Její chudoba, nutíc k stálému a úsilnému zápasu s přírodou, otvírá smysl pro reálnost. Velebnost jejích skal, fjordů, vodopádů a půlnočního slunce, tratícího se v poletujících vločkách sněhových, vábí k snivému zadumání. Drsné potřeby existenční nabádají k přičinlivosti, vážnosti a usedlosti i nedospělé. Lidé jsou tam trochu váhaví, protože rádi před skutkem přemítají. Jsou důvěřivi k sobě i cizinci, ale zachovávají před kýmkoli svou důstojnost, a nikdy zcela neotevrou své duše — úkaz, s kterým shledáte se i v polozastřených výrocích dramat Ibsenových.

Jako básník a myslitel, Ibsen cítí stejně hluboce s kýmkoli utištěným, ať jest Maďar, Dán neb jeho vlastní krajan. Nelíčí jen mravy a nešvary své vlasti, jen hnutí duše skandinavské, nýbrž světlo a zvláště stín kteréhokoli nitra lidského — jest kosmopolita. Zda-li ideje jeho jsou ryze originální, čistě jeho vlastním majetkem, najmě jeho pomysl o svéprávnosti každé individuality?[1])

Někteří tvrdili, že se odkojil francouzským romantismem, zejména G. Sandové; ale básník sám slavně prohlásil, že z knih Sandové nečetl

[1]) Touto otázkou zabývá se teprve závěrek spisu; zdá se nám však vhodnějším zmíniti se o ní již dříve.

leč počátek románu »Consuelo«. Jestliže vyklíčily v něm myšlenky podobné, měl k nim již v sobě od malička jisté zárodky, které čekaly jen na probuzení blízkou zevnější ozvěnou. A takým popudem zvenčí bylo Ibsenovi (dle Brandesa) učení dánského myslitele Sörena Kierkegaarda, které nejvíce se zamlouvalo povaze a snahám norského básníka. »Novým světem odhaleným od Kierkegaarda,« praví Brandes, »byl jediný pomysl: individuum. Toť onen vzácný démant, který uštědřil svému času. V době, kdy vládla nauka o zlaté prostřednosti, bylo veliké a ušlechtilé prohlašovati za heslo individuum a chtíti přesvědčit svět, že počinem jedincovým může se lidstvo státi z plemene pokaženého zase prostosrdečným.« Tento princip Ibsen sice od Kierkegaarda přejal, ale sám prohloubil a uměleckým svým nadáním oživil. Spatřuje v mravním obrození jedinců základ lepší společnosti budoucí, líčí nynější společnost jako porušenou, schátralou a nepravdivou a ukazuje její pokleslost na těchto representantech: na kněžích, politicích a kapitalistech, novinářích, na rodině a mladé generaci. Rozumí se, že s důrazem vytýká kde jaký stín. Protestantským kněžím své otčiny jako typu kněží vůbec vyčítá lpění na neomylnosti i konservativismu a úsilí o panství nad dušemi, místo aby je povznášeli. Prvotní křesťanství, které hlásalo jedinost Boha a bratrství lidské, bylo později porušeno tím, že se hlasatelé jeho spolčili s boháči a mocnými na škodu chudých a slabých, a aby nabyli statků a výsad, přizpůsobovali své řády ústrojí politickému. Tím náboženství [1]) obětováno zájmům světským, z apoštolátu stalo se řemeslo; odbojníkům proti tomuto obratu hrozí se časnými i věčnými tresty. Také mravnost politiků a kapitalistů není než »obílený hrob«. Majetek, požitek, panství — toť ctnosti dneška; nikde nekvete sebezapření; nikdo nechce udíleti almužnu, konati hrdinská a užitečná díla potají.

Sociální budova založena na útisku: kdo ji drží a brání všemu volnějšímu hnutí opravnému? — »Podpory společnosti« — obhájci nynějších řádů, hlasatelé »ctnosti« a »rozumu«; ale za ctnost povyšují rádi i chyby svých bližních, jsou-li jim prospěšny, a rozumným prohlašují toho, kdo myslí dle jejich způsobu. Horečná dychtivost moci a peněz, které moc dávají, otupila jejich svědomí; těmto modlám obětují svou čest i nejněžnější svazky lásky a přátelství. Jsou schopni zločinu, ale svalí jej bez okolku i na nejvěrnějšího druha, jen když zachrání svůj majetek a svou pozlátkovou pověst.

Zkoumejte bedlivěji minulost těchto hýčkaných »podpor společnosti«: najdete v ní pokaždé jistou černou skvrnu, která vede k přetvářce. Ačkoli vskutku nejsou než vyssávači svých bližních, přece neostýchají se o sobě buditi domnění, jako by byli osudem nadáni jakousi vyšší povahou a výsadou, říditi po své chuti široký zástup lidu, na který dívají se s patra jako na cosi inferiorního.

Vyrábějí povšechné fráse a formule a vrhají je v davy jako neomylné věty náboženské a politické. Politik vynáší se ne proto, že schopen úrodných pomyslů neb obratných prostředků, kterými takovéto myšlenky šíří, nýbrž pro vodnatou výmluvnost, protkanou planými, nabubřelými výrazy. Každou chvíli ten, kdo vrhl se do vln veřejného života, šantročí svým přesvědčením, přizpůsobuje se cizím vlivům a pozbývá nezávislosti své

[1]) Jehož původ Ibsen hledá v člověku.

povahy. Když Kristus prohlásil, že snáze projíti velbloudu uchem jehly, než boháči vejíti do království nebeského, boháči jali se dobývati království pozemského. Z ostatních lidí slaboši, vidouce, ani oplývají blahobytem a poctami, lísají se k nim, aby je strpěli vedle sebe; samostatní duchové, kteří odporují těm velmožům, pykají za to; neboť žádá se na nich, aby konali jenom to, co »podporám společnosti« jest po chuti.

Nikdy nebyla otázka sociální tak nutkava jako dnes, kdy hromadí se bohatství na bohatství, vědomosti na vědomosti, a přece tolik lidí, často nejlepších, zmírá hlady, a rodičové zabíjejí své děti, aby neslyšeli, jak žalostně volají po chlebu.

Vykořisťovati práci kapitálem jest heslem doby; toť příčina chudnutí širokých vrstev (pauperismu), té hlízy člověčenstva. Práce jest arci zákonem napsaným na první stránce všehomíra, ale nikdo nemá se vymykati tomu zákonu. Přirozená práce blaží a takřka rozhojňuje zdraví našeho života, ale nucená a přílišná jest strastí. Není spravedlivo, aby jedni se dřeli až do úpadu, druzí pak zahálejíce, tyli z jejich práce. Kapitál stává se tak údělem malého počtu lidí.

Veliké statky rostou a vedle nich bída vždy více zobecňuje. Zlato zmocnilo se vlády: dává a odpírá dílo, t. j. chléb, čím dělník vydán mu na milost i nemilost. Není-li to pravé otroctví? — A tytéž osoby, které osobují si výtěžek práce svých bližních, zabraly dnes největší část statků obecných, ustavují despotismus a porobují si i »dělníka myšlenky« — inteligenci. Není divu, že řevnivost mezi společenskými třídami vzrůstá, a zaslepeným velmožům ukáže se kdysi, že »ten člověk jest nejstrašnější, který hladoví.« Neboť tělesná i duševní strast má své meze, a trpná poslušnost zvrátí se jednou v zuřivý odboj. A tyto neblahé poměry přičísti jest těm, kteří stanovili dvojí zákon, dvojí morálku: jednu pro sebe, druhou pro lid.

Boháči a mocní již ani netají se svými neřestmi a zločiny, nýbrž mohou páchati je za bílého dne, ježto po boku svém vidí mocné obhájce — novináře, které si zlatem zakoupili. Tisk stal se hlasatelem všech lží »podpor společnosti«.

Dnes není již jeho úkolem, aby povznášel čtenáře k pravé osvětě a mravnosti; dnes reportéři, často lidé velmi povrchní, vedou první slovo, pletouce se do všeho a nerozumějíce vlastně ničemu. Ne články opravdu vzdělávací, nýbrž »novinky«, žertovné povídačky, vzrušující skandály a vylhané historky jsou věcí nejdůležitější. Tisk dnes — toť výdělkářský průmysl. Noviny, které nejrychleji zachycují zprávy o atentátu neb skandálu, prospívají nejvíce. Oslavují neřest ve všech tvarech; nadání, čest, poctivost a vůbec ctnost vydány jsou jejich útokům. Skepticism bystřejších duchů nynější doby vznikl z nedůvěry k novinám. Uveřejňujíce křiklavé reklamy na oklamání obecenstva, ničí poctivého výrobce. Lid přejímá z nich všecky úsudky jako z neomylné věštírny, sám nezkoumaje ničeho. Porušenost novinářského jazyka plodí porušenost ideí, uvádějíc na scestí ducha, aby nerůznil pravdy od klamu. Jest patrno, že posvátné svobody tisku se zneužívá. Tisk stane se vskutku svobodným, až pochopí, že svoboda kteréhokoli člověka přestává tam, kde uráží svobodu bližního.

Úpadek nynější společnosti projevuje se nejpatrněji v dnešní rodině. Sňatky z lásky pominuly; ženich si notářskou smlouvou pojišťuje věno

své nevěsty, nevěsta si vypočítává v duchu výhody svého stavu; obyčejně šálí druh druha (mimochodem řečeno: tuto věc pěkně vypsanou našel by Ibsen už v Komenského »Labyrintu« a v jiných starších dílech). Většina sňatků není než »nemravným tržištěm, kde se dva lidé prodávají za cenu zlata«, není než »legální prostitucí«, která vede k neplodnosti a k úbytku porodů, úmyslně nastrojenému. »Děti jsou břemenem, které zmenšuje sobecké požitky rodičů . . . Čím větší zámožnost, tím více ubývá dětí.«

Pouze chudí uzavírají více sňatků z lásky, sňatků »volných«, které však vládnoucí společnost zamítá; pouze chudí nejsou tak úzkostlivi v příčině počtu potomků. Ostatním jest manželství branou k osobnímu prospěchu. (Dokončení.)

*

PŘEHLEDY ČASOPISECKÉ.

Život, List pro výchovu v rodině, škole a společnosti. Rediguje a vydává Josef Pelcl. Ročník II. a III.

Vysvětlíme-li si věc, že jádro obsahu obou ročníků tvoří překlady, tou okolností, že učitelstvo naše zabráno jest ve všech vrstvách svých spravedlivým, ale napínavým a všeho úsilí vyžadujícím bojem o povznesení hmotných a společenských poměrů, jakož i plány o povznesení úrovně svého vzdělání, při čemž právě síly nejzdatnější jsou zabaveny: nemůžeme neuznati, že časopis tento úkolu vytčenému vyhovuje velmi dobře. Redakce se snaží s velkým zdarem, aby otázky týkající se výchovy v širším smysle předvedla čtenářům a orientovala o tom, co jinde na rozřešení jejich bylo podniknuto. Překlady jsou vybrány z auktorů osvědčených, a třeba nebyli to vždy klasikové (Pavel Mantegazza!) to, co je z nich přeloženo, poslouží vždy k uvědomění si příslušných otázek, rozšiřuje obzor za školní paragrafy a povzbuzuje k hlubšímu přemýšlení o cíli a prostředcích výchovy. Dětská psychologie a psychologie ženy v přítomných dvou ročnících zvláště šťastně jsou zastoupeny. Jmenuji jen články přeložené z de Alcantar Garcia, Pereza, Preyera, Spencera, Searsa, Patricka, Jean Paula, ke kterým druží se původní články dr. Čády a paní Terezy Novákové. Ze sociální pedagogiky věnována jest právem velká pozornost otázce alkoholismu nejen ve článcích, které uvažují theoreticky, ale i v pilně redigovaných Rozhledech, které orientují o denních zjevech antialkoholického hnutí. O rodinné výchově jednají články Černého Josefa, Wimmera a j. Pathologii pedagogické věnovány původní články Mančalovy, Sychravové, Vítkův, Potůčkův. Obecnými otázkami zabývají se články Drtinův, Leyguesův, Černého. Školní hygieny týkají se na př. Pelcův a Vlasákův článek. Některým článkům bylo by vytknouti, že se ztrácejí v neurčitostech (Potřeba osvíceného názoru o světě) a některým, že vybočují z rámu programu časopisu tohoto. (Mramorekův Lučba a život, Stati z Humea), ač jsou samy o sobě zajisté cenné. *ki.*

Přílohou vychází od 3. ročníku počínaje překlad spisu *P. Janetova* »**Rodina**«. Jest to přednáška, kterou měl Janet v Strasburku, plná ušlech-

tilých myšlenek, ale i trpkých pravd, pokud je lze taktnímu muži před smíšeným obecenstvem bez pohoršení pronésti. Arci zkušení manželé vyčtou mnoho i mezi řádky. City náklonnosti (a po výtce láska manželská, otcovská a mateřská) náležejí k hlavním zdrojům lidského štěstí. Ukájejí dvě nerozlučné potřeby naší bytosti: žíti v jiném a ožíti v jiném.

Předně touží člověk žíti v jiném. Osamocení, jmenovitě u domácího krbu, tíží jedince, ba jest mu nejhorším trestem. Hospodaří-li bratr se sestrou, syn s matkou a p., toto sdružení nevyrovná se nikdy onomu mnohem důvěrnějšímu, »požadovanému přírodou a vyvolenému srdcem«. Tomuto sdružení dává vznik podivuhodný cit, vložený v naši bytost, láska, cit vynikající dvojí stránkou: neobyčejným rozsahem i zvláštní proměnlivou povahou. Láska, toto »nadšení i třeštění seslané od bohů« (dle Platona), zprvu zachvacuje celého člověka, smysly i duši jeho. Vášeň ta trvá obyčejně jen po nějaký čas, ale jest toho třeba, aby člověk zase nabyl vlády nad sebou. Čeho však pozbude tento cit co do svěžesti, nabývá na zralosti. »Květ vadne, ale kořeny se zapouštějí, prohlubují a rozmnožují« delším soužitím manželů. Čím tedy jedinec vyplňuje nejlépe »svou prázdnotu a nicotu«? Tím, že žije v jiném, a vedle toho snahou, aby takřka nastavil svou pozemskou existenci, tichou touhou, aby ožil v jiném, čili aby se obrodil ve svých dětech. Nazvete-li to ilusí, dobrá; ale potřebujeme ilusí, abychom byli šťastnými. Manželství a rodina oblažují, ale ne vždy a ne kteroukoli dvojici osob, sňatkem k sobě připoutaných.

Nejčastěji zklamou toho, kdo mní, že není povinen nic z toho obětovati, čím se mu zamlouval život svobodný, komu nevidí se důležitými kontrasty ve výchově, v povaze i v majetku bytosti, k níž se připoutal, kdo toliko z lehkomyslnosti a nízkých vášní ve sňatek vstoupil a nemá vůle ani schopnosti, aby snášel křehkosti společníka své domácnosti a možné strasti svazku uzavřeného. Neboť bolesti stihají často manžely i beze vší jejich viny, jakož vůbec není pod sluncem štěstí stálého.

Spisovatel promlouvá potom o vespolných vztazích členů rodiny: mužem a ženou, dítětem a rodiči, o potřebě rozdílného vychování synů a dcer, o poměru bratří a sester a j. —, jakým asi duchem, dolíčíme tuto ukázkou. Vytýkaje předně práva a povinnosti mužovy, připomíná, že manželovi přísluší vrchní auktorita v rodině pro převahu jeho síly a rozumu. Síly bylo třeba zvláště v historických počátcích rodiny, aby muž ochraňoval ji od cizího násilí. Rozumu manželovu náleží přednost před ženiným, ježto zpravidla muž zná věcí mnohem více a důkladněji, a že myslí důsledněji a nestranněji. Z toho však neplyne, že by měl býti domácím tyranem, nelidsky nakládati se ženou a nevážiti si jejích rad, které někdy oklikami spíše vedou k cíli než přímé a prudké kroky mužovy. Manžel jest zavázán, aby nejen byl ochráncem, ale i živitelem rodiny, jejím dělníkem, aby nejen poroučel ženě, ale i doplňoval její výchovu, ježto muž již před sňatkem bývá na rodičích méně závislým a proto zkušenějším.

Jenže vedle rozumu přinášeti má do manželství i plnost vroucí lásky, ne srdce chladné, vášněmi zpustošené, dále opravdovou věrnost — i v myšlenkách, a onu starostlivou, laskavě důvěrnou a něžnou šetrnost k ženě, která je s to, aby ji připoutala ke kouzlu domácnosti, když okolní svět láká ji tisícerými vnadami z domácnosti ven. A vladařství ženy? — Jest světu ukryté hospodářství u tichého krbu, nekonečné v podrobnostech,

velmi důležité pro blaho rodiny. Toto vladařství nehodí se ani muži, ani dětem, ani čeledi, nýbrž ženě; neboť každý povinen konati to, co někdo jiný mimo něj nemůže konati s plným zdarem. Dobrá žena nebude pokládati tuto péči o domácnost za něco otrockého, nýbrž za úkol, který lze plniti s radostí, se zájmem, ba vášní. Na ní jest, aby rozlévala půvab po rodině i příbytku šetrností, pořádkem, jakousi elegancí zevnější úpravy, výběrem a vedením sloužících i připoutáním jich k domu tak, aby manželovi zdálo se, že domácnost jeho jest příjemnější než kterákoli jiná. Nejen on ženu, ale i tato jej může zušlechťovati a povznášeti, odnaučujíc jej nízkým návykům, vpravujíc se do jeho úkolu a zaměstnání mimorodinného, radíc mu při vážném podniku a těšíc ho při nezdarech. Pravá hodnota ženina vynikne, jakmile stihne ji v manželství neštěstí, octne-li se muž na scestí a oddává-li se prostopášnosti; jest jejím vzácným uměním, dovede-li ho zase přivésti k řádnému životu svou neoblomnou věrností, jemnocitnou šetrností a velkomyslným neodplácením křivd, jichž sama od něho zakusila. A jestliže přes to všecka její námaha marna, zbývá zarmoucené její duši jediný lék — náboženství a ušlechtilá resignace. Pohříchu dnes šalívají často ženu falešným ideálem, dle něhož klidný život rodinný jest prý pouze pro duše prostřední, ne prý pro svobodné a šlechetné; »ukazovali jí povinnost jako konvenci a ctnost jako slabost; oslňovali jí oči jakýmsi zvláštním snem, z něhož jsou vyloučeny umírněné rozkoše, nevinné náklonnosti, prosté půvaby důvěrného styku, vážné povinnosti a krásné ctnosti. Zkrátka namlouvali jí, že velikost jest jen ve vášni«. — Přednáška Janetova, vyčerpávající předmět svůj dokonale, vynikající zdravostí názorů, jakýmsi nádechem prosté ušlechtilosti a velmi srozumitelným jazykem i slohem, bude vítána těm, kdo znajíce ohromný sociální význam rodiny, usilují povznésti ji zase z nynějšího úpadku.

O. J.

Živa, časopis přírodnický. Redaktor Boh. Raýman. Ročník XI. 1901.

Dle *Van't Hoffovy* přednášky podává se Vývoj exaktních věd přírodních v 19. století. Mezi jiným ukazuje se, jak výtečně osvědčuje se při exaktní práci theorie atomová; jen jí se stalo, že pokroky chemie zcela vyrovnají se pokrokům fysiky, tak že ji nanejméně na roveň lze postaviti étherové hypothesi fysiků. — Na rozhraní fysiky, jejíž doménou jest hmota jakožto celek, a chemie, jejíž doménou je hmota v nejsubtilnějších částech, ale jichž hranice nedá se přesně určiti, vznikla nová věda, chemie fysikální; vynesla na jevo řadu překvapujících fakt, o jichž významu se však nedovídáme z této stati. *Dr. Němec* má řadu statí o reakčních jevech rostlin, Morfesthesie rostlin, O smyslové a reflexní činnosti rostlin, O čivosti, citlivosti, dráždivosti, reaktivnosti rostlin. Zcela správně praví 207: Nebudeme rostlinám připisovati nějaké pochody psychické. Ale pak je požadavkem prosté důslednosti i vědecké přesnosti, aby na označenou pochodů rostlinných neužívalo se jmen, kterých psychologie užívá na označenou jevů duševních. Spis. nemá právo mluviti o čití u rostlin, poněvadž čitím nazývá se pochod psychický, nelze mluviti o smyslech u rostlin, poněvadž smysl znamená duševní způsobilost čidla a čidlo znamená orgán utvořený a přizpůsobený čití anebo vnímání na základě určitého

popudu. Proti výrazu »citlivost rostlin« bychom nemuseli nic namítati, poněvadž slovo to je v přeneseném způsobu v užívání i o hmotných jevech (citlivé váhy a p.). Užívání takových slov o něčem, co považujeme pouze za analogii toho, co se tím obyčejně mínívá, je vědecky velmi neprozřetelné; užívajíce slov takových přistupujeme k otázce o rozsahu duševnosti se skrytou dialelou, která nevyhnutelně způsobí zmatek. Má-li rostlina smysly, čije-li, má eo ipso duševní život. Nechce-li dr. Němec, jak vysvítá z opatrného se vyjadřování na konci článku, aby se myslilo, že souhlasí s Fechnerem, s Nägelim a princem z pohádky, že rostliny mají život duševní, nesmí říkati, že »zde máme smyslový ústroj zcela shodný se smyslovým ústrojem živočišným«. Nikoli, máme pouze ústroj, aparát, přizpůsobený určité reakci, zcela shodný (dejme tomu) s ústrojem živočišným přizpůsobeným určité reakci, která u tohoto je n ě k d y provázena vědomými stavy.

Na základě toho je patrno, jak pohlížím na interpretaci fysiologického faktu, který se spisovateli podařilo objeviti. V různých údech rostlinných geotropicky citlivých nalezl buňky, jež chovají tělíska padající vždy na fysikálně spodní stěny buněčné; patrně svou tíží.

Svým tlakem na různá místa pokožkové blanky buněčné vyvolávají různá podráždění, která se šíří do vyšších částí kořenových a zde vyhovují reakci, t. j. zakřivení kořene, dokud se vrchol a s ním i buňky smyslové nedostanou do polohy, v níž není dalšího dráždění.

Smyslových buněk je v četných místech mnoho, ve vrcholech kořenových tvoří v čepičce celý zvláštní komplex, který beze vší pochyby možno nazvati ústrojem smyslovým. — To není ž á d n é analogon statického smyslu živočišného, jak si jej představují někteří fysiologové; ten vypadá anatomicky zcela jinak, funguje zcela jinak, má princip podráždění zcela jiný a zcela jiný teleologický význam. Jediná analogie je v názvu. Ostatní je vědecká fantasie. Jaký má spis. důvod, že buňky ty jsou ve službě percepce tíže? »Odřízneme-li vrchol kořenový, v němž buňky se nalézají, ztrácí kořen smysl pro tíži.« Co to je: smysl pro tíži? Je, prosím, možno, aby kterákoli hmotná částice »ztratila smysl pro tíži«, t. j. aby na ni nepůsobilo to, co, jak říkáme, táhne kámen k zemi, co činí těžkou naši nohu, zdvihneme-li ji? Je k tomu potřebí smyslu, aby kámen spadl k zemi, aby noha klesla po ochabnutí napjatých svalů? K tomu zajisté ne, ale k tomu, aby si to individuum uvědomilo. A pak vždyť jsou dle spis. ty buňky i jinde, než v odříznutém vrcholu, vždyť k a ž d á buňka je orgánem statickým! — A ten pokus se sádrou, jehož je výsledek: kořeny rostou v nejrůznějších směrech, aniž jeví smysl pro tíži. Dáme-li si vousy oholiti, budou s počátku také trčeti různými směry, povyrostou-li, budou poslouchati zákonů tíže, ulehnou a později budou splývati zcela geotropicky. Potřebují k tomu také nějaký smysl pro tíži? Buněk by se k tomu našlo dost. Je-li pro geotropism třeba smyslu zvláštního, je také pro heliotropism? Jsou mnozí, kdo si ty úkazy dovedou vysvětliti bez této pomůcky, a mnozí jdou docela opačnou cestou spisovatelově, vysvětlujíce funkci smyslů skutečných redukcí na mechanické reflexy, jako Loeb anebo předpokládajíce, že se redukovati a vysvětliti dají, jako na př. sám pan redaktor Živy. Avšak, opakuji, že tím vším nemíním dotýkati se významu objevu dr. Němce se stanoviska botanicko-fysiologického, k tomu ani nejsem kompetentním; běží mi pouze o přesné vymezování pojmu duševv-

nosti, jehož je v zájmu psychologie potřebí více než v zájmu přírodovědy, která v plnění úkolu jí přikázaného nemusí o ten pojem ani zavaditi. Vestigia naturphilosophorum terrent.

O významu Němcových prací jedná článek *dr. Kramáře* (mladšího) O vodivých strukturách v rostlinstvu, kde přesunování psychických pojmů do rostlinné fysiologie jest se vyvarováno, leč bychom jediný výraz »percepční aparát« shledávali nevhodně metaforickým. Výsledky pozorování Němcových vzbudily pozornost světa botanického; znamenají úspěch, k němuž gratulujeme.

Článek *dr. Kučery*, Moderní názory o elektřině, psaný dle Kaufmannovy přednášky na sjezdě hamburském, poučuje o nových názorech o elementech složení hmoty. Je z něho patrno, že pojmy atomu, molekulu se vývojem vědy obměňují. Výrok: Chová-li se elektrický atom pouze následkem svých vlastností elektrodynamických jako částice setrvačné hmoty, nebylo by snad možným považovati vůbec veškerou hmotu pouze za zdánlivou? čte se, jako by to byl citát ze spisu prof. Mareše. Je čtenářům Živy s výhodou, že se dovídají o názorech různých stanovisk nejen přírodovědných, ale i noetických čili — horribile dictu — filosofických.

Článek Krátký přehled vývoje nauky descendenční končí podivným závěrem. Ve přírodních vědách vidíme nejlépe, kam dospěli jsme všímáním si fakt a upuštěním od učených disertací: tyto mohou zaznamenati bankrot, nikoli věda. A v článku čte se jiná neméně záhadná věta: »Jest ovšem na snadě z těchto nálezů teď budovati nejvelkolepější theorie a klásti si různé hypothesy. To skutečně každý badatel dělá, jenže s tím nevychází, nýbrž až s určitým nalezeným faktem, které v přečetných případech v jeho duši mnoho hypothes a theorií povalilo.« Tedy hypothesu badatel vystaví, smí o ní býti diskutováno?

Dr. Weigner na dvou místech referuje o ephebogenesi.

Známému sporu o idealism a realism ve vědě přírodní věnoval p. redaktor několik statí (Přírodoševcovina, Uzavření polemiky), a ačkoli tón zní velmi nesmiřlivě (bez pochyby vlivem subjektivních imponderabilií), nemohu se ubrániti dojmu, že v zásadě není tak mnoho rozdílu, ani ne tolik jako mezi články Vant'Hoffovým a Kaufmannovým výše uvedeným. But the question is one in which it is peculiarly difficult to make out precisely what another man means, and even what one means one's self — cituje Mach v předmluvě k spisu i v Živě ceněnému Die Analyse der Empfindungen. Str. 310 praví p. redaktor: »Přírodní věda půjde sama cestami posavadními, ona neprodělává skoků žádných, ona se vyvíjí«. Fakty patrně zůstanou, ty se měniti nemohou; ale změní se, přemění se, obmění se (= vyvíjí se) náš názor o nich; změní se theorie, anebo není vyloučeno, že se změní, jako to Vant'Hoff řekl o theorii atomové (viz výše). Změniti ji musí však vždy někdo, a přemýšleti o tom nemůže býti hříchem.

Poznámkou na str. 261 ohražuje se p. red. proti tomu, že by kdy slovem prázdné filosofování v přírodnictví chtěl dotknouti se oblasti filosofie pravé. Nazve-li se však každý přírodovědný nesmyslný hokus-pokus filosofií, nelze z toho nevycítiti, že pojem nesmyslnosti k pojmu filosofie uvádí se v bližší souvislost, než její reputace snese. *Ki.*

Zlatá Praha (ročn. XVII. 1900).

Dr. Em. Pařízek: Vražda či dobrodiní? (337 n.) Článek týká se tak zv. euthanasie v tom smysle totiž, máme-li právo uspíšiti smrt člověka se strašnými bolestmi zápasícího a na určito již smrti propadlého.

Jak patrno, otázka ta jest velmi složitá, a bylo by potřebí k řešení jejímu vyslechnouti všechny čtyři fakulty. A mínění by se asi neshodovala. Vždycky však by musil, jak tvrdí spisovatel, býti zajištěn předem souhlas nemocného, sic jinak se stanoviska právnického by to bylo vraždou, a dle rakouského zákona by usmrcení takového nešťastníka i se svolením jeho bylo trestno. Bylo by možno jen dopomoci mu k tomu, aby sám žití své zkrátil, poněvadž sebevražda dle dnešních zákonů jest beztrestná. Tu arci by zase zakročila fakulta theologická, která sebevraždu vždy a všude odmítá. Mezi lékaři jest mnoho přívrženců euthanasie, ale také jejích odpůrců. Už podávání prostředků narkotických u těch smrtelně nemocných jest jakýmsi druhem euthanasie, poněvadž na jisto nemoc zhoršují a smrt urychlují. Rozdíl jest jenom ve výměře dávky narkotika.

Spisovatel představuje si provádění euthanasie na skutečně nezhojitelných a mučivými bolestmi trpících nemocných takto: Nemocného by prohlédlo consortium odborných lékařů a sepsalo podrobné dobré zdání. »V tom případě, že by bylo jednomyslně uznáno, že vyléčení jest úplně nemožno a smrt jistá, musil by nemocný za přítomnosti soudního úředníka nebo notáře podepsati revers, že si přeje, aby byl usmrcen. Pak by buď prodlouženou narkosou nebo narkotickými prostředky (spíše však první způsob by se doporučoval) byl životu jeho konec učiněn lehce a bezbolestně.«

V témž ročníku str. 403 prohlašuje *dr. Vlad. Preininger* takovouto euthanasii za vraždu, k níž by se žádný lékař neměl propůjčiti; neboť 1. lékař má vlévati naději nemocnému, síliti a těšiti; 2. každý i sebe chudší člověk nerad umírá, a jakmile bolesti uleví, nabývá nových nadějí; 3. při mnohých nemocech se zdá jen okolí, že nemocný trpí bolesti; může pak mnohdy žíti několik měsíců i let. Což je-li s jeho životem sloučen důchod? 4. už leckdy celá kolegia lékařů se zmýlila pokládajíce někoho za ztracena, kdo se pak přece uzdravil (na př. hoch popálený až po prsa ve Vídni); 5. ve případech, kde by šlo o dědictví, byla by komise podezřívána, a leckdy by věc končila u soudů; 6. bolesti nemocného by se zkrátily o nepatrnou dobu, srovnáme-li ji s ostatním životem atd.

Diskuse o euthanasii by mohla i se stránky filosofické býti zajímavá.

MUDr. Jos. Císler: O subjektivních pocitech sluchových (429 n.).

Instruktivní pojednání o významu paslechů jakožto hlasatelů často závažných poruch orgánu sluchového a někdy dokonce počínajících poruch duševních. »Subjektivními pocity čili paslechy« jmenuje p. spis. ony, jimž schází objektivní příčina, t. j. příčina ve světě zevnějším. Podnět však existuje, ale je skryt v těle našem, proto volen ten podivný na první pohled přívlastek »subjektivní pocit«. Pak upravuje definici v ten smysl, že paslechy jsou reakcí nervu sluchového na nějaké dráždidlo v nás samých.

Vidíme tu opět některé nesprávnosti psychologické na př. co do terminologie (pocit m. počitek) nyní již ustálené a pak definovati »pocit subjektivní čili paslech« jenom jako reakci nervu sluchového jest přehlížení všeho psychického. A to, myslím, ani v populárním článku není dovoleno!

Jan Vorel: Socialisace umění (str. 139 n).

Umění až dosud jest málo sociální, ježto prý 1. umělci jsou nuceni říditi se vkusem a přáním svých kapitalistických zákazníků; 2. u širokých vrstev lidu nemajícího esthetické výchovy se potkávají s nedostatkem porozumění a smyslu. Vinno tu také přepjetí prací u dělného lidu; 3. obchod a průmysl v nenasytné touze po penězích utlouká umění, na př. architekt staví palác ne se stanoviska krásy, nýbrž se stanoviska vhodného rozložení obchodních místností.

S míněním sub 1. a 3. vysloveným nelze se nám spřáteliti. Pohlížíme jednak na umění se stanoviska přece jen vyššího, jednak myslíme, že požadavky esthetické při kterékoli budově mohou se docela dobře srovnati s požadavky účelnosti. Geniální architekt postará se o to, aby nikterak těmto posledním nebyly podřízeny ony vznešenější.

Socialisace umění pak se má díti

I. co do formy. Ta musí býti co možná přístupná, aby umění proniklo do nejširších vrstev. V praxi pak se přístupnosti docílí a) sbírkami a museji pro lid tak, aby na př. umění malířské nezůstalo omezeno jen na přibytek bohatců. Vnímavost lidu budiž řízena návodem a výkladem. Města menší pořiďte si sbírky reprodukcí. Možna jsou i musea kočovná; b) populárností umělcovou. Nejenom sloh má býti populární, nýbrž celý proces tvůrčí směřuj ke srozumitelnosti užívaje prostředků co nejjednodušších. Z toho patrno, že dekadentism nestane se nikdy sociálním — lid mu nebude nikdy rozuměti.

Budoucnost tu má jen primitivism umělecký, t. j. umění přirozené, pěstované lidmi zdravých nervů i svalů pro obecenstvo silné a zdravé a nikoli pro obecenstvo nervů příliš rafinovaných. Taková umělecká práce jest soustředěná, stručná a působivá. (Zdravý lid ruský čte nejraději klasiky!)

II. co do obsahu.

Umělcům nesmí býti otázka sociální jen otázkou žaludku, dotýká se všech tříd a zlořádů nejen materiálních, nýbrž i duchovních a mravních. Budou si všímati nejen dělníků, nýbrž budou též zachycovati ovzduší kanceláří, salonů atd. Ale nebude úkolem jejich naturalism způsobu Zolova, jakoby na světě bylo samé zlo a spočívalo hlavně ve zvrhlé sexualitě.

Pokud jest socialism hospodářskou a státní filosofií, nestane se tak snadno předmětem umění. To může však sáhnouti k samým kořenům, z nichž vyrůstá socialism. Jsou to především dle mínění spis. city plynoucí z důstojnosti práce a solidarity. Význam pak sociálního umění jest výchovný a vzdělavatelný.

Socialisaci umění malířského, sochařského a stavitelského, jež dle mínění spis. proti hudbě a divadlu s této stránky jsou dosud zanedbávána, myslíme, že nejlépe prospěje škola, až zmohutní hnutí pro pěstování citův esthetických u mládeže. Naučme především žáky

škol všech stupňů dívati se na díla umělecká, záliba v nich dostaví se sama.

F. V. Krejčí: Bedřich Nietzsche (550 n).

Podán stručně životopis a naznačen postup myšlení Nietzscheova.

Dr. Václ. Auersperger.

L'Année sociologique vyšel redakcí E. Durkheima, profesora sociologie na universitě v Bordeaux ročník 4., obsahující zprávy za rok 1899/1900. V této ročence podávají původní pojednání C. Bouglé: Remarques sur le régime des castes, E. Durkheim: Deux lois de l'évolution pénale a Charmont: Les causes d'extinction de la propriété corporative.

Z práce Bouglého, jenž zkoumá charakteristiku kast a jejich vznik a srovnává je s jinými organisacemi (gildou, klanem, třídou), nejcennější je část, v níž původ kast a jejich stupniční organisaci hledá nikoli v příčinách hospodářských, jak hlásá na př. Senart, nýbrž především v příčinách náboženských. Souhlasím s Bouglém o převážném vlivu podnětů náboženských — ten je nejvíce vidět v indském ustupnění a především v kastě kněžské — ale Bouglé vliv ten přeceňuje a na druhé straně nepřihlíží k plnosti ostatních činitelů, již přispěli ke vzniku a organisaci kast. Jistě jsou to vedle faktorů náboženských také činitelé hospodářští, mimo to i vlivy politické a sociální, konečně činitelé intelektuální.

E. Durkheim v pojednání o vývoji trestu dospívá k dvěma zásadám (Durkheim je zve lois, zákony) a sice nejdříve k »zákonu« změn kvantitativních, jejž formuluje takto: »Intensita trestu je tím větší, čím více společnost náleží typu méně pokročilému a čím více ústřední moc má ráz absolutistský« (p. 65). Druhý zákon je zákon změn kvalitativních a zní: »Tresty, zbavující svobody a to svobody samé, na různou dobu podle velikosti provinění, směřují čím dále tím více k tomu, aby se staly typem normální represe« (p. 78).

Charmont ukazuje na nenáhlé, ale neustále pokračující mizení vlastnictví korporativního (p. 96—105).

Valnou většinu knihy (p. 106—599) zaujímají rozbory a posudky samostatných publikací i časopiseckých článků spadajících do různých oborů sociologických. Tato část dělí se jako v dřívějších ročnících na tyto díly: Sociologie générale, Sociologie religieuse, Sociologie juridique et morale, Sociologie économique, Morphologie sociale, přistupuje k tomu sociologie esthetická a technologie. Rozdělení neodpovídá logickému učlenění sociologie, ale pro praktickou potřebu vyhovuje.

Tuto výběr některých důležitějších spisů, o nichž je v Année obšírnější rozbor:

Ad. Coste, L'expérience des peuples et les prévisions qu'elle autorise. Paříž 1900, p. 648; tvoří doplněk ke spisu téhož auktora: Principes d'une sociologie objective. Obsahuje analysu jevů politických, hospodářských, náboženských a sociativních a ukazuje jejich paralelný vývoj. Theorie sociometrická, jíž auktor měří moc států, nevyhovuje. Jinak ve spise mnoho zajímavého.

P. Topinard, L'Anthropologie et la science sociale. Paříž 1900. Topinardův názor na společnost je hodně archaický.

P. Rossi, Psicologia collettiva. Milan 1900, p. 227.

J. Deniker, Les races et les peuples de la Terre. Paříž 1900, p. 692. Velmi dobrá příručka ethnografická a anthropologická. Přihlíženo k momentům sociologickým.

L. Lévy-Bruhl, La philosophie d'Auguste Comte. Paříž 1900, p. 417.

E. D. Starbuck, The Psychology of Religion. Londýn 1900, p. 423. Auktor zkoumá speciálně formaci a vzrůst náboženského svědomí. Některé kapitoly mají více ráz theologický než čistě psychologický; přes to kniha poučná.

W. Skeat, Malay Magic. Folkloristika a populární náboženství malajsk. poloostr. Londýn 1900, p. 685.

F. Starr, Catalogue of a Collection of Objects illustrating the Folklore of Mexico. Londýn 1899, p. 132.

G. Grueneisen, Der Ahnenkultus und die Urreligion Israels. Halle 1900, p. 287.

R. H. Charles, A Critical History of the Doctrine of a Future Life in Israel, Judaism and in Christianity. Londýn 1900, p. 428.

K. Budde, Die Religion des Volkes Israel bis zur Verbannung. Giessen 1900, p. 208. O náboženství israelském ročenka vykazuje vůbec mnoho spisů.

A. Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands, I. II. ^{3}1898, 1899, p. 612 a 842. Lipsko. Spis bohatý fakty důležitými pro vývoj náboženský v Německu v době starší.

W. W. Fowler, The Roman Festivals of the Period of the Republic (An Introduction to the study of the Religion of the Romans) 1809, p. 373.

A. Gruenwedel, Mythologie des Buddhismus in Thibet und Mongolie, 1900, p. 244.

J. Bugge, The Home of the Eddic Poems. 1899, p. 408.

A. Dorner, Grundriss der Dogmengeschichte; Entwickelungsgeschichte der christlichen Lehrbildungen, 1899, p. 648. Posuzuje učení a dogma křesťanské jako dílo sociální. Mnoho poučného o helenismu, latinismu, protestantismu.

K. Haebler, Die Religion des Mittleren Amerika, 1899, p. 153.

L. King, Babylonian Religion and Mythology, 1899, p. 220.

E. Aust, Die Religion der Römer. 1899, p. 461.

F. Walter, Die Propheten in ihrem sozialen Beruf und das Wirthschaftsleben ihrer Zeit. 1900, p. 288. Kniha zajímavá tím, že spojuje náboženský jev s ekonomickým, ovšem jednostranná tím, že prorocké hnutí dle mínění auktorova má původ v transformacích hospodářských.

L. Tanon, L'évolution du droit et la conscience sociale. 1900, p. 166.

V. Micelli, La forza obligatoria della Consuetudine considerata nelle sue basi sociologiche e giuridiche. Perugia 1899, p. 192.

H. Gorst, China. Londýn 1899, p. 300.

W. Liebenam, Staedteverwaltung im Römischen Kaiserreiche. 1900, p. 577.

F. Roeder, Die Familie bei den Angelsachsen. 1899, p. 183.

E. Dultzig, Das deutsche Grunderbrecht. 1899, p. 372.

Th. Mommsen, Römisches Strafrecht. 1899, p. 1078. (Referát vytýká nedostatek sociologického zřetele u Mommsena.)

E. Alaboster, Notes and Commentaries on Chinese Criminal Law. 1899, 677.

A. Prins, Science pénale et droit positif. 1899, p. 589.

H. Salt, Les droits de l'animal considérés dans leur rapport avec le progrès social. 1900, p. 128.

F. Lindner, Die unehelichen Geburten als Sozialphaenomen. 1900, p. 238. Data auktorova se omezují na Bavorsko. Sociologické důsledky, jichž se auktor dobírá, jsou dost jednostranné. O nemanželské porodnosti v Berlíně jedná spisek Neumannův: Die unehelichen Kinder in Berlin.

A. Fouillé, La France au point de vue morale. 1900, p. 416. Není soustavná analysa mravního stavu obyvatelstva francouzského, nýbrž obsahuje čtyři samostatná pojednání, z nichž nejcennější je staf o vzrůstu zločinnosti ve Francii, kterýžto jev dle auktora není zaviněn ani postupem civilisace, ani příčinami hospodářskými, jako spíše desorganisací mravního vědomí francouzského.

L. Albanel, Le crime dans la famille. 1900, p. 238.

Florian e Cavaglieri, I vagabondi. 1900, p. 348.

I. Nicholson, Principles of Political Economy. I. p. 451, II. p. 328. Spis je více komentářem k hospodářským theoriím předešlé generace nežli soustavnou naukou moderní ekonomie.

A. Marshall, Element of Economics of Industry. 1899, p. 421.

R. Mayo-Smith, Statistics and Economics. 1899, p. 467. Po 1. svazku důležitého spisu (Statistics and Sociology 1895) auktor v 2. svazku podává, klasifikuje a rozbírá fakty sloužící za podklad národohospodářské vědě. Bohaté poučení nejen o datech ekonomických, nýbrž i o příslušných methodách statistických — kniha výborná, jako byl i svazek I.

Ertl u. Licht, Das landwirtschaftliche Genossenschaftswesen in Deutschland. 1899, I. p. 332, II. p. 657.

Tugan-Baranovskij, Geschichte der russischen Fabrik. 1900, p. 626.

G. Cauderlier, Les lois de la population et leur application à la Belgique. 1900, p. 527. Auktor, aby vyšetřil činitele, působící na měnu obyvatelstva, srovnává sňatečnost, porodnost a úmrtnost různých zemí evropských. Stanoví, že pohyb obyvatelstva je podmíněn hlavně sňatečností a úmrtností, ježto porodnost je veličina stálá. Výsledky, k nimž spisovatel dospívá, jsou, myslím, v celku chudé; jmenovitě populační zákon, jímž myslil uvésti všechny jevy demologické a jenž nese silné stopy simplismu, je ve své všeobecnosti velmi prázdný. Zní: »Nutnost a možnost ukojit potřeby životní regulují pohyb obyvatelstva v celku i v podstatných jeho prvcích.« Druhá vada je v tom, že auktorův názor je založen na principech téměř výlučně hospodářských, a že činitelé psychologičtí ustupují příliš do pozadí, tak jmenovitě při posuzování sňatečnosti.

G. Renard, La méthode scientifique de l'histoire littéraire. 1900, p. 500. *B. Foustka.*

ZPRÁVY.

Maeterlinckův spis o včelách vyšel německy pod názvem »Das Leben der Bienen«. In das Deutsche übertragen von Friedrich von Oppeln-Bronikowski. V Lipsku 1901.

Spisovatel skromně připomíná, že prý chce spisem svým trochu poučiti o včelách pouze neodborníky a při tom rozpřísti některé své myšlenky, které se mu pouze namanuly za 20tiletého jeho včelaření. Vskutku však jest kniha jeho mnohem více: ovocem důkladného studia odborné literatury i vlastního pozorování, pokladnicí velmi zajímavých úvah filosofických a stkvělou poetickou drobnomalbou.

Předeslav ve stručných rysech dějiny výzkumů o včele, zahájených opravdu teprve v 17. století holandským učencem Swammerdamem, aby ukázal, kterak stal se jimi člověk pánem nad včelami a jejich osudem, činí čtenáře svědkem všech tajemství, která odehrávají se v úli každého roku od počátku jara do konce září a zimního spánku jeho obyvatel. Kapitoly nadepsané: Na prahu úle. Rojení. Zakládání města. Mladé královny. Svatební výlet. Pobití trubců — odhalují postupně obraz za obrazem ze života drobného, ale podivuhodného toho hmyzu, abychom žasli nad jeho úkony, stále ještě záhadnými, jako nad děláním vosku, medu, rozličných buněk a zvláště parthenogenesí, vyskytující se někdy u mladé královny. Po závěrečné úvaze »O pokroku druhu« následují poznámky spisovatelovy k jednotlivým oddílům knihy, jakož i bibliografický výčet hlavních děl o včelách. — Některé myšlenky z rozkošného toho spisu vyjímáme.

Postavíš-li úl na tom neb onom místě, ihned nabude okolní krajina, její vzduch, květiny a paprsky sluneční nového rázu a významu. Na první pohled do úle včely, shloučené v chumáčích, zdají se ti ospalými a polomrtvými a přece tam plno čilého, rozpočteného ruchu, řízeného tajemnou jakousi rukou, která neuprosně vládne celou tou společností. Včely jsou tak zvyklé pospolitosti, že osamotní-li která, hyne po několika hodinách. Jedinec neplatí v úli nic; příroda patrně usiluje jen o zvelebení druhu a to na škodu svobody a štěstí jedinců. Naše domácí včela obětuje kde co za blaho, bezpečnost, architektonickou a politickou úpravu pospolitého příbytku.

Po zimním spánku, jakmile královna nanese (v únoru) vajíček, přibývá úžasně obyvatel úle. Pilné dělnice oblétají první květy jarní a na

sta jich musí přenocovati na prahu svého domova, kde mnohé zimou hynou »Duch úle« vykazuje všem těmto obyvatelům neodmluvné úkony: nejen dělnicím, nýbrž i královně, která jest pouhým nástrojem jeho záměrů, a trubcům, jejichžto pohodlného života šetří, dokud nesplnili, k čemu jsou určeni; potom i na ně přikvačí den záhuby. Včely dorozumívají se rychle mezi sebou celou škálou rozmanitých zvuků, možná i jakousi mluvou hmatovou neb magnetickým přenosem. Jakmile vnikne jim do úle »zloděj«, na př. motýl smrtohlava, mžikem jest celá obec vzhůru. Těla cizí, těžká, na př. hlemýždě neb myš, uzavrou hermeticky v jakýsi hrob z vosku neb dluže. »Duch úle« určuje i čas rojení. Toto není výstěhem bez rozmyslu, nýbrž, jak se zdá, vědomou obětí, kterou živoucí plémě přináší budoucímu. Tuto událost včely předvídají a opatřují se na cestu potravou ze svého rodiště, aby hladem nezhynuly; neboť úl úli nepomáhá. Raději v novém domově pomírají i s královnou, než by se vrátily do starého.

Obětovnost jejich při rojení nezná mezí; jsou opravdu bytosti, »které ušlechtilé srdce nosí v malém těle.« — »Podivme se ještě jednou statečnosti, které jim třeba, aby pak dále vedly život v pustině (v novém příbytku), do níž zapadly. — Opustily bohatě zásobené, stkvělé město, v němž se zrodily, kde byl život tak zabezpečen, tak na odiv organisován, kde šťáva všech květin, které pod sluncem rozkvétají, dovolovala, aby vysmály se hrozbám zimy. Tisíce a tisíce dřímajících sestřiček, s kterými se již nikdy neshledají, zůstavily v jejich kolébkách. Kromě obrovského pokladu vosku, dluže a květného pylu, který nahromadily, vydaly v šanc více než 120 liber medu, t. j. více než 12tinásobnou váhu všeho včelstva a 600.000 násobnou každé včely, což by pro člověka představovalo 42 tisíc tun potravin.« A v nové domovině? — Pouze holé stěny! A přece hle, jak brzy malé čarodějky tuto poustku přetvoří! Ať vysypeš je do duté koule, ať do koše plného koutů, ať do trubice neb spiraly, všude po několika dnech zánovní domácnost objeví se v ladné úpravě. Mysteria dělání vosku živým řetězem včel, výroby medu a buněk pro královny, dělnice, trubce i na spižírny se znova opakují. Z ostatních vlastností včel bije do očí jejich hltavost při sbírání kořisti, kterou však není přičítati sobecké hladovosti, nýbrž horlivosti, aby hojně zásob nanosily domů svým sestrám a pro budoucnost, kterážto vůbec jest pravým jejich bohem. Podivení budí jejich lhostejnost k neštěstí a smrti sester vně úle, ač uvnitř úle vespolek se milují.

K nalezené kořisti svolávají své družky, projevujíce dobrou paměť místní a smysl směrový. Vysílají každodenně své zvědy, aby jim oznámili, kde co kvete, a rozdělují se pak v hloučky k výletům po květinách, všímajíce si při tom, kde květ zvláště bohat jest medem a šťáva cukrem. Vůbec přesnou dělbu práce provádějí, jak v úli, tak i mimo něj. — Jaký jest poměr jejich ke královně? — Chovají se k ní obětovně, něžně, ba i jakési pocty jí vzdávají, vrací-li se s krátkého výletu do úle. Ale oddanost jejich rychle pomíjí, jakmile královna několik dní nezjevila se v úli, neb je-li netečna k zajištění potomstva.

Jesti královna »otrockým srdcem«, dělnice »rozumem« úle. Lid jí slouží a přece nezapomíná, že není poddán její osobě, nýbrž uctívá v královně pouze »účel a úkol od ní plněný«. Vůbec v úli nepokládá se život za věc jedincovu, nýbrž za velikou pospolitou povinnost, která stále a stále

jest v službách budoucnosti. Individuum upouští zde více než od polovice svého blaha a svých práv. Královna zříká se denního světla, kalichů květinových a sladké svobody, dělnice vzdávají se lásky, pěti neb šesti let svého života a mateřského štěstí. Mozek královnin zakrněl, aby vybujela její rodidla, a rodidla dělnic scvrkla se, aby tím více vyspěl jejich intelekt. »Bylo by s neprávem tvrditi, že vůle nemá účasti v těchto odříkacích úkonech. Dělnice sice není paní svého vlastního osudu, ale stanoví osud všech nymf svého okolí, které jsou nepřímo jejími dcerami.« Může z každé larvy, je-li vyživována neb ubytována po královsku, povstati královna, a naopak, jestliže vyživování královské larvy změněno a její buňka zmenšena, může vylíhnouti se z ní dělnice. Sejde na tom, co uznají za dobré pracovnice, a »den co den konají se tyto tajůplné volby v zlatohnědém stínu úle. Provádějí se pak ne na zdař bůh, nýbrž s jakýmsi prozíravým rozmyslem, který přihlédá bedlivě k poměrům uvnitř i vně úle.

»Urodí-li se neočekávané bohatství květin, sestárne-li královna neb ochabne-li její plodnost, rozmnoží-li se silně roj, tak že stanou se mu jeho stěny příliš těsnými, ihned vznikají buňky na královny. Tytéž buňky mohou však býti zase odneseny, nesplní-li žeň, co slibovala, aneb jestliže úl byl zveličen.«

Robinsona zmocnil se úžas, když jednoho dne postřehl stopu lidské nohy v pobřežním písku svého ostrova. Podobně děje se nám, když postihneme pojednou stopu té inteligence, kterou pouze sobě jsme přisuzovali, na nepatrném tvoru, na včele. Zpytujíce tuto božskou jiskru na ní, odhalujeme zároveň něco, co jest nejdrahocennějšího v naší vlastní bytosti.«

Tvrdívá se někdy, že se v životě našich včel od staletí nic nezměnilo, a že tedy psychické jejich schopnosti nehrubě jsou valné. Jsou sice prý podivuhodny jejich plástve, »jimž nelze nic ubrati a nic k nim přidati«, tak vybudovány, jako by prováděny byly věděním lučebníkovým, mathematikovým, architektovým a inženýrovým v stejné dokonalosti. Ale tyto plástve jsou zcela tytéž, jako v sarkofazích a na obrazech staroegyptských; kde prý tedy jaký pokrok?

Ale zapomíná se, že teprve asi 100 let včely vědecky zpytujeme, a že tedy není ještě nasbíráno dosti spolehlivých a podrobných zkušeností o nich.

Naproti tomu lze již nyní s důrazem vytknouti, že naše včela, odřeknuvši se prvotního svého bydliště pod širým nebem a svitem slunečním, a vyvolivši si — a to jistě z velmi vážných důvodů — přístřeším temnou dutinu stromovou neb skalní, odevšad krytou, podstatně zdokonalila ochranu své pospolité obce na venek. Rovněž hospodářská politika včelního státu časem, jak se pravdě podobá, valně se změnila. Ne všecky druhy domácí včely počínají si stejně, hledíc ke královně. Syrská včela na př. vychovává obyčejně 120 královen i více, naše Apis mellifica nejvýše 10 až 12. Duch, který spravuje tu kterou včelní obec, nepřestává se přizpůsobovati k změněným zevnějším okolnostem. Naše černá včela ustává ve své sběrací pilnosti pod věčně teplým nebem Kalifornským neb australským, a považme, jak dobře pochopil a zužitkoval tento hmyz vše, co mu lidská ruka nadhodila, jako na př. mouku, uměle vyrobenou cementovou látku, umělé plásty, jen aby ušetřily svých sil a svého času. Arci, státy včelní nejsou

prosty mnohých závad (které kniha podrobněji vypisuje), ale zda-li i naše lidské státy nejsou plny nedostatků? — Než, dosti již toho klasobraní! — Marně bychom se snažili jím vystihnouti neb nahraditi četbu umělecky vyciselovaných líčení spisu Maeterlinckova. *O. J.*

Eddysm. Veliké podivení vzbudilo, že právě v protestantském Berlíně mohla úspěchu se dodělati pověra o nic temnější, než které bují v zemích s obyvatelstvem převážně jiných náboženství. Kdo chce, může z toho vyvozovati důsledky o kulturním pokrokovém významu jednotlivých vyznání. Ti, kdo byli překvapeni úspěchem eddysmu v Berlíně, přiznávají mimoděk, že se ve svém úsudku mýlili. Kdyby si byli uvědomili, že náboženství v srdci tak mnohého vyznavače vypadá jinak než v jeho ústech, odříkávajících mechanicky předepsané confiteor, nemusili býti překvapeni. Lidé jsou stejni, hlásíce se ke katolicismu jako k prostantismu.

Eddysm Němci jmenují dle jeho, abych tak řekl, exportního, obchodního výrobku Gesundbeten, z čehož ihned poznáme jeho podstatu. Modlením uzdravuje se člověk; ovšem modliti se musí určitým způsobem; tomu způsobu musí se naučiti, což předpokládá někoho, kdo tomu učí, a že neučí tomu zadarmo, rozumí se samo sebou. Co by člověk za to dal, aby si největší poklad, zdraví, pojistil! Spekulace není špatná! Ostatně je to mnohem lacinější než lékaři a lékárny, a když tam člověku nedostane se pomoci, kdo může mu zazlíti, aby hledal pomoc jinde? Belsazar, když nemohl vysvětliti si zjev ruky píšící tajemná slova, neváhal povolati židovské proroky. Ptejte se matky, co by neučinila pro dítě své! Kdo apeluje na cit, kdo u m í apelovati na cit, snáze si podmaní lidi, než kdo apeluje na rozum.

Původkyní Eddysmu je mrs. Eddy, nyní přes 70 let stará dáma, která zbudovala si názor světový na základě křesťanského — christian science — z něhož vyplývá možnost uzdravovati skrze modlitbu. Základ jejího názoru tvoří protiva zlého ducha a božského ducha, kteří působí skrze lidi sobě na úkor. Božský duch jest v lidech ctnostných, zlý duch v lidech hříšných. Ctnostní mají moc nad duchem zlým jiných lidí a ti zase mohou skrze svého ducha v nepřátelích vzbuditi nemoc. Nemoc je tedy dílem zlého ducha a dá se odstraniti přemožením jeho od ducha božského.

Paní Eddy vyložila své názory ve spisech Health and Science with Key to the Scriptures. Zajímavé je, že měla 3, dle jiných docela 5 mužů, čímž podobá se zakladatelkám jiných mystických učení. V Bostonu měla zvláštní školu, v níž zasvěcovala dobromyslné lidi v tajemství svého učení. Docela po americku udílela sama doktorské diplomy, až jí to vláda zapověděla. To nezměnilo příval přívrženců, takže v Bostonu mají svoje chrámy, rovněž v Chicagu a v Yorku v centrálním parku. Celkem je 663 organisovaných obcí. Také hmotný výtěžek jejího »poslání« je prý skvělý.

V jednom německém časopise je podán recept modlitby, a poněvadž z jeho znění je patrn ráz celého učení, uvádím jej tuto: »Svatá skutečnosti! Věříme v tebe, že jsi všude přítomna. Svatá skutečnosti, netvrdíme, že věříme; ale myslíme, že věříme; věříme, že věříme. Věříce, že jsi všudypřítomna, věříme, že jsi v žaludku tohoto nemocného, že jsi jediná skutečnost tohoto žaludku. Nebeská svatá skutečnosti, chceme se pokusiti nebýti takovými pokrytci a nevěrci, abychom každý den svého života víru

v tebe ujišťovali a pak hned naříkali, jak jsme nemocni, zapomínajíce, že ty jsi všechno a že nejsi nemocna a že tudíž na světě nikdy nic nebylo nemocného a nebude atd.« Ačkoli z toho všeho je patrno, že eddysm je zmodernisovaná pověra, dle níž nemoc pokládá se za zlomyslný účinek zlého ducha u polodivých národů jako u nevzdělaného lidu evropského, přece nelze popříti, že v některých případech může vzbuzením pevného přesvědčení o odstranitelnosti nemoci míti blahodárný vliv na organism rozrušený, jako sugesce v hypnose anebo autosugesce. Nikdo však nebude tento účinek psychologicky pochopitelný pokládati za důvod pro správnost světového názoru eddysmu, aniž za universální prostředek proti nemocem všem. Nikdo rozumný také nepochybuje, že je to vypočtěno na hloupost lidskou. Zajímavo je, že tuto výtku učinil eddysmu spiritista Gerling, ohražuje se hlučně proti tomu, aby eddysm byl stotožňován se spiritismem. Par nobile fratrum! *Kř.*

Medium Anna Bothe (o níž viz Č. M. III: 1.) byla konečně jako podvodnice policejně usvědčena, jak sdělují berlínské listy. Obchod má pokažený, ale spiritism tím nechce se přiznati za blamována. Přiznává jednoduše v tomto případu podvod a bude se dovolávat jiných medií, jichž činnost nepropadla tak přísné kontrole.

Dr. Erharda spis Der Katholicismus und das 20. Jahrhundert im Lichte der kirchlichen Entwickelung der Neuzeit měl nevídaný úspěch. V desíti dnech bylo 1. vydání rozebráno — v několika týdnech musilo vyjíti vydání osmé! Zajisté významné pro reformní hnutí v katolickém světě. *Kř.*

Spiritistické medium v soudní praxi. Státní žalobce Frant. Riss v Mnichově pronáší ve spiritistickém časopise »Übersinnliche Welt« 1901 ve čl. Strafrecht und Occultismus názor, jenž může nejen v soudcovských, ale vůbec v myslících, myšlení logického schopných kruzích vzbuditi úžas ne právě potěšitelný. Domnívá se, že za jistých okolností bylo by možno od spiritistických medií nabýti objasnění o záhadných okolnostech nějaké vraždy. Zavražděný by promluvil skrze medium! »Jak by vítáno bylo takovéto objasnění na př. právě při procesech rituální vraždy jako v Konici a v Písku«, praví a dodává: Ob es einmal so weit kommen wird, ist eine offene Frage. Věru, k tomu není třeba ničeho dodávati. Pověra podporuje pověru. Doba starých »soudů božích« by se vrátila a s ní všechny hrůzy — tmy.

Z ruchu ženského. V Glasgově byla Agnes Weston povýšena za čestnou doktorku práv. Získala si zásluhy zakládáním útulen pro námořníky a projevila při tom organisátorský a praktický talent. — V Norvéžsku připravuje se zákon o připuštění žen do státních úřadů právnických. *Kř.*

Národopis v gymnasiích. V 14. ročníku časopisu »Zeitschrift für den deutschen Unterricht« pojednává Fr. Beischlag o národopisu a gymnasijním vyučování. Národopis má býti základem přirozené a rozumné výchovy, aby tak pomáhal překleňovati propast zející mezi vzdělaným a nevzdělaným. Může býti podporou také vzdělání formálnímu, může buditi a bystřiti dar pozorovací a vývoj vědeckého, zvláště historického smyslu; mimo to může býti přípravou k plnění národnostních a sociálních požadavků naší doby; probuzuje a podněcuje zájem pro učebné

předměty, má vhodný účinek na fantasijní život. Na gymnasiu měly by se probírati: jazykový tvar, mythologie, lidová pověst, lidový šprým, lidová píseň, lidové (prostonárodní) hádanky. *Kč.*

Ruština ve Francouzsku. Francouzský literát Jules Alquier z Montpellieru počal vydávati sbírku ruských klasických děl u francouzském překladu, aby bylo podporováno studium a zájem pro ruštinu tam již vzbuzený. První číslo sbírky — Puškinova báseň »Poltava« — schváleno právě ministerstvem vyučování a vřazeno do knihoven vyšších a středních škol. Dle zpráv ruských listů povoláno již několik diplomovaných ruských učitelů do Francie. Za krátko prý bude zavedena ruština a dějiny ruského písemnictví za předmět učebný do středních a vyšších škol francouzských. *Kč.*

Filosofická Jednota. Z jednatelské zprávy, přednesené na valné schůzi, konané dne 15. února 1902. Přednášek bylo konáno 9 a to: ph. stud. Theodor Novák »Welträthsel, filosofická závěť Arn. Haeckela« dne 1. a 15. XII. 1900, Dr. Jan Krejčí »Grillparzerův poměr k filosofii« dne 19. I. 1901, Dr. Břet. Foustka »O manželství nahodilém a výběrovém« dne 9. II. 1901, MUDr. Edv. Babák »Theorie dědičnosti« dne 23. II., 2. a 9. III. 1901, ph. stud. Q. Hodura »Filosofie Klácelova« dne 5. VI. 1901 a ph. stud. Ant. Beer »Karolina Světlá a její žena« dne 8. VI. 1901. — Poslední dvě přednášky byly o cenu, o jejíž udělení viz Č. M. II. 399. — Pro nový rok správní vypsány zase ceny za nejlepší přednášky z oboru věd filosofických, které posluchači vysokých škol přednesou na schůzích Jednoty, a sice stanovena lhůta do 15. dubna 1902. — O cenu Voldanovu, jež vypsána na práci o pojmech mravu a práva, došlo jedno pojednání; rozhodnutí svěřeno komisi složené z profesorů dra Zubatého, dra Krejčího a dra Čády.

Filosofická Jednota súčastnila se dále slavnosti při odhalení pomníku Tomáši ze Štítného dne 18. srpna 1901. — Fond na vydávání důležitých spisů filosofických obnáší nyní 27 K 59 h; připadne mu výtěžek z vydání spisů Aug. Smetany, jichž překlad pěkně pokračuje — v jeho revisi uvázal se ochotně pan dr. Jul. Glücklich a dr. Hauner. — Filosofická jednota dovoluje si apelovati na pp. profesory propedeutiky na středních školách, aby se stali členy Jednoty, pokud jimi nejsou.

Knihovna Jednoty rozmnožena byla několika značnými dary: pan prof. dr. Barvíř daroval knihovnu po † knězi p. Pitrovi, pí. Tilleová, vdova po † c. k. z. inspektoru šk., darovala Jednotě řadu knih, dále redakce České Mysli věnuje knihovně publikace došlé jí výměnou. P. prof. Otak. Jandečka v Novém Bydžově obohatil archiv rukopisem Logiky (sepsané V. Jandečkou a J. Dastichem).

Jednota Filosofická děkuje uctivě všem těmto dárcům i ostatním ctěným příznivcům svým, zvl. pak slavné České Akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění za podporu 300 K, kterou jí opětně ráčila uděliti.

Do výboru zvoleni dr. Fr. Čáda starostou, ph. stud. Jan Vojtěch jednatelem, prof. dr. O. Hostinský pokladníkem, dr. Fr. Krejčí knihovníkem, prof. dr. Fr. Drtina pořadatelem přednášek, A. Bydžovský účetním, A. Novák zapisovatelem. *J. V.*

Úmrtí. Bratr vynikajícího theologa filosofa Otty Pfleiderera, dr. Edmund von Pfleiderer, prof. filosofie v Tubinkách, zemřel. Sepsal: Kantischer Kriticismus und englische Philosophie, Lotzes philosophische Weltanschauung (referát v Masarykově Athenaeum III. str. 24), Die Philosophie des Heraklits von Ephesos im Lichte der Mysterienidee, Zur Lösung der platonischen Frage, Sokrates, Plato und ihre Schüler, a j.

Novinky pražské universitní knihovny. Weissenfels, O., Kernfragen des höheren Unterrichts. Berlin. Gaestner 1901. 8°. (12 D 478.) — Chamberlain, A. F., The Child. London. Scott 1900. 8°. (12 F 824.) — Muensterberg, H., Psychology and Life. Boston. Houghton 1901. 8°. (12 F 823.) — Driesch, H., Die organischen Regulationen. Lpz. Engelmann 1901. 8°. (16 D 402.) — Chuquet, A., Stendhal-Beyle. Paris. Plon 1902. (1 C 96.) — Monroe, P., Source Book of the History of Education for the Greek and Roman Period. New-York. Macmillan 1901. 8°. (12 F 820.) — Holzapfel, R., Panideal. Psychologie der sozialen Gefühle. Lpz. Barth 1901. 8°. (12 E 721.) — Féré, Ch., La pathologie des émotions. Paris. Alcan 1902. (12 C 422.) — Bütschli, O., Mechanismus und Vitalismus. Lpz. Engelmann 1901. 8°. (16 D 400.) — Kindermann, K. (Zur organischen Gütervertheilung II.) Zwang und Freiheit, ein Generalfaktor im Völkerleben. Lpz. Duncker 1901. 8°. (13 F 723.) — Urbach, B., Leibnizens Rechtfertigung des Übels in der besten Welt. Prag. Calve 1901. (12 B 211.) — Martinak, E., Psychologische Untersuchungen zur Bedeutungslehre. Lpz. Barth 1901. 8°. (12 C 418.) — Foucault, M., La psychophysique. Paris. Alcan 1901. (12 C 417.) — Chamberlain, H. S., Richard Wagner. Neue Ausgabe. München. Bruckmann 1901. 8°. (11 C 347.) — Sorel, A., Études de littérature et d'histoire. Paris Plon 1901. 8°. (3 H 152.) — Schwalbe, J., Virchow-Bibliographie 1843—1901. Berlin. Reimer 1901 8°. (4 B 315.) — Wundt, W., Sprachgeschichte und Sprachforschung. Lpz. Engelmann 1901. 8°. (8 lF739.) — Prosniz, A., Compendium der Musikgeschichte. Für Schu en und Conservatorien. Wien. Hölzer 1900/1. 8°. 2 sv. (11 D 331.) — Brahe, Tycho, Astronomiae instauratae mechanica etc. ad fidem editionis principis edeundum curavit et praefatus est B. Hasselberg. Holmisae. Lagrelius 1901. f. (14 A 198.) — Moll, A., Ärztliche Ethik. Die Pflichten des Arztes in allen Beziehungen seiner Thätigkeit. Stuttgart. Enke 1902. 8°. (18 D 1111.) — Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens. Hrsg. v. Dr. L. Loewenfeld und Dr. H. Kurella. Wiesbaden. Bergmann 1900/1901. 8°. Bd. I. Hft. 1—8. (18 C 685.) — Höffding, H., Religionsphilosophie. Lpz. Reisland 1901. 8°. (12 E 718.) — Thumb, A., Marbe K., Experimentelle Untersuchungen über die psychologischen Grundlagen der sprachlichen Analogiebildung. Lpz. Engelmann 1901. 8°. (12 E 720.) — Tolstoj, L. N., Sämmtliche Werke. Hrsg. R. Löwenfeld. Lpz. Diederichs 1901. (9 G 793.) — Révai, S., Grundbedingungen der gesellschaftlichen Wohlfahrt Lpz. Duncker 1902. 8°. (13 C 306.) — Schaefer, G., Die Philosophie des Heraklit von Ephesus und die moderne Heraklitforschung. Leipzig Deuticke 1902. (12 C 414.)

Dr. JOSEF DURDÍK

zemřel 30. června.

Z malého kruhu spisovatelů filosofických odešel nejstarší, ale ztráty jeho vzpomíná celá česká veřejnost.

Byl‘ zjevem markantním v našem společenském životě a po jeho působení zůstává v duševním vývoji národa našeho trvalá stopa, která bude obnovována v paměti národa nejen skrze ty, kdo přehlížeti budou vývoj filosofické literatury naší, ale i skrze ty, kdo budou stopovati vzrůst českého ducha v celku. Nyní, kdy na nás působí tragika míjivé lidské bytosti stísňujícím dojmem a kdy subjektivní dojmy z osobních styků zaznívati nechávají při svěžích ještě vzpomínkách stránku citovou, není vhodný okamžik kriticky oceňovati činnost a význam zesnulého filosofa. Ale obracejíce zraky na ukončenou jeho dráhu životní vidíme, že Durdík vykonal mnoho, a že, co vykonal, nebylo nadarmo. Vidíme muže, který věnoval se výlučně pěstování nauk filosofických, — vzácný do nedávna u nás zjev, vidíme horlivého šiřitele určitého filosofického systému, vidíme obratného zdokonalitele české filosofické řeči, vidíme prvního soustavného esthetika, literárního kritika a popularisatora věd, vidíme profesora, jenž s kathedry universitní vychoval celou generaci inteligence na středních školách působící. Před námi leží řada objemných spisů a drobnějších pojednání týkajících se všech téměř částí oboru filosofického, z nichž některé

v několika vydáních rozšířily se mezi obecenstvo. Vzpomínáme, že Durdíkovo jméno bylo slýchati při nejvýznamnějších událostech našeho společenského, národního života, když se budovalo národní divadlo, když se zakládala akademie, na sněmě, ve spolcích uměleckých, při slavnostních projevech. Také z ciziny bývalo nám jméno Durdíkovo připomínáno. A této horlivé práci vzdáváme čest, v tomto smysle uctíváme nad čerstvým rovem Durdíkovu památku.

Česká Mysl v nejbližších číslech vykoná i druhou část své povinnosti a přispěje kritickým rozborem obsáhlé činnosti Durdíkovy na poli filosofickém k ocenění jeho významu.

Prof. Durdík zemřel po nemoci více než dvouleté, která ponenáhlu hlodajíc na kořeni jeho života zastírala postupně chmurou jeho čilého ducha, takže poslední doby jeho života byly řadou muk, z nichž jej smrt vykoupila.

Zevšednění mysli.

Napsal Ot. Josek.

Nic není tak vzdáleno těchto řádků jako velebiti onu lživě pathetickou náladu mysli, která pojímajíc život jako divadelní hru, ustavičně si chce vykračovati jen v jakémsi slavnostním kothurnu — i tehdá, když jest nemístný a nepřirozený. Ale rovněž nelze zde velebiti ani onu věčnou zamrzlost duše, která se nikdy a nikde nedovede rozehřáti: v přírodě ani v galerii dějin uzamýkajíc se před velkolepostí vědeckého pomyslu, nepřístupna jsouc povznášejícím dojmům uměleckého díla, neschopna obdivu pod baldachýnem nebes, před tajinami všehomíra, před neznámými cíli, k nímž tíhne obrovský rozvoj lidstva. Kdekoli postřehujete mrtvou necitnost k takovým věcem — a shledáte ji široko daleko kolem rozprostřenu — tušíte částečnou neb úplnou zakrnělost lidských bytostí, cosi v nich odumřelého neb neprobuzeného. Nejčastěji bude patrna na těch nesčíslných jedincích, kteří pozbyvše záhy přirozené čilosti, zvědavosti a obdivumilovnosti dětského věku, buď z jednostranného zájmu vypěstovali v sobě pouze jeden díl svých schopností, aneb kteří z naprosté lásky k pohodlí oddali se vůbec lazarónské nečinnosti, nevzrušované leda nejnižšími pudy, a přejímali s trpnou ochotností všecky názory, soudy i pověry, zásady i hesla, vířící v jejich společenském ovzduší. Vzdavše se samostatné životosprávy, přestal důvěřovati v přesvědčivou věrnost svých vlastních počitků, svých osobních zkušeností, v spolehlivost svého rozumu, v správný tlukot hodin svého srdce. Nepřemítajíce o tradicionálních a netvořiče si vlastních norem mravních, loutky cizích pomyslů a pobídek, utonuli v onom širokém proudu všednosti, který smyl s nich, s jejich výroků, skutků i výtvorů všecku rozlišnou svéráznost. Pouze něco málo bdících a jemnocitných duchů lekává se takého úpadku lidských schopností již zdaleka. »Jen zevšednět mi nedej,

Bože« — tento vzdech slýchati toliko z úst toho, kdo již od malička se bránil proti nakažlivé, uniformní sploštělosti a znenáhla slábna, obává se, aby jí konečně nepodlehl — umělec tedy nejspíše.

Jsou takoví jedinci, kterým ukládá již jejich povolání, aby si uchovali čilou hybnost, všestrannost, čistotu a lesk své duše a vtělovali tyto její vlastnosti do svých výtvorů, i když odevšad doráží na ni omamující a ohlušující unisono, prach a bláto ulic.

Ti nejčastěji větří útoky zevšednění a vzdorují onomu plíživému, nenáhlému, ale plynulému procesu, který usiluje otupiti magnetickou jehlu jejich útlé citlivosti, podrýti a rozhlodati výšiny jejich rozumových i mravních hledisk, aby je přizpůsobil k úrovni velikých, bezmyšlenkových zástupů, burácejících zhusta při věcech malých a lhostejných k věcem nejzávažnějším. A tento proces proto nazván zevšedňujícím, že podporován jevy a úkony den co den se opakujícími t. j. těmi, které se nejvíce k tomu hodí, aby si bytost lidská, jim stále jsouc vydána, oblíbila týmž jednostejným způsobem na tytéž popudy odpovídati, živořiti a krněti v týchž jednotvárných formách nazírání a činnosti, až posléze místo vladařkou stává se otrokyní několika svých zvyklostí.

Úkazy, které den co den znamenáme, znenáhla přestanou vzrušovati naši mysl, tak že zůstává k nim netečnou, i když se třeba obměnily, a výkony, které provádíme opět a opět týmž způsobem, vyšlapou si v našich nervech i svalech tak bezpečnou cestičku, že naše vědomí může při nich pohodlně dřímati a svěřiti se jim tak, jako ospalý vozka svým koním, cválajícím po známé silnici. Rádi uznáváme, že jest prospěšno, aby naše duše zvykala některým výjevům jako střídání dne a noci, a marně se jimi nerozčilovala; jest rovněž prospěšno, aby jistá část našich úkonů, jako na př. čtení a psaní, stala se do jisté míry mechanickou — ale jen proto, abychom sil takto ušetřených mohli užívati k jiným, hodnotnějším úkolům. Kdybychom však počali býti netečni k všem jevům vůbec a všecky úkony bez výjimky chtěli konati jako stroje beze vší lásky a účasti, vytratila by se z nás schopnost, rozlišovati dojmy zevnější a naše činnosti co do jejich hodnoty pro náš život, pociťovati rozmanitější a jemnější hnutí, a tím i schopnost čilých snah i přemýšlivá tvořivost — — krátce ubili bychom v sobě nejvzácnější dary lidského nitra.

Jsou nesmírné davy našich bližních, které po 6 dní téhodne vysiluje lopot v továrně neb dílně, takže starosti o vyšší zájmy lidské musí zůstaviti jiným hlavám. V poušti jejich života zelená

se jako oasa toliko neděle neb svátek, aby okřejíce z tělesné únavy aspoň v takový den se rozpomenuli, že také jejich duše má svá křídla. Svátečnost jejích nálady vyvěrá právě z toho občerstvujícího uvolnění mysli z pout a vyjezděných kolejí obvyklého zaměstknání, z toho, že tato se může ohlásiti také jinými potřebami než-li touhou po nasycení žaludku, a ukájeti je ať již v kostele neb divadle, v čítárně a koncertní síni neb tichým rozjímáním za větrem světa. A sváteční roucho, kterým odívá se tělo, není než-li zevnějším ciferníkem sváteční povznesenosti duše, onoho sladkého vědomí, že zase jednou dopřáno člověku, aby se cítil člověkem, vysvobozencem z jařma šestidenního mechanismu.

Jest dojemna tato potřeba povzletu do jiné, vyšší říše, odpírá-li někdy i odpočinku upracovanému tělu. Udřený učeň neb tovaryš řemeslnický, an při mrkání lojové svíčky všecek se zabral do četby vypůjčené knihy — není-li to pohnutlivá podívaná? — Za to tím smutnější věc, když lidé, kteří se nemusí mozoliti o každý kousek chleba, nepostřehují v sobě ani v neděli trochu touhy po jakémsi vniterném obrození ušlechtilejšími pomysly, ba kteří si okázale libují v prázdné suchopárnosti každodenního života, v jeho věčně jednostejném tepu a koloběhu, protože jest — tak příjemně uspávající. Posléze setkáte se někdy, ač zřídka, i s třetím druhem lidí — takových totiž, kteří dlouho zápasí s útoky všednosti, ale nevytrvají až do konce a padnou jí za kořist hlavně z té příčiny, že nerozpoznali záhy nejnebezpečnější stránky její povahy — plíživou zákeřnost a svůdnou pohodlnost.

V Gogolově »Podobizně« mistrně vylíčena tragika uměleckého sevšednění. Chudý, ale nadaný malíř, náhle zbohatnuv, ihned pořídí si skvěle upravenou pracovnu a zakoupí si novinářskou reklamu, která mu přiláká plno zámožných zákazníků. Z počátku plane v něm ještě umělecká náruživost a čisté nadšení, tak že unášen jsa některými jemnými neb pozoruhodnými rysy v tváři svých živoucích modelů, hledí je něžnou věrností přenésti na své plátno. Ale zákazníci bývají netrpělivi a z marnivé ješitnosti, aby zdáli se čím nejsou, doléhají na malíře, aby jinače přírodu lichotil jim na svém výtvoru. A umělec znenáhla jim povoluje: čím dále tím častěji si zvyká zachycovati jak tak pouze všeobecný výraz tváří, ne jemné podrobnosti, a dávati obličejům jen jakýsi povšechný kolorit. Čím dále tím rychleji a lehčeji pracuje, jenže i tím více na škodu své vlohy. Již jeho rozum »přestává vymýšleti a přemýšleti«; jeho štětec chladne, otupuje, utkvívá »v jednotvárných, určitých, dávno obnošených formách.« Obrací se bezdečně k tvarům, »kterým se

naučil nazpamět; ruce se skládaly jediným způsobem, kterému se byl přiučil«; hlava se »neosmělovala učiniti neobyčejného obratu, ba i záhyby oděvu svědčily«, že má pro ně již hotové šablonky ve své paměti, a »nechtěly poslouchati a ukládati se na neznámé poloze těla«. — [1])

Tu vidíte patrně, odkud vyvěrá ošumělost duševní — z trpného sebeobětování pohodlnému mechanismu, z chůze myšlenek po vyšlapaných cestičkách, z výkonů stálým opakováním tak usnadněných, do nervové soustavy takořka vrytých, že utlumí prvotní vzácnou způsobilost mysli, rozbíhati se nejrozmanitějšími směry, postřehovati věci přesně s několika stran a vystihovati mezi těmi, které jsou na první pohled shodny, subtilnější rozdíly. Nitro lidské začne se podobati domu, z něhož duše dívá se na pestrotu přírodních i společenských výjevů jen malým počtem a to ještě zaprášených okének, ježto sama si zabednila všecka ostatní. Lidé takoví brzy nemají než pět šest stereotypních odpovědí na nesčíslné otázky svého okolí, pět neb šest hrnčířských kadlubů, do kterých vpravují nepřehlednou, nevyčerpatelnou rozmanitost tohoto světa. Kdo takto opakuje stále tytéž své neb trpně napodobí cizí úkony, ponížil se v stroj, který nedovede nic, leda ustavičně vyráběti tytéž výrobky. Poutaje takto sám sebe svými okovy, pozbývá schopnosti k onomu duševnímu vzletu, který vymáhá živé fantasie, nových samotvůrčích pomyslů a přede vším ne pohodlného přejímání, nýbrž neumdlévajícího hledání pravdy, krásy a dobra, krátce napjaté mobilisace všech vniterných pružin za vyššími cíli. Pouze toto čilé, úmyslné a ušlechtilé úsilí jest, co obklopuje bytost lidskou skutečnou gloriolou, svátečním rázem.

Většina dětského vychování a všecka řemeslná zručnost pochází sice z mechanisování vlastních úkonů a více méně trpné napodoby cizích vzorů: ale celý život dospělých nemá býti dílem neuvědomělým neb dětským opičením. Nic na nás není opravdu podivu a úcty hodno, než co z nás samých pochází, co sami jsme vymyslili a vytvořili, a ne co bylo do nás od jiných vloženo. Všecko vyučování nedospělých mělo by předem tuto věc hezky zhluboka uvážiti. Právem se žádá na učiteli, aby byl výklad jeho jasný a srozumitelný, ale neprávem, aby se utvářil v pouhou zábavnou hru t. j. aby mozek učňův všecky i nejvzácnější poznatky přejímal bez vlastní námahy, ba téměř zadarmo.

---

[1]) Ruská knihovna. Díl 16. Str. 304—310.

Neboť nabude-li jich tak lacino, neumí si jich vážiti, jejich nestejnou hodnotu rozlišovati, práci a důvtip objevovatelův i vynálezcův posouditi, ani z jejich výzkumů opravdu těžiti, ježto nezůstavují v něm úrodných, vlastním přičiněním vytvořených brázd. [1]) Toto příliš časné, příliš jasné světlo škodí mladým očím. Naši chovanci se přestávají trochu brzy diviti; patnáctiletým hochům se již zdává, že se Archimedovy zákony i Newtonova gravitace mohly vylíhnouti v praobyčejných hlavách.

Tatam již doba, kdy mladí lidé po vědomostech a knihách skutečně prahli, horečně po nich dychtili a je jako lahůdku zvolna a se zálibou ztravovali. »Tehdá,« praví Ruskin, »chodil jinoch do Cambridge, Padue neb Bonnu jako k slavnostní tabuli, plné nejchutnějších jídel a nejvybranějších vín« s obrovským hladem. Ale dnes často i nejnadanější cpou do sebe celé chuchvalce nejrozmanitějších poznatků beze vší chuti a pochoutky — dle Ruskina — »jako boa constrictor«.[2])

Jest rovněž význačno, že hlasy, které se již ozývají proti předčasnému Ben-Akibovství, brojí také proti upřílišenému, překotnému znázorňování všech věcí a výkonů ve školách, ježto žáci, navykajíce si vše pěkně pohodlně viděti toliko fysickým okem, pomalu již skoro nic nechtějí a nedovedou si sestrojiti tvůrčí hybností své fantasie. Není radostná podívaná na takto dorůstající podčlověky t. j. stroje, které jako fonografy zvenčí jsouce natahovány a krok za krokem řízeny, zvučí jen cizími myšlenkami a melodiemi. A přece, jak snadno se stává, že právě z takových bytostí se vyklubávají domnělí nadčlověkové beze vší skromné soudnosti, kteří nevědouce, že nemohou vyskočiti z lidské kůže, přece si namlouvají, že dlouhé věky čekaly pouze na ně, aby viděly, kterak se vznášejí v balonu své domýšlivosti nad hlavami bližních.

Protiví se nám individualita falešná, taková, která zapomíná, že mlékem společnosti byla odkojena ze zvířete v člověka, že i její peruti, ač-li má jaké, narostly jí snad jen ze součinnosti s jinými osobami, jako někdy sláva kapelníkova z výkonů orchestru, a že sebemilské podivínství, křiklavé zvláštnosti neb vrtochy, zevnější vyšperkovanost babylonskou směsí různých vědomostí, nedávají ještě jedinci práva k jakési honosivosti. Velebíme však individualitu pravou t. j. tu šťastně vyzbrojenou bytost, z které přední

[1]) Millova autobiografie. Překlad Žďárského (Pelclova Knihovna Rozhledů) str. 44.

[2]) J. Ruskin: »Deucalion«.

znaky lidskosti probleskují nejzářněji: velikost rozumu, která buditi chce a budí i rozum bližních, velikost srdce, která svou vřelostí rozehřívá i srdce divákovo, a výsost zásad, která povyšuje i hlediska pozorovatelův. U nás často se strachují rozvoje individuality, ale báti se jest pouze té falešné; potírati však pravou, jest ucpávati zřídlo veškerého pokroku. Sama příroda tomu brání.

Dávajíc dětem do vínku takořka nově vyrobená čidla na pouť životní, když všecky tyto ústroje dospělým již oslábly a otupěly, věčně znova zasypává ty drobné tvory svěžestí svých dojmů. Den co den omládá svět, nám již sestaralý, v mladých, stálým obdivem rozevřených očích. Pohříchu největší počet těchto tvorů, vyrůstajíce a dědíce řeč dospělých, tratí jako kdysi tito vždy více síly a chuti, aby vyjadřovali své tisícerobarvé počitky tisícerobarvým výrazem. Čím dále tím snáze je udolává šablonovitost slov a obratů od předků vymyšlená a přichystaná, ten úřední pravopis, netečný k rázovité zvláštnosti dojmů, vypelichanost a vyčichlost zvukových známek. Sto, dvě stě běžných rčení si osedlá jejich jazyk, aby povšechně schematisoval, místo přesně rozlišoval a odstiňoval, aby prkenně a suchopárně naznačoval, místo trefně, živě a zvonivě vystihoval.

Jemné dojmy přírodní a jejich ještě něžnější příznaky, vdechnuté na čisté sklo mladé duše — sotva jediný ze sta dovede věrně ofotografovati svými mluvidly. Brzy všichni chceme stoakkordovou harmonii a měnivou melodii kosmu odtlouci na chudém bubínku několika vyšeptalých frasí. Trpně napodobená mluva, vytvořená jinými bytostmi, stírá pel se všech těch vzruchů, jichžto osobně jsme zažili. Jenže dobře rozumějte, kam směřují tuto pronesené výroky! Nechtějí brojiti proti společnosti, jejím řádům a darům, nýbrž upozorňují toliko na to, že třeba jakési obezřelosti, aby její dary se nám nestaly danajskými t. j. neučinily z nás pouhé požívavé, zlenivělé trubce. Domácí výchova, ulice i škola sypou na nás spoustu svých zvuků a v nich i s nimi vpravují do nás cizí názory, pomysly a domněnky, posazujíce nám na nos »brejle mámení« v tom smyslu, že potom snadno spatřujeme svět jen v těch barvách, v kterých jiní jej spatřují. Století pracovala za nás; jestliže však pouze trávíme a sami nic k zásobám nepřičiňujeme — jaký bude účinek?

Není možná, aby kaleidoskop naší fantasie, kdysi snad samá změna, samý pohyb, znenáhla neustrnoval. Čilý ruch a vespolné proplétání představ v nás jaksi zamrzá; půl tuctem vypůjčených sestav umrtvena původní nepřebraná kombinační rozmanitost. Nej-

rychleji se rozmáhá tento zevšedňující proces tam, kde jej podporuje věčně stejný koloběh živnosti neb úřadu. Tam co den víc a více krotne a krní bujná odvaha fantasie, až posléze jezdí na krotkém a vychrtlém, kancelářském šimlu. Zato zotročuje nás vždy neuprosněji paměť a to více cizích než-li vlastních zkušeností. Přetvořujeme se v společenské cizopasníky; místo abychom nosili svůj med do úle své duše, líhnou se z nás včely zlodějky. Nad našimi čely vždy patrněji prosvítá firma: Sklad pro obnošené zboží. Spoléhajíce na cizí výroky a úsudky, uvádíme rozum svůj na mizinu; chytáme z okolí bez rozmyslu jizlivé pomluvy, hloupé pověry a předsudky, lehkomyslná a nemravná hesla. Tyto stinné stránky společenského života, zvláště pak spolkového, vyličuje trochu nadsazeně, ale ne bez jádra pravdy Turgeněvův »Hamlet ščigrovského újezda«. [1])

»Kroužek (spolek) — je záhuba každého samorostlého vývoje, kroužek — toť ohyzdná náhrada za společnost, ženy, život . . . je lenivé a zvadlé žití, trávené pohromadě a vedle sebe, jemuž se připisuje význam a tvářnost rozumné práce; kroužek nahrazuje rozmluvu mudrováním, přiučuje jalovému tlachání, odvádí nás od osamělé, blahodárné činnosti, vštěpuje vám literární svrab, zbavuje vás konečně svěžesti a panické síly duševní. Kroužek — jest vtělená všednost a nudnost pode jménem bratrstva a přátelství, souhrn nedorozumění a nároků pod zástěrou upřímnosti a účastenství; každý přítel má právo pohruzovati v každé době a v každou hodinu neumyté prsty do vnitřností soudruhových, a proto ve kroužku nikdo nemá čistého, nedotknutého místa na duši; v kroužku kde kdo se klaní prázdnému krasořečníku, samolibému mudrlantovi, předčasnému starci, tam nosí na rukou nicotného básníka, jemuž připisují »utajené« myšlenky; v kroužku vykládají mladí, sedmnáctiletí hoši chytře a hlubokomyslně o ženách a lásce, ale před ženami mlčí, nebo s nimi mluví jako s knihou — a o čem to s nimi mluví! V kroužku kvete chytrácké krasořečnictví; v kroužku pozoruje druh druha hůře než policejní úředník . . . Ó kroužku, ty nejsi kroužkem mladých přátel: ty jsi začarovaným kruhem, v němž vzal za své nejeden řádný člověk!« — (Dokončení.)

[1]) »Lovcovy zapisky«.

Roztřídění citů a obrazotvornosti.

Píše Dr. Oldřich Kramář.

(Pokračování.)

I citům kosmickým, zbožnosti (čili v odvozeném smysle lásce k bohu), lásce všelidské a světobolu odpovídají příslušné výtvory obrazotvorné, ježto na ní zakládá se všecko objektivování a takřka zosobnění základů náboženských a mravních v určité formě lidskosti. Zkrátka, na této nejvyšší činnosti obrazotvorné zakládá se veškerý dogmatický obsah nauk náboženských.

Avšak zde třeba rozeznávati nižší a vyšší stupeň tvorby dogmatické. Původ náboženských nauk a vůbec prvních ponětí sem spadajících jest rozdílný od pozdějšího a pravého zdroje poznání náboženského. Prvotní ponětí měla za podklad rozdílná pozorování smyslné přírody a úvahy z prostého a původního lidského života plynoucí; ponenáhlu teprv přidružil se k tomu onen vyšší zdroj, jenž dán jest citem zbožnosti a později světobolu. Proto všecky nauky z původního smyslně mythického obsahu zvolna probírají se k vyššímu stanovisku, jež vyplývá z podnětů transcendentních, světových. Ježto k tomu předmětu později se již nevrátíme, budiž připojeno, co o této věci říci lze. Pojmy božstev, vyjadřujících rozdílné stránky úkazů přírodních, jak je shledáváme v bájesloví řeckém a indickém, asyrském, egyptském atd., spadají ovšem ještě do oné starší a významem svým nižší doby názorů náboženských. Proto i pojem boha a bohů svou etymologií naznačuje tento původ. Jen zvolna zušlechťovaly se názory náboženské, a tím i dospívalo se ponenáhlu k požadavku jednoho vševládnoucího božstva. Jak dříve již podotčeno, zachovala nám toliko staroindická nauka bezpečné stopy k ocenění tohoto psychického pochodu. Bylť to cit zbožnosti, jenž v pokročilejším lidstvu a u lidí vynikajících pozvolna nabýval patrnějšího uvědomění a ustálení. Etymologie sanskritského slova »brahma«, jež označuje zbožnost, ukazuje nám zřejmě podstatu

tohoto citu. Ono slovo odvozuje se od kořene wardh čili barh, jenž znamená ve tvaru mediálném »růsti, vzmáhati se, nadchnouti se«. Slovo brahma dobře vyjadřuje tedy podstatu onoho citu zvolna rostoucího a vědomí ovládajícího. Tento názor nabyl posléze objektivného významu tím, že transcendentní příčina k onomu citu byla postulována. Byl to tedy nutný požadavek myšlení, a tím právě liší se tato obrazotvornost metafysická od obecné, která bere látku svou z oboru smyslů; žádať ona něco, co se představiti nedá. Jediným obsahem jest ona ovládající nálada zbožnosti sama. Brahma znamená tedy potom onu prabytost světovou, tvůrčí, zkrátka pojem Boha, ale ve vyšším smysle metafysickém zcela rozdílném od dřívějších zosobněných přírodních sil, jako Indra, Varuna, Yama, Agni atd.

Pravý pojem božstva jednoho není tedy ničím jiným než zosobněním mocného a ovládajícího citu zbožnosti, tedy dle kritického stanoviska psychologického výtvorem oné vyšší, z transcendentního podnětu původ berouci obrazotvornosti. Poněvadž však starší nauka se svými smyslnými a proto obecnému rozumu snadno přístupnými názory nedala se odstraniti, proto lidové náboženství i u Indů dále kráčelo dosavadními kolejemi. Neboť toto vyšší a čisté náboženské přesvědčení bylo přece vždy jen majetkem duchů pokročilých a vytříbených.

Podobným způsobem dál se asi vývoj náboženství u všech ostatních národů, jen že nelze jej tak zřetelně sledovati. Poněvadž pak člověk nesnadno lidských názorů se sprošťuje, proto i bůh při mnohých dokonalejších názorech náboženských zůstával toliko vzmocněným člověkem.

Kromě tohoto nejvyššího výplodu transcendentně osvícené obrazotvornosti jsou ovšem i jiné výtvory náboženského rázu, kteréž mythům více se podobají, pročež o nich dále zmínky neučiníme.

Zvláštním případem obrazotvornosti jsou halucinace, o kterých, pokud v obor snu patří, již bylo promluveno. Avšak i mimo snění vyskytují se halucinace v duševních chorobách i ve stavu zdravém, než jen velmi pořídku. Promluvíme o nich v souvislosti pozdější.

Roztřídění citu a obrazotvornosti dá se tedy provésti takto: City jsou předně prosté a odvozené, a tytéž rozdíly platí při obrazotvornosti. City odvozené jsou opět buď aperceptivné neb re-

flektorické; a totéž platí o výtvorech obrazotvorných. City reflektorické dají se opět rozděliti na sthenické a asthenické, avšak poněvadž jedny i druhé reflexy mohou se v témž citu střídati, proto rozdíl tento nemá tak veliké důležitosti, a třeba rozděliti povšechně city reflektorické dle dříve naznačeného zřetele. Tedy jsou city a obrazotvornost:

1. Spadající v obor činnosti srdeční.
2. Do oboru úkonu dýchacího.
3. Do úkonu vasomotorického.
4. Do úkonu pohlavního.
5. Do úkonu trávení a výživy.
6. Do oboru reflexů svalů kosterních.

Všecky tyto city a výtvory obrazotvorné nutno pak klásti jako vitální naproti kosmickým.

Kap. 3. City a obrazotvorné výtvory z patrných vnitřních orgánových reflexů pochodící.

Specifické city reflektorické vyznačují se tím, že příslušné změny v úkonech orgánových, t. j. podněty inervační, nastupují náhle, tak že rozdíl orgánového vědomí zcela patrným a nápadným se stává. Nastupují-li takové změny ponenáhlu, nemívají zhusta ani významu specifického citu, nýbrž pociťují se toliko jako povšechné nálady.

Zrychlení a sesílení srdeční činnosti nastává mnohdy zcela ponenáhlu, jako na př. horlivou prací duševní neb hmotnou, neb požíváním kávy neb čaje neb kouřením tabáku. Výsledný stav pociťuje se toliko jako zvýšená nálada. Nastane-li však ono zrychlení a sesílení náhle, nabývá podstaty specifického citu, buď radosti neb nadšení, neb lásky a blahovůle. Také opačný stav zvolnění a uklidnění činnosti srdeční pojímá se toliko jako nálada a nemá žádného nápadného významu. Tak na př. když po zvýšené náladě nastává ponenáhlu uklidnění. Podobně pociťuje se seslabená a spolu zrychlená činnost po déle trvající námaze tělesné neb duševní jako ochablost, která vyžaduje delšího odpočinutí. Tytéž úvahy naskytují se při reflexech v oboru ostatních úkonů vegetativních dle toho, nastupují-li pozvolna či náhle.

Reflektorické city z oboru úkonu srdečního jsou tyto:

1.) Cit sesílené a spolu zrychlené činnosti, jenž dle objektivních příčin představových jeví se jako radost, láska a blahovůle, nadšení a zvýšené sebevědomí.

2. Cit uvolněné činnosti srdeční pojímá se dle okolností jako hněv neb žal a bolest, neb pokoření čili snížené sebevědomí.

3. Cit zrychlené a spolu seslabené činnosti jest strach a v některých případech hrůza. Oba tyto stupně jsou toliko průvodními úkazy rozdílné.

4. Cit náhlého zastavení, po němž pak následuje buď sesílená neb seslabená činnost: radostné překvapení a leknutí neb zdrcení (při hněvu, zármutku, strachu) a pokoření.

Smíšené city vznikají tedy tím, že k počátečné fási druží se reflex jiného rázu, jako při hněvu a rozlícení a v jiných případech.

Jak svrchu již podotčeno, jsou tyto specifické city podmíněny náhlejší změnou, tak že nastává patrný rozdíl mezi orgánovým vědomím dřívějším a pozdějším. Při tom však jsou i specifické city rozličného stupňování schopny od mírnějších až k vášni. Každý specifický cit zanechává po sobě déle trvající náladu svého způsobu, než navrátí se vědomí orgánové do střední míry střízlivé, což děje se zhusta opačným stavem citovým.

Podstata radosti kromě sesílené a zrychlené činnosti srdeční naznačena jest známými průvodními úkazy, přeplněním jemných tepen krví, živou inervací kosterních svalů, kteréž z pravidla nesrovnává se s klidným držením těla, a proto též rozličnými zevními projevy. Objektivní obsahy představové, jež jsou příčinou radostného citu, bývají nadmíru sesilovány zpátečními reflexy a tedy i doplňovány výtvory obrazotvornými. Radostně naladěný netoliko přeceňuje příčinu své radosti, nýbrž i pozbývá vlivem činnosti obrazotvorné střízlivé soudnosti. Téhož významu jest i zvýšené sebevědomí.

Podstatného rozdílu psychologického mezi radostí neb sebevědomím a nadšením není; prvé vztahují se spíše k předmětům, jež slouží našim potřebám a žádostem, nadšení bývá rázu všeobecnějšího, méně sobeckého. Proto člověk raduje se tomu, co jeho potřebám a zálibám vyhovuje, pyšní a nadouvá se svými úspěchy, ale nadchne se tím, co jeho myšlení neb snahy obohacuje a rozšiřuje.

I láska a živěji cítěná blahovůle shoduje se podstatou úplně s radostí, rozdíl opětně jen v tom záleží, že jest to radost našich potřeb a žádostí se netýkající, nýbrž druhou osobou a jejím zdarem způsobená. Ovšem třeba míti na zřeteli, že zde pojem lásky pojímán jest ve smysle širším, nikoli v úzkém smysle lásky pohlavní. Objektivní rozdíl ve všech těchto citech záleží toliko v předsta-

vách samých, avšak ježto představový obsah s vybavenými reflexy vchází v nejužší styk, proto zdánlivě vznikají rozdílné city. Při lásce jako radosti nějakou osobou způsobené přistupují ovšem ještě ony transcendentní podněty nezištné něžnosti, které tomuto citu dodávají obzvláštního rázu specifického. Ke zmíněným reflexům totiž přistupuje pak ještě ona nevýslovná libost při objetí neb líbání neb jiném dotyku milované osoby. Nejryzeji shledáváme tuto něžnou lásku u malých dítek vůči rodičům a jiným milým osobám, a naopak u rodičů. Zcela rozdílného rázu dle základních podnětů jest opojení spojené s láskou pohlavní.

Co pak obrazotvorných výtvorů se tkne, bylo již řečeno, že jsou především průvodními úkazy při citech samých, dodávajíce jim živosti a bohatosti, že tím spolu oba úkazy navzájem se sesilují. Samostatného významu nabývají obrazotvorné výtvory sesílené a zrychlené činnosti srdeční i ve bdělém stavu mimo city radostné, i pak obzvláště ve snech. Při střízlivé práci obvyklé vyskytují se takové okamžiky náhle vznikajících výtvorů obrazotvorných, kteréž jako pablesky z jiného světa radostného do života zasahují. Mladý věk obzvláště jest jimi obdařen, avšak též, ač řídčeji, věk zralý a pokročilejší. Takovéto ozařující pablesky posilují člověka v práci a v námaze a naplňují blahými nadějemi, zcela neurčitými. Z nich jedině pochopiti lze, že člověk povahy prosté a přepjatou kulturou přirozenosti neodcizené při práci neb chůzi si prozpěvuje, ano po případě nové nápěvy vymýšlí. V tom nutno hledati původ prosté písně národní, pokud vyjadřuje radost a uspokojení. Sledujeme-li objektivní podstatu těchto výtvorů obrazotvorných, pozorujeme, že jsou to z pravidla více méně nejasné výbavy z oboru zrakového; kdyby pozornost k nim byla obrácena, nabývaly by ponenáhlu jasnějšího rázu, jakož skutečně se stává, když blouznění zcela volně uzdu popouštíme. Také základní myšlenky výtvarného umělce a básníka v tento obor spadají, pokud nejsou zvláštními příčinami vzbuzeny. Po případě vedou ony reflexy obrazotvorné i k výbavám různorodým, a to z oboru sluchového, nabývajíce takto rázu hudebního.

Ohlížíme-li se po fysiologické příčině oněch úkazů obrazotvorných, shledáváme, že jsou to příslušné reflexy v činnosti srdeční. Zhusta zbývají residua z dřívějších stavů citových, často však také teprv vznikají ony změny, zvláště při práci a podobné činnosti tím, že činnost srdeční pozvolna se sesiluje. Snad někdy též jinými příčinami orgánovými, ano po případě i z prvotních závad orgánových. Jakmile tedy takové orgánové reflexy se objeví,

ihned promítají se v obor smyslového vnímání, a to nejčastěji v představy zrakové. Vzhledem k celkovému stavu organismu po většině bývají známkou zdravoty, ale mohou výminečně býti také znakem duševní choroby.

Hojné pole nalézají pak tohoto způsobu reflexy představové ve snu.

Dosti známé bývají sny o krásných krajinách neb budovách, ne méně časté zištnější sny o štěstí, které člověka potkalo, o vzácných darech, výhrách, o povýšení v povolání a t. d., jak individualita každého člověka látku představovou skytá. —

Hněv a zármutek mají tu společnou stránku, že znamenají uvolnění činnosti srdeční, avšak s tím rozdílem, že při hněvu děje se uvolnění bez seslabení, v žalu však uvolněná činnost srdeční spolu jest seslabena. Při obou citech lze pozorovati zajímavé úkazy a větší složitost děje odtud nastávající, že jiné reflexy se přidružují. Hněv bývá jako radost obyčejně výsledkem jednotlivých po sobě následujících podnětů, které by bez patrné stopy zmizely, kdyby zůstaly ojedinělé. Objektivní příčina představová vyjadřuje obyčejně nějakou neshodu neb nesrovnalost s nutným požadavkem, neb změnu, která dotýká se nás jako újma, ztráta neb urážka. Není-li předmět příliš závažný, není výsledný reflex nápadný aneb bývá potlačen, tak že nenásledují další úkazy. Po náhlém uvolnění totiž nastává zrychlení činnosti neseslabené, kteréž by mělo za následek nějakou inervaci svalstva kosterního, t. j. zevní projev hněvu. Opětují-li se však takové podněty, pak sčítají se jich působnosti, a následující reflex zrychlené a neseslabené činnosti srdeční dostupuje prudkosti, jež nedá se již utlačiti. Následek toho jest výbuch hněvu čili rozlícení, které podobnými, ač přece rozdílnými úkazy jest vyznačeno jako radost. Rozdíl ovšem záleží v tom, že předcházející uvolnění činnosti jest rozhodnou nelibostí, která zdržováním jen ještě vzrostla. Výbuchem rozlícenosti spotřebuje se nahromaděná energie pohybu srdečního a nastává pozvolna utišení. Proto jest projev hněvu celkem zdraví prospěšný, pokud organism nezískal nekrocenou hněvivostí již chorobnou náchylnost čili dráždivost. Důsledné potlačování hněvu, nevyplývá-li ze zásady lásky k bližnímu, nýbrž toliko ze sobeckých zřetelů, jest zdraví tělesnému i duševnímu a tedy i mravnosti škodlivo. Prchlivost vyjadřuje náchylnost buď již přirozenou neb získanou k výbavě reflexů; a proto výchova má hleděti k tomu, aby reflexy hněvu byly opanovány stálými zřeteli lásky.

Žal či zármutek jest celkem reflex asthenický, avšak může někdy blížiti se hněvu; pak ovšem nastává cit smíšený. Mezi smíšené city podobného rázu patří i pohrdání a nenávist, o nichž však později bude promluveno.

Je-li zármutek pouhým citem asthenickým, pak jest pravou protivou radosti i také hněvu. Proto jeví se zblednutím, ochablou inervací kosterního svalstva, prodloužením tváře a jinými známkami fysiognomickými. Prudší zármutek bývá provázen pláčem a vzlykáním. S druhé strany však blíží se zármutek někdy citu rozdílnému, t. j. úzkosti, která spadá mezi reflexy dýchací. Toto přidružení nastává, jak se zdá, zvláště tehdy, nebyly-li vybaveny reflexy, onen původní srdeční reflex mírnící a seslabující, pláč a vzlykot. Dále při hněvu i zármutku lze pozorovati následkem ponenáhlého utišení zcela zřejmý přechod v cit opačný. Hněv, jemuž byl průchod dán, mění se v lítost z ukřivdění, které snad příslušné osobě bylo způsobeno. Afekt přechází v opačný afekt. Proto bývají lidé po výbuchu hněvu nejvíce smířliví. Podobný úkaz pozorovati možno při zármutku. Dán-li jemu volný průchod pláčem a vzlykotem, netoliko se utišuje, nýbrž mnohdy přechází v opačný stav uspokojení. Tak zejména u dětí a žen. Děti i ženy, vypláčou-li se, zapomínají na příčinu zármutku a nabývají klidné i veselé mysli. Odtud pochází také onen zajímavý úkaz, že žena sotva kdy tak zármutkem se dá ovládati, aby zapomněla na péči o svůj zevnějšek, kdežto muž, jehož zármutek jest násilnější a trvalý, snadno v něm zapomíná všech zřetelů, pokud železná povinnost nekáže bolest krotiti.

Oba city, hněv i zármutek, zanechávají, nebyly-li utišeny, déle trvající náladu jako residuum předešlého živého reflexu; prvý popudlivost, druhý sklíčenost neb zarmoucenost.

Oba city mají také své příslušné výtvory obrazotvorné, i v průběhu citu samého i mimo to bez zevních příčin představových, a také obzvláště ve snu. O prvém případě postačí podotknouti, že výtvory obrazotvorné sesilují afekt hněvu i zármutku právě tak jako radost a city podobné. Proto i rozhněvaný i zarmoucený přeceňují příčinu svého citu a pozbývají střízlivé soudnosti. Z příčin prostě orgánových objevuje se zhusta popudlivost a s druhé strany opět sklíčenost jakožto pouhé následky výtvorů obrazotvorných, které nastaly prostými vlivy orgánovými, bez patrné příčiny představové. A tak děje se i ve snu, jen že tu ony orgánové reflexy zcela zjevně vytvářejí se v dějích příslušných.

Odtud sny o hádkách a rozepřích a naopak o neštěstí neb zármutku.

Zvláštní případy obrazotvorných výtvorů hněvu a zármutku jsou podezření a obava. Oba mají to společné, že bývají způsobeny nějakými i sebe nepatrnějšími příčinami objektivními, t. j. představovými. Tyto příčiny samy o sobě neměly by žádných zvláštních následků, kdyby nenalézaly příhodné půdy, náladu orgánovou srdeční dřívějšími příčinami aneb ustálenou náchylností nepravidelně podrážděnou, jednak popudlivou, jednak sklíčenou. Tato nálada i nepatrnými příčinami bývá pak sesílena a promítá se v obor představový, jak samo sebou se rozumí, dle podstaty osobnosti a právě stávajících poměrů života. Podezření jest tedy obrazotvorný reflex způsobený nepatrným objektivním podnětem, a nastávající výbava obrazotvorných reflexů daleko převyšuje onu objektivní příčinu. Podobný jest případ obavy. I tu nějaké nepatrné objektivní příčiny sesilujíce trvalou náladu dávají podnět k hojným výbavám obrazotvorným, jež objektivní platnost oné příčiny daleko převyšují. Proto jest podezření obrazotvorným korelátem nálady hněvem pobouřené, obava pak nálady sklíčené. A rovněž ustálená vlastnost podezřívosti korelátem popudlivosti, jako starostlivost plna obav korelátem mysli zarmoucené a starostlivé. Podezření pak jako zvláštní případ zahrnuje v sobě žárlení, a žárlivost jako trvalý znak jest opět obrazotvorným korelátem nálady trvaleji pobouřené. Zevrubnějšího výkladu není potřebí.

Prve pokládali jsme hněv a následující rozlícenost jako výsledek jednotlivých menších podnětů, jichžto působnosti se sčítají. Avšak hněv může míti ještě jinou tvářnost. Je-li dojem objektivní příčinou způsobený příliš prudký, na př. citelná ztráta neb docela neočekávaná urážka a pod., nenastává pouhé uvolnění činnosti srdeční, nýbrž náhlé zastavení s následujícím seslabeným rytmem. Tato fáse citu podobá se zcela překvapení bolestnou, zdrcující zprávou způsobenému. Zaražení odtud pochodící jest afekt asthenický, jenž má všecky příznaky takového citu a trvá dle okolnosti buď krátkou neb delší dobu; potom nastupuje fáse sthenická, výbuch sesílenou a zrychlenou činností srdeční způsobený. Jako všude platí i zde zásada zachovaných kvantit; čím větší bylo překvapení, tím násilnější jest výbuch rozlícení, není-li povaha člověka duševní a tělesnou ochablostí zcela zmalátnělá. Tento případ hněvu naznačuje tedy rozhodně smíšený cit o dvou fásích. Podobné podstaty jest pak i zdrcenost náhlou, neblahou zprávou způsobená, po níž následuje vášnivý výbuch žalu, naopak opět prudké překvapení

nenadálou radostnou zvěstí zjednané, jež podobný vášnivý výbuch radosti má v zápětí. Všecky tyto případy jsou city patrně smíšené o dvou fásích.

Čtvrtý specifický cit jest strach, jenž někdy neobyčejným sesílením nabývá podstaty hrůzy. Psychický a fysiologický ráz strachu jest zrychlená a seslabená činnost srdeční. I zde někdy může nastati náhlejší zastavení činnosti, kteréž pak označujeme slovem leknutí, v závažnějších případech sluje zděšením. Strach jest veskrze afektem asthenickým a vyznačen proto příslušnými znaky, bledostí, málomocností údů a chvěním, pak obzvláštním výrazem tváře. V některých případech přidružuje se k tomu ježení vlasů, jež vyplývá ze změněného inervačního stavu plochých svalů lebečních. Toto stadium strachu bývá označováno slovem hrůza. Jak záhubný jest strach, to dosvědčují dávné zkušenosti lidské; můžeť okamžitě usmrtiti člověka, nepomáhá-li si příroda vedlejšími reflexy mírnícími, jako v závažných případech omdlením. V méně závažných náhlým výmětkem ze střev. Také pláč a výkřiky strachu a hrůzy bývají takové reflexy zhoubné následky strachu mírnící. Avšak zkušenost ukázala, že i po omdlení může nastati nebezpečná nemoc nervová.

Obrazotvorné reflexy strachu odpovídající dají se obdobným způsobem seřaditi jako při citech dřívějších. Obzvláště zajímavo jest i to, že následkem strachu bývá obrazotvornost déle pobouřena; stav z toho plynoucí lid označil slovem bázeň. Bázlivost vyjadřuje jen náchylnost k obrazotvorným výtvorům tohoto způsobu. Často vyskytují se příslušné výbavy obrazotvorné z příčin prostě organických v děsivých a hrozných snech. Vůbec lze říci, že pochmurné sny vedle zcela nevýznamných bývají častým úkazem u našeho předrážděného lidstva, a neméně ve věku dětském než dospělém. Nastane-li tedy ve spánku, při déle trvající poloze hřbetní, zrychlená a seslabená činnost srdeční, pak družívají se k tomu i obvyklé průvodní reflexy, sevření malých tepen a odtud pochodící mrazení, ano i ježení vlasů. Dle stadia snění bývají pak výtvory obrazotvorné rozdílného rázu, buď více podobny děsivým dojmům bdělého vědomí, buď i také zcela rozdílného, nepochopitelného a nevýslovného rázu. Ba stává se, že i předměty, které ve střízlivém vědomí bdělosti nemají žádného příměsku hrůzy, ve snu stávají se děsnými. Od některých fysiologů byla pronesena domněnka, že zevní vychladnutí bývá příčinou takových snů, avšak to jest omyl, neboť možno bedlivým pozorováním se přesvědčiti,

že jest mrazení původu prostě orgánového, nikoli výsledkem zevních příčin.

Také bývá vždy spojeno s oním vířivým pohybem srdce, jenž podstatně vyjadřuje povahu strachu, ano i zastavení činnosti srdeční může nastati, k němuž pak družívají se výkřiky hrůzy ze spaní a probuzení.

Za protivu bázně a bázlivosti pokládá se srdnatost a zmužilost, než nutno připomenouti, že tento stav není žádným specifickým citem, snad radosti neb hněvu podobným, nýbrž toliko nedostatkem strachu a bázně a potlačením jich. I nejsrdnatější člověk pociťuje podněty strachu, avšak nenabývají u něho převahy nad střízlivou rozvahou. Odtud lze vysvětliti i jinou zajímavou zkušenost, že lidé dovedou rozvahou strach překonati a stávají se srdnatými, ano i to, že dospělejším věkem bázlivosti ubývá.

Cit strachu a hrůzy, jakkoliv lidem celkem nevítaný, přece s druhé strany má jakousi pikantní zajímavost, pokud nepřekročuje jisté meze. Na tom zakládá se z valné části romantičnost lidových pověstí a pořekadel a výpravné a dramatické poesie vůbec. Výtvory obrazotvorných reflexů sem spadající, jako strašidla, duchové, tajuplná místa a nadpřirozené děje byly a jsou proto oblíbeným vnadidlem obrazotvornosti lidské. Pokud takovéto výtvory příjemně baví a nezanechávají závažnějších citových reflexů, nelze proti nim namítati ničeho; jakmile však vybavují city hrůzy a tím déle ovládají mysl, zvláště mladistvou, stávají se škodlivými. Zábavnou literaturu tohoto způsobu nutno tedy zavrhovati. — Ostatně nelze upříti, že city strachu i jinak v umění mají svou oprávněnost, jako zvláště v tragedii, ale též v hudbě. Dojem romantičnosti a tajemného strachu bývá i ve skladbách hudebních dosti častým příměškem a dotvrzuje patrně, co bylo již dříve pověděno, že v umění život se střídavými svými náladami dochází uplatnění. — K citům srdečním dlužno všeobecně podotknouti, že vznikají při nich také reflexy dýchací, nemají však podstatného významu, poněvadž zastíněny jsou převahou srdečních.

Mezi reflektorické city v obor srdeční činnosti náležející patří též city společenské, t. j. kromě lásky ve smysle všeobecném souradost a soustrast, závist a škodolibost, jichž podstatu netřeba rozebírati.

City z úkonu dýchacího pochodící jsou proto obzvláště důležity a zajímavy, že provázejí činnosti rozumové čili aperceptivné, naznačujíce jich úspěch neb neúspěch.

Apercepce, t. j. podřaďování představ starším ustáleným představám, jest tak rozsáhlým úkonem, že veškerý život duševní na něm spočívá. Dle toho, jak děje se ono podřaďování, zdali snadno a rychle čili s překážkami, aneb nenastává-li vůbec žádná apercepce, jest střídání představ velmi nestejné, buď pravidelné neb zvolněné neb dokonce zastavené. Jest však nanejvýš pravdě podobno, že dýchání přizpůsobuje se oněm dějům představovým, tak že buď koná se rytmem obvyklým čili středním, neb se zrychluje, neb zvolňuje, neb dokonce zastavuje. Při tom nastávají též reflexy srdeční, ale ustupují do pozadí. Specifické city v tento obor spadající, dosvědčují zřejmě, že takovéto nápadné změny za příčinou úkonů rozumových, tedy všeobecně jako průvodní úkazy vystřídání představ, neustále se dějí. Klademe-li střední obvyklý průběh za měřítko naskytují se nám tyto případy.

1.) Cit zvolněného neb uspíšeného průběhu představ.

2.) Cit vyjadřující nedostatek zájmu a naopak zájmu probuzeného.

3.) Cit pozornosti.

4.) Podivení a ve zvýšené míře úžas.

5.) Očekávání a naděje, netrpělivost a sklamání.

6.) Cit směšnosti a komičnosti.

7.) Cit nevolnosti a jako vyšší stupeň úzkost.

8.) Cit námahy svalové.

Výtvory obrazotvorné nejsou v tomto oboru veskrze tak jasné a patrné jako při citech úkonu srdečního, avšak v některých případech dají se snadno sledovati, tak při reflexech směšnosti a komičnosti a při úzkosti. Ostatně platí o nich totéž, co prve o vyskytání se výtvorů obrazotvorných vůbec bylo pověděno.

Aby podstata těchto citů, jejich libost a nelibost byla pochopena, nutno opět připomenouti, co dříve o fásích úkonů bylo řečeno. Pravidelný průběh jest nevědomým požadavkem, a každá odchylka od něho náhle nastávající má význam specifického citu, kdežto ponenáhlu vznikající změny jen jako nálady se pociťují. — Normální průběh úkonu dýchacího jest tedy požadavkem, a spolu s ním též obvyklý průběh ve střídání představ.

Nastáváli odchylka od obvyklého a tedy nevědomky požadovaného průběhu představ, nastává spolu uvědomění zdržovaného rytmu dýchání. Tak děje se především, když apercepce jest znesnadněna, na př. při čtení nesnadnější vědecké knihy, kdy často podřaďování potkává se s překážkami; aneb posloucháme-li řeč-

níka, jenž nedovede plynně a bezvadně pronášeti své myšlenky, často se zastavuje aneb opravuje.

Každou takovou zastávku tohoto neb onoho způsobu pociťujeme ihned v úkonu dýchacím, jenž podobně se zastavuje a uvolňuje. Opak děje se, je-li střídání představ rychlejší než obvyklá míra toho požaduje; jako když chvatně něco přehlížíme aneb naslouchámě řečníku rychle mluvícímu, jehož myšlenky jen s námahou můžeme sledovati. Dýchání jest tím zrychleno, a to náhle a pozorovatelně, a uvědomění toho jest obsahem specifického citu. Prvý případ nabývá za rozdílných okolností bližšího určení a tím spolu nového specifického zabarvení. Nastávají-li překážky často, aneb je-li vyrušení z proudu představového náhlé a neočekávané, přecházívá tento cit snadno v obor reflexů srdečních, přibíraje na sebe ráz popuzení a hněvu. Tak horšíme se na nejapného řečníka a vypravovatele a hněváme se rovněž, jsme-li z klidné práce vyrušováni.

Je-li takto průběh představ často rušen překážkami, obzvláště když apercepce jest nesnadná, a tyto nesnadnosti rychle za sebou postupují, připravuje se ponenáhlu výsledný stav v úkonu dýchacím a spolu v apercepci, klidný rytmus vdechování a vydechování mění se v uslabené a uvolněné dýchání, z něhož posléze nastupuje známý úkaz zívání. Fysiologická podstata jeho záleží v tom, že při rozevřených ústech zastavujeme dech zvolna a protáhle, majíce nozdry sevřeny, vdechujeme vzduch ústy a pak rychle vydechneme. Tento úkaz může se i vícekrát přímo za sebou opakovati, obyčejně však nastává po delších přestávkách. Všeobecně říci lze, že jest zívání výsledným úkazem při všech déle trvajících změnách v úkonu dýchacím, jest zkrátka odznakem ochablosti, která nějakým způsobem, buď spánkem neb zábavou, musí přejíti ve střední stav; proto i po každé namáhavé práci duševní nastává uslabený rytmus dýchání, jenž projevuje se opětovaným po přestávkách zíváním. Avšak i druhý případ prve zmíněný, kdy nad obvyklou míru zrychlený proud představ se vystřídává, vede posléze k ochablosti a k zívání. (Pokračování.)

Právní cit a citové právo.

Psychologický příspěvek k filosofii práva.

Napsal Dr. Bohdan Klineberger, zemský advokát.

(Pokračování.)

Osvědčuje se to v známém úkaze, že ve vědomí soudcově od okamžiku, co poznává strany, jest vyvinut esthetický cit a s ním obyčejně i cit morální, který vyvolává ve vědomí morální představu — vztahující se na vnitřní hodnotu sporného skutku (věci) — v době, kdy není tušení, jakou se objeví podstata (pravda), a tak jest představa morální vázána v době, kdy není pro ni opravdového důvodu, leda citu z jevu zevního a fantasie o hodnotě jevu.

Zde lze pozorovati, jak dalece se vlivem citu odchylovati může a skutečně odchyluje morální představa od morální představy reální: odchyluje se od ní stejnou měrou, jako se odchyluje vědomí zjevu — předpokládaného — od vědomí zjevu pravdivého čili jako domněnka od pravdy. S tohoto hlediska lze pro právo rozeznávati cit pravý a cit nepravý či — aby pojem práva byl vystižen, cit spravedlivý a cit nespravedlivý. Nespravedlivost citu spočívá v nepodstatnosti a tím jest tenkrát, když jest vyvolán, ač skutečný zjev osobní nebo věcný (kdyby známý byl) by vyvolal cit opáčný.

Poznamenati jest nutno, že představa, pokud se osoby týče, bývá obyčejně povšechná, vztahujíc se ne snad jen na jistý tvar osobní, nýbrž na celou osobnost. Cit morální naproti tomu jest více částečný tím, že pojímá osobu ve vztahu na určitý kon. Tím lze vysvětliti, proč esthetické city mají spíše vliv na morální, než morální na esthetické a proč souměrně s tím i představy se tak navzájem doplňují.

6. Před logickým soudem právním — zván-li tak soud na základě objektivity — předchází úsudek citově osobní a citově

věcný, citový soud, v němž these — prozatímná these — založena jest na funkci citových představ. Má proto tento soud ráz domněnky, t. j. these bez objektivní podstaty. Přicházíme tak k větě pro útvar právního soudu důležité, jejíž podstatnost osvědčena životními úkazy; majíce souditi buďsi o lidech, buďsi o konech lidí, hledáme dojem citový — obyčejně ze zjevu zevního — a v nerozhodnosti nebo nejistotě soudíme z toho o člověku a tak otázka, jaký jest člověk co do mravní hodnoty, z pravidla bývá rozhodnuta podle citu esthetického. V obyčejném životě, který právě síle přírody nejvíce jest podroben, tvořeny bývají všechny soudy tak, na př. mají-li lidé souditi o trestném skutku člověka jim neznámého, mají již před provedením důkazů soud o něm a zní: považuji člověka za činu schopna nebo naopak. Proč? Odpověď: jest to »dojem«, jenž utváří soud, a »dojem« není nic jiného, než cit obyčejně esthetický, po případě i cit morální. Úkaz není snad individuální, jest všeobecný a má právě proto důležitost pro právní soud. Pro právní soud lze jej formulovati větou: Před logickým soudem o objektivní pravdě předchází citový soud. To má význam dvojí: předně cit působí tak silně, že se objektivuje v důvod; za druhé citovostí se soud odchyluje od soudu logického co do podstaty předmětu. Má být soud jeden — soud objektivný —, ale jsou soudy dva, časově a věcně od sebe odchylné; soud citový a soud logický.

7. Tento dualism soudu má za následek odvislost jednoho od druhého a sice pozdějšího od dřívějšího, a pozdějším jest soud logický; citový soud účinkuje na logický soud. Tak z dualistického soudu vzniká soud jeden — soud t. zv. objektivný —, který v sobě obsahuje citový soud předcházející, bera jej za důvod. Jest to soud quasi objektivný, poněvadž citovým soudem jest citově zkalený. Z příkladu shora daného lze to poznati a lze to poznati zvláště v případech, kde utvářen soud o mravní hodnotě osoby na př. o věrohodnosti svědka. V těch a podobných případech utváří se z citu (po většině esthetického) úsudek před objektivným soudem předcházející, který zůstává platným, i když pro objektivný soud získány důvody. Otázka věrohodnosti svědka rozhoduje se tímto způsobem pomocí citového soudu, logický soud má tu nejmenší vliv. Z toho možno poznat, jak dalekosáhlý jest účinek citového soudu, když základní otázku takto rozhoduje a základní otázkou pro právní soud jest nepochybně otázka věrohodnosti. Lid, který nemá právní školy, dělá úsudky obyčejně čistě citové. V četných případech citovost soudu není znatelna, ne snad, že by jí nebylo, nýbrž že cit zvykem jsa otupen uniká pozornosti, obyčejně ale

zařazuje podle toho, jak jemu odpovídá, nikoliv jak odpovídá původnímu pocitu blaha (neblaha). Harmonie citu lze tento pochod nejvýznačněji nazvati, ač i tento výraz nevystihuje věc docela, poněvadž podává spíš výsledek než pochod sám.

Výsledek lze shrnouti v ten rozum, že vkus citový, stavší se vlastností, udává každému vjemu citový tón, sílu a jakost. Jest známo, že všechny druhy citu nejsou všem lidem vlastní: jsou city, city vyššího řádu, které jsou některým lidem cizí. Jest známo, že city s fysickým životem se vyvíjejí a to má za následek stupnici citu, v níž každý stupeň starší vykazuje zvláštní bohatství citové. Při tom jest nápadno, že každý napotomní nový cit citovému vkusu harmonicky se přizpůsobuje a v tom směru vykazuje citový vývoj člověka — tendenci, v níž jest citový vkus stálým jádrem. Víc, než vše ostatní jest známo, že cit člověka není nic vrozeného, jest empiricky získaný (až na cit primární souvisící s pocity fysického života). Platí to o citech esthetických stejně jako o morálních, ačkoliv ne se stejnou přístupností a stejným účinkem. Také sympatie (antipatie) podléhá rozvoji a skutečně potvrzuje zkušenost, že sympatie (antipatie) umělým způsobem lze vyvolati (vypěstiti).

V. 1. Jak již známo, právní soud jest složen ze dvou soudů: soudu o skutkové podstatě (pravdě skutkové) a soudu správnosti právní. Prvnější jest soud existencialní, druhý soud právní v užším smysle. Dle pojmu jest právní soud jednotný, ve skutečnosti jest složkou dvou soudů samostatných. Z těch o každém platí, co řečeno o soudě vůbec, totiž že mu jest immanentní element citový, pročež je do jisté míry soudem citovým. Platí po druhé o každém, že podléhá vlivu citu. To se týká abstraktního soudu právního, pročež v každém jakési odklonění od logičnosti může nastati; u větší míře týká se to konkretního soudu právního, který snadno obsahuje odklonění daleko větší. Čím jest cit slabší, tím více se blíží abstraktnímu soudu; naopak se vzdaluje od něho, čím jest silnější. Možno tvrdit, že právní soud konkretní podle síly citu se více méně odchyluje od objektivnosti. Mysleme si na př. případ bez známosti osob a suďme právně; pak si představme týž případ se známými osobami a suďme! V posledním případě dopadne soud ve většině jinak než v případě prvním; nejsnáze lze se o tom přesvědčiti, když posuzujeme právní případ na př. dle novin, aniž známe osoby, a pak posuzujeme týž případ seznavše osoby. Tam je soud víc abstraktnímu blízký, tady se od něho odchyluje a odchyluje podle síly citu.

2. Účinek citu na soud záleží v úchylce od objektivnosti (logičnosti). Jest dvojí účinek citový: normální či nevědomý a nenormální či vědomý. Liší se silou účinku a původem, jinak jsou stejné. V prvním případě jest účinek citu s funkcí soudu nerozlučný, neodvislý od vůle: soud s citovou odchylkou jest tu přirozenou výslednicí citu a obsah soudu jest dán tak dobře citem jako rozumovou soudností. Objektivnost soudu není absolutní, soud jest citově prosycený, maje účinek citu za přívlastek přirozený. Soud není absolutně citového přívlastku prost. Co objektivný soud se nazývá, jest funkce soudnosti a citu společně, poněvadž není funkce soudnosti bez funkce citu. Uniká-li všeobecné pozornosti spoluúčinek citu v soudu, není to důkazem, že tohoto účinku není; nepozorujeme ho a nepozorujeme ho, poněvadž cit návykem otupěl. Dítě, když počíná s funkcí soudu, s každým soudem i o nejobyčejnějším jevu spojuje projev citu (obdivu, strachu, hrůzy nebo libosti). Zde jsoucnost citu v soudu jest ještě neotřená a jest tu zřejmo, jak soud stojí pod vlivem citu.

Tak vznikají v člověku všechny soudy: v soudech obsažen implicite cit, cit dává v soudu předmětu přívlastek. Od okamžiku, co si děcko na jev zvyklo, ztrácí se projev citu, ale účinek zůstává, jsa takřka zkamenělý v soudu; cit obyčejností jevu se vytrácí, ale zůstává obsažen v soudu.

Ani soud právní není výslednicí čistého rozumu, jest výslednicí rozumu a citu. Arciť nelze kvotientálně slohu jednoho a druhého určiti; avšak nejsme asi daleko pravdy, když tvrdíme, že cit určuje tendenci soudu, soudnost rozumová formu.

V tom jest účinek přirozeně normální podobně jako jest esthetický soud výsledek esthetického citu, od něhož dostává svůj obsah, anebo jako jest morální soud výsledek morálního citu, od něhož dostává svůj obsah.

Vysvětlí se tak, jak mohou právní soudy pronášeti lidé bez vědění právnického. Jest to cit, právní cit, co vede soudnost a udává obsah soudu, a podle toho, zda-li se cit více nebo méně oddaluje od právního citu uvědoměléhо (uvědomělého positivním věděním) jest soud více méně blízek právnickému soudu logickému.

3. Účinek citu nenormální není s právním soudem nerozlučný, jsa povahy vnější, a vnějším jest, poněvadž jest vnesen v soud vůlí. Vysvětlí se takto: Sympatie (antipatie) co objektivace citu jsou nerozlučny se zájmem na bytosti zjevu. Zájem jak positivní tak negativní má intensitu dle síly citu: jest silný do úplné totožnosti zájmu při náklonosti z přátelství, pokrevenství nebo

lásky; a má různé stupně jakožto přízeň, účast nebo sympatie v užším smysle. (Zde jest míněna sympatie v užším smyslu co objektivace citu při naprosté cizosti osobní.) Zájem ovládá vůli, dává jí směr citu: zájem jest imperativní síla vůli podrobující sobě.

V citu působí na soud zájem tím, že udává soudu směr podle síly zájmu citem vyvolaného. Konkrétně mluveno, vzbuzuje představy o předmětu příznivé nebo nepříznivé podle zaujatosti citové. Tím se stává nepřirozeným po stránce právnické; neboť se nesrovnává s objektivností, aby usuzováno bylo podle vztahu citového. Psychologicky jest takováto právnická nepřirozenost do jisté míry nutna. Tak stojí skutečnost psychická v odporu s požadavkem právnickým: právnická správnost žádá soud bez zevního vlivu náklonnosti (odporu), psychická skutečnost nepřipouští soud bez vlivu citového.

Požadavku právnickému musí být podrobena skutečnost psychická a podrobena býti může dvojím způsobem, jak později bude ukázáno, ač-li vůbec podrobena býti může. Uváží-li se, že to jest přirozená síla, jejíž účinek odstraněn nebo seslaben býti má, lze prohlédnouti, že seslabení jen umělé umělým tlakem docíliti lze, ovšem do jisté míry.

Psychický účinek sympatie s účinkem účasti, soucitu, přízně, vede právnicky k zájmu citovému ve formě stranosti nebo náklonosti, která i při nejslabší sympatii jest totožna s porušením rovnováhy citové (nestranosti) a dle síly sympatie jest různá; ať slabší nebo silnější, vždy však jest porušením rovnováhy citové (stranost citová). A v této stranosti jakožto psychické nezbytnosti jest překážka soudnosti čistě rozumové a příčina pro odchylku soudu konkretního od soudu čistě rozumového: odchylku lze nazvati subjektivní citovostí v soudu.

4. Subjektivní citovost soudu nepochází z právního citu, nýbrž jakožto citové plus z osobní sympatie (antipatie) a proto příčí se právnímu citu. Neboť právní cit není nic subjektivního, spíše jest neosobní abstrakcí citovou.

Se stanoviska psychologického není právního soudu absolutně objektivního t. j. prostého citu. S absolutní objektivností právo počítati nemůže: ta jest konkrétně nedosažitelna a jen v abstrakci myslitelna. Konkrétní právní objektivnost odchyluje se od abstraktní a dle větší menší přibližnosti lze ji bráti za právně objektivní; ale co právně lze požadovati a požadovati nutno, jest soud prostý citového přehmatu. Hranici těžko lze určiti a obmeziti normami. Možno jest jen tolik, vyloučiti z právního soudu osoby, jichž osobní

poměr známý nutně nese citový vztah s důsledkem citové stranickosti v zápětí; leč ani tím nelze jí úplně předejíti. Vždy, třeba není okázalého vztahu osobního, působí cit více méně silně, vzbuzuje sympatii (antipatii) a tím již porušena citová rovnováha, kteréž nezbytně jest třeba, má-li soud býti čistě objektivní.

Z toho následuje: V právu čistě objektivních soudů není. Právní soudy jsou zatíženy subjektivní citovostí a tím citovou subjektivností.

Příčinu sluší hledati v nezbytné přítomnosti citu ve vjemu a následkem toho v nezbytnosti citového vztahu sympatie (antipatie) i tam, kde není jiného okázalého osobního vztahu (blízkosti). Sympatie (antipatie) sama vytváří vztah mezi osobami.

Co po právním soudu žádati lze, jest jen tolik, aby: předně citový vztah sympatie nepřešel v stranickost; za druhé, aby soudnost citem nebyla rozrušena. První věta obsahuje zásadu formální, která správně formulována zní: osoby jsou před soudem rovny a mají nárok na stejné právo (zásada formálně právní); právo má nalezeno býti z podstaty věcné bez ohledu na osoby (zásada materialně právní). Druhá věta obsahuje zásadu logickou, ne právní a zní: logičnost soudu nebuď citem porušena. Z čehož jest viděti, že právo nemá věty, kterou by přehmatu citovému mohlo čeliti.

Jen tenkrát, když má přehmat citový za následek nelogičnost, možno zjistiti vliv citu a zjednati nápravu. Avšak to bývá v nejřidších případech. V nejobyčejnějších případech zavládá logičnost i v přehmatu citovém a tu platí, co řečeno bylo, že právo nemá prostředku proti citovému přehmatu.

Přehmat citový má účinek na soud, aniž by musil vésti k poruše formálně právní, anebo materiálně právní zásady, a v tom vězí jeho nebezpečí. Zdánlivě zachovává rovnost a věcnost, avšak pod rovností a věcností skrývá se práce citu. Z toho následuje, že v právu přehmat citu jest nepozorovatelný a nestižitelný, leda v obsahu úsudku sama: úsudek jest tu konečným výsledkem práce, avšak z jakých důvodů funkce soudu k němu dospěla, není patrno, poněvadž se skrývá za důvody věcnosti.

Proto lze říci a sluší opakovati: cit, působí-li na soud i přehmatově, jest z právního soudu nevylučitelný. Jen obsahem soudu lze mu čeliti a v tom jest prostředek nejistý a nedostatečný.

Jediný prostředek, jenž čelí citu protitlakem, jest mravní vědomí povinosti a zodpovědnosti. Mravní vědomí povinosti a zodpovědnosti tlumí přehmat citu; avšak musí býti silnější, aby potlačilo cit anebo aspoň seslabilo. Každým způsobem jest to

individuální vlastnost ležící mimo dosah práva a tak jest jediný protiprostředek povahy neprávní.

VI. Posud pojednáváno o affekci soudu bez rozdílu druhu citu. Nyní buď i k tomu přihlédnuto.

1. City jsou, pokud tu důležitost mají, esthetické a morální. Esthetické city ve vztahu na formu zjevu se — v právu — vztahují na osoby; morální city se vztahují na vnitřní hodnotu osob, ale také na věc, proto lze říci, že v právu jsou esthetické city osobními, morální city věcně předmětovými.

Podle převahy toho či onoho citu lze mluviti v právu o sympatii (antipatii) esthetické nebo morální. Účinek obou v právním ohledu není stejný. Právní účinek esthetického citu, který jest jiný než morálního citu, možno určiti takto: Esthetický cit není s právním soudem v žádné spojitosti. Naproti tomu má morální cit s právním soudem, jak výše pověděno, spojitost prostředím toho, co zváno právní cit.

Esthetická sympatie (antipatie) v právu jest výhradně osobní; morální sympatie jest věcná, vztahuje se na vnitřní (morální) hodnotu osob nebo věcí.

Cit esthetický na právní soud působí, poněvadž účinkuje osobně, rušivě, ničе objektivnost. Morální cit působí shodně s právnim citem, sesiluje právní cit a uvádí ve vědomí morální představu dobra. Cit dobra tu vědomím právním nebo právním citem působí na soud souhlasně totiž mravně. V obou případech sice porušena citová rovnováha; avšak s nestejným účinkem: esthetické city vedoucí k osobní sympatii (antipatii), vedou k osobní strannosti a ruší tak objektivnost právního soudu; morální city vedouce zaujatostí pro věcné dobro vedou k strannosti, avšak na prospěch věcnosti, aby právo s morálkou bylo sblíženo.

Vliv esthetických citů jest rozhodně neprávní a nemravný. Vliv citů morálních, třeba jest také neprávní, obzvláště staví-li se proti právu positivnímu, není nemravný a v mnohých případech jest nutný.

Jest ovšem otázka, zdali v některém případě sympatie jest osobní nebo věcnou; a v tom spočívá obtíž jiná, že může být osobní vydávajíc se za věcnou.

Má-li převahu sympatie morální, jest soud právní sváděn z objektivnosti, avšak takovým způsobem, že jest sbližován k pojmu mravnosti, ovšem ve smyslu subjektivním.

Takovým způsobem pojmy mravnosti subjektivní a objektivní jsou zaváděny v právní soud a těmi v právo induvidualní i ab-

straktní. Takovým způsobem vytváří se pojem spravedlnost morální na rozdíl od spravedlnosti positivně právní.

Z toho jest viděti, že morální city nepůsobí na právní soud rušivě. Rozruch mají za následek jen odchylkou od positivního práva, při čemž ale přes všecku odchylku udržují právo na půdě morálky a vnášejí zásady morální do práva tam, kde právo zásad nemá, anebo v pochybnostech, kde právní zásady nalézti nelze.

Tím se působí, že morálka tvoří pro právo živý pramen, z něhož se doplňuje, kde prameny práva jsou vyschlé nebo prázdné.

2. Slabost spočívá v nespolehlivosti, zda-li cit působící jest morální nebo esthetický, a za druhé v tom, zda-li cit, který za mravní se vydává, skutečně původu mravního jest. Jak ukázáno, cit alespoň v tom stadiu právním, v kterém vzniká, nekryje se se skutečností zjevu. To má za následek, že morální představa — z přehmatu citového — pojímána bývá pro věc nebo stranu, o které se později ukáže, že toho nezasluhuje; v tom případě morální představa stává se fakticky nemorální, nespravedlností.

To se stává, když morální sympatie vyšla z předpokladů na pohled pravdivých, které v dalším postupu se ukáží nepravdivými, a takovým způsobem cit zjevem napřed byl zaujat. Pro právo to vede k důsledku, že morální sympatie, má-li býti oprávněnou, nesmí býti založena zjevem v době, kdy podstata věci není dokázána.

Tato věta právně formulována odporuje přirozenému pochodu, který jest takový, že sympatie, ať osobní, ať morální, nečeká na důkazy; jest před nimi a jedenkráte jsouc, těžko se po důkazech mění nebo seslabuje. A v tom jest její všeobecné nebezpečí.

Cit mravní jest shodný s právním citem, pokud obsah jeho stává se obsahem práva. Zde stýká se právní cit s morálním, má v něm původ a obsah. V tom případě právo z citu vyšlé (citové právo) právním citem jest udrženo na výši práva morálního.

Morální sympatie právo individuální udržuje ve shodě s mravností, kde není právní zásady nebo kde není jasné právní zásady; morálka nabývá významu práva, platí za právo, ne že by právo tomu chtělo, nýbrž že cit tomu chce; v takovém případě morálka »doplňuje« právo, či přesněji řečeno, nedoplňuje, platí za právo, poněvadž vedle ní není právní zásady.

V tom směru působí mravní cit důležitě; vede funkci soudu v každém případě, takže, co právem býti má, odvozuje z pojmu morálky a, pokud pojem morálky jest všeobecný, udržuje je v sou-

stencí, »který má, jakmile ráno vstane, určité věci vyříditi, návštěvy v určité hodiny, práci v určitou dobu, lásku v určitou dobu« — takového člověka zájmy jsou jako vojáci v šiku; koule jednoho smete, sousedi se těsněji srazí k sobě, a není ničeho znát. Toho ovšem u Octava nebylo. Má v duši zvláštní náklonnost hloubat o všem, co se mu přihodí, i o sebe menších událostech a dáti jim jakýsi důsledný a normální důvod. Hltá »s hořkostí a bezmezným smutkem« romány z doby Ludvíka XV., »pravé katechismy světáctví«. Činil vše možné, aby se povyrazil a vyhojil. Nejprve se chtěl od společnosti osamotnit: začal horlivě studovat, ale nevydržel; cítil, že samota, místo aby ho vyhojila, zaváděla ho tím více — změnil tedy systém. Pěstoval honbu a šerm do únavy — nic platno; začal pít a přivedl si děvče domů. Druhý den se z opovržení nad sebou chtěl zastřelit. Neudělal toho, dal se na hýření se svými přáteli —, ale i to ho klamalo; očekával něco originálního, ale ve skutečnosti to bylo hrozně nudné. Dělal se před jinými blaseovaným, ač byl zároveň pln přání, a jeho exaltovaná obraznost ho unášela za všechny hranice . . . jeho jedinou rozkoší bylo konečně zdáti se co nejvíce nepřirozeným. Druhá část románu vyplněna jest novými a novými obrazy žárlivosti a lásky Octavovy k nové milence. Pozoruhodno ještě jest, že román nekončí uklidněním Octavovým — nevíme, jak s ním bylo dál.

Ačkoli jsem nepodal než hrubá slova z líčení duševních stavů Octavových, při čemž mi náladový nádech utíká pod rukou, přece si čtenář i z uvedeného utvoří obraz o tom, v čem náladová skepse Octavova záležela. Jsou to tytéž stavy, jaké líčí Werther, a jaké jsem v první hlavě uvedl, a to až do velikých podrobností velice věrně líčené — ačkoli ovšem někde trochu přibarvené. Domníval bych se na př., že to čtení lecjakých románů bylo ve skutečnosti důležitějším než Octave líčí, myslil bych dále, že Octave s přílišnou jistotou tvrdí, že »nemoc století« ho poprvé přepadla, když byl oklamán od své milenky, také se mi zdá, že Octave dává větší úlohu svému rozumu (na úkor nálad), než bylo ve skutečnosti — ale to jsou podrobnosti. Chyba jest, že Musset podává svoji individuální nemoc za nemoc století, a že pro ni uvádí důvody, které nedají se zkušeností opřít. Tím, že dělá z náladové skepse specifickou nemoc devatenáctého století, že naříká na vlivy osmnáctého a začátků devatenáctého století, tím svádí čtenáře, který jest ochoten v tyto domněnky věřiti, k tomu, aby docela falešně posuzoval jeho rozháranost. Jistě že z dřívějších století tolik líčení této »nemoci« nemáme, z toho však neplyne, že by tehdy jí nebylo bývalo. Určité

směry literární (Rousseau, Goethe, Byron), upozornivše na tuto stránku duše lidské, uvedli ji do literatury — zdali také do života, to jest jiná otázka. Nechci tvrditi, že v nových dobách se náladová skepse nevyskytuje častěji, ale aby o tom vůbec byla možna diskuse, k tomu by bylo teprv potřebí srovnávacího materiálu, a toho bohužel není.

III.

Vedlo by daleko a přesahovalo by moje síly, abych měl vypočísti všechna moderní líčení náladové skepse. Povím tedy zkrátka ještě, kde jinde jsem ji našel pozoruhodně vylíčenu. Velmi pěkné vypsání tohoto abnormálního duševního stavu jest v Umdlených duších Garborgových.[1]) Duševní bouře, skleslost na mysli, marné a usilovné snažení dostati se ven ze sebe, chytání se všeho možného — přátel, ženy, cest, alkoholu, nočních krčem, všeobecná pochybovačnost: o věrnosti své milenky, o ceně rodinného života, o náboženství, o vědě, o vlastenectví — tajení tohoto stavu duševního, myšlenky na sebevraždu, všechny tyto příznaky náladové skepse najdete v Umdlených duších názorně vylíčeny. Ale vedle těchto velikých předností má kniha ta chybu, a to svoji tendenci: Garborg dává své náladové skepsi určitý rozumový výklad, a snadno poznáte, že výklad ten jest uměle, ex post do románu vložen. Všimněte si jen, jak podivně pochybuje o vědě. Postaví tam jako jejího representanta Jonathana, člověka na všechny strany omrzeného a nesympatického; za to kněz protestantský i katolický jsou tam velmi sympaticky vylíčeni. Teď si představte, že by se byl s Gramem místo Jonathana setkal nějaký sympatický ctitel vědy a nějací nesympatičtí kněží — doufám, že možnost takové kombinace připustíte. Román by pak s nepatrnými změnami byl týž — ale tendence by byla zcela obrácená; z toho viděti, že náladové skepse dá se užiti jako zbraně na všechny strany — vždycky falešně. Kdyby byl psal Garborg svůj román za dob sv. Augustina, byla by z toho vyšla zpověď sv. Augustina s nadšenými chvalozpěvy na katolického pána Boha a posměchem na Manichejské, kdyby jej psal za dob Voltairových, byl by namaloval Jonathana jako jesuitu a pod. Gram jest nemocen, musí na něco naříkat; naříká tedy na to, co jest mu nejblíž. Jak jest tendence do Umdlených duší ex post vložena, vidíte z toho, jak zcela nedostatečně jest motivován

[1]) O Masarykově výkladu zmíním se později.

návrat Gramův do církve. Kdybyste vytrhli poslední listy románu, nikdo neuhodne, jak Gram skončí. Já bych aspoň kladl na význam jeho návratu do církve takový důraz, jako na jeho sebevraždu anebo na to, že by se Gram oženil — anebo, nebudete-li mi míti za zlé, že se jednou ráno Gram probudí a uvidí, že to všechno byl nesmysl, a že už je mu dobře.

Také v románech Tolstého [1]) jsou vylíčeny povahy trpící náladovou skepsí. Typický jest v té příčině Pierre ve Vojně a míru, muž marně a marně sebe hledající; čtenář na něm vidí, ten že docela jinak končí než Werther a než Gram. Také Levin v Anně Karenině jest trochu, ač méně skeptikem z nálady. Pěkně, ač ovšem jen směšně vylíčeným náladovým skeptikem jest také Turgeněvův Rudin. I v Dostojevském se shledáte s náladovou skepsí; Ivan v Bratrech Karamazových jest taková povaha: uzavírá se do sebe, píše vědecké pojednání, jehož tendenci i kněží i liberálové si ve svůj prospěch vykládají, v kterém sám si o věci není jasný; viděti u něho samou logiku, rozum, důslednost za každou cenu, vedoucí až ke schvalování vraždy — ale za tím rozumem docela vzadu viděti strach z toho ze všeho, nejistotu a vědomí, že to, co mluví a jak jedná, jest falešné.

Zdá se, že i původ Zpovědi sv. Augustina jest náladová skepse, kterou tento svatý v mládí prožil, a obrácení na víru že vykonalo u něho to, co u Werthera sebevražda, u Pierra žena a děti. Bohužel, jest psána Zpověď tak, že aspoň při tom studiu, jaké jsem jí mohl věnovati, není věc dost určita. Celá tato kniha jest totiž neustálou variaci na thema »Cor nostrum inquietum est — donec requiescat in te, Domine.« Sv. Augustin líčí ovšem jen vnějšek (ne duševní stránku) své rozháranosti v mládí, a podav nějaký její obraz, hned vyznává, že to bylo proto, že nevěřil v Boha. Toto neustálé ukazování na Boha ruší obraz jeho duševních stavů, takže náladovost jest méně zřetelna. Vyjádřil bych věc tak, že »Cor nostrum inquietum est« jest faktem, které sv. Augustin prožil a které líčí — »donec requiescat in te, Domine,« jest jeho theorie, kterou si to faktum vykládá.

Bojím se, že někteří čtenáři sprásknou ruce a řeknou: Ale to pak jest všechno náladová skepse, všechny myšlenky jen poněkud exaltované, každá trochu všeobecnější úvaha, každý citově přibarvený projev! Není tomu tak. Srovnejte ku př. Alëšu a Ivana v Bratrech Karamazových, jistotu duševní, s jakou v životě jde onen

[1]) Tolstoj sám prožil prudkou náladovou skepsi, jak viděti z jeho Zpovědi

a zoufalý boj tohoto — a přece na venek Alëša žije daleko romantičtěji než náladový skeptik Ivan; jako řeholník se zamiluje do nemocného děvčete, přátelí se při tom s Grušenkou, kamarádí s malými dětmi atd. Jeho jistota netkví snad v tom, že by měl určité představy o všem. Pozoruhodné jest, jak on, kněz Boží, praví atheistovi Ivanovi: »Snad ani já sám nevěřím« — ale to jest jiné slovo než od Ivana. Kdybyste rozvedli, co vyjadřoval těmi slovy Alëša, bylo by to: Můj stav této chvíle jest takový, že nenacházím v sobě, co nazýváme věřením — tedy prosté konstatování fakta (třebas procítěné), kdežto tatáž slova u Ivana znamenala by, že nechce věřit, ne však celou svojí bytostí nechce, nýbrž jen z umělého vzteku jakéhos. A tak jest tomu i v podobných jiných případech. Ne vznešenost a všeobecnost myšlenky, ani její citovost nerozhoduje o její náladovosti, nýbrž její zvláštní psychologické zabarvení.

HLAVA TŘETÍ.

Různá oceňování náladové skepse; o náladové skepsi v širším smysle.

I.

Jest mi nyní ukázati, jak pozorovatelé mimo náladovou skepsi stojící o ní uvažovali. Bohužel, nacházím v psychiatrické literatuře málo, co by bylo zde uvésti — ač-li ovšem jsem nějaký důležitý spis nepřehlédl. Od psychiatrů, pokud vidím, zaznamenávají se jen jednotlivé příznaky našich zmíněných stavů, a zvláště o melancholii se tu mnoho mluví; avšak melancholie, jak viděti jest z mého popisu náladové skepse, jest jen také projevem této skepse, která ve skutečnosti má podklad daleko širší. Podobně slova skepticism, pesimism, nedostatek vůle a p. nevystihují věc, jsouce jednak příliš málo svým obsahem vymezena, jednak zachycujíce jen některé stránky náladové skepse.

Aspoň zmíniti se musím o pokusech, vyložiti náladovou skepsi jako »degeneraci duševní«; činím tak jen proto, aby se povrchně posuzujícímu čtenáři neuzdálo mne s těmito pokusy nějak sbližovati. M. Nordau[1]) v knize místy sice vtipné, rázu však spíše

[1]) Die Entartung 1893.

žurnalistického než vědeckého, pokusil se moderní, literární a uměleckou tvorbu z velké části označiti jako produkty duševně chorých existencí. Věc sama není protimyslná, naopak jest přirozeno, že různé aberantní nápady v literárních a uměleckých produktech se vyskytující souvisejí s myslí více nebo méně mimořádně naladěnou — avšak od nezdravých nálad k nezdravému organismu může a také jest v nejmnožších případech velmi daleko; čtu-li s porozuměním nějaký dekadentní výrobek, jest moje nálada duševní v tu chvíli abnormální, proto mohu být však ještě zdravý člověk, zrovna jako herec představující vraha, třeba sebe více vmyslil se do své úlohy, není proto ještě organicky disponován k vraždě. Souvislost mezi abnormálními stavy duševními a mezi abnormální organisací jest zkrátka mnohem složitější, než jak Nordau et consortes předpokládají. Nordau dále chybuje v tom (ostatně ta věc souvisí s předešlou), že přehlíží jednotný ráz výtvorů oněch lidí, že jejich práce dohromady něco dá, že se o tom dají psát esthetické a p. studie. Jistě se dají najíti u Nordauových »degenerovaných« (Nordau k nim počítá na př. mezi jinými i Tolstého) známky ukazující na abnormální stavy duševní, a bylo by velmi záslužnou prací tyto známky prostudovat a ukázat ty pathologické známky, které jsou specifické pro moderní umělecké produkty, sestrojit jakýsi pojem pathologické nálady duševní v umění; práce taková by ovšem neměla výsledků sensačních, bylo by k ní potřeba víc než průměrných medicinských zkušeností, trochu žurnalistického vtipu a neštítivosti před paradoxními slovy. Abych nezabíhal: individuálnost toho, co jmenuji náladovou skepsí, Nordauovi docela unikla, poněvadž mu nešlo o to objeviti nějaké nové stránky lidské duše, nýbrž pouze o to aplikovati velice elementárným způsobem pojmy lékařské na literární produkty. Také Lombroso jen docela mimochodem náladové skepse se dotýká a jmenuje ji zkrátka šílenstvím.[1]) Praví totiž: »Rousseau ve Zpovědi, v Rozmluvách a ve Snech, rovněž Musset ve Zpovědi a Hoffmann v knize Kreisler líčí velmi obšírně jen sebe samy a svoje vlastní šílenství atd.« O tom, jak Moebius Werthera posuzuje, zmínil jsem se při Goethovi.

Ve velice pěkné psychologické studii o geniálním tvoření narazil H. Türck[2]) také na nejistotu duševní, na náladovou skepsi, která nás někdy přepadá; avšak jen narazil, neboť co podrobněji rozbírá jako »hluboký smutek z nedokonalosti a slabosti lidské

[1]) Genie u. Irrsinn v Reclamce str. 326 a 327. —

[2]) Der geniale Mensch, Berlin 1901. V. Auflage.

povahy«, jest něco docela jiného; jsou to ty známé pocity, jaké máme poslouchajice krásnou hudbu, anebo prožívajíce jiné dílo umělecké; jest v těch pocitech sice také jakás bolestivost, ale spíše radostná a jistě docela normální, protože se jí můžeme velice snadno zbavit.

II.

O zjevech náladové skepse psal také prof. Masaryk. Nejprve v knize o sebevraždě[1]) připomíná Werthera: »Křesťanství zmizelo, ale málokteří nahradili je něčím jiným. Následek tohoto stavu bylo brzo nezdravé vyhýbání životu, které se ovšem nejprve v poesii ukázalo. Goethův Werther jest první velkolepý výraz této nálady. Goethe sám pomůže si z melancholie a ve Faustovi udělá z polovičatosti jakési náboženství . . .« Viděti, že se tu udává za příčinu Wertherovských stavů nedostatek náboženství. Šíře mluví o téže věci v článku »Moderní člověk a náboženství«[2]), kde upozorňuje nejprve na pesimism v literatuře a filosofii, na rozčilené tvorby naturalistické, dekadentní a symbolistické, mnohé spory a boje vědecké, filosofické a theologické, různé sociální soustavy směřující za reformou celého sociálního zřízení a jednotlivých činitelův atd. Podrobněji mluví pak o Garborgových Umdlených duších, o Mussetově Rollovi a Zpovědi, o Goethově Faustovi a o novějších filosofech, Humeovi, Kantovi, Spencerovi (o Wertherovi se jen mimochodem zmiňuje). Na rozborech těchto spisovatelů a filosofů má býti v onom pojednání ukázána jednak pochybovačnost novějších básníků a filosofů, jednak jejich marný odpor proti náboženství.

Co se nejprve hořeního názoru Masarykova o Wertherovi týče, dá se proti němu uvésti, že Werther sám necítí nějaký svůj rozpor s náboženstvím — ať toto už definujeme jakkoli široce, ačkoli o upřímnosti a věrnosti v líčení jeho duševních stavů není pochybnosti. Ovšem jest velice možno, že si Werther, vlastně Goethe nerozuměl, že si nebyl vědom pravé příčiny svých rozháraných nálad. Ale i z literatury, kterou Werther vyvolal (z kritik Werthera a z napodobenin různých a p.[3]), jest viděti, že nepůsobila nenábožnost románu, nýbrž jednak citlivůstkářsky podaná ne-

[1]) Selbstmord als sociale Massenerscheinung str. 199.

[2]) Naše doba 1897, 1898.

[3]) O literatuře Wertherovské píše J. Appel, Werther u. seine Zeit. Oldenburg 1896, 4. Aufl.

šťastná láska, jednak sebevražda — tedy to nezdravé ovzduší románu; sebevražda Wertherova ovšem mnohé, zvláště kněží, urážela. Nebouřili však proti nenábožnosti, nýbrž proti násilnému řešení duševního stavu Wertherova.[1]) I tu se dá říci, že ti, kteří si jen citlivůstkářství z Werthera vybrali, nejsou rozhodující pro posouzení pravé tendence románu, avšak už to postačí, že nenábožnost románu tak do očí nebila a zvláště že nebyla uvědomělá. Pozoruhodné faktum, které Masaryk sám uvádí, jest dále, že Goethe se Wertherovských nálad zbavil bez pomoci náboženství — nota bene, později nikdy už Wertherovstvím netrpěl —, což nám dovolí připustiti, že i v jiných případech analogické vyváznutí z nich jest možné; posouditi, zdali jest Goethovo »překonání skepse« méně dokonalé než pomocí nábožnosti, zůstane do velké míry závislo na subjektivním přesvědčení.

Tím nemá býti řečeno, že nábožnost neodstraní náladové skepse; ano, vmyslíme-li se do povah, jako jest Werther, Gram, Octave, anebo i do stavů duševních, jaké jsem v první kapitole popsal, jistě jest velmi pravděpodobna domněnka, že by rozháranost těchto povah a nálad ihned zmizela, kdyby ti lidé stali se opravdivě, živě nábožnými; z toho však ještě nenásleduje, že by jen nábožnost (a nic jiného) mohlo je vrátiti normálnímu životu; stejným právem dalo by se tvrditi, že by náladová skepse u nich přestala, kdyby našli sdílného přítele anebo kdyby se zdravě zamilovali.

Většího významu, než tyto věci, o kterých jest těžko s bezpečností něco tvrditi, jest to faktum, že Masaryk v onom pojednání o náboženství vědomě spojil náladovou a rozumovou skepsi v jedno; pokud vím, jest to pokus ojedinělý, a Masaryk musil užiti hodně umělých prostředků, aby tyto dva způsoby pochybování udržel pohromadě. Rozdíl mezi náladovou a rozumovou skepsí vidí Masaryk velmi dobře, třebas jej vytýká zvláštním způsobem. Praví na př., že »sto ultraradikálních rebelantů-titanů nedá ani jediné části Humea«, mysle oněmi lidi jako Faust, Gram a p. Upozorňuje dále na klid Humeův (který při své skepsi stloustl), dále: »Mussetova skepse jest jiného genru než Humeova. Je hlubší, otrávila srdce, Humeova skepse jest vyšší — sídlí v mozku. Musset je z rodu Pascalů. Pascalové skepsí umírají, Humeovi skepse nepřekážela v komfortu . . . .«

[1]) Smím-li v té věci dáti něco na svůj úsudek, mně se nezdá vražda Wertherova v Goetheově románě dosti psychologicky odůvodněnou. Jest to ovšem jen subjektivní dojem, a určité a přesvědčivé důvody pro něj uvésti by mi bylo velmi těžko; mám dojem, jako by mezi druhou a třetí částí románu byl jakýs nepřirozený skok.

Ačkoli Masaryk tyto rozdíly vidí, přece přemýšlí v jednom dechu o skepsi Gramově, Mussetově a Humeově, hledá původ své náladové skepse v neukojení rozumových požadavků, ve falešnosti rozumových systémů. »Vědecký a filosofický intelektualism, zejména, jak se podává v positivismu (‚s Comtem to nejde'), přivádí člověka svým neharmonickým diletantismem k zoufání . . .« tak shrnuje Masaryk charakteristiku skepse Gramovy. Jinými slovy, Masaryk podává věc tak, jako by Gram byl zkoušel zařídit svůj život dle vědeckého intelektualismu atd., ale nahlédl, že to nejde, že takový život vede k zoufalství — t. j. Gram se líčí jako skeptik z rozumu, ze zkušenosti. Uvážíme-li však význam Masarykem uváděného fakta, jednak totiž, že duševní stavy Gramovy jsou delirantní fantasie, jednak zase, že v normálním stavu duševním všechnu skepsi omezujeme pouze na rozum (nedávajíce se ovládati náladami), a konečně, že Garborg ani v románu U maminky, ani v Umdlených duších neukázal, že by to bývala byla skutečně rozumová skepse, t. j. rozumové nahlédnutí, že to s Comtem nejde, nevyhneme se závěru, že výrony Gramových duševních stavů jsou jakožto argumenty pro rozum docela stejně bezvýznamny, jako sny anebo jako řeči notorického blázna. Na Grama působí filosofie jen jako vnější dráždidlo, Gramovy úvahy, jeho skepse závisejí jen vnějšně na argumentech této filosofie, daleko víc na vlastní duševní konstituci, t. j. na náladě, s jakou se filosofování oddává.

Naproti skepsi Wertherově, Gramově atd. jest Humeova skepse řadou logicky souvisejících úvah rozumného člověka; čtouce jeho knihy, máme radost, že se něco dovídáme, nabádáni jsme k souhlasu anebo k odporu, vůbec k rozvážnému přemýšlení, k činnosti rozumové — po případě se nad jeho knihami také nudíme, zrovna jako čteme-li nějaké pojednání, třebas mathematické. Čteme-li však Umdlené duše, bylo by docela nesmyslno říkat: »to jest pravda, to není pravda« o tom, co líčí Gram, nýbrž tam musíme hledět vpraviti svoji náladu do toho rozbouření, jaké prožívá Gram, a pak rozhodujeme, zdali jsou stavy duševní Gramovy kresleny věrně anebo nepřirozeně, a to jest docela něco jiného než otázka, má-li Gram pravdu či nic.

Vezměme na př. silná slova románu, kde Gram zoufá nad lidskou vědou. Rozčilenou hlavou letí mu myšlenky. Jest Bůh? To nevíme. — Je duše? Nevíme. Potrváme či zemřeme — nevíme.... Co tedy víme? Nevíme — atd. Čtenář ať si přečte v románu celý ten odstavec, uvidí, jak se zkormoutí jeho nadšení pro vědu. Nechá-li však náladovost těch vět stranou a čte-li je pouze jako

»zajímavé úvahy«, hned mu napadne: Sokrates říkal: Já vím, že nic nevím, atd., anebo Newton skromně říkal o sobě, že sbírá jen skořápky na břehu nekonečného moře, a ještě jiní duchaplní lidé jinak myšlenku o naší veliké nevědomosti pověděli, a bylo jim při tom na duši docela dobře, ačkoli nikdo nebude se domnívati, že Gram hlouběji nahlédl omezenost lidského rozumu než některý z těchto lidí. Rozumově vzato, jsou slova Gramova docela triviální; ovšem že jsou umělecky velmi dobře na náladovost vypočítána.

Krátce, náladovou skepsi nelze bráti rozumově, nýbrž zase jen náladově; naopak zase rozumovou skepsi nesmíme posuzovati náladově. Aby rozumovou skepsi Humeovu náladové skepsi přiblížil, Masaryk zkusil podati ji jako náladovou; ovšem šlo to dosti ztěžka ze solidního Humea udělat pendant ke Gramovi — pouze skřivená ústa našel Masaryk na obrazu Gramově, a aby toto málo něčím doplnil, líčí své dojmy, své nálady při pohledu na obraz Humeův. Zajisté že tento způsob výkladu nálady velice působí, jen že to neodpovídá vědeckosti filosofie Humeovy. Tedy: Masaryk líčí náladovou skepsi Gramovu (a Mussetovu a j.) jako skepsi rozumovou a do rozumové skepse Humeovy (a Kantovy, Spencerovy atd.) vkládá zase elementy náladové; tím hledí tuto dvojí skepsi vylíčiti jako jednu skepsi vůbec, a to nepokládám za správné.

Zdá se mi dále, že Masaryk dovolává se daleko víc nálady než rozumu takovouto větou[1]): »Otázka otázek pro moderního člověka myslícího: který názor na svět udrží a učiní mne objektivním, udrží rovnováhu mezi mnou, subjektem, a osudem, objektem? ...« a podobné jiné věty. Nemám sice dostatečné zkušenosti lidí, abych mohl popříti, že jest to otázka otázek moderního člověka, ale tolik vidím a myslím, že nahlédne každý, kdo se pokusí vpraviti se do smyslu a tendence této otázky, že tak, jak je Masarykem položena, jest to otázka z nálady a ne z rozumu, neboť pokud jsme ve své míře, otázka tohoto druhu nám buďto vůbec nenapadne, anebo má pro nás smysl pouze jako »zajímavá otázka«, t. j. uvažujíce o této otázce, jsme asi v tom stavu duševním, jako když uvažujeme na př. o tom, je-li mezi sluncem a Merkurem ještě nějaká planeta. Musím přenechat pokusu čtenářovu, aby se na sobě samém přesvědčil o tomto dvojím a zcela rozdílném rázu své mysli při uvažování o hovění Masarykově otázce. Nejsem-li ve své míře, může ovšem ona otázka pro mne dostati barvu náladové skepse, a tu

[1]) Tamtéž.

mi zase nezbývá, chci-li vůbec o ní přemýšlet, než počkat, až se duševní rovnováha vrátí.

Tato úvaha o zmíněné otázce otázek zdá se snad drsná nebo šosácká, ale — račte zkoumati sami na sobě. Někdo by mohl namítat: X. byl zmítán prudkou skepsí, kterou tu jmenuji náladovou; v tom se mu dostala do rukou kniha (řekněme evangelium), a našemu X. bylo najednou dobře; skepse zmizela; zdaliž tu jednoduchá, srozumitelná, všechny otázky zodpovídající řešení, jaká tato kniha podává, neukojila jeho skepsi, nepřinesla mu lék, který tak dlouho hledal? V tomto případě, jak nás velice elementární úvaha přesvědčí, působila ta kniha skutečně jako lék, ale beze vší metafory, ta kniha nepůsobila na soudnost, nýbrž na celou duševní konstituci, kniha ta zkrátka působila psychologicky, ne logicky. Ovšem i potom, když už jest X. vyrovnán, může kniha ta na něho působit, ale pak už »neřeší« jeho skepsi (náladovou), nýbrž, jestli vůbec nějakou, tedy rozumovou.

Ačkoli se poněkud odchyluji od svého cíle vylíčiti náladovou skepsi v různých jejích formách, chci se ještě u některých slov Masarykových zdržeti. V různých variantech vyslovuje Masaryk ve svých spisech požadavek míti cíl docela jasný a určitý, míti filosofický základ života, žádá promysliti věc až do konce, nebo že, »dnes, kdo myslí, donikati musí k principiím — úryvkovitého konání a myšlení máme dost, více než snášíme,« vytýká, že »nadšení jest sice vítáno, ale to veliké, ty veliké cíle musí stanovit rozum .... jsem pro rozum, aby nám určoval prostředky vedoucí k našemu konečnému cíli.« Abych navázal na poslední větu: rozum zajisté, pokud to slovo znamená asi to, co máme na mysli ve slovech »mějte rozum přece«, anebo ve slovech »rozumný (rozvážný) člověk«, »rozumné slovo« a p.; avšak uvedené věty Masarykovy ukazují, že tím myslí spíše rozumový systém, logicky spořádané úvahy, nejen býti rozumný, nýbrž býti si té své rozumnosti vědom. Bojím se, že tyto požadavky, třebas z části oprávněny byly, žádají přece příliš mnoho a proto velmi snadno svádějí k náladovému pochopení života, třebas rád přiznám, že se dají i nenáladově pochopit. Postavme naproti nim jiný, jistě velice správný výrok Masarykův, že totiž »osudy své u míře velmi skrovné sami spravujeme a řídíme, že postaveni byvše ve svět, po celý život jaksi slepě, maní kráčíme drahou osudem nám vykázanou .... nejúsilovnějším hloubáním nevnikáme do tajemství světa: věcí poznáváme jen povrch, k jádru jejich nikde nedonikajíce . . . .« [1])

[1]) Konkretní logika str. 4.

brahman (modlitba) a jako činný mravní princip ve vedském pantheonu vyznačena byla pojmem boha — brahmanaspati — pána modlitby; tou pak měrou, jakou vykvétá myšlenka odvislosti bohů od modlitby, roste moc brahmanaspati: stává se otcem bohů a konečně nejvyšším božským jsoucnem objímajícím celý svět.[1]) Tak brahmanaspáti byl pojímán v době vedské; v době brahmanské osobnost brahmanaspati mizí a brahman stává se principem všech věcí. Je tu zajímavý pokus synkretisticky spojit novou kosmogonii se starou mythologií. Brahman stotožněn byl s brahmanaspatim, ale zároveň povýšen za nejvyšší princip božský. Na základě této představy postoupilo se dále: brahman pokládá se za prvorozence všeho stvoření, od něhož celý svět závisí tím, že brahman sám jest odvislý od vyššího principu; a ještě dále: brahman jest principem všech věcí, ale při tom stále zůstává, čím byl původně, modlitbou a vedou jako soujmem vší modlitby. Jest si tudíž posud mysliti brahmana ne jako transcendentální abstrakci, nýbrž jako konkrétního všemohoucího divotvorce, jejž modlící v sobě nosí a cítí a jehož výronem jest veda. Transcendentální idealism má tu ještě ráz theologicko-liturgický. Ale během doby po různých transformacích pojmů brahman a prajâpati brahman jest pojímán jako absolutní tvůrčí princip kosmický, jako původ, podstata i zánik všech věcí. To znamená: brahman jest látka, na níž svět spočívá, a spolu základ, na němž jeho nositel stojí, je brahman, je modlitba. Modlitba je prazáklad všech věcí v tom smyslu, že modlitba není nic jiného než přechodné vzdání se individuality, návrat vůle modlícího se k bohu, k svému vlastnímu, neprostorovému, nečasovému a neindividuálnímu jsoucnu. Tak mystická moc oddanosti nalezla nejplnějšího výrazu a uznání.[2]) Ano, již v té době vyskytá se učení o identitě brahmana s âtmanem, s pantheistickým pojmem vševládné absolutní podstaty — prvního pramene všehomíra.

---

[1]) Brahman jako nejvyšší jsoucno jest velice podobný pojmu Ahuro mazdao ve filosofii Spitamy Zarathushtry, ačkoliv Zarathushtra pro svůj theologický monotheism a filosofický dualism nikdy nemohl dospěti k čistě monotheistickému pojímání indickému. Východiště však filosofie indické i perské jest stejné, t. myšlenka jednoty všeho jsoucna. Srov. M. Haug, Essays on the sacred language, writinga and religion of the Parsis, 2. ed. 1878, str. 152, 301 a násl.

[2]) Straszewski trefně pointuje svůj výklad o vývoji pojmů brahmana slovy: W dogmatyce indyjskiej nie słowo boskie stało się ciałem, lecz słowo ludzkie stało się Bogiem (Dzieje filozofii, str. 129). Nelze však tato slova opakovati ve Vedantě, kdež právě naopak objekty vědění brahmana t. nama — roupe č. jména — formy koincidují úplně s platonskými ideami a se stoickým Logem. Srov. Max Müller, Introd., str. 162.

Pojem âtmana[1]) jest nejvyšší bod metafysiky indické a světové vůbec; »možno říci, že pro princip světa ve všech dobách, ve všech zemích a ve všech řečech nebyl nalezen šťastnější výraz, než âtman, Já, výraz, jenž v Upanishadách úplně jest synonymní s brahmanem, jakožto principem všeho jsoucna«.[2]) Pojmem âtmana jako absolutna transcendentální idealism nabývá teprve známky opravdu filosofické na místo dřívější liturgické. Pojem âtman podstatou jest pojem relativní, pokud při něm myslí se vždy na něco, co není âtman, a zároveň pojem negativní, pokud positivní obsah spočívá v tom, co jest vyloučeno (zde: poznaný svět, svět jevů). Tím âtman jakožto pojem relativně-negativní jest eo ipso pojem limitující, prázdný obsahu, čistě abstraktní, v čemž právě tkví jeho cena pro metafysiku[3]).

Pojem âtman vyvinul se docela geneticky z pojmů předcházejících (prajâpati, purusha a brahman) a jako tyto připínal se na starý poznatek věčné jednoty všeho jsoucna. Konečná formulace vyjádřena jest ve větě: âtman (Já) jest identický s brahmanem (bohem): substrátem celé přírody i orgánů naší vlastní bytosti jest âtman a tento vnější âtman jest totožný s âtmanem individuálním.

III. Identita individuálního âtmana s kosmickým brahmanem jest základní myšlenka Upanishad, v nichž toto zárodné semeno rozvilo se v nádherný květ, jehož vůně může omámiti a do jisté míry i uspokojením naplniti i dnešního a snad právě dnešního člověka . . . Filosofii Upanishad věnuje Deussen druhou část svého díla. Resumujme jeho podstatný obsah. Dříve však zodpovězme si otázku: co jsou to Upanishady? Jest to sbírka nábožensko-filosofických traktátů, jednajících o problémech všehomíra, zvláště o cestě k pravému poznání, a to ve zralé a systematické způsobě. Ve filosofické nauky vyvinuly se protivou k brahmanskému obětnictví. Původně byly pěstovány v svobodomyslných

[1]) Původní význam slova âtman jest asi »vlastní Já«; tento význam bezpochyby rozvinul se dle názoru více materiálního s jedné strany v pojmy »vlastní osoba, tělo, trup« a s druhé strany v pojmy »dech, duše, podstata«. Ale ani o původním významu ani o rozvoji tohoto nejdůležitějšího pojmu filosofie indické není plné jasnosti (Deussen I. 324 sl.). Podle Maxe Müllera (Introduction str. 26.) slovo âtman náleží předhistorické době sanskritu; ve Vedách stalo se prostým pronominem, znamenajíc Já a teprve později označovalo ipseitu člověka, esenci čili duši člověka a boha.

[2]) Deussen, l. c., I. 283.

[3]) Krásně praví Max Müller, že idea âtmana byla jako čistý krystal, jejž filosofie indická stále brousila, sem a tam otáčela a za medium považovala, skrze něž vše lze viděti a v němž vše se zrcadlí a poznává (Essays, I. 70).

Snáší se s tím, že musíme promysliti věci do konce? A dejme tomu, že si skonstruuji nějaký smysl života, jakou praktickou cenu smím přikládat této své konstrukci, sebe opatrnější, když mám na mysli právě citovaný výrok Masarykův o slepotě, s jakou jdeme světem? Jestliže idee jen z části určují běh mého života, zdali pak jej neženu do nepřirozených směrů, nutě jej jíti jen dle ideí?

Běží tu patrně o dvojí věc. Život lidský může být harmonicky spořádán, může být ucelený lépe než nejkrásnější filosofie, a majitel toho života si toho může být poměrně hodně málo vědom, a naopak někdo si může pořád předpisovat takový a takový způsob života, a přece zůstane jeho život rozháraný — snad právě proto. Podobně skladatel si nemusí být vědom zákonitosti svých duševních stavů, které mu umožňují složiti jednolitý umělecký produkt.

Řekl jsem nahoře, že se ony požadavky Masarykovy po rozumovosti našeho života dají i nenáladově pochopit. Asi tak: jako se žádá na inteligentním člověku, aby věděl něco z anatomie svého těla, tak jest i slušno na něm žádati, aby sám sobě trochu rozuměl — čím víc, tím líp. Při tom však způsob, jakým si rozumím, jest pořád jen theorie, kdežto skutečný život jest faktum; i nesmím té theorii dáti větší význam, než jaký zasluhuje jakožto theorie více nebo méně pravděpodobná. Zdá se mi však, že hoření slova Masarykova o promyšlení našeho života a p. žádají víc.

Dokonce nepřirozeně oceňuje se dnes náladová skepse od směrů, kterých se jen dotknouti chci. Rozčilenost, nepřirozenost v jednání a myšlení, tu nářek na nespokojenost s vědou nebo dokonce s Vědou, tu zas nezdravé přeceňování, popularisováni vědy, očekávání bůh ví jaké spásy od »filosofie«, kteréžto slovo se pojímá v nejneurčitějším významu, nezdravé opíjení populárně podanými (třebas ne tuze srozumitelnými) hypothesami o různých všeobecnostech a p. vydávají se za něco normálního, za něco, co člověka šlechtí, co musíte znát a chválit. Těžko jest o těch věcech podrobněji mluvit: materiál jest příliš obsáhlý, a pak musil bych zastávati různé these, kterých bych dnes beztoho neubránil a které se časem podají samy.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

A. Z DĚJIN FILOSOFIE.

O filosofii vedské a brahmanské.

Referuje V. Kybal.

(Dokončení.)

Ale charakteristické pro Indii [1]) jest, že také filosofické myšlení se koncentrovalo kolem brahmana, ano, že, když odstraněn byl smysl rituální, pojem brahman stal se synonymem âtmana — prapříčiny světa a zároveň nejvyššího cíle všeho lidského myšlení a nazírání. Jest to pro Indii charakteristické, ale z povahy vedské bohoslužby dobře vysvětlitelné. Duch vedské bohoslužby, jak již svrchu podotčeno, byl ovládán silnou vírou ve vnitřní a nutnou účinnost modlitby a oběti. Populární víra v účinnost modlitby a oběti jest význačným rázem vedského symbolismu, jenž ovšem neobyčejně posílil tradicionální a profesionální činnost kněží brahmanů, jakožto vykladačův a vykonavatelů bohoslužby; brahmané zmonopolisovali správné uctívání bohů, stali se zástupci bohů na zemi, ano, inkarnací brahmana samého. Ostatní bohové mimo brahmana byli jako čisté přírodní potence pouhými nástroji v rukou brahmana, jenž může libovolně způsobiti žádaný výsledek modlitby a oběti nebo jeho opak. Odtud se vysvětluje, že brahmanové stali se nejsilnější kulturní mocí arijského státu, že vzniklo kastovnictví, monopolisování kultu a výchovy atd. [2]) Nemíním tyto věci šířeji rozvinovat a vracím se k otázce vzniku pojmu brahmana z indické bohoslužby. Ona vnitřní moc modlitby nalezla výrazu ve slově

[1]) V první části článku tohoto omylem skloňováno slovo Rigvêda jako by bylo čísla unožného. Má se tedy čísti na př. na str. 193: náboženství Rigvêdy, 196: mezi dobou Rigvêdy a Upanišad.

[2]) Srov. Max Müller, Essays II. str. 282 a násl.

Byla již svrchu naznačena základní myšlenka kosmologie Upanishad. Svět a âtman jsou vůči sobě v poměru kausality: onen jest výplodem tohoto a tento jest zase immanací onoho. Jinými slovy: praprincip ze sebe emanuje prahmotu a jako prvorozenec v ni vchází. Myšlenkový proces tohoto názoru jest stejný s tím, jaký jsme viděli v theologii a psychologii: motivem daného poznatku byl empirický názor, že v celé přírodě vládne praprincip, hlavně v duši uskutečněný; s tím však se nesnášelo učení o âtmanovi jako jediné realitě.

Vyrovnání stalo se spojením obou názorů: akomodací empirickému názoru představena byla podstatová identita světa s brahmanem jako stvoření světa brahmanem a vplynutí stvořitele v organický svět pod způsobou duše individuální. Podle toho všichni živoucí tvorové jsou brahmanem a v každém tvoru sídlí brahman celý, nejen jako duše individuální, ale i jako duše světová. Tato koincidence principu kosmického a psychického vyjadřuje, že âtman (i. e. brahman) jako nositel světa jevů jest kosmickým intelektem [1]). Jak výše podotčeno, poznávacím subjektem světa jevů jest âtman; jest tedy âtman nositelem subjektivního světa a jako takový jeví se ve všech individuálních subjektech, avšak není s nimi identický! Neboť individuální subjekty mizí, ale objektivní svět trvá i bez nich dále spolu jako věčný subjekt poznání; má tudíž realitu metafysickou; jest nesmrtelno, jež empirickou realitou je zahaleno, jest realitou reality (to, co na realitě jest opravdově reálným), »z něho vyskočili, jako jiskry z ohně, všichni duchové života, všechny světy, všichni bohové, všechny bytosti«.

Jak z podaného vysvítá, jest myšlenka âtmana základem filosofie Upanishad. Âtman jest subjektem poznání v nás; z toho plyne 1. poznatek theologický, že âtman jako poznávací subjekt jest a zůstává nepoznatelný [2]), a 2. poznatek kosmologický, že mimo âtmana (svět mimo naše vědomí) pro nás není a nemůže býti reality.

Nebudu dále rozvinovati tyto myšlenky v kosmologii a psychologii Upanishad a několika slovy dotknu se ještě eschatologie.

---

[1]) Kosmickému intelektu Upanishad odpovídá u Novoplatoniků »νοῦς emanující z ἕν« a u Schopenhauera »čistý subjekt poznání«, »věčné oko světa«.

[2]) Taková jest první formace theorie objektu a subjektu ve smyslu metafysickém, kterou později systematicky učleněnou nacházíme v Sankarově komentáři Sûter (z 8. nebo 9. st. po Kr.). Theorie tato bude vyžadovati hlubšího prozkoumání v celé souvislosti s psychologií Vedanty. Zajímava jest tato theorie také proto, že je velice podobná Schopenhauerově nauce o Wille a Vorstellung.

Eschatologie Upanishad učí především stěhování duší. Víra v stěhování duší jest úplně cizí prvotnímu náboženství vedskému, které učilo, že lidé dobří po smrti přejdou v lůno Yamy a tam budou tráviti život šťastný a lidé zlí přestanou žít, nebo přejdou do krajů temnosti.

Teprve v Brâhmanech vyskytuje se vedle této víry nauka, dle které duše po smrti za odměnu nebo trest vtělí se buď v dokonalejší nebo méně dokonalé organismy — podle zásluh a kasty, do které náleží.

Této nauky, jako jiných, využili brahmani ve svůj prospěch: věříce, že modlitbou celý vesmír v moci své drží, dovozovali, že sami hned po smrti dojdou sloučení s nejvyšší jednotou, protože jsou jejím nejdokonalejším vtělením, kdežto ostatní lidé nemajíce známosti ani účinnosti modlitby a oběti rodí se po smrti v nové žití na zemi. Tato forma nauky o metempsychose je dobře srovnatelna s celým pantheistickým nazíráním brahmanským a možno i tu pozorovati vliv prostředí přírodního a společenského na vývoj myšlenkový. Jako postavy bohův henotheisticky jedna v druhou přecházely a zanikaly, tak se měnily a mizely i osoby lidské. »Nejvyšší jednota projevuje se v tisíci tvarech právě tak, jako myšlenková a vědomá podstata v člověku přechází v nejrůznější inkarnace.«[1]) Také podle Upanishad duše po smrti ve své jsoucnosti nezaniká, nýbrž pokračuje v jiných formách, v jiných časových a prostorových poměrech, až konečně spočine na měsíci, buď aby odtud přímo přešla v absorpci s brahmanem (duše vyvolených), nebo aby tu setrvala a čekala na svoje spojení s brahmanem (duše, na nichž lpí ještě residuum nevědomosti a světskosti). Cílem vykoupení jest tudíž immanace v brahmana; ale brahman není někde mimo nás, vykoupení nestane se někdy v budoucnosti, ba nestane se vůbec, neboť fakticky již v nás jest od věčnosti — pro ty ovšem, již to vědí. Poznávám-li totiž: já jsem brahman, jsem âtman, soujem vší reality, princip, jenž všechny světy tvoří, nosí a udržuje, tímto poznáním jsem vesmírem, a ani bohové nemají moci působiti, abych jím nebyl, neboť jsem duší, âtmanem bohů samých. Vědění âtmana jest již celé a plné vykoupení. Jsem nesmrtelný, jakmile poznám sebe sama, nebo spíše, jakmile poznám své Já, Já věčné, jež jest ve mně. Cesta k tomuto vědění vede

[1]) Straszewski, Pesymizm, str. 46—50. Podle názoru téhož auktora metempsychose byla prvotně vírou původních domorodců indických (Dravidů) a od těchto přijata byla přistěhovalými Arijci. Ostatně k víře té filosofové indičtí museli dospěti jako k nejuspokojivějšímu výkladu problému fenomenální existence.

nečinností, apathií, abstrakcí ode vší reality, zbavením se relací, těla, světa, kausality, zničením všeho rozdílu mezi subjektem a objektem tak, že duše nořit se může ve stav hlubokého spánku a vědomí individuální docela uhasínat . . .

Za tou příčinou opravdový mudřec, (dotýkám se tím ethických názorů Upanishad), chtěje býti sám s sebou a s tím božstvem, které nosí v hloubi své duše, zříká se rodiny, domova i majetku a odchází na pustá místa do lesův, aby jsa obklopen tichým majestátem přírody nalezl tu pokoje, oddal se přemýšlení o povaze âtmana a ztráceje v asketických cvičeních[1]) vlastní vědomí, došel toužebného spojení se svým ideálem.[2]) —

IV. Ještě několik slov o významu filosofie indické pro dějiny filosofie všeobecné.[3]) Vytkl jsem v úvodě hlavní směry ve filosofii indické v jich historickém vývoji: z henotheismu vzniklý pantheism, realistický dualism, materialism, buddhistický pesimism a konečně vedantický synkretism. V hlavní části svého článku vylíčil jsem vznik, vývoj a podstatu pantheismu, jakožto nejdůležitějšího systému filosofického v Indii. Pro pochopení celého typu spekulace indické bylo by ovšem potřebí znáti ještě aspoň promyšlenou, systematicky učlánkovanou a smiřlivou filosofii Vedânty, která v organické celistvosti představuje výsledky staletého vývoje myšlenkového a zároveň podivuhodně harmonické sloučení filosofie a náboženství. Avšak stačí, myslím, již vylíčení pantheismu Upanishad, abychom si mohli učiniti představu o významu a hodnotě filosofie indické s ohledem na všeobecné dějiny filosofie. Je zjevno, že se dnes myšlenková práce Indů popříti ani neuznávati nedá, že se

---

[1]) Nejkrásnější doklad těchto thesí jest slavná legenda Načiketas ve sbírce Katha-Upanishadách, kterou Max Müller nazývá »one the most perfect specimen of the mystic philosophy and poetry of the ancient Hindus.« Katha-Upanishadu vydal Max Müller v The sacred books of the East XV. Český překlad legendy Načiketas nalezne čtenář v Zeyerově Janu Marii Plojharovi, spolu jako pozoruhodný dokument básníkovy filosofie ve starší době jeho duševního vývoje. Rozbor Načiketasu podává Max Müller v Introd. II. na str. 55—65.

[2]) Není snad třeba ani zvláště vytýkati, že z tohoto kvietismu, asketismu a z všeobecných závěrů transcendentálního monismu indického vzniknouti mohl a také vznikl pesimism, podstata a myšlenkový základ pozdějších forem náboženských života indického, totiž buddhismu. Avšak ve filosofii vedské a brahmanské, jak ostatně z vylíčeného patrno, není ani stopy pesimismu. Zajímavá je v tomto ohledu paralela filosofie indické s německou: vývoj pesimismu Schopenhauerova z idealismu Kantova. Srv. Straszewski, Pesymizm, str. 84 a násl.

[3]) Straszewski, Ueber die Bedeutung der Forschungen auf dem Gebiete der orientalischen Philosophie für das Verständniss der geschichtlichen Entwicklung der Philosophie im Allgemeinen. (Přednáška), Vídeň, 1895.

dnes po pracích Colebrookových, M. Müllerových, Regnaudových, Goughových, Muirových, Lassenových, Oldenbergových a j. nemůže pohodlně odkazovati na stabilitu orientálních poměrů kulturních a počínati psáti dějiny filosofie od »Thalesa«. Dnes ani nelze po prozkoumání Rigvedy literatury Brâhman, Upanishad, literatury Sûter, komentářův a spisů polemických odbýti filosofii indickou povrchní charakteristikou Cousinovou jako un abrégé de l'histoire de la philosophie, dnes konečně nestačí ani horování F. Schlegelovo nebo Schopenhauerovo.[1])

Indie má své dějiny filosofie, jež snad více než tisíciletí před Kristem počaly a až do naší doby trvají. »Indická práce myšlenková stojí před námi se všemi svými velkolepými a smělými pokusy, jako samostatný svět, veliký a obsahuplný, jako památka bujného vzletu, jejž lidský duch již před tisíciletími podjal, aby dospěl k pojetí a k porozumění světového celku«. Jaké z toho plynou důsledky pro dějiny filosofie? Indickou filosofii nemůžeme přiřaditi k filosofii starověké — sahať ona do středověku a ani dnes ještě nevymřela; tvoří tedy docela samostatný typ filosofický, zvláštní v sebe uzavřený organism myšlenkový, který toliko jako celek může býti postaven vedle evropské filosofie, jejíž rozvoj počal v Řecku a sahá až do naší doby. Poznáním sanskritu umožněn byl srovnávací jazykozpyt, poznáním indické mythologie srovnávací věda náboženská: podobně známost filosofie indické otvírá nám cestu k srovnávacím dějinám filosofie.

A jaké mohou býti výsledky této nové nauky? Straszewski směle odpovídá: srovnáním filosofického typu evropského s indickým (a čínským) možno určiti to, co jest všeobecně lidské a společné všem snahám rozumu o pojetí světa, možno postaviti pevné základy našim názorům jak o podstatě a rozvoji filosofie, tak o jejím poměru k ostatním oborům lidské práce kulturní, možno dospěti k pravé filosofii dějin filosofie.

[1]) Srv. na př. Welt als Wille und Vorstellung, předml. k 3. vyd., XIII. nebo Parerga, 3. vyd. II. 425 a násl.

B. PEDOPSYCHOLOGICKÉ.

Podává Fr. Čáda.

(Pokračování.)

Heydner. — Trüper. — Stimpfl. — Odpůrci a střízliví kritikové pedopsychologie Max Müller. — O. Hostinský. — Wundt.

Aby však se nezdálo, že tyto nadšené hlasy vyskytují se jen mezi Američany a Francouzy, — ač ovšem tomu, kdo zná rozmach studií pedologických ve Spojených státech, nebude nijak divné faktum, že tu jsou i nejčetnější i nejnadšenější zastanci studia toho —, uvedu i z řad německých pedopsychologů některého representanta ještě. Tak na př. zajímavo jest, že proti Münsterbergově radě, aby učitelé (praktičtí) nezanášeli se pedopsychologií, druhý extrém můžeme doložiti na půdě německé. Jiří Heydner ve spisku se sebevědomou kritikou psaném, »Beiträge zur Kenntniss des kindlichen Seelenlebens« (Lipsko 1894) reklamuje (proti Preyerovi) právo psychologického studia dítěte, jehož dosah a význam s důrazem vytýká, výhradně pro učitele obecných škol. Naproti tomu většina pedopsychologů i tu uznává, že povaha předmětu studia dítěte vyžaduje součinnosti, společné úsilné práce jak psychologie, tak lékařů, zejména fysiologů a psychiatrů, tak i pedagogů, a arci jako vyžaduje práce všech těchto odborníků, tak zase že slibuje výtěžky svými býti jim prospěšna. S plným důrazem, jenže zase s hyperbolou vytkl důležitost a hodnotu pedopsychologie na 2. sjezdu obecného německého spolku pro zkoumání dítěte, v Jeně 1900 v srpnu konaném, psychiatr J. Trüper. »Kdo má v moci mládež, má budoucnost; kdo chce míti mládež, musí umět na ni působiti; kdo na ni chce správně působiti, musí ji studovati.« Důležitost má pedopsychologie proto podle Trüpera nejen pro rodiče, učitele a lékaře, ale i pro theology a právníky. »Jako pro rodinu, tak pro školu jest nezbytné speciální, všestranné porozumění žití duševnímu i tělesnému dítek, má-li škola práci svou účelně a úspěšně prováděti. Chce-li uvarovati se přehmatů, chce-li jednati spravedlivě nejen k »prostředním« žákům, pro něž, bohužel, jedině naše školy jsou přistřihnuty, nýbrž také k talentovaným dětem, jakož i k těm, které slabé a choré jsou buď na těle nebo na duchu i těle, musí se emancipovati od psychologie šablonovitosti, spekulace a dogmatismu a musí se ponořiti do skutečného života dítěte duševního i tělesného, do dětských zvláštností, a to jak normálních tak abnormálních.«

Učitel však nepotřebuje prý studia duše dětské jen pro praktické účely, nýbrž i z vědeckých důvodů, t. j. jakmile se jedná o otázky učebné osnovy, zdůvodnění method vyučovacích, theorie a praxe disciplíny školské atd., jest opět nezbytno vzíti pedopsychologii na potaz. Ale nejen pro učitele a vychovatele, nýbrž i pro lékaře má pedopsychologická práce význam; ba Trüper šel dále a pravil, že »bez obalu musí býti uznáno, kterak medicina a lékařská přírodověda má veliký, ba snad největší podíl a zájem na studiu dítěte.« »Každý však lékař, zvláště pak psychiatr«, pokračoval, »přizná zajisté, jak ještě neobyčejně mnoho schází nám k porozumění nejen tělesného života, ale zvláště života duševního dětí a jak daleko máme ještě do toho, abychom uměli náležitě podrobovati psychické fysickému. Lékař velmi snadno ocitá se v nebezpečenství podceňovati psychickou stránku, snadno dává se svésti k jednostrannému oceňování duševna jen s fysiologického nebo psychopathologického stanoviska. Právě proto i lékař jest interesován ve studiu pedopsychologickém. Bez přispění a spolupůsobení lékařů studium dítěte snadno by se octlo v jednostrannosti a nejistotě.« Poněvadž však nejen pedagogu a lékaři, ale i duchovnímu připadá péče o dítě, a to nejen o dítě v útlém věku, ale i dospívající, vyvozoval z toho Trüper, že i »úspěchy a zdar duchovní péče o mládež jsou podmíněny pochopením dětského žití duševního, jež poskytnouti může právě pedopsychologie. Po té pokračoval takto: »Za posledních let bylo odsouzeno okrouhle asi 48.000 mladistvých individuí. Podrobný statistický materiál, sebraný v Prusku za účelem návrhu zákona pro nucené vychovávání, dokázal, že soudcovské tresty posavad velice málo působily polepšivě, že návrat k zločinnosti jest u mládeže neobyčejně častý. Kdo jen poněkud hlouběji vnikl do mladistvého žití duševního, ví zajisté, proč trestání vězením a káznicí tak málo dovede polepšiti; neděje se to proto, že trest ten snad jest příliš mírný nebo příliš přísný, nýbrž z jiných příčin. Zlepšiti lze jedině tím, jestliže individuu poskytne se něco lepšího a jestliže city a snahy mravné, které ještě v individuu zbyly, náležitým způsobem se rozvíjejí a řídí. 48.000 nezletilých zločinců způsobuje však nejen jednotlivým rodinám, obcím, hospodářským organisacím atd. množství rozmanitých bolestí mravních, nýbrž zvyšuje také neobyčejně veřejné náklady na soudnictví, vydržování žalářů nebo káznic a polepšoven. Tím, že (v Prusku) veřejné či nucené vychování bylo od školského vychování odloučeno a přikázáno právníkům a policistům, zajisté nebyla nastoupena pravá cesta a nebylo by zajisté také k tomu vůbec došlo, kdyby byly více bývaly respektovány pravé příčiny zločin-

nosti nezletilců, kdyby jinými slovy více bylo bývalo pěstováno studium mravní pathologie dětské a kdyby výsledky jeho byly více vnikly do veřejnosti a zákonodárství. Jest důtklivě si proto přáti, aby i právníci a správní úředníci co nejvíce věnovali se psychologickému studiu dítěte, aby reforma v nakládání s mladistvými zločinci a provinilci nastala skrze ně, ne proti ním.«

Zmínili jsme se svrchu, že již mezi americkými pedology vyskytl se dvojí směr, jeden, jenž pojímá pedologii za vědu »čistou«, tedy dívá se na pedopsychologii jako nauku ryze theoretickou, druhý, jenž přiřknouti chce pedologii a pedopsychologii hodnotu jedině jako nauce aplikované, jako nauce konkretní, resp. praktické. Tohoto druhého nazírání na pedopsychologii jsou stoupenci, mimo uvedeného již svrchu Barnesa, Dr. Frederick E. Bolton[1]) (profesor pedagogia v Milwaukee), Dr. Louis H. Galbreath[2]) (prof. pedagogického semináře v Buffalo) a j. V Německu k tomuto směru se hlásí a s hlediska tohoto hlásá hodnotu pedopsychologie známý překladatel děl Sullyho, Dr. J. Stimpfl v Bamberce. V článku »Hodnota psychologie dítěte pro učitele«[3]) Stimpfl zcela zřetelně vyznává, že, hájí-li důležitost této nauky právě pro učitele, má na mysli užitou (angewandte) pedopsychologii, t. j. psychologii dítěte v bezprostředním její vztahu k pedagogice. A podle Stimpfla pedopsychologie jakožto takováto nauka má nesmírný význam právě pro učitele, takže by si přál, aby pedopsychologie, byla středem vyučování psychologického na pedagogiích, a theoretické výklady psychologické byly neustále provázeny a podporovány doklady a cvičeními pedopsychologickými, — myšlénka to i podle našeho mínění zcela správná a pozoruhodná. Právě však proto, že Stimpfl pohlíží tu na pedopsychologii výlučně s praktického hlediska, pochopíme výrok jeho, že psychologie dítěte má užitek přinášeti především dětem, pak teprve učitelům a rodičům, posléze, tedy v třetí řadě, vědě samotné.

Z těch, kdo nesdílejí nadšení pro pedopsychologii, anebo aspoň o hodnotě dosavádní práce pedologické mají jiný úsudek, než dříve uvedení auktorové, veliká většina neodsuzuje snah pedopsychologických vůbec, v principu, nýbrž jen proti některé z method

---

[1]) Scientific and Practical Child-Study: The province and Limitations of each (v měsíčníku »Child-Study Monthly 1899, str. 7—24).

[2]) V několika článcích, »The Study of Children by teachers (North Western Monthly 1898, 541 nn.), Child-Study in the Art of Teaching v Journal of Pedagogy 1898, str. 237—252).

[3]) V Pädagogische Blätter für Lehrerbildung 1900, (také samostatně).

dosud užívaných se vyslovuje. Arci i tu vyskytli se jednotlivci, kteří z pedopsychologie nejen nic pro psychologii (obecnou) si neslibují, nýbrž dokonce v ní nebezpečenství spatřují pro vědu o duši. F. Max Müller, ačkoli jinde právem všímá si také duše dětské [1]), neváhal napsati o psychologii dítěte i posměšné slovo. Když totiž vyložil o nespolehlivosti zoopsychologických pozorování správných několik vět, dodává [2]): »A tu jest nutno, abych všecky psychology varoval před jiným nebezpečím novým, které jest právě tak velké, jako nebezpečenství, na něž jsem upozornil ve příčině zvířat. Hrozí-li nebezpečenství z psychologie zvěřincové (Menagerie-psychologie), hrozí ještě více z psychologie v dětské světnici (Kinderstubenpsychologie). U psychologů jest dosti obecně rozšířeno mínění, jakoby bylo možná nejrannější pochody ve vývoji lidského ducha studovati tak, že se pozorují duševní síly u dítěte. Výklady, které čerpají se z dětské světnice, snad nejsou tak fantastické jako ty, které sbírají se ve zvěřinci, ale poněvadž znějí přesvědčivěji, natropily často více zla.« Poslední slova by zajisté bývalo za těžko M. Müllerovi dokázati, ale také první část tvrzení, že by psychologové téměř obecně domnívali se, že z pedopsychologie bude možno načerpat vysvětlení pro psychologii obecnou (abstraktní), není leč tvrzením nedokázaným. Již svrchu (str. 112 pozn.) připomenuli jsme, že pedopsychologie nemůže míti cílem podávati vysvětlení pro psychologii obecnou; naopak, dodáváme nyní, až bude možno přistoupiti v pedopsychologii k vykládání materialu nasbíraného, díti se to bude moci jedině pomocí pouček a znalosti psychologických pravidel, »zákonů« atd. z psychologie člověka dospělého — neboť ta se pokládá pravidelně za tak řečenou »obecnou« psychologii — čerpaných. Posléze co se týče posměšného názvu »psychologie v dětské světnici«, netřeba se nad ním pozastavovati anebo se dokonce mrzeti [3]); aniž se Max Müller nadál, právě k »dětské světnici«, nejen škole, obrací se za poslední doby pozornost nejen pedagogů, psychologů, ale i esthetiků a umělců.

---

[1]) Srv. Die Wissenschaft der Sprache (přelož. Fick a Wischmann, v Lipsku 1892) I, str. 456 a n. II, str. 79, 211 n. Anthropologische Religion (v Lipsku 1894) str. 24 a n., 64 n.

[2]) The Science of Thought. Lond. 1887; mně přístupno jen v překladu Engelberta Schneidera: Das Denken im Lichte der Sprache (Lipsko 1888) str. 20 n.

[3]) Jako na př. činí Ufer v úvodě k vydání Sigismundova: Kind und Welt (Brunšvík 1897 str. XIV) anebo W. Ament: Entwickelung vom Sprechen u. Denken b. Kinde str. 19 n. 24.)

Právem proto a beze vší ironie mohl psáti na př. u nás prof. Hostinský již dávno[1]) o »dějinách umění v dětské světnici« a zakončiti rozpravu onu, která v jistém smyslu zahajuje u nás snahy o »uměleckou výchovu«, jak se tomu nyní říká, slovy: »Těchto několik myšlenek snad postačí, aby se čtenář přesvědčil o důležitosti bedlivého pozorování uměleckého ruchu v dětské světnici, a nejenom pro psychologii a srovnávací dějiny umění, nýbrž i pro vychovatelství, které právě v oboru krásných umění dosud je v plénkách: zde mělo by se především jednati o tom, jak by se přirozeného postupu dějinného vhodně mohlo užíti ve prospěch prvního uměleckého vychování. Avšak nejenom poučení nalézáme hojnou měrou, pakli se zabýváme dítětem-umělcem, ale i mocný, čistě esthetický dojem nás odměňuje. Či může býti názoru vznešenějšího, krásnějšího, nežli jest ten, jenž v životě jednotlivcově spatřuje miniaturní dějiny celého lidstva, v uměleckém mikrokosmu dětském stopy makrokosmu umění světového, v jediné monadě — abychom s Leibnizem mluvili — odrážející se obraz všehomíra?«

Zcela jinak, formou i obsahem, znějí námitky proti pedopsychologii, či lépe proti dosavadnímu jejímu pěstování, jak je na rozličných místech svých spisů pronesl W. Wundt a někteří jeho žáci. Wundt ani jeho škola nepublikovaly dlouho nic, co by určitěji do oboru pedopsychologie náleželo.[2]) Za to však Wundt již ve svých »Essays« (v Lipsku 1885, str. 145 n.) vystoupil proti přeceňování bádání pedopsychologických, a v pozdějších dílech výtky způsobu bádání těch, jak se namnoze dála a dějí, opětoval a rozšířil. Nejurčitěji námitky ty formuluje ve své »Völkerpsychologii« (I. díl 1. svaz. v Lipsku 1900) a »Nástinu psychologie« (Grundriss der Psychologie, 4. vyd. v Lipsku 1900). (Pokrač.)

[1]) Šest rozprav z oboru krasovědy a dějin umění. V Praze 1877 str. 31—85.

[2]) Tak na př. ani ve »Philosophische Studien«, jež Wundt rediguje, nebylo nijakého pojednání z oboru vlastní pedopsychologie (až do článku Eberova), ani ve »Vorlesungen über die Menschen- und Thierseele«, ani v hlavním díle Wundtově psychologickém, Grundzüge der physiologischen Psychologie (jež nyní vychází v přepracovaném 5. vydání) nebylo poněkud obšírnějšího odstavce, jenž by k psychologii dítěte se odnášel. Teprve, když vydal »Grundriss der Psychologie«, byla tu právem celá kapitola (§ 20) určena psychickému vývoji dítěte a rovněž ve »Völkerpsychologii« (I. díl 1. svazek str. 267—301) obsáhlý odstavec obírá se řeči dětskou. Ačkoli však nepublikoval nic obšírnějšího dlouhý čas, co by do psychologie dítěte bylo lze zařaditi, přece — jak právě především z posledně uvedeného spisu patrno — Wundt pedopsychologická pozorování na svých dětech konal.

DOKUMENTY.

P. JOSEF ALOIS PITRA, KNĚZ-MYSLITEL.

Podává Frant. Krejči.

Pokračování.

Náboženské stanovisko vystupuje do popředí, samá polemika proti moderní psychologii a mravnostní kazatelské úvahy. Snad působila vedle příčiny výše uvedené také trpkost, že spis vydaný tiskem nepovšimnut zůstal ve veřejnosti. Uvádím zde část úvodu, aby patrno bylo, jak na konci života Pitra, na svou práci pohlížel. Po výroku citovaném na str. 205. pokračuje: K nabytí tohoto poznání vynaložil jsem právě uplynulých třicet let ve venkovské samotě co farář v Sedlicích. Skoupil a četl jsem všecky dosavadní »Psychologie«, ale žádoucího světla jsem z nich nenabyl. Praveno, že duše lidská jest s tou zvířecí podstatně totožná a při tom jištěno, že ta duše lidská je nesmrtelná, ta zvířecí smrtelná. V tom shledal jsem hrozný nesmysl; co jest v podstatě smrtelné, nemůže nikde a nikdy být nesmrtelné. Učeno, že ta duše lidská jest s tou duší zvířecí totožná, ale o nějaký stupeň ve vývinu pokročilejší. Já ale vidím, že všecka zvířata téhož druhu ve svých činnostech se shodují, že činnost každého jednotlivce směřuje k tomu témuž vytknutému cíli a konci, že směřuje k zachování sebe a veškerenstva, kdežto mezi lidmi panuje všestranná neshoda a nesrovnalost; jeden chválí, druhý totéž haní a odsuzuje; jeden staví, druhý totéž bourá a ničí; jednomu jest svaté, čím jiný pohrdá. Proto by se dalo skoro říci, že to zvíře jest ve vývinu nad člověka pokročilejší.

A co jest obsahem té školní Psychologie? Jsou to zachované výroky starořeckých mudrců o duši lidské; k tomu přidáváno,

co během času o duši odhaleno a vymyšleno bylo, pakli se s oním starým podáním shodovalo. Já ale míním, že by Demokrit a jiní mudrci starořečtí, kdyby nyní živi byli po těch nabytých třítisíciletých zkušenostech, o duševním vývinu člověčenstva jinak mluvili nežli mluvili ondy.

Proto ustanovil jsem se na tom držeti se rady p. profesora Purkyně: budu hledati pravdu vlastním nahlížením sama do sebe a do skutečnosti.

Při takovémto způsobu pátrání shledává člověk v sobě i v jiných lidech jakousi dvojatost. Již ode dávna známa jsou v organismu lidském dvě středistě a sice: Střed životní v srdci a střed vědomí v hlavě, z nichžto každý má jinou úlohu a jiné zaměstknání. Člověk podobá se jednopatrovému domu, jehož poschodí obývá domácí pán a v jehož přízemí bydlí jeho dělníci. Dům požívá pokoje a blaha, jestliže přízemí ochotně koná, co poschodí velí. Taktéž jeví se u člověka dvojatost dvojí řečí zvukovou. Všecka zvířata téhož druhu vyjadřují stejné čije[1]) stejnými zvuky, dorozumívají se mezi sebou mluvou čijovou všem společnou, přinášejí ji s sebou na svět a povstává v nich působením zákona nutnosti. Tutéž mluvu čijovou shledáváme také u člověka, užívá jí v rozčilení. Avšak má člověk mimo ni ještě jinou mluvu zvukovou, má mluvu pojmovou, které čím dál tím výhradněji užívá. Tato mluva nerodí se s ním na svět a nepovstává v něm tedy působením zákona nutnosti; každý člověk procitnuv k sebevědomí hledí si ji opatřiti a utvořiti. To poukazuje k tomu, že v člověku žije jakás bytost, která není ve zvířatech a která jí k dorozumění s jinými sobě rovnými bytostmi nutně potřebuje. Každá větší rodina, každý národ užívá jiných zvuků k označení pojmů, důkaz to, že ta bytost, která mluvu pojmovou tvoří, jest od zákona nutnosti neodvislá, že jest svobodná. Je-li od zákona nutnosti neodvislá, pak musí být nehmotná, od hmoty podstatně rozdílná, neboť všecka hmota zákonu nutnosti podléhá. Takovouto bytost ve spojení s tělem d u š í a samu o sobě d u c h e m nazýváme. Bůh mluví skutky k zachování a oblažení veškerenstva účelně řízenými; této mluvě Boží jen jeden druh tvorů jest s to rozuměti, jest to člověk mocí své duše k účelné činnosti uschopněné. Z takovýchto úvah o tom, co jsem shledal v skutečnosti, povstal nástin tohoto dušesloví. Toho naučení, jež jsem ním o duši lidské získal, vážím si nad statisíce, a ještě jen na tu jeho záslužnost upozorňuji, že vedlo mne k oči-

[1]) Dojmy.

vidnému, skálopevnému přesvědčení o jsoucnosti a vše ovládající prozřetelnosti Boží. Shledal jsem, že zde na zemi výhradně jen duše lidská schopna a způsobila jest k činnosti účelné a že ze shledané činnosti účelné lze s nezvratnou jistotou uzavírati, že jejím původem jest bytost duchovní. Jestliže tedy ve světě od věků všudy a ve všem na nebi i na zemi jeví se činnost účelná, pak nutno za to míti, že vychází z bytosti duchovní s duší lidskou v podstatě totožnou, jen že nad duši lidskou neskonale trvalejší, mocnější a moudřejší. Jest nutno za to míti, že jest Bůh a že ve všem vládne prozřetelnost Boží. Na tuto prozřetelnost Boží spoléhaje odevzdávám tento »svůj spisek veřejnosti, spokojen jsa, když se s ním stane dle vůle Boží«.

Těmito slovy charakterisoval Pitra sama sebe zcela srozumitelně a správně. Vidíme, že je především knězem a že filosofická snaha jeho nese se k tomu, aby poznatky vědecké uvedeny byly ve shodu s tím, co podává učení křesťanské.

Základy názoru na svět tohoto učení jsou pevné body, o něž se myšlenky Pitrovy zachycují; ty jsou mu z předu dány a pro něho nedotknutelny. Filosofuje s přesvědčením, že vědecká pravda nemůže jim odporovati, a toto přesvědčení dodává mu odvahy, aby bez bázně ponořoval se do neklidného proudu spekulace, z něhož vždy vybředne na mělčinu nanesenou náboženskou tradicí. Ovšem že směr jeho plavby vede jej v kruhu okolo té mělčiny a že, třeba se pustil dosti daleko do proudu, vrátí se vlastně zpět; ale má v tom utěšující vědomí, že dále dostati se nelze lidskému rozumu. Výsledek jeho přemýšlení jest utvrzení ve víře.

S tím souvisí ráz jeho přemýšlení, že při vší zanícenosti pro poznání vědecké nerozpakuje se činiti hypothesy, které nemají dostatečného odůvodnění ve vědeckých faktech, nýbrž pravděpodobnost čerpají z poměru svého k výtvorům víry, jichž pravdivost je Pitrovi vůdčím principem. On zkrátka interpretuje vědecká data ve smysle víry, je přesvědčen, že se tak dají interpretovati a spojiti v jednotný názor světový.[1]) S vědeckého stanoviska činí tedy jeho přemyšlování dojem jakési libovolnosti, ale se stanoviska jeho,

[1]) Tak praví na př. P II, 1, 1.: O síle až doposud hlavně jen přírodozpytci a silozkumci přemýšleli a jednali, a jest tudy nynější pojem síly snad výhradně jen z úkazů v říši anorganické se jevících odtažen; v této obmezenosti nezdá se mi dostačovati k vysvětlení a pochopení všelikých úkazů v říši organické a proto jsem sám si ho tak upraviti hleděl, aby se v něj úkazy obojí říše daly zahrnouti a z něho odvoditi; a že k ocenění mého náhledu o duši nutně jest zapotřebí znáti můj náhled o síle, proto jej v následujícím obšírněji vyložím.

dovedeme-li se v ně vmysliti, je vázanější a obtížnější, nevolnější, abych tak řekl, poněvadž konečný cíl, shoda se základními zásadami víry nedovoluje mu spokojiti se nejbližším, nejpřirozenějším důsledkem. V této činnosti vyčerpalo se jeho ingenium filosofické; podle ní musíme jeho hloubku měřiti. Je dosti značná, přirovnáme-li ji k filosofické hloubce tak mnohého spisu naší theologické literatury, jdoucí spíše do šířky. Titul kněze myslitele, který jsem mu dal v nadpise této úvahy, myslím, nejlépe naznačí ráz jeho filosofie, její samostatnost i nesamostatnost.

Pokusím se nyní v krátkosti podati jeho názor na svět v celku, aby jednak obecná charakteristika právě podaná došla odůvodnění, jednak abychom nabyli podkladu k srovnání s názory jiných filosofů.[1])

Základní a pro Pitrovu přírodní filosofii nejvýznačnější věc jest, že přijímá pět reálních, předmětných, skutečně existujících, podstatou od sebe rozdílných činitelů, z nichž skládá se rozmanitost jevů: hmota, prostor, čas, síla, duše. To nejsou ani pouhé pojmy, ani pouhé vysvětlovací principy, to jsou samostatná entia, bytosti; tedy prostor existuje bez hmoty, čas bez působení síly. Jest patrno, že o přesně kritickém základu filosofie jeho nelze mluviti, avšak musíme na mysli míti cíl, k němuž směřuje, abychom nabyli odvahy i některých podrobností jeho kosmologie si všimnouti.

Hmota skládá se z nedělitelných částic — atomů (prvků) a ty se skládají »dle domněnky« ze samin (monád). Podstata hmoty jest nám neznáma, známe ji jen povrch její. (!) Skládáním prvků vznikají slučky (molekuly), skládáním slučků tělesa. Část hmoty, jež se nesmí děliti, má-li zůstati touž, jest jednotlivec (individuum = nedílněnec).

---

[1]) Citovati budu takto: Ž = tištěný spis Rozdíly mezi žichou a duší. G. = Gedanken über die organische Welt, kteryžto spis byl laskavostí p. dr. J. Barvíře mezi tiskem tohoto článku darován Jednotě filosofické. Unterschied zwischen Thieren und Pflanzen vorzüglich in Hinsicht auf die Fortpflanzung. Nach dem böhmischen Manuscripte deutsch bearbeitet vom Verfasser selbst. Eigenthum des Verf. Prag. Druck von Rohlíček u. Sievers 1862. P. I. = první díl Propravy k dušesloví. P. II. = druhý díl Propravy, čili Proprava bližší. ZŽ = Zvěrožichozpyt čili Nejbližší proprava k dušesloví. D = Dušesloví. N = Nesmírné rozdíly mezi člověkem a zvířetem. V = Úvahy o vůli lidské. M = Myšlenky o nesmrtelnosti a jsoucnosti boží. Poněvadž v rukopise jsou číslovány někde jen půlarchy, budu citovati §§. kde jsou naznačeny, a kde nejsou naznačeny, uvedu jedním číslem větším číslo archu, menším jeho stránku. Na př. P I, 4, 2. znamená: Prvního dílu Propravy půlarchu čtvrtého stránka druhá.

Prostor má samostatnou existenci, protože 1. jiná je dělitelnost a skladnost hmoty než prostoru. Hmota dělí se sama, prostor jen středem našeho vědomí (mysli); 2. prvky hmotné jsou konečné veličiny, nejmenších částí prostoru je výraz $\frac{1}{\infty}$; 3. prvky hmotné jsou rozmanity, rozeznatelny, prostorové části nikoli; 4. hmota má mezery, prostor je nepřetržitý; 5. hmotu nemohu mysliti bez prostoru, ale prostor mohu mysliti bez hmoty; 6. hmota je neprostupná, ale kde je část hmoty, mohou býti body prostorové; 7. prostor a hmota na sebe nepůsobí; táž část hmoty zůstává touž v různých částech prostoru; 8. hmota je vnímatelná, prostor mimosmyslný; 9. složeniny bodů prostorových a hmotných dějí se různými zákony.

Ze soubytnosti prostoru a hmoty vyplývá, že hmota přijímá na se vlastnosti prostoru a obráceně; o tom jedná obšírně nauka o prostoru. (P. I. 3—7).

Čas jest, jako prostor, podstata naskrz jednotvárná a tudy pro nás nepoznatelná a ve svých částech nerozeznatelná. Poznatelnou stává se něčím cizím, co je samo v sobě rozmanité, smyslům přístupné a s časem spojené, a to je látka časová — pohyb. Nejbližší účinek pohybu je změna; z pohybu a změn skládá se bytí a potrv jednotlivců. Potrv čili pobyt dělí se na děje a úkazy, a nejmenší části úkazů, prvky úkazů, jsou stavy.

Pohybem vzniká sice změna, t. j. pohybem stává se cos jinakým, nežli před pohybem bylo. Co se zjinačilo, jest nosičem změny. Avšak poněvadž nosič pohybu se nemění (pro nosiče pohybu jest jedno, zdali jest tu anebo tamto) a poněvadž nosič pohybu a nosič změny jsou nerozlučně spojeny: stojí k sobě v poměru celku a částí; část se hýbe a v celku povstává z toho změna (P. I. 12, 4). Z toho obšírné důsledky v nauce o pohybu, kterou podává v 3. oddíle I. dílu Propravy.

Rozeznává říši prostorovou, v níž přebývají jednotlivci přirození i úmyslně utvoření, a říši mimoprostorovou, časovou, jež chová ve svém lůně budoucí úkazy a z níž se tyto po malinkých částečkách, totiž po jednotlivých stavech do prostoru, do přítomnosti pošinují, a jež všecky ty stavy a úkazy z přítomnosti rychle prchající zas nazpět do svého klínu přijímá a v něm uchovává; pohyby, změny, děje, události, činy, úkazy jsou příslušníci a obyvatelé říše časové, jsou předměty časové, látka časová (P. I. 15, 1).

Hmota má dvě stránky: látku a sílu (Ž. str. 11). Látka hmoty je to, co prostor vyplňuje, co je vždy stejné; síla je to, co látku

s místa na místo táhne, co jí hýbe. Síla je stránka hmoty, jíž se v čase jeví; není síly bez hmoty, hmoty bez síly. (Jak patrno, není si Pitra důsledný, připisuje síle jednou samostatnou existenci, podruhé ji pokládaje za stránku hmoty). Sil je více jako pohybů.

Prasíla působí prapohyb naší slunečné soustavy, přebytkem svým působí pohyby jiné. Přítažlivost je síla mezihmotná = tíže naprostá a tah ku středu země. Tíže předmětu u porovnání s jiným předmětem = váha. Poněvadž všechna tělesa se dají vážiti, slove síla važinná. Podkladem přítažlivosti je v a ž i n a (ponderabile).

Dále je mezihmotná síla lučebná, jejíž nositelem jsou n e v a ž i n y. Ty nenáležejí k podstatě hmoty važinné. Že ale síla nemůže býti bez hmoty, nutno připustiti vedle hmoty važinné hmotu jinou, která tahu tížnému nepodléhá, která má jiný způsob tahu, která předmět važinný, pokud na něm lpí, nečiní těžším, která u porovnání k važinám je bez tíže a bez váhy. Nevažiny mají také stránku prostorovou a časovou. Potřebují část prostoru; kde jsou, není místa pro važinu. Časová stránka jejich jeví se v mezihmotné přítažlivosti, kterou způsobují pohyby zvláštního druhu. Nejmenší část važin je prvek, nejmenší část nevažin samina (monas). Jest trojí druh přítažlivosti mezihmotné a trojí druh nevažin.

1. Přítažlivost mezi vlastními monadami. Nosiči jsou a) splývavé nevažiny: elektřina a magnetičina; b) nesplývavé: éther a teplo. 2. Přítažlivost nevažiny k jinorodým nevažinám.

Nevažiny lze rozeznávati dále na jednoduché a složité. Jednoduché: éther, magnetičina, elektřina proudivá a svítivá. Složité jsou: teplo, sílina (nosič síly mechanické čili pracovní), nosič síly bylinné, nosič síly živočišné. Tyto složené skládají se z elektřiny a magnetičiny. Teplo jest jednoduše složitá ze stejného množství elektřiny a magnetičiny, označení EM. Sílina je podobným způsobem dvojnásob složitá — E_2 M_2. Zbývající dvě jsou různoměrně složité. S převládající magnetičinou je síla bylinná — EM_2, s převládající elektřinou je síla živočišná E_2 M (E_3 M_2).

Dobře činí Pitra, že k výkladům o těchto věcech, které jsou velmi obšírné a obsahují celou fysiku a přírodopis, připomíná: »Co tuto praveno, a co dále o nevažinách následovati bude, jsou pouhé domněnky; avšak nezdají se býti prázné a prosté všelikého základu, a proto poněkud povšímnutí zasluhují.« (P. II, 3, 4).

Jedna taková domněnka týče se rozdílu mezi tělesy anorganickými a organickými. Nechť mluví Pitra sám. (P. II. 7, 1 a nás.)

(Pokračování.)

LITERATURA.

Stanislav K. Neumann, **Mimo církve.** Knihovna Nového Kultu čís. IV. 1902. Praha, str. 18.

Se svého anarchistického stanoviska pokládá spisovatel klerikalism za úhlavního a nejnebezpečnějšího nepřítele socialistických snah a chce mu čeliti theoreticky odmítnutím hesla: Náboženství jest věcí soukromou, a prakticky propagováním vystupování z církví, uzavíráním sňatků občanských, bezkonfesijností volné i oficiální rodiny. Praví-li však, že to předpokládá také zvýšení mravní úrovně socialistického hnutí, uznává zvýšení nynějšího stupně mravního za podmínku své snahy protiklerikální. Ale pak není logické při rozvaze o dosažení cíle na tu podmínku zapomínati. Myslí-li to spisovatel s mravním povznesením lidstva upřímně — a dosavadní publikace přes osobní třenice, vedené tónem velmi nelaskavým, by tomu nasvědčovaly — nespokojí se tím, co v přítomné brožuře o náboženství je proneseno, a hlouběji uváží, jaký je význam náboženství pro vývoj mravnosti jednak se stanoviska sociologického jednak se stanoviska osobního každého jednotlivce, a předloží si otázku, je-li s prospěchem bráti podporu mravního jednání tam, kde by odnětím nastala prázdnota, s kterou život pozbývá ceny a s ním všechny snahy, i anarchistické. Je obava, že pud sebezáchovy vyplní člověku prázdnotu vzniklou zamítnutím náboženství způsobem, který snahy po zušlechtění mravnosti společnosti skříží. Zaujme-li místo náboženství pověra, a to je úkaz v jistých vrstvách nejobyčejnější, vžene lidi stojící mimo církve v náruč témuž nepříteli, kterého spisovatel pod jménem klerikalismu potírá. Je také možno chtíti povznésti mravnost skrze zušlechtění náboženství. Na tom stanovisku stojí Tolstoj, stojí Masaryk; onen zná duši svého lidu, tento zná vývoj společenský; spisovatel oba nemá rád; stojí za uvážení, zdali vnitřní obrození, sesílení ideje v jednotlivcích neubírá více půdy živlům zpátečnickým, ať vystupují pod jakoukoli vlajkou a ať je nazýváme jakkoli, než vnější eklat způsobený propagandou spisovatelem navrhovanou.

Zásada zub za zub, která tvoří (dle 2. odstavce 1. strany) nervus probandi spisovatelových vývodů, není také mravně ušlechtilá. Od ní musíme výš, s ní je mravní pokrok nemožný. Neboť dává právo silnějšímu, tedy i tyranům. *Ki.*

G. Tarde, **Zákony socialní, nástin sociologie,** zčeštil Dr. Bř. Kalandra, bibliothéka socialních a politických nauk, vyd. Jos. Pelcl, Praha 1901, str. 78.

Tarde náleží k sociologům, kteří chtějí určiti t. zv. základní prvek sociální a z něho sociologii vybudovati. O těchto pokusech psáno již dříve v Č. M. v čl. »Rozhledy sociologické« roč. I., kde čtenář najde i jejich posouzení. Proti jiným sociologům nechce spisovatel elementární fakt sociální hledati v psychologii »intracerebrální«, nýbrž v psychologii »intercerebrální«, jež zkoumá, jak vznikají vztahy mezi několika osobami a hlavně mezi dvěma.

Materiál k psychologii intercerebrální nahromadily prý zkušenosti nabyté o hypnotismu a sugesci (str. 17). Vztah dvou osob, osobní vliv člověka na člověka, napodobení jedné osoby druhou jest tímto základním prvkem života sociálního (str. 20). Spisovatel o tom obšírněji jednal ve svých »zákonech nápodoby«. V jiném svém díle »La logique sociale«, na něž rovněž odkazuje, praví, že toto napodobení se liší jen stupňovitě od vlivu hypnotiseura na hypnotisovaného (. . du suggestionneur sur le suggestionné str. 76). Spisovatel myslí, že všeobecné zákony, jež vládnou opakováním nápodobivým, jsou sociologii tím, čím jsou biologii zákony dědičnosti (27) a důsledně společnost pokládá za dílo nápodoby.

Ze tří klíčů, jež má sociologie, aby otevřela taje společnosti (napodobení, protiklad a přizpůsobení), je protiklad cosi přechodného. Jeví se buď] ako rythmus, variace nebo zápas a slouží podle toho buď k opakování, k variaci (str. 54) nebo vyvolává přizpůsobení, jež je nejdůležitější. Elementární přizpůsobení sociální, přirozený sůlad dlužno hledati v mozku samém, v individuálním duchu vynálezce (inventeur str. 129 fr. orig., česky spíše tvůrčí duch). Vynález (l'invention) jest harmonií myšlenek, jež jest matkou všech harmonií lidských (str. 62)

Spisovatel u něho rozeznává dvojí postup: postup rozpínavý (le progrès d'une invention en extension. Orig. fr. str. 133; př. 64), napodobivou propagaci a postup soustřeďující (progrès en compréhension str. 133), řadou svazků logických (hymen logique). Oba postupy, ač se různí, jdou vedle sebe a nejsou oddělitelny. Tak vznikly všechny naše řeči, náboženství, vědy, zákoníky, administrace, organisace vojenská, průmysly, umění (68).

S tím, co bylo právě řečeno, souvisí těsně Tardeovo stanovisko v otázce, co je hybnou a tvůrčí silou dějin. T. se staví přímo proti Durkheimovi a Spencerovi. Pozorujeme-li, praví, jednu z velikolepých věcí sociálních, o nichž právě byla řeč, snadno dáme se svésti k výroku, že jsou to díla neosobní, ale kým byla zbudována než lidmi a lidskou prací? U věd na př. není pochyby, že byly z počátku prachem malých objevů rozptýlených a nespojených i že celek vědní, netoliko látka, nýbrž i rozvrhy podrobností a celku jsou původu individuálního (69). A podobně prý vzniklo dogma, zákoník, hospodářský řád, řeč i mravnost. S tvrzením odpůrců theorie individuálních příčin třeba souhlasiti potud, že se neprávem mluvilo o velkých lidech místo o velkých myšlenkách, často vzniklých ve velice malých lidech . . Na konec, třeba s příslušnými ohradami, spisovatel podává svou koncepci vesmíru, svou metafysiku: svět je realisací množství elementárních virtualit, každá je význačná a osobivá, každá chová

v sobě svůj rozdílný vesmír, — tedy Leibniz. Spisovatel se také pokusil organicky sjednotiti své theorie sociologické se svou monadologií.

Jak patrno, podává nám Tarde ve své malé knížce organický souhrn svého bádání sociologického a spolu i své názory metafysické. Tomu, kdo nezná děl auktorových, jichž stručnou tresť kniha obsahuje, budou mnohé stránky nesrozumitelné.

Překlad dosti plynný pracován je jistě s pílí, ale přes to není prost chyb, jež někdy ruší smysl. Tak str. 18. signes sensitifs nejsou znaky citové (!), str. 19. le double versant du moi přel. »vrátký dvojník našeho já« místo: dvojí svah našeho já, str. 24. má býti »nesmí« býti maskou a nikoli »nemusí«, str. 40. »en apparence« je zdánlivě, nikoli patrně, jugements sensitifs nejsou soudy sensitivní, nýbrž vjemové a »un solitaire« zde není snad poustevník, str. 40. qui s'echappent d'un inventeur není: jež unikají objeviteli, nýbrž jež vycházejí, proudí z objevitele, str. 44. l'empire není císařství, nýbrž říše, str. 45. préoccupations nejsou »předpojaté záměry«. Slovo »l'opposition-lutte« je u Tardea určitý, přesně vymezený pojem a nesmí býti jednou překládáno »protiklad a zápas« a po druhé pouze »protiklad«. Inséparable je neodlučitelný a nikoli nerozlišitelný (53.) Str. 54. l'opposition . . . comme rythme... ne sert qu'a la répetition přeloženo »co rythmus neprospívá než přímo opakováním«. Str. 57. smysl nadobro porušen chybným překladem slova »discréditer«, jež neznamená rozkřičeti, nýbrž zbaviti důvěry. Str. 65. věta chaque vérité, qui s'ajoute à son agrégat — à son adaptat — de propositions přeložena »každá pravda, jež se přijme k uzpůsobené skupině návrhů . . . Tarde tam má své terminy agrégat, adaptat, které překladatel buď měl ponechati, nebo dáti aspoň do závorky — a to platí o celém překladě. Str. 78. nepřeloženo velmi příznačné son univers à soi et en rêve. *Jul. Glücklich.*

Ossip-Lourié: **»La philosophie sociale dans le théâtre d'Ibsen.«** F. Alcan. Paris 1900. (Dokončení.)

Zvláště žena jest otrokyní mužovou, určenou k tomu, aby poslouchala ho jako stroj bez vůle a potlačovala v sobě všecky myšlenky a osobní touhy. Vede se jí hůře než prostituované, která může se vybaviti z rozmarů aspoň toho, kdo jí neplatí. A jaká z takých rodin vychází generace? — Na děti přenášejí se tělesné i mravní choroby rodičů; děti vychovávají se tak, aby utvrdily se v nich názory, ideje a snahy »podpor společnosti«, aby trvaly na dále lži konvencionální. Nejhorší jest, že jsou vyučovány tomu od malička, jako by neviditelný Bůh sám zařídil všecky nešvary v řádech společenských, nezbytnost bohatství a bídy, přepychu a hladu, zahálčivost jedněch a nekonečné dření druhých, jako by vše bylo dokonalé a děti neměly než pokračovati v díle svých předků. Tím ničí se prostosrdečnost a čilost jejich ducha, síla individuální vůle a panenské svědomí. Zabíjí se v nich zárodek osobního počinu: neučí se samostatně mysliti ani samostatně chtíti a žíti. Nakládá se s dítětem jako se zvířetem, jehož energie má býti zkrocena. A tak je tomu ve všech zemích. Vystudovaní lidé domáhají se postavení závislého: u státu, v armádě, v konsulátech, knihovnách, archivech — nezávislého zaměstnání chápou se pouze ti, jimž se nepoštěstilo uchytiti se jinde Tím v mladých lidech tratí se

všecka vážnost k vlastní osobnosti, k vlastní individualitě. Když potom život otevře jim oči a odhalí pravdu, bývá již pozdě, ježto duše jejich příliš jsou přeplněny staršími falešnými názory. Stávají se z nich stroje, řízené z venčí umělým mechanismem.

Po rodičích fysicky i morálně sešlých zdědilo mladé pokolení svou povahu: nestřídmou touhu po požitku jen hmotném, chabost a otupělost svědomí. Toto pokolení jest mdlé a znavené již na prahu života, lhostejné k zjevům nemravným, chorobné i ve své fantasii. Nevěří v nic leda v surovou sílu, v peníze, vůbec pouze v zevnější dráždidla; nedovede ani upřímně milovati, ani rázně nenáviděti; charakter — tentam. Zásady nevládnou ani ve školách, ani ve spolcích, v žádné pospolitosti; kde kdo hledí se dodělati úspěchu šalbou, ba i zločinem. Málo je těch, kteří nechtějíce výti s vlky snášejí raději potupy a snižování; všude plno slabochů, kteří se krčí v tom otravném ovzduší. Mladí lidé stali se bez míry »praktickými«; svým chováním i hovorem snaží se nasypati jiným písku do očí, vzbuditi domněnku o přednostech, kterých vskutku nemají, jen aby domohli se stkvělé kariéry. Honba za penězi uchvátila kde koho; peníze — tof příčina vší znemravnělosti, ježto přepych pokládá se za svrchované dobro.

Parlamenty, kanceláře a redakce otročí burse; zlato porušuje náboženství, politiku, tisk, rodinu — vše. Ani nejlepší duchové neosmělují se dnes rázně něco tvrditi, popírati, chtíti, rázně jednati.

Jak nadíti se obratu? — Nebylo by ho bez průkopníků, některých to jedinců daleko nad prostřednost nadaných a neohrožených, kteří prožívše »periodu krise«, postřehují bystřeji než kdo jiný nešvary nynější společnosti, její předsudky, lži a nesnesitelnost jha jejích ředitelů: finančníků, politiků a novinářů. Touha, aby vysvobodili sebe a své bližní z toho jařma, budí v nich nové pomysly, kterak by zbudovali společnost lepší. Ač sémě jejich ideí dlouho dušeno jest starými názory »podpor společnosti«, přece znenáhla na rozličných místech klíčí, vzchází a se rozmáhá, až volání po nápravě dosavadních řádů stává se burácejícím a nezdolným. Zdali možná zříditi takovou novou, obrozenou společnost? — Jest, a to obrozením předně jedinců. Kdo by někdy nebyl poklesl ve svém životě? — A přece může se zase pozdvihnouti ze svého pádu. Minulost jedincovu lze napraviti jeho přítomností a budoucností. A jako jedinci, tak zdokonalitelna jest i společnost z nich složená. První podmínkou veškerého mravního pozdvižení jest láska. Hrdinové Ibsenovi počínají nový život, jakmile probouzí se v nitru jejich tento ušlechtilý cit. Pouze bohatství srdce propůjčuje hodnotu všem našim schopnostem; ani věda není živouci a úplna leč láskou. Strast lidí nepochází od přírody, nýbrž odtud, že se lidé nedovedou již vespolek milovati. Jenom láska ustavuje shodu mezi jedinci, shodu, kterou sice lze rozumem postřehnouti, ale pouze srdcem cítiti a prováděti.

Arci nestačí pouze slovy projevovati svou lásku a své opravné záměry, nýbrž třeba skutků; pouze těmi lze zbudovati novou společnost. Počíti pak jest roztržením všech dosavadních okovů: všech přežilých, nespravedlivých mravů, zvyklostí a jakýchkoli předsudků. Pravda a osvěta! — tof druhé heslo Ibsenovo. Lnouti k pravdě jest usilovati o to, aby všecky věci uspořádány byly jenom dle jejího požadavku, podrobovati se

ochotně tomu, co v pravdě jest naprostého a nezdolného, a nejednati nikdy než ve shodě s ní. Pravda vyvěrající z poznání zákonů mravních odstranila již otroctví, soudní mučidla, barbarské stíhání jinověrců; nadíti se jest, že odstraní všecky nešvary vůbec. A předně starati se jest o nápravu života pozemského; živořiti jen a skládati svou naději toliko v záhrobí, toť pošetilost. Proto třeba vzpružiti energii jedincovu co nejvíce, aby důvěřoval v svou snahu, osobil si silnou vůli, rázně jednal a opravdu se stal svobodným, čím stane se i spravedlivým. Odhodlaní duchové, plní lásky k lidem, jakmile dají se do napravování společnosti, zakoušejí arci hojně strastí, ale právě tato strast je mravně povznáší. Ač hluboce trpí, trpí mlčky a — nepřestávají jednati. Jen zahálčivost může zničiti vůli zdravou, kdežto činnost zachraňuje i vůli nemocnou. A žíti není nežli chtíti a jednati skutečně, t. j. býti si povědom svých činů, vtisknouti v ně jednotu, vtěliti v ně ideál, který nosíme v nitru. Jen vůle dává hodnotu životu. Otázka svobody vůle jest metafysická a nerozřešitelná, ale »ať svobodni, ať nesvobodni — my tíhneme za volností, za naprostou nezávislostí, o níž máme ideu«.

Nepřinášíme si na svět svobodu, nýbrž toliko schopnost státi se svobodnými a závazek o to usilovati. Staneme-li se svobodnými, staneme se i spravedlivými. Spravedlivost není snad jen jakýmsi božským přívlastkem, nedostupným člověku: ale co nám scházívá? — Odvaha býti spravedlivými.

Ibsenův Brand je vzorem takého člověka statného, sebevědomého, který pokládá za nejsladší býti mučedníkem veliké myšlenky a za nejkrásnější odměnu ryzost vůle své, čistotu svědomí. Jeho poslední slova jsou: »Každý národ posílá některého ze svých synů na smrt, aby pykal za zločiny všech.« Miluje širé zástupy, ale neříká jim toho a nehledí se jim zalíbiti. Víť, že veliké zástupy jsou nerozumny; víť, že nejsou ony, které dělají historii, nýbrž ideje minority. Všecky veliké myšlenky a pravdy, které změnily mravy lidské společnosti a vedly ji k pokroku, pocházejí a hájeny jsou zprvu jen od malého počtu mužů nadšených, plných silné vůle. Třeba mužové ti nebyli s to, aby provedli své záměry, přece ideje jejich nejsou neužitečny, nýbrž znenáhla klíčí a nedopustí většině, aby se uspala v dosavadním klidu a bezstarostnosti.

Zdálo by se, že Ibsen individuu chce obětovati společnost; avšak tomu tak není. Jemu jde o obrození jedinců jen proto, aby společnost složena byla z členů zdravých. Jemu není individuum základní sociální jednotkou, nýbrž rodina. Jedinec, aby sama sebe zachoval, poslouchá nejprve hlasu sobectví. Ale právě, aby sám nezmizel s povrchu zemského, nemůže žíti samojediný. Tak zájmy jedincovy křižují se se zájmy jeho bližních. Jestliže spojí se muž a žena, aby založili rodinu: z tohoto zárodku sociálního útvaru klíčí pak morální altruism. Zápasí tedy v srdci jedincově záhy dva protivné živly: egoism a altruism.

Ibsen nebrojí proti rodině samé, nýbrž proti nynější její porušenosti. Hlásá, že žena nyní jest otrokem nejen společnosti, nýbrž i svého manžela a otce; žádá, aby. nese-li žena polovici břemen životních, účastna byla i polovice práv životních. Protivníci emancipace žen ukazují, že právě zevnější neshoda obou pohlaví vylučuje jejich rovnost, zapomínajíce, že rovnost nevyžaduje, aby dvě bytosti shodovaly se v zevnějšku a síle,

nýbrž že jde o imanentní spravedlnost pro všecky lidi ať slabé ať silné. Otroctví ženy je zbytkem surových řádů primitivních, kdy muž znenáhla si osvojil odpovědnost za všecky myšlenky i činy ženiny, žena pak mu odevzdala svobodu svého těla i své duše. A přece pravá velikost individui nepochází z jejich svalů, nýbrž z jejich intelektu a mravnosti.

Moderní žena podala již dle Ibsenova soudu důkaz toho, že má tytéž schopnosti intelektuální jako muž a převyšuje jej často ušlechtilostí a dobrotivostí. Od jakživa byl její úkol smiřovací; v zápasech sociálních konejší žena bolest přemoženého a činí velkomyslným vítěze. Nelze se zdarem přetvořiti nynější společnost nežli společným úsilím muže a ženy. Proto třeba, aby muž ženu k sobě povznášel, aby svou inteligenci mohla sloučiti s jeho, tak jako slučují svá srdce, aby porozuměla vážným úkolům svého manžela a posilovala ho v jeho práci. To bude možná, jen bude-li žena požívati úplné rovnosti a svobody i v manželství.

Ibsenovi manželské vztahy jsou věcí důvěry a lásky, do nichž nemá se míšiti společnost svými stanovami. Nynější smlouva manželská jest mu aktem vespolné nedůvěry, příčinou mnoha strastí obou manželů, a zvláště ženy, ježto často prostopášníka spojují s bytostí čistou.

Svoboda lásky děsí »podpory společnosti«; ale není pravda, že povede k polygamii; nýbrž k tomu, že pomine dosavadní prostituce, přetvářka a žárlivost mezi manžely, zvláště mužova, jenž až dosud pokládá ženu za své vlastnictví.

Až dva jedinci pojmou se z pouhé lásky, až oba budou si v manželství úplně rovni a svobodni, ustaví se dle Ibsena nová rodina jako základ nové společnosti. V této prý nebude kvésti jen láska k vlasti, nýbrž k lidem vůbec; z ní vzejde společnost kosmopolitická a mezinárodní, která vybaví se ze zbrojení a válek, z pauperismu a příživnictví, tyjícího z práce bližního, která prohlásí život lidský za nedotknutelný a zavrhne trest smrti, ježto i největší zločinec bude v očích jejích pouze churavým nešťastníkem, potřebným pečlivého léčení.

Učí-li Senekova filosofie umírati, učí Ibsenova žíti. Všecky pružiny duše lidské soustřeďují se u něho ve slovech: vůle, ideál, štěstí. A štěstí podstatným znakem není smyslná rozkoš, nýbrž čisté svědomí. Toto mnohem spíše závisí na vlastní vůli jedincově než na jiných okolnostech a oblažuje srdce jeho citem nevýslovného kouzla. Štěstí existuje, a jsouc myšlenkou, nemá potřebí paláců: lidská duše mu dostačí. Šťastným však může se státi pouze ten, kdo bude ve všem všudy svým, t. j. kdo bude skutečným vlastníkem svých názorů, citů, snah, sobě povědom své vůle, svých práv a povinností. Proto zastává se Ibsen individuality, ač ne individualismu. Čím více někdo vypěstuje v sobě svou individualitu — a ta jest dle názoru básníkova nejen vrozena, nýbrž i vůlí získána — tím větší prospěch vzejde z toho i společnosti; neboť i tato pak skládá se z lidí svobodnějších, osvícenějších a mravnějších. Společnost, v níž individualita se potírá, není Ibsenovi opravdu lidskou, ježto potírá zároveň princip svrchovaného dobra. Není nikde skutečně všeobecného blaha, jestliže není v něm zahrnuto blaho všech jedinců bez výjimky. — Názory Ibsenovy, jak je vykládá v svém spise Ossip Lourié, hlasně vybízejí ke kritice. Proč jí zde tedy nepodáváme? — Protože jsme přesvědčeni, že kritiku — toho jména hodnou — nelze provésti jen několika vloženými

poznámkami do uvedeného textu. — Poslední stránka spisu přináší bibliografický výčet děl Ibsenových jakož i spisů o tomto básníkovi. *X. Y.*

Die Grosshirnrinde als Organ der Seele von Prof. Dr. Albert Adamkiewicz. (Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens XI.) 1902.

Spisovatel snaží se proniknouti ku pochopení funkcí kůry velkého mozku a základních funkcí duševních. Jakou cestou za tím účelem se béře, vysvitne z jednoho jeho příkladu: Dvouleté dítě bavilo se hrou aristonu, který obsahoval 25 melodií. Za krátký čas osvojilo si všech 25 písní i jejich názvy hravě, pouhým naslouchánim, ač při tom veškerý výcvik pedagogický byl vyloučen; ba dítě dovedlo i jednotlivé kusy rozpoznávati a udati, který kus se právě hraje.

Poněvadž dítě, soudí Adamkiewicz, dovedlo zachycovati a uchovávati melodie v mozku, což s inteligencí a s duševní prací nemá nic společného — neboť člověku vyspělému prý taková schopnost není dána — nemůže být paměť psychického rázu, nýbrž prostě fysikálního a není tato charakteristickou pro mozek, nýbrž je vlastní i jiným ústrojům.

Aby tento dětský mozek ještě lépe osvětlil, přirovnává ho k fotografické desce, na níž paprsky světelné vytváří obrazce, nebo k voskovému válci, do něhož zvukové vlny řeči vrývají známky. Paměť není tedy nic jiného než impregnace do masy mozkové.

To se snaží spisovatel doložit fysiologickými i pathologickými doklady; jednak tím, že poukazuje na sílu paměti v různých obdobích věku lidského, která prý jest v dětství nejsilnější, pathologicky na př. tím, že je možno poraněním lebky, tedy fysikálním otřesením, přivoditi amnesii. — Ba jde do konce tak daleko ve své fysikální theorii, že pokládá i hutnost mozku za nejvhodnější, aby se mohla mechanická impregnace díti co nejsnáze. Při tom stále mu víří mozkem voskový válec aristonu, s nímž mozek téměř stotožňuje.

Poněvadž pak paměť je podkladem všech duševních stavů, vysvětluje Adamkiewicz i tyto svou fysikální methodou. Poučuje nás, že náš údiv nad složitostí a nepochopitelností psychického je vlastně zbytečný, že problém ten je vskutku jednoduchý, psychický řetěz že počíná a končí vždy v materii a jeho fysikální methodou dojdeme jasného rozluštění toho problému.

V druhém oddílu spisku nazvaném »duševní pole kůry velkého mozku« je auktor již šťastnější, právě že se pohybuje na poli empirickém. Shrnuje zde fysiologická a pathologická fakta o mozku, věnuje hlavně pozornost lokalisaci duševních pochodů v mozku.

Dr. Adamík.

Dr. F. Siebert, **Sexuelle Moral und sexuelle Hygiene.** Ein Wegweiser. Deutschen Hochschülern u. Hochschülerinnen gewidmet. Frankf. n. M. 1901, str. 160.

Spis navazuje na provolání německých universitních profesorů k universitní mládeži, v němž se poukazuje na nebezpečí mimomanželských styků především pro zdraví, ale i pro mravní stránku mládeže. Nevím jakým právem, poněvadž hledisko spisu nekryje se dost s oním provoláním. Po stránce fysiologické poskytuje auktor nesmírně málo poučení. V kapitole 1.

býti ničím nápadným, že Annahme nedá se podřaditi ani představě (počitku, vjemu) ani soudu, že je víc než představování a méně než souzení, že Annahme pro svou podobnost k soudu slouží za náhradu skutečného soudu.

Ale Brentanovec nacházeje jev duševní, který se nedá podřaditi jeho nejvyšším kategoriím, musí v něm spatřovati fakt obrozující jeho theorii, jemu jest problémem dotýkajícím se samých základů theorie a musí jej vyložiti tak, aby základním pojmům theorie neodporoval. Ve snaze problém takto rozřešiti ztrácí se veškerá vědecká energie tohoto spisu, a musíme bohužel přiznati, že prospěch psychologii z toho plynoucí není v žádném poměru k vynaložené práci. Analysa podniká se jednostranně, sem tam vytkne se něco, co je příspěvkem platným k poznání duševního dění, ale mizí to k nepoznání v záplavě svévolně vyvolaných záhad a nesnází.

Na každém kroku ocitá se Meinong v rozporu s tradicionálním, jak říká, nazíráním na jevy psychické; čehož přirozeným následkem jest, že musí tvořiti pořád a pořád nová slova na označenou svých abstrakcí. To by sice samo o sobě nesvědčilo o nesprávnosti jeho theorie, ale když celá theorie jest založena na předpokladu nedokázaném, od velké většiny psychologů důsledně popíraném, když považíme, že zásadní novota brentanovské školy, totiž ta primárnost souzení, již od třicíti let jest bez vlivu na vývoj psychologie, nemůžeme v tom tvoření nových terminů neviděti důkaz rozpaků a násilného odbočování od pravého směru psychologické analysy.

Tisíciletý vývoj psychologie nebyl přece marný. Každý systematik psychologický sice má v theorii své něco, přes co vývoj přejde k dennímu pořádku, neb u systematika, který jde skutečně pravým směrem, zůstane vždy něco, co podrží platnost pro celý další vývoj. Vezmete-li však Brentanovcům jejich třídění na představu, souzení a cit se snahou (kteréž Meinong od sebe odděluje), nezbude z jejich vymožeností nic. A také v této knize všechno závisí na uznání správnosti takového ponětí soudu.

Brentano přišel mezi psychology s pojmem, který ani on ani jeho stoupenci srozumitelně nevysvětlili, protože má silnou přísadu metafysickou, s pojmem intencionální inexistence, imanentní předmětnosti jakožto znakem jevů duševních, později vytasil se s pojmem Empfindungsraum; jiní Brentanovci debutovali s pojmem fundirte Inhalte, Gestaltsqualität a Meinong na str. 153 tohoto spisu má větu: das negative Urtheil hat nicht nur sein Object, sondern auch sein Objectiv, und insofern kommt einem solchen Urtheil nicht nur Gegenständlichkeit oder Objectität, sondern auch Objectivität zu — tedy neméně než 4 nové terminy, jimž neporozumíš bez přečtení předchozích 153 stránek. Každá druhá kapitola má nějaký nový termin (anschauliches a unanschauliches Vorstellen, potentielle a aktuelle Gegenständlichkeit, Quasitranscendenz atd.).

Je pochopitelno, že potom jest nucen i jiné pojmy, ustálené již, naplňovati novým obsahem a zmatek v psychologii rozmnožovati také v hranicích vlastní školy. Annahme a Urtheil shrnuje v jednu samostatnou kategorii vedle Vorstellung, Gefühl a Wollen, nazývá ji Denken, a aby měl ve všech čtyřech třídách analogické rozdvojení jako při myšlení (Denken), rozeznává Einbildungsvorstellung, Phantasiegefühl a Phantasiebegehrung

(čili Scheingefühl a Scheinbegehrung) vedle obyčejných představ, citů a žádostí. Tím zase fantasii dostává se nového významu, neboť do jejího oboru spadají Einbildungsvorstellung, Annahme, Phantasiegefühl i Phantasiebegehrung a její podstata musí se hledati v něčem jiném než dosud, totiž právě v tom zvláštním rázu Annahme; odtud padne světlo na záhadnou tvořivou sílu obrazivosti a Meinong je přesvědčen, že vykonal dosti, když spisem svým ukázal novou cestu k definitivnímu vyšetření tohoto problému.

Já této sebedůvěry jeho nesdílím, poněvadž nemohu soud uznati za primární psychický jev, poněvadž v úkazech obrazotvornosti vidím jen zvláštní případ reprodukce a poněvadž Meinongovým rozborem úkazu Annahme nikterak primárnost souzení se nedokazuje. Podotknouti dlužno, že Meinong i v tomto spise odchyluje se v leccčem od původních názorů Brentanových i svých dřívějších vlastních. *Kí.*

Will S. Monroe: **Comenius and the Beginnings of Educational Reform.** New York 1900 (Ch. Scribner's Sons) str. 184.

Spisovatel uvedené knihy není čtenářům »České Mysli« neznám. Literární činnost prof. Monroea, předního paedopsychologa amerického, nesla se dosud dvěma směry: jednak publikoval více monografií, menších i objemnějších, z psychologie dítěte — uvádím z posledněj ších a větších jen: Individual Child-Study (N. York 1900) a Die Entwickelung des sozialen Bewusstseins beim Kinde (Berl. 1899), jakož i pěkné Child Study Outlines (Boston 1898 nn.) — jednak z oboru paedagogiky, ve kterež příčině zasluhuje zmínky jeho Bibliography of Education (New York 1897) a práce Komenského se týkající, totiž: překlad Informatoria školy mateřské (School Infancy Boston 1896) a svrchu uvedená kniha, o které chceme referovati. Pěkný onen spis, ačkoli jest založen na dobré znalosti příslušné literatury, není psán s intencí poskytnouti snad obohacení speciálnímu bádání o Komenském; rovněž tak nešlo spisovateli o to, aby podal snad podrobnější životopisné vylíčení velikého reformátora školství a paedagogiky; nýbrž vynasnažil se instruktivním způsobem, jasným a plynným výkladem nakresliti vývoj vychovatelství od dob 16. století a ukázati, jaké místo ve vývoji výchovy od humanismu k realismu přísluší Komenskému. Proto nejprve nastiňuje výchovu v 16. století, probírá hlavní předchůdce Komenského (Bacona, Vivesa a Ratkeho), pak teprve ve třech kapitolách líčí životní osudy Komenského, aby po probrání tresti Velké didaktiky (»Filosofie výchovy«), Informatoria školy mateřské (»První vychování dítěte«) a spisů linguistických Komenského (»Studie jazykové«) ukázal zase k vlivu, jaký měl Komenský na pozdější reformátory paedagogiky moderní (Franckeho, Rousseaua, Basedowa, Pestalozziho, Fröbela, Herbarta) a (v poslední kapitole) ocenil trvalý vliv a význam Komenského. Komenský tedy, jak patrno, jest tu v pravdě jakýmsi středním bodem líčení novověkého úsilí o reformu praxe a theorie paedagogické.

Jiná stránka, kterou vyznačuje se dílo Monroeovo, souvisí přirozeně s vlastním oborem jeho, psychologií dítěte. Odtud si vysvětlíme, proč, třebas jinak zcela stručná, kapitola VII., obírající se názory Komenského

Die Bedeutung des Geschlechtslebens in der Natur přikloňuje se k Häcklovi a spolu s Mantegazzou provádí glorifikaci pohlavního života v přírodě. Kapitola 2. Die Psychologie der Liebe je poněkud lepší, ale v této lepší části je založena hlavně na Mollovi. Přes to jsou i zde bludy. Jmenovitě v theorii o spoluznění sexuálních citů s jinými auktor hrubě přehání. Nejen že souhlasí s Rohlederem, že na př. Offenbachovské melodie s a m y o s o b ě sexuálně dráždí, nejen že v blouznivém zbožňování »velikánů« a v náboženském blouznění vidí ono spoluznění (Mitklingen), nýbrž na př. i v idei všeněmecké: Ich persönlich gestehe gerne zu, dass mich manches an den Gefühlen, die ich beim Gedanken an die alldeutschen Ideen u. ihre Verwirklichung habe, wie sexuelles Kraftgefühl anmutet (p. 30.). V kapitole 3. Der Fehler in unserer heutigen Anschauung von Sittlichkeit dobře poukazuje k tomu, co církevní křesťanství svým názorem o nečistotě těla zavinilo proti přirozenému pojímání funkce sexuální, dobře poukazuje na zvrácenost dosavadní sexuální výchovy, ale s mravním stanoviskem auktora samého nemohu naprosto souhlasit. Kdo na př. při vývoji manželství k spojenství duševnímu píše: Was hat das eigentlich mit der ehelichen Treue zu thun, wenn der Mann mit einer Halbweltdame verkehrt? Den Mann bedauere ich, dem seine Frau das geben will, was er bei einer Halbweltdame sucht (p. 44.), ten nepochopil základní poučky sexuální morálky, že není tělesného styku, aby to nebyl zároveň poměr mravní, a že nemožno duševně žít čistě, žije-li se při tom tělesně nečistě. Ještě více vyniká nízké stanovisko mravní v kapitole: Einige sociale Gesichtspunkte. Vidět to z názoru jeho na prostituci, kterou odsuzuje ne se stanoviska lidskosti a mravnosti, nýbrž se stanoviska esthetického. Užít prostitutované je Geschmacklosigkeit (p. 68.). Vůbec je auktorovi esthetické hledisko in sexualibus směrodatné. Jednotlivec a národ musí prý se dodělat umělecké a kulturní entropie, jež by ho nutila jednat podle názoru uměleckého, jenž mu podává vzor v záležitostech pohlavních (p. 102.). Vidět to dále z jeho názoru o nemanželských dětech. Měřítkem mu je státní stanovisko: Co na tom, když by i 90 ze 100 nemanželských dětí umíralo, lépe když 10 zbylých státu zůstane, než kdyby neexistencí nemanželských dětí stát přišel i o těch 10 (p. 83). Vidět to i z toho, jak se auktor staví k problému svůdnictví (p. 80, 81). Tíhu provinění měří sociálním postavením svedené: co je proti dceři generálově hrubým proviněním, to je menším vůči sklepnici, krámské, knihvedouci a p. (p. 81.); auktor nevidí, že v každém je ctít člověka. Nelíbí se mi také zvláštní dvojakost spisu: na jedné straně odsuzuje se socialistická theorie volné lásky (p. 72.), ale na druhé straně přiznává se auktor, že měl často radost nad některými »leichtgeschürzte Ehen«. Takových dvojakostí je více. Vůbec nemůže se spisovatel dopracovat čistých stanovisek. K hlavním problémům sexu, k moderním otázkám jeho, k praktickým i theoretickým proudům reformním, k úsilí Björnsonovu, Tolstého, Dostojevského je spisovatel cizí. Ještě stojí za povšimnutí osten, jaký má proti Slovanům. Na str. 15. staví Baškiry a Slováky podle sebe s přihanou a na str. 92. u příležitosti, kde se mluví o novomalthusismu, obává se, že přijetím jeho »unser deutsches Volk wird verslowakt«.

Spis věnovaný universitním studujícím měl by jistě být založen vědečtěji, a věnovaný universitním studentkám měl by vedle toho být mnohem taktnější. Místo toho je v něm mnoho sexuálního materialismu. Kniha

stoji daleko za Hegarovým Geschlechtstrieb a ještě dále za vybornou knihou Ferého L'instinct sexuel, na niž jsem po jejím vyjití upozornil, a jež teď začíná vycházet v českém překladě. *Dr. B. Foustka.*

A. Meinong, **Ueber Annahmen.** Příloha (Ergänzungsband) č. 2. k časopisu Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane. Lipsko 1902. Stran 298—XV.

Štýrskohradecký profesor filosofie podrobuje důkladné úvaze skupinu jevů duševních, jež zahrnuje společným jménem Annahme a které po česku bychom mohli nazvati předpoklady, ačkoli slovo to se s německým výrazem nekryje. Příkladem takové Annahme, z něhož můžeme se přibližně orientovati, co asi Meinong míní, jsou výroky, které uvádíme slovy: dejme tomu, mám za to, ich nehme an, — budiž zde, mysleme si, že atd. Ale ovšem musíme pojem Annahme rozšířiti i na analogické jevy, kde těchto úvodních slov není, ale kde by se jich mohlo užiti na vyjádření příslušného stavu vědomí. Na př. když při hře a v umění vmýšlíme se v jisté situace, předpokládajíce, že to, čím hrajeme, představuje něco jiného, anebo při lhaní, které liší se prý od předešlého jen úmyslem klamati, při vymýšlení a poslouchání báchorek a vůbec v nejčetnějších případech, které vysvětlovány bývají činností fantasie. Meinong rozšiřuje pojem Annahme ještě dále: na soudy a úsudky. Věty vedlejší s »dass« uvedené jsou výrazem předpokladu. Soudíce na základě premis, o jichž pravdivosti jsme se nepřesvědčili, přijímáme jejich platnost, činíme Annahmen a závěr na nich založený je také Annahme; dále rozšiřuje pojem na city a snahy, což do podrobna uváděti netřeba.

Definici přesnou nepodává, pokládaje ji za nynější nehotovosti psychické theorie za nemožnou (257), spokojuje se pouze s označením poměru Annahme k soudu. »Ježto soud má dvě charakteristické vlastnosti: přesvědčivost (víru) a kvalitu (klad a zápor), možno proti tomu Annahme označiti jakožto »soud bez přesvědčivosti« (Urtheil ohne Ueberzeugung)« a vytýká podrobněji její charakteristické známky proti soudu a představám, z nichž jest nejdůležitější ta, že přijímati mohu všechno, avšak zároveň že jsem při tom vázán na dřívější předpoklady. To shrnuje ve výrok: všechny předpoklady mají sprostředkovanou evidenci (přesvědčivost v subjektivním smyslu); bezprostředně evidentních předpokladů není (265).

Co do významu pro duševní život uznává tři skupiny předpokladů: takové, které tvoří podstatnou součást intelektuálních operací základních; takové, které jsou psychickou podmínkou k projevům mimointelektuálním, a konečně takové, které jsou samy sobě účelem. Nejdůležitější jest skupina první a jí týkají se po přednosti jeho subtilní rozbory.

Ale všem těm rozborům a vůbec celé tendenci knihy porozumíme teprv, když si uvědomíme, že Meinong přidává se k Brentanovu mínění, že souzení jest samostatný, dále nevysvětlitelný, základní jev psychický, který vedle představování, cítění a žádání tvoří čtveřici elementů duševního dění, čtveřici nejvyšších tříd duševních jevů. Pro psychology, kteří souzení chápou jako druhotný jev, který se dá vysvětliti úplně z vnímání a reprodukce — a to jsou všichni Nebrentanovci — nemůže míti úkaz Annahme té zásadní důležitosti, kterou mu připisuje Meinong, a ti vůbec nepochopí, jak možno o tom napsati spis tak objemný. Pro ně nemůže

ZPRÁVY.

Pomník Aug. Comteovi byl postaven v Paříži 18. května. Při této příležitosti zaslal jménem Jednoty filosofické a redakce České Mysli prof. Drtina slavnostnímu výboru přípis, v němž vyjadřuje naši úctu památce velikého filosofa, naznačuje jeho význam v myšlenkovém vývoji přítomnosti a připomíná, jak v literatuře naší překladem Brejchovým a Masarykovými spisy positivism Comteův se stal známým a jak má vliv na náš duševní život. Praví na konec:

De même que nous reconnaissons l'importance de Comte comme penseur, de même nous apprécions ses efforts en vue d'une alliance entre les philosophes et les prolétaires, et nous rendons également hommage à tout ce que ses disciples, les positivistes français, on fait pour la réforme de l'éducation en général, pour l'enseignement supérieur populaire en particulier.

Nous revendiquons alors notre part dans cet hommage international offert par toutes les nations au plus grand penseur français du siècle passé. Sa pensée sereine rayonne devant les représentants distingués de tous les peuples du monde civilisé et renouvelle dans nos âmes la devise du maître vénéré: »L'amour pour principe, l'ordre pour base, le progrès pour but«, comme elle nous rappelle que le rôle suprême de tout être humain est »Vivre pour autrui«.

Nous vous prions donc, Messieurs et chers confrères, de vouloir bien agréer ces lignes comme un témoignage de notre piété envers votre vénéré maître et déposer ce tribut d'admiration et de reconnaissance aux pieds du monument que vous avez élevé à la mémoire immortelle du grand philosophe.

Rodin o svém umění. »Celý můj život jest učení se, lépe řečeno hledání. Hledám ustavičně; každé dílo mé jest stanicí toho věčného hledání. Co hledám? Jak bych zobrazil tvárnost věcí; — těžko lze vyjádřiti, co myslím, a v theorii zůstane to vždy nejistým. Teprve při práci se mi rozjasní, po čem vlastně se snažím, a jen v mých pracech a z nich to poznáte. Látka jest táž v celé přírodě — útvar látky liší člověka od zvířete a rostliny. Jmenujte to společné, co člověka, zvíře, rostlinu, kámen spojuje, božským nebo přirozeným — to chci především zachytiti a vyjádřiti a zároveň chci tomu, co je charakteristické, dáti formu a obrys. Vytváření (= vtěliti ve formu, die Gestaltung), to je vše! To platí pro stvořitele, pro boha jako pro umělce. Pozoruji neustále, pracuji neustále. Jen když pozorování k práci se druží, jsou plodny. Moje umění vychází od

pozorování modelu. Model je tu. Chodí. Pohybuje se. Zachytím tuto pósu, ono gesto, nějaký pohyb — a dám se do práce. Nevycházím od »látky«, ani od nějaké myšlenky, jen vytváření člověka, zvířete, krátce modelu mne zaměstnává. Když je dílo hotovo, pak přijdou, dívají se na to a dají mu jméno, titul. Anebo najdou, že ta a ta myšlenka mluví z mého díla. Nedbám toho! Chtěl jsem zobraziti přírodu. Chtěl jsem jí býti zrcadlem, snad zrcadlem zvláštního broušení; ale nic mne není tak daleko, jako vtělovati myšlenky. Myšlenka musí vyplývati z díla a ne dílo z myšlenky, k čemu je potřeba titulů, jmen, látky? Beethoven vylil svůj cit symfoniemi a nazval je první, druhá atd. Já tešu své city. Pohlížejte na díla má jako na dokumenty (průkazy) mého emočního života. Více nejsou a nemají býti.« Vyňato z rozmluvy uveřejněné v N. fr. Presse.

Z ženského ruchu. Na universitě ženské, kterou založila právě v Tokiu císařovna Japanská, byla jmenována profesorkou evropských jazyků slečna Marketa Emersonova. *Kí.*

Dante u vyučování. Ve výroční zprávě kr. gymnasia v Kozlíně (v Prusku) na r. jest stručná rozprava vrchního učitele (profesora) Schrödra s nápisem »Dante und die höhere Schule«. V rozpravě se žádá, aby Dantova »Božská komedie« byla pojata v učivo gymnasijní. Dílo to — dovozuje se — vzdělávalo by měrou značnou esthetický vkus žáků, bystřilo by jejich mravní vědomí a ujasňovalo by je, probuzovalo a podporovalo by jejich porozumívání dějin. Pisatel rozpravy proto doporučuje, aby četba klasického toho díla byla pojata v učebnou osnovu primy (u nás oktávy) a aby bylo pořízeno spojení její s vyučováním náboženství. *Kč.*

Pedagogicko-praktické přípravné vzdělání učitelů středních škol. Dvorní rada prof. pražské university německé dr. O. Willmann vydal za příčinou pětadvacítiletého trvání pedagogického universitního semináře, jeho podnětem a dle jeho návrhů založeného, spisek »Das Prager pädagogische Universitätsseminar in dem ersten Vierteljahrhundert seines Bestehens« (ve Vídni 1901). Seminář Willmannův byl až do r. 1887 převahou theoretický, teprve toho roku podařilo se mu spojiti se s gymnasiem, aby členové semináře mohli konati učebné lekce o materiích dříve ustanovených na základě pečlivé přípravy před žáky střední školy a za přítomnosti ředitele semináře. V dotčeném spisku zdůrazňuje Willmann potřebu pedag. praktického vzdělání přípravného učitelů škol středních. Badatel a učitel nespravuje se týmiž zájmy; *do*pracovati se vědeckých poznatkův a *z*pracovati (*er*arbeiten a *ver*arbeiten) je za učebný statek, to jsou úkoly různé povahy. Universitní učitel sice učí, ale budoucímu učiteli (školnímu) bude vyučovati (lehren-unterrichten), k čemuž neshledává v onom vzoru. Vyučování universitní má rys ku specialisování, u vyučování školním musí se naproti tomu uváděti několik věd v souborné působení; u onoho se mohou methody, stopujíce toliko předmět, rozmanitě rozlišovati, u tohoto jest potřeba method obecně platných a jednosvornosti jejich soupůsobení. *Kč.*

Úmrtí. Dne 14. června zemřel gymnasijní profesor ve výslužbě František J. Zámečník, od něhož pochází řada článků pedagogických a filosofických. Narodil se 3. prosince 1841 ve Volanicích u Nového Bydžova; od r. 1868 do 1887 učil na gymnasiu v Německém Brodě, od r. 1887 v Klatovech až do r. 1892, kdy dán do výslužby. Od r. 1894

mezi oběma zřejmy. Mluvě v posledním odstavci o Masarykovi, dotkl jsem se několikrát této všeobecnější formy náladové skepse.

Hranice, kde přestává náladová skepse, a kde začíná už rozumová, jest také těžko přesně udati, neboť bez nálad nejsme nikdy: jednak náš všeobecný duševní stav, jednak i vnější momenty (povětří, hlad, vliv obecných hesel, politiky a filosofie a p.) působí na naše myšlení a jednání. I dalo by se proti celé mojí úvaze s jakýms oprávněním namítati, že normálního stavu duševního vůbec nemáme, že to, co bych za něj chtěl považovat, možná jest jen nálada, a že ve zkušenosti nemám vůbec prostředků, kterými bych normálnost duševního stavu poznal. Skutečně docházejí někteří k větám, že vratkost činitelů nás ovládajících ukazuje na pouhou relativnost platnosti našich závěrů, které by za jiných okolností jinak dopadly. Ovšem, tyto nauky o relativnosti našich poznatků nedovolávají se tak měnlivosti nálad, nýbrž spíše změn v názorech lidových, avšak zajisté že velikou měrou i nálady tu spolu působí. Nemysleme přímo na náladovou skepsi, vezměme za příklad působení nálad vůbec; tu nám nejobyčejnější zkušenost ukazuje, že na př. velké války, boje politické, vzrušení náboženská a p., kteréžto věci měly tak veliké následky, byly nepoměrně více věcí nálad než rozumu.

Jestliže tedy věci tak se mají, jestliže náladovost dovede tak nás strhnout, že naprosto si nejsme vědomi svého nenormálního stavu, jaký tu má vůbec smysl mluvit o pathologičnosti náladové skepse, a jaký má smysl odmítat náladově skeptické úvahy, když nemohu dáti záruky, že to moje odmítání není samo náladově zbarveno? Ta otázka jest velmi zajímavá a nedá se tak snadno odbyti; nevím, jak čtenáři následující výklad postačí.

Pozorujeme-li měnlivost svých nálad, shledáme, že dosti snadno rozeznáváme stavy, které jmenujeme normálními, od nenormálních, že v prvních jsme si jisti sami sebou, jsme jaksi doma, v druhých i při zdánlivé pevnosti necítíme tu vnitřní všestrannou přesvědčenost, nýbrž jakýsi více méně vědomý strach leží na dně duše, že to, co teď myslíme nebo děláme, není pravda. Ta přesvědčenost, jakou v normálním duševním stavu máme, dá se velice těžko popsat, musím odkázat čtenáře na jeho osobní zkušenost. Faktum tedy jest předně, že lidé (které jmenujeme normálními) mají vnitřní schopnost normální stavy od abnormálních rozeznávat. Způsob, jakým člověk této schopnosti dochází, jest těžko udati; někteří snad by se raději zkušenosti dovolávali, že se totiž průběhem doby normální duševní stav jakožto nejčastěji se přiházející upevní, jiní budou

aspoň první podklad své schopnosti hledati v duševní konstituci samé. K tomu třeba dodati, že tato schopnost není u všech lidí stejně vyvinuta, a že také duševní rovnováha není stejná, že u tohoto ještě normální náladou jest, co bychom u onoho za exaltovanost pokládali. Za druhé: Že v duši zůstává něco pevného, co se i při změnách duševních nálad jen málo mění a okolo čeho nálady kolísají; to jest viděti z toho, že se u člověka vyvíjí charakter, který by nebyl možný, kdyby nebylo ať už v rozmanitosti vnějšího působení, ať ve vnitřní konstituci duševní něco jednotného.

I domnívám se, že jednak ona vnitřní jistota, jednak faktum, že se u člověka vyvíjí jednolitý charakter, jest dostatečným důvodem proti domněnce, že jsme pouhou hříčkou nálad a sugescí. Třebas sebe více mé osobní nálady kolísaly, nepřemetávají se jen mani sem a tam, nýbrž vázány jsou pořád mojí osobností, kolísají kolem určité rovnováhy, která jest mým charakterem.

To však také, myslím, jest jediná cesta, kterou se můžeme vyhnouti nahoře uvedené námitce o naprosté relativnosti nálad; kdo by v sobě té víry, nebo spíše bych řekl, samozřejmé jistoty necítil, a kdo by ve svém jednání nějaké společné rysy neobjevil, ten by ovšem o sobě anebo o tom, na kom by tyto dvě věci pozoroval, mohl rozhodnouti, že jeho nálady jsou úplně nezákonité; zřejmě jsou však takové případy jen výjimkou.

Tomuto poněkud obtížnému výkladu nemohl jsem se vyhnouti, chtěje nějak odůvodniti následující požadavek, který ostatně již z výkladu předešlých odstavců vyplývá: poněvadž nálady, rušíce rovnováhu duševní, zbavují náš rozum střízlivosti, jest možno se jen na takový úsudek spoléhati, který jest proveden a podán co možná nenáladově, řekl bych: naivně. Poněkud školácky lze tento požadavek vysloviti také tak: v každé větě jest jen tolik pravdy, na kolik jí uvěříš, rozumíš-li jí pouze jako oznamovací větě. Že jest spolehlivost takovýchto závěrů poměrně největší, plyne z toho, že závěry ty odpovídají našemu normálnímu, tedy nejpřirozenějšímu průměrnému stavu duševnímu a jsou tedy samy aspoň poměrně nejpříznivější.

Tvrdívá se ovšem, že jsou pravdy, které jen v abnormálních stavech duševních se dají pochopiti, na př. takové pravdy, které shrnují se pod jmenem mystika, kteréžto pravdy lze prý jen ve zvláštním vytržení mysli přímo nazírati; avšak i když připustíme, že to, co lze zříti u mystickém vytržení mysli, jest jakýmsi druhem poznání, musíme přece uznati, že pro ně platí jiná logická pravidla než pro obyčejné poznávání, což znamená, že, užíváme-li i tu slova

pravda, význam toho slova rozšiřujeme za meze, v jakých se ho obyčejně užívá; z důvodů logických bylo by tedy lépe jiný termin než pravda tu voliti.

Konečně by se mohlo namítati proti mé zásadě o potřebě nenáladového posuzování věcí, že jest to zásada, kterou se přímo doporučuje šosáctví, konservativnost a zamítá liberálnost, a jak jinak by se námitky toho druhu vysloviti daly. Myslím však, že ani tato námitka nedá se právem proti naší zásadě uvésti, ačkoli bohužel z různých důvodů nemohu se o ní dosti rozhovořiti a jen na všeobecnostech musím přestati. Není všechno svobodomyslnost, co se za ni vydává, naopak dnes, kdy toto slovo se heslem stalo, vnucují nám kde jaké bláznovství jako kdo ví jakou moderní vymoženost, a trochu šosáctví v tom případě neuškodí. Toť jsou věci samozřejmé, postačí na ně upozorniti.

Jediná oprávněná námitka proti zásadě nenáladového pochybování jest, jak už jsem se nahoře zmínil, že úplně jisti si nejsme nikdy, že nějaké náladě nepodléháme, že tedy se této střízlivosti pouze více nebo méně blížíme a že následkem toho také přirozenost našich úsudků jest pouze přibližná. Ta věc nás nezarazí, považíme-li, že má úplnou obdobu v pouhé přibližné pravdivosti všeho našeho vědění. Neboť i tu můžeme většinou své úsudky jen s větší menší pravděpodobností vyslovovati.

HLAVA ČTVRTÁ.

F. Mareš, Idealism a realism v přírodní vědě.

V předešlé kapitole vyložil jsem mezi jiným, co jest to náladová skepse v širším slova smyslu. Řekl jsem, že tím rozumím ten stav duševní, do kterého se vpravíme o své vůli, sledujíce líčení náladové skepse. Zvláštní směr dnešního duševního života otupil tolik smysl pro zdravé uvažování o věcech, že někteří spisovatelé náladovou skepsi považují za něco přirozeného, člověka šlechtícího, namáhají se sami svým myšlenkám dáti formu náladové skepse (třebas se jim to ne vždy povedlo) a dívají se velice svrchu na ty, kteří jejich skeptickým náladám nechtějí rozumět. U nás v Čechách ukázalo se to v mnohých kratších essayích obsahu velmi rozmanitého, ale významu více jen efemerního, ve velkých rozměrech to provedl F. Mareš v knize Idealism a realism v přírodní vědě. Chci se pokusiti tuto věc pokud možno na určitých vlastnostech spisu

Marešova dokázati, totiž, že Mareš vědecké a filosofické problémy v této knize probírá asi tím způsobem, jakým uvažujeme o věcech na př. pod dojmem nějaké náladově skeptické básně, anebo abych čtenáři co možná něco konkrétního uvedl na mysl, asi tak, jako jsme jako akademikové se hádali o pánu Bohu, o vlastenectví a bůh ví o čem ještě, při čemž není ta podobnost snad v malé znalosti věci, nebo v povrchnosti, nýbrž v tom zvláštním ovzduší, v tom podivném rozjaření, zkrátka v náladové skepsi.

Důkaz sám spojen jest s mnohými obtížemi, neboť nejde o to ukázati, že ta a ta věc v Marešově knize jest nesprávna, nýbrž mám dokázati náladovost, která jest na správnosti nebo nesprávnosti úsudků nezávislá, mám ukázati zvláštní zabarvení těch úsudků. Poslední kapitola dává nám na ruku prostředek, jak si vésti; zkusíme, zdali klidně přemýšlejíce připíšeme určitým myšlenkám Marešovým ten význam, který on jim připisuje. Budeme dále hledati ty znaky náladové skepse, které jsme v první kapitole uvedli: zálibu ve všeobecnostech, nejasnost v definicích, pochybovačnost a p. Tak jako v předcházejících částech předpokládám i zde, že čtenář knihu Marešovu zná; sic jinak bych musil celé stránky citovati a ještě bych věc nedosti objasnil.

Abych si utvořil úsudek na trochu širším základě položený, četl jsem všechna pojednání Marešova, která jsem vůbec dostal.[1]) Názory Marešovy pronesené v Idealismu a realismu byly mnoho kritisovány; nehledě ke kritikám, které mají za svou povinnost míti veřejnou radost nad každým novým potištěným papírem, psal šíře o té knize F. Krejčí v tomto časopise a sice dvakrát chvále knihu vůbec, vytýkaje jí však určité konkrétní věci (zvláště o Kanta a o psychofysiku šlo), dále Masaryk v Naší Době, F. Wald tamtéž, pak B. Raýman v Živě. Z těchto kritik nejvšeobecnější a nejurčitější byla Masarykova, který na náladovost její také zcela určitě ukázal (jmenuje ji »nezdravá mystika«); i jinak podepsal bych všechno, co Masaryk o knize napsal, pokud ovšem mám v těch věcech vlastní úsudek, až na »přírodoševcovinu«, o které zvlášť se zmíním.

[1]) Vedle uvedené knihy Marešovy, již se skoro výhradně budu držeti, pozoruhodné jsou pro nás ještě tyto jeho spisy: Všeobecná fysiologie 1895, Mechanism a mysticism v Živě 1897, Fysiologická účelnost v Živě 1896 a mnohé jiné drobnější články v Atheneum a v Živě. Nevím, pokud si smím dovolit v této věci hádati, zdá se mi však, že Mareš se dal k náladovému tónu svésti hlavně svojí popularisující činností, tak totiž, že ponenáhlu své populární výklady začal pokládati za vědecké a chtěje do nich nějak vložiti svůj pud, nestáti nýbrž proniknouti dál, pomáhal si náladově skeptickou methodou.

I.

Idealism a realism v přírodní vědě — víte odjinud, že Mareš je při idealistech, pomyslíte si, že by to mohla být zajímavá kniha. Snad něco takového, jako A. Lange-ho dějiny materialismu? V této známé knize začíná se nejstaršími filosofy a probírají se celé dějiny filosofie a zkouší se, co na kterém filosofu jest materialistického a co ne; zvláště Kantem a moderní přírodovědou se Lange ve své knize mnoho zabývá a má dokonce své zvláštní stanovisko ku Kantově filosofii — zkrátka, jest to velmi poučná kniha — snad jest Marešův spis něco podobného? Přeletíte li odstavce knihy, skutečně najdete jakousi podobnost: na začátku se mluví o Platonovi, pak o různých filosofech po pořádku dle jejich stáří, potom tuze mnoho o Kantovi a tuze mnoho o přírodní vědě; skutečně, podobnosti jsou. Stálo by věru za to něco takového podniknout; tu se pořád hází idealism sem, idealism tam, zeptejte se však někoho, co to je idealism? Řekne vám, že velice znamenití mužové byli idealisté, od Platona a Pythagory až do Helmholtze, Agassize a j., ale že idealism Platonův jest něco jiného než Pythagorův, a ten zas jiný než Helmholtzův, který vzal svůj idealism z Kanta, ale myslí si ty věci trochu jinak než Kant — jistě že by kniha měla velikou cenu, kde by se podrobně ukázalo na každém anebo na některých hlavních filosofech, co na nich bylo idealistického, a kdyby se také na vědeckých systémech ukázalo, co na nich jest idealistické a co materialistické; byl by to pěkný pendant k Langemu. Ale Marešovo dílo nemá tento cíl: totiž, na základě historických a srovnávacích studií upřesnit pojem idealismu a vyložit poměr jeho k tomu, čemu říká Mareš realism, ba zdá se, že mu v tomto smyslu Lange ani nepřišel na mysl.

Ostatně, rádi to Marešovi odpustíte; dal se do práce jako odborník fysiolog, ne jako odborník filosof; ovšem potom jest trochu divné, co chce s Platonem a Spinozou a podobnými lidmi, ale ať i takové studium jest velice zasluhné, vyzpytovat na př., co jest na theoriích o stavbě mozku nebo o činnosti svalů idealistického a co realistického, neboť jest pravděpodobno, že nějaké stopy filosofického přesvědčení zůstanou na takových všeobecnějších theoriích lpět, ačkoli jest nepochybně velmi obtížno, tyto filosofické elementy najít; konečně chcete-li být hodně liberální, možná že i Platon jest v nějakém vztahu k moderní fysiologii — ale Mareš ani takhle si to v té knize nemyslí; jeho kniha jest ještě jinou methodou psána.

To není chyba, nesmíme spisovateli předpisovati, ať si sám vybere cestu, jakou chce jít. Jednu vlastnost musí však tato cesta mít. Píšu-li o idealismu a realismu, zajisté že si tím slovem něco myslím, něco konkrétního, a že budu hledět, abych čtenářům co možná makavě ten idealism a realism v přírodní vědě nakreslil; musím ukázat čtenáři: tohle jest na X filosofu idealistické, tohle není idealistické, vitalism jest to a to učení, pro tyto vlastnosti jest idealistický, pro ony jest materialistický; tak si musím počínat, aby čtenář, čta moji knihu dál a dál, pořád víc a víc se o tom idealismu dovídal, pořád s nových a nových stránek jej viděl. Jak chce spisovatel pojmu idealismu dát konkrétní obsah, chce-li k tomu cíli studovati dějiny filosofie, nebo názory jednoho filosofa, nebo různé theorie vědecké, to jest jeho věcí. Avšak vybere li si jednu z těchto method, v té musí jíti do takových podrobností, aby věc nakonec nepřestala na všeobecných slovech. Jen krátkým výrazem pro tento požadavek jest, že spisovatel musí psát monografii toho pojmu, o který mu běží — ach, tak obtížnou monografii!

Účel, za kterým Mareš knihu napsal, dá se krátce tak formulovati, že Mareš sobě a ostatním chce touto knihou dokázati, že způsob jeho dosavadní vědecké práce, řekněme, jeho filosofie, že jsou správny.[1]) Ale v líčení knihy nenajdete nikde zřetelně pověděno, v čem dosavadní nazírání Marešovo záleží, a jak se toto nazírání má k jednotlivým filosofickým systémům, — nemohu bod za bodem tu věc zde dokazovat, mně samému se pokus, formulovati nějak dosavadní názory Marešovy, nepovedl, — ale aspoň pokus byste čekali; naproti tomu na př.: ve Všeobecné fysiologii (v úvodě) doporučuje Mareš vývojové stanovisko nejen pro morfologii, nýbrž i pro fysiologii, a nemýlím-li se, mnozí vážní odborníci naši viděli v této knize přímo nový směr ve fysiologii, právě fysiologii v ý v o j o v o u. I jest slušno přece hledati v knize, v níž Mareš chce své dosavadní filosofické přesvědčení ospravedlniti, nějaké objasnění, zdali Mareš je ještě tím tehdejším evolucionistou fysiologickým, či nic a proč — v knize však není ani zmínky o tom. Vůbec jest překvapující, jak málo se pokusil Mareš shrnout a rozčlenit v Idealismu své dosavadní výklady. Některé věci tam jsou, ale tak neurčitě podané, že bych se neodvážil tvrditi, že Mareš je z dřívějších svých pojednání převzal. [2])

[1]) Na str. VIII. první a druhý odstavec.

[2]) Na př. schází dále výklad těch věcí, kterých se dotkl Mareš v článku proň velmi charakteristickém »Mechanism a mysticism«. Neudělal jsem si z Idealismu a realismu úsudek o tom, v jakém poměru jest mysticism a idealism. Také otázka o tom, co jest to »prvotný a druhotný«, není oceněna tak, jak by se vzhledem k tomu, jaký důraz Mareš na ni dříve kladl, dalo čekati.

I jinak jest patrna nepromyšlenost v provedení myšlenek vyslovených v Idealismu.

V úvodě[1]) hájí Mareš stanovisko českého odborníka takto: »nám jest především mysliti vlastním rozumem a pro sebe . . . pokud budeme se poháněti před soud ciziny pro schválení naší práce a našeho smýšlení, nedostane se nám ho . . . .« Nehledě k tomu, že tato slova Marešova nejsou přiléhající odpovědí na námitky, které se mu dělaly, dalo by se proti důsledkům, které by se mohly z Marešových slov odvozovat, mnoho namítati, zvláště proti slovům »a pro sebe«, ale dejme tomu, že jest to vedlejší; jistě budete však očekávat, že tato slova Marešova jsou výrazem jeho jednání, že nějak charakterisují jeho stanovisko k otázce, jak a co má psát český odborník, a že tedy v knize nějak českost svého přesvědčení uplatní; mámeť své idealisty i realisty (tyto dokonce vůbec a zvlášť); máme na př. Darwinistu .L Čelakovského, který česky (jen česky) uveřejnil své samostatné názory o vývoji organismů; o poměru duše k tělu psali naši psychologové a měl na př. Tomsa českou řeč; své stanovisko k těmto lidem zaujmout, to přece znamená po česku a pro sebe myslit. Ovšem v Idealismu jest zmínka, ale nic víc než zmínka o některých z nich: o Čelakovském ani slova, o realismu Masarykově několik slov,[2]) z kterých nikdo, kdo by to nevěděl odjinud, ani by se nedověděl, v čem Masarykův realism záleží — ať to kdokoli zkusí — a přece jest kniha Marešova nadepsána také »realism«! Nic neplatí námitka, že ti a ti čeští odborníci nestojí za úvahu; neboť pak předně nesmělo by se češství knihy vytýkat a potom bylo by slušno ukázat aspoň, proč nestojí za úvahu. Já na př. jsem rok před Marešem psal o Purkyni, také o jeho filosofii jsem psal dokonce dvakrát a hleděl jsem své názory odůvodnit; nic by mne bylo nemrzelo, kdyby byl Mareš mi dokázal, že Purkyně nebyl Fichteovec (jak já tvrdím), nýbrž že se »přiblížil dosti patrně k učení Kantovu«, jak píše Mareš. Mareš si, bohužel, mojí práce nevšiml, rozhodně se vůbec nepokusil své domnění o Kantovství Purkyňově odůvodnit, podává je tak, jako by se to samo sebou rozumělo. O Purkyni se vůbec dost často v knize píše, ale prosím čtenáře, aby si na př. z dlouhého čtení o idealismu Purkyňově na str. 130 a 131 zkusil udělat nějaký obraz o tom, v čem záležel idealism Purkyňův. Mareš uvádí Purkyňovu úvahu o snu, na které předně nic cha-

[1]) Str. VI.

[2]) Str. 133 a 177.

rakteristického není, a jestli si Mareš myslí, že jest, tedy toho neoznačil, tak že si každý z ní může vybrat, co chce.

Z ohledů vlasteneckých odmítá Mareš Herbartovu filosofii; jest prý »čistě německá bez evropského významu; vyplynula z konfliktu naturfilosofie s přírodní vědou«. Proč je čistě německá, se marně ptáte; to přece, že se nedostala za hranice Němec, není důvodem pro její německost, ostatně jak pak nedostala, když, jak Mareš sám píše, u nás v Čechách byli a jsou herbartovci? Druhý důvod přece také nic nepraví o její německosti; Marešova kniha konečně také »vyplynula z konfliktu naturfilosofie s přírodní vědou«. Nejen tedy, že není ukázáno německví Herbartovo, doporučuje Mareš jedním dechem v celé knize Kanta a docela nic mu nevadí frase »všeobecně známo jest«, že Kant je německý národní filosof. O Kantovi praví Mareš, že je originál filosofie a že ničí všecky chauvinské nároky.[1]) Ba neničí, jak je na př. na Paulsenových názorech vidět;[2]) ostatně, kdyby se to už mělo dokazovati, bylo by na to potřebí patrně víc než citovati jednu větu z Kanta, jak to činí Mareš.

Příčina této nápadné nedůslednosti leží v tom: píše úvod, cítil Mareš nemístnost výtky, aby šel své názory hájit před široký svět; místo však, aby si smysl této věci rozložil, své námitky nějak formuloval a propracované podal, brání se v úvodě tím nápadem, který mu fantasie zrovna na mysl přinese, o jeho organickou souvislost s ostatní prací se nestaraje. Zrovna tak je to s německvím Herbartovým a neněmectvím Kantovým. Viděti jest zároveň, jak myšlenky podávané tím způsobem, jak to činí Mareš, náladově působiti mohou: nadhodí se nějaký nápad, nedomyslí se a přeskočí se na nápad jiný, při čemž se zdá, jakoby ty dva nápady spolu nějak souvisely; čtenář čte a čte, souvislost nevidí, ale ta nedomyšlenost, neurčitost jej svádí k tomu, aby, čemu nerozumí, aspoň »cítil«, a brzo jste ve stavu, kdy oči letí přes řádky, hlavou letí ojedinělá slova, tu a tam vyskočí něco jako by nápad, a zase slova a slova, jako sny nemocného člověka.

II.

Dejme tomu, že by někdo přišel k vám na poradu, že si chce učinit svůj úsudek o Kantovi, co že má dělat. Řeknete mu, aby si přečetl nějaké dějiny filosofie. On však odmítne, že nechce

[1]) Str. 164.

[2]) F. Krejčí v Čes. Mysli o nich referoval.

cizí úsudek, že chce svůj. Pokrčíte rameny, to že je hrozně těžká věc, že jsou celé směry filosofické, z nichž každý má svůj zvláštní úsudek o Kantovi, řeknete mu, aby se jen porozhlédl po dějinách filosofie pokantovské, a studium všech těch věcí že by mu zabralo hrozně času; vidíte však na něm třebas snaživého jinocha, který to s pracováním myslí do opravdy, a dáte mu tedy jinou radu, na př. aby studoval, co si Kant představoval slovy apriori. Práci že provede tak, že nejprve prostuduje, co to slovo znamenalo před Kantem, pak že co možná podrobně probere místa, která v Kantovi jsou pro apriori nějak význačná, konečně že podá názory vykladačů Kantových; že to jest sice velmi obtížná otázka, ale tím způsobem že myslíte, že si udělá nejsprávnější názor o Kantovi. Kdyby chtěl však něco lehčího, a má li náhodou odborné vědomosti, třebas fysiologické, ať studuje vliv Kantův na fysiologii, ta otázka že stojí za monografické zpracování a že by mohla mít význam i pro theorie fysiologické. Ale váš host se na vás rozhněvá a řekne vám: »Vaše filosofie zdravého rozumu očekává rozluštění principiálných otázek vědecké methody a vědeckého poznání od fakt, a ne (jak váš host očekává) od promyšlení představitelů filosofie a přírodovědy«,[1]) speciálně Kanta. On totiž ten váš host se chystá s Marešem tak na Kanta: sedne si ke Kantovým knihám, bude je co nejpozorněji číst, a co chytrého mu při tom napadne, to napíše, tak že si udělá doopravdy svůj názor o Kantovi.

Vím, že by se Mareš ohražoval proti takto makavě podanému výkladu uvedených jeho slov, avšak způsob, jakým Mareš Kanta vykládá, ukazuje, že tak studiu Kanta rozumí. Abych zase uvedl určitý příklad: na str. 117 a 118 mluví Mareš o poměru Kantovy nauky o apriornosti prostoru k novým theoriím geometrickým o prostoru. Problém sám záleží v tom: Docela neodvisle na Kantových spekulacích o prostoru přemýšleli někteří geometrové, zvláště Lobačevský, Gauss, Riemann, Bolyai, Beltrami, Helmholtz a později někteří jiní o t. zv. axiomatech geometrie, které vyslovil Euklid. Způsobem, který tu vykládati nelze, došli toho, že Euklidova geometrie, t. j. ta geometrie, které se učíme ve škole, a na kterou pravidelně myslíme, když o geometrii mluvíme, jest jen speciálním případem geometrie všeobecnější a že takových speciálních geometrií jest možno víc; v takové geometrii neeuklidovské na př. neplatí poučka, že úhly v trojúhelníku obsahují 180° anebo platí tam poučka, že se dvě různoběžky nerozbíhají do nekonečna, nýbrž

[1]) Píše Mareš na str. VII.

v určitých periodách se znova protínají.[1]) Helmholz hleděl tuto novou geometrii nějak srovnati s Kantovým učením a způsob, jakým to učinil, dal by se krátce vyjádřiti tak, že věřil, že prostornost (smysl pro nějaký prostor vůbec) jest apriorní vlastností lidstva, náš konkretní prostor, o kterém platí Euklidova geometrie, že však jest snad jen výsledkem zkušenosti — třebas podobně, jako schopnost řeči jest nám vrozena, určitá věc však, ku př. čeština naučena, zkušeností nabyta.

Pro toho, kdo vidí v Kantovi něco tak nedostižného, jako Mareš, vyjde z tohoto stavu věcí otázka: Jak to přijde, že se nová geometrie vyvinula neodvisle od Kanta a v jakém poměru jest tato geometrie ku Kantovi? Možná, že se pokusí ukázat, že neeuklidovská geometrie spočívá na nesprávných předpokladech, anebo že rozpor mezi ní a Kantem jest jen vedlejší věcí nebo dokonce, že vůbec rozporu není, anebo si konečně pomyslí, s tou geometrií že je kříž, raději že té věci nechá, o Kantovi že se dá mluvit s mnoha a mnoha jiných stran a to že postačí.

Nějak podobně si bude jistě počínat, kdo si otázku zmíněnou předloží. Srovnejte však, co na uvedeném místě píše Mareš: »Kantův důkaz transcendentální ideálnosti prostoru a času zakládá se předně na apriornosti a všeobecné i nutné platnosti mathematických axtiomů; prostor a čas jsou apriorné formy smyslného názoru, ve kterých se nám předměty veškeré možné zkušenosti jeviti musejí, následovně možno apriori sestrojiti věty mathematické o poměrech prostoru a času. Proti tomuto důkazu uvádějí přírodozpytci a filosofové, že geometrické axiomy jsou generalisacemi ze zkušenosti. Helmholtz uznával původně proti Kantovi absolutnou skutečnost prostoru i času; namítal, že bytosti žijící v rovině dospěly by zkušeností k axiomům Euklidovy geometrie; kdyby však žily na ploše kulové, měli by při stejné logické schopnosti zcela jiný systém geometrických axiomů. Euklidova geometrie zakládá se na názoru, nová analytická geometrie zakládá se na počtu a na logických, abstraktních operacích. Lobačevský, Riemann, Beltrami ukázali, že analyticky lze odvoditi hodnoty a vztahy *n* rozměrného prostoru. Kdyby tedy byl pojem trojrozměrného prostoru myslecí nezbytností, nemohli bychom dospěti k pomyslu[2]) více než trojrozměr-

[1]) Tedy zásady této geometrie jsou něco docela jiného, než nauka o čtyřrozměrném prostoru, kde v tom čtvrtém rozměru jsou prý duchové, jak všelijak divně si to někteří představují.

[2]) Podtržené věci podtrhl Mareš.

ného prostoru. Že si nemůžeme představiti než jen trojrozměrný prostor, pochází odtud, že jakožto obyvatelé trojrozměrného prostoru jsme svou smyslovou organisací omezeni na tento prostor, tak že jest nám naprosto nemožno představit si čtverrozměrný prostor. Tak dovozuje Helmholz, že jest prostor poznatkem pocházejícím ze zkušenosti, ježto žijeme a pohybujeme se v tomto prostoru. Helmholz nevyvrátil svými námitkami Kantova učení; že můžeme logicky dospěti k pomyslu *n*rozměrného prostoru, je právě důkazem, že prostor je transcendentálně ideálný a že tento náš empirický prostor je podmíněn naší smyslností, takže si nemůžeme představiti prostor jiný než trojrozměrný. »Citoval jsem schválně celý odstavec Marešův o této věci; ani před tím ani potom nenacházím už nic co by tento odstavec doplňovalo.« Prosím teď čtenáře, aby si tato slova Marešova hodně pozorně pročetl a hleděl si z nich udělat úsudek o poměru Kanta k neeuklidovské geometrii, speciálně k Helmholtzovi. Jediné, co se doví, jest několik jmen, potom, že Helmholtz s Kantem nesouhlasí, dle úsudku Marešova neprávem. Rozdíl mezi Kantovým a Helmholtzovým názorem jest zúžen na protivu slov logicky dospěti k pomyslu a představiti si, opakuji: slov, ne pojmů, protože se vám ani nevyloží, neznázorní, že mezi pojmy logičnost a představitelnost jsou rozdíly a jaké ty rozdíly jsou.

Populárně vysloveno, udělá tento výklad Marešův na čtenáře, který vůbec si vzpomene u toho místa se pozastavit, dojem ten: Helmholtze přece nelze tak lehce bráti, aby se jeho vědecky (ve dvou spisech) propracovaný názor dal na pěti řádcích odbyti, a smysl tohoto dojmu jest: Helmholtz o Kantovi přemýšlel a myšlenky své pěkně učleněné podal; ty myšlenky mají nějaký obsah a chci-li mluvit o poměru Helmholtze ke Kantovi musím hledat obsah, smysl slov Kantových a smysl slov Helmholtzových a ne zachytit první nápad, který se mi namane, a ten u Kanta a Helmholtze proti sobě postavit. Čtenář má nahoře citát celý, ať si udělá úsudek sám, zdali jest to, nedím obsah, ale jen pokus o obsah Helmholtzových názorů.

Případ s neeuklidovskou geometrií není snad jediný; uvedl jsem jej pouze za příklad Marešova způsobu výkladu. Na většině místech v knize podobně: místo zřetelných výkladů, určitých myšlenek: takhle to myslím já, takhle X a Y; uvádějí se ze široka reprodukce myšlenek různých auktorů beze vší patrné snahy nějak organicky je vpravit do thématu, o kterém se právě píše. Mareš

ovšem může říci, že přenechává bystrosti čtenáře, aby si z těch myšlenek vybral, co patří k věci víc a co méně; ale má-li už takovou důvěru v jeho bystrost, mohl by se také spolehnout na jeho pilnost, a doporučit mu, aby si toho auktora celého přečetl v originále. Ve skutečnosti to dopadne tak, že čtenář bude svoji bystrost na prvních stránkách mnoho a mnoho namáhat, brzo se však unaví a z dalšího pochopí jen slova.

S tímto podivným způsobem výkladu souvisejí ještě některé věci. Stálo by za to, počítat, kolikrát se nachází v knize Marešově tento obrat: »Mnozí přírodozpytci učí tak a tak« (to jsou vždycky ti špatní, materialisté a podobní), »ale tu ozývají se hlasy« . . . (to zas jsou ti lepší, idealisté). Takhle zní ta frase kritičtěji: Přírodovědecká dogmatika opanovala náš věk; povstali brahmíni vědy, kteří si osobují výhradné právo mluviti ve jménu Jejím. Tak skončila renaissance v poutech nového dogmatismu. Ale přichází čas nové renaissance, obnovení humanismu[1])«. Hezky jest to řečeno, jenže se z toho člověk málo doví.

Zajímavé jest ostatně tato slova Marešova srovnati s jinými, abychom viděli, co jest na nich slovního, a co věcného. »V Živě[2]) připsal Mareš k čímusi referátu »o Rekapitulaci v embryologii«, v němž se mluví o tom, že Vogt odmítá Haecklův biogenetický zákon, jakožto prý dogma. Mareš napsal: »To jest boj proti větrným mlýnům, zdá se nám; nikdo vědeckou theorii nepokládá za dogma, za článek víry, jak z pojednání Marshallova zcela jasně na jevo vychází. Vědecká theorie jest pokus rozumu srovnati fakta dle příčin, jest to výzkumný plán . . . . Nazve-li některý přírodozpytec jako zde Haeckel, nějakou theorii zákonem, nezmýlí tím přece nikoho, neboť přírodozpytci rozeznávají snadno theorii a fakta. Nenapadne jim proto vytáhnouti proti takovému »zákonu« jako Vogt učinil, aby se potýkali se slovy«. — Nejde ani tak o to, jak radikálně změnil Mareš své názory, nýbrž o tu apodiktičnost, všeobecnost, s jakou v hořeních větách tvrdí pravý opak toho, co je v dolejších. (Dokončení.)

[1]) Str. 14.
[2]) IV. str. 109.

Roztřídění citů a obrazotvornosti.

Píše Dr. Oldřich Kramář.

(Pokračování.)

Nedostatek zájmu jest tolik jako nedostatek apercepcí a patrná odchylka od obvyklé míry aneb míry v jistém případě očekávané. Nazýváme tento stav nudou, a nuda jest také odznakem ochablosti. Příčiny její mohou být rozličné, buď nedostatek činnosti u lidí netečných a líných, buď nedostatek příčiny k činnosti u lidí živé a čilé povahy. Bezzájemnost jest tedy specifický stav citový, jenž déle trvati nemůže. Člověk přirozeným pudem zvědavosti veden vyhledává podněty, aby vzbudil v sobě nějaký zájem; to děje se z pravidla zábavou, kteráž proto po namahavé práci jest nezbytným požadavkem, aby ochablost jí způsobená opět do střední míry vnímavosti byla uvedena. Jinak nastává spánek, ježto reakce spánková neustále působí ve vědomí a jen tehdy zůstává bez výsledku, jeli nervová soustava přílišnou námahou tím neb oním směrem předrážděna, zkrátka nastal-li stav přebdělý.

Opakem nudy jest živě probuzený zájem, jenž naskytuje se tu, když představy méně obvyklé probouzejí jiné představy, aby byly apercipovány. Podmínkou zájmu jest nesnadnost podřadění, ale spolu hojná výbava představ starších. V úkonu dýchacím vyznačena jest tato změna průběhu představového náhle sesíleným rythmem, vdechování stává se mohutnějším a volnějším. Je-li zájem udržován déle a souvisle, sluje pozorností, jejížto podstata již dříve zevrubněji byla sledována. Kromě vlastní své podstaty vyznačuje se pak pozornost jinými city průvodními, uspokojením, daří-li se apercepce, neuspokojením a citem překážky, děje-li se nesnadno a zvolna. Cit uspokojení jest totožný s radostí a u vyšší míře s nadšením, naopak neuspokojení s rozmrzením a hněvem. Přistupují tedy k reflexům dýchacím také srdeční.

Podivení a vyšší jeho stupeň úžas jest ve smyslu logickém ten případ apercepce, kdy nově vnímaná představa sice vybavuje starší představy, avšak apercepce neděje se, protože neobyčejné znaky jí překážejí. Čím více nových znaků se naskytá, tím nesnadněji představa se podřaďuje, a cit kvantitativně stoupá. Reflektorická stránka vyznačena jest zastavením úkonu dýchacího, jak se zdá, obyčejně ve fási vdechnutí. Po zastávce nastupuje seslabené vířivé dýchání, kteréž jest tím nápadnější, čím prudčí a déle trvající byla zastávka. Cit přechází v obvyklou míru vědomí, když apercepce byla dokonána. I k tomuto citu družívají se reflexy srdeční, zvláště je-li neobyčejnost vnímané představy nápadná. Cit přechází pak snadno ve fási strachu aneb dokonce i hrůzy. Mimo to bývá podivení a úžas vyznačen i jinými reflexy, zastavením innervace svalstva kosterního, naopak ale též některými zvláštními podněty k pohybům, jako rozevřením víček očních, prodloužením tváře, výkřiky.

Jiného rázu jest opět cit očekávání. Tento podřaďovací děj předpokládá vždy pevně sestrojenou řadu, která se členem po členu vybavuje. Pokud děje se uskutečnění členů a tedy podřaďování jich pod obvyklé představy nerušeně, jest očekávání dějem klidným, ač od obvyklého vědomí orgánového odchylným. Vkládají-li se však do řady uskutečňované noví členové, aneb naopak neuskuteční-li se některý člen řady očekávané, jest onen děj provázen citem překážky a po případě sklamáním. Toto pak označuje obyčejně ten případ výbavy řady uskutečněné, když hlavní t. j. poslední člen řady se nedostavuje. Po stránce fysiologické podobá se očekávání citu zvýšené pozornosti a spojeno jest tedy s rytmem dýchání sesíleným. Překážka pak a zvláště sklamání pro nedostavení se hlavního členu podobá se jednak podivení, obyčejně ale citu zármutku neb hněvu. Překážka sama znamená zastavení úkonu dýchacího, sklamání spolu reflex srdeční, totiž zvolněnou a seslabenou činnost srdce, má-li ráz bolu. I hněv družívá se ku sklamání, tak že dle povahy člověka a okolností, na nichž podstata očekávání spočívá, může býti citová povaha sklamání rozdílná. Všeobecně ale říci lze, že jest citem smíšeným, právě jako opak jeho splněné očekávání. Toto jest posléze totožno s citem radosti.

Netrpělivost naznačuje ten případ očekávání, když výbava představ stále předbíhá výbavu uskutečnění členů zevními podmínkami. Podobá se tedy stále se opětujícímu sklamání. Naděje opět naznačuje očekávání neurčité, když řada členů, jež uskutečniti se mají, není předem pevně sestrojena a proto očekávání méně

napjaté. Proto jest naděje klidným očekáváním a sklamání její méně bolestné. Beznadějnost naznačuje stav vědomí, jenž odtud pochází, že sklamání často nastalo. Psychologickou její podstatou jest vědomé potlačování řady členů, očekávání naznačující, a podobá se po stránce citové zármutku.

Cit nevolnosti a vyšší stupeň jeho, úzkost, jest podobné podstaty jako uvědomění překážky. Označuje se seslabeným rytmem dýchacím a nastupuje za rozdílných okolností. Prve řečeno bylo, že průběh představ jest právě tak nevědomým požadavkem, jako nerušený úkon dýchací sám. Kdykoli tedy činnost představová neb svalová tím neb oním způsobem jest zastavena, nastává cit nevolnosti. N. př. ocitneme-li se v davu, jenž zamezuje volnou nerušenou chůzi, aneb vstoupíme-li do prostoru temného neb nečistým vzduchem naplněného, neb nemůžeme-li promluviti pro lomoz a křik, neb jsme-li stále vyrušováni v práci a přemýšlení. Také vstoupení do chladné vody má podobný význam, poněvadž náhlým ochlazením veliké části povrchu těla orgánové vědomí náhle jest pozměněno a představy ve svém průběhu se zastavují. Také delší meškání v místnosti teplejší, než jsme zvyklí, má podobný význam psychologický a fysiologický. Posléze nemožnost pohybu u člověka buď uvězněného a spoutaného, aneb nezbytnými zřeteli slušnosti od volného pohybu zdržovaného. Ve všech těchto případech buď přerušuje se smyslové vnímání, neb myšlení, neb podněty ku svalové činnosti se neuplatňují, jež neustále jsou dány, neb náhlou změnou orgánového vědomí ještě jiné změny se podmiňují, jež zasáhají také do úkonu dýchacího. Obsah citu jest seslabený rytmus dýchací, k němuž po případě i jiné reflexy družiti se mohou jako strach neb hněv.

Stupňovaný cit nevolnosti jest úzkost. Fysiologická podstata tohoto citu, jenž mívá někdy význam pathologický, jest déle trvající seslabené a zrychlené dýchání, jehož příčina spočívá nejspíše v příslušné změně innervace bránice.

K tomu arci mohou se družiti i reflexy srdeční, t. j. strach a s ním spojené obavy. Vůbec lze psychologickou podstatu úzkosti jen tu pochopiti, když přihlížíme spolu k obrazotvorným výtvorům, které zde v míře nejhojnější se vybavují. Ať jest příčina úzkosti jakákoli, buď prostě psychická, totiž představy a z nich následující úvahy, aneb prostě organická, t. j. děje-li se změna v innervaci bránice jinými podněty orgánovými, vždy jest činnost obrazotvorná neobyčejně čilá a člověk úzkostí sevřený ubohou obětí nezřízené obrazotvornosti. To platí zejména tu, když původ tohoto citu jest prostě orgánový. Člověk nezkušený pojímá ony děsivé výtvory

obrazotvornosti snadno za předtuchy buď hrozícího neb již nastalého neštěstí; teprv opětováním tohoto stavu získaná zkušenost poučí o lichosti obav a nutí ku střízlivému sebeopanování. Obzvláště jest sen bohatým dějištěm obrazotvornosti v tento obor spadající. Nepravidelná afekce bránice buď nestřídmostí v jídle a pití neb nepřiměřenou těžkou potravou neb jinými okolnostmi způsobená, také mnohdy ze zděděných neb získaných závad pochodící, rozvinuje ve snu činnost obrazotvornou zcela neobmezeně, poněvadž i reflexy zamezovací, t. j. sebeopanování a střízlivá posouzení ve snu místa nemají. Odtud pocházejí děsivé sny o pronásledování a útěku, který mnohdy jest neschopností údů zdržován; a poněvadž i reflexy srdeční k tomu se přidružují, vybavují se také obrazy příšerné a hrůzu vzbuzující. Obyčejně končívá takovýto sen tlumenými výkřiky a zastavením dechu, což má za následek probuzení. A po probuzení je si člověk ještě vědom zastavení úkonu dýchacího a mnohdy též vířivého pohybu srdečního. Význačným znakem úzkosti jsou podněty k pohybu: úzkostí sevřený člověk nedovede klidně seděti neb ležeti, nýbrž nepokojně sem tam pobíhá.

Důležitý jest cit směšnosti a komičnosti. Nemohouce zde zevrubně rozebírati logickou a esthetickou podstatu směšného a komického, spokojíme se se stručnou poznámkou. Logický význam obou spočívá v nesrovnalosti s obvyklými názory a představami; kde pouhá směšnost přestává a komičnost počíná, nedalo by se snad ani přesně vymeziti. Avšak podobá se, že komičnost v pravém slova smyslu jen tu nastává, když nápadné nesrovnalosti nedotýkají se s vážnými zřeteli mravnosti. Ve smyslu logickém jest tedy směšnost i komičnost nesnadnost apercepce, poněvadž nápadné znaky tuto zdržují; avšak tato nesnadnost nesmí se podobati logickému problému, nýbrž musí ustupovati rychle se dostavujícímu porozumění. Směšnosti a komické stránky shledáváme proto ve všech možných případech, v životné i neživotné přirodě, v umělých výtvorech lidských, obzvláště ale na člověku samém. My lidé jsme jednak svým zevnějškem a posuňky, jednak smýšlením a jednáním neustalým zdrojem dojmů směšných a komických. Proto kreslič karikatur, dramatická poesie komická i satira nalézají nevyčerpatelnou hojnost podnětů. Pravili jsme, že nesrovnalost musí býti nápadná buď smyslům, buď rozumu a soudnosti, ale také apercepce nesmí býti zdržována, jinak by dojem zde předpokládaný nevznikal, nýbrž byla by to pouhá logická a theoretická nesrovnalost, s jakou se velmi zhusta stýkáme a která nemá na sobě rázu směšnosti. Proto jsou n. př. nepatrné nepravidelnosti v lidské tváři

daleky vší směšnosti neb komičnosti; ta může nastati teprv tu, když se stávají nápadnými, n. př. neobyčejně veliký neb tlustý nos, neb nad míru veliké uši, neb ústa atd. I v posuňcích nastává onen dojem teprv tu, když překročují jistou míru nám obvyklých změn. Proto n. př. mladík rychlých a živých pohybů nedělá snadno dojem komický, nejsou-li tyto pohyby neobratné, avšak nastane tento dojem, vídíme-li starce, zvláště malé přitloustlé postavy, jenž v posuňcích a pohybech podobá se mladíku. A to proto, poněvadž zvyklí jsme se stářím spojovati požadavek vážnosti a odměřenosti. Naopak ale bude chování mladého muže komické, dodává-li si neobvyklé tomu věku vážnosti a přísnosti, atd. Tato nápadnost způsobuje zprvu dojem cizoty a nesrozumitelnosti, ale pak, když dojem této cizoty byl překonán, nastává cit směšnosti neb komičnosti. Čím nápadnější jsou odchylky, aniž tím apercepce příliš znesnadněna, tím mocnější jest dojem. Citový význam fysiologický jest tedy tento.

Vznikající zprvu dojem překážky podobá se podivení a má tedy význam zastaveného úkonu dýchacího, ale po něm nastává reakce tím, že vybavují se podněty k sesílenému vydechování, kteréž bylo zastaveno. Proto vídáme zhusta, že lidé při nápadném dojmu z prvu v podivení se zastaví a pak ve hlučný smích propukají. Citový obsah jest tedy vyjádřen právě oněmi neodolatelnými podněty k prudkému a opětovanému vydechování působením břišních svalů při volně rozevřených ústech a nozdrách. Aby zamezeno bylo nedorozumění, slušno připojiti poznámku netoliko tohoto citu, nýbrž i všech ostatních stejně se týkající, že nikoliv vybavený s příslušnými změnami úkon nenaznačuje obsah toho kterého citu, nýbrž ony neodolatelné innervační podněty. Tyto podněty lze i opanovati, t. j. možno zamezovacími reflexy způsobiti, že ona výbava změny v úkonu nenastává, aneb aspoň se zmírňuje. Proto n. př. místo hlučného smíchu nastává toliko mírný úsměv, ale ony innervační podněty přece trvají; a proto možno se i v duchu smáti, jak Wieland kdesi trefně podotýká. Ostatně jest smích zvláště v mladém věku pravou a nezbytnou potřebou po vážném zaměstnání a odměřeném držení těla, jaké požaduje lidská vzdělanost. I zralý a pokročilý věk cítí tuto potřebu, a proto jest komické umění i ve formě rozpustilé burlesky člověku pravým dobrodiním, pokud nepřekročuje meze slušnosti a mravnosti.

Zajímavá a snadno pozorovatelná jest i opačná stránka těchto reflexů, totiž výtvory obrazotvorné. Kdykoli nastane nálada taková, že vybavují se ony podněty innervační, aneb jen slabé

nárazy k nim, jest dána půda k hojným výbavám obrazotvorným. To však opět v rozdílných případech díti se může.

Předně jest cit směšnosti a komičnosti provázen sám již opačnými reflexy, více méně vědomými, které sesilují a udržují dojem. Proto člověk i tímto dojmem jsa ovládán přeceňuje objektivní příčiny, jako při jiných citech se to stává. Za druhé však zanechává bujný a nerušený smích déle trvající náladu, která vyznačuje se oněmi prve zmíněnými nárazy innervačními, jež přetvořují se v příslušné výtvory představové. Odtud známá zkušenost, že lidé smíchem k veselosti naladění stále hotovi jsou k šprýmům a žertům a vtipným nápadům. Avšak shledáváme podněty k takovýmto obrazotvorným výbavám také jinde. Každá vážná práce, ať hmotná, ať duševní, vyžaduje upjaté pozornosti a tedy i v úkonu dýchacím udržuje po dlouhou dobu sesílený a zvolněný rytmus ve střídání fasí. Odtud pochází ona ochablost tělesná i duševní, která po déle trvající vážné práci zhusta opětovaným zíváním na jevo se se dává. Než jakmile tato ochablost pomine, nastává nutná reakce organismu v tom spočívající, že objevují se ony slabé podněty ve svalech dýchacích a tím nálada k veselosti a žertům přizpůsobená. Proto jest člověk po odbyté povinnosti a vůbec po každé vážné práci, nevyčerpala-li úplně jeho síly tělesné i duševní, naladěn k veselosti a žertovné zábavě. A to opět v dětském a jinošském věku nejnápadněji se jeví. Proto mládež po vícehodinné školské dresuře oddává se rozpustilým a veselým nápadům, neboť jsou jen přirozenou a nutnou reakcí po déle trvajícím zvolnění úkonů životních. Z toho ale dále plyne také nutný požadavek, aby mládeži bylo volného času s dostatek popřáno, aby přirozené reakci sebe sama regulujícího organismu byla ponechána možnost. Jinak se mládež tělesně i duševně hubí. Člověk veselosti a bujnosti života naprosto odcizený stává se nestvůrou, života více méně neschopnou, a takových nestvůr naše moderní civilisace a náš nepřiměřený školský systém čím dále tím více zplozuje.

S druhé strany ale opět nutno uznati, že vážná práce jest nezbytnou podmínkou veselosti, totiž oněch obrazotvorných výtvorů, jež ze zmíněné nálady pocházejí.

I ve snu naskytají se podněty ku smíchu z příčin orgánových pocházející; výsledkem jich pak jsou obrazotvorné výtvory příslušného rázu dle zkušenosti každého jednotlivce, jeho zaměstnání neb zájmů. Zejména pozorování dětí malých i větších poskytuje příležitost, abychom se o tom přesvědčili. Zhusta hlasitě se smějí ze spaní. Avšak i když to se neděje, mohou nastati aspoň slabší

podněty ve svalstvu dýchacím, jež pak příslušné děje smyslové vybavují.

Cit směšnosti jest živý afekt, a proto shledáváme při něm i onen přechod v afekt opačný, totiž buď v útrpnost, aneb po případě v živé vědomí vlastních chyb a nedostatků. Mladý věk obzvláště náchylen jest k tomu, aby na jiných lidech zpozoroval a vyhledával směšnosti a stránky komické. Příčina jest snadno pochopitelna. Obmezená zkušenost způsobuje, že i menší odchylky od obvyklých jemu názorů stávají se nápadnými, a odtud časté podněty ku smíchu a žertu. Avšak zhusta stává se, že předmět k smíchu pobádající spojen jest s jinými stránkami vážnými, jichž povrchní a kvapná mysl ihned si nepovšimnula. Proto mládež nevázaná zhusta posmívá se mrzákům, všímajíc si toliko nápadné odchylky v držení těla a posuňcích a neuvažujíc toho, že nedostatky takové jsou neštěstím. Jakmile však podnětům k smíchu bylo vyhověno, hlásí se u lepších povah úvaha vážnější, a na místo dojmu směšného nastupuje útrpnost. Zhusta shledáváme starce, kteří přese všecku vážnost a odměřenost v zevnějšku některými posuňky jeví se komickými. I tu střídá se pak cit směšnosti s útrpností a káravými výčitkami vlastního svědomí. Aneb posmíváme se pošetilostem jiných lidí, ale jakmile nával bujného citu přestal, konáme pokorné úvahy o vlastních pošetilostech a poklescích.

Cit námahy svalové nastává vždy buď při déle trvající mírnější, aneb krátce trvající prudké innervaci některých svalů, jako při běhu, stoupání do kopce neb po schodech, nesení břemen neb konání jiných podobných pohybů. Vyznačuje se rychlým vdechováním a vydechováním a spolu též zrychlenou činností srdeční. Ostatní úkazy fysiologické, jako sesílené vypařování a tedy pocení, jsou sice dosti nápadné, avšak pozoruhodnější jsou změny v průběhu představ. Klidné střídání a podřazování představ jest zamezováno a pociťujeme spolu s tělesnou únavou i ochablost duševní, t. j. nedostatek vystřídání a apercipování. — Co tkne se výtvorů obrazotvorných v oboru úkonu dýchacího, bylo již předem podotčeno, že nejsou veskrze tak jasny jako ty, jež spadají v obor reflexů srdečních. Mimo obrazotvorné výbavy úzkosti a směšnosti a pod. dají se jen některé případy ještě vytknouti, jež slušno čítati mezi reflexy dýchací. Dosti často objevují se sny, že náhle odněkud padáme aneb náhle sebou trhneme, spolu s obavou, abychom neupadli. S tímto úkazem zajisté spojeno jest náhlé zastavení dechu, avšak spolu i bezpochyby náhlé zvolnění činnosti srdeční a z toho následující prudká innervace svalstva, buď skutečně provedená neb

aspoň pouhými podněty se jevící. Obyčejně po takových snech se probouzíme a cítíme náhlé trhnutí údů. Časté jsou též jednotvárné sny beze změny totéž dějiště ukazující. Zdali tyto sny nějak s úkonem dýchacím souvisejí, nelze říci, poněvadž pozorování nepodává žádného návodu. Pochopitelnější jsou také dosti časté sny o bludištích, z nichž nemůžeme se vyplésti, n. př. o ulicích města, po nichž marně sem tam chodíme, nemohouce nalézti, co hledáme, aneb o chodbách a schodištích, z nichž nelze nalézti východu atd. Takového způsobu sny daly by se pochopiti z obdobných případů jiných; jsouť to překážky, stále se opětující a podobá se, že souvisejí s uslabeným a přerývaným rytmem dýchání. Neřídké bývají též sny o dychtivém a napjatém očekávání, a ty beze vší pochybnosti lze včítati mezi reflexy dýchací. Nutno zde podotknouti, že obrazotvorná činnost snová právě tak jako ona, která působí ve bdělém vědomí, spočívá na široké půdě celého orgánového vědomí a že veškeré nahodilejší neb trvalé podněty v tom neb onom úkonu spolupůsobí. Některé lze dle podstaty snadno poznati, jako zvláště výtvory z reflexů srdečních, některých dýchácích, pohlavních a vasomotorických. Jiné jsou dle původu svého méně zřejmé, ale zdá se, že stav ústrojí zažívacího má veliký vliv na vytvoření snů, právě jako podmiňuje jasné neb pochmurné obrazotvorné pozadí bdělého vědomí.

Do oboru reflexů vasomotorických spadají ony změny, jež známy jsou jako *blednutí* a *rdění*. Jsouce rozsáhlou měrou průvodními úkazy nejrozmanitějších citů, nemají samostatného významu citového, leč jen v jediném případě, a to jest cit *studu*. Podstata tohoto citu spočívá v náhlém zastavení činnosti svalových vláken tepenních, odtud přeplnění jemných cév krví a náhlé *zardění*, zejména lící. Jako průvodní úkaz jeví se zardění i opak jeho zblednutí velmi často, zardění obyčejně ponenáhlu, zblednutí i náhleji, jako při strachu, leknutí a jiných citech. Podstata studu však právě v tom spočívá, že ono překrvení cév nastane *náhle* a *prudce* a proto *nápadně* v orgánovém vědomí vyniká. Psychologické příčiny mohou býti obsahem svým rozdílné, avšak mají jednu společnou stránku. Vždy znamená to neshodu našeho jednání neb smýšlení se stávajícími platnými normami neb jinými důležitými zřeteli. Nejčastěji shledáváme se s tímto citem ve věku dětském a nepokaženém jinošském, řídčeji ve věku zralém, vůbec ale u povah prostších a upřímných. Proto děti zardívají se studem, když se jim vytýká mírně neposlušnost aneb poklesek, jehož se dopustily, také zardíváme se bezděčně, vzpomeneme-li si náhle, že naše jednání

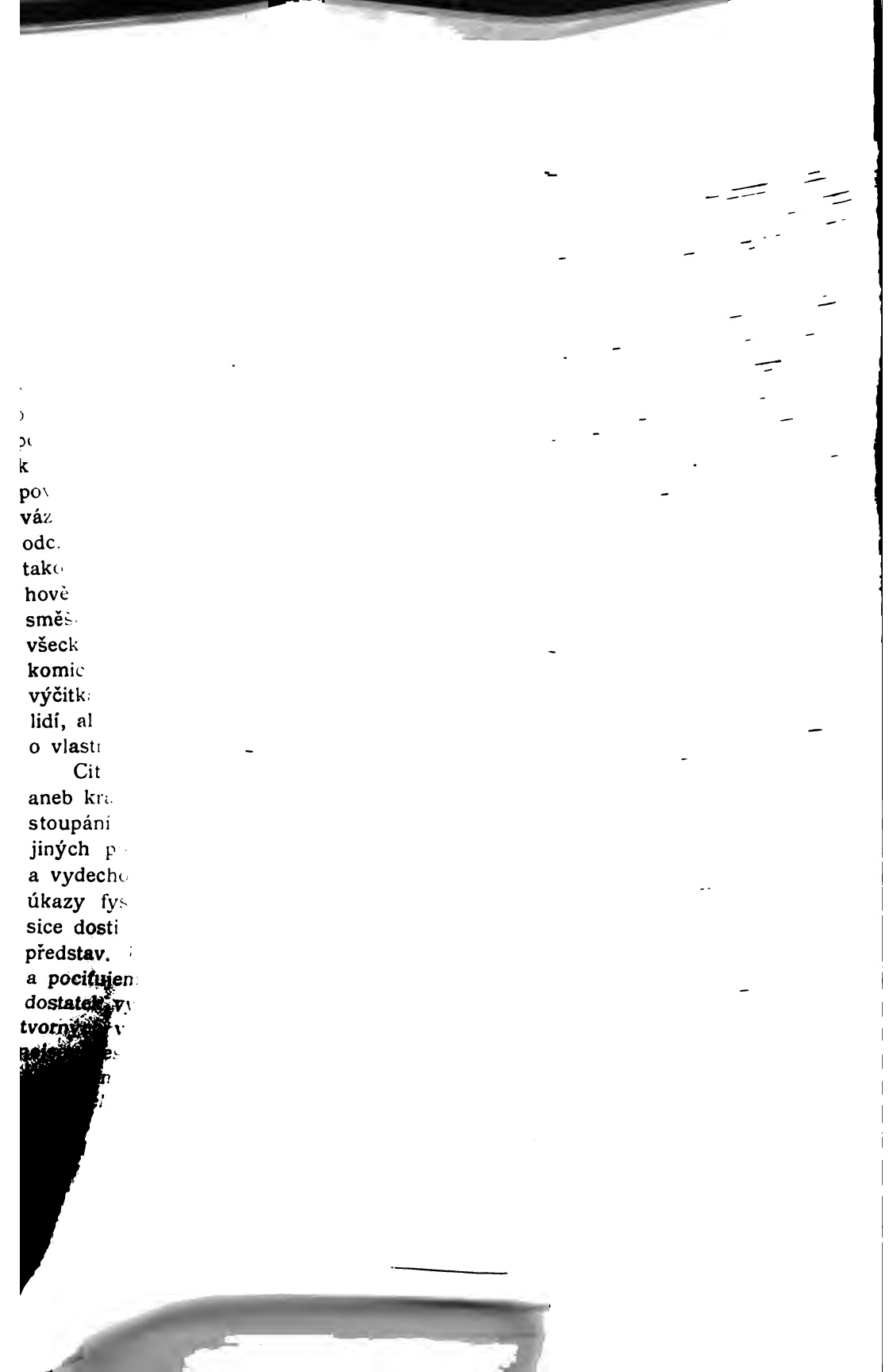

udba sfér, unášející naše srdce. Bylo jim známo, že sice »vědění ává náladu, ale i bere«.

Brit W. Lecky [1]) sice prohlásil za hlavní příznak pokroku ropské osvěty, že »ubývá smyslu pro věci zázračné«, ale jeho ajan Ruskin právě obdiv velebí jako hlavní zdroj nejčistějšího tha.

Jest pravda, že jenom líný člověk může se spokojiti naivním nutím, a že kdo v mládí není schopen jakési skepse, utone vé lenosti a v temnotách.

Ale jest rovněž pravda, že i ten, kdo víc a více seznává příou souvislost všech jevů, rád zapomíná, že postřehuje pouze ny blízké, bezprostřední, ne poslední, ne prapříčiny. Střízlivé čarování« divů světa jest tedy pouze domnělé; vskutku hlubadatel obdivuje se zrovna tak na konci jako na počátku své . Pouze mělkým hlavám uniká ta tajemnost pozadí, tajemnost ných pružin a cílů všehomíra; proto nadýmají se krátkou soběstačností svých nauk, hotovostí pravdy, neomylností tků, místo aby přestávali na ušlechtilé Lessingově touze hleravdu, zdokonalovati poznatky. — Není nic urážlivějšího nto furiantský dogmatism. A právě nejchatrnější vědci stojím nejvíce: ti, kteří pracně a trpně nacpali do sebe cizí ly, oděli se cizím peřím a cizími terminy, ale nejsou s to, pronikli, svým přemítáním zúrodnili, ti nejspíš oslepnou několika vypůjčených domněnek. Ti chtějí směstnati pestrorozmanitost kosmu v několik chudých formulek, a nepože jiným není tak šablonovita, tak snadno vyčerpatelna, rna a — bezútěšna. V jejich světě bývá člověk určen aby se ostatním věcem pouze trpně podroboval, v nich jimi byl drcen, aby zapomínal, že i on jest něčím — osorá vedle nerostu, byliny a zvířete také chce svým životem nadsazeno, jestliže takto pro samé objekty bývá potlačován jako by byl nickou, ba ani ne do všehomíra zavěšeným m. A přece on jest, který svou organisací dává všem li existenci, aspoň barvu a řád. Nemoha poznati, ale tuše, těmito mým smyslům přístupnými jevy skrývá cosi, co uniká, doplňuji si svou fantasií zlomkovitý, nedomalovaný elku světa. Sejde na každém jedinci a jeho povaze, ktedorýsuje; žáby si libují v bahně, včely v květech; roz-

[1]) ky: »Geschichte des Geistes der Aufklärung in Europa«. Übers. von ter.

v tom neb onom směru bylo neslušné. Je-li neshoda taková vážnějšího rázu, nenastává zardění studem, nýbrž naopak leknutí, strach a s ním spojené zblednutí. Vůbec nutno říci, že rdění se jako příznak studu stává se čím dále tím řídčím úkazem, ježto mládež předčasně dozrávajíc záhy nabývá nepřirozeného sebevědomí a zhusta mírnému pokárání jest nepřístupna. Tím řidčí však jest stud ve věku zralém a pokročilém, a jen u povah upřímných a prostosrdečných možno jej pozorovati.

Též zardění ostýchavosti spadá do všeobecného pojmu studu a jest výsledkem vědomí vlastní nepatrnosti oproti nějaké vážné auktoritě. Avšak i tento cit stává se u naší mládeže čím dále tím řidčím a na místo jeho nastupuje osobivé sebevědomí a vypínavost, a to stejnou měrou u obou pohlaví. — Sem spadá taktéž stud pohlavní, ač podmínky jeho jsou poněkud rozdílné. Psychickým základem jeho jest pud pohlavní, avšak podobá se, že tento sám o sobě není dostatečnou podmínkou onoho úkazu. Neboť jest velmi pochybno, že by v říši živočišstva nějaká obdoba onoho studu byla shledána. Také zprávy, jež o surových národech máme, potvrzují domněnku, že onen cit jen ponenáhlu postupem lidské civilisace se vytvořil a tedy specificky lidským úkazem jest. Zdá se, že druhou podmínkou jeho jest ten stupeň společenských názorů lidských, kdy pohlavní spojení již pokládáno bylo za poměr společenský, právními a do jisté míry i náboženskými názory posvěcený. Čím výše v tomto směru společenstvo pokročilo, tím více vytříboval se také stud pohlavní, a sice především u pohlaví ženského.

Psychologická podstata jeho dala by se tedy v ten smysl vyjádřit, že jest to cit ovšem zcela podobný povahou studu vůbec a toliko tím jako zvláštní případ se liší, že svrchu předpokládaná neshoda s platnou normou týká se nedovoleného tělesného obcování. Společnost lidská již velmi záhy, jak to i u nejsurovějších národů shledáváme, ustanovila stav manželský a průběhem vyšší civilisace jej posvětila náboženskými obřady. Odtud pochází pojem smilství a zvláště cizoložství, jež téměř všichni národové, surovější i pokročilejší, zatracovali a za zločin pokládali. Důležitost a hluboká významnost tohoto citu pro řádné společenstvo vymáhá toho, abychom při předmětu poněkud setrvali. (Dokončení.)

Zevšednění mysli.

Napsal Ot. Josek.

(Dokončení.)

Jesti pro uchování svéráznosti smýšlení (a to právě nejušlechtilejšího) a svátečné čistoty i povýšenosti našich skutků i výtvorů někdy nevyhnutelno, abychom po sokratovsku toliko v sebe důvěřovali, v své daimonion, a odvážili se ve společnosti nebýti vždy (dle Emersonova výroku) »konformisty«. Jest někdy, pravím »někdy«, zcela oprávněno, učiniti sebe uprostřed všeobecného proudu intelektuálním a morálním ostrovanem; proto nemusíme býti ještě nedozralými neb ješitnými hrdopýšky. Jenom slabí pošetilci nebo vychytralí sobíci vyjí vždy s vlky; řádný muž právě proto, aby jím zůstal, odlučuje se časem od širokých zástupů, ne že by pohrdal jimi, nýbrž jen že pohrdá jejich (zhusta nepříčetnou) zaslepeností neb dočista podlostí. Mívají sice někdy i tyto zástupy svá jemná tykadla, své bystré instinkty, ale ne z pravidla. Nemusí míti vždy ani většina, ani menšina pravdu: konec konců sejde pokaždé na tom, aby jedinec uměl rozpoznati, kam se jest obrátiti z křižovatky, zda v pravo či v levo. Važte si tedy soudnosti jedinců, pokud není důvodu, že by byla v službě sobectví neb osobní marnivosti. Nic snadnějšího než si zjednati uniformitu názorů mezi lidmi dětinskými a nerozumnými, kteří jdou za beranem; jenže tato shoda bývá vratká, mělká a nedůsledná; zítra za novým beranem táhne totéž stádo. Auktority jest třeba, ale opravdu hodná toho jmena spoléhá na ryzost svých záměrů a počestnost své věci, ne na slepotu svých přívrženců. Tak jako jen zmatek myslí plodí v národě spoustu stran, tak také jen z čínské zakrsalosti pochází jediná uniformní. Není přirozené, aby nesčíslné záhony lidských duší rodily pouze jednu květinu; nechť pučí z každé z nich ty květy, pro které jest uzpůsobena, jen když budou to skutečné květy. Duch národa bohatne jen rozmanitou bohatostí svých jedinců.

ličných lidí tužby a smýšlení obrážejí se v barvách, kterými si docelují svůj výkres.

Není lhostejno, jakou náladu v nás budí zpytování vědecké a jakou samo jest prodchnuto.

Na nás jest, abychom z něho pro sebe ssáli jed nebo med. Můžeme jevy, které nás dosud jako nerozložené celky blaží, rozborem rozpytvati v samé části a síly, a přece zbude otázka, zda-li jsme vystihli vskutku onu pravou či pouze domnělou jejich podstatu a nerozbořili v sobě utěšenějšího názoru za mrazivý, střízlivý a konec konců přece nedostatečný. Ruskina na př. zaráží ta botanika, které všecko jiné na rostlině zdá se důležitější, než právě květ, který okouzluje naše oko, a přece zapomíná na věc nejzávažnější. »Botanik, který konal přednášku (že vlastně není květů, nýbrž jen sedm druhů listů), měl v jistém smyslu pravdu«, ale ne v nejhlubším; neboť »list a kořen a plod — to vše existuje pouze pro květ (t. j. aby tento vzešel). Pustil se zření život a vášeň, jádro bytosti. Kdyby byl je uvážil, byl by seznal, že podle úmyslu přírody samé neexistuje na rostlině nic jiného než její květy«. A tak s jakousi krátkozrakou zuřivostí ničíváme sami sobě, co nás dosud těšilo. Konáme »přednášky o botanice« jen proto, abychom dokázali, »že něco takého jako květ vůbec není; o lidstvu, aby se dovodilo, že něco takového jako člověk vůbec neexistuje; o theologii, aby se dovodilo, »že něco takého jako Bůh není: není lidí, nýbrž jen mechanismy, není Boha, nýbrž jen jistý počet sil. — Jedna víra vyvěrá přirozeným způsobem z druhé . . . . V témže rozumu, v kterém nynější moderní věda nám dokazuje, že něco takého jako květina není, tvrdí totéž o člověku a nazývá jej přechodním tvarem z pračervů a opic. Ať je to pravda, ať není: na tom pranic nesejde.

Jest faktum a to nevývratné, že hledíc lidskýma očima, není dále nic než člověk; že všecka zvířata a bytosti mimo něj jsou stvořeny jen, aby se nad ně povznášel; že svět existuje jen v přítomnosti člověka, hlásí se jen vzrušením člověka. Světlo světa jest v jeho očích — síla síly v jeho duši — moc moci v jeho činech.

Každá pravá věda jest . . . »savoir vivre«. Ale vaše celá věda jest toho protivou: jest »savoir mourir«. [1])

Názory, kterými prosyceno jest naše soudobé ovzduší, mají svůj odlesk i v našich formách citových. Vývojová nauka nás po-

[1]) J. Ruskin: »Fors Clavigera« V.

učila, že jsme se vyklubali z nižších bytostí — ze zvířat. Je-li tomu tak, měli bychom dokonaleji žíti než-li zvíře. Ale jest velikým pobloužením našeho věku, že ochotně a úmyslně upírá svůj zrak toliko dolů, ne vzhůru, že se překotně vrací zase k zvykům zvířecím a osobuje si bez ostychu onu vlčí povahu, kterou rozčiluje pouze věčný hlad, věčná žízeň. Krvelačný zápas o život, při kterém oněměl všechen soucit, a který trhá všechna ušlechtilejší pouta mezi lidmi, nasazuje nám znova drápy a čelisti dravcovy. Zase lomcuje námi touha divochova, aby samojediná vladařila v »honebním revíru«, aby vyhladila neb zotročila kde kterého souseda, ale zatím zotročujeme sebe samy.

Žádostivost moci a zlata porobila naši mysl. Prahneme jen po tom, co člověku hodnoty nedává a dáti nemůže: po skvělém rouchu, nádherném příbytku, po prstenech a drahokamech, po hvězdách svítících na límci místo v úkrytu nitra, po tom, co jest na člověka jako hastroše navlečeného, ne co jej uvnitř činí velmožem. A tak dle hlubokomyslných výroků Ruskinových [1]) »ponenáhlu umiráme, naše krev co den chladne, naše tělo kamení, naše srdce bije v nás již jen jako hromada železných záklopek; náš život se v nás vytrácí a propadáme se v zemi do ledu Kainy, ale za to naše tělo den co den leskleji se strojí, na vyšší vozy staví,« a na našich prsou stále více přibývá zlatých odznaků vysokých důstojností — — ne zjemňování, nýbrž umrtvování duše a jejích útlejších hnutí stalo se heslem doby.

Není v nás apercepčních tlumů, pohotových chápati subtilnější, nehmotné podněty.

Posvátná místa a hroby, mystická přítmí velebných chrámů, pád vzneseného a triumf mrzkosti, zoufalý zápas uhněteného a slavnostní velkonoce vzkříšeného národa nemohou rozehřáti zamrzlost našich útrob. Nad prachem velikánů zapalujeme si bez ostychu doutníky, pod hvězdnatým nebem tlacháme nejraději anekdoty. Otupěla v nás způsobilost, splývati s tajemným šelestem všeho, co jest nesmrtelné. Jen zřídka se probouzí v širokých zástupech tlumená síla citu, která však ihned zase bývá rozkřikována za veličinu irrealní. Když se na svátek Dušiček hrnou na velkoměstské hřbitovy statisíce živoucích, aby položily věnce na hroby zemřelých, i odečtete-li značnou dávku marnivosti, přece zbývá ještě tolik nelíčeného a účinného žalu, že bychom se mu měli s úctou pokloniti. Možná že naříkají chladní národohospodáři, proč

[1]) J. Ruskin: »Sézam a lilie«. Přelož. F. X. Šalda. Str. 113—114.

statisíce zlatých, vydaných za věnce, nejsou raději věnovány na dobročinné ústavy, na které se sbírá marně po léta.

Ale měli by uvážiti, zda tyto ústavy byly by s to, aby snaly se srdcí tolik bolů, co snímají jich věnce na hrobech, a zda mravní povznesení duší není nad národohospodářské úroky. Když o vánocích planou v chatrčích i v palácích svíčičky na jehličnatém stromečku, a když zarmoucená matka jej rozsvěcuje i na rově svého dítěte: tyto v srdcích hořící iluse srovnejte s ironickým úštěpkem některého přemoudřelce a povězte, na které straně hlásí se vám více lidskosti. Zda tyto city jsou irealní veličiny? Či nejsou-li to spíše síly, které mají pronikavé účiny? — Jen u zevšednělých a pohodlných sobíkův, u střízlivě vypočítavých ramenářů a ješitných inteligentů — tam pozbývá cit veškeré své hodnoty. Tam najdete hnutí mělká, divadelní, strojená, neplodná: opičení po veřejnosti, které se chce zalíbiti, hrdinství z četby románů, které však jen na povrchu duše plyne a do hloubky nezasahá, vzrušení pouze předstíraná, která nebudí opravdových humanitních snah, nýbrž jen zdání snahy.

Horování za vzdálenými, kosmopolitickými cíli vystrkováno na odiv, aby vyhnulo se napravování zlořádů v nejbližším okolí. Je to horování plané, šosácké, které při večerní dýmce, u plzeňského piva a karet velebí mučenníky vědy, umění a politiky. Tam nejčastěji zastihnete neschopnost mysli, aby aspoň jednou za čas se oděla v pontifikalie ušlechtilého zápasu. Tam scházívá prvopočátek veškerého vyššího úsilí — Sapere aude! —, schází svědomitost státi za svou myšlenku, odpovědnost za svůj čin. Tam ona nevážnost k trpké opravdovosti života, nechuť k umění, které burcuje z plesnivé lenivosti a odkrývá společenské vředy. Tam všecko křesťanství stává se pouze »obrazným«, neúčinným, tam hnízdo pštrosího idealismu, který velebí všecky řády posavadní jen proto, aby nemusil hnouti rukou k odklizení nešvarů. Chcete-li spatřiti společnosti a kroužky, kde se obdivují pouze faktům, byť sebe brutálnějším — tam si zajděte.

Tam domovem ona otupělost k hanebnosti, zradě i podvodu, která bere si masku mudrckého klidu; ona cynická a ironisující pohrda poesií, nábožentstvím a tíhnutím za pravými ideály, která neví, že sama sebe hanobí. Ne bez hlubokého rozpoznání choroby novověké naříkal si mi pamětník starší doby, že se z nás vytrácejí dvě veliké cnosti lidí minulých: smysl pro krásu přírody a pro he-

roické vedení života. [1]) Tak jako kácíme zelené lesy, drtíme malebné skaliny a zakalujeme rmutem křišťálové vodotoky, pustošíme i své srdce a dusíme jeho nejněžnější hnutí. Nevěříme v čistotu pohnutek, zápal pro vlast, Boha, pro blaho bližního, pro umělecký výtvor, protože se v našich vyprahlých nitrech již nic z toho neozývá, nic z toho neplápolá. Nejsouce sami s to, abychom trpěli za své přesvědčení, ježto žádného svého, neopičeného nemáme, nechápeme ani síly přesvědčení člověka nezevšednělého.

Kácíme jen ty modly, které širé davy kácejí; prohlašujeme za bohy toliko ty, před nimiž se kloní zástupy. K boření i koření čekáme na poplašný zvon z ulice, a přece často svalená modla jest bůh, a velebený bůh modlou. Nemáme svého vlastního světla, mrkáme jen vypůjčeným, odraženým; nemáme svého vlastního pohybu, své dráhy, unáší nás pohyb jiných; nemáme svého vlastního plánu života, vpravujeme se do toho, který nám předepsali jiní — vše jen abychom zachovali své pohodlí.

Ale všech vskutku velikých a hodnotných lidí život — toť ustavičně bdělé sebevědomí. V nich neustále hoří světlo jejich rozumu, světlo jejich srdce, aby všeliký dojem napřed byl prozkoušen ve výhni jejich duše, než-li se na dně jejím uhostí. Toto neunavné jejich bdění a kontrolování, tento nepřetržitý zápas arci rychle vyčerpává a často vysiluje bojovníky před časem. Nicméně vzdorují ošuntělé všednosti až do posledního zákmitu svých sil, i když třeba křehké stáří podporuje její útoky, aby odevzdali se smrti v onom svátečním rubáši své duše, kterého si tak draze uhájili. —

[1]) Tento prostý, ale jemnocitný muž bezděky a nevěda nic o Ruskinovi vyslovoval jeho názory, ukazuje na šeredné zpustošení přírody v okolí pražském rvavé vášně nynějších lidí a neutěšenost společenských styků.

Právní cit a citové právo.

Psychologický příspěvek k filosofii práva.

Napsal Dr. Bohdan Klineberger, zemský advokát.

(Dokončení.)

Osudy národů jsou vedeny mravním citem nebo jen sympatií, která majíc být mravní, jest často jen osobní. Mluví se o sympatii lidové (národní), ale rozdílu od individualní není, leda v předmětě, a ten jest jen zdánlivý. Neboť i při národní sympatii jest předmětem citu jednotlivec, ač sympatie tu založena jest na jevech národních na rozdíl od osobních: v představě se vznáší pak takřka jako representant celku, jak se byl v představu vtiskl z dojmů jednotlivých, a abstrakce typu přenáší se na jednotlivce celku. Představovaný lidový typ neexistuje, leda jako abstrakce. Pro lidovou sympatii neplatí proto jiná pravidla psychologická, než pro individuální sympatii a jest jen jiným jejím útvarem.

VII. 1. Citový soud stává se soudem právním, tvoří-li obsahem svým pojem práva. Citový soud tedy jest úkon prvotný; z něho právní soud se vytváří tak, že přijímá obsah citového soudu za svůj. Právní soud jest úkon druhotný a odvozený i časově i obsahově ze citového soudu a to mravního. Pojem mravu předchází, pojem práva následuje a pomocí citového soudu se vyvíjí. První stupeň práva jest mrav a stále se stav tento udržuje ve vrstvách, které nemají pojmu práva. Lid, jak řečeno již, pronáší citové soudy mravní podle své představy mravu, vydávaje je za právní. Právním dle toho se stává citový soud tím, že nabývá obsahu práva, a toho nabývá vlivem zevním, společenským a tak možno definovati právo jako thesi citového soudu vlivem společenskosti přijatou a uznanou za normu společenskou.

V počátcích společnosti jest citový soud právem a zastupuje právo. Právní pojem počíná citovým soudem; ale citový soud nepomíjí ani za rozvoje práva: jdou paralelně. První jest přirozený

pramen, druhý jest jen nový útvar ve vědomí. Čím se liší od sebe, jest jen akcidens, vědomě podložený význam v příčině společenské. Potud jest právní soud = citovému soudu a právo = thesi citového soudu. To jest první stupeň práva a na tomto stupni jest právo totožné s mravem (obyčeji), který představuje ustálený tvar citových soudů.

Na tomto stupni právní soud nezůstává: vědomí společenské nutnosti se vyvíjí samostatně beze vztahu na citový soud, který zůstává čistě individuální, a tak vzniká vědomí společenské nutnosti jako vědomí práva samostatně vedle citového soudu. Citový soud tím není potlačen, jest jen doplněn, dostává obsah objektivnější, prostý subjektivnosti citové, čímž se výsledek — právo — objektivuje. Z toho jest jasno, že nepřestává účinkovat citový soud v právu nikdy. Citový soud představuje v právu subjektivnost, pomocí níž uvádí právo jako objekt v souhlas s požadavky citu; vědomí práva představuje v právu objektivno společenské, neosobní. Z toho důvodu se vědomí právní vlivem citového soudu subjektivisuje a toho jest potřebí stejně jako objektivace citu se vztahem na společenskou nutnost.

Tak vstupuje právo v nové stadium, v stadium společenské objektivace vlivem právního vědomí: právní vědomí stává se jediným pramenem práva; právo jest = thesi objektivního soudu právního. Citový soud v tomto stadiu sice nepozbývá významu, ale význam jeho jest čistě subjektivný totiž psychologický, ne právnický.

Přirozeno, že v tomto stadiu výslednice právního soudu — právo — jest odlišno od práva citového soudu; právo jest tu čistě objektem pro vědomí, jako jest pro ně objektem každý smyslový vjem, kdežto bylo dříve přírostkem vnitřního citu, tudíž subjektivně vnitřním stavem.

Jest proto také přirozeno, že při právu takto vědomém citový soud se stává vlivem na právní vědomí rušivým. Tyto dva vlivy, citový subjektivism a objektivism vědomí právního, nepřestávají na sebe vzájemně působit a podle převahy jednoho nebo druhého nabývá právo rázu buď citového soudu anebo soudu čistě objektivního.

Má tedy vědomí právní dvojí význam: význam vědomí citového a význam vědomí uvědomělého objektem souboru práva. Má však také význam dvojí podle toho, klade-li se důraz na cit nebo na objekt právní: v prvním případě se mluví o právním citu, v druhém o uvědomělosti právní. — Právní cit znamená dvojí:

citovou soudnost, jejíž soud zastupuje právo — stadium prvotného práva — a soudnost, která dovede odpovídat objektivnímu právu. Vždy značí tolik, co cit pro právo a rozdíl spočívá jen v tom, co »právem« se rozumí, zdali citový soud nebo právo objektivné.

Citový soud, zastupuje-li soud právní, zove se právním citem. Jest to — právo citového soudu, pokud na výsledek — právo — důraz se klade, a citový soud s účinkem práva, pokud na funkci důraz se klade. Není — přísně vzato — žádného právního citu; jest to skratka dvou pojmů, citového soudu a soudu právního. Co »právní cit« se zove, není cit zvláště vedle citu všeobecného; jest to funkce soudu, totiž soudu citového s účinkem a odtud obsahem práva a proto významu práva nabývá cit svým účinkem. To, co jest »právním« v citu, není nic přirozeně citového; jest to umělý přírost zevně v cit vkládaný.

Z toho možno odvozovati větu všeobecnou, že »právní cit« není citový prvek fysický prvotný; jest to složka ze dvou živlů jednoho přirozeného — mravního citu — druhého společensky vyvinutého — právního soudu. Proto lze pokládati za jisto, že ani vědomí právní není stav prvotný přirozený; jest odvozený a proto vznikem pozdější.

Není žádného původně právního vědomí; vědomí stává se právním skrze vliv citového (morálně citového) soudu t. j. právního citu. Odtud vědomí právní = citový soud a objektivace práva. Vědomí právní jest uvědomění práva buď právním citem — první stupeň právního vědomí anebo objektivným uvědoměním práva — druhý stupeň právního vědomí.

Složkou právního vědomí jest, jak patrno, cit právní subjektivně jako výslednice funkce citového soudu a kromě toho objektivně uvědomění právní nutnosti (práva).

Citový soud jest, pokud význam právního citu má, objektivní, avšak v něm utajen zárodek pro objektivnost citu právního a tím objektivaci práva.

2. Cit jest porušování rovnováhy vědomí, projev porušené rovnováhy ve vědomí: jest výsledek psychického děje, jehož počátečné agens jest vjem. Tato všeobecná psychologická formule převedena na právní cit vede k úvaze této: Cit právní jakožto výslednice funkce soudové má za agens pocit negativní, takový, že ruší rovnováhu vědomí, a to jest pocit bezpráví, který vzniká nejprvé uvědoměním si toho, co osobně člověku škodí, co klid jeho ruší čili uvědoměním si rozdílu dobra a nedobra. Dobro a nedobro chápe člověk nejdříve čistě egoisticky, společenský vývoj

naučí jej chápati altruisticky, t. j. naučí se představovati dobro a nedobro druhých lidí.

Tím nerozumí se ještě mravní cítění altruistické, nýbrž harmonie soužití ve formě mravu (obyčeje, zvyklosti). To proto zvlášť vytknuto býti musí, aby nevedlo k omylu jakoby právní cit byl založen na morálce. Pravý opak toho po stránce historické jest patrný. Právní cit má za základ v mnohém představy, které dle dnešního názoru považovati jest za vědomí nemorální, a přece byly obsahem práva.

Z toho lze vyvoditi, že jest dvojí právní cit, primitivní a uvědomělý, a tomu odpovídá dvojí právní vědomí, vlastně vědomí dvojího stupně: Právní vědomí citové a uvědomělé právnické. Ono jest prvnější, toto časově pozdější. Za důkaz slouží, že jest v lidu právní vědomí jinaké, než jest v třídě lidí právnicky vzdělaných; tam jest založeno na představách mravu, zde jest positivistické postrádajíc následkem positivismu spojitosti s citem, ač cit není potlačen. V tomto postupu se též právní vědomí vyvíjí. Z původního vědomí citového utváří se positivistické, z něhož se právní pojmy vyvíjejí zatlačujíce právní citovost. Souvislost právního citu a právního vědomí jest historickým faktem, ale jest i stálým faktem, že představa mravu ovládá cit a citem ovládá právní vědomí člověka.

Proto jest přirozeno, že v lidu představa mravu i dnes tvoří s citem právním vědomí právní zaměňujíc právo s mravem. Rozdíl právního citu positivního od uvědomělého jest obsahový; tam jest obsahem jeho cítěná životnost, tady představy uvědomělé (zásady).

Právní cit předpokládá člověka v společenském svazu a předpokládá tudíž řád společenský hotový bez ohledu na formu; ale od primitivního liší se positivisticky uvědomělý právní cit, ač mohou býti shodny a shody takové jest podle obsahu positivismu právního více méně.

Tolik jest pravda, že právo počínajíc právním citem primitivním historicky se vyvíjí prostředím citové soudnosti; mrav jako ustálenost citové soudnosti jest právem — první stupeň ve vývoji práva; z citové soudnosti soudnost vybavuje se postupně účinkem objektivace společenských nutností: V právo vniká positivní objektivism — druhý stupeň ve vývoji práva; a pokračuje ve směru třetího stupně, objektivace positivismu mravnostního. Vědomí právní není v souhlase s citem právním a nekryje se s citem právním. Právní vědomí lidu neodpovídá právnímu citu právnickému z nedostatku positivismu.

3. Nebude nemístné pokusiti se o rozluštění spojitosti citu s citem mravnostním ve vědomí právním.

Cit jest bez odporu živel prvotný, pokud pocitem vzniká přímá spojitost mezi popudem a vědomím; tak na př. vidím-li modré nebe, dá zjev nebe jako popud mému vědomí přímo cit krásy. Zde vědomí krásy a vznešenosti jest výsledkem pocitu přímého čili mého pocitu; vědomí krásy jest výsledkem mého vědomí citového. Mám vědomí krásy, poněvadž cítím účinek v sobě a na sobě.

Nejsou všechny city toho způsobu. Od citů přímo působících liší se city, vzniklé uvědoměním cizího pocitu. S prvnějšími mají společný popud, který musí působiti na osobní pocit, mají-li přejít ve vědomí; ale popudem zde není přímý dojem, nýbrž uvědomění cizího pocitu. Abych na př. cítil bolest druhého člověka, udeřím-li jej, musím míti vědomí, že rána bolest mu působí; zde není popudem mé bolesti rána — které necítím — nýbrž vědomí bolesti, kterou cítí druhý. Zevšeobecní-li se věta z tohoto příkladu, lze říci, že jsou city, které vznikají stotožněním cizího pocitu čili, poněvadž stotožňování cizího pocitu není možné přenesením cizího pocitu ve vědomí vlastní, uvědoměním si pocitu cizího. Zásada altruistická: »co nechceš sobě, nečiň jinému«, jest objektivací této abstrakce psychologické. Tak možno říci, že cit jest prvotný, pokud vzniká z přímého dojmu; druhotný jest pokud jest uvědoměním cizího pocitu.

V tom smyslu jsou druhotnými t. zv. city morální a proto také i cit právní, který jest z pocitu cizího, a odtud citem vyššího řádu.

Nelze v tom spatřovati odpor, ani rozdvojení vědomí. Nelze vykládati, jakoby vědomí pocitu cizího bylo zvláštní přírost, o který vědomí člověka se zdvojuje. Vědomí jest jedno, jen popudem pro cit zde jest vědomí cizího pocitu t. j. ne trpnost sama o sobě, nýbrž vědomí cizí trpnosti. Proč jsou děti ukrutnými? Poněvadž nemají vědomí cizího pocitu, ač z posuňků třeba znají, co bolest jest. Vědomí cizího pocitu jest síla zevní, která působí, aby cit se probudil. Proto nepřestává být cit tohoto druhu prvotným; druhotným jest jen s ohledem na popud, kterým jest cizí pocit ve vědomí vlastním. Proto obsahují morální city — stejně jako city vůbec — dva živly: živel zjevný, jímž jest vědomí cizího pocitu, a živel osobní citovosti. Oba jsou stejně nezbytnými, oba vytvořují podstatu citu vyššího, ovšem s nestejným účinkem. Bez vědomí cizího pocitu není, jak ukázáno na příkladě, vyššího citu morálního; ale

bez citovosti není morálního citu, i kdyby bylo vědomí cizího pocitu sebe silnější.

Morální bezcitnost může býti následkem dvou příčin: buď nedostatku citovosti — bezcitost v pravém slova smyslu, necitelnost — anebo nedostatku vědomí cizího pocitu — bezcitost. Již tedy i dvojakost výrazu svědčí o dvojakosti pojmu a příčiny: Z této dvojakosti pojmu se vysvětlí přirozené zjevy mnohé tak na př., že jeden a týž člověk v různých dobách jeví rozdílný cit, což by bylo nemožné, kdyby jeden činitel, totiž vědomí cizího citu byl složkou citu. Vědomí cizího citu jest složka neměnlivá a neměnitelná, když jedenkráte jest. Složkou pohyblivou či měnivou v citu jest osobní citovost, ta jest individuálně různa, ale jest i v jednom a témž individui proměnlivá. Jako jednotlivec jeví i společnost stejný úkaz: i společnost ukazuje v témž období různý cit altruistický. Nezávisí to na vědomí, kteréž jest nezměnitelné, nýbrž na citovosti (náladě); při sebe silnějším vědomí může cit býti slabý působením okamžité citové disposice.

O právním citu platí totéž. Jest složkou citovosti a vědomí právního. Citovost jest vlastnost podmětná, vědomí vlastnost objektivná, pokud jest vědomím cizího pocitu pod účinkem práva.

Vědomí práva cizího dává citovosti ráz objektivnosti právní, jí stává se cit citem právním. Citovost jest jedna, psychicky všeobecná, ale dostává ráz právnosti vědomím práva. Citovost jest — lze-li toho výrazu užiti — resonanční půda, která — zevním vlivem právního vědomí musí býti rozechvěna, aby vznikl cit právní. Právní vědomí může být sebe silnější, není-li citovosti, není právního citu. Z toho se vysvětlí, proč na př. za doby, kdy vědomí právní jest silně vyvinuto, cit právní přec jest poměrně slabý. Příčina vězí v nedostatku citovosti a citovost závisí na přirozeném citu v přímém a na síle negativních citů v obráceném poměru. To platí právě tak o jednotlivých jako o společenských jednotkách, ať náboženských nebo národních. Rozšíření vědomostí právních, kterými právní vědomí dostává positivný obsah, nespomáhá proto, není-li provázeno současně normální citovostí, t. j. citem a nedostatkem citu negativního.

Nedostatek právního citu má dle toho dvojí příčinu, jednak nedostatek právního vědomí, jednak nedostatek citu. Nedostatek právního vědomí absolutný není; v každém stadiu společenském jest jakési právní vědomí, ale obsahem svým se liší. Obsahem právního vědomí na nejnižším stupni společnosti jest právní cit s citovou soudností a tak posloupně s útvarem společenským roste

i obsah vědomí právního: nejvyšší stupeň má vědomí práva s obsahem positivně mravnostním. Nedostatku právního vědomí nikdy není, poněvadž má vždy jakýs obsah vědomí práv; co se nedostatkem zve, jest ve skutečnosti odchylka citu právního od positivně právního vědomí, který podle větší nebo menší odchylky jest silnější nebo slabší. Právní vědomí lidu jest jiné než právní vědomí tříd vyšších pod stejným právem. Příčina vězí v obsahu vědomí lidu, jím jsou obyčejně tradice a zvyklosti zděděné, následkem čehož právní vědomí lidu obyčejně odpovídá minulému stadiu vědomí právního; ve vyšších třídách jest obsah positivnější. A podle toho bývá také odchylný právní cit a obsah citu právního jest rozličný.

4. Právní cit, ačkoli se mluví o něm jako o citu jednotném, není dle toho prvkem; není právní cit, jsou právní city. Jen jakožto pojem v abstrakci jest jednotný a výrazem všeobecným jako cit; v konkretnosti má dle citovosti a právního vědomí různé stupně a jakosti, positivní a negativní, ve všech odstínech.

Absolutně nepřestává být právní cit citem právním i když je naprosto negativní t. j. bezprávný. Antickému světu bylo právním citem otroctví t. j. úplná negace práv občanských lidu buď rodem anebo právem válečným poníženého, a přec jest nepochybno, že obsah tohoto právního citu spočíval na vědomí právním, které, absolutně posuzováno, bylo bezprávím. V době feudální byla právním citem nesvoboda a vázanost venkovského lidu, ač nemůže býti pochybnosti, že obsah i tohoto právního citu spočívá na právním vědomí, které absolutně jest bezprávím. V novější době jest právní cit třídy kapitalistické jiný než právní cit dělnické třídy a vůbec jest odchylný právní cit panujících tříd od právního citu lidu a podobně i ve společnostech náboženských. Právní cit se mění do konce i dle poměru osob a na tom nejvíce se zakládají společenské rozdíly vnitřní i vnější. Právní cit katolíka na př. vůči nekatolíkům (a naopak nekatolíka ke katolíkům) jest v podstatě jiný než vůči souvěrcům, ne z důvodu jiného právního vědomí, nýbrž z důvodu citovosti a tak se stává, že cítí někdy snad jako bezpráví, co vůči nekatolíku se mu zdá právem. Tím se vysvětlí i nestálost právního citu za vlivu citu národnostního: příslušníci národnosti uznávají za bezpráví sobě, co proti národnosti cizí uznávají za právo, a naopak. Právní cit jest jednotný jen jako pojem abstraktní a jako takový značí cit v ohledu právním, jehož obsah určen vědomím právním. V tom smyslu znamená tolik, co cit pro právo. Tím není řečeno, že v citu člověka jest právo dáno,

čili že jest právo zjev z citu člověka vyplynulý, naopak znamená to, že má člověk cit v ohledu právním, pokud má vědomí právní, dle síly přirozeného citu.

Cit právní nelze považovati za citový pud, jak obyčejně se za to má, jakoby vědomí pro právo z citového pudu vyplynulo. Pro právo není žádného (citového) pudu, právo vyplývá z vědomí právního, při čemž citový základ dán býti musí. Není také právní cit pudem pro přirozené jakési právo na citu přirozeném založené, ač dle běžného názoru pokládá se za cit pro přirozené jakési právo, které jest právem, poněvadž citový pud je za právo uznává a právem činí. Co přirozeným právem z citu se nazývá, není nic jiného než právo, jehož původ ve vědomí není znám, poněvadž jest dáno zvyklostmi, které jsou, aniž znám jest první jich původ. Kdyby bylo přirozené právo (citové), bylo by možno právo při vší rozmanitosti života a povahy národů uvésti na společné původní útvary právní, které by představovaly jaksi prvek práva přirozeného; leč toho není; nelze aspoň shledati jich v takové všeobecnosti, že by o prvcích přirozeného práva mohlo se mluviti. Naopak, každý národ, každá společnost má své prvky právní, které stojí v souvislosti s jeho způsobem života, činností fysickou a duševní a přirozeným způsobem z toho se vyvíjejí. Právní cit nemůže znamenati cit pro přirozené právo v stadiu společenském, kdy vědomí právní jest positivně právnické. Pak by byl dvojí cit právní: positivně právní a přirozeně právní, a to by znamenalo dvojí práva současně. Jak již řečeno, jest dvojí cit, jednak v lidu, jednak v kruzích právnicky vzdělaných; avšak ten znamená dva různé stupně právního vědomí: obecného či laického a právnického. Zde znamená právní cit tolik, že v neznalosti positivního obsahu práva jest veden tušením práva čili představou, co by právem býti mohlo; znamená tedy tolik, co domněnka založená citem. Tak na př. porotní soud, neshledá-li vraždu, které se dopustí manžel na soku ze žárlivosti, kdežto soudce právník na vraždu uzná, soudí z právního citu, ale právní cit není tu nic jiného než citovost bez ohledu na právo. Cit rozhoduje, nikoliv právo a tak stává se cit právem.

Že takovým způsobem právo původně vzniklo, jest nepochybno a tím se vysvětlí, že právo z prvku citu pošlé na cit přirozený se převádí i ve vyšším stupni, kdy s ním nemá nic společného; tu v přeneseném smyslu se mluví o právním citu jako přirozeném citu práva.

Při tom však jest jisto, že cit stále působí na vývin práva: nutnosti převádějí se na vědomí pomocí citu. Mé vědomí poznává, cit postihuje nutnosti životní a dává právnímu vědomí obsah. Tak na př. cit klade požadavek, aby škůdce dal odškodné poškozenému: odškodné odpovídá uraženému citu a citu věta právní, že škůdce jest práv ze škody zaviněné. V tom smyslu právní zásada založena na citu, který vede k tomu, aby věta stala se právem. Počítá-li člověk s tou větou, aniž má nejmenší znalosti právnické, počítá s větou právní dle citu, tudíž s právním citem, ač takového ve skutečnosti není. Z toho plyne, že jen potud jest cit právním citem, pokud přivodil obsah právní: v tom případě jest právní cit myšlen jakožto agens jistého právního obsahu.

Jest přirozeno, že přirozený cit právní jen potud má význam, pokud není práva od něho odchylného, jinak by se musilo právo ozštěpiti. Tolikéž jest přirozeno, že právní vědomí, pokud není uvědomělé, tíhne vždy k citové přirozenosti vyhledávajíc právo z citu. Z toho plyne, že veškeré právo se vyvíjí pod tlakem citu jako jádra, kolem něhož se tvoří obal positivního obsahu právního.

5. Cit právní předpokládá uvědomění pocitu cizího práva jakožto zjevu: Právní cit je cit pro cizí právo. Hledáme-li poslední příčinu práva, sluší říci, že dle přirozeného postupu má člověk v první řadě vyvinuté vědomí o nutnostech svých; člověk jest sobě jediný a tomu odpovídá cit potřeb vlastních, hmotných a duševních. Pokud ukojení potřeb jest v takové hojnosti, že závisí požitek jedině na jeho vůli, aniž naráží na překážky, zůstává si jediným, t. j. zůstává osamocený citově a nezná nutnosti podrobiti sebe se svým zájmem společenskému celku. Jakmile však nastává strádání z nedostatku ukojení potřeb, ztrácí se rovnováha citová: nastává citový neklid, jehož účinkem člověku okolí se mění ve dva kruhy, kruh vlastní a kruh cizí a v souhlasu s tím rozdvojuje se cit v zájem vlastního kruhu a cit cizosti proti kruhu vnějšímu, cit sobeckosti v objemu vlastního kruhu a cit cizosti proti kruhu vnějšímu. Na tomto stupni nelze o právu mluviti, tu má právo, pokud o takovém by vůbec bylo mluvit možno, povahu práva válečného. Každý kruh jest jednotkou pro sebe, každá druhé vzájemně jest citově cizí, vlastní zájem jest každému kruhu jediným obsahem životním; zájmy jednotlivých kruhů nemohou se vyrovnati, překonávají se silou a přesila rozhoduje o právu jednoho proti druhému. Takovými jednotkami jsou rodiny, později kmeny; konec konců končí se dvěma velkými kruhy, kruhem porobených a kruhem

vládnoucích. Tomu odpovídá právo vládnoucích a neprávo ovládaných.

Jaká jest povaha práva v tomto stadiu? Právo ovládaných jest povahy negativní. Také porobení mají potřeby životní, jichž ukojení jest nutné v zájmu vládnoucích, a měřítkem jest milost; vše, co mají, i život jest dar milosti. Právo vládnoucích má povahu o dvojí vlastnosti: neobmezené svrchovanosti a individuální samostatnosti. Jednotlivec vládnoucí se svými příslušníky tvoří samostatný neodvislý kruh pro sebe se svrchovanou neobmezeností práv majetkových i osobních a neodvislost jest i proti státu úplná, takže povinnosti státní jsou výronem jeho dobré vůle. Touto povahou se vyznačuje právo jak v ohledu soukromém, tak v ohledu veřejném, kteréhožto dělení původně vůbec není.

Časem stává se stav milosti právem. Člověk v tom, co má, uvyká spatřovati nutnost zapomínaje na titul původní; tak, myslím, utkví v něm přesvědčení o nezbytnosti a tím vzchází přesvědčení práva. Takovým způsobem mění se držení ve výdržbu a právo se mění. Vývoj vlastnictví pozemkového vykazuje nejjasněji fase od stadia milosti až po stadium plného práva vlastnického, a pozemkové vlastnictví jest základem pro útvar společenský a právní vůbec. Jest nepochybno, že právo třídní s právem vlastnictví pozemkového paralelně se vyvíjelo, ba vyvíjelo se z něho jako základního tvaru; právo vlastnictví pozemkového bylo takřka měřítkem pro práva vůbec, jak toho ještě dnes jsou stopy patrné v roztřídění společensky státním.

Takovým způsobem jde paralelně právo nesvobodných vedle práva svobodných. Základ a vývoj obou jest rozdílný. Právo tříd svobodných určeno jednak privilegiemi, jinak svobodnou smlouvou, takže se vyvíjí na základě zásady rovnosti; právo tříd nevolnických, určeno na jedné straně milostí, koncesemi, a na druhé straně tlakem úsilí o právo, čemuž odpovídá, co lze zváti tendencí práva. Tendence určuje člověku cit a cit vědomí toho, co se citem pro právo nazývá, a co není nic jiného než citem stavu, který odpovídá dočasnému požadavku člověka. Nelze v tom spatřovati předvídání čehosi budoucího, jakési visionářství; jest to přirozené cítění časové potřeby, jež člověk má, aby uskutečnil obsah svého života. Potřebu vlastní poznává citem a vědomím z prostředí svého okolí, jehož živým atomem jest. Člověk nemá právního vědomí, má vědomí své potřeby a z té určuje míru pro požadavek svůj, a mírou toho požadavku jest právo. Vědomí práva jest dle toho vědomí jisté míry potřeb životních, ať fysických ať ideálních k uskutečnění

životního cíle, potřeba životní pak jest to, o čem má člověk vědomí nutnosti. S toho stanoviska jest vědomí právní jiné u tříd svobodných, jiné u tříd nevolnických: tam jest obyčejně ustálené, poněvadž není, čeho by více mohly požadovat od společnosti, tady jest *výbojné* a proto neklidné, *převratné*. Skutečně převraty právní pravidelně vycházejí z tříd nesvobodných. Tím jest právnímu vědomí dána forma; ale zároveň také obsah. Vědomí potřeby jest vědomí určitého obsahu, které se přenáší do vědomí a stává tak právním.

6. Tím jest dán pojem citu pro vlastní právo. Jak ale vzniká právní cit, cit pro právo cizí? Uvědoměním pocitu cizí potřeby vedle potřeby vlastní t. j. uvědoměním, že potřebu vlastní lze uskutečnit uskutečněním potřeby cizí. Cit nedostatku, pokud potřeba není ukojena, spojen jest se chtěním (přáním, touhou, snahou) a proto odpovídá citu potřeby požadavek ve formě právního požadavku. Ale právní požadavek vlastní může být uskutečněn jen uplatněním pro všeobecnost, všeobecnost může člověku dopomoci k uskutečnění potřeby individuální formulováním všeobecného požadavku. Psychologicky se to vysvětlí takto: Člověk pociťuje potřebu pro sebe na sobě, ale potřeba všeobecná uvědomuje se mu zároveň vědomím potřeby cizí. Trpí vědomím cizí potřeby právě tak, jako vědomím potřeby své vlastní, z citu vlastního poznává potřebu všeobecnou. Vědomí potřeby vlastní uvědomuje nutnost cizího práva i vzniká cit pro právo cizí jako všeobecná potřeba pro právo vlastní, vedle *citu práva vlastního cit práva všeobecného*. Právo obecné jest prostředkem pro právo jednotlivce a odtud vědomí právní, že jednotlivec svůj zájem právní se zájmem obecným musí v soulad uvésti, jelikož právo cizí jako právo všeobecenstva jest základem a prostředkem práva vlastního; úsilím o právo cizí usiluje člověk o právo své. Požadavek mravnosti nemá v tom působnosti žádné. Mravnost stává se popudem teprve ve vyšším stadiu, kdy vědomí povinosti mravní jest ustálené.

Teprve odtud vědomí povinosti mravní přetvořuje se ve vědomí právní, činíc z mravní povinosti povinost právní. Avšak síla mravního vědomí jest druhotná; kdežto cit potřeby jest silou prvotní. Doklad možno shledati v tom, že vědomí mravnosti svým vlivem působí na právní cit v pozdějším stadiu, když právní cit již jest vyvinutý; vědomí povinosti mravní přetvořuje snad právní cit, dává mu jiný směr i obsah, ale původní jeho příčinou není. Vliv jeho jest vnější. Poměr jest zde týž, jaký jest ve vývinu člověka vůbec;

i v tom jest účinek mravního vědomí pozdější, a jest vnější v přirovnání s tím, že se člověk vyvíjí přirozeně z vnitř silou fysickou.

Pravda jest, mravnost ovládá člověka i v citu právním; leč to platí pro člověka vědomě již vyvinutého, kdy vědomí právní jej ovládá v jeho cítění a chtění, neplatí však o člověku nevědomém, který pracoval pudem svého citu víc než ustáleným vědomím. Důkazem jest, že potřeby jsou nejprvotnější formulí práva, což ještě dnes s jistým obmezením platí.

Mravní cit není totožný s právním citem, ač se v něj přetvořiti může; ovšem ale jest právní cit v každé příčině mravním.

VIII. Sympatie, o níž pojednáváno, jest bezprostřední, t. j. vzniklá s citem bezprostředně z předmětu citu. Naproti tomu jest sympatie prostřední, která, jak z názvu patrno, přenesena na osobu s osoby jiné, které platí zde sympatie (antipatie) vzbuzená jinou osobou, než jest ta, s kterou podmět ve styku se nalézá. Sympatie (antipatie) přenesena tu s osoby, která jest předmětem citu, a tak lze mluviti o přenesení sympatie (přenesene sympatii). Jest následek identifikace citu, která jest následek identifikace osob. Sympatie se dostane osobě ne pro cit k ní, nýbrž pro cit k osobě, s níž ona jest stotožňována. Toto rozlišování s jiným smyslem se vyskytuje již u Ad. Smitha v Theory of moral sentiments. »Bezprostřední sympatie — dí se tam — jest sympatie s náklonnostmi a pohnutkami jednající osoby; prostřední sympatie jest sympatie se smýšlením toho, na nějž účinkováno.«

Rozlišování to má v právu aktuální důležitost tím, že v právu jednajícími osobami bývají jiné než ty, pro něž jednáno, a takovým způsobem vznikají sympatie (antipatie), které na osoby zastupované se přenášejí. Není neobyčejno, že sympatie (antipatie) s osoby zástupcovy bývá přenesena na osobu zastupovanou a s té na její věc. Sympatie jest tu osobní a platí o ní, co řečeno o sympatii osobní vůbec.

ROZHLEDY.

PEDOPSYCHOLOGICKÉ.

Podává Fr. Čáda.

Wundt. — Eber. — Ament. — Baldwin. — B. Erdmann.

V prvním spise Wundt mluvě o mylném pojímání vývoje řeči dětské a zejména o mylných pokusech najíti slova, jež si dítě samo »vynalezlo«, mezi jiným poznamenává: »Arci jest k tomu (k náležitému pozorování dětí) třeba pozorování denně, ba hodinu co hodinu vykonávati, a dále jest třeba, aby co možná s plným pochopením se ho účastnily všecky osoby, které se s dítětem stýkají, by každý zjev, kterýkoli se naskytne, mohl býti registrován hned v okamžiku, kdy vznikl, a převeden na své podmínky. Jestliže přes to i někteří z nejpečlivějších pozorovatelů dospěli k závěrům, které se neosvědčují, zachováváme-li naznačené kautely, jest tím, tuším, vinna jedině ona logická interpretace vulgární psychologie, kteráž je předem učinila náchylnými, považovati řeč za jakýsi »vynález« dítěte sama« (str. 275). A v druhém spise ještě určitěji si stěžuje, že pedopsychologové často dopouštějí se chyby, že pozorování svá i jiných auktorů neinterpretují objektivně, nýbrž že doplňují si je subjektivními reflexemi. Proto prý nejen i nejrannější spojeniny představ dítěte, které vznikly »čistě asociativně«, vykládají se za akty logické reflexe, nýbrž i na př. původní mimické výrazy a pohyby posuňkové, jimiž novorozené dítě reaguje, čistě reflexně, na popudy chuťové, pokládány za výrazy citů. I leckterá, jinak cenná a velmi podrobná líčení vývoje psychického života dětského, právě že prodchnuta jsou duchem vulgární psychologie, mají cenu jen jako prameny, v nichž možno nalézti záznamy o faktických pozorováních, jejichž výklady a dedukce však

nemožno bez důkladných oprav přijímati. Pokud se tkne úsilí také v pedopsychologii užíti experimentu, soudí Wundt, že to jest možna s jistým zdarem u dětí vyspělých, tedy na př. žáků; tu také prý resultáty vytěžené o pozornosti, o poměru únavy tělesné a duševní u žáků atd. pedagogicky prý jsou významné. Avšak u dítěte v útlejším věku experimentální methody sotva lze užíti. Co v této příčině vyzískáno, jsou zcela náhodné a bezcenné resultáty (str. 359).

Wundt nejmenuje při žádné z těch námitek nikoho z pedopsychologů jménem, ale nelze nepoznati na koho především naráží. Pověděl to ostatně určitě žák Wundtův, Jindřich Eber, jenž r. 1897 ve Wundtových »Philosophische Studien« (XII. svazek str. 587—628) uveřejnil pojednání: »Zur Kritik der Kinderpsychologie mit Rücksicht auf neuere Arbeiten«. Stanovisko i tenor kritiky Eberovy jest zcela tentýž jako u Wundta; jen podrobnější analysí ukazuje, že známé práce W. Preyera, J. M. Baldwina a B. Pereza jsou potud cenné, pokavad pečlivě sebraný materiál pedopsychologický publikují, jakmile však odvažují se k výkladům a vývodům ze svých pozorování, pravidelně dopouštějí se nesprávností a libovolností. Nemohu než s úsudkem Eberovým jak v celku, tak téměř ve všech jednotlivostech, které uvedl, souhlasiti.

A jako Eber, tak i jiný žák Wundtův, pedopsycholog Wilhelm Ament stejně střízlivě odhaduje hodnotu dosavadního snažení v oboru našem.[1]) »Stav psychologie dítěte v celku dosud není absolutně potěšitelný, ale pedopsychologie, nesmíme zapomínat, nalezá se uprostřed právě svého vývoje« (str. 20). Vědecká práce v psychologii dítěte již dávno započala, ale do pedopsychologické vědy jest ještě daleko (str. 24). Moderní psychologie dítěte, zvláště v Německu, pěstována jest příliš jednostranně; právě že se jí věnovali především pedagogové (?), zvrhla se prý v jednostranné úsilí o užitou pedopsychologii, o psychologii dítěte se zřetelem k pedagogickým důsledkům a prospěchům z ní. Ament proklamuje za »hlavní věc«, aby čistá pedopsychologie byla vzdělávána (str. 28. n.), a shrnuje své postuláty v tyto 4 pozoruhodné body: 1. Pedopsychologie udržuj co nejužší styky s resultáty oné vědy, z které sice historicky nevznikla, ale v niž systematicky náleží, totiž s psychologií; ale ne jen s psychologií, nýbrž i s vědami, s nimiž ocitá se v jistých otázkách ve spojení, na př. s logikou. 2. Neustávej ve vypracování a zdokonalení své methodiky spe-

[1]) Die Entwickelung vom Sprechen und Denken beim Kinde. V Lipsku 1899 (v úvodu).

ciální. 3. Užívej kritiky co nejpřísnější, tak aby všecka pozorování, tvrzení a theorie její byly zkoumány a neobstojí-li, buďtež zavrženy. 4. Jest třeba podniknouti spracování »předpokladů« pedopsychologie, t. j. jejího ponětí, úlohy, pramenů, method a dějin. Kratčeji a úplněji mohli bychom, než Ament učinil, říci: pedopsychologie, chce-li vskutku býti vědou, postarej se o plnění všech požadavků vědoslovných, t. j. vedle přesného a pečlivého sbírání a zaznamenávání materiálu, postarej se o logicky bezvadný základ a stavbu vědeckou.

Proti jistým dosud zneužívaným methodám a proti příliš ukvapenému shánění materiálu směřují výtky také J. M. Baldwina, jenž v díle »Mental Development in the Child and the Race« (2. vyd. New York 1900) rád by na místo dosavadních method zavedl novou, »dynamogenetickou«, již pro pozorování i na nejútlejších dětech příhodnou, ba vhodnější než kterákoli jiná methoda pozorovací. Tato dynamogenetická methoda jest druh experimentálního pozorování, založeného na principu »dynamogenese«, t. j. na přesvědčení, že každý psychický jev více méně se projevuje reflexně nějakým pohybem (posuňkem, gestem, pohnutím ruky na př. sáhnutím po něčem, atd.) a že tedy naopak s jistými kautelami a podle jistých formulí (jež Baldwin blíže vymezuje, které tu však pomíjíme) lze z takovýchto gest, posuňků, krátce pohybů souditi o psychických jevech i u dítěte. Jest patrno, že princip »dynamogenese« jest v podstatě úplně totéž, co jiní psychologové (na př. James, Ribot a j.) označují, když mluví o »ideomotorické« síle (= motorické síle představ), a proti principu ovšem není námitek; jakmile však chceme jím operovati, jakmile chceme vyhledati k jistým pohybům (jakožto k »sequens«) určité jevy psychické (jako jejich »antecedens«), octneme se na půdě často velmi nejistých dedukcí. Přes všecken důvtip v obecných úvahách o »nové« methodě dynamogenetické proto také, jakmile Baldwin sděluje nám své »experimenty«, které s dceruškami svými (od 19 měsíců počínaje) provedl ve příčině vnímání barev, pravoručnosti, atd., přestává onen naprostý souhlas, jejž vzdáváme principu »dynamogenese«, a zříme, že experimenty ty samy vyžadují kritiky, resp. jejich resultáty jistých oprav, ba někdy snad i zamítnutí.

Nicméně přece tato experimentální pozorování jsou právě to, co v knize Baldwinově jest nejcennější; nejslabší stránkou celé knihy, tuším, jest to, jak Baldwin se pokouší evoluční myšlénky užiti k vysvětlení biologicko-psychologického vývoje člověka. Ale ta věc tu nás se netýká, a proto o ní podrobněji nebudeme se rozepisovati. Čeho si pro účel náš z knihy Baldwinovy musíme ještě povšimnouti, jest úsudek auktorův o práci pedopsychologické dosavadní.

Úsudek ten nezní nijak příznivě. Baldwin sice vyjímá některé auktory (Darwina, Pollocka, Preyera, Shinnovu, Mooreovu, Garbiniho a j.), ale již o Sullyho »Studies of Childhood« soudí, že jest to snůška nekritických anekdot, a o materiálu dotazníky v Americe sebraném praví, že jest »téměř beze vší ceny«.[1]) Přes všecky, tak často opětované výroky, že nutno psychologické studium dítěte »vědecky« prováděti, »neustále teď, jako dříve, přijímáme tytéž anekdoty něžných matek a opakujeme pozorování Eggerova a Maxe Müllera« (?!) Veliká část pozorování v našem oboru pochází od tuctových maminek (the average mother), které o lidském těle ještě méně vědí, než o měsíci nebo nějaké divoké květině, anebo od tuctových tatínků, kteří své dítě denně asi hodinu vidí, když jest již hezky ustrojeno, ale nikdy třebas v životě s ním ani v téže světnici nespali, aneb konečně od lidí, kteří nikdy nic neslyšeli o rozdílu mezi reflexem a úmyslným jednáním anebo o rozdílu mezi nervovou adaptací a vědomým výběrem« (str. 36). Proto, ačkoli uznává, že sice jest možné, aby n ě k t e ř í rodičové a n ě k t e ř í lidé podali cenný materiál pozorování pedopsychologických, přece jedině psycholog jest s to, aby opravdu dítě »pozoroval« a jeho zkušenost a jeho theorie mají jak s hlediska biologického, tak pedopsychologického cenu (str. 37). Namítne-li se, že psychologové zase snadno do pozorování svých vnášejí theorie, Baldwin odpovídá, to že jest právě dobře; jen šosácké stanovisko (Philistine attempt) mohlo by prý chtíti vědu sevříti do svěrací kazajky holého pozorování. »Naopak, dejte nám theorie, theorie a zase theorie! Jen ať každý, kdo má theorii, ji vysloví! Právě v tom jest rozdíl mezi tuctovou matkou a dobrým psychologem: onano nemá theorií, psycholog má; psycholog nemá interesu, matka má. Matka taková dovede snad vychovati rodinu dvanáctičlennou, ale ani s jediné pořádné pozorování není, kdežto psycholog dovede z jediné zvučky jednoročního děcka potvrditi theorie fysiologa (neurologist) a vychovatele, které jsou nesmírně důležity pak pro budoucí výcvik a blaho dítěte« (str. 38).

Také námitky proti oprávněnosti experimentu na dětech prý jsou bezpodstatny. Baldwin k tomu poznamenává: Kdykoli posíláme dítě do školy, podrobujeme je zcela vážnému, ba považlivému experimentu. Dítě dostane do rukou učitel, který třebas nejen nepočíná si tak opatrně, jak toho blaho dítěte vyžaduje, nýbrž jest jen jakýsi stroj, jenž vykonává experiment na ohromném množství nejroz-

[1]) Tak v prvém vydání (1895 vyšlém); v druhém tyto výroky vypustil.

manitějších dětí. »Jest velice pravděpodobno, že ze tří dětí dvě pokaždé ve vývoji svém duševním a mravním ve škole doznají škody, které nelze později nijak napraviti. Nicméně není mi nikterak jisto, že by se jim vedlo lépe, kdybychom je podrželi doma. S dětmi se tak často a tak nerozumně experimentuje, že trocha experimentování úmyslného, jež jest založeno na skutečném pochopení dítěte a psychologické znalosti dítěti jen asi prospěje«. (str. 38 n.)[1])

Nemusíme zajisté zvlášť připomínati, že v uvedených úsudcích a výrocích Baldwinových jest mnoho pravdy, že však nejsou prosty — přehánění jednostranného. A pak, jako pravidelně se děje, pokud jde o kritiku a o negaci dosavádního, Baldwin, jak jiní auktorové, dobře dovede vykládati; ale když sám positivního něco přináší, jak již pověděno, neujde výtkám podobným, jaké sám jiným učinil.

Po tom, co vyloženo dosud o námitkách a kritice dosavadního snažení v oboru psychologie dítěte, v knížečce Bennona Erdmanna: »Die Psychologie des Kindes und die Schule« (Bonn 1901) nenalezneme snad ani jediné nové myšlénky, kterou bychom v té či oné formě jinde nebyli již slyšeli. Nicméně spisek tento, vzniklý z přednášky, kterou Erdmann měl ve spolku učitelek ve Frankfurtě n. M. a Bonnu, za čtení stojí pro přehlednost, s jakou jedná o úloze, methodách a cílech pedopsychologie, a lze jen schvalovati, že také u nás o něm bylo referováno a výňatky podány.[2])

Erdmann uznává (str. 43) za hlavní zásluhu pedopsychologie, že získala zájem pro psychologii a pro otázky paedagogické, na na psychologii závislé, v širokých kruzích, v kruzích daleko širších než toho dovedla »odumírající pedagogika Herbartovská«. Jenže účastenství právě širokých kruhů jak samo o sobě jest symptomem potěšitelným, přece zase přináší leccos neblahého (str. 40). »Jest pokaždé radostno, nalezáme-li enthusiasmus, ale enthusiasmus jest na považenou, jakmile zavádí k tomu, aby se přijímalo nejistého něco za jisté, sliby za splnění« (předml.). Proto i Erdmannovo závěrečné slovo zní (str. 50): »Není o to usilovati, aby pedopsychologické bádání nabylo větší šíře, nýbrž aby se prohloubilo.«

[1]) Zajímavo jest, kterak touž myšlénku a skoro stejnými slovy pronesl později Chr. Ufer (Kinderfehler VI., str. 191): Dass das psychologische Experimentieren an Kindern seine Gefahren hat, ist auch unsere Ansicht; aber viel verhängnisvoller ist doch wohl jenes Experimentieren, dass die Kinder von psychologisch-ungeschulten Lehrern unbewusst im täglichen Unterrichte unterworfen werden, und zwar gerade von solchen, die unter allen Umständen ganz wegwerfend vom Experimentieren reden. Im gewissen Sinne darf man sogar sagen, ein Lehrer, der an seinen Kindern nicht psychologisch experimentiert, ist kein Pädagog!

[2]) V Pelclově »Životě« roč. 1902, IV. str. 11—14. 48—50.

V podrobnostech tyto kritické pokyny Erdmann dává: Psychologie dítěte předpokládá obecnou theoretickou psychologii jako základ. Pozorování konaná od laiků, nedosti předběžně vzdělaných a ve věci orientovaných, jsou bezcenná. Nikde nezáleží tolik na tom, *jak* se pozoruje a *kdo* pozoruje, jako v bádáních pedologických. V pedopsychologii samé lišiti jest prý dvě »formy« podlé různých cílů a úloh: theoretickou a užitou pedopsychologii. Podlé pak různých cílů i methody pedopsychologické jsou různy, totiž subjektivní a objektivní methody. Objektivních method daleko hojněji lze v pedopsychologii užiti, poněvadž naše pozorování dítěte téměř veskrze jest odkázano na úsudky analogické z reagujících pohybů činěné. Objektivní methody dělí se v methodu přímou, experimentální«, v »tiché«, ve formální« pozorování, v methodu biografickou a statistickou. Posoudiv jednotlivé z nich odmítá »formální« pozorování (při němž dítě ví, že jest pozorováno), zavrhuje také methodu dotazníkovou a pokládá aspoň pro pedagogické účely za nejlepší methodu »tichého, přímého pozorování.« Naproti tomu, v »tichém experimentálním pozorování« spatřuje nebezpečenství, že by snadno učitel proměnil si třídu, kterou má vyučovati, v jakousi psychologickou laboratoř. To však odsuzuje Erdmann — a zajisté právem; neboť škola není pro pěstování psychologie, ale pro vzdělání a vychování žactva; rovněž tak pochybuje o možnosti anebo aspoň výhodnosti jakýchsi pedopsychologických ústavů, ba nepřeje si ani, aby každým způsobem byl rozmnožován počet spolků pro bádání o dětech.

Jest zajisté dosti patrno, že u Erdmanna myšlénky Wundtovy, Baldwinovy, Amentovy a jiných svrchu uvedených auktorů se opětují, a proto netřeba nám opakovati, co o míněních a kritických poznámkách jeho soudíme. Přese všecky výtky dosavádním pracím některých pedopsychologů jest i Erdmann nucen uznati s pochvalou čilý ruch, jaký v pedopsychologii zavládl a přenesl se i do řad odborníků z příbuzných oborů vědních, i upřímnou snahu utvářeti bádání ta podle vzorů vážných, vědeckých prací psychologických, a konečně i jisté závažné konsekvence, jež již z dnešní práce pedopsychologické vyplývají pro vychování a vyučování školské.

KORESPONDENCE SLOVANSKÁ.

—

FILOSOFIE NA RUSI.

1855—1865.

Píše J. Mikš.

R. 1855 na cářský prestol vstoupil Alexandr II. v poměrech neobyčejných. Na jihu okolo Sebastopole zuřila válka, po celé Rusi bylo jakési kvašení a očekávání věcí nových a velikých. Naděje ty zklamány nebyly: především počala mizeti reakce a připravovalo se osvobození selského lidu z poroby. Nejlepší síly na Rusi se spojily k práci účinné kolem svého vznešeného a ušlechtilého vládce. Praktické otázky byly rozluštěny výtečně, bohužel ale filosofie, vyšší vzdělání při tom za doby té málo získala; filosofie se dostala do rukou horkokrevných diletantů, kteří činili, seč byli, by tuto nepřítelkyni lidského pokroku, jak oni soudili, udolali. Tomu nemálo byly příznivy veřejné poměry a onen absentism, ke kterému se odsoudili někteří výtečníci, v přední řadě Herzen, z čeho zvláště se kormoutil Granovskij. Nadto tento muž umřel velice nevčasně (4ého září r. 1855). Velevýznamným jest jeho dopis, který napsal dva dny před smrtí Kavelinovi: »Pikulin vrátil se ze zahraniční cesty a přivezl mnoho a mnoho zpráv o našem příteli (A. I. Herzenovi), u kterého byl hostem dva týdny. Potěšitelného a dobrého málo. Osobnost zůstala táž, nestárnoucí, ohnivá, ušlechtilá, vtipná, leč činnost její jest nicotná a názor na věci dětský. Pro uveřejňování takých malicherností nebylo třeba zřizovati typografii. Jeho spolupracovníci jsou opravdivými osly, neznající ani Ruska ani ruské řeči. Kdyby tyto ubohé výtvory i k nám pronikly, to ovšem nevzbudily by ničeho kromě smíchu a nevole. Jeho vlastní články budí naši vzpomínku o něm svými vtipy a porovnáními, leč postrádají vážného významu. A pak mu vlezlo do hlavy hráti

před Evropou úlohu Moskevského Slavjanofila, pomlouvati Petra Velikého a ujišťovati francouzské refugiés o tom, že na Rusi jest silná liberální strana. Mne svrbí ruce, bych mu odpověděl v tisku v jeho vlastním časopise (který se jmenuje Polární Hvězdou). Nevím, zdaž tak učiním. V první knížce Polární Hvězdy jest vytištěna korespondence Gogola s Bělinským. Představ si, že při všem tom Alexander Ivanovič blouzní o návratu na Rus a docela chtěl roku minulého poslati syna na moskevskou universitu. Jaký to praktický muž! Nejen Petr Veliký byl by nám nyní užitečen, než též jeho hůl, učivší ruského hlupáka umu-rozumu. Všudy bída: nedobře i vně i vnitř, a ani společnost ani literatura v těchto poměrech nepomáhají rozumným slovem. Moskevská společnost strašně se příčí vládě, viníc ji ze všech neúspěchů, a při tom zjevuje, že stojí nepoměrně níže vlády svým porozuměním poměrům.« Granovskij s nemenšími výčitkami mluví o Slavjanofilech: »Tito lidé odporní jsou mně jako hroby. Od nich zavání mrtvinou. Ani jediné světlé myšlenky, ani jediného ušlechtilého názoru. Jejich oposice jest neplodna, poněvadž se zakládá na odmítání všeho, co u nás vykonáno za půldruhého století nejnovější historie. Nemoc mne zasáhla v dobu nevhodnou.« Granovskij hodlal s Kudrjavcevem vydávati třikráte ročně Historický Sborník, ve kterém hodlal pojednávati o nejdůležitějších otázkách společenských. O vznikající právě Ruské Besedě psal v témž dopise ke Kavelinovi: »Jsem k smrti rád, že Slavjanofilové odhodlali se vydávati žurnál. Kapitál dává Košelev. Odpovědným redaktorem bude Filippov; kritikem děl literárních Grigorjev (Apolón). Ovšem tato jména stačí, abychom napřed předpověděli povahu a úspěch časopisu. Jsem rád proto, že tyto názory musí býti vysloveny do posledních důsledků, zjeviti se v celé své kráse. Budou přinuceni mimovolně sejmouti se sebe liberální ozdoby, kterými mátli hlavu takým dětem, jakým jsi ty. Bude třeba říci poslední slovo soustavy a toto poslední slovo jest Pravoslavná patriarchálnost, neshodná s jakýmkoliv pokrokem. Ivan Kirějevskij už obdržel kýženou odměnu a dosáhl svého cíle. Zdejší p . . . pojmenovali ho Ruským Zlatoústem. A tento Zlatoúst směle mluví o nutnosti vyhnati ze státu všechny jinověrce aneb alespoň podříditi je přísnému dozoru Pravoslavné Církve. V celé této odporné (»bezobrazné«) straně pouze u Petra Kirějevského a u Ivana Aksakova jest duše živá a nezištná touha po dobru.« Tento úsudek snad jest trochu přísný, leč alespoň částečně ospravedlňovalo ho tehdejší chování se Slavjanofilů. Ba ani v lůně této strany nebyli všichni tak přesvědčení bojovníci jako Chomjakov neb Kirějevskij a

nevěřili tak v Rus, jako tito neoblomní fanatikové tří známých ideálů (Pravoslaví, Samoděržaví, Národnost), které ovšem si vykládali dle svého způsobu. Hle, co píše právě v onu dobu Ivan Sergi Aksakov (mezi 1855—7 roky). V listopadu r. 1855 čteme v dopise k rodičům: »Ach, jak těžko, nesnesitelně těžko časem žíti v Rusku, v této smrduté jámě (»sredě«) špíny, všednosti, lži, klamů, křivd (»zloupotreblenij«), dobrých malých — podlců, chlebosolů — úplatkářů, pohostinných darebů — otců a dobrodinců »vzjatočníků« . . . . V mé mysli představil se celý obraz správy celého administrativního ústrojí. Vy na vše to pohlížíte odtažitě, z daleka, vyhledáváte lidi dle své libosti, pouze hodné aneb stejně myslící — proto ani si nemůžete představiti ty skutečné útrapy, které musíme pociťovati, dlíce v tomto ovzduší, při styku se vším tímto produktem ruské půdy. Mluvte si co chcete na obranu této půdy, avšak nepochybným jest to, že na veškeré této mrzkosti spočívá vlastní jí ruský charakter! . . . Čeho můžeme očekávati od strany, utvořivší a snášející takové společenské zřízení, kde musíme selhati, abychom řekli pravdu, musíme jednati nezákonně, bychom jednali spravedlivě, musíme podrobiti se veškeré řadě podvodů a mrzkostí, bychom se domohli nutného, zákonitého.« O čtvrt léta později píše Aksakov: »Co za komedie se nyní odehrává v Moskvě! Čísti odporno. Hoře od Ruského směru, kterým ráčila se proniknouti světská společnost! Slova: národnost, Ruský duch, pravoslaví vzbuzují ve mně nyní stejné čivní podráždění jako ruské spasibo (spasi bůh = díky), ruský barin a j.; velice rád bych nyní slul ve společnosti i západníkem i protestantem. Jsem nespokojen s programem Ruské Besedy a vůbec nemiluji programy, nemiluji tyto firmy směrů. Nevyciťuji ve všem tom ani teplé lásky k pravdě, ani horoucí touhy po ní a blahu obecném, než mnoho umné marnivosti, samolibé zábavy; to není hledání pravdy, než troufalá, vyzývavá jistota v tom, že jsme už ji ulovili a držíme ji za ohon, hrdé hlásání jí, jednostranné, šumné, považující všechny otázky za rozluštěné, ač žádným způsobem nezlomila tajemnou pečeť z ruského života.« Zvláště důležitým jest list ze 17. září 1856: »Buďte probůh opatrnými se slovy: národnost a pravoslaví. Ona počínají na mne působiti stejně chorobným dojmem, jako Ruský barin, Ruský mužíček a j. Buďte mírní a nestranní i nevnucujte násilnou, nepřirozenou zálibu k tomu, co se nám líbiti nemůže, k Rusi do Petra, k obřadnému pravoslaví, k mnichům, jako I. V. Kirějevskij. V Rusi před Petrem zálibu míti nelze, a lze pouze oblíbiti si osnovy, posud nevypracované aneb nalézající se na scestí, zjevené ruským lidem; než ani jediné zlé

hodiny přítomné nedám za minulost! Co se týče pravoslavné víry, t. j. ne dogmatů víry a lidového, historického pravosloví, tož, točme se, jak chceme, nebudeme k němu chovati tytéž pocity jako lid aneb dopetrovská Rus: postíme se, leč nemůžeme pohlížeti na půst očima lidu. Nesmíme se klamati, že snad můžeme opět žiti jedním celkovitým životem s lidem; převrátiti se opět v lid nemůžeme, třeba bychom zachovávali všechny jeho obyčeje, obřady co nejsvědomitěji a podřizovali se jeho článkům víry. Vůbec chovám to přesvědčení, že se nedočká vzkříšení ani Ruský ani Slovanský Svět, nenajde čelnosti a svobody, pokud nenastane vnitřní oprava v samé církvi, pokud církev bude vězeti v takové zmrtvělosti, která není věcí náhody a zákonitý výsledek (plod) jakési (vnitřní) organické vady . . . Opravdu, zasluhujeme, by Bůh zjevil pravdu pravoslavné víry Západu, a východní svět, nedavší žádného plodu, by byl uvržen v oheň! Chci říci, že koření se petrovské Rusi a slovo pravoslaví vzbuzují nedorozumění, překážející šíření se pravdy. Rozumí se, že censura všemu překáží. Mimovolně vzpomeneme slov mitropolity Platona: »vri (врать = lháti) raskolnik, i mlči pravoslavnyj.«

O deset dní později: »Divná země toto Rusko! Ať se děje, co děje, ona opisuje kouzelný kruh svého rozvoje, pod vlivem a tlakem Evropy. A my sami, zápasníci za národnost, neznáme jiných prostředků k vyhojení zla kromě daných nám evropskou civilisací: železnice, odstranění křepostného práva, žurnály, noviny, svoboda řeči. Rozumí se, s pomocí železných drah, paroplavebních společností, telegrafů a následkem sblížení, utvořeného vojnou, nastane úplné sloučení Ruska s Evropou, Rusko se zevropí mnohem více než dříve. Ovšem nic nenamítám proti takovým prostředkům, ba jsem ochoten, uznati jejich vliv spíše vnějším, než vše to nemůže zůstati bez důsledků.« Omlouváme se, že dlouho dlíme při této věci, než pro porozumění společenské nálady oné doby jest velmi důležitá a proto uvedeme ještě jeden dopis Aksakovův z října, napsaný z Jekaterinoslava: »Mnoho jsem jezdil po Rusi; jméno Bělinského známo každému trochu myslícímu jinochu, každému toužícímu po čerstvém vzduchu uprostřed smrduté bažiny provinciálního života. Není ani jediného učitele gymnasia v gubernských městech, který by neznal nazpamět dopisy Bělinského ke Gogolovi; v zastrčené kouty Rusi teprv nyní proniká jeho vliv a uveličuje počet jeho stoupenců. V tom není nic divného. Každá řízná negace líbí se mládeži, každá nevole (horlení), každé domáhání se prostoru, pravdy vítáno jest s nadšením tam, kde naprostá mrzkost,

tlak, otroctví, podlost hrozí pohltiti člověka, utlumiti, zabiti v něm vše lidské. My Bělinskému jsme zavázáni svou spásou, říkají mně všudy mladí, poctiví lidé na venkově. A skutečně v provincii můžete viděti dvě třídy lidí: s jedné strany vzjatočníky (úplatkáře), činovníky v plném smyslu tohoto slova, toužící po barevných páskách (»lenty«), křížích a činech, poměščíky, kteří opovrhují ideology, pyšnící se svou panskou důstojností, zastance kněpostného práva, vůbec lidi hnusné. Odvracíte se od nich, obracíte se k druhé straně, kde vidíte lidi mladé, poctivé, horlící proti zlu a útisku, zápasníky emancipace a všeliké volnosti s humánními ideami. Často sice tito lidé mluví nesmysly a nevidí, že jich cesta logicky se zakončuje podlostí petrohradského prakticismu, avšak jejich námitky a negace jsou pochopitelny. A potřebujete-li poctivého člověka, jenž může cítiti útrpnost k chorobám a neštěstím potlačovaných, poctivého doktora, poctivého vyšetřujícího soudce (»slědovatele«), tož hledejte takové v provincii mezi stoupenci Bělinského. O Slavjanofilství zde na venkově ni slechu ni dechu, a uslyšíte-li přece, jest to hlas odpůrců. Ba ani nemůže nalézti soucitu u mládeže, která leze do předu, požadujíc větší spravedlnosti, nestranného porozumění, důkladnosti atd. Požadavky emancipace, železných drah a j., rozléhající se jediným obecným hlaholem po celé Rusi, prvotně vznikly ne v našem středu, ale v středu západníků; vždyť já sám pamatuji dobu, kdy bohužel Slavjanofilové, ač i ne všichni, příčili se železným drahám a emancipaci; poslední pouze proto, že byla formulována vlivem západních ideí. Hle, v Jekaterinoslavské celé gubernii není ani jediného exempláře Ruské Besedy, ale jest rozšířen Ruský Věstník a jiné žurnály. V nich se ozývá nová nálada, požadavky osvěty, života, volnosti; k tomuto směru se přiznávají s horoucností a mimovolně podřizujíce se auktoritě žurnálu, zároveň s dobrým přijímají i špatné.« Slova památná, nepozbyvší svého významu ani dnes. Tak psal rozhodný a šlechetný vlastimil Ivan Sergějevič Aksakov, budoucí redaktor Ruské Besedy; myšlenka ta ho trápila nemálo, jak jest viděti z dopisu z Říma v červnu r. 1857: »Program Ruské Besedy mně hned z počátku se nelíbil a posud se nelíbí. Napsán jest tak, že vzbuzuje rozpaky, odpuzuje od nás mladé pokolení a získává oblibu, které si nepřeji, oblibu archierejů (biskupů), mnichů Nejsvětějšího Synodu.« Velmi pesimisticky píše z Benátek: »Těžko jest vyčítati Rusům, že neustále tíhnou k cizím zemím. Jestliže Angličané, pyšníce se svou národností, hledají na pevnině rozmanité dojmy přírody, lepší a rozkošnější, Angličané, u kterých doma překypuje život a činnost

v ohromných rozměrech: jak pak Rusům, u kterých doma není ani života, ani činnosti, u kterých doma vše jest tak hladko, plosko, bledo, chabo a dusno, netoužiti po tom, by patřili na zjevy činnosti živé, na divy přírody a umění. Nám Rusům zbývá pouze žíti věrou v budoucnost ruského národa, ne politickou — bůh s ní — ale v budoucí mravní a samostatný život ruského národa. Ne každý jest schopný takové víry, ne u každého tato víra sílena jest studiem starých dob atd. Myšlenka o možnosti činnosti na Rusi mne neopouští, avšak kdybych byl bohat, tož po sedmi, osmi měsících úsilovné práce a života pod sněhem odjížděl bych každý rok na čtyry neb pět měsíců za hranice.« Slova přísnější o ruském současném životě sotva by byl mohl napsati kterýkoliv západník. Ruská Beseda po dlouhém váhání a rokování v Petrohradských vládních kruzích konečně byla dovolena. Nastal totiž po smrti cáře Mikuláše příznivý obrat v kruzích nejvyšších a »opalní« Slavjanofilové byli přijati na milost hlavně přispěním Chomjakova, jenž v té příčině jezdil do Petrohradu a tam svým prostonárodním oděvem a svými rázovitými rozhovory vzbudil obdiv, ale též leckde nelibost. Ruská Beseda tedy počala vycházeti a, jak tušil Aksakov, za prvých dní svého trvání zahájila tuhý zápas za ruské pravoslavné osnovy se západníky, kteří mimo Sovremenníka v Petrohradě měli nyní svůj nový časopis Ruský Věstnik, založený Katkovem.

Ruská beseda hlásala nutnost a možnost nových osnov filosofie, zápasila za národnost ve vědě a za ruské názory, za selskou »obščinu«, v čem souhlasila s Herzenem, bojovala proti spisovatelům naturální školy a proti učení, šířenému romány G. Sandovy V druhé knížce byl uveřejněn článek I. V. Kirějevského »O nutnosti nových osnov filosofie«. Pohříchu nedávno před tím v polovici června r. 1856 I. V. Kirějevskij zemřel cholerou v Petrohradě, kam přijel k synu studentovi. Brzo potom koncem října téhož roku zemřel na svém statku v Orlovské gubernii jeho bratr Petr Vasiljevič, jak svědčí o tom Kavelin, z hoře po bratrovi, kterého něžně miloval.[1])

[1]) Nedávno před tím v Moskvě (17. dubna 1856) skonal dobře nám už známý P. I. Čaadajev, západník a osoba známá celé Moskvě. Sverbejev, jeho nejbližší přítel, o něm sděluje: Od r. 1827 do 1856 Čaadajev žil v Moskvě neustále, nikam neodjížděje a asi dvacet pět let na jednom bytu na Nové Basmanné. Bydle na jednom místě v také míře stal se otrokem komfortu a zvyku, že celých třicet let ani jednou nemohl se odhodlati přenocovati za městem .... Třicet let bez přestání v zchátralém svém bytě, sestávajícím ze tří komnat, přijímal u sebe každý týden své četné známé, z počátku večer každou středu, později z jitra každé pondělí a toužil po tom, by naň v tyto dny pamatovali. Celá Moskva znala, milovala a ctila Čaadajeva.«

O článku Kirějevského dí Chomjakov: »Obsahuje v sobě kritiku dějinného rozvoje filosofické vědy, pokračování mělo nám dáti dogmatický výklad nových jejích osnov«. Svůj článek Kirějevskij dokončuje slovy: »Filosofie německá, ve spojení s tím rozvojem, kterého nabyla v poslední soustavě Schellingově, může sloužiti u nás nejvhodnějším přechodem myšlenkovým od cizích soustav k libomudrctví samostatnému, souhlasnému se základními osnovami staroruské vzdělanosti, a mohoucím podříditi rozdvojenou vzdělanost západu dokonalému (»čelnému«) vědomí věřícího rozumu«.

V 1. knižce Ruské Besedy r. 1857 vytištěny jsou zlomky, nalezené v papírech I. V. Kirějevského. Za nimi následuje článek Chomjakovův o možnosti nových osnov filosofie, sepsaný v témž duchu jako článek Kirějevského. To bylo to nové slovo, které chtěli hlásati Slavjanofilové zbloudilé Evropé na dráze racionalnismu; k tomuto »novému slovu« budou se znova vraceti pozdější filosofové a spisovatelové domnívajíce se, že zvěstují Evropě velkou pravdu, a přece jest to pouze táž pravda, za kterou Bělinskij tak bezohlédně odsoudil Gogola ve svém znamenitém dopise. Slavjanofilové zde stojí na stanovisku otce Teodora Sidonského, jenž ve své řeči nad rakví I. V. Kirějevského, tvrdil, že nová filosofie, vzkříšivší v mysli Kirějevského z »Pravoslavné Slovanské Stariny«, jeví se býti zárukou obrození veškeré evropské osvěty a všelidského pokroku. Týž Sidonskij jest spisovatelem Úvodu k vědě filosofické.

(Pokračování.)

LITERATURA.

Jos. Patočka, **Ideály umělecké výchovy a půda české skutečnosti.** Spisů Dědictví Komenského č. 23. 12^0 str. 40 (Praha 1902).

Nábadný spisek tento psaný s láskou k věci podává cenné informace o vývoji a cíli umělecké výchovy, spolu pak zve k horlivé a promyšlené práci na tomto poli u nás. Prof. Patočka v řadě statí již pozornost k předmětu u nás obrátil a naposled na sjezdu českých profesorů obsažným způsobem ve své přednášce všechny požadavky shrnul v jedno. Spisek tento má úkol informační a agitační, má probuditi chuť k práci záslužné na všech stranách, má způsobiti přechod od pouhé theorie k realisaci všestranné umělecké výchovy u nás. A požadavek umělecké výchovy mládeže je dnes všeobecný a naléhavý. »Není to požadavek jednoho národa, jednoho směru; jest to reforma celého kulturního světa: totéž, oč v Německu usiluje Lange a Lichtwark, hledají pro Francii mužové významu nemenšího než Pérrot a Mâle, pro Unii Ross Turner, a ti všichni zase jen těží z myšlenek a práce, kterou celou dnešní Anglii přetvořil Ruskin a jeho umělečtí stoupenci« (str. 5). Nejbližší úkol práce u nás určuje spisovatel dvěma směry: je potřebí především učitelstvu zjednati náležité vzdělání umělecké a je nutno dále opatřiti potřebné účelné prostředky učebné pro umělecké vzdělání. Obé zase rozrůzňuje vhodně dle odlišných poměrů a potřeb v Praze a na venkově, i dává mnohé promyšlené, směrodatné pokyny pro postup práce. V Praze universita a škola umělecko-průmyslová poskytnou vhodných sil pro jakousi českou akademii umělecké výchovy, v prof. Hostinském pak máme českého Lichtwarka nad jiné schopného pravě svou všestranností ve všech oborech uměleckých, aby plán učebný sestavil a celý postup organisoval. Třeba získati ovšem i jiné znalce, kteří snahám těmto stojí velmi blízko. Pro venkov dobré služby vykonají kursy feriální, krajinské umělecké výstavky, vydávání Pražských přednášek tiskem, různé vhodné publikace, co největší soustředění památek uměleckých ve větších městech, jež takto mohou se státi pravými uměleckými musei atd. S posledním již souvisí úkol druhý, spisovatelem vytčený: získávání vhodných učebných prostředků pro vzdělání umělecké budiž organisováno a sesoustavněno. Je tu celá řada úkolů důležitých: revise důkladná všech čítanek po stránce umělecké, větší vzdělání hudební a poskytnutí pomůcek (i nástrojů) na školách, vydávání umě-

leckých obrázkových knih pro mládež, opatření uměleckých portrétů pro vyučování literární a historické (předcházeti ovšem musí Herkulova práce vyčistění české školy od antikvovaného inventáře obrazů zastaralých), zřetel při stavbě škol k momentu uměleckému atd. Úvahy své doplňuje prof. Patočka stálými poukazy na poměry v cizině, registruje a kritisuje různé pokusy zdařilé i nezdařilé, jež u nás se staly, dává mnohé pozoruhodné pokyny pro snahy další, oceňuje první plán umělecké výchovy ze středu českého učitelstva vyšlý, jenž byl uveřejněn 27. listopadu 1901 v »České Škole« — a veřejností českou uvítán hlubokým mlčením. Práce o povznesení výchovy umělecké v národě českém bude dalším článkem učitelské svépomoci naší. Výstava Náchodská spojená s přednáškami je projevem velmi vážným a slibným: z ní vzejde bohdá podnět i první krok k jednotné organisaci. Spisovatel souhlasí s návrhem České Školy, aby Ústřední spolek jednot učitelských spolu s Dědictvím Komenského — k nimž by se zajisté rád připojil Spolek českých profesorů — přičinil se o sjezd předních literárních, uměleckých, pedagogických, vědeckých spolků a ústavů i soukromých interesentů, z něhož vyšel by »spolek pro uměleckou výchovu o několika sekcích«. Spisovatel je pevně přesvědčen, že přípravnou práci pro uměleckou výchovu musí na svá bedra vzíti učitelstvo samo. Spisek jeho je nad jiné schopný vzbuditi pro věc porozumění i roznititi nadšení k práci; kéž přinese hojný prospěch umělecké výchově v národě českém. *D.*

Dr. Fr. X. Procházka, **Katechismus dějin filosofie.** Druhé doplněné a opravené vydání. V Jindř. Hradci, A. Landfras syn. 1901. Stran 84.

Ponejprv vyšel spisek tento v programu gymnasia jindřichohradeckého před několika lety. Je tedy určen původně za příruční knížku pro gymnasisty, kteří se starověkou filosofií mají při poznávání života Řeků a Římanů co činiti a kteří také při jiných předmětech tak často jméno některého filosofa středověkého i novověkého zaslechnou, aniž se jim podá soustavnější obrys vývoje filosofického vůbec, aby mohli souvislost myšlenek toho kterého filosofa s vývojem vzdělanosti pochopiti. Pokud pak také v širším obecenstvu jsou, kdo v podobné situaci se nacházejí vůči lektuře novin a populárních spisů, a nechtějí anebo nemohou sáhnouti k většímu spisu Falckenbergovu, který však jen novou filosofii obsahuje, — dějin staré filosofie vůbec nemáme —: může jim Procházkův katechism prokázati služby analogické.

Doplňky a opravy tohoto vydání týkají se hlavně filosofie starověké a jsou většinou na prospěch spisu, jenž v celku to, co podává, podává správně. O rozsahu výkladu jednotlivých filosofů a o tom, koho zařaditi do katechismu, je těžko nějakou objektivní normu stanoviti. Rozhodující je praktický účel, který spisovateli tanul na mysli, a ten může býti přirozeně velmi rozmanitý. Starý věk registruje Procházka v tomto smyslu skoro úplně, ze středověku také postačí, co vybral; ale z nového věku podává příliš málo zvláště z doby nejnovější, ačkoli zde právě by nejspíše mohl jíti vstříc potřebě obecně cítěné.

Upozorňuji na některé věci. V prvním řádku tvrzení, že v národě helénském dospěl duch lidský poprve k vytvoření filosofie vědecké, není

bez vysvětlení pojmu »vědecká filosofie« ani relativně správné. Že orientálská filosofie neměla dosti kritické síly tvůrčí, to nyní po Deussenových studiích nelze tvrditi. V druhém odstavci připisuje se básnické obrazotvornosti, co bylo výsledkem »přemýšlení« lidového a kněžského, jakožto názor mythologický.

Číselný princip Pythagorův není srozumitelně vyložen (6). Že by ethika Sokratova ovládala filosofii až po Kanta, platí cum magno grano salis. Při celém výkladu o řecké filosofii vadí, že jména řecká jsou transkribována nedůsledně buď latinsky nebo česky: Prodikus a vedle toho Aristipp; Xenofon a vedle toho Phaedon (!). Jako v prvním vydání i zde čteme sem tam e n daimonism. V části starověké patrna příliš závislost na Überwegových dějinách filosofie, v části novověké na Durdíkových dějinách filosofie novověké a nejnovější, pokud se týče charakteristiky jednotlivých filosofů. Významu Lockeova pro psychologii nezmíněno. O francouzských filosofech 18. věku možno sice říci, že filosofickým významem nevyrovnají se Descartovi, ale nikoli, že by v l i v e m se mu nerovnali (58). Za vadu pokládám, že z pozdějších filosofů francouzských zmínka se děje pouze o Comteovi. Anglická filosofie je registrována příliš úryvkovitě, mezerovitě, kdežto německé filosofii nepoměrně více pozornosti věnováno. Kantův význam přeceněn u přirovnání s Comtem a Spencerem. Ze slabosti Kantovy, která vyzírá z výroku citovaného str. 62, a která dokumentována byla chabým podrobením se diktátu ministerskému (srovnej Paulsenův spis o Kantovi), dělá se neprávem cnost. Poměr tří Kantových kritik jest pojat povrchně, tak že celkový Kantův názor na svět nemůže vyniknouti určitě. Schiller charakterisován nesrozumitelně — o veleduchu Goethovi není zmínky. U Hegla poměr myšlení a absolutního dění nevystižen, celé vylíčení jeho filosofie jest nedostatečné. Lotze uvádí se v blízkost s Herbartem, proti čemuž sám protestuje; význam jeho pro psychologii nenaznačen a názor o duši povědčn nesrozumitelně. Stumpf asi nepatří mezi stoupence Lotzeovy. Fechnerovi je rozhodně ukřivděno, nazývá-li se jeho metafysika f a n t a s t i c k ý m odnožem filosofie Schellingovy; mezi jeho spisy nemá býti vynechán Vorschule der Aesthetik. Co znamená atd. připojené k výpočtu styků Hartmannova Bezvědomého s názory jiných filosofů? Ethický princip jeho: přilnutí k vývoji, není vytčen. Poznámka o rozšíření filosofie jeho a důsledek z toho vyvozovaný jsou nyní nadobro antikvovány (reminiscence z Durdíka?). Co dále následuje, je příliš kusé; poznámek nebylo by konce. *Ki.*

Th. Ribot. **Psychologie pozornosti.** Z pátého vydání přeložil J. Mauer. Knihovny Rozhledů č. XXXVIII. 1901. Stran 114.

— Týž: **Nemoci paměti.** Dle 12. vydání z r. 1898 přeložil Jan Nepokoj. Knihovny Rozhledů č. XXXIX, vydává J. Pelcl. 1901. Stran 167.

Psychologické monografie Ribotovy vyznačují se tím, že bez ujmy na vědecké přesnosti jsou psány srozumitelně a poutavě, takže vyhoví stejně odborníkovi jako širšímu publiku. Překlad jejich jest i proto vítán v naší literatuře, že stanovisko, s něhož Ribot na problémy pozornosti a paměti pohlíží, je čistě empirické; nezanášejí se tudíž překlady těmi k nám pomysly, které by šíření se pravého směru mohly býti na překážku. Přejeme jim hojně čtenářstva.

Co se pozornosti týče, náleží Ribotovi zásluha, že pod jménem mechanismu pozornosti studuje úkaz ten po stránce fysiologické a že vycházeje od pozornosti bezděčné, která se jeví jako korelát ve vědomí reakce motorické směřující k zadržení a využitkování dojmu ve smyslu principu sebezáchovy (28), dovede z ní vysvětliti vznik pozornosti úmyslné, jejíž podstata nezáleží v ničem jiném, než v obrácení zabraňovací činosti (= vůle) na prospěch některého dojmu Při bezděčné pozornosti isoluje se jistý dojem sám pro naše vědomí (= upoutá je); při úmyslné isolujeme jej my sami zabraňováním přístupu dojmům jiným. Z fysiologických úkazů oba stavy vědomí provázejících zajímavě se tento rozdíl dá vypozorovati, což právě jest nejpěknější stránkou knihy.

Těžiště druhého spisku o paměti spočívá v podrobné a přehledné analyse pathologických jevů, skrze niž se ponětí její jakožto jevu biologického a jen nahodile psychického (29) má utvrditi. Nejdůležitější části je theorie stopy zůstávající v nervstvu po dojmech. Avšak hranice mezi vědomým a nevědomým děním, zdá se, není přesně zachována (str. 27).

Překlady oba jsou pečlivé. V prvním spisku mělo místo pozornost volná býti: pozornost volní, neboť má to znamenati tolik co pozornost úmyslná a adjektiva volný užíváme patrně v jiném významu (str. 31, srovnej též str. 17: volným a nevolným zadržením dechu).

Ještě poznámku. Referent v Životě IV. č. 7 praví o této knize, že jsou tu pěkné české výrazy pro mezinárodní terminy, jež se dosud v české fysiologii a psychologii udržovaly. Nenašel jsem však nových a ten, který se referentovi tak líbí, »záraz« místo inhibice, pro nějž prý hledal dlouho a marně vhodný výraz, čte se již ve Školově překladě Sully-ho psychologie str. 425, vyšlém před více lety. *Kř.*

Rudolf Eisler, **Studien zur Werttheorie.** Lipsko, Duncker & Humblot, 1902. Stran 112.

Werttheorie — theorie oceňování, theorie hodnoty — má vymezením pojmu hodnoty (Wertb griff) podati společný podklad vědám, jichž obor tvoří ony jevy duševního života, jichž podstatou jest soud o významu čili hodnotě jednotlivých předmětů vnímání, představování a snažení pro život individua a společnosti: logice, esthetice, ethice, národnímu hospodářství. Mohli bychom nazvati tuto theorii též účelosloví m — a snad by název ten lépe informoval o obsahu jejím; neboť co má pro nás v jakémkoli ohledu cenu, toho snažíme se anebo máme se snažiti dosíci, to stává se naším ideálem. Souvislost krásna, pravdy a dobra stává se slovem účel (= předmět snahy = cíl jednání) pochopitelnější a s tím i souvislost příslušných, speciálních věd, kterým má Werttheorie býti společným podkladem, a to podkladem vědecky spolehlivým, jakéhož především esthetika dle povahy svých problémů postrádá. Také spisovateli běželo původně o problémy esthetické, a když dospěl úvahami k výsledkům odchylným od názorů běžných v nynější theorii umění, a když chtěje si je odůvodniti shledal, že nelze je vyvoditi dle obyčejné methody z psychologie: jal se je řešiti na širším podkladě — ze studií esthetických vznikla studie o oceňování vůbec. Tuto snahu spisovatelovu esthetice dáti vědecký základ dlužno uznati bezpodmínečně; neboť esthetika, myslíme-li tím slovem pro-

blémy týkající se krásy a umění, jest, co se principiálních pojmů týče, ze všech oborů vědních na tom nejhůře, a že psychologie sama nestačí, aby pro řešení esthetických problémů poskytla bezpečný zaklad, tomu svědčí celá historie těchto problémů.

Spisovatel tedy podřizuje to, co se nám líbí, tomu, co má pro nás cenu, a hledí se dobrati pojmu hodnoty (Wertbegriff) analysou toho, co nazýváme historickým faktem či, jak sám dí, skrze filosofii historických faktů (Philosophie der historischen Thatsachen). Pojem hodnoty jeví se mu určeným skrze biologický princip sebezáchovy, kterouž zase pojímá jako asymptotické přibližování se dynamickému stavu rovnováhy. Odtud dedukuje vše další empiriokritickou methodou Avenariusovou, při níž duševní dějství předpokládá se ve funkcionální závislosti na dění nervovém. Tu si musí čtenář nechat líbiti řadu formulek a schémat; ale nedá-li se tím odstrašiti anebo přeskočí-li od první kapitoly první studie hned k poslední, největší studii třetí, najde v knize zajisté dosti zajímavého.

Úvahy spisovatelovy vrcholí v tom, že oceňování jest akt naprosto subjektivní, že je marno hledati objektivní měřítko hodnoty, ethika a esthetika jest možná pouze jako historická věda, nikoli jako normativní; nutno se vzdáti snu »einer Neubildung von Werten durch die Werttheorie«. Odtud definice krásna: krásné jest, co se komukoli líbí, či co se mu v některé době líbilo (str. 97); odtud splývání dobra a krásna (103); odtud věta: negativní kritika sama o sobě nerozhoduje nic o kráse nějakého jevu (96), odtud horlení proti dosavadní esthetice, která nadobro prý dohospodařila. Její principem bylo: co se nehodí do systému, není krásné; její kritikové byli všemocni v říši umění; kdo viděl sixtinskou Madonu, Laokoonta, atd. byl s dostatek vyzbrojen a shlížel s pohrdáním na ubohého historika umění, který snažil se ukázati umění, jaké bylo a jaké jest, se všemi slabostmi a nedostatky, kdežto onen, s božským klidem suverénním líčil umění, jaké by mělo býti a s nepodmíněnou pravomocí nemilosrdně odsuzoval vše, co se neshodovalo s domnělou pravou a jedinou krásou (98). Vyskytl se esthetik, který do opravdy litoval, že Rembrandtovi nestáli po boku esthetičtí rádcové, kteří by jeho geniálního ducha vedli k pravému krásnu(!) (100). Mnoho zajímavého povídá spisovatel o tom, kdy může majorita jakožto auktorita rozhodovati o ceně díla atd.

Avšak co se theoretického podkladu týče, musím zásadní námitku učiniti, pro niž pozbývají všechny formule a dedukce přesvědčivosti. Ačkoli Avenariusův princip funkcionálního paralelismu blíží se stanovisku psychologicky čistě empirickému, jest nesprávný, ježto zkušenosti odporující, důsledek, že by některá reakce organismu lidského mohla býti gefühlsfrei na př. ideomotorická (55). Také s ponětím vůle nelze souhlasiti (57). Vůbec psychologická stránka Eislerových úvah je slabá. *Kí.*

Alexander Francis Chamberlain: **The Child.** A Study in the Evolution of Man. (Illustrated.) London 1900 (W. Scott) str. 498.

Clarkova universita ve Worcestru Mass., jak jsme měli příležitost v »Rozhledech pedopsychologických« poznamenati, stala se hlavně zásluhou Stanleyho Halla semeništěm jakýmsi snah a studií pedologických v Americe. Také Chamberlain působí na této universitě (a sice přednáší anthro-

pologii) a, jak sám vyznává, kolegům svým Hallovi a Burnhamovi děkuje za nejeden podnět ke studiím pedologickým, z nichž vyšly některé dřívější články jeho i větší spis (arci více folkloristický): »The Child and Childhood in Folk-Thought« (1896) i kniha, o níž hodláme referovati. Toto dílo Chamberlainovo snadno by mohl někdo odsouditi jako prostou kompilaci z nejrozličnějších knih, monografií a článků. Vskutku auktor tu ze svého podal pramálo, skoro vesměs jen sebral a dohromady seskupil, co rozptýleno bylo v pracích velikého množství pedopsychologů, anthropologů atd. A ani kritickými poznámkami svými nikterak neplýtvá. To ovšem nezbytně i nejpřísnější posuzovatel by musil uznati, že Chamberlainův spis jest kompilace velice pečlivá, na obrovské četbě založená, a že aspoň tu relativní cenu má, že nesmírně roztroušenou a nejen nám, Čechům, ale i v Evropě vůbec málo přístupnou (na mnoze vůbec nedostupnou) literaturu pedopsychologickou do veliké míry může nahraditi právě svými výtahy, leckdy doslovnými. Ovšem zase rovněž z té příčiny, že spisovatel s mravenčí pílí z nejrozmanitějších pramenů snesl poznatky, názory, mínění i některé duchaplné nápady (srov. na př. domněnku Folovu, vývody Lombrosovy, Viazziho a j.), nahrnul do své knihy tolik zajímavých podrobností, že o obsahu jen přibližně lze referovati. Chamberlain s oblibou shledává zvláště analogie mezi zjevy života dětského a života divochů (přidávaje se k těm, kdo míní, že analogie ta má skutečně hlubší základ); neméně s oblibou prodlévá při dokazování, kterak typ ženský blízký jest typu dětskému, široce (a zajisté nemírně) vyhledává v dětství zjevy atavistické, a posléze i otázce geniálnosti, jakož i stavů abnormních, jak intelektuálních tak mravních, v dětství velikou věnuje pozornost. Při tom nelze smlčeti, že umístění některých věcí nezdá se pokaždé případné (jako když na př. v kapitole 10. »dítě a žena« nadepsané čteme partie o sexuální perversi, aneb když v 8. kap. »dítě a divoch« vlastně o dítěti samém velice málo se jedná a spíše výklady anthropologické a ethnologické o životě divochů se podávají, zejména pak, že nejednou věci k sobě náležející jsou roztroušeny do rozmanitých kapitol (jako na př. výklady o mluvě dětské aneb analogie mezi dítětem a divochem).

Celý objemný spis rozvržen jest na 10 kapitol (a jednu závěrečnou), na první pohled velmi málo spolu souvisejících: o významu bezmocnosti nemluvněte, o významu mládí a hry, o podobnostech v mládí, o periodách dětství, o mluvě dětské, o umění dítěte, o tom, pokud dítě odhaluje nám minulost, o poměru dítěte a divocha, o zločinnosti v dětství, o poměru dětského a ženského typu. A přece tyto kapitoly nesouvislé, a jak se zdá, jen nahodile vybrané dobře spolu souvisejí a mají cílem jednotné vylíčení dítěte jakožto člověka ve vývoji, jinak řečeno: vylíčení, kterak ontogenetický vývoj dětství jest jen jakási miniatura fylogenetického vývoje lidstva. Sumárně tuto spojitost nastínil auktor v závěrečné kapitole (str. 441—464). Konečný resultát a zároveň tresť tohoto vylíčení lze naznačiti slovy spisovatelovými, na obsah všech předchozích kapitol narážejícími, takto: »Dítě ve svém bezmocném nemluvněctví prvních let, ve své pozdější činnosti hravé, ve své naivnosti i genialitě, ve svých opakováních a rekapitulacích historie plemene lidského, v podivuhodné své rozmanitosti, ve svých atavismech a svých prolépsích, ve zvířecích i božských svých známkách karakteristických — jest vývojová bytost našeho druhu. V dítěti zbytečná

minulost tíhne k svému potlačení, a blahodárná budoucnost úsilně se ohlašuje. V jistém smyslu, dítě jest všecko.«

V knize obsaženo jest asi 20 pěkných ilustrací a na konci připojen jest abecední bibliografický seznam knih, studií, článků atd., jichž ke spisu auktor použil, seznam úžasně objemný (na 700 čísel!), a přece postrádáš ještě některé i důležité práce, zejména německé (Wundtovy, Trüperovy, Ebbinghausovy a j.). Č.

Paul Natorp: **Pädagogische Psychologie in Leitsätzen zu Vorträgen** gehalten im Kursus wissenschaftlicher Vorlesungen für Lehrer und Lehrerinnen zu Marburg 1901. Marburg 1901. (Elwert) str. 19.

Ve vědeckých kursech v Marburce, již po delší dobu pro učitele a učitelky o prázdninách pořádaných, měl r. 1901 Natorp přednášky o pedagogické psychologii, jichž tresť tuto ve 12 krátkých kapitolách, patrně především pro účastníky onoho kursu, vydal. Pokud se tkne názorů filosofických, psychologických a pedagogických obsahově, nedovídáme se, co by byl auktor šíře nepověděl ve hlavním svém spise »Sociální pedagogice«, o níž v Č. M. bylo již dříve referováno; a jako tam i v těchto přednáškách Natorp především k Pestalozzimu a Kantovi ve svých ideách se přimyká. Jedině názor o významu a užití psychologie ve vychovatelství v této publikaci nalézáme prohlouben. Podle Natorpa vlastní výtěžek z psychologie pro nauku i praxi vychovatelskou záleží v individualisování co největším úlohy vychovatelské. Psychologie má dáti poučení, jak v jednotlivém daném případě praxe své vychovatel má si počínati. Poněvadž to předpokládá znalosti tělesných podmínek duševního vývoje chovancova, jakož i vztahů mezi vychovatelem a chovancem, plyne z toho nutnost znáti tak řeč. »fysiologickou psychologii«. Avšak za dnešního stavu svého poskytla by i tato psychologie vychovateli jen obecné poučky. V praxi získává si vychovatel potřebné vědomosti tohoto druhu tím, že jistými výrazy a posuňky svými vyvolává u chovance určité »protivýrazy«, které mu pak poskytují jasný obraz o vnitřním stavu chovancově, zkrátka: vychovatel hledí »se vmysliti« do duše chovancovy. Aby pak podařilo se vychovateli vžíti se do duše chovancovy náležitě, k tomu třeba arci především »taktu« vychovatelova, jenž zakládá se jak na nadání tak na cviku, avšak vedle taktu nezbytně také theoretického vzdělání psychologického. Theoretická psychologie poskytne na př. poučení, že jisté věci, vytvoření totiž vjemů, jakož i získání řeči učitel a vychovatel již nalézá téměř hotové u svěřence svého, a že tedy vlastní úloha promyšleného vychování záleží ve vzdělání intelektu k »názoru« (v Pestalozziho významu toho slova) a vytříbeným pojmům, jednak v rozvinutí vůle pomocí cvičení a nauky, jakož i vzdělání citu především esthetického a náboženského — pokud ovšem to u dítěte vůbec možno, a pokud věc na vychování záleží a není — jak vskutku z největší části jest — věcí sebevychování každého jednotlivce.

Nemůžeme nepřipojiti ke spisku Natorpovu poznámku obecnou o pojmu tak řeč. »pedagogické psychologie« vůbec. Tímto výrazem nenaznačuje se, jak se někdy pravívá, nějaká zvláštní konkrétní psychologie, nýbrž nepřesně chce se tím vymeziti výklad psychologie spracovaný se zřetelem

k účelům školy a vychování. »Pedagogická psychologie« není totéž co tak řeč. »psychologie žáka«, nýbrž, krátce řečeno, jest to »psychologie pro učitele«[1]), jak J. Sully na př. vskutku knihu podobnou nadepsal. Když tomu však tak jest, čekali bychom, že Natorp nepřestane na nejobecnějších pokynech, nýbrž věda, jak sám připomíná, že pro vychovatele a učitele důležitější jsou konkrétní poučky a pokyny, podá ve svých rozpravách nástin všeho, co záhodno a důležito znáti z psychologie pedagogům. Naproti tomu, co Natorp přednesl, jest vlastně jakýsi »úvod« jednající o důležitosti a cílech pedagogické psychologie. S tím souvisí zajisté i jiná věc; snad při ústních výkladech podal posluchačům výběr důležitější literatury psychologické, pro vzdělání vychovatelovo potřebné, avšak to, co v uvedené knížce jest citováno v hubených poznámkách, k některým kapitolám připojených, nejen jest velice skrovné, ale i mimo jediný odkaz k Wundtovi, Ziehenovi a Helmholtzovi jsou to vesměs odkazy k literárním pracím — auktora sama. Čehož arci schvalovati nelze, třeba to odpovídalo obsahu spisu, jenž — a v tom tkví vlastní jeho cena — orientuje rychle čtenáře o názorech jak pedagogických, tak psychologických i náboženských spisovatele, dnes zajisté k předním filosofům náležejícího.

Č.

R. Eucken, **der Wahrheitsgehalt der Religionen**, Lipsko 1901, str. 448.

Kniha Euckenova podává více než slibuje titul: filosofii, světový názor spisovatelův. Tento světový názor chce se krýti s tím, co zbude z křesťanství, když od něho odloučíme vše, co je na něm podmíněno pomíjejícím časem, to, čemu spisovatel říká »Existenzformen«, a ponecháme jeho pravé, věčné jádro. Tedy pokus, připomínající konec konců staré pokusy deistické, jenže pokus psychologicky prohloubený a uvedený ve shodu s tím, co spisovatel pokládá za naprosto bezpečné v moderní kultuře, v moderním nazírání na přírodu a člověka, v pojímání přírodovědeckém a historicko-sociologickém.

Jest tedy první otázka, co jest tímto věčným jádrem v křesťanství? Křesťanství jest, vykládá Eucken, »náboženství spásy«, není »náboženstvím zákona« (Gesetzrel gion). Rozdíl obou těchto, mohli bychom říci, kategorií náboženských, běžný v theologii protestantské, spisovatel vykládá hned s počátku (str. 9.). Pro náboženství zákona jest jádrem zvěstování a hájení mravního řádu, který z nadpozemské výše světem vládne. Ze svaté vůle jest nám dán přísný zákon pro celý život, pro díla, slova, myšlenky; veliká odměna kyne z jeho plnění, těžký trest z jeho přestoupení, trest buď na tomto nebo na onom světě. Naproti tomu náboženství spásy žádá plné přetvoření a znovuzrození člověka, potom teprve má jeho konání cenu. Tím, jak spisovatel pěkně praví, vzrostou nesmírně »komplikace«, ale komplikování odpovídá prohloubení; ať se náboženství zákona tváří sebe přátelštěji ke kultuře, již pouhé položení otázky činí z nich při vší jejich jasnosti, průhlednosti, jednoduchosti, racionalitě nižší stupeň. V tom je obsažen spisovatelův názor na židovství a mohamedánství. Při náboženstvích spásy rozeznává dvojí typ: křesťanský a indický. Eucken, rozumí

[1]) Teacher's Handbook of Psychology. London 1886 (a častěji).

se, dává přednost křesťanskému, který není pouhá »Weltverneinung«, nýbrž zároveň i »Welterneuerung«. V požadavku náboženství spásy leží dle spisovatele nutný požadavek: přeměniti a zvýšiti svůj aktuální život tím, že Božské do něho bezprostředně vstoupí. Tu jsme u jevu, kterému spisovatel říká všeobecná zkušenost duševního života, »die allgemeine Erfahrung des Geisteslebens« a který vykládá způsobem, jemuž někdy nedostává se poněkud jasnosti. Cílem této zkušenosti je odkrýti v mezích našeho já »eine neue Thatsächlichkeit«, při ustavičném opírání se o zkušenost, krok za krokem vystupiti k výši, která by otvírala nový rozhled a nový svět před oči postavila (93) — tedy máme před sebou metafysiku spisovatelovu. Jsou to partie knihy, které trpí i přílišnou rozvláčností a přehojným užíváním obrazů pro pojmy metafysické; za to však jest tam rozeseto plno pěkných myšlenek a hlubokých pozorování, mnoho k přemýšlení pro toho, koho z vnitřní potřeby tyto problémy zajímají. Jde při tom o pokus dokázati, že duševní život nemohl nikdy nalézti samostatnost, jež je pro něho nutná, ze světa zkušenosti, že všechna pravá duchovost znamená rozluku s tímto světem a chová v sobě působení světa nového. O tom všem čteme v druhé polovině knihy stránky, které odhalují vážnost a obtíže moderního náboženského problému v celé jeho hloubce. Křesťanství, to je potom resultát, potřebuje přetvoření (Weiterbildung), které dle spisovatele stihne jen jeho existenční formy a nikoli jeho substanci, již redukuje bez mála na názor o převaze ducha nad hmotu. Tento názor je centrum metafysiky auktorovy a tvoří hlavní obsah »náboženství všeobecného« (Universalreligion). Vedle něho spisovatel rozeznává charakteristické náboženství, jehož úkolem je všeobecný ráz náboženství zvláště ukazovati.

Přetvoření křesťanství nemá býti libovolné symbolisování, nýbrž vědomá změna. Třeba jest pokrokově přetvořiti křesťanství ve dvou směrech, předem v jeho poměru k přírodě a potom k dějinám a kultuře. Příroda se od dob, kdy křesťanství vzniklo a se ustavilo, vnitřně pozměnila — nepřipouštíme v ní zázraků. Spisovatel důsledně odmítá i zázrak na samém počátku křesťanství, Kristovo Božství a z mrtvých vstání (408/9). Při tom se táže ne neprávem: vzdáme-li se zázraků v přírodě, popíráme tím jakýkoli vztah přírody k duchu? Ani vývojová theorie dle spisovatele nedotýká se jádra křesťanství. Důsledek dějepisného nazírání, relativita všeho, neohrožuje ovšem křesťanství, přijmeme-li »věčné jádro« Euckenovo.

Prvních padesát stránek knihy je věnováno líčení rozporu, jaký panuje mezi moderním nazíráním ve všech oborech a historicky daným křesťanstvím. Obraz, možno říci, je úplný (jen někde vadí, že idealistické filosofii německé přikládá příliš veliký význam) a dobře kreslený; zvláště třeba vytknouti, že auktor ničeho nechce zatajovati. Ostře odsuzuje každou neupřímnost v těchto otázkách, vůči jiným i vůči vlastnímu nitru, každé zastírání rozporů a pokus obejíti záhadu. Změny, které vyvolaly rozpor moderního nazírání a historického křesťanství, nejsou dílem libovůle ani zlé vůle, a také žádná libovůle je nemůže odstraniti, žádná rhetorika zmenšiti (str. 53.).

Dr. J. Glücklich.

Dr. J. L. A. Koch: **Abnorme Charaktere.** 1900. Str. 40. (Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens.)

Auktor díla »Psychopathische Minderwerthigkeiten« podává v tomto spisku své známé názory o abnormních karakterech. Jemu patří zásluha, že prvý vymezil pathologické povahy odlišiv je od normálních i od duševně chorých. V jeho hlavním díle nalezneme obsáhlý materiál, pečlivě roztříděný a spracovaný. — Abnormální povahou rozumí karakter podmíněný chorým systémem nervovým, tedy pathologický karakter na rozdíl od normálního, pohybujícího se v mezích fysiologických; při tom však má psychiatr na zřeteli pouze ony, které leží na hranicích abnormálního, nejsou tudíž ještě zjevné choroby duševní. Vyhradil pro ně zvláštní název »Psychopathische Minderwerthigkeiten«, který byl též vědecky přijat.

Auktor by však stěží obhájil své tvrzení, že není přechodního území mezi chorobou a zdravím; právě na abnormálních karakterech lze to pozorovati, jak obtížno je i zkušenému psychiatru často položiti určitou mezi aneb prohlásiti tu neb onu abnormálnost již za chorobnou. V jednom pak vůbec nesouhlasíme se spisovatelem, totiž, že ku svým abnormálním karakterům řadí i získané stavy chorobné, jakými je na př. dráždivost neb vyčerpání u lidí neurasthenických. Pojem »Psychopathische Minderwerthigkeiten« přísluší jen povahám dědičně oslabeným — má-li vůbec značiti pathologicky pozměněnou povahu člověka, neboť nemá smyslu nazývati abnormální povahou člověka, který přepjetím nervového systému po několik měsíců jeví známky duševního vysílení, které se za příznivých podmínek životních opět ztratí.

Pokládaje abnormální karakter za chorobný vytýká s důrazem, že se nesmí počítat za hanbu, a že nutno stále se strany lékařů na tuto okolnost poukazovati a šířiti znalost jich.

Psychopathické povahy mohou být intelektuálně vynikající, přes to však chová jich duševní život mnohé rozpory a nesrovnalosti. Podobně se to má s mravním životem. I v tom možno nalézti pevné povahy, ale i u těch vyskytují se časem nízké pudy a záchvaty antisociální, s nimiž onen jedinec těžce zápasí a které vyvírají právě z pathologické půdy. Častěji ovšem nalézáme zvrácené cítění, svéhlavost, hrdost, lpění na malicherném, jednostranné neb mnohostranné tužby, nestálost, nedostatek úsudku a bezradnost v praktickém životě a podobné jiné stavy svědčící o porušení jednoty duševní.

Spisovatel poukazuje k tomu, jak je možno a též nutno tyto pathologické povahy odlišit od normálních, a doporučuje zvláště studium těchto povah vedle lékaře soudcům, theologům a vychovatelům. — Kdo se chce o těchto zevrubněji poučit, musí ovšem sáhnout k hlavnímu dílu auktorovu »Psychopathische Minderwertigkeiten.« *Dr. Adamik.*

Pokorny Ignaz: **Beiträge zur Logik der Urtheile und Schlüsse.** Leipzig und Wien, Franz Deuticke, str. IV. a 170, 1901.

Partie logiky zde spracovaná, těžisko, východisko i cíl logického zkoumání u Aristotela i scholastických logiků, je formální logice nevyčerpatelným zdrojem bádání, jež, přihrocujíc problém místo, aby jej postavila na široký základ, z něhož by vycházely vědy ve své methodě, vzdaluje

se svými subtilnostmi (cf. Prantlovy »Dějiny logiky«, kde ona spekulace v oboru středověké logiky nejlépe patrna) svého účelu, býti vodítkem jednotlivým vědám v jich zkoumání. Uvedený spis, ač v základním hledisku stojí na stejném stanovisku, liší se přece ve mnohém výhodně od nich svým zřetelem k požadavkům vědy.

Spisovatel obral si partii o soudu a závěru, jednak aby odůvodnil, jednak vyvrátil starší některá tvrzení. V první části nepodává tedy mnoho nového. K nauce o dvojčlennosti soudů zvaných leckde meteorologických dovolil bych si připomenouti, že ono doplnění druhého členu, kteroužto možností se obyčejně opírá tvrzení jich dvoučlennosti, je vždycky již zbytečným a nepřidává v obyčejném případě ničeho k jasnosti výrazu, tedy že je to pouze obměna činěná koncesí určité theorii o soudu, neleží však ve výrazech samých, jež právě svojí jednočlenností a přec srozumitelností jsou charakteristické.

Neméně sporná otázka o reální existenci subjektu soudu je možna jen tam, kde pro subtilnost formální se zapomnělo, že soud ve skutečnosti nečiníme, než když je dán subjekt, ať názorem či myšlením, že tedy je nutným předpoklad, že subjektivně subjekt považuji ve výpovědi za existující (ať, jak řečeno, v názoru neb pojmu), a že jen takové soudy mají smysl; neboť o tom, co ani v představě neexistuje, nemohu nic vypovídati, ani o jeho vlastnostech ni o vztahu k jiným představám.

Souhlasiti nutno s auktorem v požadavku připuštění i negativního subjektu vedle praedikátu, neboť vědecké zkoumání, a již zákony myšlení (Zákon protivy) vedou k podobným soudům.

Po tom obírá se auktor kvalitou soudů, aniž byl dostatečně kriticky odmítl neb přijal zásadu anglických logiků o kvantifikaci predikátu, jich konversí a kontraposicí (vole nová znamení, pro všeobecnost symbol $\frown$, částečnost $\smile$ a negativní pojmy naznačuje malými písmeny), dvojím záporem, jenž se rovná kladu obráceného soudu (tedy $s \frown p = P \smile S$), kontrarietou i kontradikcí, zkoumaje poměr obou pojmů v nejrůznějších vzájemných vztazích, nadřazení i podřazení (∞ a $\propto$), křížení obsahů pojmových, docházeje většinou methodou jen poněkud změněnou k týmž resultátům. Ze spojených soudů jsou mu rozdělovací, rozlučovací, kopulativní nejdůležitější, lišíce se tím, zda je subjekt či predikát složen. Rozdělovací soud platí a je možný ovšem jen tam, kde je subjekt složený pojem, rozlučovací, kde se vypovídá o celém subjektu jako celku.

V nauce o sylogismu poukazuje též ku zbytečnosti IV. figury, ježto její mody lze převésti na jiné z prvních tří, až na Calemes, jenž pro všeobecný závěr není převoditelný do třetí figury.

Ze všeobecných pravidel o sylogismu nepovažuje spisovatel za závazné: E negativis nihil sequitur a dokazuje to v třetí figuře: M e S, Mo P (platí obdobně pro M o S, M e P), z čehož vysvítá: $s \smile p$ (mnohé, co není S, není P); Aristotelská logika s pojmy v subjektu vždy positivními ovšem neměla pro tento závěr nijaké formy. Tato však je správna, neboť jí nevyvrací ani to, že z oněch premis jsou možny všechny závěry (Sa P, Si P, Se P, So P). Připustí-li se negace i do subjektu, je uvedený určitý závěr možný. Ježto ovšem vědecká práce má býti positivní ve výsledcích, musí se nésti snahou dostati do subjektu pojmy kladné (neboť záporné jsou jen pojmově, ne ve skutečnosti možny a to eliminací z ob-

sahu positivního), a proto jsou takové závěry, ač ne bezvýznamny, přece jen přípravou k soudům positivním.

Podobně nelze ničeho namítati proti jeho důkazu možnosti závěru ze záporných premis: SeM, mep (co není M, není P), což se rovná (dle zásady dvojího záporu) PaM a závěr je dle figury IV. resp. I. (po prostém obratu vyšší návěsti) PeS čili SeP, kteryžto závěr vysvítá již z uvědomění si poměrů obsahů pojmů, což potvrzuje formální manipulace.

Popírá dále nemožnost závěru z premis partikulární a záporné, symbolicky: MoP, MeS, závěr s ⌣ p, čili: některá ne — S nejsou P, což je vlastně obsaženo již, ač jinými slovy, v premise hlavní; případ je analogický onomu poprvé vytčenému.

Není také nutno, míní auktor, aby závěr byl záporný, je-li takovou jedna z premis. Tedy z:SeM, m ⌢ P (co není M, je P) = PeM, dostává závěr SaP (resp. z SoM, PeM je závěr Si P), kde, jak patrno, první závěr dostává smysl jen tehdy, jsou-li SaP střídné pojmy kontradiktorické, tak že by dle zákona kontradikce platilo, že jeden z obou pojmů rozluky musí platiti, čili ve smyslu: Vše jest buď S neb M, buď M neb P, z čehož pak je patrný závěr S = P, a platí i v případě s částečným závěrem. Druhý případ vyvrácení tohoto pravidla dán je auktorem ve formě: SaM, p ⌢ m čili MaP, z čehož se podává SaP, neb s částečnou kvantitou.

Patrno, že auktor rozšiřuje meze závěru i na případy, kde je zápor i v subjektu. Je s tím spojena zajisté vždy neurčitost, jako vůbec s negativními pojmy; přijmeme-li toto nebezpečí, nelze namítati nic proti správnosti těchto vývodů auktorových, leč snad to, že vědecké pozorování a bádání na této formě nemůže stanouti, a že tato methoda je jí v tom málo nápomocná. *Tichý Gustav.*

Dr. Sigm. Freud: **Über den Traum.** Str. 35. R. 1901. (Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens.)

Jsou dvě methody, kterých se užívá k výkladu snu; buď se vykládá sen část po části dle jistého pevného klíče, aneb se celý sen nahrazuje jiným celkem, k němuž onen má vztah symbolu. Spisovatel přidržuje se hlavně prvé methody; přejal ji, jak praví, z psychiatrie. — Má-li se zjednat výklad snu, je k tomu zapotřebí předně t. zv. manifestního obsahu snu, t. j. onoho, který leží přede mnou ve vzpomínce, a latentního obsahu snového — onoho příslušného materiálu, který byl analysou z mého snu odkryt. Pochod duševní, kterým si získáme prvý, je práce snu, onen druhý práce analytická.

Jak postupuje spisovatel, aby provedl analysu snu? Béře prostě větu za větou, nebo často jen význačné slovo z onoho manifestního obsahu a hledá pro něj ve svém vědomém životě vysvětlení, t. j. jistý blízký, příbuzný, analogický neb kausální vztah. Na př. ve snu jedná se o hostině, špinátu, hezkých očích a p. Spisovatel rozpomíná se na veškeré události poslední doby, v nichž tyto elementy hrály nějakou roli, a našed je tvoří pomocí nich latentní obsah snu. Kdežto manifestní obsah snu byl nesouvislý, nepochopitelný, dochází prý se latentním k logicky spojeným řetězům, v nichž »jisté představy jako hlavní se opětují«, a tak prý získáváme cenné projevy vlastního života duševního.

Líto je nám však, že právě toto vlastní jádro snu, ono pochopení latentního obsahu auktor před námi zamlčuje. Omlouvá se chytře, že by zde musil odkrýt své privátní, osobní a rodinné poměry, k nimž každý sen směřuje, a ujišťuje nás pouze, že veškery ty nitky logických pochodů směřují k jedinému uzlu. — Nám ovšem nemožno posouditi oprávněnost jeho výkladu, schází-li právě tento nejdůležitější vztah. — Než nehledě k tomu, nemůžeme souhlasiti se spisovatelem, užívá-li této své methody — a tak jest zřejmo z dalšího výkladu — výhradně a tedy jednostranně při výkladu snů. Což pak je latentní obsah snu, který se nám kuse podává, roven nějakému úryvkovitému nadpisu, který se snaží archaeolog zkoumáním a dohadem rozluštit? Záleží v skutku úsilí duševnímu na tom, užije-li toho neb onoho výrazu neb formy při vytváření snu? Není-li vůbec často symbol neb obraz to hlavní, karakteristické. Přihlédněme na př. k oněm snům, kde je cit hlavním motivem a vybavovatelem, na př. bázeň, strach před bleskem, splašeným koněm, zločincem, a pochopíme, že i ve snu právě jako v pathologii cit vybavuje příslušné výrazy, které v něm docházejí vysvětlení, ale mezi sebou jsou beze vztahů logických. A jaký smysl má pak taková slovíčkářská analysa, v níž si auktor libuje?

Spisovatel rozděluje sny ve tři skupiny, v jasné a snadno pochopitelné, v jasné, které však jsou svým obsahem nám cizí, a v nejasné, zmateného karakteru. Nejjednodušší jsou sny dětské, které spadají do prvé kategorie. Ty prý svým významem značí »prostá, zřejmě splněná přání« a souvisejí přímo s duševním děním vědomým. I u dospělých možno takové sny konstatovat, ač zde splněné přání řídčeji je tak jasně projeveno.

Analysa snů dospělých vede k několika všeobecným závěrům. Předně ukazuje nám práce snu neobyčejné stlačení, zhuštění materiálu (Traumverdichtung). (Spisovatel praví, že každý element v obsahu snu jest materiálem myšlenek snových naddeterminován). Za druhé je často položena váha na myšlenky a představy, kterým nepřísluší nárok na takové zdůraznění (t. zv. Traumverschiebung). Práce snová má též ten karakter, že se snaží podat materiál ve formě názorné, zobrazuje pochody duševní. Na sen, jehož obsah již jest vytvářen, působí se často dodatečně a sice za účelem zjasnění, srozumitelnosti; to jest jeden zdroj, jímž se obsah snu porušuje.

Po zjištění těchto karakterů vyslovuje se spisovatel, že i význam nejasných, nesrozumitelných snů je ten, že ony jsou zastřená splnění potlačených přání. Názor lidový má prý pravdu, že vztahuje sny k budoucnosti, jen že v pravdě se jedná ne o budoucnost, jež má přijít, nýbrž po niž toužíme, aby se nám splnila.

Sen jest konečně ochráncem spánku dle auktora tím, že zadržuje vnitřní duševní dráždidla. Poněvadž právě sen ukazuje splnění přání, a toto dochází víry u spícího, je přání odstraněno a spánek umožněn.

K důkladnějšímu obeznámení se s výkladem snů doporučuje spisovatel čtenářům své dílo: Die Traumdeutung, Leipzig u. Wien 1900.

Dr. Adamík.

Léon Bourgeois: »**Solidarité.**« III. vyd. Paříž. A. Colin. 1902.

Spisovatel dovozuje, že při řešení sociální záhady třeba vyhověti rozumu i svědomí, požadavkům nejen methody vědecké, ale i ideí mravních,

aby výsledky bádání byly od každého ochotně uznávány. To se dosud nedálo, jak patrno z příkrého sporu mezi individualisty a kolektivisty. Národohospodáři, hájíce neobmezené svobody jedincovy, nepřipouštějí, aby stát zasahoval do výroby, rozdělení a spotřeby statků, avšak socialisté dovolávají se ho ve všech těchto případech, připomínajíce, že při nezkrácené volnosti jedincově může schopnější a silnější zničiti v zápase životním méně schopného a méně silného a tím rušiti první jeho právo, právo existenční. Národohospodářům hodilo se z přírodovědeckých výzkumů 19. století najmě heslo »boje o život«, kterým ospravedlňují hospodářskou soutěž jakožto jeden způsob tohoto boje. Naproti nim lze však uvésti heslo solidarity, rovněž z přírodní vědy vypůjčené, kterým položen důraz na vespolnou závislost jednak mezi částmi téhož organismu, jednak mezi bytostí jednou a všemi ostatními vůbec. Biologie vykládá, že každá živoucí bytost je vlastně shlukem jiných jednodušších, ale tak sdružených, že, rozvíjejí-li se tyto, rozvíjí se zároveň organism z nich složený. Ač lidská společnost není živočišným organismem v tom rozumu, že by její části hmotně k sobě lnuly jako v shluku biologickém, přece i v ní patrna solidarita mezi bytostmi, které tu sdruženy za společným cílem; i ona se rozvíjí pouze rozvojem svých jedinců. A tito připoutání jsou tisícerými svazky k společnosti minulé, přítomné i budoucí. Rodíce se uprostřed lidského družstva, těží po celý svůj život ze všech pokladů, které nastřádali předkové, z pomoci a součinnosti svých vrstevníků, a sami pomáhají upravovati půdu pro potomstvo. Byla kdysi nauka, která opomíjejíc všech těchto svazků člověka se společností, pojímala jej jako bytost hned od narození osamělou a rázem vyspělou a vyměřovala s tohoto nesprávného hlediska jeho práva a povinnosti.

Theorie o solidaritě bytostí hledí zcela jinak na poměr mezi jedincem a společností. Ukazujíc na fakt, že člověk hned od počátku svého života stává se bezděčným údem družstva lidského, to že je věc přirozeného řádu, mocnějšího nad jeho vůli a předcházejícího jeho souhlas, dále že jedinec ani později se nikterak nemůže vymaniti ze svazků, v nichž se ocitl, vytýká další toho důsledky. Jest předně mezi každým jedincem a všemi ostatními nezbytná výměna služeb tak, že nikdo nemůže rozvíjeti své schopnosti a činnosti, leda je-li podporován schopnostmi a činnostmi svých vrstevníků, a chce-li dospěti výše, není s to, leda těží-li z nastřádaných schopností a činností také lidí minulých. Z toho plyne, že nelze provésti spravedlnost v společnosti, pokud každý z lidí neuzná, že jest dlužníkem všech těch, od nichž služby přijímá, že je povinen nejen užívati výhod, ale i účastniti se dle své možnosti i břemen společnosti lidské, aby zachováno a rozhojněno bylo všecko užitečné, čeho se domohla, i pro potomky. Teprve splatí-li tento dluh, jest jinak svoboden. Záhadu sociální jest řešiti podobným způsobem, jak se řešívá v družstvech akcionářů. Tito, sjednocujíce svou inteligenci a svůj kapitál k nějakému podniku, vyšetřují přirozené podmínky jeho zdaru a dohodují se předem jako rovnocenní činitelé o slušném rozdělení ztráty i zisku, což bývá obsahem smlouvy (kontraktu) mezi nimi. Vytknuvše si tyto podmínky své součinnosti, dávají si jméno »společnost«, ale je patrno, že tím neutvořili nějaké vyšší moci nad sebou, aby se míchala mezi ně a rozhodovala o nich, nýbrž oni sami si upravují vespolný poměr svobodným dohodnutím. Ve-

liká společnost lidská liší se od spolku akcionářů tím, že se v ní každý člověk ocitnje bez jakékoli předchozí úmluvy a stává se tedy členem tohoto družstva bezděky. I nebude v něm spokojen, leč by jeho práva a povinnosti byly tak vyměřeny, jak asi bývají stanoveny ve smlouvě akcionářů, čili tak, jako by byl před ustavením lidské společnosti brán na potaz a souhlasil jako svobodný a všem ostatním účastníkům rovný činitel s podmínkami mu předloženými. Jde tedy o »sociální quasikontrakt«, předjímající souhlas všech kontrahentů. Tento quasikontrakt přihlédati bude ne k soukromým vztahům mezi jednotlivci, nýbrž k všeobecným mezi každým a všemi; vyvěraje ze souhlasu všech účastníků, bude vlastně dílem těch, od nichž pochází, t. j. od lidí pro lidi, a ne od nějaké vyšší mocnosti nad nimi. Jeho principem musí býti, že při všech nerovnostech mezi jedinci co do věku, pohlaví, fysické síly, inteligence a p. jest mezi všemi údy asociace lidské jistá prvotní totožnost, ta, že jsou bytostmi živoucími, myslícími a svědomými. Proto musí jim všem býti přiznána rovnocennost v právu sociálním a dle ní prováděti se jako dle koëficientu rozdělení výhod a břemen společenských. Přirozené rozdíly mezi lidmi nepominou, ale nemají býti rozmnožovány nerovností práva. Jest arci obtížno upraviti takový quasikontrakt; jest otázka, kdo se má podjíti toho úkolu, jakým způsobem stanoviti přehled výhod a břemen společenských a spravedlivě je roztříditi mezi všecky členy družstva: ale uvážiti jest, že i aplikace zákonů fysických, chemických a jiných nebývá bez obtíží. Positivnímu zákonodárství zůstává vyhrazeno, aby tento quasikontrakt stvrdilo a staralo se o to, aby byl prováděn. Ježto však zevnější zákony málokdy vystačují k tomu, aby příkazy jejich byly skutečně plněny, pečovati jest o novou úpravu vychování lidského, aby v každém jedinci probuzeno bylo živé povědomí toho, že jest bytostí sociální, zavázanou každým svým činem splácetí svůj společenský dluh. Z té příčiny připojil spisovatel k své knize tři zprávy o jednání kongresu, který rokoval (r. 1900) v Paříži o potřebě takové sociální výchovy, přidržuje se důvodů přednesených mu právě od L. Bourgeoise.

Kniha, odvozujíc z ponětí solidarity povinnost jednoho každého splácetí sociální dluh, osvětluje neoprávněnost příkrého, soběstačného individualismu, sbližuje jedince se společností a naplňuje oba tyto dosavadní soky duchem smíru. Spisovatel, znaje výhody spolčování při soukromých družstvech, přeje si, aby z něho těžila i veliká asociace lidská, ale tak, aby výhody tyto byly spravedlivě rozděleny mezi všechny její účastníky, a netyly z nich pouze některé třídy neb stavy. Odtud zrodil se jeho pomysl o quasikontraktu společenském jakožto vyrovnateli všech dosavadních neshod a rozbrojů, pomysl arci nesnadno provedný a sluchu nynějšího pokolení i neobvyklý. Bourgeois, netaje si těchto nesnází, naléhá důrazně na opravu výchovy lidské — patrně proto, že více si slibuje od budoucnosti než od přítomnosti. *Ot. Y.*

*

PŘEHLEDY ČASOPISECKÉ.

Květy (ročn. XXIII.—1901).

Dr. F. X. Jiřík: Ze světové výstavy pařížské 1900. (I. 65. n.)

Výstava pařížská ve svých odděleních uměleckého průmyslu neosvítila novým světlem moderního slohu ani neukázala nových horizontů nebo nových cest budoucího vývoje. Ale proto přece byla hodna studia, ježto umožnila pozorování vzácných a těžko přístupných předmětů v retrospektivách a předvedla umělecké snahy veškerého světa aspoň ve hrubých rysech.

Angelo Conti: Umění Mus. (Z knihy »Blažený břeh« přeložila M. Kalašová II. str. 326.)

Myšlenky mnohé upomínají na Schopenhauera a Nietzscheho. O hudbě samé (= umění Mus) mluví se tu způsobem nejasným, rozplývajícím se přímo v nazírání mystické, ale přece tu a tam dosti zajímavým.

Položiv si heslo »Umění jako magie jest praktickou metafysikou«, tvrdí, že všecka umění snaží se dosíci stavu hudby. Hudba sama jest pak synthesou všech umění. Podstata hudby není ve zvucích, jako není podstata malby v barvách. Barvy a zvuky jsou prostředkem výrazu. — Malba i sochařství vyjadřují to, co se mezi proměnnými jevy projevuje v podobě života, jsou představiteli dokonalého jevu, totiž idey platonské.. Poesie, jako umění hudebné, zdá se již přináležeti k jinému světu. Hudba sahá za jevy, za ideje a dospívá až . . . k místu, kde přebývá život.«

Každá vlna zvuková má prý moc vzbuditi našeho ducha, aby pocítil totožnost vlastního života s životem věcí. Zvuky pak zmlkají v pausách a nelze prý si představiti podstatu hudby leda sledem ticha mezi zvučnými intervaly, totiž objevením ticha ve formě rythmu. V rythmu pak projevuje se veliký dech Všehomíra, tep jeho srdce, z něhož plyne síla, jež se přeměňuje v radost nebo bol.

Tyto protivy jsou ozvěnou jediné vůle, věčné a nekonečné. A jako nevidí spisovatel podstaty hudby ve zvucích, nýbrž v tichu, jež jde před zvuky, a v tichu, jež po zvucích následuje, tak i podstata života není ve zvucích, nýbrž v tichu. »V hudbě nese se duše po proudu zvuků k moři ticha a rythmus jest dechem tohoto moře.«

Vedle zákonů »číselných« pro architekturu a hudbu, jimž se učí na školách uměleckých, uznává spis. ještě jiné zákony »povahy metafysické«, kterým se genius nepřiučil a jichž následuje bezděky. Přijde tudíž často do sporu s panujícími školami a výzkumy jeho zdají se bludy. »Rythmus objevuje se, kde mlčí obyčejný zákon, kde není pravidel; neboť podstata jeho jest metafysická. Jedním z hlavních znaků uměleckého veledíla jest zjeviti se jako zázrak, zjeviti se tajemně, mimo kausálný zákon, aniž se ví, jak se zrodilo. To prý se děje v hudbě. (Srv. Schopenhauer: Hudba = bezprostřední zpředmětnění vůle, Wagner: Hudba = eine Offenbarung aus einer anderen Welt.) Poesie a hudba jsou umění, jimž netřeba světla, projevují se v čase, jiná umění žijí v prostoru. Čas jest říše noci, prostor

říše světla. »V čase mluví taj rythmem veršů a rythmem zvuků zjevuje se v přírodě jednost všech věcí; v prostoru projevuje se množnost, různost, zlomkovitost Vůle, podstaty světa, a nesčíslných individuích; prostor jest říše dne, královstvím iluse; čas jest královstvím lásky a smrti.«

Dr. Václ. Auersperger.

Česká Revue, red. B. Raýman a J. Vrchlický. 1902 č. 8.

Dr. K. Krofta obšírně a důkladně posuzuje spis Hynka Hrubého »České postily. Studie literárně a kulturně historická.« Recensent v prvních odstavcích s velikou přesností a úplností vystihl význam postil v myšlenkovém hnutí.

V souborech výkladů na evangelia a epištoly, pro něž ve středověku ujalo se jméno postila, obráží se celý středověký křesťanský názor světa. V Čechách první původní postily objevují se současně s počátky oněch reformních snah, které byly předzvěstí hnutí husitského. Mužové, kteří stojí v čele hnutí husitského, Hus a Chelčický, Jakoubek a Rokycana ukládají do postil celý svůj názor světový. Probírajíce se jimi, pohybujeme se na vrcholech tehdejšího duševního života. V XVI. století samostatný náboženský vývoj našeho národa přestává skoro docela; bratr Lukáš je v té době jediný theolog český (jeho postily ztraceny), v jehož spisech projevuje se poměrně samostatné pojímání theologických otázek. Po něm nastává doba trpného přejímání cizích názorů náboženských.

Postily v té době již nejsou výrazem nejpokročilejších proudů myšlenkových, jejich skladatelé jsou mužové menšího významu. Po obratu bělohorském píší postily hlavně jezuité; s klesáním myšlenkové úrovně postil vyniká snaha po lidovosti, jež zabíhá až ve vulgárnost. Historický význam jich záleží pouze v tom, že kreslí někdy obraz společenských poměrů své doby, a že poznáváme, co lidu v té době podáváno. I tohoto významu pozbývají postily v stol. XIX., kdy téměř se ztrácejí v spoustě ostatní literatury, nemajíce z pravidla ani značnější ceny literární. Tedy vylíčiti zevrubně historii českých postil znamenalo by předvésti valnou část duševního vývoje českého národa. Ale kniha Hrubého, jak referent přesvědčivě ukazuje, tomuto úkolu nedostála. Jako hlavní vady vytýká: Hrubý zabývá se podrobně jen postilami českou řečí psanými, kdežto postily od českých auktorů jazykem latinským napsané odbývá povrchními poznámkami. Spisovatel neuznal za dobré seznámiti se podrobněji s ostatní literární činností mužů, o jejichž postilách jedná. Jeho rozborům postil vadí nedostatek porozumění pro to, co je v nich historicky důležité a co je vedlejší, co je společno všem postilám středověkým a co je pro tu neb onu postilu význačné. Na př. Husova česká postila z veliké části i se všemi citáty a doklady náleží Viklefovi, ale Hrubý rozebírá jeho postilu jako dílo naprosto původní. *I. G.*

Monatshefte der Comenius Gesellschaft sešit 3. a 4. 1902.

Reformní školy v Německu. Tyto vyšší (střední) školy se společným podstavkem založené, jak už jsme dříve se zmínili — na zásadách Komenského v »didaktice« (české i latinské) proslovených — nabývají v Německu víc a více půdy. Dle zprávy o nich podané v 3. a 4. sešitě časopisu uvedeného (»Die weitere Entwicklung

der Reformschulen nach dem Altonaer und dem Frankfurter System« od prof. dra Lentze) bylo jich v lednu t. r. již 37; co nevidět bude jich dalších 15 zřízeno, a to také v Bremech, Kolíně, Düsseldorfu, Mannheimu, Bukovci, Cáchách, Drážďanech (na Janově městě). Všechny novější školy tyto zařízeny jsou dle systému frankfurtského; počínají tudy v nich vyučovati francouzštině v sextě (u nás v primě), latině v tercii (u nás v kvartě — latině se tam učí tedy po šest let: v tercii dolní a horní, v sekundě dolní a horní, v primě dolní a horní), řečtině nebo angličině v dolní sekundě, u nás v sextě — tedy se těmto jazykům v humanistickém nebo reálném gymnasiu vyučuje po čtyři roky). Důvěra v nový tento školní útvar bytně se zvýšila výsledkem zkoušky zralosti, r. 1901 o velikonoci poprvé na takovém učilišti konané. Zkouška ta byla konána na gymnasiu Goethově ve Frankfurtě, jehož ředitelem jest dr. Reinhardt, který v prvých ročnících časop. »Monatshefte der Comeniusgesellschaft« soustavu frankfurtskou na základech Komenského didaktiky byl vyložil. Zkoušce byli přítomni: provinciální školní rada (u nás zemský školní dozorce) a dva ministeriální radové. Z 38 žáků obou vrchních prim osvobozeno 22 od ústní zkoušky; ostatní až na 1 obstáli. Na reálních gymnasiích ve Frankfurtě (na dvou) všichni abiturienti zkoušku vybyli s úspěchem. Při tom jest podotknouti, že na žádné z těchto škol nebylo žactvo snad vybrakované. Aby bylo zjištěno, zdali se nový učebný řád osvědčí také při žactvu průměrného nadání, zřídka který žák nechán třídu opakovati, ba r. 1893, 1894, 1898 a 1900 na Goethově gymnasiu všichni žáci postoupili. Žactvo nebylo ani přetěžováno. Právem ředitel dr. Reinhardt podotýká v příslušné své zprávě: »Dle těchto zkušeností zdá se oprávněným závěr, že se učebný tento postup osvědčí všude tam, kde se pracuje věrně a svědomitě.«

Školní konference v červnu 1900 v Berlíně konaná, s počátku nejevila valné přízně k novému zařízení, ale jediný zástupce reformních škol na ní, dotčený již ředitel dr. Reinhardt, obhájil ho šťastně. Zejména ho podporovali také zástupcové vojenského školství, generál pěchoty von Funck, gen. dozorce vojenských ústavů vychovávacích a vyučovacích, a generál-major v. Seckendorf, velitel kadetního sboru. Tito dva zástupcové vytýkali veliké pedagogické přednosti společné podstavky a proslovili se, že zařízení to zavedou na ústavech vojenských, rozšíří-li se po ústavech civilních. Výsledkem jednání toho jest císařské rozhodnutí ze dne 26. listopadu 1900, v němž se vzhledem škol reformních praví toto: »Zařízení škol dle altonských a frankfurtských učebných osnov svědčilo se celkem dle dosavadních zkušeností pro místa, kde jest. Podstavkem společným, zabírajícím i školu reální, poskytuje zároveň sociální výhody, která nesmí býti nedoceňována. Proto si přeji, aby v pokuse tom bylo netoliko vhodným způsobem pokračováno, nýbrž aby byl zkoušen na širším základě, kde jsou vhodné k němu podmínky.« *Kč.*

Историческое обозрѣніе. Сборникъ Историческаго Общества при Императорскомъ С.-Петербургскомъ Университетѣ, издаваемый подъ редакціей Н. И. Карѣева. (Svazek XXII, str. 1—52. r. 1901.)

Н. И. Карѣевъ: »Теорія личности« П. Л. Лаврова. (К исторіи соціологіи въ Россіи).

Znamenitý ruský učenec Karějev podává přehled filosofie P. Lavrova, nedávno zemřelého prvního sociologa ruského*). V druhé polovici XIX. stol. objevilo se učení o »všemohoucnosti individua« a nalezlo stejně mnoho horlivých zastánců jako protivníků. Lavrov po 40 let bojoval pod jeho praporem. Sám nejprve pracoval v psychologii, noetice a v ethice, kde tenkráte panoval přísně individualistický směr, kdežto dnes se jím sociologie nevyhýbá. Přimykal se k levému křídlu hegelovců. Již však v »Očerkach voprosov praktičeskoj filosofii« (1860) přechází k sociální ethice a sociologii a vyslovuje nezbytnost vybudovati »theorii individualistní«. »Pro vybudování vědecké ethiky a politiky jest nezbytna psychologická theorie individualistní, bez níž zároveň není myslitelna ani kritika sociálních forem.« (11) Při tom pak hledí nejen k theoretické, nýbrž i praktické stránce otázky.

Lavrov pojímal individuum jako prius společnosti a k otázce: »která kategorie jevů má se přijmouti za prvek podmiňující ostatní jevy,« odpovídá, že jevy individua, a proto studium individuam usí předcházeti před studiem společnosti. Počátek pak dán je sebepoznáním já. A tak viděti, že Lavrov založil svou sociologii na psychologii, a poněvadž člověk byl předmětem jeho filosofie, zval ji »anthropologismem«. »Theorie individuality předchází theorii společnosti, psychologie sociologii (14). Základními vlastnostmi individua jsou »vědění« a »tvoření« (konání), pohnutkou pro ně pak snaha po ukojení. Pokročilý člověk ukájí se v mravnosti života, ale i tu základ je týž.

Theorie individualistní byla u Lavrova nejen psychologická, nýbrž i ethická. To podrobně vyložil r. 1870 ve své práci »Современныя ученія о нравственности и ея исторія«, k níž položen základ již v »Očerkach«. »Aby se začaly dějiny člověka, aby se začala vzdělanost, aby zrodila se mravnost, jest nezbytno, aby tvoření člověka se obrátilo na něho samého, aby k poznání svého *já* připojil představu téhož já«, kterouž vytváří fantasie. »Toto druhé já je ideální, jest důstojnost lidská.« »Žádosti vznikající z ponětí o osobní důstojnosti jsou různé: jako *ideál* důstojnost žádá vážnosti; jako *osobní*, zvláštní ideál žádá *samostatnosti* osoby; jako *účel*, k němuž třeba cíliti, nemůže-li ho býti plně dosaženo, žádá 1. *činnosti* odpovídající účelu, 2. odstranění překážek, spoutávajících osobu, překážejících jí uskutečniti tento ideál slovem i skutkem: žádá *svobody* osoby.« K provedení slouží člověku tři síly: fysická, rozumu a charakteru. Odtud pak dále Lavrov odvozuje bezpodmínečné právo člověka vše i všecky podrobovati své osobní individualitě. Tím pak mravní jednání jeho vyloučeno z ústředí a vráceno nitru.

Ale tímto bezpodmínečným egoismem nelze vyzbrojiti jednotlivce. Jest totiž obklopen slabšími, rovnomocnými i silnějšími předměty, které působí v něm nové city a nové rysy ideálu lidské důstojnosti. Tak s panovačností vzniká milosrdenství k slabším, se strachem před přemocí vzniká sebezapření, v zápasu s rovnými vzniká spravedlnost. Prvé a druhé však není »bezpodmínečným prvkem«; pouze princip spravedlnosti může dáti čistě mravní význam i milosrdenství i sebezapření. Jednání individua podmíněno je vzájemnými ústupky, a z toho vzniká

*) Článek v Ottově Naučném slovníku nijak nepostihuje významu tohoto filosofa.

Goethe nehloubal o posledních tajemstvích úsoby. Základem jeho stavby jest dvé projevův: individualita a typický vývoj. Na těchto základních pilířích buduje, ovšem tak, že se všech stran snáší materiálie, pořádá je a vystavuje. K pozorování měl vlohu; podněcovala jej mimo to k němu živá matka a upravovala je methodická přísnost otce. Záhy se učí, co později opisuje za bytost vědeckého pozorování: »upravovati přemýšlení, pořádati zkušenost a zadržovati okamžik.« Dar pozorovací dozrál v Goethovi záhy. K němu přistupuje ještě jakýsi pud, jímž dovedl z jednotlivých, zjevných rysův usuzovati na skryté.

Goethe jest sice jelikož přírodovědec a jako psycholog (tato věda jest mu toliko částí přírodní vědy = Naturlehre) empirikem; ale zkušenost mu má naprosto toliko ztvrzovati idee, které již má, kteréž alespoň přináší již v systematické zpracování empirie. Základní názory, z nichžto se buduje jeho psychologie, nevzrůstají z úmyslného pozorování, nýbrž z pudové předtuchy. Odtud plyne věc pro jeho dušesloví tak důležitá a plodná, totiž idea o vnitřní stejnorodosti neb alespoň dalekosáhlé příbuznosti všech karakterů. Za pobytu v Štrasburku, kde poznal Herdera a obíral se pilně Shakespearem a podivoval se Ervinu ze Steinbacha, zrodil se v Goethovi pojem demonického, který má v jeho psychologii význam střediskový. Tam v něm vzniká pojem »velikého muže« a vyniká pak způsobem překvapujícím. Velikým mužem jest mu, »kdo má vlastní střed«, t. j. v němž jest určitá vnitřní nezbytnost nutíc', jednati právě tak — t. j. právě typus, který Goethe později poznamenává tajemným, často téměř mysticky užívaným výrazem demonický. V Strasburku (vlastně v Sesenheimu) nabývá jeho dosud dosti akademická bledá psychologie nového momentu, učí se znamenati pojem nálady. A tak učedník Shakespearův může brzy kresliti již karakterní typy, v nichž se modifikuje všeobecně lidský základ dvojím způsobem: individualitou všeobecně a náladou okamžiku zvláště. Tak vytvořil lidi, s nimiž každý (čtenář nebo divák) alespoň v jistých příčinách mohl se cítiti zpříbuzněným. Odtud stali se Götz Berlichingský a Werther tak účinlivými. Od té doby počínajíc jest Goethova psychologie hotova. Psychologie jest pro něho naukou o tektonice karakterův, o budování individualit. Zájem jeho zastavuje se naprosto u karakteru, u individuální obzvláštnosti. Chybí u něho téměř úplně psychologický zájem, nejsilnější u dramatiků jeho doby, zájem v psychologii činu. Pro Goetha jednání není více nežli symptomem pro zvláštnost osoby a její nálady. Povaha jako taková jest Goethovi věcí hlavní, a proto také pečlivěji motivuje nežli na příkl. Schiller. Ustupuje u něho také zájem o psychologii situace, příznačný pro starý anglický román. Proto nikde u Goetha neshledáváme pokus, líčiti karakter v jeho vzniku; vyličuje se toliko vývoj jeho ze zárodku vrozeného. Karakter v ucelené psychologii Goethově utváří příroda ze dvou elementů: z pevného jádra, jež způsobeno jest právě individualitou a které později rád dle Leibnize zove »entelechii«, a z částí více hybných, plynulých. Při tom jest patrně na snadě obdoba s moderním přírodovědeckým pojímáním »buňky«. Ale nevzniká každé jednání z tohoto jádra; vedle něho jsou jiné vlastnosti n. disposice, které sdílí jednotlivec s ostatními; neboť »každý karakter, budiž sebe obzvláštnějším, a vše, co má býti vytvářeno, počínajíc od kamene až po člověka, má všeobecnost.«

Jsou po přednosti zděděny, podány dochováváním. Proto si Goethe tropí posměšky ze sebechvály »originalního«. »Kein Lebendiges ist Eins, immer ists ein Vieles« (Epirrhema). »Přesně vzato jsme všichni bytostmi kolektivními« (Rozpr. s Eckerm.). Předjímá tu Goethe pro psychologii, co moderní biologie tvrdí vzhledem každého organismu, totiž že jest kolektivum, »buňkovým státem.«

Tímto spojením různorodých součástí jest vůbec člověku umožněna volnost pohybu. Kdyby neměl nic nežli ono duševní jádro, byl by každý člověk karakterovou rolí ve smyslu klasicistického dramata: byl by vždy jen hrdinou nebo sketou, jen žárlivcem nebo lakomcem. Tak přivádějí se k místu právě oni »demoničtí«, v nichž jedna karakteristická disposice má tak mocnou převahu nad ostatním, že jí musejí neustále následovati, a kteříž energií svých životních projevův ohromný vykonávají vliv také na jiné (Egmont svou láskou k životu, Faust pudem po poznání, Napoleon mocí panovačnou, Byron básnickou silou). Ale »demoničtí« jsou výjimkou. U většiny smrtelníků vyvažuje síla vedlejších vlastností sílu nejvnitřnější bytosti. Z onoho nejvniternějšího jádra individuality vyrůstá potřeba každého tvora, aby se vyvíjel přiměřeně svému vlastnímu »tvořivému pudu« (»Formtrieb«), Nutivost k tomu zove »streben« (snažiti se); výrazy »irren« a »Irrthum« poznačuje každou odchylku od přímé cesty toho vnitřního jejího vytyčení, každé přemožení nejvlastnějšího, což máme, jinými silami. Dle toho vykládati jest známý jeho verš:

Es irrt der Mensch, so lang er strebt.

Úhrnnost sil, které nás tíží, tlumí, dusí, zove »das Niederträchtige«, co nás táhne dolů; (v českém podlý, padlý cítiti význam něm. nieder-trachten, snažiti-dolů). Protivou k tomu je bytné, které »úsilno povznáší z prachu k nivám vznešených předků«, věčně ženské, které nás k sobě přitahuje. Tak se Goethova psychologie vyvíjí k morálce; neboť krásné, přirozené, bytné jest mu také jediným, po čemž jest se snažiti.

Z neustálého boje mezi jádrem individuality a ostatními disposicemi — boj ten jest právě život — možno však přece nabýti jistých typických zkušeností. Každý karakter má účastenství ve »všeobecnosti«, proto také musí každý prožiti určité stupně vývoje. Stupně ty Goethe viděl před sebou tak jasně, že by je byl mohl chápati. Dvakrát vylíčil typický vývoj člověka úplně. Jednou nejstručnějšími obsažitými na výsost slovy v básni s monumentalním názvem »Urworte, Orphisch«, a po druhé na vynikajícím zástupci normalního vývoje, na sobě samém v díle »Dichtung und Wahrheit.«

Goethe svou psychologii individuální třikrát příležitě přenáší do psychologie lidové, národové, do líčení všeobecného lidského vytváření, načrtávaje nejstarší stupně kulturních dějin v »Pandoře«, v »Prometheovi« a v první části slavnostního průvodu ve »Faustu«. A tu se shledáváme již zase s biogenetickým základním zákonem Haecklem hlásaným, že jednotlivec zažívá touž osnovu vývoje sám v sobě jako celost, k níž náleží, celkem. »Wenn auch die Welt im Ganzen vorschreitet, die Jugend muss doch immer wieder von vorn anfangen und als Individuum die Epochen der Weltkultur durchmachen« (Gespr. mit Eckerm.) *Kč.*

ZPRÁVY.

Dr. Th. Zell jest representantem zvláštního směru filologicko-mythologicko-historického, jejž poznati lze z této ukázky. Poněvadž slabý člověk přemohl a podrobil si svým rozumem zvířata, silou tělesnou nad něho daleko vynikající, a poněvadž se snaží i ostatní přemocné živly upoutati ve svou službu, jest mu zvláště sympatickým, když nehorázní chlapíci jsou přemoženi od malých lstných lidí. S takovými povídkami shledáme se u všech národů. Rytířů, vítězů nad obry a draky je celá halda. Biblická historka o malém Davidu, který přemohl obra Goliáše, je typem takových bojů. Aby se na tomto oboru dodělali podivuhodných výsledků, zkonstruovali si nadpozemské bytosti jednooké. Neboť vnitřní nepravděpodobnost, že by takový netvor kdy žil, je patrna. Příroda je příliš moudrá, aby takový poklad dala tvoru jen jednou: dává každému výše organisovanému tvoru ještě jedno oko do zálohy. To však fantastům nehodilo se do noty, neboť jedno oko lze přirozeně snadněji vypíchnouti než dvě. Kdyby vypravěč líčil, jak člověk dvojokého obra zraku zbavil, bylo by vždy nepravděpodobné, že se mu to podařilo. Každý, komu se píchne do oka, bezděčně trhne sebou a činí nepravděpodobným, že by se podařilo úplné oslepení. Jen tímto postupem myšlenkovým lze vysvětliti, že Homér z kruhovitosti oka (Kreisäugigkeit) Polyfemova, které nerozumí, dělá jednookost.« Jak bude as vypadati celá mythologie řecká dle vzoru Zellova? *Kí.*

Biskup dr. Keppler v Rottenburgu aproboval spis Ehrhardův: Der Katholicismus und das 20 Jahrhundert, který v Rakousku způsobil takový rozruch. O tom svém rozhodnutí, které by mohlo vůči odporu vyvolanému spisem u nás překvapiti, promluvil Keppler při příležitosti takto: »Schválil jsem tuto knihu, poněvadž biskup neodepře schválení, když není závady v ohledu víry a mravnosti. Že jsem měl své pochybnosti, naznačil jsem v aprobaci; neváhám prohlásiti, že se tyto pochybnosti nevztahují na jednotlivé vývody a tvrzení spisu, nýbrž na jeho základ a základní směr. Ten pokládám za pochybený, ač nepochybuji o bona fides a dobrém úmyslu spisovatele nikterak; základní chyba knihy jest dle mého přesvědčení v tom, že pokládá smír katolictví s moderní vzdělaností, katolictví s moderní vědou za možný, že se oň snaží a jej navodit chce, aniž dříve súčtoval důkladně s moderní vzdělaností a vědou, aniž vyloučil, odmítl a

odsoudil zřejmě a určitě vše to, co v této vzdělanosti a vědě nelze dokázati, co není života schopno, zdrávo a udržitelno, nýbrž spíše klamno, lživo, zkaženo, otráveno a shnilo. Jest možný smír křesťanství a katolictví s oním způsobem moderní vzdělanosti, která ducha a srdce, duši a tělo člověka vyssává a nemocnými činí? Jest možný smír katolictví s onou vědou, nyní tak se roztahující, která se netají s úhlavní nenávistí proti víře náboženské, která boha popírá i zázraky, která se jmenuje nepředpojatou (voraussetzungslos), ale předpojatým míněním je všecka upoutána a zaslepena, míněním, že boha není, že divů a zjevení božího není a že nejsou možny, že víra je pošetilost a nedá se s pravou vědou spojiti? — Tuto vědu, tuto vzdělanost měl Ehrhard dříve odmítnouti, ztrestati, na pranýř postaviti: pak by se mohlo o smíru katolictví s vědou a kulturou mluviti. Že toho neučinil, stalo se mu osudným; zavlekl do knihy své povážlivý nedostatek jasnosti, přesnosti, mužné rozhodnosti; vedlo to k mnohým nedorozuměním a mnohde narazilo, uvedlo spisovatele v nepravé světlo, jako by koketoval s tendencemi, proti nimž postaviti se je naší povinnosti, jako by chtěl omývati, zakrývati, vyhýbati se, vybočiti, svaté chabě zraditi, což zajisté není jeho úmyslem: připravilo to knihu takměř o všechnu její cenu a užitečnost, ba učinilo ji nebezpečnou; získalo mu chvály a vynášení se strany, od níž býti chválenu jej do hloubi duše urážeti musí. Doufejme, že Ehrhard ve své odpovědi a v dalších vydáních díla svého důkladně tuto chybu napraví a svůj reformní pokus postaví na solidnější základ.« — Zůstává zajímavým faktem, že Ehrhardovu knihu aproboval biskup, a vedle toho odsouzení její ústy téhož biskupa. Analogických fakt je v Německu více, na př. při Hahnově případě. *Kř.*

Stigma. Úkazu známého z hypnotické praxe (viz Základy psychologie str. 169) pod tímto jménem zajímavý doklad poskytuje jakás jeptiška v Aveyronu (u Laissacu), která se domnívá, že je čertem posedlá. Napadnou-li ji záchvaty, křičí hrozně a říká pak, že ji čert kouše a pálí. Skutečně jest tato autosugesce tak mocná, že na místech těla, kde cítila v záchvatu bolest, jsou stopy zubů a spálenin. Též to je zajímavé, že v dobách záchvatu nesnese pohledu na posvátné věci, na kříž, na modlitby, na obraz světce; to vše z domněnky posedlosti. *Kř.*

Úmrtí. Dne 1. července zemřel pedagog český Jan Lepař, bývalý ředitel učitelského ústavu a školní dozorce českých škol pražských. Narodil se 16. května 1827 a od roku 1851 působil jako učitel na různých ústavech německých a českých jsa vydatně činným i literárně. Nehledě k četným knihám školním, z nichž učebnice dějepisu a statistika mocnářství rakouského dlouho na školách se držely, psal mnoho zeměpisných a pedagogických článků a větší pojednání do pedagogického měsíčníku Škola a Život: O methodách a jich logické příbuznosti, které vyšlo také samostatně v Urbánkově bibliotéce pedagogické. Lepař ujímal se velice methody analytické, která také nyní přichází opět do módy; avšak neviděl v ní všechnu spásu didaktického postupu. Na otázku, která methoda je nejlepší?, odpovídá zcela ve smyslu Komenského, že ta, která hovíc dospělosti dítek a jejich potřebám všechny různé methody, pokud mezi sebou jsou svorné nebo se doplňují, vespolek spojuje. Methody dělí dle pořádku v rozvíjení představ (genetická, analytická, synthetická);

dle prostředků učebných (na př. akroamatická, názorná, napodobovací); dle vzdělání žákův (encyklická, vědecká). Již pouhá jména method ukazují, že seskupení jejich neděje se dle skutečné logické příbuznosti, avšak pro přehled seskupení to stačí. Lepař byl delší dobu spoluredaktorem a samostatným redaktorem Časopisu čes. musea a komisařem při zkouškách kandidátů učitelství gymnasijního. *Kř.*

Novinky pražské universitní knihovny. Lechartier, G. David Hume. Paris, Alcan 1900. (12 E 741.) — Florenz, K. Japanische Mythologie. Tokyo, Hobunša 1901. (23 F 447.) — Weismann, A. Vorträge über Descendenztheorie. Jena, Fischer 1902. 2 sv. (12 C 437.) — Braun, Lily, Die Frauenfrage. Lpz. Hirzel 1901. (13 D 456.) — Siebeck, H. Goethe als Denker. Stuttgart, Frommann 1902. (Frommanns Klassiker XV.) (12 F 634.) — Villa, G. Einleitung in die Psychologie der Gegenwart. Übers. v. Chr. D. Pflaum. Lpz. Teubner 1902. (12 C 435.) — Wihan, R. Menschenglück u. Veredlung. Trautenau, Albanus 1902. (12 F 828.) — Fischer, K. Hegels Leben, Werke und Lehre. Heidelberg, Winter 1901. 8°. (Geschichte der neuern Philosophie. Neue Gesammtausgabe Bd. VII. 1. 2.) (3 E 306.) — Palágyi, M. Der Streit der Psychologisten u. Formalisten in der modernen Logik. Lpz. Engelmann 1902. (12 C 431.) — Korschelt, E. & Heider, K. Lehrbuch der vergleichenden Entwicklungsgeschichte der wirbellosen Thiere. Jena, Fischer 1902. (16 C 173.) — Ziehen, Th. Über die allgemeinen Beziehungen zwischen Gehirn und Seelenleben. Lpz. Barth 1902. (12 C 430.) — Dubois, R. Leçons de physiologie. Paris, Carré 1898. (O jevech životních, shodných u zvířat a rostlin.) (16 C 271.) — Möbius, P. J. Ueber Kunst und Künstler. Lpz. Barth 1901. ill. (11 F 254.) — Isajev, A. A. O socializmě našich dnej. Stuttgart, Dietz 1902. (13 C 314.) — Maitland, F. W. English Law and the Renaissance. Cambridge, University Press 1901. (4 H 208.) — Séailles, G. Essai sur le génie dans l'art. 2. vyd. Paris, Alcan 1897. (12 E 729.) — Moos, P. Moderne Musikästhetik in Deutschland. Lpz. Seemann 1902. 8°. (11 C 349.) — Groos, K. Der aesthetische Genuss. Giessen, Richer 1902. (12 F 827.) — Nodnagel, E. O. Jenseits von Wagner und Liszt. Profile und Perspektiven. Königsberg 1902. (11 E 306.) — Rickert, H. Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung. Tübingen 1902. 8°. (12 C 425.) — Ribot, Th. Essai su l'imagination créatrice. Paris, Alcan 1900. (12 E 728.) — Locke, J. An essay concerning human understanding Collated . . . by A. C. Fraser. Oxford, Clarendon 1894. 2 sv. (12 E 740.) — Ernst, A. Lenaus Frauengestalten. Stuttgart, Krappe 1902. (3 E 392.) — Paulhan, F. Psychologie de l'invention. Paris, Alcan 1901. (12 H 517.)

Degenerace a regenerace ve společnosti lidské.

Napsal Dr. Richard Adamík.

Pohlížíme-li na společnost s hlediska zdraví, postřehneme v ní dva velké proudy, které ji ženou, ovládají. První z nich posilovaný stále novými zdroji jak chorob získaných tak dědičných snaží se přivést společenský systém k rozkladu a zániku — to jest proud postupné degenerace; druhý, síla regenerační, čelí proti prvému, jednak svou silou přirozenou a nad to vzděláním a uvědoměním lidským; tato snaží se získat vrch ve směru postupného vývoje. — Výslednicí těchto dvou elementárních sil, jež stále jsou v zápase, dána jest míra zdraví jisté společnosti: od nich závisí zdatnost a síla nejen na poli tělesném, ale i duševním, v nich je založena schopnost příštích pokolení, jak se týče, jich slabost, rozpad.

Známkou těchto dvou organických pochodů jest, že se odehrávají nejčastěji v několika pokoleních a sice cestou dědičnosti. Připomeňme si jen nějakou osobnost dědičně zatíženou — neboť příkladů máme až s dostatek ve všedním životě — na př. člověka zatíženého náchylností k sebevraždě — tu možno téměř vždy dokázat v předchozích pokoleních duševní neb nervové zatížení a možno sledovat postup ten na cestě dědičnosti. — V denním životě jsme zvyklí vymezovat svůj názor na člověka příliš úzce; chápeme nejčastěji jen karakter jednotlivce bez jeho vztahů a souvislosti s pokoleními předchozími a bez vlivů, které na tyto působily. Chceme-li pochopit dosah degenerace a regenerace pro společnost, musíme počítat s celými rody; tu pak se nám zjeví ony ztajené příčiny jistých nápadných událostí, souvislost nahodilých fakt, vysvětlení výstředních činů; nabudeme tak klíče k luštění jistých karakterů a jistých rodů.

Naše pozornost budiž především věnována rozsahu degenerace. Degenerace znamená v podstatě dědičnou úchylku od typu směrem k horšímu, t. j. která poškozuje potomstvo. Definice tato skrývá

jisté obtíže, neboť bylo by někdy těžko rozhodnouti v daném případě, jedná-li se o odchylky ještě individuální variace či rázu chorobného. Sestupujeme-li totiž od bytostí silně degenerovaných k takovým, které nesou tvářnost lehkého zatížení aneb které vykazují poslední stopy vyhojeného zatížení, stává se pro nás úloha těžkou, ježto i lidé zdraví jeví odchylky, jež úplně jsou podobny odchylkám způsobeným degenerací. Na př. zvláštní abnormální tvar lebky, jistá deformita boltce, ještě více však jistý odchylný rys karakteru (jak uslyšíme dále) mohou být pouze individuální odchylkou jednotlivce, která spadá v obor normálního člověka. — Podobné nesnáze nalézáme však všude, kde jedná se o přechody mezi územím zdraví a choroby. Pro většinu případů však nepadá to na váhu a definice shora uvedená platí.

Degenerace může se vztahovat pouze na tělesný organism, jak tomu na př. u tuberkulosy, která dědičně jsouc přenášena ničí různé orgány a vede ku degeneraci po stránce tělesné. O této degeneraci tělesné se zde nemíníme šířit. Zde nás zajímá degenerace jiného druhu, nazval bych ji »degenerace osobnosti«, která je — ovšem měrou nestejnou — tělesná i duševní a která vede v extrému k rozkladu dotyčné bytosti. Mezi tělesnou a duševní stránkou jsou při této degeneraci nejužší vztahy, tak že nemožno je od sebe oddělovat, nýbrž naopak pokládat za blizce spřízněné, které se mohou stále v různých formách zastupovat. Tuto příbuznost na pohled zcela odlišných stavů duševních osvětlilo zvláště studium dědičnosti chorob duševních.

Duševní choroby pro svou nápadnost i sociální důležitost byly ode dávna předmětem bedlivého studia. Na nich studována otázka dědičnosti chorob a na nich odkryl prvně slavný psychiatr Morel problém degenerace. Za dob Morelových bylo však pole dědičných chorob příliš úzce chápáno. Choroba považována za něco pevného, neměnného; proto také nikdo netušil pravý jich rozsah. Teprve pozorováním zjištěna nápadná souvislost mezi chorobami duševními a čistě nervovými, odkryt byl vztah oněch k sebevraždě, alkoholismu a pokrevním sňatkům. Ba poznalo se, že duševní choroba jest v jistém, třebas omezeném, vztahu se zločinnosti a geniálnosti. Když pak počaly býti studovány i povahy dědičně zatížené bez duševní choroby, objeven nový svět pathologických či abnormálních karakterů, který svou sociální důležitostí dnes je staven silně v popředí.

Degenerace projevuje se ve velmi pestrých formách, jednou ve formě duševní choroby, jindy sebevraždy neb alkoholismu, ještě

jindy jako pouhé zatížení dědičné ve formě abnormální povahy. — Kdežto formy těžké, jako jsou duševní nemoci, poutají nás svou jasností, mají lehčí formy — ony abnormální karaktery — nemenší důležitost svou velkou rozšířeností a sociálním významem. Chceme proto těmto věnovat zvláštní pozornost.

Někteří badatelé odlišují »dědičnou disposici« od t. zv. »dědičného zatížení« (Belastung) a »degenerace«. Toto rozdělení má praktický význam, protože označuje stupeň či velikost choroby. Rozumíme pak »disposicí dědičnou« pouze sklonnost k chorobnosti, jakýsi slabý karakter; zatížením: těžší, lehčí dědičné založení zřejmě pathologického rázu, které je karakterisováno, jak udáno níže, četnými znaky tělesnými a duševními; v degeneraci pak vidíme již zjevný rozklad bytosti.

Příčiny degenerace jsou dvojího rázu: získané a dědičně založené. K prvým patří příjice a alkoholism. Do skupiny dědičných příčin spadají duševní choroby, padoucnice, hysterie a j. U získaných je pochod degenerační jasnější. Objasněme si ho příkladem: Muž získá příjičné onemocnění; následky mohou se objevit jednak na jeho osobě, jednak na potomstvu. Za nepříznivých okolností — buď nedostatečnou léčbou, neb dalšími pohlavními výstřednostmi neb špatnou výživou a těžkým existenčním postavením — dojde u něho v pozdějším věku k úbytím míšním neb postupné paralyse. Zde tedy vliv příjice přivádí jednou míšní, jindy mozkovou chorobu. — Ožení-li se takový člověk brzy po získané affekci a byla-li tato nedostatečně léčena, nastávají buď potraty u ženy silou syfilitické infekce aneb se rodí dítko se znaky této choroby. Tato choroba však řídčeji inklinuje k pokračující degeneraci, spíše opačně za vhodných okolností může býti úplně regenerována. — Ač problém, zda získané nemoci přecházejí v dědičné, dnes definitivně není rozřešen, přece má se za to, že získaná choroba ať duševní ať tělesná, pokud poškození zárodku je vyloučeno, stěží může být východiskem a příčinou degenerace.

Tím jsme ovšem odkázáni hledat příčiny degenerace na poli dědičnosti. Zde jest problém nejasnější. Zde nemožno stopovat vznik z nějaké příčiny vně organismu ležící, ač jest velmi pravdě podobno, že i dědičné zatížení mělo kdysi svůj původ v okolnostech mimo organism.

Které poruchy a jakého rázu jsou přenášeny na potomstvo? Víme, že všechny ty anomalie se dědí, které působily na změnu žlaz zárodkových. Máme-li na mysli choroby, jsou to jednak otravné stavy celkové, na př. otravy alkoholem, morfiem; dále infekce celkové

na př. příjice a nemoci celkové (anaemie, dna, úplavice cukrová atd.); vedle toho pak místní onemocnění ústrojů připravujících zárodek, na př. zánětlivé onemocnění žlaz pohlavních. Představujeme si pak způsob poškození zárodku tak, že škodliviny těžší činí zárodek neschopným dalšího plození, kdežto ony menší zhoubnosti ho pouze poškozují, přivádějíce jednou celkovou slabost jedince, jindy částečné poruchy nervového systému. Celkovou slabost, která je založena dědičně, zoveme »chorobnou, sděděnou predisposicí«. Bytosti s touto sděděnou predisposicí zabírají velkou část zatíženců a jsou tím vyznačeny, že jejich zdolnost životní proti různým škodlivinám jest oslabena.

Žel, že s tohoto theoretického hlediska nemůžeme při dnešních vědomostech sledovat dědičnost chorob; naše zkušenosti jsou ještě příliš kusé a čekají nových objevů. Proto obracíme se na stanovisko pozorovací a tážeme se: Které jsou znaky tělesné a duševní, dle nichž soudíme na zatížení duševní?; neboť o to nám hlavně jde, abychom sledovali vliv dědičnosti chorobné až do nejzazších forem. Musíme především odkrýt to složité pletivo abnormálních stavů rozkládající se po mnoha generacích a projevující se v rozmanitých poruchách. — Nalezneme-li na př. u člověka pohlavně perversního v ascendenci nějakou duševní chorobu, padoucnici neb alkoholism, musíme s velkou pravděpodobností pomýšlet na dědičné zatížení. Pomýšlíme na podobné zatížení však i tehdy, je-li dotyčné individuum t. zv. abnormální povahou, na př. samotářem neb člověkem náladovým, exaltovaným, výstředním atd.

Proto se tážeme: Máme jisté znaky, dle nichž můžeme poznati bytost dědičně zatíženou? Na otázku tu můžeme odpovědět positivně; rozpoznání můžeme učinit s dosti velkou pravděpodobností. Byla doba, kdy se pokládaly za nejjistější známku degenerace tělesné znaky, hlavně jisté tvary lebky, nosu, lalůčků ušních, končetin, celkové úměrnosti a j. Věřilo se, že znaky tyto jsou dostatečné ku prokázání dědičných poruch. S této troufalosti vědecké musí se mnoho slevit. Předně je celá řada duševních chorob, resp. degenerací, u nichž žádných podobných znaků neshledáváme. Za druhé nalézáme znaky ty i u osob, u nichž po celý život zjevů abnormálních nepozorujeme a kde si je vykládáme jako zbytky z degenerací přenešené na potomstvo. Jsou nám tudíž tyto znaky jen příspěvkem cenným k ulehčení diagnosy, kde nalézáme i jiné znaky degenerační.

Důležité jsou znaky vitální a funkcionální. U osob zatížených záme často velkou, nepřiměřenou reakci na různé škodliviny

vnějšího světa: předčasnou pohlavní vyspělost, brzký rozvoj duševních schopnosti při opozděném vývoji tělesném, záchvaty křečovité; při lehkých nemocech účast mozkových funkcí: delirium, spavost, halucinace. Podobně inklinují snadno k t. zv. neurosám: neurasthenii, hypochondrii, hysterii, epilepsii. Resistence proti alkoholu je snížena nastává velká touha po požitcích. Pohlavně jeví zatížení různé anomalie. Pud pohlavní jednou je neobyčejně silný, jindy oslaben; často perversní atd.

Ještě větší rozmanitost vykazuje sféra duševní. (Buďme si ovšem vědomi, že zde jde právě o jemnější odstíny zatížení, o povahy, které snad nepropadnou po celý život chorobě, které však nicméně nesou v sobě jistý karakter pathologický). Jak vypadá takový chorobný abnormální karakter? Nejhlavnějším rysem takých povah bývá porušení rovnováhy duševní. Bytosti ty, ač v životě zastávají různá i těžká povolání, zřídka jsou schopny rozumné, harmonické životosprávy. Brzy podléhají choutkám nálady, brzy se dávají strhovat pudovými touhami; tu se roznítí pro malicherný zájem, tam při vážné záležitosti nedovedou soustředit své schopnosti. Jsou schopni více naučených funkcí, ale neschopni samostatného počínání a svéráznosti. Jsou to zkrátka povahy, které mají stále více boje vnitřního než zevního a které jeví silně labilní rovnováhu duševní.

Jindy vystupuje do popředí značná duševní vznětlivost, až dráždivost se současnou skleslostí a vysílením. Bytosti takové reagují téměř na všechny dojmy výstředně. Jsou to přecitlivělé duše, které nedovedou nikdy zachovat dostatek chladnosti a střízlivosti, nýbrž vybíjejí celou svou zásobu citu najednou, aby hned na to upadly ve skleslost a otupělost. Jich povaha se pohybuje stále mezi dvěma extrémy exaltace a deprese.

U karakterů abnormálních nalézáme jako další rys příliš stupňované, do popředí postavené vlastní já. Osoby takové snaží se upoutat pozornost na sebe ať již ješitností, neb pod pláštíkem obětavého altruismu aneb i sentimentálního mučenictví. Často dávají ovšem na jevo nepokrytý egoism prohlašujíce za pravé jen své způsoby a své počínání. Tato zvláštní chorobná ješitnost vede ku vytváření podivínského života. Bytosti ty musejí míti svá pravidla životní, své zvyklosti a i svou odlišnou mravnost a umění.

U abnormálních povah stýká a směšuje se stále dvojí život: ono abnormální prolíná stavy normální a dodává tím karakteru čehosi dvojakého, protichůdného. Nezřídka nalézáme též zvláštnosti, jdoucí až k perversitám, které jsou nejvýznačnější v životě pocitovém

a citovém. — Zatížení bývají též často navštěvováni t. z. obsedantními představami, impulsy, afekty (Zwangsgedanken, Zwangsimpulse); konečně u nich pozorujeme jistou periodicitu v chorobných zjevech, na př. v záchvatech úzkosti, zuřivosti, žárlivosti, světobolu nebo ve změnách nálady, v náklonnosti k pití, hejření, i v odporu k životu.

Do této kategorie náleží celá řada t. zv. typických povah; jsou to duše něžně naladěné, plačtivé, snílci, fantastické povahy, samotáři, lidé skrupulosní, náladoví, exaltovaní, excentričtí, svéhlaví, velikomyslní, beztaktní, utrhači, hejsci, novotáři, temperamenty nepokojné, zlomyslníci, podivíni, pořadatelé sbírek, vynálezci, oprávci světa, zneuznané povahy.

Nemusí snad býti široce dovozováno, že v každém případě lehčího zatížení musí se postupovat přísně kriticky a zevrubně psychiatricky, aby mohla býti určena povaha zatížená. Ojedinělý příznak nemluví ještě pro dědičné zatížení. Nutno, aby byl zjištěn soubor příznaků abnormálních, aby byla konstatována odvislost dědičná nejen v přímé větvi, ale i postranních, aby byla, možno-li, stanovena příčina choroby a její karakter.

Mluvíme stále o dědičném zatížení, jest zde na místě zmínit se o tom, v jakém poměru nalézá se k duševní chorobě. Psychiatr Morel k tomu poukázal, že pro degeneraci není karakteristickou duševní choroba a že se tato také řídčeji dědí, nýbrž jest to zatížení dědičné, jakýsi to stav silně oslabeného neb poškozeného systému nervového. Zatížení se přenáší s potomka na potomka, duševní choroba jest pak zjevem individuálním, podmíněným vlastními příčinami, který se právě z této pathologické půdy vyvíjí. Odtud je jasno, proč jsou taká individua přes to, že se u nich nedostaví po celý život těžká choroba, přece jen abnormální a nezdravá.

Přes to, že nevíme určitě, v čem hledati původ dědičného zatížení, můžeme směle tvrditi, že toto zatížení se nejvíce šíří křížením se jedinců zatížených. Latentní choroba může býti vybavena, spojí-li se dva jedinci abnormální a sesílí-li se chorobný zárodek. Že zatížení obou rodičů vede k těžší formě degenerační, jest zřejmo. Padá však často na váhu i stav, v němž rodiči se nalézali za doby plození; tak jest známo, že pod vlivem akutní opilosti rodičů v této době zrodilo se dítko duševně choré. Podobně různé mocné duševní dojmy, které působily na matku za těhotenství, nezůstaly bez vlivu na plod. Nedostatečná výživa a nemoci za rození mají stejný význam. Někteří auktorové obviňují též přílišné stáří neb mládí rodičů. —

Nepochybně mají i zevní vlivy na zatížení neblahý vliv, tak zvláště příjice, alkoholism, úrazy, infekční nemoci a j.

Dědičnost má tendenci přenášet na potomstvo prvky stejnorodé. I u přenášení chorob pozorujeme tento zákon, jen že zde nevládne výhradně, ba častější je zde právě dědičnost nestejnorodá či polymorfní. To jest jeden z nejzajímavějších problémů dědičnosti. Proč z otce duševně chorého zrodí se zase jedno dítě duševně choré, jiné více méně netknuté, třetí hypochondrické a čtvrté velmi inteligentní; proč duševní choroba splodí jednou nervovou chorobu, po druhé vzbudí sebevraždu; proč syn zatíženého otce zůstane netknut a vnuk propadá téže chorobě, kterou trpěl otec, neb chorobě podobné — to jsou fakta, která dnes pouze konstatujeme, ale pro něž nemáme dostatečného výkladu. Není zde možno šířiti se o těchto záhadách, připomínáme pouze, že příčiny těchto zjevů budeme nutně hledat v organickém podkladě nemocí — v chorém nervovém systému, jímž se zatížení přenáší, jednak ve škodlivinách získaných, jednak v procesu regeneračním, který hlavně cestou křížení přivádí lehčí stupně chorob v descensi.

Regenerace je pochodem stejné důležitosti jako degenerace. Dosud jí však nebyla věnována taková pozornost jako této, a to hlavně z toho důvodu, že její pochody jsou pozvolné, nenápadné, kdežto pozornost lidstva bývá upoutávána právě zjevy význačnými, zarážejícími. Regenerace, to jest síla napravující stavy pathologické a restaurující organism silou jeho vlastní, podniká boj s degenerací. Jich výslednice pak označuje zdolnost regenerace.

Morel, objevitel degenerace, představoval si ještě pochod její jako nerušený sestup od lehkých stavů zatížení po nejtěžší poruchu nervového ústrojí a zánik celé osobnosti ve 3. neb 4. pokolení. Dle něho rozeznávají se čtyři stupně degenerace v pokoleních za sebou jdoucích. V prvém objevují se nervosní temperamenty, mravní slabost a různé výstřednosti; v druhém nalézáme sklonnost k mrtvici, těžkým nervovým chorobám, alkoholismu; v třetí dochází k duševním poruchám, samovraždě, duševní neschopnosti; čtvrtá generace znamená již rozklad celé bytosti, t. j. vrozenou blbost, znetvořeniny, poruchy vývoje.

Z prakse víme, že tento postup degenerační je řídký a i tehdy, vyskytuje-li se, bývá přerušován četnými přechody. Mnohem častěji vyskytují se degenerace jen jistých členů v zatížených rodinách, kdežto ostatní jsou stiženi buďto lehkými poruchami neb jsou vůbec prosti zatížení. Mezi potomky zatíženého otce nalézáme jedny, ani umírají předčasně, jiní propadají nervovým chorobám, ale též i členy

více méně netknuté chorobou. Myslím, že se tato záhada alespoň z části vysvětluje procesem regeneračním, který ovšem se dostavuje, jsou-li podmínky k němu příznivé.

Organism sám má jistou schopnost regenerační, třebas právě pro stavy dědičné není největší. Vidíme tak na př. při získané příjici. Čím delší doba od nákazy uplyne, tím větší pravděpodobnost pro donošení plodu. Podobně u tuberkulosy; třebas je disposice sděděna, nemusí proniknout v chorobu, jestli individuum není vydáno novým škodlivinám. Víme, že mnohé z chorob propukají teprve vlivem nepříznivých okolností, škodlivin a úrazů. Tak se probouzí padoucnice někdy po těžkém úrazu, leku, pohlavních chorobách; tak se vyvíjejí mnohé z chorob duševních u žen za těžkých porodů, v době šestinedělí neb kojení; jiné zase vlivem alkoholismu neb jiných výstředností. Pro některé dostačí již pouhé přirozené oslabení organismu, na př. za pohlavní dospělosti neb stářím. — Nedá se tudíž upřít, že by organism neměl schopnosti regenerační. Zdá se, že jen velmi těžké zatížení chová sklonnost k propuknutí, kdežto lehčí se regeneruje.

První však úlohu na půdě regenerační hraje pohlavní křížení. Jako se pohybuje degenerace na cestě dědičné v několika pokoleních, tak nastává i léčba regenerativní cestou křížení. Jedinec zdravý spojující se s jedincem zatíženým oslabuje u potomků inklinaci k chorobě. Touto cestou upevňuje opět rod lidský své zdraví. — Ovšem má tato regenerace své meze; těžší zatížení a choroby jsou zřídka schopny regenerace. Vše závisí asi na anatomické poruše nervového ústroje.

V daném případě může skýtat dědičné zatížení obtíže, že nelze někdy i zkušenému psychiatru odhadnout dosah a sílu regenerace. Proto také obracejí se dnes lékařská opatření hlavně proti snoubení se bytostí těžce zatížených. Jest velmi litovati, že tato tak důležitá životní záležitost není dosud s dostatek regulována. Dosud přes tyto jisté vymoženosti vědy snoubí se bytosti s padoucnicí, alkoholismem, příjicí a takto šíří degeneraci dále. Zde jest povinností společnosti zasáhnout účinně proti tomuto zlu, neboť přirozený proces regenerační musí být podporován rozumným vedením lidským, jedná-li se o blaho celku.

Regeneraci přirozenou podporuje vše, co sílí organism. Jednak tedy vzdálení příčin škodlivých, jako jsou úraz, infekční nemoci, vysílení tělesné, příjice, alkohol a pod., jednak výborná výživa,

spánek, zlepšení existenčních podmínek. Význam škodlivých vlivů nesmí se podceňovat, vždyť jimi často se probouzí v plné síle ztajené dědičné zatížení a to nemůže být lhostejným, chová-li organism ztajenou, snad oslabenou inklinaci či trpí-li zjevnou chorobou.

Z ohledu léčebného zasluhuje zmínky vypěstění silného karakteru u bytostí zatížených. Nic nemůže být vřeleji doporučováno než přísná sebevýchova a řádná životospráva. Veškeren romantism, snílkování, podobně jako vše výstřední a náladové musí být odstraněno. Člověk takový musí si zvykat nazírat přísně realisticky na život, řídit svá jednání pevnou vůlí a potlačovat v zárodku chorobné tužby a pudy. Tím přispěje se mnoho ku zdolání zatížení.

Často se mluví o nebezpečí příbuzenských sňatků. Dnes víme toik, že mají v sobě nebezpečí jen tehdy, je-li v dotyčném rodě zatížení dědičné, neboť pak se vybavení jeho podporuje oboustranně. V rodinách zdravých nemůže příbuzenský sňatek vyvolat nějakou chorobu.

PRAMENY:

Ribot: L'hérédité 1876. — J. Dejerine: L'hérédité dans les maladies du système nerveux. Paris 1886. — Weissmann: Ueber die Vererbung. Vortrag. Jena 1883. — Legrand du Saulle: Die erbliche Geistesstörung. Uebersetzt v. Stark. Stuttgart 1874. — Dr. Karl Grassmann: Kritischer Ueberblick über die gegenwärtige Lehre von der Erblichkeit der Psychosen. Allg. Zeitschrift für Psychiatrie 960. — Ziegler: Können erworbene pathol. Eigenschaften vererbt werden und wie entstehen erbliche Krankheiten und Missbildungen? Jena 1886. — Féré: Die neuropathische Familie. Allg. Zeitschrift für Psychiatrie 1885 (6 Heft.) — Sioli: Ueber direkte Vererbung von Geisteskrankheiten. (Arch. für Psychiatrie 16 Bd.) — Killiches: Die erbliche Anlage als Krankheitsursache. (Jahrbücher der Psychiatrie I. Bd. 1879.) — Rieger: Ueber Ursachen und über Vererbung auf dem Gebiete der Nerven u. Geisteskrankheiten. (Centralblatt für Nervenkrankheiten und Psychiatrie. April 1902.) — Koch; Die psychopathischen Minderwerthigkeiten 1893.

Roztřídění citů a obrazotvornosti.

Píše Dr. Oldřich Kramář.

(Pokračování.)

Kterak obě pohlaví v příčině přirozeného pudu od sebe se liší, bylo již dříve naznačeno. Surový chtíč mužův neznal zajisté žádných mezí, pokud ustálený mrav a zákon takových mezí neustanovil; žena naproti tomu již přirozeně od bezuzdné nevázanosti byla odvracována citem a požadavkem mateřským, jenž u surových národů daleko patrněji působil, než u vysoko pokročilých a zvláště zvrhlou civilisací přirozenosti odcizených. Těhotenství samo a nápotomní péče o potravu plodu a další jeho výchovu kladlo ženě také přirozené meze. K tomu přistupoval pak ještě jiný podnět, zděděná totiž v ženském pohlaví lidském bázeň před znásilněním. Tyto dvě příčiny jsou tak podstatné, že dovedeme z nich pochopiti, proč právě u ženského pohlaví stud pohlavní jest větší měrou vytříben než u mužského. Avšak i u tohoto musil se do jisté míry vyvinouti, poněvadž zásada o nedovoleném obcování stejně k oběma pohlavím se vztahovala. Že však mravní požadavek na ženu kladený byl a jest daleko přísnější než v druhém případě, následuje přirozeně z toho, že ona jest matkou a vychovatelkou, její poměr k mladému pokolení tedy daleko užší a závažnější než poměr otce. Že však přes to již od pradávných dob vyvinula se či vlastně jako zbytek dřevní surovosti pozůstala prostituce, tedy nešetření onoho studu pohlavního a zásadního závazku společenského, jenž vyplýval z pojmu o nedovoleném obcování, jest taktéž pochopitelno: bylať tato nedůslednost nutna, aby neporušenost svazků manželských byla zachována. Kterak nutnost této nedůslednosti ve všech dobách byla pociťována a při tom přes to uznáváno, že to nedůslednost, o tom daly by se zajímavé doklady uvésti, leč to by nás příliš daleko zavedlo. Neporušenost svazku manželského byl tedy a je ten závažný zřetel,

z něhož jedině onu nedůslednost omluviti a spolu zastávati možno. Z téhož velevážného a důležitého zřetele vyplývá i ideální a neocenitelná zásada o nezrušitelnosti svazku manželského, která by co posvátné palladium v lidské společnosti měla se udržovati a zastávati, neboť ona jedině dovede udržeti lidstvo v míře pravé lidskosti a opravdové mravnosti. Všecky námitky, jež naproti tomu uváděti se dají, jsou nepodstatné, poněvadž vždy lépe jest menším zlem zabrániti rozmáhání se většího zla. Dosti časté nespokojené a rozervané svazky manželské jsou nepopíratelným zlem, avšak přes to jest rozhodně správno, že rozvod dovoluje se jen za velmi vážných okolností a pak vstoupení do druhého svazku se zakazuje. Neboť kdyby rozvod pro nespokojenost snadno se povoloval a zvláště druhý svazek nezamezoval, následovalo by z toho daleko větší zlo, t. j. stále více se vzmáhající bezuzdnost celého pokolení lidského a patrný návrat k surovosti zvířecké.

Jiné důvody, které zejména od frivolně smýšlejících žen uváděny byly, že sňatek bez lásky, a tedy obcování ženy s mužem nemilovaným podobá se prostituci, jsou tak svrchovaně nemravné, že ani není třeba je zevrubně vyvraceti. Potřebí poukázati toliko k tomu, že týž od nich vytčený zřetel i mezi zvířaty vládne, tedy prostě zvířeckým zřetelem jest, že však lidská společnost pokládá svazek manželský za právní občanskou, ale spolu posvátnou instituci, ač nikterak nebrání svazkům z lásky pošlým. Zřetel tento dlužno uplatňovati při uzavírání sňatku, nikoli ale jako důvod pro rozvedení již stávajícího za příčinou uzavření nového, neboť jak již podotčeno, jest to prostě zvířecký zřetel. Jak daleko dovede dostoupiti bezuzdnost a mravní zpustlost, když posvátnosti onoho svazku se nešetří, toho nalézáme v starších dějinách i v současném světě přímo úžasné a hrozné příklady.

Kterak mravnost ve starém Římě poklesla a tím spolu celý národ degeneroval, to jest s dostatek známo. Sám Augustus, jenž jako moudrý politik o to dbal, aby mravopočestnosti bylo šetřeno, nejhorším příkladem ostatním předcházel, zjevným násilím manželky vznešených Římanů k požitku odváděje. Vždyť i manželka jeho Livia, u římských spisovatelů pro ukrutnost svou zlopověstná, zda právem či neprávem, není dosud zcela zjištěno, po stránce ženské cudnosti však nedotknutá a neposkvrněná, byla násilně odvedená manželka jiného. A kterak zpustlost ženského pohlaví úžasně se rozmohla, vidíme zase velmi patrně na dceři Augustově, pověstné Julii. Tato tak daleko poklesla, že nesouc plod od svého muže

Agrippy, prováděla pravé nevěstkářské orgie, o nichž celý Řím věděl, jediný Augustus nevěděl.

Ze současných národů budiž toliko jeden jako příklad podlé nevázanosti pohlavní a z ní pochodící nemravnosti a neschopnosti státního života a lidského pokroku uveden; jsou to Habešané. Jak hrozně mravnost u nich poklesla, ač jsou křesťané, budiž seznáno z některých fakt. Mnohoženství jest tam dovoleno, svazky manželské uzavírají se většinou beze všeho církevního posvěcení a mohou býti rozvedeny podle libosti obou stran bez úředního svolení. Výtečný misionář a učenec Isenberg vypravuje, že za celou dobu svého pobytu v Abessinii mezi velkým počtem církevně oddaných lidí ani jediných manželů nepoznal, kteří sobě věrni zůstali. A cestovatel Rüppell vypravuje o 171eté ženě, která již se sedmi muži byla rozvedena a s osmým v manželství vcházela. Z těchto a podobných poměrů pochopiti lze, proč tento národ druhdy v prvním středověku křesťanstvím povznesený, pak ale pozvolna klesající, nemůže se dodělati urovnaných a spořádaných poměrů státních, tak že jest rejdištěm neustálých vzpour a rozkolů a ve všech činnostech lidského pokroku úžasně pozadu zůstává. — Kterak mnohoženství podrývá základy společenstva, poznáváme nejlépe z neurovnanosti národů mohamedánských.

Stud pohlavní podstatou svou spadá mezi city reflektorické z úkonu pohlavního, poněvadž předpokládá více méně jasné vědomí podstaty pohlavního rozdílu, neboť u malých dítek neshledáváme ještě ani stopy jeho. Plné platnosti dochází tedy teprv tu, když nastává doba zralosti. Avšak ježto s druhé strany mezi všeobecný pojem studu nutno jej vřaditi, proto jsme zde již k němu přihlédli. Z psychické povahy jeho následuje pak dále, že vznikati musí za všech okolností, které nějak vědomí pohlavního se dotýkají, t. j. kdy vědomí pohlavní a snad spolu nejasná neb více méně vědomá žádost se probouzí. O těchto okolnostech rozhoduje mrav lidský, za rozdílných dob vývoje a u rozdílných národů nestejně pokročilý. Mezi nejdůležitější momenty, jež souvisejí se studem pohlavním, náleží i oděv a s ním souvisící stud nahoty. Tento zajímavý zjev není veskrze podmíněn vědomím pohlavním, avšak přece úzce s ním souvisí. Oba tyto city, prostý stud pohlavní a stud nahoty vytříbily se ponenáhlu v lidském pokolení za rozdílných poměrů. Kde klimatické podmínky žádaly, aby člověk proti počasí se chránil, tedy v krajinách větší zeměpisné šířky, tam záhy nastala potřeba oděvu, v krajinách teplých naproti tomu nebylo této potřeby, a oděv vznikl ze zcela různých podnětů, ze žádosti

ozdobiti své tělo. Již z této úvahy jde na jevo, že stud pohlavní a stud nahoty jsou původem svým různy, avšak pokrokem civilisace těsně srostly jako nezbytně spojené zjevy psychické. Proto shledáváme, že velká část méně pokročilých národů afrických nezná oděvu v našem smyslu, že mužové i ženy chodí nazí pokrývajíce toliko své přirození. Ba sáhneme-li do starších dob dějin lidských, seznáváme, že i vysoce pokročilí národové neznali oděvu, jako na př. staří Indové, u nichž sprosté i urozené ženy chodily téměř bez oděvu, aniž tím cit pohlavního studu nějaké ujmy bral. Přirozeně, neboť požadavek tohoto studu nese se původně jen k tomu, aby zamezeny byly všecky skutky neb posuňky, jež by porušovaly čistotu panenskou neb povinnou čistotu manželskou.

Tou měrou však, jak potřeba vydatnějšího oděvu uznána byla, víc a více splítal se stud nahoty se studem pohlavním, tak že obnažení pokládalo a pokládá se za porušení tohoto. Čím pokročilejší tedy lidstvo jest, tím více splynuly oba požadavky v jeden a nedají se více odděliti. Z toho též pochopiti lze, že zavrhování roucha jako věci nepříslušné k prosté ryzotě mravů jest přímo neslučitelno s lidstvem pokročilým a nutně za nemravné považovati jest. A nahlédneme tedy, proč přísně smýšlející Žižka se vší krutostí a nelidskostí vyhladil nestoudnou sektu naháčů.

Přes to nutno jest uznati, že oba city až potud jistou měrou jsou samostatné. Stud nahoty totiž i mimo takové okolnosti, které by přímo dotýkaly se vědomí pohlavního, nabývá své platnosti, poněvadž označuje nesrovnalost se stávajícím obyčejem a mravem. Ostýcháme se bez dostatečného pokrytí před druhými lidmi se objevovati nejen proto, že by tím stud pohlavní byl dotčen, nýbrž i z té příčiny, že nesrovnává se s obyčejem a příčí se sebevědomí aneb důstojnosti.

S citem pohlavního studu souvisí ještě jiný úkaz neméně zajímavý, jest to koketství. Podstatou svou jest právě tak nedůslednosti ve příčině požadavku mravního, jako prostituce sama, ač významu mírnějšího. Vyměřili bychom pojem jeho asi v ten smysl, že jest to uplatňování buď tělesných neb duševních půvabů za tím účelem, aby u druhého pohlaví vzbuzen byl chtíč aneb aspoň záliba. Již z této nepokryté definice vyplývá zřejmě, že jest koketství citovou náladou mravně nebezpečnou a proto zavržitelnou. Že děje se jemnějšími neb hrubšími prostředky, netřeba vykládati, avšak na to upozorniti třeba, že účel jeho v mnohých případech jest přímo nemravný. Díti se však může buď nevědomky, buď vědomě a vypočítavě. Co prvého se tkne, podobá se, že jest prostředkem od

[illegible] z nižších stupňů fylogenetických zděděným, tedy [illegible] úkazem. V říši živočišstva koketují samci [illegible] a úkaz ten zvláště v některých třídách jest ná-[illegible], jak se zdá, skoro výhradně ženskému [illegible] je dosti patrna. Poněvadž mužské po-[illegible] převyšovalo ženské, nebylo koketování [illegible]. Poněvadž pak za dob pokročilých [illegible] ovšem opět do jisté míry i u muž-[illegible] se mohlo vyvinouti. Mravní podstatu [illegible] slovy: Koketování jest prostituce neb [illegible] a zhusta prvním začátkem a úvodem [illegible]

[illegible] v obor studu příslušných [illegible]. Zdali za pravidelných poměrů [illegible] nastávají, nelze říci s jistotou: [illegible] jež sem vřaditi třeba. [illegible] náhlé zastavení neb oslabení in-[illegible] tedy náhlé překrvení [illegible] berou pak sny sem při-[illegible]. Často jsou sny, že jsme v něčem [illegible] pravou podstatou [illegible]. Avšak bývají neřídké též [illegible] vycházíme mezi lidi a [illegible] provázeny patrným [illegible]. Zdali i mimo to při-[illegible] a příslušné jim výtvory [illegible] nelze také s jistotou říci. Nejspíše [illegible].

Z citů v obor [illegible] vytkli jsme již stud pohlavní a zbývá [illegible] ostychavost pohlavní, záliba v druhém [illegible] a [illegible].

Ostychavost [illegible] od studu z té příčiny, poněvadž tento předpokládá již jasné vědomí rozdílu pohlavního a podstaty pohlavního [illegible], tedy zralost dokonanou aneb počínající; ona však toliko nejasné tušení toho rozdílu, jež pozorovati možno ve věku dětském u chlapců i dívek před nastávající pubertou. Jest tedy ovšem ostychavost se studem příbuzná, avšak liší se tím, [illegible] za podklad [illegible] vědomí pohlavní. Dále jeví se tato ostýchavost rozdílným způsobem dle toho, je-li druhé pohlaví věkem [illegible] b dospělejší a zralé. V prvém případě podoba se nechuti [illegible] v druhém ostýchavé úctě. Malí chlapci bezděčně [illegible]

rozdíl u dívek jim věkem rovných chovají k nim nechuť a neradi své hry s nimi sdílejí, leč by to byli bratři a sestry, tedy od nejútlejšího věku sobě přivyklí. Naopak chovají malé dívky nechuť k chlapcům, ježto příčí se jim surovost a pánovitost jejich a hřmotné nevázané hry. Vůči dospělejším naopak jeví se ona ostýchavost jako stydlivá úcta a bázeň. Jakmile však blíží se doba nastávající zralosti pohlavní, mění se pozvolna a nepozorovaně ona nechuť v zálibu. Záliba pohlavní u obou pohlaví stejně se nalezající, jest dalším případem v tento obor náležejícím.

Ona předpokládá již probouzející se vědomí onoho rozdílu a objevuje se v plné platnosti teprv v době zralosti. Podmínky její jsou kromě onoho vědomí vlastní pohlavní podstaty též nápadné rozdíly, jež obě pohlaví od sebe rozlišují. Již z toho jest vidno, že tento cit není specificky lidským úkazem, nýbrž člověku s ostatními živočichy společný. Kromě patrných rozdílů ve vývoji postavy jsou to však také rozdíly povahy a projevování jí zevním způsobem, co udržuje a podněcuje zálibu. Nechtějíce zevrubněji mluviti o rozdílech tělesných, naznačíme stručně ony významné rozdíly povahy a způsobu. Nápadný rozdíl shledává se již v hlase, a ten jest tak významný, že nedovedeme si snadno mysliti muže s vysokým ženským, aneb ženu s hlubokým mužským hlasem. A kde takové nepravidelnosti se vyskytají, jsou na ujmu mužskosti a ženskosti. Co pak povahy se tkne, jest mysl mužova původně surová a pánovitá, k páchání násilí vždycky nakloněná, při tom však přímá a bez úskoku. Ovšem tento normální ráz nezvrhlé mužskosti zhusta nepříznivými okolnostmi pozměnil se v ukrutnost spojenou se lstivostí a úskočností. Národové takové povahy jsou pravými metlami svých sousedů a ďábelskými obludami v podobě lidské. Zlopověstní jsou v té příčině někteří kmenové afričtí, jako na př. kmen Tibu a jiní. Žena naproti tomu v normální míře vyznačuje se mírností, povolností, mírumilovností a smířlivostí, při tom též lstivostí a schytralostí. Kdežto muž nakloněn jest k hněvu a prchlivosti a snadno dopouští se násilí, kloní se žena k hašteřivosti, muž snadno oddává se nestřídmosti v jídle a pití, normálně vyvinutá žena však v jednom i druhém je střídmá, avšak nakloněna mlsnosti. Naproti surové osobivosti mužově žena projevuje ochotu a lichotnost a přirozenou koketnost. Pokročilá civilisace zušlechtila namnoze tyto obapolné stránky povahy, avšak odstraniti je nemohla. Mezi význačné rozdíly obou pohlaví zvláště pak náleží to, že u ženy normální jest cit mateřský nejpřednější stránkou péčí a starostí, když jest matkou, muž původně surový péče otcovské neznal. Kdybychom chtěli ne-

stranně oceniti mravní hodnotu jednoho i druhého pohlaví, řekli bychom, že u obou dobré a zlé stránky jsou asi v rovnováze, pokud zvrhlost pokroku ty neb ony vlastnosti nepřirozeně nezvětšuje. Proto již dávno bylo uznáno, že muž a žena ve svazku manželském spojeni i po stránce mravní činí teprv celého člověka.

Tato rozdílnost povahy a způsobu jest zároveň kromě rozdílné podstaty tělesné přirozeným podnětem vzájemné záliby. Mužova síla a surovost byla a jest u méně pokročilých národů předmětem úcty u ženy, mírnost a lichotnost její naproti tomu mocným půvabem pro muže. U pokročilých národů nastupuje na místo surové tělesné síly důmysl, podnikavost a pořádací mysl mužova, kterážto vždy jest nutnou protiváhou vrozené ženě povrchnosti a lehkomyslnosti. I rozdíl ve příčině pohlavní žádosti jen zvětšuje obapolnou zálibu.

Přes to však, že ony duševní stránky v životě důležitostí vynikají nad zálibou ve stránkách prostě tělesných, přece tato záliba smyslná čili prostě zvířecká, poněvadž člověku s ostatními živočichy společná, přímo nad ostatní zřetely vyniká. Že tomu tak, poznáváme z celé podstaty lásky pohlavní. Také estheticky zušlechtěný vkus v krásných tvarech nevymyká se nikdy z oboru smyslné záliby, protože podkladem a příčinou jeho jest pud pohlavní. Poznává se to snadno i z toho, že výtvarní umělci vždy s obzvláštní zálibou vytvářeli postavy druhého pohlaví.

Fysiologická stránka tohoto citu jest snadno pochopitelna. Z dávného vývoje jednak pokolení lidského, jednak rodů dřívějších, pochází nevědomá souvislost mezi názorem tělesného vývoje druhého pohlaví a úkonem pohlavním samým. Proto člověk, právě jako všichni druhové a rodové živočišstva, přímo pochopuje platnost tohoto rozdílu ve vývoji tělesném, ten rozdíl jest mu významným, protože nevědomky podněcuje žádost pohlavní. Proto právě zůstává ona záliba nutně vždy na stupni prostého pudu zvířecího, i když zdánlivě sebe více estheticky jest zušlechtěna. Co do síly jest tento cit rozmanitých odstínů schopen, dle toho, jaká jest povaha, jak vytříbena vzděláním a obzvláště dle toho, nebyla-li popuštěna uzda nedovoleným žádostem. Proto i v této příčině jest výchova lidského pokolení nesmírně důležita, a jest žádoucno, aby budoucí lidstvo vypěstovalo větší střízlivost a rozumnost v tomto směru. O koketství jako přirozeném a zvířeckém prostředku dráždit zálibu neb chtíč bylo svrchu již promluveno. K tomu dlužno do-
ti ještě toto. Nepravá civilisace za všech dob, a tak i naše ny-
í, v tom obzvláště si libuje, že onu zálibu v druhém pohlaví

nepřirozeně pěstuje a snadno k výstřednostem přivádí. Kterak o tom souditi jest s hlediště mravnosti, nemůže býti nijak pochybno. Obapolné dráždění a podněcování obou pohlaví rafinovanými prostředky koketerie, vybraného vkusu v oděvu atd. není vlastně nic jiného, než provozovaná v nejširším směru duševní prostituce. Že tím mravnost a střízlivá soudnost velice se ruší a maří, jest patrno, obě pohlaví se navzájem klamou a navzájem podněcují výstřední zálibu a chtíče, jež podněcovati jest škodlivo a v praktickém smyslu životním prostě bezúčelno, proto že nedají se vždy tyto žádosti uskutečniti.

Stránka obrazotvorná jest v tomto případě taktéž nadmíru bohatá, a bližšího výkladu není nikterak zapotřebí. Postačí pak poukázati k tomu, že mladý věk člověka, pokud nezvážní uspokojivým manželstvím, těká a blouzní luznými a klamnými obrazy o druhém pohlaví. Kdo živější obrazotvorností nadán jest, snadno vytvořuje si více méně mlhavé obrazy čili ideály, jež uskutečniti se snaží. Ovšem výtvarný umělec dovede je uskutečniti, tím že všecku píli vynakládá, aby jim dodal určitějších rysů, aby mohly býti zřejmě pojaty a ustáleny.

Přes společnou základní podstatu, kterou má záliba v druhém pohlaví, vytváří se přece dle osobní tělesné i duševní povahy každého jednotlivce rozdílně. Možno zde pronésti zásadu, která sice výjimky připouští, ale všeobecně platnost osvědčuje: Záliba táhne se především k tomu, co s vlastní osobností jest nejpodobnější. Onen svrchu zmíněný ideál, jejž více méně každý člověk sobě vytvoří, jest při vší kolísavosti přece jen průmětem vlastní osobnosti v obor smyslového názoru. Celá nálada orgánová, zejména pak vědomí klidného svalstva, t. j. svalstva kosterního, najmě lícního ve střední klidné poloze, jest ten základ obrazotvorný, z něhož vytvářejí se ony nejasné průměty. Než to týče se toliko tělesné stránky t. j. zevního tvaru těla a lící, k tomu ještě přistupují požadavky přizpůsobené dle vlastního rozumového a citového života. Zkrátka, zkušenost potvrzuje, že člověk při zálibě své vyhledává osobnost, která jest poněkud obrazem vlastní osobnosti. Z toho jedině vyložiti dá se rozmanitost vkusu a zejména ta věc, že vkusy u rozličných lidí mohou býti zcela opačného rázu. Kdyby tato rozdílnost neměla podstatného podkladu v osobnostech samých, nebyla by pochopitelna. Ovšem připomenouti dlužno, že vkus oné záliby není žádnou přesně vymezenou normou a že okolnosti a náhoda mnoho přičiňují, než přes to nelze mysliti si, že by toliko z nahodilosti pocházel.

Ač tedy jest záliba v druhém pohlaví všeobecnou vlastností, tedy všeobecně lidská, jest u každé osobnosti přizpůsobena dle podstaty vlastní. V tom nutno hledati význam a podstatu lásky pohlavní jako specifického citu přiostřeného naproti všeobecné zálibě. Ona záliba může býti stupňována od mírné lhostejnější nálady až k výstřední rozjitřenosti, kteráž podmíněna orgánovými závadami zděděnými neb získanými nabývá již chorobného rázu, a sice buď nymphomanie neb satyriase. Ale u zdravých střídmých povah se ona záliba nikdy tou měrou nezvýší, nýbrž předpokládá, jak již řečeno, buď přirozené původní závady neb zhýralost a chlípnost zvykem ustálenou. Avšak takto stupňovaná záliba naprosto liší se od lásky. Tato jako specifický cit zostřený právě daleka jest oné všeobecnosti a neurčitosti, kterou se vyznačuje stupňovaná povšechná záliba. Nese se vždy k jedné osobnosti, protože tato vyznačuje se těmi oněmi vlastnostmi, v nichž právě hledati jest příčinu onoho zostření v cit vášnivý. Dle povahy člověka při tom buď zevní vlastnosti, t. j. krása, aneb vnitřní, buď zřejmě pozorované a zjištěné, aneb jen temně tušené stránky povahy rozhodují. Čím více k lásce přimíseno záliby ve stránkách duševních, tím více beře na sebe ráz citu ideálního, zakrývajíc pak snadno přirozený podklad záliby vůbec, totiž pud pohlavní. Zejména zakládá se na takovém vytváření lásky všecka romantičnost její, kteráž bere původ z nejasných a temně tušených názorů o vynikajících vlastnostech druhé osoby. Zkrátka, jest tedy láska dle povahy jedné i druhé osobnosti buď rázu přirozenějšího, t. j. smyslnějšího, aneb vytříbenějšího a ideálnějšího.

Než podstatu lásky nepojali bychom nikterak úplně, kdybychom nepřihlédli spolu k tomu, co jest nejpodstatnějším rázem jejím, k výtvorům obrazotvorným. Není citu vášnivého, při němž by výtvory obrazotvorné větší platnosti nabývaly než tuto. Proto láska jako všechny vášnivé city zaslepuje soudnost, odívajíc vyvolenou osobu vlastnostmi ze zásoby rozbujněné obrazotvornosti vzatými. Proto též nutno říci ve smyslu psychologickém, že nad míru střízlivé soudnosti rozbujněná obrazotvornost činí pravou podstatu lásky, tím spolu její vynikající význam a slabost i nespolehlivost.

Praktická důležitost lásky, v tom přesném smyslu, jak právě naznačena, byla ode dávných časů až přes příliš přeceňována. Chceme-li střízlivě věc posuzovati, řekneme, že daleko více lidskému pokolení ublížila než prospěla. Neboť odkud pocházejí nešťastná manželství než odtud, že lidé sňatek uzavřevší láskou

zaslepeni svých obapolných vlastností dostatečně nepoznali a tedy více očekávají, než právem mohou očekávati? V té příčině pokrok civilisovaných národů bez odporu mnoho zavinil a vytvořil z lásky nepravou modlu, jíž nestřízlivý svět, především mladý a nezkušený, neoprávněné oběti přináší. Co při tom zavinili básníci a básnířky, povolaní i nepovolaní, a zejména beletristé obojího pohlaví, nejvíce však spisovatelky a básnířky, od řecké Sapfy počínaje až k našim moderním Sapfám a Korinnám, o tom dalo by se mnoho uvažovati. Spokojíme se jedinou poznámkou, že přiložena lásce důležitost, jíž nikdy neměla a nemá, že pokládána za požadavek, jenž zejména střízlivou rozumnost ženského pohlaví valně ohrožuje. Zvláště spisovatelky a básnířky statně o to se zasazovaly, aby obloudily ženský svět nepravým náhledem, že láska jest úkolem ženy. Ano, zajisté jest láska úkolem ženy, ale nikoliv ta, o níž blouzní ony ztřeštěné hlavy: jejím úkolem stejně jako mužovým jest láska k zvolenému druhu, k dětem, k lidem nuzným a potřebným, zkrátka ta čistá, nezištná láska bez osobivosti a sobectví, kterou nutno pokládati za požadavek všelidský vůbec. Ona láska však jest plna ješitnosti, osobivosti a sobectví. A z té jediné příčiny vždy na světě více ublížila než prospěla. Proto třeba jest, aby lidstvo vystřízlivíc z nepravých ideálů pěstovalo rozumnou střízlivost životní a obzvláště mládež obou pohlaví k ní navádělo. Všechen náš život k tomu jen přispívá, aby ona modla a jiné s ní spojené nepřístojnosti byly pěstovány, jako koketerie, záletnictví, cizoložství, marnotratnost a neskromnost. Proč naše novelistika nedovede nic jiného vylíčiti než lásku, její zdar neb nezdar? Není lidský život se svými snahami a city tak bohatým zdrojem spisovateli, aby dovedl z něho čerpati a čtenářstvo poutati jinými předměty než onou neustálým vypravováním sevšednělou, otřepanou a lživou povídačkou o lásce?

Proto plného povšímnutí a pochvaly zasluhuje církev českobratrská, která zavrhujíc veřejné zábavy vychovává mládež střízlivě a rozumně. Také nám plnou měrou jest té střízlivosti zapotřebí i z příčin všeobecných, i obzvláště z šetrnosti a útlocitného zřetele k pohlaví ženskému samému. Jak mnoho jest nyní dívek a bude jich čím dál tím více, které nepoznají domnělého blaha lásky a rodinného života! Srovnává se tedy s požadavkem lásky křesťanské, když společenstvo dopouští, aby střízlivá a spokojená mysl, skromnost v požadavcích záhy byla otravována převrácenými ideály a lichými tužbami o nějakém blahu, v němž, když se ho i dostane, tedy v nejlepším možném případě, dojde člověk sklamání? Příroda sama s dostatek o to se postarala, aby mladistvá a nezku-

šená mysl bloudila v obrazech vykouzlených, není nikterak třeba, aby tato náchylnost byla podněcována a zostřována. Mírniti třeba, nikdy podněcovati. Dále však oním jednostranným vypěstováním snah a citů, domněle ženskému pohlaví příslušných, odvrací se jen mysl dívek a často i provdaných žen od plnění povinností a úkolů, jež každému člověku bez výjimky jsou vyměřeny, a což neméně důležito jest, odcizuje se nepředpojaté vnímavosti a prostému citu, jenž jest bohatým zdrojem štěstí a spokojenosti.

Přihlížíme-li ale k fysickému úkolu, t. j. ku zplození mladého pokolení, jest nanejvýš pochybno, že by rozjitřený cit lásky opravdu prospěl budoucímu plodu. Spíše dá se očekávati, že ona náchylnost k citům nepřirozeně zostřeným jako neblahé dědictví sděluje se plodu a tím od pokolení k pokolení člověčenstvo víc a více degeneruje. Nepřihlížejíce pak ku sklamání, jež v každém z takovéto lásky pošlém manželství více méně nastati musí, uvažme jen, že láska manželská jest něčím zcela jiným než ona mylně požadovaná a předpokládaná modla. Její přední podstatou jest shovívavost, nezištnost a skromnost, vzájemná povolnost bez svéhlavosti a svědomité plnění povinností, jak k sobě navzájem, tak k dětem. Z toho je s dostatek patrno, že střízlivější nálada lidí do svazku manželského vstupujících je daleko více žádoucna, než ona klamně vyblouzněná láska, neboť manželská láska jen ponenáhlu se vypěstuje, a kdo s onou předpojatou vášní do tohoto svazku vstupuje, musí zprvu překonati nezbytně se dostavující sklamání, než nastoupí na onu cestu rozumného vypěstování obapolné lásky.

Korelátem pohlavní lásky jest žárlivost, oba úkazy jsou ode dávna zděděným majetkem v pokolení lidském a nikoliv jen podstatě lidské příslušny, nýbrž v říši zvířectva stejnou měrou se jevící. O povšechné podstatě žárlivosti bylo již dříve promluveno, třeba jen přičiniti některé doplňky. Ježto láska a zejména svazek manželský jest netoliko svazkem vzájemné přízně nýbrž také závazkem a manželství spolu právním poměrem, následují z toho vzájemné povinnosti, jichž plnění upřímné a svědomité sluje věrností. Především nutno míti na zřeteli svazek manželský a jemu blízký závazek vzájemným slibem. Nejhrubším proviněním proti této věrnosti jest cizoložství, které proto všude pokládáno bylo za zločin. Avšak závažným proviněním jsou také koketní zálety a koketerie vůbec; neboť jak již praveno, jsou tyto duševní prostitucí a duševním cizoložstvím. Snadno pochopí se, že chování jedné neb druhé strany snadno zavdá příčinu k nespokojenosti, není-li veskrze skromné a opatrné. Ve všech těchto okolnostech shledáváme bo-

hatý zdroj žárlivosti v tomto užším smyslu. Podstata tohoto citu jest patrná. Každé skutečné neb domnělé porušení povinné věrnosti pokládá se přirozeně za ujmu vlastního práva, a cit z toho vyplývající jest smíšený, jednak pokoření vlastní osobnosti, jednak bolest nad nevěrou, jednak hněv a roztrpčení. Avšak jako láska sama béře svou podstatu především z bohatých výtvorů obrazotvorných, tak i žárlivost jimi především jest vyjádřena. K oněm citům přistupují tedy nezřízené obavy, jež zhusta daleko převyšují původní objektivní příčinu citu. Čím vášnivější a zaslepenější jest láska, tím větší žárlivost, naskytne-li se nějaká příčina podezření; čím rozumnější a střízlivější však jest, tím snadněji dostaví se střízlivá soudnost nedopouštějící, aby obavy vzaly převahu. Jako láska sama jest významným činitelem v duševním životě surovějších i pokročilých národů, tak opět žárlivost neustále proměňuje náladu s láskou spojenou, někdy podněcuje, někdy ochlazuje, ano někdy docela ji hubí.

O citech z reflexů svalových pocházejících netřeba zvláště mluviti, poněvadž již vícekráte po příležitosti bylo naznačeno, že takové reflexy jsou pozorovatelnou podstatou citů mírných, zvláště také aperceptivných. Nutno však upozorniti na to, že podněty svalové stávají se zhusta základem obrazotvorných výtvorů, a to obzvláště ve snu. Ať vykoná se skutečný pohyb, ať zůstávají onyno podněty pouhými podněty, vždy vybavují se příslušné představy zrakové i jiné a vznikají takto sny o jezdění, chodění, lezení do kopce atd. *)

*) Příští ročník přinese dokončení tohoto článku.

---

přenáší. Mareš chtěl říci, že na př. theorie z fysiologické chemie abstrahované nesměji se jen tak přenášet na př. do fysiologie smyslových orgánů a naopak, nýbrž teprve po kritickém rozboru; tuto myšlenku však, kterou by byl každý za spravedlivou uznal, zastřel nic neznamenajícími úvahami o nikoli odborné, nýbrž povšechné vědě.

V.

Přicházím dále k věcné stránce spisu Marešova, k jeho názoru o smyslu vědecké práce, neboť zdá se mi, že v tom jest pointa toho spisu. Marešovi nelíbí se, abych nejprve věc všeobecně formuloval, takové odborné práce, kterými se nic vysokého nedokazuje; důkaz, že toto zvíře nepatří do rodu A, nýbrž do jiného B, jest mu čímsi, co sice není bezcenné, ale jistě hodně malicherné. Zvláště zdůrazňování toho, čemu říkáme zkušenost, podrobnosti, tiplání maličkostmi zdá se mu pochybeno; člověk, jeho myšlenka jest hlavní: dřív musí člověk myslit, a pak teprv fakta, to jest zásadou Marešovou. Takto tu věc formuluje[1]): »Badatel tvořící vyhledává určitá, rozmyslem dovozená a předvídaná fakta, za určitým záměrem. Nestaví se před přírodu jako divák, nýbrž přistupuje k ní jako soudce, který nutí svědka, aby odpovídal na určité otázky, kladené za určitým záměrem. Jeho rozmysl stanoví logické nutnosti, všeobecně platné požadavky, které mají býti prokázány zkušeností; stanoví principie vědecké methody, jakým je ku příkladu princip zachování energie . . .«

V této věci s Marešem souhlasí z části Masaryk. V posudku jeho spisu upozorňuje: »Prof. Mareš chce nám svou knihou povědět, jak se vědecky myslí a co vědecké myšlení je, ovšem vědecké myšlení správné . . . ukazuje, že správná methoda vědecká, také přírodovědecká, nespočívá v nekritickém, více méně pasivním, nahodilém nalezení nějakého faktu nebo faktičku, nýbrž v uvědomělém faktů h l e d á n í. Přírodovědec pravý, přírodozpytec klade přírodě otázky; pravý přírodozpytec také experimentem hledá jen důkaz nebo protidůkaz pro své hypothese, pro své předvídání. Vzorem takového přírodozpytce-myslitele byl na příklad Faraday — a vlastně všichni velcí přírodozpytcové. U nás Purkyně, také Rokytanský. Proti této a takové přírodo v ě d ě stojí přírodo š e v c o v i n a, neúčelné přestávání na jednotlivém faktě, domnění, že ten fakt

[1]) Str. 418.

o sobě bez souvislosti s velkým celkem má význam světový, víra, že nahodilé nalezení jednotlivého faktu již člověka spasí.«

Také F. Wald souhlasí (v Naší Době, 1901) s Marešem v tom, že myšlenka jest to, co dává faktu smysl: »Jakýkoli fakt v theorii neumístěný, a kdyby třeba desetkráte za sebou byl objeven, zapadne zase bez užitku, dokud se nedostaví myšlenka, která jej uvede v platnost. Odtud snahy provésti novou revisi v registratuře fakt, v theoriích. I káže prof. Mareš, že v přírodních vědách třeba ducha obroditi hlubším filosofickým nazíráním, a jest práv, neboť na základě názorů běžných neudělá ze známých fakt nikdo nic jiného, než co již jest.«

Naproti tomu s Marešem velice nesouhlasí prof. Raýman (v Živě, 1901) a hájí tento názor: »Chemik si vysoce váží fakt; jemu jsou správně vyměřená, vypozorovaná fakta vším... Tažením vůči vysoké hodnotě fakt ztrácí přírodovědecký realista vše, idealista ničeho.« Svoji myšlenku pak znázorňuje Raýman (v odpovědi na »přírodoševcovinu« Masarykovu) příkladem, který ovšem jen jako velice populární znázornění snad má smysl.

Upozorňuji nejprve na to, že ani Masaryk ani Wald nepřijímají dosti zřetelně názoru Marešova, že napřed jest myšlenka a pak faktum, aspoň jest to u Masaryka mnohem opatrněji vyjádřeno a u Walda dokonce už jinak formulováno (že fakt má smysl jen v theorii). Za to Raýman staví se na opačný konec než Mareš: fakt je mu vším.

To, co praví Mareš, prostě není pravda, a každý se sám na sobě o tom může přesvědčit, ovšem také naprosto není pravda, co praví Raýman (jak dobře na to upozornil Wald), ale i Masarykův a Waldův výrok jest jednostranný. Masaryk uvádí Purkyni jako muže, který přírodě kladl otázky; bylo by jistě velmi těžko významný nějaký určitý případ toho z vědeckého pracování Purkyňova uvésti. Právě naopak: kladení otázek přírodě bylo velmi slabou stránkou Purkyňovou. Ta věc je u Purkyně přímo zarážející a několikrát jsem ve své studii o něm na to upozornil. Napsal jsem tehdy [1]): »Purkyně neužíval svých objevů k tomu, aby na jich základě pomocí široké indukce a logicky správných důkazů potvrdil nebo vyvrátil anebo pravděpodobnou učinil nějakou filosofickou thesi; žádná jeho práce není řešením nějakého filosofického problému v tom smyslu, že by si byl kladl otázky a na ně pomocí nějakého logického aparátu odpovědi hledal; učených vět stavěných tak jako:

[1]) Ovšem že před tím, než tyhle hádky povstaly.

protože jest *a* a poněvadž jest *b* a poněvadž není *c*, tedy jest *d*, takové věty jsou u Purkyně velmi vzácné. Jeho mysl nedala si sice ujíti žádný důležitý zjev, který se jí při rozmanitých studiích podával, ale nenamáhala se na základě obsáhlé uvědomělé indukce propracovati svá pozorování v nějaký souvislý systém; častěji to už o Purkyni řečeno bylo, že totiž neprodléval dlouho u problému jednoho, nýbrž vyhledav jeho nové a zajímavé stránky, ponechával jeho podrobnější zpracování jiným a sám zatím novými otázkami jinam unášeti se dával. Mohl bych tuto stránku povahy Purkyňovy ještě jinak označiti; pokus nebo pozorování nebylo mu prostředkem k důkazu nějaké všeobecné theorie, nýbrž byly mu samy cílem; odtud rozmanitost a vnitřní nesouvislost jeho vědeckých prací.« Dobře, že jsem tu studii tehdy uveřejnil, mohu ji aspoň dnes citovati.

Vezměme jiného velikého přírodozpytce a zároveň nepochybného filosofa, Joh. Müllera. Ten píše v přednášce o potřebě filosofického rozhledu ve fysiologii[1]): »Die Beobachtung schlicht, unverdrossen, fleissig, aufrichtig, ohne vorgefasste Meinung; — der Versuch künstlich, ungeduldig, emsig, abspringend, leidenschaftlich, unzuverlässig. Není to chvála pasivního oddání se přírodě a hana předpojatých myšlenek? A přece byl Joh. Müller daleko aktivnější k vědeckým problémům než Purkyně. A nebylo by těžko u většiny velkých přírodozpytců ukázati, jak cítili svoji malomoc před silou faktů — ostatně, vždyť jest to přece tak samozřejmé, že svět okolo nás a také naše věda o něm není jen nějaký fantóm, že jest to také něco pro sebe.

Rozvážíme-li beze všech theorií, jak se vědecky pracuje, najdeme tolik: až do jisté míry jest pravda, že vědec jest pánem svého thématu, že jde vědomě za určitým cílem, jak žádá Mareš; avšak vedle vědce jest i materiál, který ho takřka nese; až do jisté míry tento materiál sám se seskupuje v určité jednotky, které vědec nachází už hotovy; stane se, že chcete řešit tenhle problém a provádění jeho vás zanese docela a docela jinam; nemyslím jen, že řešení dopadne jinak, než jste čekali, nýbrž na řešení vůbec zapomenete a jdete dlouho a dlouho už za jiným cílem, než si vůbec uvědomíte, že jste na jiné cestě. Nejen pozorovatel, ale i materiál má sílu, a každý by byl nerozuma, aby se jí k vůli nějakému koníčku nepoddal. Někdo jest logičtější, jde více za rozumem; jiný

[1]) Von dem Bedürfniss der Physiologie nach einer philosophischen Naturbetrachtung. Otištěno v knize: Zur vergleichenden Physiologie des Gesichtsinnes, str. 20.

jest, řekl bych, věcnější, jde více za materiálem; ani onen ani tento nejsou už pro svou methodu lepší; jestliže ten první, ten, který jest důslednější, důsledně provede nějaký velkolepý plán, všechna čest; za to může ten druhý najít nové věci, které plán prvního učiní zbytečným; a jestli vrhnouti se do proudu myšlenek a spolehnouti na svůj vtip spojeno jest s nebezpečím, že sice ulovíme tu a tam nějakou myšlenku, které však dohromady nejsou ničím, tedy nutiti přírodu, aby odpovídala na moje otázky, přináší nebezpečí, že budu přírodu nutit tuze moc, a vyjde z toho sice logicky velmi důsledně stavěné pojednání, věcně ale nesmysl.

To jsou věci, jak se objeví každému, kdo se klidně na způsob vědeckého pracování podívá; že to s Kantem nesouhlasí, jest možné, ale pravda to je. Proto také bych nechtěl v ů b e c raditi, buďto aby každý šel napřed s principiemi svého úsudku, anebo aby se pustil do práce, však že už něco z toho vyjde. Obojího jest potřebí, někdo potřebuje víc prvního, někdo víc druhého směru; začne-li se však násilím řídit dle jednoho, vyjde z toho nepřirozenost se všemi jejími následky. V skutku také nepocházejí ševcovské výrobky jen z dílny těch přírodu nenutících; i mezi těmi otázky kladoucími jest ševců dost, i u nás v Čechách; a slovo přírodoševcovina opravdu šťastně jest i pro ně voleno: jejich methoda svádí snadno k tomu, před čím známé latinské přísloví ševce zrazuje. Někteří totiž myslí, že už proto, že píšou o všeobecných věcech, ve kterých slova jako věda, theorie, Kant často přicházejí, ve kterých ale hrozně málo na tom záleží, kolik má moucha noh, že už proto jsou lepší, než nějací mravenečkáři, ale to jest mýlka; neškodí snad to tu výslovně napsat.

Po tomto širokém rozkladu o způsobu vědeckého pracování vrátím se zase k Marešovi. Mezi Marešem a Masarykem jest tu totiž důležitý rozdíl: Masaryk svou theorii o samostatnosti badatele naproti okolí důsledně provádí, jak jest viděti z toho, jaký důraz vědomě klade na kritiku, kdežto nikdo se neodváží říci, že »Idealism a realism« jest nějaké vědomé kladení otázek ať už přírodě nebo Kantovi nebo čemukoli jinému; ba naopak, tam právě schází to vědomé držení myšlenky, ta osobní pevnost, s kterou by jasný plán pronikl celou knihu — a očividný nesoulad mezi Marešovou thesí a jejím provedením, to jest zase známkou náladového ducha jeho díla.[1])

[1]) Mareš blíží se svým požadavkem tvořícího vědce, který ze síly svého rozumu určuje hodnoty, který nestojí v přírodě jako divák, nýbrž nutí přírodu, aby od-

VI.

Promluvím ještě jen o jedné známce Marešovy náladové skepse, totiž o jeho učení o poměru mezi vírou a vědou. Mareš praví totiž, že »úkolem vědy není a nemůže býti poznání ani vypátrání podstaty a základu života; neboť úkolem vědy jest sloužiti životu«. A dále: »Život sám je tvůrcem hodnot, cena positivní vědy řídí se dle její služby životu.« Nebo: »Poznávání lidské je právě určeno pro potřeby života, ne pro vypátrání pravé skutečnosti.« Masaryk dobře vytýká těmto myšlenkám Marešovým, že i věda jest projevem života; kdo vědecky pracuje, ten přece tou svojí prací žije, věda jest kusem jeho života, ne jen pomocnicí k ulehčení živobytí. Nejpovrchnější nahlédnutí do dějin vědy, nebo řekněme faktum samo že Mareš svou knihu uveřejnil, nebo že vůbec vědecky pracuje, nám ukazuje, že věda jest také něco samostatného, něco, co má nejen prakticky, nýbrž i samo o sobě smysl; ovšem že má věda svojí praktickou stránkou bližší vztah k živobytí než umění, avšak když cítím svůj zájem na tom, co znamenají milióny miliónů mil od nás vzdálené hvězdy, nebo jak podivně jsou sestrojeny tisíciny milimetru malé bytosti — vůbec pro věci, jejichž praktické ceny docela nevidím — to že nemá smysl, než potud, pokud to slouží životu? Mareš sám má přesvědčení jiné, třebas i neuvědomělé, sic jinak by se musil přece aspoň pokusit na př. ukázat, co jeho Kant znamená pro potřeby životní.

Mareš ukazuje na planost »pouhých vědců«, kteří »pěstují vědu pro vědu, sbírají fakta pro fakta, v domnění, že budují základy příštího vědeckého poznání pravdy,« ti se prý sklamou; »jejich pilná, neunavná čínská práce, která jest sama sobě cílem, nejsouc potřebna k ničemu, leda jako zábavná hra, zůstane planou, neutvoří-li nic...« A dál se mluví o tomto tvoření, ale tak neurčitě, že jest mi o tom těžko psat; nemohu zde také všechno z toho citovat, čtenář ať nahlédne do originálu.[1]) Jsou tu postaveni proti

povídala na jeho otázky, Nietzscheovi (a Stirnerovi); ti nechtějí míti před autoritou věcí respekt, Nietzscheovi jest asketickým ideálem trpně se dívati na přírodu a vzdáti se aktivního zasažení. Nejspíš tomu Nietzsche dobře rozuměl, co jest silná vůle, aspoň hodně o ní psal. Napoleon jest patrně slaboch proti němu, když řekl o sobě: »Mám pána, který nezná slitování, totiž přirozenost věcí;« dokonce už se nevyrovná Nietzscheovi Bismarck, který se nestyděl přiznat se: »dějiny neumíme dělat, nýbrž jen čekat, že se stanou.« Nedovedu si tuto podivnou neznalost silné vůle u nich (ostatně i jiní, ku př. Goethe, se tak neznalecky vyjadřovali) jinak vysvětliti, než že se příliš zabývali fakty, vůbec titěrným denním životem.

[1]) Str. 417 a 418.

sobě vědcové »pěstující vědu pro vědu« a vědcové »tvořící«. Z počátku se zdá, že těmito tvořícími vědci myslí se lidé praktických povolání — souviselo by to aspoň s tvrzením Marešovým, že účel vědy jest sloužiti praktickému životu; také uvádí Mareš výslovně, že technik a lékař (tedy praktikové) jsou lidé tvořící, o nichž ale najednou dále praví, že »seskupují positivná vědecká fakta jakožto determinující příčiny v takové kombinace, že uskutečňují určité záměry«. Tato slova najednou přenášejí celý problém na pole docela jiné: to přece není jedno, praktická potřeba životní a uskutečňování určitých záměrů? Vybočení z původního myšlenkového chodu vás zarazí ještě víc, když dále čtete, že Volta, Ampère, Faraday, Mayer, Pasteur... »poznali štěstí z tvořící práce«. To jsou ti lékaři a technikové! A »poznati štěstí z tvořící práce«, to jest praktická potřeba životní?

Upozorniv na Voltu atd. jako na pravé, tvořící badatele, praví najednou: »je-li pravda v dosahu člověka, dosáhne jí spíše tvořící než věřící. Umění vykonalo pro poznání pravdy mnohem víc než věda vůbec může...« Rozmyslíte-li si první náramně učeně vypadající větu, poznáte, že vlastně se v ní pouze slovo věřící opisuje několika slovy: věřící jest ten, který nehledá pravdy — kdyby hledal, nebyl by přece věřící, a nehledaje pravdy z pochopitelných důvodů jí nenajde. V druhé větě zastavíte se nad slovem umění;[1]) to připouští zde dvojí výklad: z předchozího by šlo, že to slovo tu znamená tolik asi jako tvoření, a ovšem pochopíte velmi snadno, že tvoření vykonalo pro poznání pravdy víc než (netvořící, pasivní) věda (t. j. vědění); méně snadno pochopíte, proč to Mareš zvlášť vytýká; anebo to slovo umění znamená skutečně umění, ale pak to slovo neznamená zase než umělecké tvoření, což se zase neshoduje s tím, co Mareš nahoře napsal o Voltovi, Ampèrovi a j., v uměleckém tvoření, jak známo, méně vynikajících lidech.

Slovo umění neznamená na uvedeném místě však ani umělecké tvoření ani tvoření vůbec, slovo to nekryje se tu vůbec se žádným určitým pojmem. Marešovi se tu stalo, nač jsem v předešlém už několikrát upozornil: Marešovi tanula na mysli věc, kterou každý rád uzná, že totiž nesamostatní odborníci jsou horší než samostatní, ale nepokusil se tuto myšlenku nějak si uvědomit, dáti jí nějaký konkrétní obsah, říci (aspoň sobě): tenhle odborník

[1]) Věty ty nacházejí se už na konci závěru knihy; je přirozeno, že autor na tom místě užije slohu poněkud volnějšího. Samo sebou se však rozumí, že logika se na žádném místě knihy nesmí porušit.

jest v tomhle nesamostatný, tohle jest na něm samostatné, nýbrž místo toho položí vedle sebe lékaře, Voltu, umění a tvoření a čtenář, ten ovšem vycítí, že nějaká souvislost tu je, že ku př. tvořivost umělecká a pojmotvornost vědecká jsou si v něčem podobny, ale vycítí to zrovna asi tak, jako se nadchneme nám nesrozumitelnou řečí nějakého ohnivého řečníka: cítíme cosi povznášejícího, chytáme jednotlivá slova, kterým náhodou rozumíme — výsledek jest však, že unaveni za chvíli řečníka necháme mluvit a myslíme na cos jiného.

VII.

Vyložil jsem v tomto oddílu poněkud podrobněji, co myslím, že jest náladově skeptického na knize Marešově; ovšem vybral jsem jen některé příklady; dalo by se i na jiných totéž ukázati — ku příkladu na tom, co si Mareš představuje slovem idealism, nebo, co vlastně to jest »skutečno«, o kterém pořád píše; začal jsem také s těmito věcmi, bohužel bylo to příliš těžké a nevděčné, a tak se musí čtenář spokojit s uvedeným. Shrnu nyní na konec, proč Marešovu knihu považuji za náladově skeptickou a co z toho odvozuji.

Ukázal jsem nejprve, že Marešova kniha není nějakým monografickým, systematickým zpracováním určitých pojmů, zvláště, že se Mareš nesnaží ve své knize určitěji a určitěji povědět, co jest to idealism a co realism, nýbrž tato slova slouží mu jen k tomu, aby na ně nejneurčitějším způsobem navázal různé filosofy a odborníky. Následek toho jest, že si z knihy odnášíte pouze dojem, že Mareš soudí, idealism že je lepší než realism, a že o tom mnoho píše. Také není jeho kniha uvědomělým souhrnem dosavadní jeho literární činnosti, naopak bylo by velmi obtížno z knihy se s určitostí dovědět, co Mareš soudí o věcech, které dříve za důležité považoval (ku př. jeho bývalé evolucionistické stanovisko ve fysiologii). These, které jsou v knize obsaženy, jsou pouze nahozeny jako okamžité nápady, nejsou důsledně provedeny (češství a němectví). Místo pokusů určitě a stručně formulovat stanovisko nějakého auktora v nějaké věci, podávány jsou ve formě citátů poměrně dlouhé věty z auktorů, při čemž často není dostatečně označeno, co si máme jako zvlášť důležité z citátu toho vybrat. Ačkoli se tolik o fysiologii mluví, není vůbec určitě pověděno, co jest to fysiologie; aspoň kdyby byl Mareš nějak svůj poměr k příslušné části v Masarykově logice vyložil! Mareš tvrdí, že badatel má stát samostatně proti svému materiálu, ale (nehledě k věcné nesprávné

nosti, jakou jeho formulace s sebou nese) sám se dokonce dle toho neřídí — kniha je pravým opakem toho.

Všechny uvedené věci se dají jen tím vyložiti, co jsem už několikrát připomněl: Mareš nepracoval tu knihu s pojmy určitými, plnými, které, abych tak řekl, celého člověka pronikají. a každý jde z duše, jest organickou částí našeho individuálního názoru, nýbrž ty věci, o kterých píše, prošly jen jeho fantasií, jsou to jen chvilkové dojmy, a pochybování Marešovo, ať už je to pochybování o realismu nebo o idealismu, o skutečnu, o ceně vědy vůbec nebo o ceně tvoření, toto pochybování není z rozumu, nýbrž z nálady. Následkem toho menšího významu jsou námitky proti jednotlivým tvrzením Marešovým, správné jest tuto náladovost knize vytknouti jakožto základní pochybení, na němž všechna ostatní více nebo méně jsou závislá. Pochybování Marešova o skutečnu atd. nemohou býti důvodem pro skepsi z rozumu.

ZÁVĚR.

Účelem pojednání o náladové skepsi bylo na materiálu co možná určitém ukázati, že třeba rozeznávati dvojí skepsi, náladovou a rozumovou; skepsi náladovou jsem popsal; ukázal jsem nejprve subjektivním i objektivním pozorováním na zvláštní stavy duševní, které nás v některých dobách přepadávají a jakous nechuť k dennímu životu a všeobecnou pochybovačnost vzbuzují. Ukázal jsem dále na příkladech z krásné literatury, že tam líčení náladové skepse zvlášť v nové době jest oblíbeným thématem. Konečně jsem vyložil, jak i vědecká thémata mohou se rozbírati formou náladově skeptickou. Dokazoval jsem, že náladová skepse plyne z pramenů zcela jiných než z úvah rozumových, že vůbec není přímým následkem logického usuzování.

Vytknouti se mi může, že jsem se skepsí rozumovou (raději bych řekl rozumnou, kdyby to slovo příliš nevzbuzovalo domněnku, že ta druhá skepse jest nerozumná) málo zabýval, že jsem nevyznačil podrobně, v čem její kořen záleží. Avšak charakterisovati skepsi rozumovou bylo by daleko obtížnější než skepsi náladovou; každý vidí, že ta skepse jest, všichni v ní žijeme, odkud se však bere, kde jest kořen naší nespokojenosti s tím, co už jest, a snahy dostati se výš a dál, těžko říci. Budiž však jakkoli, jistě jest tato skepse převážnou většinou zakotvena v rozumu. Kdo upřímně touží po tom, dostati se dál, kdo chce se zdarem pracovat a z práce mít

radost, ten si bude vážiti rozumné skepse jako nejlepšího svého majetku a bránit ji proti všem, nejen proti nehybné utkvělosti na starých nápadech, nýbrž i proti nezdravé skepsi náladové, která ani k ničemu positivnímu nevede, ani mysl neuspokojí a ještě tím šálí, že zahaluje se nimbem jakés vznešené pochybovačnosti, která jen lepším duchům jest dána.

Pochybovat, ničemu nevěřit ano, ale ani v pochybování neškodí zdrželivost.

V novější době i u nás i v cizině se mnoho mluví o nutnosti více filosofovat, zdá se mi však, že se tato nutnost příliš často náladově odůvodňuje. Dívám se s nedůvěrou na tyto rady, ne proto, že bych zrazoval od filosofování, nýbrž pro neurčitost, s jakou se tato rada od mnohých přijímá. Ta rada znamená, když se to kolem a kolem uváží, pracovati a žíti samostatně; že by zabývání filosofií bylo vždycky jedině správnou cestou k této samostatnosti, se mi však zaručeným nezdá. Rozeznávati třeba samostatnost úsudku a filosofii jako odbor: samostatný úsudek můžeš projeviti v nejdrobnějším kroku, k tomu není potřeba žádných Kantů; filosofie jako odbor jest věc zkušenosti a praktického rozhledu jako jiná věda a samostatný úsudek jest něco, co musí člověk z větší části i do filosofie už přinést sebou. Že dějiny filosofie patří k všeobecnému vzdělání, jest něco jiného, než žádat na každém odborníkovi znalost těch problémů, které filosofové řešili. Tyto čistě filosofické problémy, jaké nacházíme u Kanta, Schopenhauera atd., dají člověku pouze jakás všeobecná řešení věcí, na které v konkretním životě leda náhodou narazíte. Ovšem i v těchto filosofech jsou myšlenky pro určitý obor prakticky upotřebitelné, bohužel neviděti, že by se pro tyto určité myšlenky od nových nadšenců pro filosofii velký zájem jevil — ovšem k zájmu takovému jest potřebí víc než nadšení.

Nevím, kde jest víc nesamostatnosti, zda v studentském vzdychání po nedostižné jakés filosofii, či ve strachu před ní jako před čímsi pravé vědě nebezpečným. Jen ten bude také ve filosofii samostatný, kdo se jí jen na tolik všímat bude, kolik jí ve své praxi potřebuje.

ROZHLEDY.

PEDOPSYCHOLOGICKÉ.

Podává Fr. Čáda.

V.

Příčina různosti úsudků o hodnotě psychologie dítěte. — Pojem psychologie dítěte se zřetelem k pedologii a k psychologii abstraktní. — Pedopsychologie jakožto druh konkretní psychologie věkové. — Části psychologie dítěte. — Cíl pedopsychologie. — Ament. — Erdmann. — Kritika jejich mínění. — Prostředky pedopsychologického bádání. — Soud o pozorování dětí. — Natorp. — Experiment v pedopsychologii. — Methody pedopsychologické a jejich hodnota. — Nesnadnost pozorování pedopsychologického vůbec. — Závěr.

Poznali jsme úsudky o hodnotě pedopsychologie velice rozmanité. Rozmanitost ta, ba leckdy různost má příčiny, jak příležitostně jsme naznačili, v tom, že při posuzování hodnoty pedopsychologie brzy se má na mysli věda pedopsychologická v ideální dokonalosti a dovršení svém, brzy pedopsychologie jak dnes se jeví. Ale i když posuzujícímu tane na mysli pedopsychologie jako již skutečná věda, různě o hodnotě její se pronáší podle toho totiž, zdali pomýšlí na theorii pedopsychologickou či na applikaci psychologie dítěte, na pedopsychologii »užitou« t. j. ve službu pedagogice danou, resp. určenou. Zkrátka, ona různost v posuzování psychologie dítěte i se svými extrémy přeceňování a podceňování jedině základ má v rozličném pojímání předmětu a oboru pedopsychologického, v rozličném pojímání cíle pedopsychologického úsilí, v rozličném zření k prostředkům a k methodám pedopsychologickým. Proto by bylo marno, ale také i zbytečno hájiti psychologii dítěte proti podceňování; jako theorii jí přece nelze upříti plné hodnoty theoretické, a pokud se významu praktického týče, musí jej pedopsychologie ukázati faktickými výtěžky a úspěchy v oboru pedagogiky — a pedopsychologie již dnes do jisté míry se takovýmito výsledky může vykázati. Přeceňovati však psychologii dítěte a snahy pedologické vůbec ani není správno, ani ve vlastním její zájmu není radno, třebas by se věc omlouvala »enthusiasmem«. Jak praveno, všecky výtky a pochybnosti o ceně její temení z nedostatečného vyjasnění si pojmu, oboru a method

psychologie; lze zajisté souhlasiti s některými námitkami proti jistému pojímání předmětu pedopsychologie, proti jistému určování jejích cílů, lze plně souhlasiti s odsuzováním na př. jisté methody, anebo lépe jistého provádění sbírání materialu pedopsychologického nebo jistého spracování nauky pedopsychologické; avšak o to jde, že námitky a výtky v jisté příčině nedokazují snad bezcennost pedopsychologie vůbec, jakož zase naopak pro skutečnou hodnotu pedopsychologie budoucí, kdy vskutku niveau vědeckého dostoupí, nesmí se šmahem zastávati jako svrchovaně cenné veškeré snažení a pokusy pedopsychologické dnešní.

Máme-li ke všemu tomu náležité zření, snadno se dohodneme o ceně námitek proti psychologii dítěte a snadno se dohodneme také o hodnotě pedopsychologie samé. Nemíníme v této rozpravě zacházeti do otázek podrobnějších, na př. otázek period dětství, jednotlivých method atd. se týkajících; zde jen hlavních a povšechných otázek dotknouti se jest nutno. A tu na prvém místě jest otázka pojmu pedopsychologie samé, otázka, jaký jest obsah a jaký rozsah jejího ponětí.

Dvojí cestou možno blížiti se k určení ponětí pedopsychologie: buď vztahem její k pedologii anebo k psychologii. Pedologie totiž jest (anebo lépe: byla by) nauka, která činí si předmětem zkoumání dítě, t. j. člověka v prvních dobách věku — hranice těchto »prvních dob« nechtějme zatím vyšetřovati. Jako u člověka vůbec, i u dítěte přirozeně dvojí stránka tu se naskytuje zkoumání, fysická a psychická, a každá z nich zabírá v sobě zase celou řadu podřazených hledisek, resp. stránek. Nazveme-li úhrn oněch zřetelů, které týkají se psychických jevů dítěte, psychickou stránkou jeho, jest právě tato psychická stránka předmětem pedopsychologie, ač při povaze jevů psychických samo sebou se rozumí, že ani při konstatování jich, ani při vysvětlování nesmí se pouštěti se zřetele průvodní ony jevy »fysické«.

Když bychom vyšli od psychologie (obecné, abstraktní), mohli bychom určiti se zřetelem k ní psychologii dítěte jako jednu z konkretních psychologií.[1]) Určení to bylo by zajisté stručné a správné, ale výraz »konkretní« přece by sám sebou mohl zavdávati příčinu k neporozumění, a proto ještě záhodno jest jinak věc vysvětliti a to asi takto: Mysleme si, že by vskutku byla stanovena

[1]) O poměru nauky abstraktní ke konkretní nauce vůbec, i speciálně psychologie konkretní k abstraktní srv. Masarykovy Základy konkretní logiky, ve příčině psychologie F. Krejčího, Základy psychologie (v Praze 1902) str. 220 a n.

nějaká »obecná psychologie«, »psychologie abstraktní« »psychologie vůbec«. Byla by to psychologie, která stanoví zákony či pravidla jevů psychických tak řečených beze zření k tomu, v jakém individuu či individuích se vyskytají, zdali tedy u individua nedospělého či již dospělého, zdali u muže či ženy, zdali u člověka civilisovaného či necivilisovaného, vzdělaného či nevzdělaného atd. Takovéto nauky psychologické dosud není, aspoň nikoli soustavněji vypracované. Co se za psychologii »obecnou« dnes vydává (a obyčejně jen názvem »psychologie« označuje) jest, když přesněji přihlédneme, vlastně jen psychologie člověka dospělého, civilisovaného atd. a většinou — muže; jen sem tam nalezneme v těchto »soustavách« a »učebnicích« psychologie také respektováno, jak jisté jevy psychické vyskytují se nebo se vytvářejí u člověka dospívajícího, stárnoucího, necivilisovaného nebo u ženy. Není zde potřebí, abychom se při svém thématu ptali po příčinách toho zjevu, ani zkoumali snad, zdali a do jaké míry možno vůbec domoci se takovéto »obecné«, »abstraktní« psychologie v přísném slova smyslu, nýbrž předpokládejme zatím, že bychom takovouto psychologii již měli nějak ustavenu. Jakmile bychom předmět její determinovali nějak, na př. tedy zřetelem k věku (a snad dokonce i k určitému věku), měli bychom »konkretní« psychologii věku, speciálně pak psychologii tedy dítěte.[1]) Předmětem jejím jsou psychické jevy v dítěti, t. j. v člověku v první době věku (na př. tedy od narození do dospělosti pohlavní), nikoli tedy psychické jevy »vůbec«. Se stanoviska onoho předpokladu by bylo lze mluviti o pedopsychologii jakožto jisté psychologii »konkretní«, čímž však nemá býti nic jiného pověděno, než, že 1. psychologie dítěte pro vysvětlení svých jevů psychických potřebuje či předpokládá znalost obecných pravidel (zákonů) jevů psychických (»vůbec«),[2]) avšak 2. materiál svůj že sama musí si shledávati, na svém předmětě, prostředky a methodami »svými«, resp. podle svých konkretních požadavků a zřetelů modifikovanými.

---

[1]) Na věc již svrchu jsme jednou narazili, i nemusím tak široce snad vykládati, že faktický postup k zbudování obecné psychologie jest opačný, že totiž ze sbírání poznatků, které náležejí povahou svou do některé konkretní psychologie, a jakýms takýms budováním rozličných oněch konkretních psychologií staví se základ, na němž abstrakcí vzniká budova oné ideální psychologie »obecné« t. j. základ, z něhož abstrakcí čerpáme možnost budovati obecnější pravidla jevů psychických, jak se odehrávají v jakémkoli lidském individuu.

[2]) Krátce, ale nepřesně praví se: pedopsychologie předpokládá psychologii obecnou. Tak mluví na př. i Erdmann na uv. m. str. 12.

Při tom, pokud se tkne rozsahu, předmět její — »dítě vůbec« —. káže seznámiti se s psychickým žitím nejen dítěte »kulturního«, nýbrž i národů necivilisovaných, nejen dítěte pohlaví mužského, ale i ženského, nejen dítěte v klidných, spořádaných poměrech vyrůstajícího, ale i dítěte, které již ve svém věku zakouší útrapy nouze, bídy a špatností lidských, nejen dítěte zdravého, ale i churavého, nejen normálního, ale i abnormního atd. atd. K tomu přistupují další speciální »partie« pedopsychologie podle oddílů, jaké dovedeme si v periodě celého dětství stanoviti, dále ony oddíly věku dětského, které historicky se ustavily a jen s hlediska historického vývoje společnosti naší mají svůj smysl i své omezení (na př. dítě — žák). Jest jasno, že obor pedopsychologie jest zajisté hojně rozsáhlý a že tu snadno dojíti lze k dalšímu dělení této nauky; vskutku také již dnes mluví se na př. o psychologii novorozence, o psychologii žáka (při čemž slovu »žák« nemá se přikládati plný, široký význam), pracuje se o pedopathologii, mluví se o psychologii dítěte-zločince atd.

Také cíl pedopsychologie bývá vytýkán nestejně; jedni (Barnes, Galbreath, Bolton, Stimpfl) pokládají za vlastní cíl pedopsychologie applikaci její za účely pedagogickými, druzí především Chrisman, mají pedopsychologii za vědu »čistou«, která sama sobě má býti cílem, při níž jde jen o theoretické poznání, jež může poskytnouti. Ament chtěl rozhodnouti mezi oběma směry tak, že »čistou psychologii dítěte« prohlásil za hlavní věc, psychologii dítěte užitou za konečný cíl, přikazuje onu psychologům, resultáty pak její pedagogům, i vykládal si, že dočasná stagnace v práci pedopsychologické v Německu vznikla právě tím, že psychologové málo se jí obírali, kdežto pedagogové horlivě se jí věnujíce přirozeně s hlediska svého v popředí posunuli užitou čili pedagogickou psychologii dítěte.[1]) Ještě poněkud jinak B. Erdmann v uvedené přednášce str. 12 nn.) nazírá na věc, ač konec konců shoduje se s Amentem. Erdmann má za to, že sluší lišiti dvě »formy«

[1]) Die Entwickelung von Sprechen u. Denken beim Kinde, str. 25. n.: »Zu diesem Stillstand auf frühen Entwickelungsstufen kommt weiter noch die Thatsache, dass die moderne Kinderpsychologie besonders in Deutschland einer einseitigen Richtung nachgegangen ist. Dadurch, dass die Psychologen, welche allein Interesse an der Pflege reiner Kinderpsychologie gehabt hätten, sich von ihr ferne gehalten haben, sind ihre einzigen namhaften Vertreter die Pädagogen gewesen, die aber ganz natürlich ihre Interessen in den Vordergrund stellten und angewandte oder pädagogische Kinderpsychologie kultivierten ... Auf dem bisherigen Wege gelangen wir aber zu einer solchen Einseitigkeit, dass entweder nur eine Reaktion gegen die ge-

pedopsychologie: theoretickou, která má za úkol vývoj pochodů duševních stopovat, a užitou pedopsychologii, která jest prý druh socialní psychologie a má za úkol stanoviti duševní habitus individuí vychovávaných, t. j. která snaží se nalézti typy dětských individuí i jejich variace v jednotlivých individuích samých. Erdmann jest nucen připustiti ovšem, že oba druhy pedopsychologií navzájem úzce souvisejí, že oba druhy lze jen in abstracto přesně lišiti, nikoli in concreto; arci, dodává Erdmann, takto splývají hranice nejen obou druhů psychologie dítěte, ale i hranice pedopsychologie s pedagogikou, pedagogiky s hygienou vychovatelskou, jakož i se studiem a traktováním chorobných zjevů dětského života. Čím však Erdmannův názor zase blíží se přirozeně mínění Amentovu jest, že i on soudí, že tento druhý »druh« pedopsychologie zakládati se musí na poznatcích či vědění obsažených v první formě pedopsychologie.

Máme za to, že různost mínění o cíli pedopsychologie zakládá se na jisté nepřesnosti. Nemůže přece býti, tuším, sporno, že psychologie dítěte má právě jakožto psychologie cíl jen theoretický, a to co se mluví o »užité« pedopsychologii, která prý na oné se zakládá, jest jen nepřesný výraz místo: »užití pedopsychologie k účelům pedagogiky, resp. i skutečného vychovatelství praktického«. Avšak toto užití, applikace resultátů pedopsychologie není přece nějaká forma, druh a pod. pedopsychologie, není vůbec již pedopsychologie, nýbrž to jest patrně pedagogická nauka, čerpající své zásady, direktivy, hlediska z pedopsychologie. Avšak jako nikdo nebude pokládati na př. za cíl mathematiky fysiku ani neprohlásí fysiku za »druh« mathematiky, třeba ve fysice vyskytovala se také applikace mathematiky, tak myslím, nelze také tuto »užitou pedopsychologii« správně zváti »druhem« pedopsychologie nebo pod. ani nelze za cíl pedopsychologie vyhlašovati jakési užití její, tedy ani applikaci v pedagogice nebo pedagogii. To pak, co Erdmann vykládá za »druhou formu pedopsychologie« jednak náleží do pedopsychologie samé (do oné »první formy pedopsychologie« jeho), pokud totiž by to byla skutečná »dětská typologie«, jednak —

---

pflogene Richtung möglich ist oder die Kinderpsychologie dauernd aus der deutschen Forschung ausscheiden wird. Eine reine Kinderpsychologie muss Hauptsache, eine angewandte Endzweck sein ... Die reine kinderpsychologische Forschung den Psychologen, ihre Resultate den Pädagogen. Ich brauche kaum zu betonen, dass ich unter einem Psychologen jeden verstehe, der eine fachmässige psychologische Schulung erworben hat.«

pokud by to byla applikace takovéto nauky o typech a toho, co Erdmann (na str. 14.) podrobněji vykládá — platilo by o ní totéž, co jsme pověděli o applikaci pedopsychologie vůbec. I psychologie dítěte má svůj vlastní, jedině theoretický cíl, jako každá nauka, a na tom, k čemu a jak jí, resp. její výtěžků užíti lze, jedině záležeti může těm naukám, které právě jí užíti chtějí a mohou, resp. musí. S tohoto hlediska tedy otázka hodnoty psychologie dítěte nijak nezávisí na otázce, zdali může pedagogika od ní se nadíti prospěchu a v jaké míře. Pedopsychologie vědecká neslibuje nějakou »spásu« »obrození« atd. pedagogice, tím méně praktickému vychovatelství. Pokud se tkne cíle, hodnota pedopsychologie tkví v ní samé; důležitost její nutno uznati jednoduše jako u každé theorie. To, že racionální vychovatelství a vědecká pedagogika nemohou se přece obejíti beze znalosti duše dětské, to sice nelze podceňovati, ale v tom netkví hodnota, význam vědy pedopsychologické, poněvadž vlastní její cíl není závislý na tom, zdali pedagogika nebo jiná věda užívá jejích poznatků čili nic. I kdyby nebylo těchto praktických prospěchů z duševznalství dítěte, hodnota pedopsychologie by byla nepopíratelná.

Jiná řada úsudků podceňujících pedopsychologii vyplývá z rozličného odhadování prostředků, jimiž psychologie dítěte si opatřuje svůj materiál. Prostředkem takovým ovšem, jako v každé vědě, jest pozorování a to obyčejně se lišívá v pozorování pouhé či »prosté« a pak experiment (pokud ovšem v psychologii o experimentu možno mluviti). A tu proti obojímu pozorování dětí za účely pedopsychologickými konanému a tudíž skutečnému, pečlivějšímu a trvalejšímu pozorování dítěte, ozývají se námitky. Jednu slyšeli jsme ve vývodech Münsterbergových, jenž dříve dokonce se chlubil, že nikdy svých dětí nepozoroval, za kterýmžto výrokem skrývá se naznačená myšlenka, jakoby pozorování dítěte bylo jakési znehodnocování jeho jako člověka, jakoby jaksi z osoby jeho činil se jakýsi mrtvý objekt pozorování. Ovšem Münsterberga vedla snad k této divné námitce proti pozorování dětí zkušenost, jakým způsobem a v jaké míře se pozorování to vykonává někdy ve Spojených Státech Severoamerických. Tam vskutku snad leckdy věc se přehání a pozorování, resp. »experimenty« dějí se v takové míře, že snad opravdu děti některé školy jsou více materiálem pozorovacím, než chovanci a žáky školy, a to nejspíše vedlo Münsterberga, aby se proti pozorování dětí vyslovil. Avšak jako pro pokrok a studium medicíny vůbec i pro vzdělání jejího dorostu kliniky, nemocnice, anatomické ústavy atd. atd. jsou nezbytny, tak i pro

pokrok a studium pedagogické jakož i odchování dokonalého dorostu pokusné ony »vzorné« školy, jakož i občasná pozorování, šetření na dětech, žácích konaná jsou nevyhnutelná. Nekonají-li se soustavně, promyšleně před odchodem kandidáta učitelství z pedagogia, bude nucen je konati (arci nesoustavně, více méně na zdař bůh a od případu k případu) na svých pozdějších svěřencích (ať jednotlivě, ať en masse) jako učitel. V té příčině jedině může se jednati o míru a způsob takovýchto pozorování, a rozumí se samo sebou, že nesmí v nich býti překročena mez, kde by vzdělávání žáků samo trpělo a žáci anebo děti vůbec snad stávali se jen jakýmsi materiálem pedopsychologickým.[1])

Avšak to není jediná námitka proti pozorováním pedopsychologickým a studiu dítěte vůbec. Jiná, častější, třebas nevyslovená námitka jest předsudek, že pozorování ta konati jest tak snadné, že beztoho každý je již vykonal, a že vůbec znalost dítěte jest obecná, každému vzdělanému člověku běžná. Zdá se, když přec každý dítětem byl, děti má buď své vlastní, anebo příbuzné, známé kolem sebe skoro co chvíli, že dětství dobře zná a pochopuje. Není potřeba vyvraceti toto klamné domnění; že to jest pouhý předsudek a klam, toho, řekl bych skoro, krvavým důkazem jsou každodenní zkušenosti, jak dospěli — řekněme to mírným slovem — podivně často s dětmi nakládají a to nejen lidé »prostí«, ale i lidé velice inteligentní, ba třebas i pedagogicky vzdělaní, a nejen s dětmi cizími, ale i s dětmi vlastními. Právě naopak, posud platí slova Rousseauova, že neznáme dětství a neumíme se přenésti v ně. Opravdu kdo poněkud jen má na sebe pozor a počne se poněkud více obírati dítětem nebo dětmi, co chvíli jest překvapen rozličnou věcí, jíž dříve »nezpozoroval«. Tedy i tato námitka, lépe řečeno, toto pokládání pozorování dětí za věc zbytečnou, jest neudržitelna.

Třetí námitka, rovněž pravidelně nevyslovovaná, ale mlčky jaksi činěna, jest, že pokládá se pozorování dítěte a obírání se jím za něco muže nedůstojného, za jakousi hračku, naivnost ducha-prázdnou. I tato námitka prozrazuje — neznalost věci. Dobře pověděl již P. Natorp[2]) o tom: »Obírati se dětmi není úloha nijak nízká anebo bezduchá ani pro muže vyspělého — vždyť poskytuje mu látku k nevyčerpatelnému studiu a neomezené podněty k vlastnímu objevování — ani pro člověka těžké práci podrobeného; tomu

[1]) Ostatně srovnej s tím, co svrchu pověděno z Baldwinových výkladů a Uferova mínění o »experimentování« s dětmi.

[2]) Sozialpädagogik str. 202 n.

zajisté poskytne nejskvostnější okřání po námaze. Není přítele ani soudruha, který by nám tak sladké a opravdové přátelství mohl poskytovati, jako jest to s to dítě nezkažené a jako jest ochotno je skýtati právě zralému muži. Jenže my sami nejsme k tomu dosti zralí. Odvažuji se říci, že vzdělání dospělého člověka lze poznati podle porozumění jeho pro dětství a podle respektu jeho, jaký má před dětstvím.«

Naproti tomu jiné námitky proti hodnotě pedopsychologie temení z opáčného důvodu, z toho totiž, že se ukazuje k nemožnosti anebo aspoň k veliké nesnadnosti a nespolehlivosti pozorování, konaných na dětech ať prostě ať experimentálně.

Jako psychologie vůbec, i pedopsychologie může jedině budována býti na podkladu fakt správného pozorování. Kdežto však psychologii dospělého člověka jest po ruce daleko více prostředků, pedopsychologii jest právě jedna polovina, a to polovina pozorování noeticky cennějších nemožna. Psychologie dospělého člověka čerpati může poznatky ze dvou druhů, jak se říká, »pramenů«: ze sebepozorování a pozorování jiných, a není pochyby, že introspekce má nejen pro jisté stránky hodnotu větší než pozorování osob jiných, ale že vskutku jest klíčem k porozumění jiným. Avšak cesta sebepozorování při studiu dítěte ovšem jest vyloučena. Ani surrogát přímého sebepozorování, totiž rozpomínání se na to, co jsme zažili, nic v té příčině není platen. Kdybychom ze vzpomínek na duševní svůj život v dětství chtěli budovati materiál pedopsychologický, zle bychom pochodili. Předně doba nejútlejšího dětství i pak by zůstala nepřístupnou; nesahajíte vzpomínky, skutečné vzpomínky, pod mez třetího asi roku. Sice na př. manželé Henriovi uspořádavše anketu o nejrannějších vzpomínkách z dětství dostali od 16 osob odpovědi, že se rozpomínají na událost asi z $1^1/_2$ roku svého věku, ba kdosi dokonce jim tvrdil, že si vzpomíná na nějakou věc z 6. měsíce svého věku, ale netřeba mnoho vykládati, že tu osoby ony staly se obětí (neúmyslného) sebeklamu a že jestli vskutku se událo, nač prý se z té doby rozpomínaji, že zásluhu o tak »dobrou« paměť měli ti, kdo zajisté později (a třebas velmi později) jim vypravovali, že to a to zakusili. Vždyť jiné 2 z dotazovaných osob upřímně doznaly, že později jim o tom, nač se »rozpomínají«, bylo vypravováno. Avšak i ty věci (po třetím roce), na které vskutku se každý z nás dovede rozpomenouti, jsou téměř bezcenné s hlediska pedopsychologického; neboť jsou to bezvýznamné, nesouvislé jednotlivé události a nad to: i ty přec jsou velice sporé a, jak pěkně to o sobě pověděl Svatopluk Čech, »v ji-

třních mlhách« zahalené, nezřetelné, mezerovité. Divili bychom se, kterak právě ty a ne jiné, významnější pro nás události jsme si zapamatovali, kdyby nebylo skoro pokaždé blízko vysvětlení, že mocnější nějaký cit (radost, bolest), jenž tehdá je provázel, způsobil jejich utkvění v paměti.

A tak, jak patrno, pedopsychologické studium jest odkázáno skoro výhradně na »objektivní« pozorování a methody t. j. na pozorování naše (jiných) dějí. Jakmile však pozorujeme jiného člověka a chceme »vypozorovati« jeho duševní stavy, jest známo, že nutně jsme odkázáni z jistých »výrazů« jich t. j. posuňků, gest, změn v obličeji, zvuků resp. slov vysuzovati, jaké psychické jevy se v nitru člověka toho dějí. To však vysouditi nedovedeme leč p e r a n a l o g i a m podle sebe samých. A tak pozorování psychologické jiných lidí založeno jest pomocí analogického úsudku na pozorování sebe sama. Když tomu však takto jest, jest rovněž zjevno, že pozorování, studium dětí se zakládá vesměs téměř na takovýchto analogických úsudcích,[1]) jenže jsme při něm na tom ještě hůře, nežli při objektivním pozorováni psychologickém jiných individuí dospělých. Tam totiž objekt se s pozorujícím subjektem daleko patrně více shoduje, než když odvažujeme se interpretovati posuňky dítěte podle analogie sebe samých, dospělých, o tom ani nemluvě, že posuňky dítěte bývají mnohem nezřetelnější a dvojsmyslnější než u člověka vyspělého.

Avšak výtku z toho pedopsychologii činiti není správno, stačí jen právem poukázati na tuto její obtíž. Ostatně v p r a x i se kontrast mezi psychologií dospělého člověka a pedopsychologií jeví menší a i této nesnázi pedopsychologie lze do jisté míry také čeliti. Neboť neklamejme se: i v psychologii dospělého individua daleko více užíváme a dokládáme se výtěžků z pozorování jiných lidí nabytých, než ze sebepozorování; jest, pravda, »pramen« sebepozorování noeticky lepší, ale fakticky pro psychologii jest čerpáno z onoho »horšího« »pramene« více, a není tedy kontrast mezi ní a pedopsychologií fakticky tak velký, jak by se z theoretických úvah zdálo. Mimo to s pedopsychologického hlediska se věc značně stává lepší, jakmile dítě dovede nám mluvou odhalovati své vniterné stavy

[1]) Tato věc bývá velmi často jako námitka anebo aspoň důvod pro malou hodnotu pedopsychologie (i od psychologů!) uváděna. Není tedy zajisté nevhodno, když upozorníme, že o tomto faktickém stavu věci pedopsychologové sami dobře vědí. Za doklad uvádím na př. A d. K u s s m a u l a (Untersuchungen über das Seelenleben des neugeborenen Menschen, Tübingen, 3. vyd. 1896, str. 3. nn.) a B a l d w i n o v y výklady na uv. m.

Úhrnem vyplynulo ze všech těchto úvah, že o veliké hodnotě, a to jak theoretické, tak praktické hodnotě pedopsychologie jako vědy nelze pochybovati, vyplynulo však také, že k ideálu vědy má pedopsychologie ještě velmi daleko. Než to nemůže býti námitkou proti ní, naopak ukazuje to jen k tomu, jaký nutně jest úkol pedopsychologie pro dobu nejbližší: třeba pozorovati a sbírati pozorování tak, aby nejprve řádný a hojný materiál byl získán, a z dosavadního materiálu činiti dedukce co nejopatrněji a více jen — zatímně. I při sbírání fakt však třeba šetřiti všech pravidel a požadavků, jaké činiti jest na pozorovatele kterékoli vědy. Tudíž nutno sbírati obezřetně, ne hromaditi ukvapeně a nekriticky jakákoli pozorování a zprávy; pozorovatel nesmí dále nic vnášeti do pozorování svých a tak anticipovati nějaké resultáty nebo dokonce jich vysvětlení; pozorovatel nesmí posléze dáti působiti na sebe nějakým předsudkům, prejudikovaným theoriím, ba nesmí popříti vlivu ani nějakému »účelu«, třebas sám o sobě tento účel či cíl byl sebe ušlechtilejší a sebe krásnější a sebe více oprávněn. Na tomto materiále jako basi jest třeba usilovati dále o vybudování pedopsychologické theorie; o to, že bude pak z ní možna učiniti cenné a zajímavé důsledky i provésti zdařilé a významné aplikace jejích pouček, buďme bez starosti; ty objeví se samy sebou, jakmile jen pevný základ bude zbudován.

DOKUMENTY.

P. JOSEF ALOIS PITRA, KNĚZ-MYSLITEL.

Podává Frant. Krejčí.

(Pokrač.)

22. Rozdíl mezi tělesy anorganickými a organickými. [1])

Tělesa anorganická a organická různí se mezi sebou v povstání, rostění, v rozpoložení a spojení svých částic. Těleso anorganické zniká tím, že na povrch jednoho prvku neb slučku přilepují se jiné prvky neb slučky, a roste tím, že na povrch již přilepených přilepují se opět a opět prvky a slučky jiné. Přilepují-li částice stejnými stěnami na sebe, znikají tělesa pravidelná, hlátě, jinák bezpodobá. Částice souvisí spolu svými povrchy, a není mezi nimi souvisících dutin a průchodu; tělesa bezústrojná jsou tělesa celistvá.

Tělesa organická čili ústrojná znikají tím, že se vícero prvků neb slučků jen v jednom svém průřezu spolu pojí v tílko koulovité, uvnitř duté, buňkou neb sklípkem zvané, a roste tím, že buňka táhne okolní prvky neb slučky do svého vnitra ku svému středu, který je zas k obvodu odpuzuje; z těch vtažených a odpuzených částic znikají nové buňky tím, buď že se počáteční buňka na dvě přepažuje, aneb že se v obvodu nové buňky nasazují. Tělesa bezústrojná rostou s venčí, organismy ze středu buňky prvotní. Při pokračujícím rostění některé buňky houstnou a pojí se spolu v tílka niťovitá neb placatá, v cevy a blány; u jiných spojují se zas dutiny v rourky a roury; a že všecky částice jen v jednom průřezu se stykají a pojí, tvoří se mezi všemi buňkami průchody tak, že jest každá částice s venčí i z vnitra přístupná. Organismy jsou tělesa dírkovitá a rourovitá.

Nuže oboje ta tělesa znikají z tétéž látky važinné, v obojích působí tytéž nevažiny a tentýž mezihmotný tah tížný a lučebný. Odkud tedy ten tak nápadný a mnohostranný rozdíl? — Rozdíl nepochází ani z látky važinné, ani z tepla, ani ze síly tížné, nýbrž z nevažin splývavých, totiž z elektřiny a magnetičiny.

Teplo nachází se v tělesech važinných v dvojím stavu ve vázaném a volném; jihnoucí sníh pohlcuje mnoho tepla, a to jest ve vodě vázané; lpí kolem jednotlivých slučků, aniž by mohlo odletět; teprv teplo, které vodě nad vázané teplo přibývá, jest volné a těkavé. — Dvojnásob vázané teplo v plynech nazvali sme silinou, a o té ukázáno, že vyskytá se také v stavu buď vázaném aneb volném. Mám za to, že na každém prvku a slučku nachází se nejen teplo, nýbrž také elektřina a magnetičina, a soudím, že i tyto mohou se na nich vynacházeti buď ve stavu vázaném aneb ve stavu volném. Část elektřiny neb magnetičiny, kterou prvek neb

[1]) Zachován pravopis auktorův.

a jakmile nejsme odkázáni na reflexní posuňky, pohyby končetin, svalů obličejových atd. Proto také psychologie novorozenců jest a bude vždy nejslabší partií pedopsychologie Do té doby však aspoň, dokud nám mluva dítěte nemůže napomoci, posuňky dítěte co nejméně vykládejme; nevkládejme v ně nic, prostě je konstatujme jako reakce na určité podněty vnější.

Objektivní pozorování psychologické dospělých individuí má však dále možnost buď přestati na tak řeč. »prostém« pozorování anebo v jistých aspoň mezích přetvořiti se na psychologický experiment. O možnosti experimentu v psychologii vůbec a pedopsychologii především nemohu tu se šířiti; ostatně úsudek svůj pověděl jsem na př. při přednášce stejnojmenné o sjezdu lékařů a přírodozpytců v Praze 1901. [1]) Stručně jen tolik tu na vysvětlenou postačí: Nechceme-li se hádati o slovo »experiment« (v širším a užším smyslu), nutně připustíme, že experiment v širším slova smyslu i v psychologii jest možný. Není to experiment přírodovědy — tento experiment v užším smyslu z několika příčin nemožný jest v psychologii vůbec —, nýbrž spíše jest to jen přesnější forma pozorování prostého, které provádí se často za pomoci jistých aparátů, pomůcek a t. p. a kteréhož výsledky se snažíme číselně vyjádřiti a zaznamenati. Avšak i když slova toho, experiment, v tomto volnějším pojímání užíváme, jsme nuceni uznati, že jest obor experimentu v pedopsychologii ještě omezenější než v psychologii individua dospělého. Mimo to i sebe jednodušší experiment s dítětem provésti bývá různými a četnějšími obtížemi spojeno nežli u člověka dospělého. Nicméně i tu máme když ne rovnocennou náhradu, aspoň jakousi útěchu, kterou již Preyer naznačil, když pravil: [2]) »Není ostatně potřebí k vyzkoumání vývoje duševního u dítěte příliš experimentovati, naopak, především záleží tu na čistém pozorování. Nemoci, úrazy, zrůdnosti, otravy atd. nahrazují často experiment.« A vskutku pozorování dítěte za stavů pathologických a abnormalních vůbec do velké míry doplňuje místo experimentu pozorování prostá. Mimo to však nezapomeňme, že dítě často mimovolně podrobuje se samo jakýms takýms experimentům, na př. když zabráno jest do hry, anebo když zaujato jest vypravováním nebo i vyučováním ve škole a pod. Potřebí tu pozorova-

[1]) Shoduji se mimo to s výklady příslušnými dra F. Krejčího: Základy psychologie (V Praze 1902. Nákladem „Dědictví Komenského“) str. 71. nn.

[2]) V přednášce: »Die Psychologie des Kindes« na 3. sjezdu psychologů v Mnichově r. 1896.

teli jen využíti vhodné příležitosti a disposice duševní dítěte, aby mohl bez značnějšího namáhání sebe i dítěte experiment — v určitých arci a nevelkých mezích — provésti.

Pokud tkne se pak pozorování prostého, jež má tak široké pole v pedopsychologii, jest již dosti rozličných m e t h o d pedopsychologických nejen stanoveno, ale i užíváno; »biografická a statistická« jsou obvyklá označení hlavních její skupin, jindy však rozlišuje se více rozmanitých odrůd method těch. Tak na příkl. Ament mluví [1]) o methodě »tichého pozorování«, methodě dialogu, methodě biografické, methodě dotazníkové, dále methodě »subjektivné« (či »methodě subjektivního posuzování jednotlivých pozorování«), methodě statistické a methodě srovnávací (či genetické). Probrati jen poněkud důkladněji otázky těchto druhů method pedopsychologických se týkající, a ukázati, proč právě výtky činěné celé pedopsychologii často fakticky týkají se jen některé methody její, vyžaduje zvláštního pojednání. V rámci tohoto thematu našeho však postačí, připomeneme-li obecně o všech methodách, že každá z dosud užívaných má jisté přednosti, má však také nepopíratelné vady. Tak zvláště na př. statistická methoda, anebo lépe řečeno, realisování její pomocí dotazníků, jak vešlo v obyčej v Americe (a i ve Francii), má nesmírně stinných stránek. Proti ní směřuje pravidelně nejvíce výtek a pro ni dostalo se často odsouzení i pedopsychologii vůbec, jako zas na druhé straně má velebitelů a pěstitelů horlivých mezi pedology zvláště za Oceánem veliké množství. Spravedlivý úsudek i o ní nemůže zníti jinak než o methodách ostatních, že totiž nehodí se k vyšetřování k a ž d é otázky a že i u ní záleží všecko na tom, k d o pozoruje, resp. svá pozorování podává. Jestliže se obracíme dotazníky na k o h o k o l i v, značí to, že chceme kohokoliv považovati za s c h o p n é h o p o z o r o v a t e l e, věc to, která nepotřebuje zajisté dalšího uvažování a vyvracení. Není zajisté osudnějšího a většího omylu, jako mysliti, že pozorování dítěte jest nějak zvláště snadné. »Toto pozorování, na př. několikahodinné pozorování kojence křičícího, pak si hrajícího, pak spícího, pak se probouzejícího a ssajícího, nedovede kdokoliv. Mohu z vlastní zkušenosti ujistiti, že jest mnohem obtížnější, nežli nějaký experimentální pokus fysiologický nebo psychologický, jenž třebas vyžaduje dlouhých příprav a provádí se v laboratoři opatřené praecisními aparáty.« [2])

[1]) Na un. m. str. 4. nn. O Erdmannově třídění method srv. svrchu str. 37.

[2]) Preyer na uv. m. (str. 82. tištěné zprávy o sjezdu).

* * *

věku, a hlavně následkem připevnění (ukrěplenie, od čeho krěpostné právo) jich k místu jejich pobytu a roztřídění daní na duše.

Proti takovému názoru o půdě obecné (obščině) vystoupil v Ruské Besedě J. D. Běljajev se svými thesemi, a sice:

1. Ruská »obščina« jest hlavně tovaryšskou (společenskou) či správněji »mirskou« (Mir — selská hromada). Vznikla ze samého způsobu života ruských lidí; vláda pouze moudře použila toho, co stávalo v mravech i obyčejích lidu.

2. V hlavních rysech jest totožna s obščinami jiných slovanských zemí, na kolik nebyly znetvořeny vlivem Římstva a plynoucích z něho občanských zřízení.

3. Z nejdávnějších dob až doposud zachovala všechny význačné rysy, kterými určitě se různí od západních německých a jiných obecních zřízení — rysy, tvořící hlavní základ pořádku a velikosti v nynějším čase a sloužící rukojmím rozkvětu a moci Ruska v budoucím.

4. Nynější zřízení selské obščiny nevzniklo z třídních povinností, ani z připoutání (prikrěplenie) rolníků k místům jich pobytu, ani z roztřídění daní na jednotlivé duše, než z tisíciletého života ruského národa a státu.

Tento názor shodoval se úplně s Herzenovým, jenž vždy viděl v obščině neklamný důkaz velké síly a způsobilosti k společenskému životu ruského lidu. Kavelin v té příčině píše Herzenovi: »Ty's blouznil, že kotva spásy jest v obščině. My nemáme ani takové útěchy, vidouce, jak též ona jest podřízena obecnému, tížícímu nás zákonu rozrušení; to uznávají též ti, kteří stejně jako ty věří v ruskou obščinu«. Sám I. D. Běljajev ve svém důležitém spise Kresťjane na Rusi později přišel k týmž vývodům o selské správě jako B. N. Čičerin, který na to ukázal v knize: Ruskij Dilettantizm i obščinnoe zemlevladěnie. Polemika o této věci byla dlouhá a vášnivá, než skutečnost patrně dala za pravdu Čičerinovi.

Ale nejvíce vzbouřil tábor odpůrců T. I. Filippov svým rozborem dramatu Ostrovského »Ne tak buď živ, jak se ti chce« (v první knížce Ruské Besedy z r. 1856); tam učinil přímý útok na G. Sandovu a na učení její školy, jakožto zkázu křesťanského manželství o hlásání volné lásky smyslné. Ani Chomjakov nebyl spokojen s článkem Filippova, považuje ho za nerozvážný a částečně nesprávný, nejvíce ovšem horlil liberální Sovremennik, kde měl tehdy mocné slovo Černyševskij. Ten nedlouho před tím vytáhl

do pole svými Očerki Gogolevského Perioda Ruské Literatury, kde našla místa ocenění takých mužů jako N. A. Polevoj, Senkovskij, Pogodin, Kirějevskij, Ševyrjov, kníže Vjazemskij, zvláště ale Naděždin a Bělinskij, rozboru kterého jest věnována hlavní část knihy. Tyto Očerki, které byly uveřejňovány v Sovremenniku mezi 1855 až 1856, obsahují hlavní ideje tehdejšího pokrokového tábora. Ještě se k nim vrátíme. Brzo se strhla druhá bouře. Slavjanofilský kritik V. V. Grigorjev, maje v rukou některé dopisy Granovského, hodlal o něm uveřejniti své vzpomínky a stať o jeho činnosti, o čem psal z Orenburga, kde sloužil, Košelevovi počátkem března r. 1856: »Před osmi neb devíti lety ultra-západní směr panující výhradně v naší společnosti a žurnálech tak se mně zhnusil, že jsem si předsevzal zápasiti s ním, seč jsem . . . . Během nynějšího léta přál bych si s pomocí boží napsati dvě stati — jednu o T. N. Granovském před jeho profesorstvím v Moskvě. Byl jsem spřátelen s nebožtíkem v domoskevské období jeho života a mohl bych vyličit, jak se vyvíjela tato překrásná povaha, a sděliti mnoho zajímavého. Avšak já nejsem ctitelem Granovského a volím tohoto zástupce západního směru v Moskvě jakožto osobu, na které bych ukázal bezplodnost dle Rusi nestrávené západní vědy.

Druhá stať bude míti předmětem N. I. Naděždina, kterého kdysi jsem znal blízko a dlouho. Naděždina považuji za typ ruského učence — ne v možnosti a ve skutečnosti, a já bych si přál ukázati na jeho význam ve vědě a ve společenském životě ne v obraze pochvalné řeči, leč s všemožnou nestranností.« Že Grigorjev nemohl býti nestranným soudcem Granovského, učiní nám asi zřejmým jeho slova v dopise k Saveljevovi: »V Otěčestvenné Zápisky Kudrjavcev už zkuchtil (»sostrjapal« — strjapucha vesnická kuchařka) stať o velikém nebožtíkovi. V mých očích, jak víš, Granovskij nebyl ani myslitelem, ani občanem, kterému bychom se měli kořiti; profesor-umělec dle mého soudu nejlepší určení jeho povahy a zásluh; měl úspěch proto předně, že umělec na kathedře jest věcí u nás neslýchanou; za druhé, že byl člověk své doby: s kým se patřilo, hýřil a v karty hrál.« Článek byl uveřejněn v Ruské Besedě r. 1856 a měl záhlaví: J. N. Granovskij do jeho profesorství v Moskvě. V článku hleděl ukázati Grigorjev na rozdíl mezi důkladným a povrchním studiem té neb oné vědy. Přivlastňovati si poslední výsledky věd na západě neznamenalo v jeho očích nic jiného než chytat vrcholky (chvatať verchi — хватать верхи o povrchném studiu, sr. Turgeněvův Dým), kořiti se slepě všemu cizímu on považoval za škodné Rusi. Proto všechny učené a společenské sou-

stavy na západě ihned v Rusku nalézají své stoupence. V třicátých letech byli zde Hegelovci, je vystřídali Fourieristové, Proudhonisté, potom Freetrader-ové, stoupenci svobodného obchodu (freetrade) a t. d. Grigorjev vůbec hájil puritanism ve vědě a žádal ho jak od profesorů tak studentů: student, jenž tančí, vrtí se v salonech, hýří v hostincích, nadšeně tleská v divadlech, nepatří do university. Puritanismu též postrádal Granovskij a přece se líbil právě pro své méně cenné vlastnosti. K článku, napsanému s velikým přesvědčením a v těchto věcech, které se vlastně méně týkaly Granovského, s pravdivostí, odpověděli ve Věstníku Evropy N. T. Pavlov a K. D. Kavelin a všudy ve společnosti zvláště Moskevské jméno Grigorjeva stalo se terčem výsměchu a opovržení, a on marně se hájil, že docela neměl těch úmyslů, které mu připisovali, maje na mysli jedině úspěch přísné vědy a vážného myšlení.

Minulo mnoho let, a r. 1869 z péra Alexandra Stankeviče vyšla biografie Granovského, a v listopadu téhož roku píše Bakunin: »Nepodivil jsem se této knize. Alexander Stankevič . . . . úzký idealist a čím déle žiji na světě, tím pevněji se přesvědčuji, že na světě není nic špinavějšího idealistů. A Granovskij byl též idealist, ne špinavý — to jest pravda; byl příliš šlechetný člověk a příliš blízkým přítelem Nikolaje Stankeviče, než aby špína ho mohla pokáleti. V něm ale nebylo ani jediné krůpěje reální Diderotovské neb Dantonovské krve, reální — lidumilovné krve.

Žil a umřel v doktrině a v sentimentálně-humanistické fikci. Miloval humánnost, ale ne živých lidí. Jako všichni doktrináři a idealisté opovrhoval, nejsa si toho vědom, jménem národa a jménem zušlechtěné (uzjaščnoij) humánnosti, hloupým, nevědeckým a neušlechtilým davem, prostým (»černým«) lidem. Proto musil býti zjevným a rozhodným nepřítelem socialismu a věřiti v život jiný, ve kterém, nejspíše jak myslil, dav najde příležitost »poumněti« a se umýti. Přečetl jsem několik jeho dopisů k sestrám, sestřenicím — co jest to za p ř e k r á s n o d u š í (prekrasnodušie — terminus technicus v ruské literatuře, ne zcela něm. Schöngeisterei), jaká odporná péče o sebe, o své pose v plnění de sa mission, jaké nesnesitelně-jemné (izjašnoje) sebeličení v ideálu, jako před zrcadlem, — jaké odporné, samolibé koketství. A vše to francouzským dialektem — příznak lži!

Neustálá, věčná péče o sebe, o své štěstí, o své neštěstí, o svou krásu, o svou důstojnost, o svou postavení a o s v é povolání. Kdy mohl mysliti o živém, trpícím, zdeptaném lidstvě! Jaký ohrom-

ný rozdíl, jaká propast mezi ním a naším ruským Diderotem — naším neumytým realistou z temperamentu a z povahy — Vissarionem Bělinským! Tento se celé oddával předmětu — Granovskij přijímal předmět v sebe, dělal ho svou okrasou, svou zušlechtěnou posou, a pakliže předmět v něm se neukládal, obřezával ho aneb docela odhazoval od sebe . . . . . Stankevič (Nikolaj) byl idealistou, než sám klnul svému idealismu, sám byl sebou nespokojen v tutéž dobu, an Granovskij byl sebou spokojen — to jest zjevno z každého jeho řádku sestřenicím a sestrám, v dopisech, v kterých tak po ženska se líčí. U Stankeviče um byl široký — u Granovského omezený. U Stankeviče bylo pravdivé pojímání skutečných faktů, a zemřel-li polo-idealistou, stalo se to pouze proto, že u něho byly souchotě — nejideálnější nemoc na světě. Před velikánem Stankevičem Granovskij byl zušlechtěný (izjašnyj) malinký člověk, nic více. Vždy jsem pociťoval jeho úzkoprsost, a nikdy se m nelíbil.

Dopisy jeho o Herzenovi jsou stejně hloupy jako odporny (viz výše). Pohřběte ho přátelé (t. j. Herzene a Ogareve); není hoden vás. »Bude o jeden prázdný stín v paměti méně.« (Dopisy M. A. Bakunina k A. I. Herzenovi a N. P. Ogarevovi v Ženevě r. 1896). Víme už z předešlého, že tento list zůstal bez účinku na Herzena, jenž docela jináče smýšlel o Granovském i při různosti svých názorů. Ani nové pokolení, ctící památku Granovského, neodsoudilo Grigorjeva, naopak zůstalo mu vděčným za jeho uměle a zajímavě napsanou stať; mnozí prvně byli jak se patří upozorněni na slovutného profesora-historika. Pravda asi bude to, co napsal tehdy K. C. Aksakov v Molvě. »Stať Grigorjevova nad míru zajímava a umně napsána; uděluje nám mnoho vzácných zpráv o Granovském, po němž památka jest tak živa v Moskvě. Vzbuzují-li nepříjemný pocit časem tón, časem některé úsudky spisovatelovy, přece sám Granovskij ze všeho, co se o něm sděluje, a hlavně z jeho dopisů vystupuje před námi v nejvýhodnějším světle. Jeho překrásnou duši poznáváme z nových, takřka domácích stránek a milujeme ho ještě více. Ne každý obstojí tu zkoušku, které podrobil Grigorjev Granovského, ne každý obnažený ve svých osobních poměrech, ve svých dopisech, při psaní kterých ovšem nemyslil ani o uveřejnění jich, ukáže se tak řádným, šlechetným a lidským. Musíme tedy děkovati Grigorjevovi za uveřejnění jeho článku.«

Před Vánocemi r. 1856 Boris Čičerin velmi skvěle hájil v Moskovské universitě svou disertaci o Oblastných zřízeních Ruska v XVII

století (Областныя учрежденія Россіи въ XVII вѣкѣ), sám jeho odpůrce prof. Krylov uznával, že jeho disput jest událost v dějinách v Moskevské university velevýznamná. »Společnost k němu projevila nejvřelejší účastenství a osoby různých stavů a názorů, různého pohlaví a věku, v ohromném množství, splynuly zároveň s universitou v jedinou společnou ruskou rodinu a přijali nejživější účastenství v učené besedě«. Ale týž Krylov velmi přísně posuzoval spis, ve kterém prý mladý spisovatel málo dbal historické pravdy nevšímaje si otázky o současném životě tehdejší ruské společnosti, a pouze hleděl dokázati, že všechna zřízení (учрежденія) na Rusi ne pouze v XVII. věku, než i dříve naprosto neuspokojovala, byla nedostatečna, nezdařila a přičila se jeho oblíbené theorii.

Sám Čičerin mnohem později o tom píše: »Na mém disputě Krylov dle svého obyčeje přednesl skvělou, avšak pozlátkovou řeč, a tím by se vše obmezilo, kdyby Slavjanofilové, kteří přišli od ní v nadšení, nebyli ho pohnuli, by ji uveřejnil. Stať učinila silný dojem, a Krylov tak zpyšněl, že počal trhati vše i všechno. To dopálilo Katkova, který se odhodlal ho usvědčiti, což nebylo těžko vykonati, neboť článek oplýval nejhrubšími vadami nejen z oboru ruského práva, o kterém Krylov neměl žádný pojem, než i z oboru římského práva a latinské řeči. Vůbec Krylov byl velice nadaný člověk, čím vábil studenty, ale též úplný nevědomec a postrádal úplně všelikých mravných zásad, pravidel.«

Katkov pode jménem Bajborody horlivě hájí v Ruském Věstníku pravě: »Skutečně hlavní názory Čičerinovy vynikají některou zvláštností. Sám dává proti sobě zbraň svými pojmy o významu státu vůbec. Než čest a sláva jemu za jeho skvělé práce. Při veškeré jednostrannosti svých názorů dal silný popud k studiu ruského práva: nikdo z našich právníků tak rozhodně a energicky nepostavil otázky; hned při prvých krocích zaujal jedno z nejčestnějších míst v naší učené literatuře . . . . . Jednostrannost některých názorů Čičerinových byla už vytknuta s různých stran. Samarin v podstatě poznamenává vše to, co správně neb křivě hledí dokázati Krylov. Avšak ještě dříve hlavní jednostrannost Čičerinova v jeho pojmech o centralisaci byla vytknuta živými rysy v překrásné stati Kavelinově v Otěčestvenných Zápiscích.« Ani sám Čičerin nemlčel a napsal pro Ruský Věstník celý velký článek, ve kterém ukazuje na mysticko-fantastické názory Ruské Besedy (Kritika Krylova a způsob bádání Ruské Besedy), neboť její spolupracovnici nemluví a nemilují skutečný ruský lid, než jakousi tajemnou figuru

samého lidu. »Lid nepřijímá v ničem účastenství; stojí trochu dále, ironicky pohlíží na nahodilou hru událostí a neustále dumá jakousi dumu. O čem dumá, známo není, než nejspíše o něčem pěkném. Alespoň Ruská Beseda nepřipisuje mu vše, co si může vymysliti nejlepšího . . . . . Mystikové vždy považují se za vyvolence. Jestliže s názoru Ruské Besedy sejmeme háv vábných frází, pronikneme-li ke kořenům jejích výkřiků, lehce se přesvědčíme, že miluje ne skutečnou ruskou starodávnost, neboť skutečné ruské starodávnosti (stariny) snad vůbec nezná. V staré Rusi miluje nezpracovanou půdu, na kterou libovolně možno přenášeti vlastní přání a požadavky.

Ruská Beseda pohlíží na starou Rus jako Řekové pohlíželi na zlatý věk.« Takový mysticism slavjanofilů nemálo potvrzuje sám jich vůdce Chomjakov, jak jest patrno z nedávno uveřejněného dopisu Košelevovi: »Listy K. S. Aksakova dýší nadšením k starobylému selskému životu na Rusi. Patrně považuje za skutečnost mnohé, co stávalo pouze v zákoně, a ne ve skutečnosti. Jináče bychom měli před sebou případ jediný ve světě, zlatý věk, na který se nikdo nepamatuje po sto padesáti letech nehledě toho, že za ním následoval věk hrozně železný.« A což teprv říci o tomto jeho přiznání: »Čtu to, co jsem neměl pokdy si přečísti v Moskvě — Ustrjalova a jsem v nadšení nad jeho nadmíru dokonalou hloupostí. Ostatně neustále více a více se přesvědčuji o jednom: všechny chyby Petra se ospravedlňují, t. j. vysvětlují divným nesmyslem dopetrovské, Romanovské, Moskevské Rusi.«

Hle i zde tedy noví západníci vítězí nad slavjanofily, zatím co Herzen za hranicemi schyluje se k názorům slavjanofilským, zklamav se úplně v Evropě, jak to s důstatek vysvítá z jeho pamětí (viz Byloje i Dumy sv. II.-III., též francouzské vydání Souvenirs et Pensées tomes III.-IV.), zvláště ale z jeho znamenité a zajisté též nejlepší knihy Z onoho břehu (Съ того берега, v něm. vydání Vom anderen Ufer), ve které soustředil své smutné, ale často nezvratné názory, celý onen skepticism, od něhož pomalu zmíral za hranicemi, zachovávaje však horoucí lásku k svému lidu, své vlasti. Kniha věnována synu Alexandru, posud žijícímu profesoru fysiologie ve Švýcarech, a předmluva k ruskému vydání sepsána 1. ledna 1855 v Tweeknumu, nedaleko Londýna. Filosof Herzen zakončuje touto skvělou knihou svou dráhu filosofickou, a pak už máme před sebou neklidného publicistu, jenž marně hledá utlumiti svou tesknotu po vlasti a v boji proti zlořádům spíše hledí uspoko-

jení, než by byl přesvědčen o jich oprávnění, ba i prospěšnosti. Z onoho břehu — má filosofii hlubokou, ale tato filosofie není v organickém spojení s myšlenkovým ruchem na Rusi, a proto prozatím o ní pomlčíme tím spíše, že doufáme, že v době nejbliže příští s jinými spisy Herzenovými též u nás bude přeložena.

Následuje v ruském společenském životě velmi důležitá episoda, pojící se s jmény Herzena a Čičerina. Tento mladý učenec totiž koncem dubna r. 1858 odejel za hranice, by se lépe připravil k profesuře. Jako Herzen pocházel ze zámožného dvořanského rodu Tambovské gubernie a mohl tedy s plným pohodlím a dle chutě hověti svým zamilovaným studiím. Byl jako Herzen stoupencem Hegelovým a přesvědčeným západníkem: oba bezmezně si vážili a milovali Granovského, prvý jakožto přítele, druhý jakožto nezapomenutelného učitele. Čičerin jako Granovský, jak jsme už výše viděli, neschvaloval zahraniční činnost Herzenovu, zač vznítil proti sobě nevoli výstředních živlů (viz dopis Bakuninův). Čičerin si nyní umínil navštíviti Anglii, kde žil stárnoucí Herzen, vydávaje svůj kolokol a jsa obklopen různými mezinárodními revolucionáři, které sám nemálo mnohdy šlehá bičem své satiry ve svých Vzpomínkách, avšak od nichž odloučiti se nemohl. Čičerin jménem Moskevských přátel chtěl ho pohnouti, by ve prospěch věci a rodné země *mírnil* se ve svém boji. Sám Herzen líčí toto setkání a píše: »Na *podzim* 1857 r. (mýlka) přijel do Londýna Čičerin. Očekávali jsme ho s netrpělivostí; kdysi jeden z milých žáků Granovského, přítel Koršův a Ketčerův jevil se nám blízkým člověkem. Slyšeli jsme sice o jeho suchosti (жесткости »žestkosti«), o konservativních náchylnostech, o bezmezné samolásce a doktrinářství, neb byl dosud mlád.« Tak napsal Herzen ve svém článku o Ketčerovi zajisté již pod vlivem nezdaru vzájemných besed. Čičerin nezalíbil se hned svým vnějškem: »Blesk jeho očí byl chladný, v jeho hlase zvučel výzev a strašná, odpuzující jistota (»samouvěrennost«).

Z prvých slov jsem pochopil, že přede mnou stojí ne odpůrce, než nepřítel; avšak utlumil jsem tuto fysiologickou výstrahu a rozhovořili jsme se. Rozprávka ihned přešla ke vzpomínkám a dotazům s mé strany. Vypravoval o posledních měsících života Granovského, a když odešel, byl jsem s ním spokojenější než s počátku.«

Pak často obědval Čičerin u Herzenů a trávil tam své večery; ale brzo sám se přesvědčil, že veškeré pření s Herzenem bude úplně marno, neboť politické vědomosti a státnický smysl ustupoval něho vášnivosti, která při veškerém jeho nadání a ušlechtilosti

povahy ničila všelikou plodnou činnost. Chtěl býti dle jeho vlastních slov jakýmsi Loustalotem aneb Kamillem Desmoulinsem, an stav tehdejšího Ruska vyžadoval něco zcela jiného. Toto sděluje sám Boris Nikolajevič Čičerin v dopise z konce prosince r. 1899. Nik. Barsukovu jakožto látku pro jeho objemné dílo Život a díla M. P. Pogodina (Жизнь и Труды М. П. Погодина). Tohoto spisu vyšel právě díl šestnáctý a jest velezajímavý a potřebný každému, kdo studuje ruský život společenský, neboť snesena jest zde ohromná látka z různých oborů literárních a společenského rozvoje za celé toto období. V té části našeho článku jest nám hlavním pramenem.

Vzpomínky o Moskvě tak rozehřály Herzena, že sám se nabídl čísti mu celý sešit, posud neuveřejněný, o Ketčerovi. »Mnohokráte potom jsem toho litoval, sice ne proto, že by on zneužil toho, co jsem mu přečetl, nýbrž proto, že mě bolelo a mrzelo, že já maje čtyrycet pět let mohl jsem odhaliti naši minulost před suchým člověkem, který později s takou nešetrnou drzostí vysmál se tomu, co nazýval mým temperamentem. Vzdálenost, dělící naše názory a naše temperamenty, brzo se stala nápadnou. V prvých dnech počala rozepře, z které bylo zřejmo, že se různíme ve všem.

Z Francie napsal mi asi za dva týdny list, s nadšením mluvil o dělnících a zřízeních. Našel jste to, co jste hledal, odpověděl jsem mu, a to velmi brzo. Hle, co znamená jeti s hotovou doktrinou. Potom jsem mu nabídl zahájiti dopisování otevřenými listy v časopisech a napsal jsem počátek dlouhého listu. Nesouhlasil, omlouvaje se tím, že nemá pokdy, že takové dopisování bude na škodu.«

Potud Herzen. Ve svém dopise k Herzenovi mezi jiným Čičerin vytýkal mu, že nové zprávy z Ruska jsou »v úplném odporu s tím, co mu sdělují jeho dopisovatelé«. Herzen odpověděl Čičerinovi, že uveřejní svou odpověď v Kolokole (Zvonu) a skutečně tam byly vytištěny tyto řádky: »Nám vyčítají sveřepo červení demokraté, že hovíme (»mirvolim«) Alexandru II., chválíme ho, když koná něco dobrého, a věříme, že chce osvobození krestjanů. Nám vyčítají Slavjanofilové náš západnický směr. Nám vyčítají západníci slavjanofilství. Nám vyčítají přímočární (прямолинейные) doktrináři lehkomyslnost a kolísání proto, že v zimě si stěžujeme na chlad a v létě zcela naopak — na horko.« Tyto řádky nemálo popudily Čičerina; odpověděl otevřeným listem, a na Rusi roznítil se vášnivý boj, namířený hlavně proti Čičerinovi, o čem blíže sdělíme v příští hlavě.

LITERATURA.

A. K. Dobrusk ý: **Co jest právo.** Studie. 5. vydání. Nákladem V. Neuberta. 1902. Str. 35.

Zcela správně poukazuje spisovatel k tomu, jak mnoho nejasností jest v pojmu práva a jaké nesnáze z toho vznikají v ohledu juristickém a ethickém; dává si opravdovou práci, aby do této nejasnosti pojednáním svým vnesl trochu světla, avšak nelze říci, že by se mu to podařilo. Určitá odpověď na otázku, postavenou v čelo spisku, ze spisku nevysvitá; nikde není přesné definice, nikde není názor spisovatelův naznačen kladně. Slyšíme jen o běžném dnešním mylném ponětí práva; právo sem — právo tam, na každé straně se vyskytne několikrát slovo to, stále se zdá, že už přijde odpověď, co tedy je právo — ale zas to unikne v nějaké odbočce, až konečně v závěru se konstatuje proloženým písmem, že pojem náš o právu tříbí se tou měrou, jakou vyjasňuje naše vědomí o spravedlnosti. Zavřeme spisek s otázkou: Co tedy je právo? Spisovatel jeví značnou sběhlost ve filosofické literatuře, zná filosofické problémy, je viděti, že se zálibou o nich přemýšlí — a nejsou myšlenky jeho plané — ale má to všechno dosud jaksi neurovnáno a neumí držeti myšlenky své v logickém chodu. Na str. 23. je tato věta: »Člověk nemaje jasného ponětí o právu a pociťuje potřebu právo nějak určiti prohlašuje, puzen instinktem, právem to, co by rád právem měl, zejména nabytou moc a panství« — která svou nesrozumitelností je pro způsob myšlení spisovatelova typickou. Ostatně je problém práva tak spletitý, že to omlouvá do jisté míry spisovatele. *Kí.*

Dr. Ot. Kádner: **Jazykové jevy v logice** (Program c. k. vyš. a reál. gymnasia v Kolíně za šk. r. 1901/2.) V Kolíně 1902, str. 25.

Spisovatel probírá místa a příležitosti, kde lze nalézti body stykové mezi logikou a gramatikou při středoškolském vyučování logice. Veden jsa snahou, kterou také minist. instrukce požadují na učiteli, aby poukazem na analogické, jednak shodné, jednak (a především) odchylné zjevy mezi logickými útvary a slovními jejich výrazy přispěl ke koncentraci učiva gymnasijního a vedle toho zároveň hlouběji osvětlil žákovi jak význam produktů logických, tak roucho jejich mluvové, ukazuje postupně na rozmanitých partiích a otázkách nauky o pojmu, soudu, úsudku i také vědosloví, kterak lze učiteli pěkně vsunouti cvičení se žáky o jazykových

zjevech s hlediska logického. Úkol svůj auktor provádí přirozeně tak, že za základ si volí dnešní středoškolské učebnice logiky, Procházkovu, Sedláčkovu a zejména Krejčího (k němuž se nejčastěji připojuje), a pokyny v učebnicích těch dané rozhojňuje jak z bohaté své zásoby, studiem odborných logických spisů nabyté, tak z hojné četby své vůbec. Při tom sem tam dotýká se i některých vědeckých kontrovers logiky, čehož však tuto, právě protože jsou věci ty jen příležitostně jaksi nadhozeny, rozebírati a kritisovati nemíníme; celkem možno o těchto výkladech Kádnerových říci, že i tu pravidelně dobře, třebas letmo, naznačuje, kterak k otázkám oněm jest se postaviti.

Studie Kádnerova může s radostí býti uvítána od těch, kdo vyučují logice na gymnasiích českých, již proto, že uspoří jim značně času a námahy se shledáváním vhodných příkladů jazykových, jimiž doplňovati nutno vyučování logické. Théma ovšem samo jest téměř nevyčerpatelné a každý učitel propedeutiky filosofické mohl by dodati to či ono z vlastní praxe a zkušenosti. Na př. při rozdílu pojmů tak řeč. jedinečných a obecných nutno upozorniti, jak »pojmy jedinečné« v jazyku jsou naznačovány, sice snadno se stane, že žák fakticky si spojuje jedinečnou představu jen s vlastním jménem, ač obé se jen kříží a ač zcela dobře i obecné jméno může označovati v kontextu jedinečnou představu. *Č.*

Pojem substance u Kanta. (Podle Kritiky Č. Rozumu a Prolegomen.) Napsal Dr. Gustav Zába. Výroční zpráva c. k. gymn. v Žitné ulici v Praze, 1902. 15. str.

Kategorie podstaty a příčinnosti jsou důležité pojmy v Kantově filosofii. Poněvadž studium Kantovy nauky jest výbornou přípravou k filosofování a Kantem počala ve filosofii nová epocha, jest záslužno usnadňovati studium Kanta rozpravami, které nauku jeho objasňují.

Spisovatel jedná o pojmu podstaty vůbec a významu substance ve starších metafysikách. Ukazuje pak, že slovo substance u Kanta jest něco jiného, že jest to pouhá kategorie, pojem noetický. Rozumí se samo sebou, že míněna jest tu jen perioda kritická, proto omezuje se spisovatel jenom na Kr. č. r. a Prolegom.

Úvaha svědčí o znalosti Kantovy nauky a referent měl z ní potěšení. Upozorňuje však, že v souhlase se všemi českými učebnicemi logiky i novým vydáním Gebauerovy mluvnice překládáme Urtheil — soud, Schluss — úsudek, urtheilen — souditi. Dle toho »úkon usuzovací« bylo by »Funktion des Schliessens« a nikoli »Funktion des Urtheilens«. *F. X. P.*

Prof. Th. Ziehen: **Über die allgemeinen Beziehungen zwischen Gehirn und Seelenleben.** Leipzig 1902. II. Aufl.

Pěkný spisek, podávající historický přehled názorů o vztahu duševní činnosti k mozku, počínaje od Indů a starých Řeků až po nejnovější dobu. V druhém oddílu je pak kriticky osvětlen psychofysický paralelism s jeho dualistickými a monistickými theoriemi.

Ze starých Řeků nejblíže byl pravdě Hippokrates, který prvý učil, že všechny pochody duševní nutno vztahovat k mozku. On již také věděl, že duševní choroby jsou chorobami mozku. Plato lokalisoval pouze myslící

schopnosti (*λογιστικόν*) do mozku. Aristoteles proti tomu kladl všechnu činnost duševní, v to počítaje i myšlení, do srdce; mozek pokládal za ústroj, který má čeliti nadměrnému teplu těla tím, že ho ochlazuje. Kolem roku 300. př. Kr. objevil Herophilus periferní nervstvo a položil také sídlo duše do 4. komory mozkové (dutiny, která se nalézá pod mozečkem). Avšak již jeho současník, Erasistratus, vztahoval vyšší činnosti duševní na závity a rýhy mozkové. — Od té doby uplynulo více než 2000 let, než tato pravda znova byla objevena a dokázána.

Stoikové, jichž učení došlo vedle Aristotelova největšího rozšíření, pojímali t. zv. *πνεῦμα* t. j. vdýchaný zahřátý vzduch za princip duševní činnosti; poněvadž ale chápali i jako podstatu tělesného *πνεῦμα*, představovali si duši jako velmi jemné *πνεῦμα* (*π. ψυχικόν*) a kladli jeho sídlo do levé komory srdeční. Též i Galén stavěl na tomto pneumálním učení.

Křesťanská theologie navázala bezprostředně na toto učení, vedla však ku velkému převratu myšlenkovému tím, že proti sobě postavila hmotu a duši. Tuto odloučila od tělesného a postavila v přímou odvislost od Boha. Tím, že tento rozdíl důsledně prováděn, stala se zbytečnou otázka po sídle duše; vztahy její k tělu dílem ignorovány dílem popírány. Odtud pak úplná neplodnost středověkého badání v anatomii a fysiologii. Za celých 1500 let středověku nedošlo se dále přes to, co hlásal Galén r. 150 př. Kr.

S novověkou filosofií a prohloubením anatomie mozkové učiněny nové pokroky. Cartesius jal se již vážně hledati sídlo duše v mozku, ovšem lokalisoval ji mylně v malou žlázku, t. zv. glandula pinealis (která je vlastně zakrnělým třetím temenním okem a nemá co činiti s duševními stavy). Leibniz a Spinoza se o lokalisaci duševní valně nestarali. Jen velcí psychologové associační 18. století stopují problém dále současně se soudobými anatomy a fysiology. Tito v nesčetných pokusech snažili se odkrýti »orgán duše« a není jediné části uvnitř mozku, která by nebyla za sídlo duševní činnosti pokládána. A přece většina opomíjela oné šedé substance kory mozkové, na niž již Erasistratus poukázal, maje ji za žlázový ústroj.

Počátkem 19. století vystoupil Gall, který jest vlastním zakladatelem dnešní nauky o mozku a jeho lokalisaci. Věnoval pozornost vedle experimentu hlavně pathologické anatomii a srovnávací anatomii. Tím se stal pravým moderním badatelem. V r. 1806 a 1807 měl veřejné přednášky s demonstracemi o anatomii mozku ve větších městech Evropy, na nichž učil, že právě ona nepovšimnutá šedá vrstva kůry mozkové stojí v nejužším vztahu s duševní činností mozku. A přec musil zakusit Gall přes svoji pravdu odsouzení svého učení komisí akademie pařížské, v níž mimo jiné zasedali slavný anatom Cuvier a známý psychiatr Pinel. Komise, davši se svésť bludem, rozhodla (r. 1808), že kůra velkého mozku je orgán žlazový a nemůže tudíž mít nic společného s duševními stavy. — Než již po 12 letech učení Gallovo v hlavních větách vědecky dokázáno jak experimentem, tak pathologicko anatomickými obrazy.

Pak rozvinulo se ještě nové učení t. zv. lokalisační. Paul Broca provedl důkaz, dnes všeobecně vědecky uznaný, že vědomá řeč není závislá celém předním laloku mozkovém, nýbrž pouze na určitém místě levého ku.

V r. 1870. ukázal pak Hitzig a Fritsch, že lze vyvolat elektrickým drážděním jistých bodů kůry mozkové zcela určité pohyby a zničením těchto míst obrny v dotyčné končetině. Následující nesčetné pokusy vědecké učení toto ještě prohloubily. Dnes všeobecně jest přijat názor, že nejen pocity, ale i představy jsou vázány na kůru mozkovou; podobně prý i city tam musíme lokalisovat. Asociacím ideovým odpovídají t. zv. associační vlákna či spojky a že ani projevy vůle tomuto zákonu se nevymykají.

Těmito vědeckými objevy vyvstala však nová, nad jiné důležitá otázka t. zv. psychofysického paralelismu, jak totiž máme chápat paralelism mezi pochody v kůře mozkové a duševní činností? Na tuto otázku snaží se dáti odpověď celá řada theorií, které se obyčejně roztřiďují v dualistické a monistické s různými odstíny. Spisovatel posuzuje tyto v přítomném spisku a sám staví se na stanovisko t. zv. idealistického názoru filosofického, následujícího: Spisovatel se táže: Jsou nám vskutku původně dány obě řady materiálního a psychického? Odpovídá: Nikoliv; poznání přístupná je pouze ona psychická, dány jsou nám jen pocity a z těchto odvozené představy. To je fundamentální pravda theorie poznání. Tu pak se přidržuje učení Berkeleyova proti Kantovi tvrdě, že nemožno si učiniti představy o něčem materialném, je-li nám dáno jen psychické. Dále praví: My musíme jíti ještě o krok dále a opraviti nesprávnou hypothesu introjekční. Jsme vždy nakloněni své pocity lokalisovati do svého mozku; to jest však nesprávné. Přes to, že pocity, představy atd. dle své jakosti jsou odvislé od jednotlivých okresů kůry mozkové, není nikterak prostorové jich sídlo v kůře mozkové, nýbrž sídlo to je vně ve světě a jest nesprávné a mylné chtíti je ještě jednou ve smyslu uvedeném lokalisovat.

Dojdeme kdy pochopení materie, která by byla od našich duševních stavů rozdílná? Nikdy, praví. Všechny naše úvahy vedou k tomu, že jsme v kruh psychického uzavřeni a že bychom si mohli utvořit představu nepsychického, je theorií poznání vyloučeno. *Ad.*

Dr. Jindřich Matiegka: **Über das Hirngewicht, die Schädelcapacität und die Kopfform, sowie deren Beziehungen zur psychischen Thätigkeit des Menschen.** I. Über das Hirngewicht des Menschen. Ze spisů král. čes. Učené společnosti, 1902.

Práce je velmi cenným příspěvkem k určení poměru váhy mozkové k duševním korelátům funkce mozkové, jak se o tu věc zajímá psychologie a anthropologie, a to nejen hojností materiálu spolehlivě sebraného a pečlivě urovnaného, nýbrž i důkladnými úvahami na základě jeho konaných. O vztahu váhy mozkové k duševním schopnostem, k inteligenci atd. nemůže býti pochyby; možno o něm souditi a priori, ale jen v principu. Má-li se podrobně vztah ten určiti, je třeba veliké opatrnosti a vědeckého taktu, aby se vyhovělo podmínkám, za kterých jedině může induktivní závěr činiti nárok na žádoucí míru pravděpodobnosti. Spisovatel naznačil v úvodní kapitole, na jak mnohých činitelích je váha mozku závislá, hledí tyto činitele statisticky určiti a béře při svých úvahách v kap. 6. (Hirngewicht und Intelligenz) a 11. (Hirngewicht als Rassenmerkmal) na ně náležitý zřetel, takže jeho vývody, kterými podpírá a doplňuje, pokud materiál jeho k tomu stačí, these Bischoffovy a vyvrací námitky Wagnerovy,

jsou přesvědčivé. Velmi šťastně ukazuje na př. na výsledcích pitvy mozku Smetanova, že, ačkoli absolutní váha jeho stojí pod normálem, přirovnáme-li ji k váze mozku lidí zdravých, i pod normálem váhy mozku lidí stejnou chorobou zatížených, přece neodporuje thesi přímého poměru mezi váhou mozku a inteligencí, poněvadž nutno bráti v počet útlou konstrukci tělesnou a špatné vyživování. V kapitole 11. neodvažuje se spisovatel, veden jsa touž obezřelostí, žádných určitých vývodů; avšak ta věc, že ponejprv jest tu přístupným učiněn obsáhlejší materiál, sebraný z pitvy příslušníků kmene českého, bude zajisté oceněna od každého badatele, který bude se zabývati otázkou, jak a pokud váha mozku sloužiti může za charakteristickou známku raçy. *Kí.*

Dr. Leo Müffelmann: **Das Problem der Willensfreiheit in der deutschen Philosophie.** Lipsko, I. Ambrosius Barth, 1902. Str. 115.

Vysvětliv význam problému svobody vůle, zařazuje všechny pokusy o jeho rozřešení pod pojmy determinism a indeterminism, podává stručný přehled dějinný od počátku filosofie řecké až po Kanta a jeho bezprostřední následovatele idealisty a Herbarta a pak registruje přehledně názory novějších filosofů německých pod záhlavími: indeterminism, fatalism a determinism. Mezi indeterministy liší: 1. Zástupce liberum arbitrium indifferentiae (Lotze, Sommer, Wentscher); 2. zástupce »inteligibilní svobody« (Kuno Fischer, Schopenhaurovci: Lamezan, Mainländer, Bahnsen); 3. katolické indeterministy (Feldner, Gutberlet, Kneib, Mach Fr. J. — rozdílný od psychofysika); 4. agnostiky (K. Dunkmann, Richard Manno, Anton Ölzelt-Newin); 5. právnické a theologické indeterministy protestantské. K fatalistům počítá Haeckela, Pavla Rée a Nitzschea. Mezi determinisly liší zase: 1. Determinisly fatalistické a indeterministické, t. j. kteří chtějí sprostředkovati mezi oběma názory (Sigwart, Wundt); 2. pouhé determinisly (Hartmann, Fechner, Paulsen, Lipps, Külpe, Ziehen, Erhardt, Simmel, většina novokantovců, positivisti, herbartovci, a immanentní filosofové).

Celkový výsledek: v přítomnosti jdou nejrůznější názory vedle sebe, boj neustává; avšak je patrno, že deterministický názor nabývá převahy. Dle vlastního názoru spisovatelova tvoří determinism rozřešení problému svobody vůle. Při deterministickém ponětí problému pozbývá tento epitheta: záhada světová (Welträthsel). Avšak spor bude trvati ještě dál, poněvadž pojem svobody jakožto nepodmíněnosti příliš utkvěl v myslích lidstva a je utvrzován vlivem náboženství příliš, než aby již teď ustoupil pojmu pravé svobody.

Spis je dobře instruktivní. *Kí.*

E. Güttler: **An der Schwelle des zwanzigsten Jahrhunderts.** Mnichov, 1901.

Ve formě velmi obsažné přednášky podává spisovatel, profesor university Mnichovské, charakteristiku kulturní povahy doby naší při vstupu ve století nové. Přehled týká se vývoje filosofie, přírodních věd (hlavními poznatky jsou mu zákon zachování energie a zákon identity hmoty v prostoru světovém), náboženství, zvláště kritiky bible, politiky. Výsledek vývoje toho spatřuje v oboru poznání přírodního ve vítězství Kantova

fenomenalismu a methodického experimentalismu, jenž úplně překonal neplodnou spekulaci počátku století 19ho. Materialism poloviny minulého století jest vyloučen a problémy kausality a substanciality vedou nás přímo s pole smyslnosti na pole transcendence — do metafysiky a theologie. A celým vývojem tím nestal se člověk doby naší náboženským, nýbrž právě naopak. »Vědění a věření, mluveno abstraktně, jsou tak málo v protivě k sobě, že spíše náboženský výklad věcí začíná právě tam, kde empirický zůstavil nás bezradnými.« Ovšem formy náboženství se mění, toto samo trvá a dává smysl životu. Dobře napsal Harnack (Das Wesen des Christenthums, Lipsko 1900, str. 188): »Náboženství, t. j. láska k Bohu a bližnímu, je to, co dává smysl životu, nikoli věda. Čistá věda je věcí vznešenou, a běda tomu, kdo si jí málo váží nebo smysl pro poznání otupuje. Ale k otázkám: Odkud? Kam? K čemu? nedává dnes právě tak žádné odpovědi jako před 2—3000 lety.« V oboru vývoje theorie právní konstatuje Güttler částečný návrat k nauce o právu přirozeném — zajímavo zvláště k nedávným sporům u nás. »Ať soudíme o formulaci práva, jež s námi je zrozeno, jakkoli různě, ať brojíme proti němu sebe energičtěji jako něčemu utopickému — zdá se nám nicméně požadavkem rozumného myšlení, že všemu právu zvykovému a všemu positivnímu zákonodárství předchází smysl právní daný zároveň s přirozeností lidské bytosti.« »Nad životem positivního zákonodárství vznáší se ideál spravedlnosti, a tato jest to, jež utkvívá v kodifikacích časově proměnlivých, když lidový pud právní splnění si žádá.« Tak, dodává Güttler, právnictví století 19ho snad zřeklo se jména práva přirozeného, ale věci samé, jím označené, zříci se nedovedlo. Svrchovanost vůle národní uplatňuje se stále více v moderních ústavách státních — a vývoje toho přirozeného nezvrátí občasné recidivy anachronické »vladařů z boží milosti«. Významny pro povahu doby přítomné jsou vzrůstající dále styky filosofie, zvláště psychologie a lékařství. »Není to pouhá náhoda, že mužové jako Lotze, Fechner, Wundt, Mach z úzkého oboru lékařsko-fysikálního přešli na všeobecnější pole psychologie a filosofie.« Na konci své řeči varuje Güttler před odbornickou mikrologií a duševní roztříštěností. Celá řeč je oduševněna pevnou vírou. Při všech nejistotách dějin jest jedno reálné, t. j. svobodný, zkoumající duch lidský, jenž r. 2001 bude ovládati mnohem širší myšlenkový obzor. S touto nadějnou důvěrou máme vstupovati v nové století. *D.*

A. Baer: **Der Selbstmord im kindlichen Lebensalter.** Eine socialhygienische Studie. Leipzig, Georg Thieme, 1901, 2 M.

Byl-li již dříve prohlášen úkaz sebevraždy za zjev, jehož podklad musí vězeti v nezdravé půdě buď individuální nebo sociální, nutno shledávati tím větší pathologičnost při sebevraždách, vyskytujících se ve věku dětském, tím spíše, ježto příčiny, ženoucí ke kroku tomu u dospělého, ve věku dětském většinou chybí. Leč vzrůstající číslo případů upozornilo lékaře i sociology na úkaz ten a přinutilo ke zkoumání jeho příčin; jeť to pak věcí sociologa, pokud příčiny vězí ve stavu společnosti té doby vůbec, lékaře, pokud vyplývají z psychologických neb fysiologických abnormálností individuálních. Nářky na ducha času a předčasnou zralost dětí sotva rozřeší problém ten a mnohdy jsou, jak statistika ukazuje, neoprávněny; myslím, že příčiny ty, pokud se nejedná o děti ve větším stáři, jsou více v nich samých

a nejbližším okolí, t. j. více individuální než sociální, a že to jest bezprostřední dojem vnějšího popudu, jemuž se nepostaví na odpor zmírňujícím vlivem rozumové přemýšlení a rozvaha, že lze úkaz ten tedy častěji přičísti nerozumnosti než špatnosti. Ač tedy právě zde nelze viniti celou společnost, pokud se nezjistí povaha motivů, je obtíž v tom, že nelze vždy statisticky konstatovati ty příčiny, jež mnohdy zůstávají tajny, jindy jsou tak malicherny, že je lze vysvětliti dětskou ukvapeností. To nemá ovšem být útěchou pro společnost, ani její omluvou, nýbrž jen vyvrácením ukvapeného usuzování ze zjevu tohoto na celou společnost a morální její stav, jak se to děje i při jiných okolnostech. Vyskytuje-li se ovšem u malého dítěte případ omrzelosti (a statistika i taková fakta konstatuje), bylo by to znamením malé vitality, ale ne celé společnosti, nýbrž individua, a má příčiny v okolí jeho, většinou fysické, méně psychické, což předpokládá ovšem předčasné rozumové vyspění. Neboť nepříznivé podmínky životní nenaladí nikoho optimisticky, tím méně dítě, jež podléhajíc bezprostředně dojmu, a jsouc k radosti stvořeno, nedovede pochopiti význam a tragiku života a rozumem přemoci citové naladění, což vše psychologicky je vysvětlitelno. Viděti v úkazech těch ihned dekadenci doby a mravní nízkost, je úmyslné neb nevědomé neporozumění statistice. Sledujeme-li statistická data, v této studii podaná, máme důvod hledati příčiny úkazu v dítěti samém a nejbližším okolí (leč by tedy někdo chtěl již to prohlásiti za společnost!), a jen zřídka nutno sáhnouti k celé společnosti. Již motivy: strach, lítost, výčitky, zármutek, hněv, ztráta často malicherná, ve škole neúspěch a strach jsou spíše individuální příčiny. Smutnější stává se věc, kde již pathologické zatížení, dědičností nabyté, a duševní nemoc vedou k podobnému kroku, a pak je to úkol rodiny, školy i společnosti, pokud poučením a výchovou možno, předejíti příčinám a tím následkům. — Rationálně, medicinsky psaná kniha tato, opírajíc se o data i vlastní pozorování, je vedle spisů Durand-Fardela, Périera, Prinzinga, Siegerta, Starka dobrým přídavkem k studiu jistě abnormního tohoto zjevu, ač ze statistických tabulek zde daných lze často čísti jiné důsledky, než spisovatel činí. — *Gustav Tichý.*

*

PŘEHLEDY ČASOPISECKÉ.

Revue universelle 1902.

Ze dne 15. března 1902 má pod titulem Un idéaliste américain resumující článek o Emersonovi, o němž dí, že daty svého života (1803—1882) je karakterisován jako muž devatenáctého století v Americe, jejíž tužby a potřeby vyjadřoval s obzvláštní případností. Jmenuje jej typem moralistním a myslitelem s básnickými allurami. Uvedené ze spisův citáty jsou vesměs karakteristické. — Ze dne 15. května 1902. V čl. Auguste Comte et sa doctrine, psaném k slavnosti odhalení pomníku filosofa toho v Paříži při stoleté památce jeho narození, zabývá se Gustave Lejeal hlavně jeho náboženstvím humanity a rozvádí ušlechtilost celého tohoto dogmatu Comteova. Především jest odtud vidno, jak čistý měl Comte názor o ženě. Žena-matka jest mu zželesněním humanity. Tvůrce pomníku Jean Injalbert užil tohoto symbolu umístiv sochu mladé ženy

ana drží dítě, k poprsí myslitelovu. Článek opatřen jest zajímavými ilustracemi, spolu jest tu i bibliografie a příslušná literatura a načrtnut rozhled o rozšíření kultu náboženství lidskosti: ve Francii vymizelo skorem na dobro, v Anglii a Švédsku drží se ještě některé vyznavačské společnosti, za to oficiálně se pěstí v Rio Janeiro, kamž bylo uvedeno r. 1871 a kde mu zasvěcen chrám 1891. *Z.*

Vierteljahrshefte für den geographischen Unterricht, I. roč. (1902), seš. 2.: A. Vierkandt, »Völkerkunde und allgemeine Bildung«.

Nový rozkvět duchových věd jest těsně spojen s moderním vývojem národopisu. Prostorové a dobové rozšíření našeho obzoru jest patrně popředně jeho zásluhou. Ale také prohloubené psychologické porozumění cizích národův a poměrů. Všeobecné zvýšení psychologické jemnocitnosti totiž prospívá právě tak porozumívání primitivních národů, tak jak jejich poměry vrhají zase zcela nové světlo na mnohé zjevy vyšších kulturních tvarů. Dílo, jako je Erwina Rhodea Psyche, nebylo by bývalo možno, kdyby tytéž zjevy nebyly vyzpytovány u národů polodivých způsobem mnohem význačnějším. Zvláště prospívá dotčené rozšíření obzoru oceňování a pochopování naší vlastní moderní kultury. Již tak řečená organická společnostní theorie, která, jak známo, lidskou společnost srovnává se zvířecím organismem, nezůstala aspoň v této příčině bez výtěžku; byť bylo jinak o ní mínění nevalné, může na všechen způsob činiti nárok na heuristickou cenu podněcování, která se udává vždy ze srovnání jen poněkud případných. Poměry přírodních národů jsou s poměry naší vlastní moderní kultury zároveň v poměru příbuznosti a rozdílnosti. Napřed se vnucuje povrchnímu pozorovateli rozdílnost, a to zase v jednostranném smyslu převahy našich vlastních poměrův. Zevrubnějším zkoumáním shledávají se pak i u těch kmenů ty ony přednosti, kterých naše vlastní umravnění zase pozbylo. A pohled ještě hlouběji vnikající poznává za vlastní poměr příbuznosti a stupňovitého odlišování. Národopis zejména osvětluje psychologické základy státu a společnosti. Ty doba osvícenská shledávala převážně jednak v bázni, jinak v touze po vládě, jakož i ve vypočítavosti obapolné. Stát a společnost byly dle těch názorů jakýmsi nálezem, vzniklým smlouvami, výsledky chytrých výpočtů. Dle jednoho názoru učiněn tím žádoucí konec stavu všeobecného vzájemného nepřátelství, dle názorů jiných nahrazen stav původní idylické nevinnosti a dobroty zavedením násilné vlády a rozdělením společnosti v potlačovatele a potlačené. Tuto theorii osvojil si také moderní anarchism, který se s Rousseauem srovnává v tom, že původní ušlechtilejší rysy lidské povahy vládou státu a moci byly až téměř do nepoznání smazány, ale že po zrušení panství toho ihned opět se zjeví. Jest pak velmi zajímavo patřiti, jak nauky národopisu dávají tomuto anarchismu na první pohled zdánlivě za pravdu. Skutečně shledáváme u mnohých přírodních národů, zejména u všech oněch, kteří jsou na nejhlubších stupních umravnělo, poměry, které jest jistě a pravdivě poznačiti za anarchické nebo poloanarchické. Shledáváme u přírodních národův ovšem také jiné typy, na příklad despotism, ale při zevrubnějším pozorování vždy se jeví tento despotism mírněn a oslaben jistými omezeními rázu částečně patriarchálního,

částečně feudálního, zejména vlivem shromáždění rady, mocí ministrů, samostatností feudálních pánův. Slovem: možno tu jako všude mluviti o onom spojení moci a bezmocnosti, kterou Roscher ve své učebnici politiky vytýká za karakteristickou pro naše středodobé státy. Psychologický výklad těch pamětihodných zjevů jest patrně v tom, že člověk jest původně bytostí společenskou, že jsou původně síly, kteréž udržují lidské soužití bez vnějšího nucení, zevnitrně. Skutečně jest společnost tak stará jako člověčenstvo samo, a stát se vyvíjí z ní tak povlovně, že u mnohých národů můžeme býti na vahách, zdali u nich možno již mluviti o státu čili nic. Vnější moci k soudržení svého obyvatelstva potřebuje stát teprve na vyšších stupních. K oněm silám společnost udržujícím náležejí původní sympathické city. Jimi nabývá popředně život rodinný svého karakteristického rázu také u přírodních národův. Tužším a přísnějším prostředkem jest moc mravu. U přírodních národů jest mnohem více zvyků, poněvadž jest jinak u nich život tak chud co do obsahu a tak málo do lidí činí věcných požadavků. Kde se činí do sil jednotlivců větší nároky, tu se klonívá život v beztvárnost vždy větší (obyvatelstvo velkoměstské neb osadnické), kdežto u vrstev, které vnějšími příznivými poměry unikly soutěži o statky života (na př. šlechta), zachovávají se formy s obzvláštní pečlivostí. Prohlédati jest tu zejména k zvyklostem povahy náboženské, z nichž tu onu nutno zachovávati při každém denním díle nebo při každém důležitém kroku v životě. Také však tlak mravu bývá u přírodních národů daleko silnější. Pro Australana prý jest volba toliko mezi dvěma věcmi: buď zachovávati mrav, neb umříti. Arab, který se nedrží podaných obyčejů, pokládá se za duševně chorého nebo dokonce za kacíře. Organické vyrůstání státu ze společnosti ukazuje, že ospravedlňování, kterého se zdánlivě theorie anarchismu na první pohled z vytčených tu skutečností dohledává, ve skutečnosti přece jest toliko zdánlivé. My ovšem úpíme často pod tlakem dochovanosti a dosavadností následkem své zvýšené citlivosti a vzmocněné osobnosti a zneuznáváme blahého účinku pout, v něž jímá naši vůli společnost. Ve skutečnosti však jest u nás tlak mravu poměrně ještě skrovný; naše vzmocňovaná osobnost nám zastírá, že také v této příčině kultura se vyvíjí vzestupně. Ve skutečnosti jest u nás osobnost mnohem, ba nepoměrně více volná, nežli u národů přírodních, jako jsou Indiani a Polynesané. *Kč.*

Историческое обозрѣніе. Сборникъ Историческаго Общества при Императорскомъ С.-Петербургскомъ Университетѣ, издаваемый подъ редакціей Н. И. Карѣева. (Svazek XXII, str. 1—52. r. 1901.)

Н. И. Карѣевъ: »Теорія личности« П. Л. Лаврова. (Къ исторіи соціологіи въ Россіи). (Dokončení.)

Korec let 60tých tvoří u Lavrova obrat. Vliv Spencera a Darwina byl příliš mocný, aby jim odolal. Počal bádati o konkrétných zjevech života opouštěje abstraktní theorie. Tu i mnoho otázek svým originélním způsobem zodpověděl a stal se jedním z prvých sociologů ze začátku této mladé vědy.

Kritiku Spencerova pokroku vydal N. K. Michajlovský (Čto takoe progress? 1869), na niž odpověděl Lavrov: »*Formula progressa g. M.*« (1870). Michajlovský formuluje pokrok jako »stálé blížení se

k celistvosti nedělitelného, k co možná úplnému a všestrannému rozdělení práce mezi orgány a co možná nejmenšímu rozdělení práce mezi lidmi«. Proti tomu Lavrov staví nemožnost rovnosti jednotlivců již od přírody — pohlaví, dospělost a krátkost života. Kdyby měl pokrok postupovati podle Michajlovského, musela by nastoupiti atrofie rozumu, který nahradila by tradice jako v Číně. Potlačením specialisace činnosti by pak rovněž nadešel regres, neboť přírodou dány jsou zvláštní schopnosti jednotlivcům. I možno pouze formulovati pokrok jako snahu k »rozdělení práce mezi lidmi co možná nejspravedlivějšímu«.

Pokud u Lavrova — protivníka organické theorie — vyskýtá se biologická analogie v sociologii, pochází z darwinismu. V prvých pracích Lavrovových vystupovalo individuum jako i d e á l mající sloužiti hvězdou na cestě života, nyní pak musel vyložiti, jak se vůbec staly možnými r e á l n é j e v y, z nichž odvozen byl tento ideál. Jakkoli individuum má veliký vliv na své okolí, přece uvnitř jest omezeno ve své volnosti, která mimo vědomí subjektu vůbec neexistuje. Tuto svou theorii individualistní důkladně probral v článcích »Do člověka« (1870), »Civilizacija a dikija plemena« (1869), »Sovremennyja učenija o nravstennosti i jeja istorii« (1871), kde zejména ukazuje se jasně genetický postup významu individua v pokroku civilisace. V tom leží podstata filosofického díla Lavrova, znovu objasněného v článcích »Naučnyja osnovy istorii civilizacii« (1872) a »Vvedenie v istoriju mysli« (1873).

»Do čelověka« — doba předlidská — probírá psychický i sociální vývoj v světě zvířecím, zejména pak otázku »o počátku činnosti intelektuální«. Srovnáváme-li hmyzy (včely, mravence a j.) a ssavce i ptáky, vidíme ve vlivu instinktů patrný rozdíl. Pramen individuální činnosti intellektuální jest v mozku; »*činnost rozumová* — toť stupeň dostižený ssavci v psychickém vývoji organismů«. Nižší tvorové jsou vedeni neuprosným zvykem a tradicí, v nichž změnu působí pouze příčiny mimo ně, kdežto u obratlovců již jeví se »vláda individuální pohnutky nad společenským zřízením, nad zvykem atd.«, t. j. zvyk a obyčej mění se vlivem individua. U obou panuje routina, ale čím výše jdeme, tím více mizí. Formy společenského života u lidí liší se spíše složitostí nežli podstatou od oněch primitivních. Ve všech stupních civilisace nalézáme lidi, kteří se ničím neliší ve své sféře od mravence v jeho sféře. Že však lidstvo neostalo státi na tom kterém stupni, je zásluhou »protestu individua ve jménu nových potřeb, jež stavše se mu potřebou přemohly tradici sebe mocnější.« S nižšími tvory zdědil člověk život společenský, povznesl se naň pak tím, že jednotlivec dovede dosáhnouti individuálního prospěchu z činnosti ostatních. Nepřátelé obyčeje jsou pak lidé kriticky vše zkoumající — lidé rozumu, průkopníci pokroku nebo reakce, bránící, aby ustrnula jakákoli tradice lidská. V této menšině na př. evropského obyvatelstva nachází Lavrov 3 skupiny: 1. č i n i t e l e civilisační s více méně určitým názorem na společenský cíl; 2. ú č a s t n í k y civilisační, kteří prováději myšlenky prvých; 3. největší část tvoří ti, kteří pouze jsou s o u č a s n í té činnosti. Tak lze děliti každou společnost na vysokém i nízkém stupni vývoje.

V »Úvodě do dějin myšlenky« obírá se určením v dějinách »ideálně zevšeobecňujícího« a »reálně biografického« prvku. Hledíme-li na dějiny

jako na výsledek vlivů zevnějších činitelů, obdržíme pouze schema dějin, které neobsahuje podstatu všeho lidského. V nich není utrpení a zápasů v boji za lepší budoucích. Život společnosti můžeme poznati pouze z biografií jednotlivců tvořících společnost. Sama biografie nemá ovšem vědeckosti, ale nabývá jí, jakmile biograf přihlíží k všeobecným zákonům, jichž vlivy tu přicházejí k platnosti. Proto dějiny musí slučovati oba výše označené prvky.

Jakou mají úlohu jednotlivci v dějinách? V poslední době XIX. stol. popírán byl vůbec jakýkoli význam jednotlivce v dějinách, kdežto před tím platil úplný opak. Lavrov opět tvrdí, že *reální jsou v historii jen jednotlivci*, oni »dějí dějiny«, jak to vidíme v primitivním dějepise. Zákony fysické, chemické, fysiologické a psychologické panují stále nad člověkem, kdežto klima, raça, kulturní zvyklosti jej obklopující, tradice a víra v dětství mu vštípené tvoří nezdolné ústředí, pronikající člověka skrz a skrz. Věčný zápas mezi theoretickým a praktickým názorem na svět vedený společností, jakož i zájmy hospodářské budí v něm samostatnou osobnost, určuje jeho vědění, přesvědčení, energii charakteru a individualisuje jeho život v společnosti. Věda historická počíná se tudíž podřízením jednotlivce zákonům i individuálního i společenského života. »Dějiny jsou pouze ideální sevšeobecnění událostí, které patří s reálního stanoviska ve sféru rozličných biografií« (95).

R. 1898 vydal »*Zadači ponimanija istorii*« pod pseudonymem Arnoldi, které tvoří souhrn jeho filosofických názorů v předešlých pracích již vykládaných. Individuum je prvek kollektivnosti. Změny forem této kolektivnosti vycházejí však z potřeby individuí tvořících společnost. Vzájemný vliv individuí a těch forem jest nejpodstatnějším prvkem dějin, bez něhož přestává věda-historie. V tom ostře stojí proti objektivistům, kteří popírají takový vliv individua opírajíce se o názory ekonomického materialismu tehdy v Rusku vše ovládajícího. Lavrov správně ukazuje, že jsou v dějinách příčiny jednotlivé i obecné, individuální i kulturněsociální v nejrozličnější spleti. Rozpoznati je, ne smísiti je jest úkolem vědy. Osoby postavené v »uzel události« musí historie uznati za vlivné činitele. Co značí smrt Alžběty v sedmileté válce, Cuvier v přírodních naukách — pro další vývoj! Proto i naše budoucnost závisí částečně od nás samých, neboť odpovídáme potomstvu za to, co jsme mohli udělat, ale neudělali. Lavrov vylučuje tím z dějin dogmatism a fanatism a uplatňuje jen kriticism.

K poznání cest budoucnosti třeba nám theoretické znalosti minulého i praktiky přítomného života. A tu třeba stanoviti, v jakém vztahu je vliv individua na dějiny k převaze prvků deterministických v soudobém názoru světovém. Lavrov nebojí se determinismu, že by mohl vésti k společenskému kvietismu, ale má za to, že je třeba, aby věda stanovila »pravidla rozumové a mravní hygieny pro každou dospělou osobu«. Minulost je pro individuum nezměnitelným faktem, z něhož může pouze čerpati zbraně pro životní cíl. Před individuem jsou možnosti »schopné samouskutečnitelnosti« a možnosti splnitelné pouze děním jednotlivce. Ty zdají se buď snadné nebo nepřekonatelné — ale již druhý den může nastati opak v našem pojímání způsobený další prací duševní, čímž nemožné

stává se možným a naopak. Proto nezbytným orgánem historického determinismu vždy byla a bude síla rozumu a energie vůle jednotlivců.

V Lavrově theorii individualistní veliký má význam otázka o vývoji jednotlivcově, neboť na ní založil svou etiku vyloženou zvláště v práci »*Sovremennyja učenija o nravstvennosti i jeja istorii*«. Rozdíl mezi vnitřním světem lidí, kteří stojí na různém stupni vývoje, není jen kolikostný, nýbrž i jakostný: idey vzdělanějšího jsou subtilnější, jasnější, povznešenější. Tím sám sebou se povznáší, nachází ukojení i zbraň v boji za svou existenci. »*Ponížení* značí sestup na prvý stupeň, *povznesení* značí postup toho procesu vývojového; z poznání pak povznesení plyne reflexivní proces *povinnosti*, kteráž postupem ujasnění stává se uvědomělým pojmem. Odtud vzniká měřítko pro posuzování úmyslů a jednání po jich mravní jakosti a vnitřní hodnotě. Člověk pak v tvorbě svých ideálů považuje se odpovědným důstojnosti lidské a obsahu pojmu o dobru.«

Lavrov důležité místo dává inteligenci, která působí vědomě změny vzdělanosti, která zpracovává vzdělanost rozumem. V prvokultuře vzniká soudružnost jednotlivců, z níž pokrokem vytvoří se uvědomělá společnost jako mohutný nástroj k zachování existence. Tím vzniká tradice, ale nedochází nikdy výhradného vítězství. Zájmy politické a ekonomické má Lavrov při tom za velmi důležité, ale převahu ideových zájmů má za důležitější, jak viděti to v soudobé inteligenci, z níž vycházejí sociální činitelé. »Existuje sic antagonism mezi společenskou solidárností a individuálním vývojem, ale pokrok jen tehdy postupuje, když společenská solidárnost nedusí vývoj vědomých procesů a motivů dějstva v individuu.«

Lavrov byl velmi vzdálen považovati člověka za »myslivý a volní stroj«, jemu byl tím, čím byl jako osoba i biologický jedinec. Sociální život vzniká z ukojení lidských potřeb a z jich rozličných skupin; ty jsou tři: ekonomické, hospodářské, ideové. Prvá vzniká z potřeby potrav, druhá z potřeby bezpečnosti, třetí z potřeby nervového povzbuzení jevící se v prvobytu člověka přízdobností živobytí. Tato dává význak nehistorické a historické vzdělanosti »divocha«.

To jest v stručnosti obraz učení Lavrova. Jak viděti, nebyl filosof řešící danou otázku jednostranně, nýbrž všestranně. Jeho theorie patří k nejúplnějším. Šlo mu o společnost, jak jest, ne jen o některou její stránku, jako to vidíme v ekonomickém materialismu. Uznával, že zájmy ekonomické musely vždy míti převahu nad politickými, poněvadž potrava je prvou potřebou života. Tu nerozhoduje smýšlení inteligence, v níž někdy převládají zájmy politické, neboť se mu jedná o vědecký jich význam theoretický. V praxi života působí zajisté vedle toho i »motiv nevyhnutelných logických následků«, které dány jsou událostmi bez ohledu na ony zájmy. Proto základ sociologie P. Lavrova nemohl býti ani ekonomický ani politický, nýbrž byl psychologický.

Ke konci své práce praví Karějev: »Lavrov byl prvým ruským sociologem i měl veliký vliv na další postup vědecké práce rozumové v oblasti sociologie« (51). Jeho práce staly se pohodlně přístupny tím, že byly sebrány a znovu vydány. Také u nás nakladatel J. Pelcl chystá se vydati některou část »historických dopisů«, které jsou zajímavé, ač ne nejdůležitější z činnosti tohoto slovanského filosofa. Snad i tento přehled ukáže, jaký to byl myslitel. *V. J. Dušek.*

ZPRÁVY.

O prázdninových bězích a jejich významu pro universitu rozpráví prof. Zimmer v Beilage zur Allg. Ztg. č. 206. Především mají prázdninové běhy vliv na docenty. Jsou nejlepšími pedagogickými cvičebnami pro universitní docenty. University mají dvojí postavení; jsou jednak organisacemi učenců na podporování věd a jinak ústavy vyučovacími. Onou stránkou pojí se k akademiím, touto ke gymnasiím a souběžným k nim školám. Mladý docent tíhne z pravidla za tím státi se budoucím učencem; jeho studium dalo mu také toliko k tomu návod. Ale snahou po učenosti trpívá často snaha po způsobilosti vyučovací; na universitách bývá z pravidla mnoho učenců, ale poměrně málo zdatných učitelův. Obojí se však nikterak nevylučuje; naopak, kdo věci nejlépe rozumí, také ji může jiným nejlépe učiniti srozumitelnou, předpokládajíc jen, že jest cvičen míti zřetel netoliko k předmětu, nýbrž také k podmětu (k vědě a posluchačům). Výhoda, které docenti nabývají pro sebe z prázdninových běhů, stává se tak výhodou pro samu universitu. Že však se nepřichází od universit vstříc běhům těm se zvláštním zájmem, není snad krátkozrakostí ani obmezeností; snad se tím malým zájmem jeví prozíravost.

Za nedlouho bude přece znamenáno, že prázdninové běhy otřásají pevným sestrojením dosavadní university. Nemůže zůstati bez účinku na docenta, když musí za dlouhého semestru, při své podrobné vědecké práci, mluviti před poměrně prázdnými lavicemi, v kursu prázdninovém osmidenním nebo čtrnáctidenním však shledá naplněnu velikou posluchárnu, a když v běhu na universitě mluví sice před stejně připravenými a starými, ale z povolání studenty, zatím v prázdninovém běhu se kol něho shromažďují lidé nejrozličnějších věků, náležející nejrozmanitějším třídám a oběma pohlavím, ale sjednocení svobodnou snahou po dalším sebevzdělávání. A také nemůže zůstávati bez účinku na jeho kolegy, když vůdčí osobnosti prázdninových běhů propagandou, kterou činí běhy zcela bezděčně, pošinují se svými přednáškami a svými předměty vždy více do popředí. Tak konečně nabudou university prázdninovými běhy zcela samy od sebe obzvláštního rázu. Jest to již zřejmo na následcích prázdninových kursů v Jeně. Tamější běhy s počátku hned zakladateli svými, Reinem a Detmerem, byly pedagogické a přírodovědecké; pedagogika měla převahu. Nyní se toho jeví účinek na skladu a zájmu universitních navštěvovatelů. Co do počtu posluchačů stal se pedagog prof. dr. Rein vůdčí osobností, ač pedagogika

není dosud povinným předmětem a na jiných universitách vůbec nemá ještě ani zástupcův. Bude-li se vývoj bráti v Jeně touže cestou dále, nastane doba, že každý, kdo chce se obírati vědecky pedagogikou, půjde do Jeny. Tak mohou býti university nepozorovaně podněcovány ku převážnému zdůrazňování jednotlivých odborů, které byly prázdninovými kursy pošinuty v popředí. To je snad věcí nevyhnutelnou, ale není škodou; neničí to karakteru universitatis literarum, nýbrž ráz ten tím více vynikne. Byly již university, které vynikajícími docenty nebo přízní jinakých okolností požívaly v jednotlivých fakultách zvláštní přednosti. Nebylo to poměrem zdravým a pro celek žádoucím, že jedna fakulta trpěla nadbytkem, druhá úbytěmi. Snad specialisování prázdninových běhův ukáže správnou cestu k zužitkování těch poměrů vždy nevyhnutelných. Jako v Jeně pedagogika, může se státi jinde koncentračním střediskem bohosloví, jinde zase sociologie a státní vědy, opět jinde medicina atd. Takový zájmový směr nemusí býti jiným vědám na škodu.

Takový vývoj, jejž asi university mají před sebou, vytýká universitním úřadům, zvláště kuratorům, velikou úlohu. Nejde tu více o prostá správní opatření a o správní talenty, nýbrž především o opatření a talenty pro organisaci předvídanou. Kdo na takovém místě stojí, musí napřed poznávati, kam spěje vývoj, musí cítiti pudící síly, i když ještě tepou v zákrytu a musí uměti pro ně kopati vhodné proudiště. Tlumení snah a ignorování jich nepomáhá; co nutká k vývoji, tomu jest otvírati dráhu k vývoji zdravému. *Kč.*

Nové souborné vydání děl Leibnizových. Mezinárodní sdružení vědeckých sborů (Association internationale des Académies), které bylo založeno přede dvěma lety v Paříži (zahrnuje nyní celkem 19 akademií), chopilo se jako první práce na návrh »Académie des sciences et politiques« v Paříži vydati všechna díla Leibnizova. Řečená navrhovatelka, jakož i »Académie des Sciences« a berlínská »Akademie věd« zvolily výbor trojčlenný, který se ujal příprav. Výbor ten převzal úkol požádati napřed všechny knihovny a archivy o udání rukopisů Leibnizových, které jsou jejich majetkem, potom pořídíti popisný seznam všeho písemného podání filosofa a konečně navrhnouti plán, dle kterého souborné vydání má býti zařízeno. Podnik jest teprve v počátcích; kolik akademií se súčastní provedení, bude ustanoveno teprve na následující schůzi zástupců, která se má konati o velikonoci r. 1904 v Londýně. Kterého rozsahu vydání však nabude, o tom učinil Brochard v pařížské schůzi několik význačných poznámek. Jen v Hannoveru leží ještě sotva přehledné množství věcí od Leibnize dosud neužitých, dílem dopisů, dílem poznámek na kraji starých vydání napsaných. Častěji se přiházelo, že Leibniz dílo přepracoval, a to činí vědě za povinnost, aby stopovala každý jednotlivý útvar. Listů jest asi 15.000, z nichžto dosud známa jest jen skrovná část; budou-li dopisy ty sebrány všechny, dostane se tím učeneckým dějinám sedmnáctého století nového cenného osvětlení. Celkem, míní Brochard, obsahovalo by souborné vydání asi stotřicet až stočtyřicet svazků; k pořízení jeho jest však potřeba nejméně patnácti let. Jak velmi přiměřen jest tento obrovský úkol právě novému sdružení, vysvítá z toho, že dílo může býti provedeno toliko spojenou prací filosofů, bohoslovců, dějezpytců, mathematikův a právníků se zdarem uspokojujícím.

Počátkem tohoto roku vykonán u věci další úspěšný krok. Má býti nejdříve inventarisováním materiálu, který má býti vydán, nabyto přehledu, co vše bude pojmouti ve veliké vydání Leibnize. Královská pruská Akademie nauk, jejímžto zakladatelem a prvým presidentem byl, jak známo, r. 1700 Leibniz, pověřila právě jako jeho vědecká vykonavatelka závěti dva učence inventarisováním všech leibnizián (Opera Leibniziana), jednoho filosoficky školeného a druhého kulturního historika. Onen, dr. Kabitz, jest žákem tajného rady Viléma Diltheye, tento, dr. Pavel Ritter, jest žákem historika prof. Maxe Lenze. Dle přehledu všech dosažitelných děl velkého filosofa, který sestaviti jest těmito dvěma zpytateli, navržen bude teprve základní rys a rozvrh svazků souborného vydání. (Monatshefte der C. G.) *Kč.*

Nová universita a nová střední škola. Pod tímto názvem vydal dr. Martin Schanz, profesor klasické filologie na universitě würzburské, svou řeč, již pronesl při oslavě 320letého trvání university*) v květnu. Vlastní krise nynější organisace universitní byla přivozena vznikem a rychlým vývojem vysokých škol technických. Původně byly techniky vlastně toliko školy řemeslnické, jež cílem si stanovily podávati elementární vzdělání pro praxi živnostenskou. Úžasným vývojem průmyslu a železnic zvýšily se však velice požadavky: školy ty musily ujmouti se vzdělání inženýrů a za tím účelem přijmouti na sebe, pokud toho praxe vyžadovala, ráz vědecký. Když pak pro čistou praxi počala se vyvíjeti škola průmyslová (v Němcích nazývaná »Technikum« nebo »Industrieschule«), mohla škola polytechnická cele se věnovati technické vědě a vzdělati své disciplíny na pevném podkladě fysikálně-chemickém a mathematickém. Tak vznikla vysoká škola technická a stavěla se stále více rovnoprávně po bok university. Dnes organisace technik a universit jest úplně obdobná. Jako university na fakulty, tak dělí se techniky na oddělení, jako na universitách fakulta filosofická odlišuje se od fakult odborných, tak na technikách zřizuje se oddělení všeobecné; na obou ústavech rozeznávají se profesoři řádní a mimořádní, jest instituce soukromých docentů pro vývoj vědeckého dorostu tak důležitá, na obou jest akademická svoboda, přednášky jsou obvyklou formou vyučování, na obou zavedena samospráva, a dnes hodnost doktorská uděluje se na technikách jako na universitách. Tak jeví se nám vysoká škola technická vlastně zvláštní, novou fakultou, stavějící se po bok fakultám odborným povahy praktické, připravující k určitým povoláním životním. I je na snadě myšlenka, aby oba ústavy splynuly v jeden a vytvořily tak jednotnou novou universitu, odpovídající potřebám doby naší.**) Schanz výmluvně ukazuje k výhodám sloučení obou vysokých

*) Die neue Universität und die neue Mittelschule. (Würzburg, A. Stuber's Verlag, 1902.)

**) Pro sjednocení vyslovili se L. Meyer, Die Zukunft der deutschen Hochschulen und ihrer Vorbildungsanstalten, Vratislav, 1873, str. 24.; Riedler, Unsere Hochschulen, 4. vyd., Berlín 1888, str. 76.; Klein u. Riecke, Ueber angewandte Mathematik, Lipsko 1900, str. 242.; Waldeyer, Ueber Aufgaben und Stellung unserer Universitäten, Berlín 1898, str. 6.; M. v. Kraft, Das System der technischen Arbeit, I. díl: Die ethischen Grundlagen der technischen Arbeit, Lipsko 1902, str. 182. — Proti sloučení vystoupili zvláště Holzinger (viz Česká Mysl I., 238), profesor katol. theologie P. Schanz, Universität und technische Hochschulen (řeč rektorátní v Tübinkách 1899, str. 22.); Zöller, Die Universitäten und technischen Hochschulen, Berlín 1891, Toula, Das technische Jahrhundert (Hochschulnachrichten 1902, str. 73.).

škol, záležejícím hlavně v tom, že by jednotlivé obory vědecké žádoucí měrou se doplnily (technikům je třeba vzdělání právnického, zvl. národohospodářského, i hygieny, národní hospodářství zase potřebuje znalosti věcí technických, lékař hygienik mnoho získá z praktické znalosti inženýrství a stavitelství atd.). Sjednocení není nikterak utopií — v cizině namnoze se vykonalo. V Americe přední university (Harward- a Cornell-University) podávají též úplné vzdělání technické, jiné aspoň z části (civilní inženýrství a elektrotechniku) — samostatné techniky jsou ve spojených státech vůbec jen tři. V Anglii universita londýnská od reorganisace své z r. 1900 skládá se z 8 fakult, z nichž jedna jest technická; technické oddělení mají university v Bruselu, Lutychu Löwenu, některé university italské i nová universita švýcarská od r. 1890 v Lausanně, v Německu zvláště university Vratislavská a Štrasburská mají býti doplněny fakultami technickými.

Sloučení toto je tedy žádoucno i možno. Dalo by se dle názoru Schanzova uskutečniti takto: *) Všeobecné oddělení na technice by odpadlo,

*) Viz pozn. 29. na str. 38.

na místo něho by nastoupila fakulta filosofická, dělící se na tři sekce: humanistickou, realistickou a uměleckou; do této byly by pojaty disciplíny grafické, hudba, dějiny umění atd. Rovněž by odpadlo oddělení chemicko-technické, poněvadž na fakultě filosofické obory chemické již jsou zastoupeny a chemická technologie se k nim dá přidružiti. Oddělení stavitelství inženýrského, stavitelství pozemního a stavby strojů (s nímž jako je v Mnichově, i elektrotechnika se dá spojiti) tak úzce spolu souvisejí, ježto všem je podkladem zvláště mathematika a kreslení, že tvoří jednotnou skupinu. Pro tuto měla by se tedy zříditi zvláštní fakulta technická, jež by se dělila na tři samostatné sekce.

Jen takovou přeměnou mohou university nabyti opět významu směrodatného v celém kulturním životě národa, jen tak vytvoří se jednotné školství vysoké shodné s myšlenkovou povahou doby naší.

Předpokladem však a zároveň důsledkem žádoucí této reformy jest zároveň vytvoření jednotné střední školy. Prof. Schanz dovozuje, že takovou může býti toliko humanistické gymnasium, na němž by bylo nutno provésti ovšem některé reformy — aniž by tím žáci byli více obtíženi a aniž by nynější rozsah učení klasickým jazykům byl ztenčen. Proto změny, jež se mu jeví žádoucími, jsou velice skoupé: kreslení má do všech tříd mimo nejnižší býti zavedeno jako předmět povinný, angličina rovněž (ale 2 týdenní hodiny ve 2 nejvyšších třídách prý postačí žákům v jazycích klasických vyškoleným), základům chemie prý postačí jako zvláštnímu předmětu učebnímu 2 týdenní hodiny v jediném ročníku, vyučování fysikální a přírodopisné nepotřebuje prý žádného rozšíření.

Prof. Schanz usiluje o časovou nutnou reformu a doplnění studia universitního — ale zároveň za každou cenu chce udržeti monopol klasických studií na středních školách a staví se ovšem příkře proti reformě v důsledku Berlínské konference školské z r. 1900 právě v Prusku prováděné. Monopol klasických studií opírá důvody kolikráte již vyvrácenými, že opakovati je bylo by banální, nového nepodává nic. Pěkná přednáška jeho trpí neshodou mezi částí prvou a druhou. Nové university je potřebí — ale k té musí vésti též nová střední škola, na níž dosavadní monopol

klasických jazyků udržeti se prostě nedá. Cesta k ní povede jen zrovnoprávněním různých druhů středních škol, jak se uskutečňuje dnes v Prusku i Francii, jež umožní volnou konkurenci jich a tím přivodí i konečné vítězství toho typu jednotné střední školy, jenž bude nejvhodnější a nejúčelnější zřetelem k povaze kulturní doby přítomné. *D.*

Psychologie a školy pokračovací. V publikacích německého spolku pro pokračovací školstvo (Deutscher Verein für das Fortbildungsschulwesen) čteme také toto: Práce v pokračovací škole stěžuje se podstatně tím, že psychologie se ještě málo zabývala zpytováním stupně věku mládeže školy té. Není ještě po ruce téměř žádného materiálu pozorovacího, o dalším vývoji nabytých mravních, duchových a citových sil za vlivu hospodářské práce a za nových poměrů v novém okolí. Jest toliko nedostatečně zjištěno, jak získanou větší volností a hospodářskou samostatností vznikají jisté ctnosti a nectnosti, kterak působí zejména probuzený pohlavní pud na vzdělávání povahy. Kdyby po této a po rozličných jiných stránkách byl duševní život mladých lidí prozkoumán větší měrou, nabylo by se resultátů, jejichžto využíváním by se usnadnilo učiteli, získati důvěru žákův a nabýti na ně vlivu. Proto se také v této příčině ve škole pokračovací vyskytuje dosti hojně práce pro zdatné muže vřelého citu. *Kč.*

Proti koedukaci na gymnasiích. Proti snahám jevícím se nyní v Německu, aby dívky byly vyučovány v gymnasiích společně s hochy, přednášela v květnové schůzi »Spolku pro dětskou psychologii« v Berlíně pí. dr. fil. Wegscheider-Zieglerová. Přednášející jest učitelkou na soukromém ústavu, který prostředkuje dívkám vzdělání gymnasijní. Přednáška založena na bohatých jejích zkušenostech v praxi nabytých, jakož i na zkušenostech jiných učitelův a učitelek dívky vyučujících. Dle dovozování paní Wegscheider-Zieglerové nesmí již býti nevšímáno jemných rozdílův, které mají svůj základ v přirozené konstituci obojího pohlaví. Hoši zvykají snadněji kázni nežli dívky; proto buď nelze provésti nebo velmi nesnadno jednotný školní řád, platný pro hochy a dívky. Ale také v příčině jednotlivých učebných oborů jeví se u obou pohlaví patrné rozdíly. Nápadným jest u mladých dívek, jak jeví porozumění pro politické a sociální otázky a jaké mají vlohy pro věci čistě formální, na příkl. gramatikální. Obavu s mnohých stran projevovanou, že dívky zvláštním způsobem vyučování mohly by býti naváděny k jakési duchovní hrdosti, Wegscheider-Zieglerová neshledává za podstatnou. Přísná kritika, která se vykonává na dívčích gymnasiích venkoncem, činí dívky spíše skromnými. Na všechen způsob poukazují rozmanité rozdíly v chování hochův a dívek k tomu, aby bylo vyhledáváno speciální »dívčí« methody gymnasijního vyučování. Jest nesprávno učiti hochy a dívky témuž a týmže způsobem. Nemá se usilovati o egalisování, nýbrž o diferencování obou pohlaví. *Kč.*

Jubileum university. Čtyřstoleté jubileum university wittenbersko-hallské bude konáno slavným způsobem 1. listopadu t. r. Za slavnosti jubilejní bude vysvěcena budova pro posluchačstvo. Universita ve Wittenberku zřízena roku 1502 císařem Maximiliánem I. Od Lutherova ení byla hlavním sídlem německé osvěty. Roku 1815 spojena s uniu v Halle nad Sálou, založenou r. 1688 kurfirstem (potomním prvním ím králem) Bedřichem I. *Kč.*

První docent pro okultismus v Evropě. Na universitě v Kyjevě počal prof. A. Green v tomto běhu přednášeti jako soukromý docent o okultismu. S přednáškami jsou spojeny psychologické pokusy. *Kč.*

Fichteovo museum. Ve vesnici Ramenově v saské Lužici, kde se narodil Jan Gottlieb Fichte, bude zřízeno Fichteovo museum, v němžto se budou uchovávati všechny památky na Fichtea. Ve vesnici řečené již jest pomník Fichteův a založena jest tam také nadace Fichteova pro chudé studenty z Lužice. *Kč.*

Leibnizova hrobka. Na sjezdu anthropologův v Dortmundě 6. srpna t. r. konaném podával tajný rada Waldeyer z Berlína zprávu o výsledku zkoumání kostí filosofa Leibnize, pohřbeného v chrámu sv. Jana v Hannoveru, kteréžto zkoumání provedeno bylo berlínským profesorem Vilémem Krausem. Hrobka musila býti pro přestavbu chrámu otevřena, a byl na ní nápis: ossa Leibnizii, aniž byla authenticky známa jako hrob řečeného filosofa. Leibniz zemřel r. 1716 u věku 70 let, a teprve, když rakev jeho byla postála několik neděl v sklepení chrámu, byla uložena ve vlastní hrobku. Věc se měla pak se zbytky podobně jako s lebkou Bachovou, kterou prof. His z Lipska své doby rekonstruoval a podobně jako s lebkou Kantovou. Zkoumání zbytků kostry Leibnizovy ukazovalo změny na nohou, které snad pocházejí od pakostnice, jíž Leibniz strádal. Velikost těla, na niž usouzeno ze zbytků, činila 174 až 175 cm., což se srovnává s tím, že Leibniz byl postavy prostřední, a konečně se jevila lebka jako typická lebka slovanská, s obzvláštní bradou, nízkou, s kapacitou jen 1451, což by bylo přiměřeno váze mozku toliko 1300 gramů. Váha mozku jest podle Waldeyerova mínění pro inteligenci beze všeho významu; také Gambetta měl mozek menší. Slovanská lebka souhlasí však s vlastním udáním Leibnizovým, že byl původu polského. *Kč.*

Britská akademie. Nařízením krále anglického uveřejněna listina o založení »britské akademie na podpořování studia dějepisu, filosofie a filologie«. Zároveň jmenováni první členové sboru; jest to 49 mužů, kteří od mnoha let hrají vynikající úlohu ve vědeckém, částečně také politickém životě britské říše. Z politiků sluší vytknouti zvláště jména: lord Rosebery, mr. Balfour; z literátů: viscount Dillon, John Morley, prof. Bryce, sir Leslie Stephen. Obě anglické university jsou v členstvu zvláště četně zastoupeny. Ale což divno: Herbert Spencer není mezi členy nové akademie. *Kč.*

Tolstoj dovršil dnem 9. září dle našeho počtu sedmdesátý rok svého věku. Nebezpečná nemoc, která jej poslední dobou týrala a v celém vzdělaném světě vzbudila obavu o život velikého muže, bohudík odešla a opět slyšeti se všech stran, jak Tolstoj novými plány spisovatelskými se zanáší. Přejeme z plna srdce, aby mu popřáno bylo je vykonati. *Kí.*

Úmrtí. Ne celý rok po dosažení sedmdesátého roku, kteréž bylo v Němcích okázale slaveno (viz Č. M. II. 470.) zemřel přírodopisec a filosof Virchow v srpnu t. r. Nehoda, která jej stihla při jedné jízdě po tramwayi, uspíšila asi smrt jeho. *Kí.*

V Kazani zemřel filosof profesor Apollon Smirnov u věku 64 let. Působil od r. 1873 na tamější universitě. Sepsal několik děl o anglické filosofii a esthetice. — V Lipsku zemřel dne 10. června t. r. u věku

63 let tajný vrchní školní rada prof. dr. Heřman Schiller, bývalý profesor pedagogiky na universitě v Giessenech. Nebožtík náležel mezi přední soudobé pedagogické spisovatele německé. Hlavní jeho díla vychovatelská jsou »Handbuch der praktischen Paedagogik« (3. vydání r. 1894) a »Lehrbuch der Geschichte der Paedagogik« (3. vyd. r. 1894). S profesorem Theod. Ziehenem redigoval sbírku »Sammlung von Abhandlungen aus dem Gebiete der paedagogischen Psychologie.« Poslední dobu vydal objemné dílo dějepisné (Weltgeschichte. Von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts. Příručka o 4 svazcích. V Berlíně a Stuttgartě 1900—1902) a přispíval velmi obsažnými články do hlavních pedagogických měsíčníků německých (Deutsche Schule, Deutscher Schulmann, Diesterwegs Rhcinische Blätter a j.). *Kč.*

Filosofie před soudem. Pres.: Co jste četl? Obžal.: Nietzschea a Schopenhauera. Pres.: Jak jste připadl právě na tyto dva filosofy? Obžal.: Jakýsi poštovní úředník mne na ně upozornil. Pres.: Tehdy jste byl v sextě? Obžal.: Ano. Pres.: Nebyl byste lépe učinil, kdybyste byl četl Caesarovo »Bellum Gallicum« a dějiny Řeků, než dílo člověka, který skončil šílenstvím? Obžal. mlčí. Pres.: Četl jste ještě něco jiného kromě těchto filosofů? Obž.: Ano, klasiky. Pres.: To je správné. Studoval jste také díla náboženská? Obžal.: Ano. Četl jsem »Život Ježíšův« od Davida Strausse a Arnošta Renana. Pres.: A dovedl jste tato díla čísti kriticky? Obžal.: Kritiku jsem si utvořil sám. Pres.: V jakém směru se vytvořila vaše kritika? Obžal.: Celkem souhlasil jsem s názory Nietzscheovými a Schopenhauerovými. Pres.: Které zásady hlásá Schopenhauer? Obžal.: Pohrdání lidmi. Pres.: A kterou nauku staví Nietzsche na piedestal? Obžal.: Že by nebylo na světě bídy, kdyby nebylo lidí. Obžal. cituje několik míst ze Zarathustry. Pres.: Čemu tedy učí Nietzsche? Obžal.: Pesimismu. Pres.: A čemu učí Nietzsche ještě? Obžal.: Popírá existenci Boha, především Boha, kterého hlásal Kristus. Pres.: A jak pojímá život? Obžal.: Že se člověk má isolovati a že jediný svůj požitek může najíti pouze v přírodě. Pres.: Nehlásá také egoism? Obžal.: Ano. Pres.: A těmi všemi věcmi zabýval jste se ještě jako oktaván? Obžal.: Ano, ještě jako oktaván i jako universitní student.

Obžalovaný v tomto procese, jenž se konal v prosinci minulého roku v Gothě, byl právník Jan Fischer, 24letý syn učitele z Eisenachu, který ze žárlivosti zastřelil svou milenku a hned po činu sám se udal. Dle výpovědi prof. Bingswangera, ředitele psychiatrického oddělení Jenské university, který duševní stav obžalovaného 6 neděl vyšetřoval, třeba si všimnouti pro posouzení činu celého vývoje obžalovaného. Ukázalo se, že jeho matka byla chronicky epileptická, dle vyšetřování prof. Braunse i jeho otec. V mládí byl syn rhachitický. Kromě toho měl hlavu téměř čtyřhrannou a hrb, vady, pro které se mu dostávalo výsměchu od žáků a i — od některých učitelů. To jej konečně učinilo plachou a nespolečenskou povahou. K tomu přistoupily zkušenosti věku puberty, kdy shledal, že i ženské pohlaví se od něho odvrací. Konečně velice nuzný a nespořádaný život na universitě v Berlíně — obžalovaný často několik dní nejedl. V těchto okolnostech (a ne v lektýře) viděli oba znalci hlavní příčiny zločinu Fischerova. Rozsudek zněl na 10 let káznice.

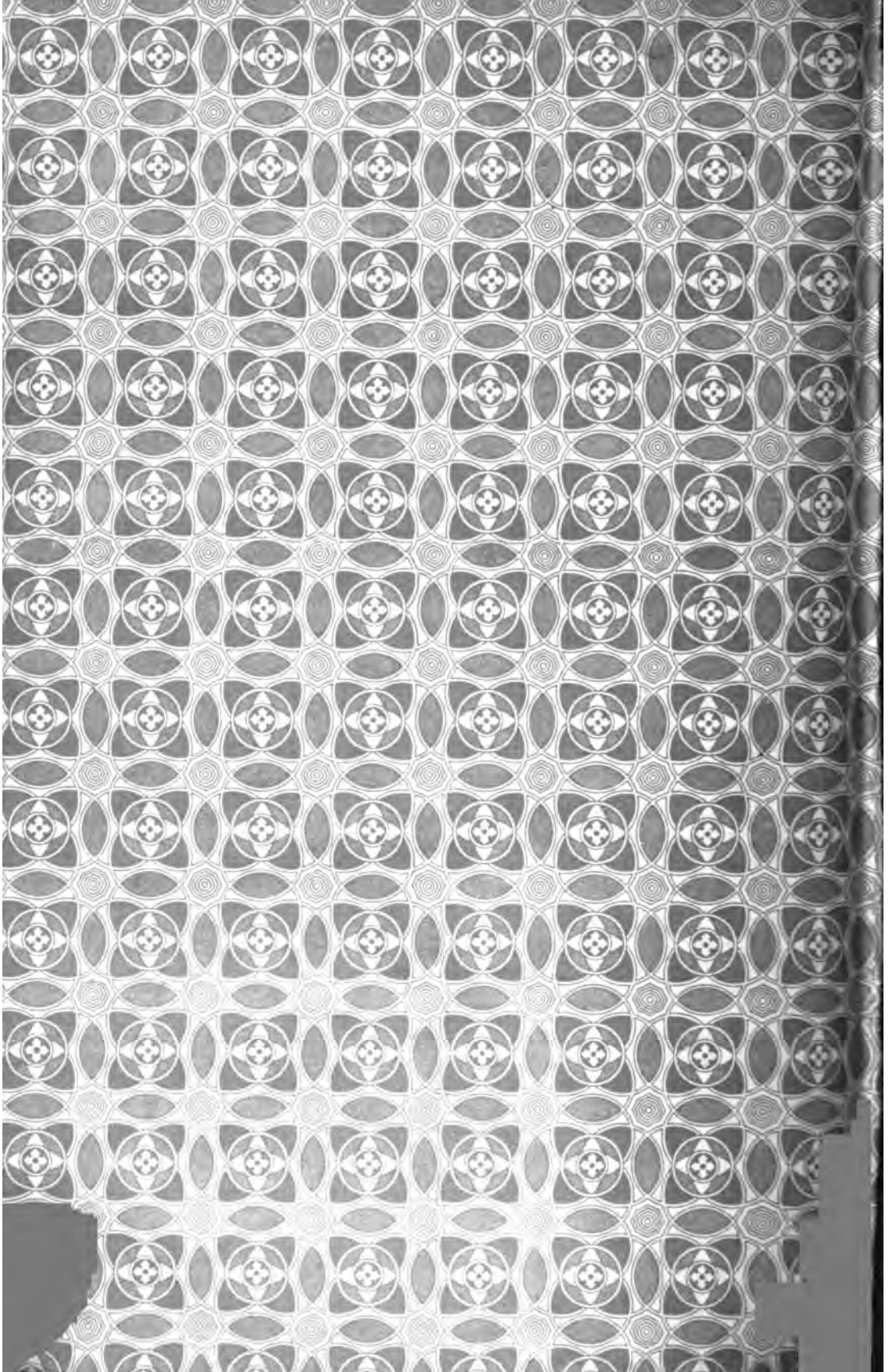

Stanford University Libraries
3 6105 013 489 773

DATE DUE

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA
94305